VÁMOS MIKLÓS

Kedves kollégák

1.

Varró, Závada, Lázár, Spiró,
Kertész, Grecsó, Bá... ...zi,
Moresányi, Kukorel... ...s, Nádas, Sz...
Csukás, Márton... Esterházy, Kertész,
Csap... Tóth, Háy, Radnó...
Karafiáth, Szig... ...arczi, Vám... ...or,
Orbán, Bódis, Pár... ... Kalász,
Szilágyi, Esze, Boldizsár, Házi, Grendel, ...
Görgey, Szakonyi, Müller, Oravecz, Zila...
Földényi, Tarján, Kőrösi, Kányádi, Vathy, Náda...
Kovács, Spiró, Márton, Garaczi, Kulcsár Szabó,
Temesi, Erdős, Tisza, Kukorelly, Müller,
Böszörményi, Németh, Dragomán,
Bartis, Gerlóczy, Takács, Kiss, Barna,
Szabó T., Lator, Esterházy, Térey,
Rakovszky, Nádas

EURÓPA

Vámos Miklós

Kedves kollégák

ELSŐ KÖTET

2005

VARRÓ DÁNIEL
(vendége: PRESSER GÁBOR)

Yesterday, egy ujjal

Az egész ország Daninak hív, noha Dániel vagy. Ez hogyan érint téged?

Megszoktam ezt már, de tulajdonképpen nagyon örülök, ha valaki Dánielnek szólít.

A családban is Daninak hívnak, vagy más becékkel élnek?

Daninak, Danikának.

Volt már olyan pillanat, amikor arra gondoltál, jobb lenne, ha a teljes nevedet használnák?

Nem. Alapvetően barátságos dolog, ha az embert így becézik, a kedvesség jele.

A kinézeted, és főképp hajviseleted, némileg rock sztárra hajaz, talán nem én vagyok az első, aki szóvá teszi.

Nem szokták mondani, szerencsére. Rövid volt, nem is olyan régen, most próbál visszanőni, de ahhoz még rövid, hogy copfba fogjam, ami egy kicsit kulturáltabb látvány.

Téged viszont az egész ország Picinek nevez, ami a méreteidet tekintve legalábbis komikus. Van olyan, hogy zavar, vagy már hozzád nőtt?

PRESSER Világéletemben zavart, sose szerettem, de amikor tizenvalahány évvel ezelőtt a színházhoz szerződő főiskolások Pici bácsinak kezdtek szólítani, úgy éreztem, tőlük elfogadható, és azóta jobban tűröm. Nem szeretem a picizést, idiótán hangzik, nyilván nem véletlenül.

Ezt hogy érted?

PRESSER Nem tudom, vagy én vagyok idióta, vagy aki kitalálta.

Egész életedet zenével töltötted. A Ki kicsoda című könyvben semmiféle hobbit nem említesz. Nincs neked?

PRESSER Semmit nem említettem ott, ugyanis én nem töltöttem ki az űrlapot. Ezért a mai napig a *Ki kicsodá*-ban egy csomó helytelen adat szerepel rólam, ami egy csöppet sem zavar. Ha azt akarja egy szerkesztőség, hogy én írjam meg magamról a cikket, akkor ne tegyenek a fölkérés mellé olyan levelet, hogy örömmel tájékoztatnak, a cikkírás jutalmaként a tízezer forintos könyvet nyolcezerért megvehetem. Nem

gáláns. Soha nem írtam nekik semmit, valahonnan összeszedték, most már nem is küldik évente, hogy javítsam.

Megszokták, hogy hiába. Dani, a te kis szócikkedben viszont három hobbi is szerepel. Emlékszel, melyek azok?

Valószínűleg a gombfoci, a pingpong és a sakk, talán. De ez már nem igazán aktuális, sakk- és pingpongpartnerem viszonylag ritkán van, a gombfoci se jó egyedül, bár néha azért szoktam. Újabban inkább kártyázom. Ulti, póker.

Tényleg? Nyersz vagy vesztesz?

Én nyerni szoktam mindig.

Talán nem örülsz, ha elmondom, de régebben videokazetták segítségével táncolni tanultál odahaza az akkori barátnőddel, tangót és szambát, ha igaz.

Nem, főleg slowfoxot, de sajnos ez is megszakadt, viszonylag hamar feladtuk.

Pici, veled mi a helyzet?

PRESSER Én nem tanultam táncolni soha. Nem is tudok.

A rock időkben mit csináltál?

PRESSER Zongoráztam.

Mielőtt zongoráztál?

PRESSER Akkor még semmit, nem is tudtam, hogy létezik rock.

Ha jól emlékszem, előbb zongoráztál, mint ahogyan megtanultál volna írni.

PRESSER Persze. A zongorázás nekem játék volt, úgy, mint másnak a villanyvonat, és túl hamar odaengedtek.

Veled az sosem fordult elő, hogy tánciskolában egy lányt átöleltél, és argentin tangót jártatok?

PRESSER Átöleltem, de nem jártunk semmit, én voltam a zongorista a tánciskolában. Tizennégy éves koromban már a Verebessel irodalmi színpadot csináltunk, és a Verebes beprotezsált az édesanyjához, aki a Kapás utcai tánciskolában tanított, rendeztek ötórai teákat, én lehettem a zongorista szombaton délután. Komoly órabért kaptam, kisebbfajta vagyont kerestem, de egy percig sem voltam a parketten, így soha nem tudtam megtanulni táncolni.

A kor ismert rock sztenderdjeit játszottad?

PRESSER Nem, társastánchoz talp alá valót, például a Dani említette slowfoxot. Szerintem kettőnkön kívül alig akad valaki a teremben, aki tudná, mi az. A tánciskolában olyan táncokat tanítottak, amiket másutt senki nem táncolt, slowfox vagy a rumba, játszottam az alapot, közben ott volt a szépirodalom a kottatartón, olvastam. Azt mindig meghallottam, amikor a tanár leállította a táncosokat, és akkor felemeltem a kezem a billentyűkről, ezalatt olvastam folyamatosan, mikor pedig azt mondta, mert egy édes ember volt, hogy „na, még egyszer a slowfox, három, és…", akkor játszottam tovább.

Jól értem, tudsz zongorázni, miközben olvasol?

PRESSER Olyasmit igen, ami nem igényel túlzottan nagy koncentrációt, és lehet, hogy az akkori olvasmányaim ilyenek voltak.

Dani, te tudsz gépelni?

Igen, sőt nekem nagyon jól ment, kellett gépírni tanulnunk a gimnáziumban, és kimondottan azt gondolta a gépíró tanár nénink, hogy ilyen versenyekre fogok menni, és esetleg hivatásos gépíró leszek, mert kiemelkedő voltam a csoportban, úgyhogy örülök, hogy ezt megkérdezted, sajnos aztán más irányba haladt a pályám.

Derékba tört a gépírókarriered, pedig láthatnánk a parlamentben. Ez érdekes.

Miért kérdezed?

Mert ha Pici tud úgy zongorázni, hogy közben szépirodalmat olvas, akkor kíváncsi voltam, tudsz-e úgy írógépelni, hogy közben – nehéz folytatni – Wagnert… ha nem is játszol, de hallgatsz.

Igen.

PRESSER Az én bajom az, hogy olyan a munkám, ellentétben veletek, hogy munka közben nem tudok zenét hallgatni. Mindig irigyeltem az olyan szakmák művelőit, akik muzsikát hallgathatnak, ha dolgoznak.

Sokszor láttalak fellépni LGT-koncerten, szólóesten, felfigyeltem rá, hogy van egy füzeted, amit kiteszel a zongorára, benne az összes szöveg. Olyanok, amiket már én is tudok kívülről. Te még nem? Hogy lehet az?

PRESSER Hát, én soha életemben nem tudtam semmit megtanulni. Ez így volt az iskolában is. Persze, legtöbbször nem nézem a szöveget, mert én általában csak behunyt szemmel tudok játszani. De biztonságot ad a tudat, hogy ott a szöveg. Olyasmi, mint az artistáknak a háló. Sokan csinálják így, én eleinte igyekeztem takargatni, pedig fölösleges. Sting

például kirak egy hatalmas kottaállványt, és nézi, nyilván neki is vannak ilyen problémái. Én a Vígszínházban dolgozom harmincnál több éve, mégis, számomra megfoghatatlan, hogyan tud egy színész tíz-tizenkét nap alatt megtanulni egy hatalmas szerepet. Ha agyonütnének, se volnék rá képes. Nem védekezésképpen mondom, nem is a tájékozottságomat fitogtatom, valószínűleg mindenki a világ három legnagyobb zongoristája közé sorolja Richtert, ő például negyvenéves korától kirakta a kottát, ami teljesen szokatlan a koncertpódiumon, úgy játszott, lapozóemberrel, mint a kamarazenészek. Nem tudom, hogy mennyire nézte. Nem hasonlítom magam hozzá, de őt is megnyugtatta a kotta. Én néha annyira belefeledkezem a zenébe, hogy négy-öt dalon átmegyek, lapozás nélkül. Maradjunk őszinték, az ember nem mindig tud koncentrálni. Én olyan típusú játékos vagyok, akit kizökkent, ha valakinek csipog az órája, mondjuk a színházban, az estemen. Pláne hogy most már olyan kacifántosak a csöngőhangok. 1995-ben óriási divat volt a csipogó kvarcóra. Tartottam tíz estet egymás után a Vígszínházban, nagyzenekarral, épp úgy jött ki a műsor, hogy fél nyolckor kezdtünk, és nyolc órakor egy irgalmatlanul csendes balladát játszottam, majdnem elájultam, úgy átéltem, és akkor nyolc tájt belecsipogtak az órák. Nagyon jó! A negyedik bulin kitettem a zongorára egy órát, és nyolc előtt fél perccel megálltam. Senki nem tudta, hogy mi lesz, vártam. Teljes csönd. Egyszer csak általános csipogás. Utána folytattam. Gyűlölöm a celofánba csomagolt cukrokat is, képes vagyok színházi nézőként szólni, hogy hagyd már abba, aztán úgy csinálok, mintha nem én lettem volna.

Dani, számításom szerint idáig megjelent verseid száma száz és kétszáz közé tehető. Hányat tudsz fejből?

Nem akarok belemenni ebbe az utcába, szerepeltem egyszer egy műsorodban, és mindenki arra emlékszik, hogy megkérdezted, tudom-e fejből a versemet, azt feleltem, mindent tudok fejből, akkor kérted, hogy egyet mondjak el, azonnal belesültem, ezt most még egyszer inkább nem. Régebben tényleg sokat tudtam, különben gyorsan tanulok verset, ha elolvasom egyszer-kétszer, utána nagyjából benne marad a fejemben, de mostanában már, hogy így öregszem…

Hát rémesen.

…kezdek feledékeny lenni. Amiket régebben írtam, azokra kevésbé emlékszem, amiket gyakran olvasok fel, azokat jobban tudom.

Van kedvenc verssorod a saját munkásságodból? Egynéhány vagy egy?

Nincsen.

Pici, neked van kedvenc általad írt sorod?

PRESSER Nincs. Van olyan dal, ami a szövege miatt közel áll hozzám. Például a Don Quijote, aminek nem is ez a címe, majd eszembe jut. Szeretem a Majd Leonardot, meg a Kék likőrt, azért, mert jó volt befejezni, írtam vagy két évig. Mindig félretettem, aztán elő-elővettem, és egy füzetet teleírtam. Nagyon lassan tudok csak szöveget írni.

Dani, írtál valaha dalszöveget?

Próbálgattam, igen, volt ilyen.

Mi célból?

Színpadi műhöz, dalbetétet. És több musicalszerű darabot fordítottam. Gimnazista koromban, még nagyon az elején volt egy próbálkozásunk zenekarral, írtam szövegeket, de nem tetszettek a többieknek, igazuk volt, és ez abbamaradt. Szerintem aki tud egy kicsit is verset írni, annak sokkal nehezebb dalszöveget írni, mint aki nem tud. Verscsináláskor az ember mindenféle kis ravaszsággal él, amitől olyan költői lesz, szórendeket cserél, finom rímeket próbál kitalálni, a dalszöveg viszont inkább akkor ütős, hogyha elég konkrétan kimond dolgokat, s minél egyszerűbb, annál jobb.

Presser Gábor kacag.

PRESSER Eszembe jutottak esetek a mi közös munkánkból. A *Maszat-hegy* két éve karácsonykor jelent meg, megkaptam a barátaimtól ajándékba, elkezdtem olvasni, de hát ez a pasi húszéves, honnan tud ez ilyen szavakat, amiket mi is már inkább csak a szüleinktől hallottunk?

Honnét tudsz ilyen szavakat, Dani?

Sokat olvasok, és megjegyzem.

A kedves közönség látja, hogy kértem ide egy hangszert a színpadra, abbeli lelkesedésemben, hogy Pressert hátha rá lehet venni egy kis örömzenére, ezzel szemben azt mondta, mielőtt ide beléptünk, hogy a lemeztársaságával aláírt egy szerződést, nem zongorázhat csak úgy.

PRESSER Nem zongorázhatok, ha valaki más veszi föl, mint most a televízió, és nem ők.

Ti ketten tulajdonképpen honnan ismeritek egymást?

Tőled. Volt az a műsorod, és meghívtál, a nézőtéren ültem, kellett rögtönöznöm egy verset, amit ott rögtön megzenésített a Presser.

Valóban, bocs, ez eszembe se jutott a harc hevében. Igen, a téma az aznapi este volt. Jól kivágtad magad. Emlékszel még arra a kis versedre, amit ott írtál?

Az egészre nem, de így kezdődött: „Egy rockzenész vajon mit érez, ha egy nap hirtelen színész lesz”, mert színészkednie kellett a műsorban.

És te emlékszel, milyen zenét rögtönöztél rá?

PRESSER Nyugodt voltam, mert tudtam, hogy fölveszitek.

Akkor még nem volt szerződésed a Sony MNG-vel. Danikám, van szerződésed bármilyen vállalattal, hogy nem szavalhatsz verset, ha fölveszik?

Nincsen, nekem nincs.

Tudsz valamilyen hangszeren?

Sajnos nem. De a Boci boci tarkát el tudom játszani zongorán, sőt a Yesterday című Beatles-számot is el tudtam, egy ujjal. Gitározni próbáltak tanítgatni fiatalabb koromban, nem sokra vittem, lepattogzott rólam.

ZÁVADA PÁL

Lehetnek rejtett szándékok is

A magyar televízió megrendezte a Nagy Könyv című színes szélesvásznú vetélkedőt. Tudatában vagy-e, hogy te voltál a legfiatalabb élő magyar szerző azok közül, akik bekerültek az első ötvenbe?

Erre nem figyeltem föl, de nagyon örülök. Már nem szoktam legfiatalabbként gondolni magamra. Pontosabban csak a Holmi szerkesztőségében, ahol dolgozom, és e minőségemben megjelenek minden hétfőn. Ott máig én vagyok a legfiatalabb. Tizenöt éve, amikor fölvettek, akkor is én voltam a legfiatalabb, ez nem változik, együtt öregszünk.

Sosem fogtok fölvenni új munkatársat a Holmiba?

Nem tudom, ahhoz növekedni-bővülni kéne, egy lap pedig nem egy növekvő-bővülő szellemi lény, úgyhogy nincs kapacitás, nem tudnánk neki munkát adni. Pedig jó volna fiatalok között dolgozni. Azt hiszem, a Holmi elsősorban Réz Pál folyóirata, imádjuk mindnyájan, de erről őt kéne kérdezned.

Amióta olyan jóban vagyunk, hogy össze is járunk, két-három éve, az a határozott benyomásom, te még nem dolgoztad föl az a tényt, hogy sikeres író lettél.

Hogyan kell földolgozni? Nem költői kérdés, te igazán alkalmas volnál arra, hogy válaszolj. Egyszer azt mondtad, az a sikeres író, akihez ilyen alkalmakra megtelik a terem, és a hívei csápolnak. Most alaposan megtelt, de én gyakran járok író-olvasó találkozókra, kis könyvtárakba, pici falvakba is, néha nagyon szűk körben vagyunk, de én mindenhová elmegyek, ahova meghívnak. A kevés olvasó is olvasó, meg kell becsülni.

Jó, de te most is úgy jöttél be, mint aki nemcsak arra számít, hogy nem lesznek itt olvasók, hanem arra is, hogy kapsz egy jó nagy pofont.

Ha így van, az nem jó. Baj, ha ennyire bambának nézek ki. Volt nekem ötször ekkora közönségem is már… egyszer. A Szlovák Intézetben. Ott megjelent először is a törzsgárda. Aztán a Budapesten élő szlovákok, ők nagyon sokan vannak. Lehet, hogy egy korábbi rendezvényre jöttek, aztán csak ottragadtak. És jöttek persze a falumból a tótkomlósiak is. Nagyon jólesett.

Első híres regényed a Jadviga párnája. Van-e, ki e címet nem ismeri? Biztosan van, de nem ebben a teremben. Első mondata így hangzik: „Zacsínam túto knyizsecsku.” Nem tartottál attól, hogy a tótul nem tudók itt elakadnak?

Olyan rövid mondat, hogy reméltem, csak továbbsiklik a szemük. Egyébként a szlovák, ellentétben más szláv nyelvekkel, kezdőhangsúlyos. Te kicsit oroszosan ejtetted. Ezt a mondatot abból a gazdasági naplóból loptam, ahonnét aztán több mást is, azért inkább átigazítottam, mint átvettem őket. Egy tótkomlósi gazda valóban a nősülése kapcsán nyitotta meg ezt a kis naplót. Nem írt bele semmi különlegeset, csak olyasmiket, hogy elvetettünk, esett az eső, ellett a Riska. Ha gyerek született, azt már nem írta be, csak azt, hogy hányat ellett a borjú. Ő nyitott ezzel a tömör mondattal: „Elkezdem ezt a könyvecskét.” Amikor eldöntöttem, hogy a regényt napló formában írom, tudtam, hogy csak így indulhat.

A könyved így zárul: „Úgyhogy inkább a sajt, az nem romlik, a macisajt.” Miért ezt választottad utolsó mondatnak?

Itt a főhősnek vélhetőleg kiesik a toll a kezéből. Vagy akár meg is hal. A szóban forgó mondat hosszabb ideje megvolt nekem, miközben a regényen dolgoztam. Ezt a könyvet már számítógépen írtam, ami neked nem nagy

szám, mert te már a Commodore-t használtad, öt évvel korábban, mint bárki más. Úgy írtam a könyvet, hogy ezt a mondatot folyton toltam lefelé, mindig ott volt a szöveg legalján. Gondoltam, hogy majdcsak egyszer fölhasználom. Sok helyen lehetett volna, pláne egy ilyen több naplóíró szövegéből összeillesztett anyagban. Szerintem soha nem azzal a résszel kell foglalkozni, ahol szorít a cipő, hogy jaj, istenem, hogyan menjek tovább, hanem azzal, amelyikhez épp a legnagyobb kedvem van. Éveken keresztül azt hittem, hogy lesz az idézett sornak folytatása, de végül az utolsó verziót olvasva már úgy éreztem, jó a végére ez az elharapott mondat.

Össze tudnád-e foglalni a Jadviga párnája történetét oly módon, ahogy a moziműsorban szokták a filmekét. József szereti Máriát, azonban…

Értem én, most frappánsnak kellene lenni, közderültséget kelteni, de mégis úgy, hogy valahogyan megragadjam a lényeget… Próbálok itt süketelni, hogy húzzam az időt. Hátha kibújhatok alóla. Talán olyasmit tudnék elmondani, hogy ez egy szerelmes regény, de mégis történelmi regény is. Énnekem szenvedélyem és az írással kapcsolatos ambícióm, hogy mindig megmutassam a cselekmény történetiségét is. Másképp mondva igyekeztem áterotizálni a mondatokat akkor is, ha nem a szerelem pszichéjéről vagy gyakorlatáról volt szó, hanem mondjuk a magyar történelemről.

Esterházy Péter szerint egy regénybe nem kell mondanivaló, még gondolat sem. Neked mi a viszonyod a mondanivaló szóhoz, és ha pozitív, akkor ennek a könyvnek mi a mondanivalója?

Nehezeket kérdezel. Volt egy kritikusom, aki a *Jadviga párnájá*-val kapcsolatban fölvetette, hogy jó, jó, de voltaképpen mit akart mondani a szerző? Való igaz, hogy az ember sarokba szorítva érzi magát, ha azt kérdezik – mint például most –, hogy tulajdonképpen mit is akart közölni. Annyiban módosítanám az elhangzott véleményt, hogy azt nem vagyok föltétlenül köteles tudni vagy összegezni, hogy énnekem mi a mondanivalóm, az sem feladat, hogy nagyon transzparenssé, világossá tegyem. A művemre azonban esetleg rábízhatok efféle üzenetet. Ha a regény képes arra, hogy egy mondatba sűrítse a mondandót, akkor gratulálni kell a regénynek. De lehetnek rejtett szándékok is. A könyvek arra is jók, hogy eljátsszunk ezzel. Az is kérdés, hogy referenciális-e az olvasatunk, úgy értünk tehát mindent szó szerint, ahogyan ott írva vagyon,

vagy pedig elemelt beszédként. Vagy játékos szövegként. Vagy esetleg éppen átverésként.

Én veszem a bátorságot, hogy elmondjam a könyved mondanivalóját: akár szerelemben kerülünk bonyodalomba, akár történelemben, mindig hallgassunk a szívünkre.

Ez nagyon szép. És frappáns is. Rá lehetne írni a hasára. De úgy érted, hogy hallgassunk a szívünkre, mert akkor nem halunk bele?

Azt nem ígérhetem.

Kár.

Második regényed a Milota. Jól látom én azt, hogy a Jadviga sikerét ezzel nem tudtad fölülmúlni?

Biztosan így van. Min mérjük ugye ezt? Eladott példányokon, kritikákon. Az olvasói visszhangokat nem tudjuk rendesen begyűjteni és lemérni. Persze, lehetett tudni, hogy nem fog annyi példányban elfogyni, mint a *Jadviga*, amelyből film és rádiójáték is készült, ami mégiscsak komoly propaganda. Az is fontos, hogy a szerelem van a közepében, vonzó témának számít.

A második-kötet-effektusra nem gondolsz? Ez ugyan nem a második köteted, de mindenesetre a második regény.

Igen. Igyekeztem hárítani ezt a problémát, de utólag be kell látnom, hogy van ebben valami. Nem foglalkoztam azzal, hogy foggal-körömmel harcoljak azért, hogy jobb legyen, mint az előző. A kritika jobban elmarasztalta, leginkább azt hangoztatták, hogy túl vastag, és talán túl sok szál van benne, túl bonyolult a szerkezete. Na és ha érdekel, hogy nekem mi a véleményem a könyvről, akkor azt mondom, van benne néhány komoly hiba. Tehát olyasmik, amiket most már érzek, de nem biztos, hogy pontosan tudom, és az sem biztos, hogy ki tudnám javítani.

Tegyük föl, hogy tíz év múlva új kiadást akarna a Magvető, s addigra tudnád, hogyan kell átírni, megtennéd?

Nem biztos. Ha az ember belenyúl, akkor mindig mindennek következményei vannak. Azt még hozzá akartam fűzni, hogy minden hiba ellenére én fontosabbnak tartom ezt a könyvemet, mint a *Jadvigá*-t. Nekem fontosabb. Lényegesebbnek tűnő lépéseket tartalmaz az úgynevezett irodalmi pályámon.

Jobban örülnél, ha a közönség inkább ezt a regényedet venné?

Nem, én teljesen meg vagyok elégedve a közönség ízlésével.

Első és harmadik regényed címe birtokos szerkezet. A másodiké személynév. Te hogyan adsz címet?

Baromi nehezen. Ebből is kiderül. A *Jadvigá*-nál már korábban megtaláltam ezt a női nevet, és nagyon szerettem. Lengyelül dupla vével írják, gondoljunk Nagy Lajos lányára, jártam a sírjánál Krakkóban. De nekem szlovákul kellett, szimpla vével. Bár csak később néztem meg a szótárban, hogy tényleg létezik ilyen formában is, de inkább Hedvigának hívják. Tehát volt ez a név, mint egy kis különleges ékszer, amelyet egy zaklatott sorsú anya ad a kislányának. Amivel kicsit meg is határozza a sorsát a faluban, ahol Mariskák, Zsuzsikák meg Bözsikék vannak. Tudtam, hogy a címben benne lesz a tulajdonnév, játszadoztam a napló szóval, és Morcsányi Géza, a kiadóm igazgatója azt javasolta, a „napló" a címben ne legyen. Akkor hál' istennek még nem is voltam kész. A végén egy jó barátommal beszélgettem, és akkor vetődött föl a „párnája". Talán ő mondta ki, talán én. Utólag írtam bele a párna motívumokat, a cím kedvéért.

A Milota hogyan lett Milota?

Úgy, hogy nem sikerült egy másik szót találnom melléje. Pedig nagyon akartam. Már nem emlékszem. Sokáig latolgattam a kertet, Milota kertje, de végül Milota maradt, egymagában.

Ez a könyv így indul: „Elkezdem és törlöm, írok és kihúzom, aztán elölről megint." Pontos látlelet a prózaírásról. Miért így kezdted?

Valahogyan ez is ott maradt a monitoron. A komputerrel való írás egyik sajátossága ez, hogy vannak mondatok, melyek úsznak a szöveg előtt vagy mögött. Ezt nem a főhős írja, a regényben az arab számjegyekkel jelzett fejezetek a női főszereplő szövegei, és tőle nem volt várható sem archaizáló mondat, sem szlovák, sem egy körmondat, a későbbiekben sem, ezért kezdi ilyen szikáran és zaklatottan.

Az utolsó mondatba jutott szlovákság, megpróbálom kezdőhangsúlyosan fölolvasni: „Makovje-medovje haluske… otthon gyúrt metélt, jó mákos-mézes…" Mintha valami ételmotívum húzódna végig a könyvzárásaidon.

Hát igen. Ez ugye a Milota búcsúja a kertben, hangfölvételen, és úgy rendelkezik, hogy ha vízszintesbe kerül, tehát elhuny, a falusi szokásoknak megfelelően a virrasztás éjszakáján legyenek szívesek benyomni ezt a kazettát egy magnóba, és végighallgatni. Ő tehát még egy szónoklatot tart, mindent megszab, az imát, az étrendet is. Amikor kéri, hogy adjanak elő

egy dalt, akkor ő a vezérénekes. Újra meg újra elbúcsúzik, és távozóban még ezt mondja. A könyvnek vége, de itt még nem hal meg szerintem, talán otthagyja a mikrofont, bemegy a présházba, tölt magának és megissza.

Harmadik regényed A fényképész utókora. Tavalyi könyv. Úgy érzem, még a Jadvigánál is alkalmasabb arra, hogy megfilmesítsék. Mi a viszonyod a filmmel?

Csomó kellemes csalódást éltem át, amikor a filmesekkel kapcsolatba kerültem. Persze sok kellemetlen csalódást is. Sokkal több rosszra számítottam.

Mi volt a legkellemesebb? A honorárium?

Persze, az kellemes volt. Amíg az ember rá nem jött, hogy mennyivel többet kaphatott volna! Beszélgetések olyan emberekkel, akik jól teszik a dolgukat. Például Romvári Jóska bácsival, a díszlettervezők doyenjével. Aki kitalálta, hogy Tótkomlóson kell leforgatni. Lementünk az autóval, azt mondta, annál a háznál álljunk meg. Kérdeztem, Jóska bácsi, hogyan szúrtad ki? Mert az a nagyapám öccsének a háza volt. Ilyen házakba képzeltem én el az Osztatní Andrisékat. Azt mondja erre, én nem tudtam, csak azt láttam, hogy poros az ablak. Vagyis nem lakják a házat, tehát könnyen kibérelhető filmforgatás céljára. Azért szorongtam, hogy a faluba ment a filmes bagázs, mert az én nyakamba varrják a helybeliek, ha nem tetszik a film. Mentek statisztálni, ingyért! A Deák Kriszta, a rendező kitalálta, hogy nekem is szerepelnem kell, nehogy aztán letagadjam, hogy közöm van hozzá. Kaptam egy olyan öltönyt, mint amilyet Ady Endre hordott, annyi volt a szerepem, hogy üljek Ónodi Eszter mellett a lakodalomban, mint az ő férje.

Érdekes, erre nem figyeltem föl.

Kivágták.

Tételezzük föl, hogy A fényképész utókorából készülne egy monstre nemzetközi film, mondjuk német–olasz– kanadai. És tételezzük föl, hogy olyan jól sikerül – nem kis részben azért, mert a szerző is játszik benne egy epizódszerepet –, hogy megkapja a legjobb forgatókönyv Oscar-díját. Ilyenkor kell tartani köszönőbeszédet. Mi a tipped, mit mondanál?

Egész beszédet nem tudnék most tartani, egyvalami biztosan belekívánkozna. Édesanyám a regényeimet nem érte már meg, de ha élne, mindent megköszönnék neki.

LÁZÁR ERVIN

Mondd, hogy nem

Kinéztem az irodalmi lexikonból, hogy egy hete születésnapod volt, igaz, hogy ők úgy tudják, május 6-án, te meg tájékoztattál, hogy 5-én.

Nekem anyám ezt mondta, és ez van beírva az igazolványomba.

Rögtön rávágtad, hogy ellenben Berzsenyi Dániel született 6-án. Hogyhogy ezt te fejből tudod?

Olvastam. De nem volt akkora szerencséje, hogy velem egy napon. Kérlek szépen, Marx Károllyal születtem egy napon, Jókai pedig május 5-én halt meg.

Mit kaptál a születésnapodra?

Ebben a zacskóban van. Megmutatom.

Hogy hívják?

A neve titok, még nem neveztem el, majd fogom, és valamelyik mesémbe beleírom.

Megkérdezhetem, hogy kitől kaptad?

Egy nagyon kedves ismerősömtől. Nem arról van szó, hogy azért hoztam, hogy megmutassam a tiszteletre méltó közönségnek, hanem éppen most kaptam, és mondtam ugyan neki, hogy menjen haza villamossal, de nem akart.

Azt hiszem, én Zsófinak hívnám, ha én kaptam volna.

[EGY NÉZŐ] Tényleg Zsófi kinézete van.

Akkor Zsófi, kész. Egyik lányomat Zsófinak hívják, lehet egy ilyen baba Zsófim is.

Nem fog a másik megsértődni?

A másik lányom?

Igen.

Biztosan nem.

Térjünk vissza oda, hogy megszülettél, nem tudom, fontos-e az évszám.

Most léptem a hetvenedik évembe, kedves Miklós.

Tízet letagadhatnál.

De aranyos vagy!

Alsórácegrespusztán jöttél a világra. Fontos az, hogy alsó?

Kérlek szépen, két puszta van egymás mellett, ugye, Felsőrácegres északabbra, Alsórácegres két kilométerrel délebbre. Felsőrácegresen született Illyés Gyula, tehát nem akármilyen irodalmi vidék ez, még délebbre található Sárszentlőrinc, ott pedig Petőfi Sándor járt iskolába. Alsórácegres sajnos már nincsen. Összedőlt, lebontották, eltűnt. Ez volt a kisebb puszta. Mindenki azt gondolja, hogy magyarul a puszta csak azt jelenti, fátlan füves síkság, de nem, egy településformának is puszta volt a neve, ha nagyon kicsi, akkor majornak hívták, ha valamivel nagyobb, akkor pusztának, általában egy nagybirtok központja, ahol élt nyolcvan-száz-százötven ember, ők művelték az uraság földjét. Ilyen volt Alsórácegres is, utánanéztem, először úgy hívták, Anna-major, aztán úgy, Alsó-major, végül pedig Alsórácegresnek. Felsőrácegres Királyegres volt egészen a török hódoltságig, utána bejöttek a rácok délről, s akkor több község is rác előtagot kapott.

Azért egres, mert talán sok arrafelé az egres?

Nem, kedvesem, nem az egresből származik, hanem az égerfából, sok az égerfa.

Rácégeres.

Igen. Sok a szilfa is, ott van nem messze Mezőszilas, gyerekkoromban még úgy hívták, hogy Szilasbalhás, de a helybeliek nagyon rühellték ezt a balhást, megváltoztatták a nevüket. Németh László nagyszülei ott laktak, van egy múzeum, ha arra jársz, nézd meg. Mocsaras vidék volt, ha végigmész, ott falvak sokaságának a neve kezdődik sárral, Sárszentmiklós, Sárbogárd, Sárszentlőrinc, Sárkeresztúr, aztán a Sióval lecsapoltak, és ettől fantasztikus jó termőföld alakult ki.

Szülőpusztád tehát megszűnt létezni.

Igen, csak az öreg nagy szederfa maradt, más nincs ott, mellig ér a gaz. Úgy kezdődött, hogy az állami gazdaság átvette 1948-ban, nekem később valaki üzent, hogy meg van mentve a pusztád, betonutat építettek hozzá. Ez a hetvenes évek vége felé történt, gondoltam, ha betonutat építenek hozzá, az sok-sok millió forintba kerül, és a pusztám megmarad. De mintha azért építették volna a betonutat, hogy a faanyagot a házakból elhordhassák, rögtön utána lebontottak mindent. Kis ideig még lakott ott egy ember, úgy hívták, hogy Jobban János, jó neve volt. Miután ő meghalt, a háza összedőlt. Az volt az utolsó ház. Én, néhányszor lementem, elbúcsúztam ettől a szegény pusztától, de amint száz-kétszáz méterre

eltávolodtam tőle, a lelkemben fölépült a régi, és semmiféle sérülést nem okozott nekem, hogy nincs többé. Nekem van. Azért neveztem át Rácpácegresnek, hogy már soha ne lehessen lebontani.

Ha már a neveknél tartunk, én sose szerettem, hogy Vámosnak hívnak, mindig azt a pasast juttatja eszembe, aki áll a határon, és érdeklődik: Hány doboz cigaretta van önnél?

Nekem most új kiadásban jelenik meg a *Csillagmajor* című könyvem, és a vámos Rousseau képe lesz rajta. Ez jusson eszedbe, és legyél büszke a nevedre.

Jó, megpróbálom. Igazából oda szeretnék eljutni, hogy Lázár azt jelenti, szegény ember.

Nomen est omen. A Lázárral soha nem volt bajom, ellenben tizenkét éves koromban nagyon keményen föllázadtam az Ervin ellen. Se közel, se távol semmilyen Ervin nem volt található a puszta környékén. Volt, aki el se hitte, hogy van ilyen név. Nálunk János, József lett a férfinép, akkor jött divatba a László, az asszonyokat Juliskának, Mariskának hívták, volt egy-két Terike. Elmentem a pálfai plébániára, kikértem a plébános úrtól az anyakönyvet, és megnéztem. 1900-nál kezdtem, találtam egy Klárát, aki Illyés Gyula testvére volt. Láttam, az Istvánok, Józsefek és Jánosok vezetnek, lányoknál a Juliskák és a Mariskák. 1937-ben már a László lett a menő név.

Szüleidnek mi volt a keresztnevük?

Apámé István, anyámé Etelka. Volt egy kedves, bolondos keresztanyám, rábeszélte a szüleimet az Ervinre. A bátyámat Istvánnak hívják, a húgomat Zsuzsinak, csak én kaptam ezt a fura nevet. Egy barátomnál voltam, Kajászószentpéteren, ez alkalmat adott nekem arra, hogy írjak egy levelezőlapot a szüleimnek, odakanyarítottam: feladó: Lázár E. János, Kajászószentpéter.

Mit szóltak?

Amint látod, maradtam Ervin.

Jó. Talán elmondhatom az egybegyűlteknek, hogy az Élet és Irodalom szerkesztőségében láttalak először, 1969 nyarán. Bejött egy fiatalember, sötét bajusszal, még sötétebb tekintettel, atléta alkattal. Faragó Vilmos félrehívott, s azt mondta: ez Lázár Ervin, nagyon jó novellákat ír, de bokszoló, vigyázz vele! Erre te nem emlékszel.

Hogy neked mit súgott a Vili, azt nem tudom. Ijesztgették velem az ifjú szerzőket, hogy ne nagyon ugráljanak.

Én onnan vettem észre, hogy egyszer csak gyerekíró lettél, hogy a könyveidet nagyobb betűkkel nyomtatták.

Igen, de az első könyvem, ami megjelent, gyerekkönyv volt. Mivel az első novelláskötetemet a Magvető visszaadta azzal, hogy ilyen ócskaságot ők nem közölnek, nem maradt más választásom, mint átvinni másik kiadóhoz – csak kettő volt –, a Szépirodalmiba, és ott megjelent. De közben annyi idő telt el, hogy *A kisfiú meg az oroszlánok* című meséskönyvem lekörözte. Kezdettől fogva írtam mesét is, meg úgynevezett felnőtteknek szóló irodalmat, de sokkal ismertebbek lettek a meséim, mint amiket felnőtteknek szántam, olykor elfelejtődik, hogy írtam novellákat, meg regényt. Nem baj. Sokszor voltam úgy, hogy írtam valamit, és hosszasan kellett gondolkoznom, most ezt gyerekkönyvbe tegyem vagy felnőttbe. Pedig majdnem mindegy. Van egy csoport, nem olyan nagyon sok ember Magyarországon, akik szeretik az írásaimat, a másik csoport szerint amit írok, az hülyeség, egy harmadik meg egyáltalán nem olvas, gondolom, ez a legnagyobb. Teljes mértékben meg vagyok elégedve.

Íróasztalnál dolgozol? Láttam nálad egy jó nagyot.

Ha Pesten vagyok, akkor odaülök, ha meg vidéken, akkor egy ócska asztalon írok, kint a kertben. Ósdi elméleteket dédelgetek az irodalomról, akkor fogok csak bele valamibe, ha úgy érzem, az egész történetet tudom elejétől végéig. Előfordulhat, hogy menet közben a történet beint, és nem hajlandó arra menni, amerre akarom, de az már rendben van. Akad egynéhány író barátom, aki szerint mindenképp le kell ülni, írj, majdcsak lesz belőle valami. Elhiszem, hogy ily módon is kerekedhet valami jó, de én, mint avatag öregember, nem tudom így. Sokat kaptam gyerekektől. Fruzsikám egyszer bejött a szobába, és majdnem sírt. Mi bajod van, kislányom? Azt mondja, csúnyán néz. Kicsoda? A Berzsián. Ebből keletkezett az egyik mesefigurám. A május 6-án született Berzsenyinek a képe lógott a másik szobában a falon, tényleg elég mogorván néz.

Tudod, miért néz mogorván? Mert megsértődött a rossz kritikán.

Igen. Nagyon szeretem Berzsenyi Dánielt, és amikor sokat ittam, anno dacumál, ugye, ez már nem fordulhat elő, az orvos nem engedi, sokszor szidtam a félszeműt. Miért írta azt a durva kritikát?

Kölcseyre célzol.

Ez is igazságtalan, természetesen, úgyhogy egyszer az egész családot összepakoltam, elutaztunk Kölcsey sírjához, és elnézést kértünk tőle. Remélem, megbocsátott. Alsórácegresen annak idején nagyon sokat meséltek egymásnak az emberek, nemcsak a gyerekeknek, hanem a fölnőttek is egymásnak. Nem is szerették, ha mi hallgattuk. Az én apám ritkán mesélt nekünk, egy mesét tudott, azt háromezerszer elmondta. A szürke ló elbujdosik az erdőben, ráfekszik a rókalukra, azt hiszem, ez egy közismert mese, a róka küldi a gyerekeit, nézzék meg, mi az. A legidősebb kisróka azt mondja, sajnos, leesett a hó, nem tudunk kimenni, de a legkisebb rögtön tudja, hogy ez bizony nem hó, hanem egy fehér ló. Ez a mese egészen addig tetszett nekem, amíg úgy szólt, hogy a bátyám, a Pityu róka jött be, hogy esett a hó, míg a kis Ervin róka állapította meg, hogy ez egy fehér ló. Igen ám, de megszületett a húgom. Attól kezdve az Ervin róka is meghülyült, csak a Zsuzsi róka vette észre a fehér lovat. Volt nálunk egy magára maradt cselédasszony, kegyelemből élt ott. Jószívű öregasszony volt, mindig adott nekünk enni, pedig tiltották, a Mári nénitől nem szabad elfogadni semmit, mert állítólag tüdőbajos volt. Szegénykém leszelte a kenyeret, amit ugye a kemencében sütött, és a zsírosbödön aljáról, amit Rácegresen úgy hívtak, hogy véndő, kapart a kiskése hegyével, és megkente nekünk a kenyeret. A véndő alján már barna pöttyös a zsír, nagyon finom volt, akár tiltották, akár nem, én megettem.

A felnőttek miket meséltek egymásnak?

Olyasmiket, amikből a népballadák születnek. Volt például a szabatoni gróf, egy kicsit dilis úr, egy másik pusztán, akit semmi nem érdekelt, csak a lova. De a lova gyűlölte a grófot, halálos küzdelemnek látszott, amikor kilovagolt. Ragaszkodott ahhoz, hogy ő törje be azt a lovat. Egyszer a lónak sikerült úgy elesnie, hogy a gróf meghalt. Amikor zord, szeles, őszi napokon a fazsindelyeket megkoppantotta a szél, azt mondták, hogy ez most a szabatoni gróf lovának a patája, odafönn lovagol az égben. Egészen komolyan gondolták, mint ahogyan azt is, hogy ha valaki meghal, néhány nap múlva visszajön, és egy gyertyával végigmegy a lakáson, ahol lakott. Nem viccelek, én is láttam. Ott hasaltunk a hosszú cselédházak mentén, köztük disznóólak meg kis kukoricaszár-boglyák voltak, néztük az ablakot, hogy Ica néni tényleg jön-e a gyertyával. És jött. Ezek a történetek életre keltek. A pusztán nem volt semmi, az emberek egymást szórakoztatták.

Volt, aki a tudományos fölfedezéseket adta elő, volt, aki csak szórakoztatta a jónépet, nagyokat röhögtünk. Ilyesmit kéne csinálni ma is, tévé helyett.

Egyetértek. Te mi voltál, hallgató, mesélő, ha mesélő, akkor szórakoztató vagy ijesztgető?

Á, nem, hát én kisgyerek voltam még. Mi folyton játszottunk. Ha kiléptünk a házból, rögtön benne voltunk a természetben. Ha a szülők haza akartak hívni, kiálltak az ajtóba, elordították magukat: Jóska! És a tizenkét Jóska közül az érintett tudta, hogy haza kell mennie, hogy megetesse a disznót. Ezt megelőzendő, egy-két-három kilométer távolságba elkódorogtunk, kiabálhattak, ahogyan akartak. Nagyon boldog idők voltak, igazi gyerekvilág. Nem is merek mindent elmesélni.

Ezt hogy érted?

Felsőrácegresre jártunk iskolába, ahol a gróf Apponyi Sándor egyedülvaló módon építtetett a cselédeinek egy iskolát, az iskolához tartozott egy tanítólakás, most Illyés-múzeum van benne. Oda jártunk iskolába. Mindig csapatba verődve. Ha a Priger Jancsi nem tanulta meg a leckét, akkor sose értünk be az iskolába, azt kiabálta: ebelső, babelső, szart eszik a legelső! Erre ugye mindenki hátrafelé szaladt, hogy ne legyen a legelső. Akkor azt mondta: ebhátulsó, babhátulsó, s a többi, aztán hogy ebközépső… Így mentünk, azaz nem mentünk iskolába. Aki a magasabb műveltséget tűzte ki maga elé, mint az én anyám, az bejáratta a gyerekét Sárszentlőrincre, ami viszont öt kilométer. Kiszámítható, hogy az ilyen gyerek egy évben háromezer kilométert gyalogolt.

Egy ilyen pusztán elég sok népi hiedelem keringhet. Emlékszel ilyesmire?

Például ha valakinek a kisebb testvérét átlépted, abból nagy bonyodalom lett, mert akit átlépnek, az nem nő meg. Vagy visszalépted, vagy alaposan megruházták a testvérei. Vagy: a szemölcsödre kettévágott babot kell rátenni, méghozzá teliholdkor, az a szemölcsöt elviszi. Vagy: ha rámutatsz a holdra, leszárad az ujjad. Én ezt nem hittem, rámutattam, és képzeljék, most érzem, hogy kezd leszáradni, úgyhogy jobb, ha nem követik a példám.

Mely települések játszottak fontosabb szerepet az életedben a puszta után?

Négy évig jártam iskolába Székesfehérvárra. Szekszárdon középiskolába. Pécsett dolgoztam hat évig. Pécelen éltem tíz évig. Aztán

Budapest. Pécset nagyon szerettem, huszonegy éves koromtól voltam ott. Szerettem Pécelen lakni, sokat jártam az erdőben, milyen apád van neked, kérdezték a gyereket, állandóan az erdőben kódorog, miből éltek ti?

Vadorzó.

Igen. Te is voltál nálunk Pécelen.

Voltam. Onnan tudom.

Főleg csak írók jártak oda, és a gyerekeimben kialakult az a képzet, hogy a társadalmi ranglétra legalsó foka az író.

Talán eltalálták.

Te ehhez nem járulhattál hozzá.

Mert?

Hát, te egy józan életű, rendes gyerek voltál akkor is, többi barátaim viszont nem annyira. De Pécelen jó volt, és szeretem Budapestet is, idejártam egyetemre. Ha a Lónyay utcában kinézek az ablakon, a szemben levő ház tetején apatini cserép van, kérlek szépen, és a mi rácegresi házunk is apatini cseréppel volt födve.

Beavatnál minket, hogy az milyen?

Lekerekített végű, mostanában már mind fekete. Azon a házon, kérlek szépen, van egy tábla, hogy 1902-ben itt élt Mikszáth Kálmán. A házunk másik szárnyában volt a Nyugat szerkesztősége. Ha végigmész az Erkel utcán, az Üllői út sarkán meg azt olvashatod, hogy itt lakott 1860–64-ben Arany János. Vele szemben szerkesztették az Aurora című irodalmi zsebkönyvet Vörösmartyék, nem is tudom, hogy miért nevezték el Erkel utcának. Három pipa utca volt valamikor.

Nagy sokára bekövetkezik egy pillanat a történelemben, amikor te már nem leszel az élők sorában, és tegyük föl, az akkori polgármester emléktáblát akar tétetni a lakóházadra, mert olyan kulturált ember. Minek örülnél, ha mit íratna rá?

Kedves Miklós! Én ezt rábízom arra a polgármesterre. Mindenesetre a családomnak szigorúan kijelentettem, hogy semmilyen díjat vagy kitüntetést rólam ne nevezzenek el, ne legyen emlékmúzeum, semmi efféle.

Tudod, én mit íratnék az emléktáblára, ha a polgármester megkérdezne? Itt élt Lázár Ervin, kiváló magyar író ettől eddig, és alá egy idézet tőled: „Mondd, hogy nem.”

Ez a telefonom fölött lóg a falon, bekeretezve, mert már öreg vagyok, már fáradt vagyok. Annyi helyre hívnak, és akkor, mint a Bab Berci, ugye, tétován fogom a kagylót, a vonal végén egy kedves, világ végi könyvtáros, tudom, hogy egy életre meg lesz sértve, ha visszautasítom, és akkor meglágyul a szívem, melyben egyébként már műanyag van, na jó, elmegyek, később nagyon bánom, hogy igent mondtam.

Feleséged prózaíró.

Igen. Meg vagyunk mi áldva.

Vacskamati néven föl-fölbukkan a munkáidban. Gyerekeid milyen neműek?

Ebből a házasságból van Fruzsi lányom és Zsigmond fiam, korábbról pedig a Zsófi. Ő már túlesett az irodalmi szárnypróbálgatásokon, remélem, hogy nemsokára a novelláskötete is megjelenik. Nem örültem neki, hogy írással kezdett foglalkozni.

Miért?

Te örülnél, ha a gyerekeid írással foglalkoznának?

Nem. Mind azt szeretnénk, ha befektető bankárok lennének.

Ha tőlem megkérdezik, hogy újraszületés esetén mi szeretnék lenni, azt felelem: asztalos. Megcsinálnám az asztalt vagy széket, vagy más bútordarabot, rátámaszkodnék egy kicsit, megnézném jobból, balról, és látnám, hogy ez jó! Öregem!

Az én családomban anyai ágon az összes férfi asztalos volt, el tudom mondani, hogy idáig stimmel, de nem jön a bútorért a megrendelő, vagy jön, és nem fizeti ki.

Hát, én abban a világban lettem volna asztalos, amikor még kifizették.

Van-e már unokád?

Nagy bánatomra még nincsen. Lazsálnak a gyermekeim. Ha lenne egy unokám, akkor talán tudnék még újabb meséket írni. Kisgyerek híján nem megy.

És akkor most mi van, szünet?

Hát most igen. Azon gondolkozom, hogy talán visszatérek a versíráshoz, hat-hét éves koromban írtam verseket, és nem lehet tudni, milyenek voltak, mert eltűntek.

Azt kívánom, hogy mihamarább mondhass és írhass meséket az unokáidnak.

Nagyon köszönöm!

SPIRÓ GYÖRGY

Sköltő is vagyok

Mai vendégem az egyetlen író, akinek a hivatása a nevében is szerepel, igaz, rövid i-vel. Ezért is remélhető, hogy szereti őt minden spolvasó.

De én tulajdonképpen sköltő is vagyok.

Szép. Tudod-e, hogy a Spiró név mit jelent, s honnan ered?

Igen. Ez Speyer város neve lengyelül. A tizenkettedik és a tizennegyedik század között éltek ott a zsidók, és akkor valamiért kiűzték őket. Nem mindet, érdekes módon több család ott maradt, de a többség Lengyelországba ment, mert a lengyelek nagyon befogadóak voltak, ott évszázadokon keresztül nem is bántották a zsidókat. Mindenesetre a Speyerből érkezettek mind megkapták a város nevét, ami lengyelül Szpira. Ez ugyanaz a név, mint a Shapiro, ugye rengeteg akad belőlük az USA-ban meg a volt Szovjetunióban.

Annak mi az oka, hogy ti Spirók lettetek, i-vel és óval?

A nagyapám még Spíra volt, de az anyakönyvben rosszul írták. Szóval, sajtóhiba. A Györgyöt is utálom. A nagyapámnak szép neve volt, Spíra Miklós, azt szívesen viselném. Tulajdonképpen a Spiróhoz nem illik egy szótagú keresztnév, úgy hangzik, mintha valakinek levágták volna egy végtagját. Két szótagú keresztnév kéne.

Magyarországon a Péter mintha előny volna a szépirodalomban. Spiró Péter?

Nem, nem. A fiamnak a Zoltán nevet adtam, Spiró Zoltán, az tetszik. Azért is jó, mert a Spiró zsidó név, a Zoltán mohamedán, őt katolikusnak keresztelték, tehát ez így teljesen rendben van.

Érdekes történelmi adat, hogy te 1946-ban születtél, mi több, az első szabad április negyedikén.

Igen. Én május elsején szerettem volna, akkor meglett volna a kilenc hónap, de hát nyolc hónapra születtem, és akkor még nem volt inkubátor, azt hiszem, ez sok mindent megmagyaráz. Tulajdonképpen jobb lett volna tíz hónapra születni.

Édesanyád véleményét nem ismerjük erről. De ezek szerint két koraszülött beszélget itten, én másfél hónappal előztem meg koromat, azóta is próbálom tartani ezt a kis előnyt. Mindegy. Beszéljünk a Fogság

című nagyon sikeres regényedről. Móricz Zsigmond Árvácskáját össze lehet foglalni talán így: kicsi lány annyira nincstelen mind anyagilag, mind érzelmileg, hogy a végén kihúzza a gyufát. Te miként summáznád a regényedet, ha ilyen játékosan kéne?

Valamikor Krisztus korában egy rövidlátó, naiv fiatalember útnak indul, és a végére megokosodik, de hiába.

Ebből azonban még nem derül ki az egyszerű, de nagyon remek alapötlet: regénnyé emelni a bibliai történéseket. A könyv itt-ott olyan, mint egy történelmi szakmunka. Leírod például, miként működtek a bíróságok, hány tagból álltak, hogyan szavaztak stb. Honnét szedted össze az alapanyagot?

Rengeteg könyv szól arról az időszakról, és a Bibliáról is. Ami a bíróságokat illeti, nem a római jog szerint van így, tulajdonképpen a Talmudból derül ki, hogyan működtek. Az a rész tartalmazza ezt, amely nagy valószínűséggel az időszámításunk szerint 70 előtti bíráskodásra vonatkozik, mert sok száz évnyi anyag zsúfolódott össze, és nagyon nehéz eldönteni, hogy mi az, ami a második templom lerombolása előtti időkre vonatkozik, s mi az, ami a későbbiekre. Én nagyon igyekeztem, hogy semmiképp ne vetítsek vissza erre a korszakra későbbi tudást vagy tudatállapotot, mert bizonyára nem véletlenül volt az úgy, és minden kis részletnek jelentősége volt a kereszténység kialakulása szempontjából. Sok könyvet olvastam el, nem számoltam össze, hogy hányat. Vannak jelentős alapművek, és kevésbé jelentősek is. Volt a tizenkilencedik században egy nagy pozitivista áramlata a történettudománynak, akkor nagyon sokan foglalkoztak azzal a korszakkal, amelyben a regény játszódik, ezek a könyvek némi javítgatással a huszadik században is megjelentek. Az 1990-es években, amikor már dolgoztam a regényen, lezajlott egy vallásszociológiai forradalom a fejlett világban, ahol erre van pénz. Egyúttal egy régészeti forradalom is lezajlott, ahhoz még több pénz kell, elsősorban Észak-Amerikában és a skandináv országokban futotta erre. Én körülbelül 2003-ig képes voltam követni a szakirodalmat, azokon a nyelveken, amelyeken értek.

Ebben a könyvben több nyelven beszélnek a hősök.

Na, azokon én nem tudok. Nem beszélek héberül, ógörögül és arámiul sem. Gondoltam rá, hogy meg kéne tanulnom, elsősorban nem is héberül, mert a héber akkor halott nyelv volt éppen, inkább az ógörögre lett volna

szükségem. A rabbinikus korszakban, amit én nem tárgyalok, kezdték újra megtalálni a héber nyelvet. Ilyen nyelvújítás nemcsak nálunk fordult elő Kelet-Európában, a tizenkilencedik század elején, hanem már akkoriban is. A legfontosabb iratok nagy része ógörögül született. Nemcsak fontos filozófusok és történészek munkái készültek ezen a nyelven, hanem sok helyütt a házassági és örökhagyási okiratok is. Teljesen kétnyelvűek voltak a zsidók meg a szírek és az egész társaság a Közel-Keleten, ezt azért lehet sejteni az Újtestamentumból is, mert semmiféle utalás nincs arra, hogy lett volna tolmács Pilátus és Jézus között (ez a jelenet nem szerepel a regényemben), nyilván mind a ketten ógörögül beszéltek, az volt a társasági nyelv arrafelé.

Általában a szerzők szokták írni a fülszöveget, akkor is, ha nem egyes szám első személyben fogalmazódik.

De ezt a kiadóban írta a szerkesztő. Dávid Anna.

Dávid Anna szerint: „Ha a könyv olvasója e forrongásban a jelenre vagy ama legutóbbi és legvéresebb századra ismerne a felszín alatt, az csakis az ő kényszeres képzeletének szüleménye” – ha itt pont állna, megnyugodva hátra is dűlhetnénk. Ám így folytatja: „melyre természetesen a mű nyitott.” Most akkor?

Én semmiféle huszadik századi tapasztalatot nem akartam belerakni ebbe az első századi történetbe, mert úgy gondoltam, hogy pontosan elég, ami akkor történt. Csakhogy ami fölkelti a figyelmemet, amire érzékeny vagyok, arra a mai tudásommal tekintek, és aszerint szelektálok. Ha tizenkilencedik századi szerző volnék, ugyanabból az anyagból, amit összeszedtem, egészen más regényt hoztam volna létre. Az is valószínű, hogy ha ötven év múlva fognék hozzá, akkor megint másra lennék érzékeny. Lehet, hogy nem foglalkoznék azzal, hogy akkoriban elsősorban görög nevük volt a zsidóknak, másodsorban latin, és csak egy töredéküknek sémi. A kereszténység tulajdonképpen egy zsidóságon belüli szekta volt, az első néhány száz évben tehát zsidók a keresztények. Nagyon kevés nem zsidó volt köztük, azok is istenfélő emberek, ahogyan a szakirodalomban nevezik, tehát már elfogadták a zsidó rítusokat, de például a férfiak nem metélkedtek körül, noha valószínűleg vegyes házasságban éltek. Tehát zsidók a keresztények, és a fő bajuk a vallásukkal az volt, hogy elidegeníti az úgynevezett pogányokat. Azt szerették volna, ha a pogányok is részesülhetnének a Messiás által elhozott kegyelemben,

vagyis Jézus Krisztus hitében. Ezt azonban más zsidók nem fogadták el, és lényegében ebből alakult ki a későbbi hatalmas szembenállás keresztények és zsidók között, ami a mai napig létezik.

Nem gondolod-e, hogy ha ma ez a nézet zsidó körökben uralkodó volna, akkor a helyzet egy kissé könnyebb volna?

Magyarországon az ilyesfajta nézetek uralkodónak voltak mondhatóak a tizenkilencedik század közepére. A magyar zsidóság szinte teljesen asszimilálódott, ugyanúgy, mint a német zsidóság. Európában ez a két zsidó népesség asszimilálódott a leginkább, szemben mondjuk a lengyel, a román vagy a kárpátaljai zsidósággal. A zsidó felvilágosodás időszakában a magyar zsidók többsége kitért, és abban a hiszemben voltak, hogy ők rendes keresztény magyarok. Aztán ezt zilálták szét a zsidótörvényekkel, és mindazzal, amit nagyon hülye névvel holokausztnak hívnak. Az én baráti társaságomban egyébként nem vetődött föl, hogy ki zsidó, ki nem zsidó, egészen addig, amíg le nem zsidóztak engem vagy a barátaimat. Számomra ez ma sem téma, ezzel csak arra szeretnék utalni, hogy én nem zsidóként írtam a *Fogság*-ot, hanem magyar íróként.

Igazán nagy botrányt kavart egy versed valaha – visszatérünk a sköltőhöz –, amelyik arról szólt, hogy jönnek a mélymagyarok egy bizonyos anyagból, melynek a nevét nem mondanám ki, elégedjenek meg annyival, hogy barna színű. Akkor miért vált fontossá neked, hogy ezt a szemükbe mondjad?

Mert láttam, hogy mi folyik a meccseken, és azt is, hogy ezt fölülről generálják, természetesen. Én ezt a verset nyolcvannégyben írtam, és nyolcvanhét elején jelent meg, tehát még jócskán az átkosban. Magyar versnek gondoltam, s annak gondolom azóta is. Engem csak azért lehetett miatta lezsidózni, mert egy évvel korábban, nyolcvanhatban már egy lengyel fasiszta lezsidózott, aki akkor éppen kommunista párttag volt. Megadta az alaphangot.

Van egy angol nyelvű antológia, melynek az a címe: Amerikai zsidó írók novellái. Ilyen alapon te magyar zsidó író vagy, esetleg „csak" magyar író? Hogyan helyezed el önmagad?

Magyar író vagyok, de be szoktak válogatni ilyesfajta antológiákba, úgy látszik, nincsen már túl sok olyan magyar író, aki zsidónak is mondható. Tudatom magyar, és magyarként nőttem föl. Más kérdés, hogy megtanultam sok mindent a zsidóságról, de ezeket a dolgokat úgy kellett

elsajátítanom, mint bárki másnak, aki ateista nevelésben részesült. Ma sem vagyok hívő, de a hit és a vallásos típusú gondolkodás már kamaszkoromban érdekelni kezdett. Nem azért, mintha hithiányban szenvedtem volna, én nagyon jól megvagyok isten nélkül.

Reméljük, ő is megvan nélküled.

Ő aztán abszolúte megvan nélkülem. De az emberek gondolkodásának szerves részéről beszélünk, és amikor az első regényemet írtam a vallásról, a *Jövevény*-t, külön meg kellett tanulnom a keresztény és a zsidó misztikát, mert a hőseim gondolkodása ezzel volt tele, és akkor nekem is tudnom kell.

Sokkal szkeptikusabb ember vagy, mint amilyen író. Ha irodalomról kérdeznek, apokaliptikus nézeteket terjesztesz: senki nem olvas, és aki mégis, az se téged. Vagy minket. Most azonban szembe kell nézned azzal, hogy a Fogság immár három kiadásban fogyott el viharos sebességgel. Mit fogsz nyilatkozni ezután?

Ugyanazt. Tudniillik azért elég katasztrofális helyzetben van az olvasás. Nemcsak Magyarországon, az egész világon nagyon veszélyeztetett helyzetbe került a színvonalas szépirodalom, beleértve a klasszikusokat is. A magyar iskolarendszerben különösképp kedvezőtlen folyamatok játszódtak le, ezt kénytelen vagyok megállapítani, tapasztalom az egyetemen. Bölcsészeket tanítok, elég nagy számban, és már a nyolcvanas években érzékelnem kellett, hogy a zömük funkcionális analfabéta. És nekünk az egyetemen kéne pótolnunk nem is a középiskola, hanem az általános iskola mulasztásait. Nem középiskolás fokon, hanem általános iskolás fokon tanítok – az egyetemen. Hiába adnék föl nekik irodalmat, nem tanították meg őket olvasni se gyorsan, se figyelmesen, se összpontosítva. Minket erre még megtanítottak a felső tagozatban. Tehát ott az órán olvasunk, lassan, hangosan, szótagolva…

Ha az itt ülőknek akarnál egy tanácsot adni az olvasással kapcsolatban, mi volna az?

Minek? Ők azért ülnek itt, mert szerencsére olvasnak.

Előállok egy jóslattal: jövőre szerintem Kossuth-díjat fogsz kapni.[1]

Sajnos, jövőre hatvanéves leszek…

Jóslatomban ez a tény szerepet játszik.

Ennél csak az rosszabb, amikor az illető író haldoklik, és azért kapja.

Tudtommal nincs semmi komoly betegséged.

Nincs, és nem is szeretném, hogyha így értesülnék róla.

KERTÉSZ ÁKOS

Túl sok igazolvány volt nálam

Úgy hírlik, amikor Kertész Imre Nobel-díjat kapott, Kertész Ákos könyveit is szétkapkodták a boltokban.

Igaz. Sok olvasó gratulált.

Mire te?

Mondtam, hogy sajnos nem én kaptam. Jól jönne. Tudnám mire költeni.

Nem kérdezek rá. Legyen inkább a mai est témája a te összes igazolványod, dokumentumod. A születési anyakönyvi kivonatodat mikor láttad utoljára?

Nem vagyok biztos benne, hogy megvan, s ha igen, hova tettem, de azt tudom, hogy utoljára 1944-ben láttam, mert akkor nagyon fontos iratnak számított. Tudniillik az én szüleim eredetileg zsidók voltak, de megkeresztelkedtek, még a házasságkötésük előtt. Így hát nekem egy abszolút tökéletes, *comme il faut* születési bizonyítványom, sőt keresztlevelem volt. Amivel azt tudtam igazolni, hogy nekem az égvilágon semmi közöm a zsidókhoz, ami természetesen nem volt igaz.

Ez bevált a nehéz időkben?

Bevált, igen, és e papiros nyomán készítettem el azután az összes többi hamis igazolványomat, amelyekre szükségem volt. Én már nyáron úgy döntöttem, a sárga csillag nagyon kellemetlen, nem kérek belőle, mert megszabták, mikor mehetek ki az utcára, és hová nem mehetek egyáltalán. Ez nekem nem felelt meg, és a hamis papírjaimmal szemét módon akkor mehettem ki, amikor akartam, a haverjaimmal együtt.

Honnét voltál ilyen jó a hamisításban?

Valószínűleg kézügyesség dolga. Amikor már a nyilasok átvették a hatalmat, és erősen félni kellett, hogy az ember le ne bukjék, életveszélyes volt, akkor mindenekelőtt be kellett volna jelentkeznem valahová. Hamisítanom kellett egy bejelentőlapot, pontosabban annak azt a szelvényét, amelyik az embernél maradt. A legnehezebb dolog a körpecsétet odahamisítani. Tűhegyes tintaceruzával kell csinálni, először kopírpapírra, s aztán finoman megmozdítani, hogy elmosódjék, így kelt

hiteles benyomást. Ezzel a hamis bejelentővel szereztem aztán menekültigazolványt, leventeigazolványt, élelmiszerjegyeket, egyszóval mindent, ami kellett. Az volt a baj, hogy rengeteg igazolványom volt, és amikor egyszer igazoltattak, lebuktunk. Hol igazoltattak? – a Vesta moziban, mert Kovalcsik Jóska haverommal okvetlenül meg kellett néznünk a *Dal a tűzpiros virágról* című gyönyörű finn filmet – csak tizenhat éven felülieknek. Na, ott buktunk le. Őt elengedték, engem nem, egyszerűen azért, mert túl sok igazolvány volt nálam. Hogy mi történt, azt nagyjából megírtam a *Még a kapanyél is elsülhet* című regényemben, a valósághoz képest csak annyi a változtatás, hogy a könyvben visszamentem, míg az életben nem.

Van még a birtokodban ezekből a hamis igazolványokból?

Voltam olyan szamár, hogy nem számítottam rá, milyen érték volna hetvenéves koromban, és nem őriztem meg, sőt boldogan elszórtam, hogy nem kell többé.

De csinálhatsz bármikor, ha ilyen ügyes vagy. Pénzt is tudsz?

Nem. Sajnos, nem.

A hamis születési kivonatodban is biztosan benne volt, hogy 1932. július 18-án születtél. Tudod-e, érdekel-e, milyen napra esett?

Igen.

Hétfőn születtél.

Hétfő… a feleségem biztosan tudja, Éva nagyon ért az ilyesmihez, számmisztikával is foglalkozik. Szerinted a hétfő milyen? Mit jelent?

A kezdetet. Akkor még minden olyan jó. Aztán úgy szerdára elromlik. Vagy elrontják.

A péntek megint jó, már várjuk a hétvégét.

Emlékszem, a hétfőn és pénteken gyártott Lada nevű gépjárművektől óvakodni kellett.

Ez nem a Ladára volt igazán jellemző, hanem a Daciára. Ladám is volt, Daciám is, módomban állt összehasonlítani a kettőt. Hát, mit mondjak…

Van-e arról papírod, hogy a szüleidet úgy hívták, Kertész Ferenc, Vágó Lilla?

Igen. Például a személyiben benne van, ugye?

Milyen a személyid? Kártya?

Nem, még az a régi fajta, a könyvecske.

Munkahelyeid kiolvashatók belőle?

Már nem. Azok csak a még régebbiben szerepeltek.

Olvastam rólad, hogy eléggé hosszan voltál karosszérialakatos. Ez kissé ijesztően hangzik. Bár a szocializmusban tiszteletet parancsoló volt. Tudnál-e még karosszériát lakatolni?

Azt hiszem, igen. Talán olyan ez, mint az úszás vagy a biciklizés, nem lehet elfelejteni. Bizonyos részműveleteket néha gyakorolok otthon, barkácsolok, fuserálok, javítgatok, tehát a lakatosszakma bizonyos szerszámait kézbe veszem, de az kérdés, tudnék-e hegeszteni. Autogénhegesztő voltam, azért autogén, mert olyan hegesztőpisztollyal csinálják, ami önmagában is megolvasztja a fémet, két összetevőt használunk, diffúz gázt és oxigént. A diffúz gáz olyan nagyon ronda, sárga, kormoló lánggal ég, ha az ember arra ráereszti az oxigént megfelelő arányban, gyönyörűen megkékül és szép hosszú lesz, egészen világos hófehér maggal, na, azzal kell hegeszteni. Két-háromezer fok van abban a pontban. Ugye a vas ezerkétszáz fokon olvad, és elsősorban vasat hegesztenek így, de én például tudtam alumíniumot is hegeszteni, mert főleg Ikarus autóbuszokat javítottam, sőt az Ikarus-gyárban kezdtem a szakmámat, és azokat a buszokat még alumíniumlemezekkel burkolták, így meg kellett tanulnom az alumínium hegesztését, ami nehezebb, mert sokkal alacsonyabb hőfokon olvad, nyolcszáz körül.

Megvan-e azokból az időkből a munkakönyved, gyári belépőd, szakszervezeti igazolványod?

A munkakönyvem igen. Sajnos, a másik kettő nincs meg. Újabb keletű szakszervezeti tagkönyvet őrzök, filmgyári dolgozó koromból. Akkor a MÜDOSZ, a Művészeti Dolgozók Országos Szakszervezetének voltam a tagja.

Már nem?

Azt hiszem, megszűnt. Régóta eljöttem a filmgyárból. Most az Írók Szakszervezetének vagyok a tagja, de ott nincs tagkönyv, sőt tagdíjat sem fizetünk, csak úgy elvileg benne vagyunk.

Ahogyan az írók szoktak lenni, elvileg benne. Hagyjuk. Számomra legfontosabb könyved a Makra, őrzöm az első kiadását. Sok benne az önéletrajzi elem.

Igaz. A regény, sőt már az előzménye, a *Sikátor* is élő modell után készült, aki nem én vagyok. Fazekas Gézának hívták. A *Sikátor* Bognár Vincéje jobban hasonlít rá, mint Makra Ferenc. Abban a könyvben

elvittem egy olyan pontig, hogy már nem lehetett folytatni. Ki kellett találnom egy másik figurát. Géza egy hatelemis parasztgyerek volt a valóságban, nálam öt évvel idősebb, ennek ellenére a szokásai, a jelleme, a habitusa nagyon hasonlított az enyémhez. Talán ezért voltunk olyan jó barátok.

Olvasta ezeket a könyveket?

Nem. Még a *Sikátor*-t sem. Arról tudott, hogy írom, arról is, hogy ő a modellje, időnként meg is beszéltünk bizonyos eseményeket, hogyan is történt ez vagy az. Kifejezetten örült, hogy segíthet, kulturált, sokat olvasó figura volt. De meghalt, mire az első regény elkészült. Öngyilkos lett, 1963-ban. Voltaképpen ezért is akartam folytatni a *Sikátor*-t, mert izgatott az a kérdés, miért lett a Géza öngyilkos. Miért lesz egy ilyen rendes, tisztességes, okos ember, jó szakmunkás öngyilkos? Kicsit hibásnak éreztem magam, mert engem, a legjobb barátját nem keresett meg, valamit nyilván hibáztam, nem voltam elég jó barátja, mert akkor csak fölhívott volna, mielőtt megteszi. Egy héttel az öngyilkossága előtt megbeszéltük az életének azt a bizonyos problémáját, amely – vagy inkább aki – a *Makrá*-ban Sztanek Edit névre hallgat. Megállapodtunk, hogy az üggyel nem kell sokat foglalkozni, nem ér annyit. Úgy látszik, mégsem sikerült ez a beszélgetés elég jól. Gyötör a lelkifurdalás, pedig azóta már tudom, az öngyilkos ember senkit nem hív föl, ha egyszer tényleg öngyilkos akar lenni. De azért is felelősnek éreztem magam, hogy ő egyszerű, paraszti családból származó, tisztességes emberből valamelyest az én hatásomra lett zaklatott, frusztrált entellektüel. Én adtam a kezébe a könyveket. Szellemi fejlődésére biztosan hatással voltam. Az is igaz, hogy az öngyilkosság, mint problémamegoldó módszer, sajnos a magyar parasztság körében rendkívül gyakori.

Makra akkor született, mint ez a barátod. A halotti anyakönyvi kivonatában milyen dátum állna?

Nem határoztam meg pontosan, de a hatvanas évek elején lett öngyilkos, hatvanhárom-hatvannégy tájékán. Addig tart a cselekmény. Én hatvanötben kezdtem el írni, és hetvenre készültem el. Öt évig tartott, mert nem akart összejönni az első mondat. És akkor mindig abbahagytam, és újra kezdtem.

Tudod fejből az első mondatot?

Érdekes, de nem. Valahogy úgy kezdődik, hogy Makra Ferenc pestújhelyi lakost…

Pestlőrinci.

Igen, pestlőrinci lakost, valamint négy társát… nem tudom pontosan, húsvét hétfőjén hajnalban letartóztatta a rendőrség.

És az utolsót tudod?

Azt igen. Öt perc múlva lett volna három óra.

Három perc múlva.

Pedig jobb a három! Íróilag sokkal jobb.

Ezt kifejtenéd?

Azért, mert az öt nem annyira hiteles. Túlságosan kerek szám. A három konkrétabb. Hitelesebb. A regény, a fikció kitalált történet. De van egy közös játékunk az olvasóval, az író, legalábbis az olyan, amilyen én vagyok, úgy tesz, mintha a színtiszta igazságot mesélné, az olvasó pedig úgy tesz, mintha a színtiszta igazságot olvasná. Amíg az író nem követ el valami nagy hibát, amikor az olvasó úgy érzi, a szentségit, hazudik, addig ez a játék megy. Attól kezdve viszont semmit nem hiszek el.

Kivéve, ha nem realista regényről van szó. Mindegy. Hősöd története úgy végződik, hogy berúg, és kinyitja a gázt. Profán a kérdés: te gondoltál valaha arra, hogy öngyilkos légy?

Igen… igen. Nem abban az időszakban, amikor a *Makrá*-t írtam, sőt akkor el sem tudtam volna képzelni, hogy valamikor öngyilkos gondolatokkal foglalkozzam. Kilencvenháromban akartam.

A rendszerváltozás után három évvel?

Pontosan. Nem egészen az történt, amiben reménykedtem, sok szempontból úgy éreztem, hogy kicsúszott alólam a talaj. A filmgyárból nyugdíjaztak, de én azt hittem, ez csak egy formalitás, ugyanúgy írom majd a forgatókönyveket, ahogyan addig, ehhez értek, ezt tudom. Kiderült, hogy erről szó sincs. Egyéb csalódások is értek, úgy éreztem, nincs értelme folytatnom. Aztán amikor ezen túljutottam, nagyon kezdtem kapaszkodni az életemért, sőt a depresszióból is kigyógyultam, szóval, ez a válság jót tett.

A mélyponton azt is eltervezted, hogyan csinálnád?

Igen, de erről nem akarok beszélni. Egyáltalán nem úgy terveztem, ahogyan Makra Ferenc csinálta, hanem… hogyan mondjam, sokkal látványosabban képzeltem el a dolgot.

Értelemszerűen nem kérdezek tovább, de azon nem segíthetek, hogy a fantáziám dolgozik. Hagyjuk. Katonakönyved van?

Igen.

Voltál katona?

Nem. De mégis adtak. Bele van írva, hogy háború esetén hátországi szolgálatra alkalmas.

Tényleges egészségügyi okból, vagy csináltál valami jó kis papírt magadnak?

Már egész kicsi koromban, amikor nem tudtam befűzni a cipőmet, mondogatták, majd ha katona leszel, megtanulod. Elhatároztam, hogy én nem leszek katona – mondtam már akkor is. A háborús élmények aztán még ellenszenvesebbé tették számomra a katonaságot. Az ötvenes évek elején kellett volna bevonulnom, a katonaság a hatvanas–hetvenes években már majális volt ahhoz képest. Mutogattam az összeíráskor a visszereimet, meg vittem papírt az asztmámról, ezeknek nem volt hatásuk. De az egyik orvos odaszólt a másiknak, figyelj csak, hogy beszél? Én akkoriban nagyon dadogtam. Attól kezdve őrületesen rájátszottam. Egy ép szótag nem hagyta el a számat. Így úsztam meg. Azt írták az első katonakönyvembe: beszédérthetőségi problémák miatt alkalmatlan.

Istenem, miért nem mondtad ezt hamarább, gyerekkoromban én is dadogtam, rájátszhattam volna.

Nem kérdezted. Később elvégeztem az egyetemet, a bölcsészkart, utána, pedig már harmincas éveim közepén jártam, újra be akartak hívni, megint eljátszottam a dadogást. Kérdezték, hogy akkor hogyan tudtam elvégezni az egyetemet. Kinyögtem, hogy én mindig írásban vizsgáztam. Nagyon röhögtek a jelen lévő egyetemtársaim, de ragaszkodtam hozzá, hogy én mindig csak írásban.

És így lettél író.

Majdhogynem. Egy kedves öreg katonaorvos azt mondta, vigasztaló hangon: Kérem, maga itt most nem vált be. De attól még az életben érvényesülhet. Hogy ezt kibírtam röhögés nélkül, az teljesítmény volt.

Visszatérve az igazolványokhoz: mióta van jogosítványod, és okoztál-e valaha balesetet?

Hetvennégy óta van jogosítványom. Eléggé későn szereztem, csak addigra kerültem olyan helyzetbe, hogy autót vehessek. Negyvenkét éves voltam, nem ment könnyen. De mióta megtanultam, énszerintem

zseniálisan vezetek – feleségemet nem kell megkérdezni. Őbenne egy oktató veszett el, és menet közben oktat. Komoly balesetem sose volt, csak néhány koccanás.

Útlevél?

Van, szeretek utazni, főleg Párizsba, mert a feleségem családja ott él. Párizs imádni való város, nem tudom megmondani, mi a varázsa, de nagyon erős. Ha a metrón két ember összeütközik, az nem arra alkalom, hogy egymást elküldjék melegebb égtájra, hanem arra, hogy az egyik bocsánatot kérjen, mosolyogva, mert nem haragszik…

Sőt kijelenti, hogy szinte jólesett.

Mindenesetre alkalom arra, hogy udvariasan szót váltsanak. Nem csoda, hogy annyira szeretek Párizsba utazni. Ilyen városban, függetlenül attól, hogy gyönyörű szép, az ember jól érzi magát.

Hány házassági anyakönyvi kivonatod van?

Egy sincsen, elvesztettem őket. Vagy elhánytam. Kötelező erre felelni? Elég sok volt. De egyet hadd mondjak. Nem vagyok csapodár, és nem is voltam soha. Hogy a házasságaim tönkrementek, az pech. De nekem öt évnél rövidebb kapcsolatom soha nem volt. A látszat ellenére hűséges alkat vagyok. Egyéjszakás kalandjaim nem voltak. Akivel én egyszer lefeküdtem, azt böcsülettel el is vettem feleségül.

Gyerekek születési kivonatából hány van?

Három. Elég nagy a szórás. A fiam már negyvenhét éves. A nagyobbik lányom harminchat, a kisebbik pedig huszonegy.

Egytől tízig terjedő skálán hányasra osztályoznád magad apaként?

Te… ha engem hagynak, akkor talán a legjobb osztályzatot kaphatom. Tízes. Mondom: ha hagynak az anyák. Én úgy érzem, hogy jó apa volnék, de vannak, akik szerint nem, mert borzasztó engedékeny vagyok a gyerekekkel. Mindent ráhagyok arra a rohadt kölyökre… Lehet. Véleményem szerint az apa dolga csak annyi, hogy segítsen. A szigorú nevelést kevésbé tartom fontosnak.

GRECSÓ KRISZTIÁN

Nyami-nyami, szexi csoki

Úgy hallottam, te nemcsak az én kedvenc fiatal vidéki íróm vagy, hanem Esterházy Péteré is. Milyen érzés ez? Nyugodtan kérdezhetem, mert én nem sértődöm meg.

Értem. Hát, ez egy nagyon kedves, könnyű kérdés így az elejére, rögtön lendületet tudok venni. Ha befutott, nagynevű írókat emleget az ember, hogy ők patronálják, az mindig furcsán hangzik, akár akarja a beszélő, akár nem, nagyképűség. Ha elmondom, hogy én ezeket egyáltalán ismerem, tehát valamiféle nexusban vagyunk, az egy kocsmaasztalnál nem szül jót.

Kocsmaasztalnál nem biztos, hogy a mi nevünk jelent bármit. Vagy rosszul vagyok tájékozva a szegvári kocsmák világában?

Ha én egy békéscsabai kocsmában azzal jövök, hogy holnap Vámos Miklóssal fogok beszélgetni, különben ma telefonált, akkor lehet, hogy átülnek másik asztalhoz.

Tényleg?

Így aztán nem szoktam ezt nagydobra verni. Próbálom azt gondolni, hogy bizonyára a könyv teszi, így tulajdonképpen akkor a könyvnek jár, legyen büszke a könyv.

És büszke a könyv?

Eddig azt mondta, igen. Komolyra fordítva, éppen nálad olvastam, hogy az első publikációid idején már összejöhettél az akkori idősebb írókkal, Déryvel, Örkénnyel, a New York kávéházban.

Akkor már és még Hungáriának hívták.

Igen, a Hungáriában, mindenki odajárt, kapcsolatban álltak egymással az írók. Én, vagy inkább mi, nem találtunk már ilyen helyet. Egy folyóiratot alapítottunk, amelynek egyetlen célja volt, hogy a saját írásainkat közöljük benne. Ez volt a Sárkányfű. Én oda is csak később csatlakoztam. Ott csoportosultunk, a saját levünkben főve, egymásra irigykedve, aki egy centit előrébb ment, az nyilván másnap azért egy kicsit megkapta a magáét. Tehát akinek véletlenül valahol elfogadták egy versét, arra nyilván pfujoltak a többiek, de azért mégiscsak valahogyan szeretve-összetartva működtünk. Csak jóval ezek után kerülhettünk kapcsolatba idősebb írókkal. Amikor mi ketten megismerkedtünk, már megjelent a harmadik könyvem. Az európai első kötetesek estjét vezetted a Könyvfesztiválon, én voltam a magyar résztvevő. Előtte ismerkedtél a fellépőkkel, nekem azt mondtad, most ne húzzuk az időt, mi bármikor

találkozhatunk, úgyis egy országban lakunk. A többiek ugye másik országban laktak. Mégis, útban hazafelé a vonaton azon gondolkodtam, hogy tényleg egy országban laknánk? Hát mikor fogok én még egyszer összefutni veled? Aztán mégiscsak kiderült, hogy egy ország ez, jelentkeztél, tulajdonképpen hálás vagyok érte a sorsnak, de a továbbiakban nem pedáloznék itt nagy nyilvánosság előtt.

Úgyis beléd fojtanám.

Hazamentem, mondtam a feleségemnek, a Vámos szerint mi egy országban lakunk, ez a szegedi lepusztult albérlet volna az az ország, ahol ő él? – kérdeztem sértődötten, némi parasztgőggel.

Mit felelt a feleséged?

Hogy igazam van, ez nem az.

Egy pályatársad, aki ráadásul nem lakik tőled messze, azt mondta nekem, természetesen a hátad mögött, hogy a Grecsó Krisztián közülünk az, aki a legjobban fekszik irodalmi körökben. Igaz-e ez, és ha igaz, voltaképp mit jelent?

Húha! Én erről nem tudok. Szép és zárt klikkek vannak ebben az irodalmi életben, és lehet, hogy az egyik klikkben jól fekszel, de a másikban azt sem tudják, ki vagy. Akad olyan klikk, ahová szívesen megyek, és ha mondjuk azt tapasztalom, hogy az esti borozásnál, ha megszólalok, már végigmondhatom a történetem, akkor talán érezhetem úgy, hogy jól fekszem, vagy jobban, mint régebben.

Ma a fiatal íróknak nem jut túl sok reflektorfény. Te országos médiavisszhangot kaptál, a Pletykaanyu című művedért, amin nemcsak hogy az egész falu megsértődött, de meg akartak verni érte.

Mindez úgy kezdődött, hogy felhívtak a Heti Világgazdaságtól, hogy hallottak erről az esetről. Tényleg, mondom, honnan? Ne vicceljek, a kocsmában mondta ez meg ez, akinek az meg az mondta, aki engem ismer, és ugyanarra a helyre járnak, biztosan tudom, mert engem is szoktak ott látni, amint iszom. Ne izguljak, ebből semmi különös nem lesz, mindössze néhány sor a Szellem rovatban, utána irodalmi körkép, annak is utánajárnak, hogyan ment ez régen, Kosztolányi kiket és hogyan sértett vérig Szabadkán. Elmondtam egy-két adatot és tényt. Megjelent a HVG csütörtökön, én még Szegeden éltem, de már jártam Békéscsabára külsősként a Bárka folyóirathoz dolgozni. Fölültem az Interpici névre elkeresztelt vonatra, velem szemben egy néni, nem tudom, mit

gondolhatott, mert mire odaértünk, négy élő interjút adtam telefonon. Négyszer kezdtem úgy, hogy köszöntöm a rádióhallgatókat. Egy idő után a néni kezdett forgolódni, és akkor már éreztem, hogy ez mégsem lesz annyira egyszerű. Volt egy nagyon szoros szituáció, a Jó estét, Magyarország című tévéműsorba behívtak, az interjút előre fölvett anyagokkal színesítették, ígérték, elmennek Szegvárra, azt mondták, ötven százalékban olyanok fognak nyilatkozni, akik szeretnek engem, ötven százalékban pedig olyanok, akik nem. Az előbbi ötven százalékot én nem vettem észre, ott álltam, élőben, hallgattam, hogyan aláztam meg az embereket. Elárultam, meghurcoltam a falut. Akkor már a Fókusz című nagyszabású műsoron túl voltunk, tehát egész rutinos nyilatkozók lettek a faluban. A műsorvezető rám szólt, na jó, tessék akkor most már megmondani, hogy ez ugye a Cinci néni, felolvasta a részt, hogy a Cinci néninek nagy a segge, és láttuk a bejátszásban azt a nénit méretes hátsóval. Megint előhoztam, hogy mi az irodalom, a fikció, ezt ismételgettem. Szörnyű volt.

Érdekes. Szerepeltem veled közös tévéműsorban, megállapítottam, hogy milyen flottul beszél a fiatal kolléga, így született volna Szegváron?

A gyakorlás bizonyára segített. Sok furcsa helyzetbe kerültem. Behívtak a Jakupcsek-show-ba, ezt nagyon sértődötten mesélem, Cinci néniért taxit küldtek Szegvárra, én meg vonatozhattam. Eszméletlen! Azt mondja nekem Cinci néni a paraván mögött: ha már taxit küldtek értem, feljöttem! Elképzeltem őt egy földes mellékutcában Szegváron, amint beállított érte a budapesti taxi. Aki fontos ember, azért taxit küldenek, az író meg csak bumlizzon, ha szerepelni akar.

Nagyon jól látod, a kereskedelmi televízió a Cinci néni műfaja, ott tényleg ő a fontos ember.

Semmi kétség. Ráadásul amikor adták a műsort, ha nem élőben ment, én mindig a parkettát bámultam. A feleségem kérdezgette, nem nézed? Nagyon szégyelltem magam.

Nem tudom, mondta-e neked bárki, hogy ha visszanézed magad a televízióban, sosem fog tetszeni. Mikor a legjobb leszel, akkor sem.

Elhiszem.

Megjelent az első regényed. Szerinted egy regényírónak miféle más megoldásokat és fortélyokat kell tudnia, mint egy novellistának?

Ez is nagyon jó kérdés, de nagyon nehéz válaszolni. Egyben vagyok csak biztos: hogyan nem szabad regényt írni, úgy, ahogyan én írtam ezt. Túlzás négyszer nekirugaszkodni és átírni az elejétől a végéig, őrjítő, amikor már hatalmas csomagolópapírokon rajzolgatja az ember a szerkezetet, továbbá a figurák helyzetét, egészen addig, amíg tökéletesen belezavarodik az egészbe. Adódott olyan munkafázis, amikor már el sem tudtam igazodni a saját jegyzeteimben a csomagolópapírokon. Kezdetben próbáltam A4-es lapokon, de nem fért rá a sok időpont. Én csakugyan novellista voltam, mikor a regénybe belekezdtem. Másképpen kell nekivágni, hogy pontosan miként, azt még tanulom. Amit tudok: egy regénynek legyen tere, legyenek benne szagok, ízek, jól megírt figurák, hogy szeressünk benne lenni. Íróként és olvasóként is.

Az Isten hozott két mottóval indul. Az első így hangzik: „A földmíves élete rövid, mint a gazdasági év. A tavasz már kimossa az emlékezetből a telet, a tavaszt a nyár. A falu kis házaiban nem marad jel, hír, emlék azokról, akik elébb lakták."

Ez egy Móricz-idézet, az *Életem regényé*-ből. A Móricz-regény problémái nagyon sokszor azonosak voltak az én problémáimmal. Egy kis faluból elkerülve a városban hogyan azonosulhatsz saját múltaddal, hogyan tudsz szerepet váltani, amikor hazamégy, otthon hogyan tudsz az adott elvárásoknak megfelelni. Én azt hittem, hogy a mi generációnk más lesz, mint a bennünket megelőzők. Azt hittem, nekünk már fontos a család múltja, a bérmálkozási emlékek, a régi fényképek, iratok. Hiszen az én unokatestvéreim mind egyetemet végzett emberek. Biztosan sokan átélték már, milyen az, amikor egy családi fészek fölosztása történik, viszik a Lehel hűtőt, és azon vitatkoznak, hogy hová tűnt belőle a rács. Miközben a képeken és más emlékeken taposnak. Megéreztem, hogy semmi nem változik a paraszti kultúrában, és lehet egy értelmiségi is parasztember, mentalitását, értékrendjét tekintve, attól függetlenül, hogy mondjuk nagyon szép házakat tud építeni, a saját múltjával nem tud mit kezdeni.

A másik mottó, Krúdy Gyulától: „Nem vagyunk mások, mint folytatásai a régi időnek, a lábnyomok továbbmennek ugyanazon az úton, jó szem kell hozzá, hogy megláthassa valaki, hol végződik az egyik nemzedék lábnyoma, és hol folytatódik az új nemzedéké."

Két olyan mottót választottam, amelyek tökéletesen ellentmondanak egymásnak. Reméltem, ez elgondolkodtató, két ilyen nagy író tollából.

Egy kis falu közösségében történhetnek olyan felkavaró események, amik akár évtizedek múlva is állandóan foglalkoztatják az embereket. Gyerekkoromban a mi falunkban volt egy ilyen elég borzalmas eset, azt hiszem, összesen két ilyen történt az országban, a másik Kunmadarason: a holokauszt utáni zsidóüldözés. Szegváron egy ilyen vérvádperszerű eljárás borzolta föl a kedélyeket, engem ebből az érdekelt, hogyan lehetséges, hogy negyven-ötven év múlva még mindig elevenen él az emlékezetben. Odáig torzulva, hogy az ördög vitte el pulikutyafejű kocsis képében a halott lányt, akinek a zsidó kifolyatta a vérét. Hallom helybéli általános iskolai tanítóktól, hogy gyerekek, ha azt a feladatot kapják, hogy azt rajzoljanak, amit akarnak, és elengedhetik a fantáziájukat, egy évben egyszer-kétszer még mindig megrajzolják az ördögöt kutyafejű képpel, a csapóajtót, az egész históriát, amiből nyilván semmi nem volt igaz. Hogyan lehetséges, hogy egy kis közösségben az önmagukat jelentéktelennek érző emberek sokkal inkább a közösséggel azonosulva annak a múltját tartják számon, nem pedig a sajátjukat. Ennek próbáltam utánamenni a regényben.

Történeteid ritkán játszódnak hegyvidéken. Szép vagy, Alföld, legalább nekem szép?

Én szeretem az Alföldet, de azt azért, úgy tudom, kevesen találják szépnek. Különösen ezeket a kevéssé barátságos, zárt falvakat, ahol az előkertekben lucerna van, tehát még nem indult meg a polgárosodás annyira, hogy mondjuk kis fűnyírókat húzogassanak, hanem még nő a krumpli, előtte egy kis lucerna, hiszen használjuk ki azt a kis területet is. Kedvesek az emberek? Gondoltam, megírom, hogy kedvesek, én így érzem. Zárt világban nőttem ott föl, úgy, mintha az volna a világ közepe. Mikor először fölhoztak Budapestre, az állatkertbe, és kiderült, hogy vannak sokan, akik nem tudják, merre van Szegvár, az hatalmas csalódás volt. Most már inkább azon lepődöm meg, ha tudja valaki. A faluban anyukámnak néha a fejéhez vágják, hogy sajnos kettőből nulla normális fiút sikerült szülnie, mind a kettő bolond sajnos. Az öcsém Linzben balett-táncos, a megjelenése is extravagáns. Egyszer hazaállított egy argentin fiúval, és nekiálltak szilvafát metszeni. Mert az argentin fiú azt mondta, őneki remek argentin technikája van, ami a gyökereket meg fogja erősíteni. Láttam, hogy gyakorlatilag tönkretették a szilvafákat, összevissza lefűrészeltek róluk mindent, keresztbe-kasul. A szomszédok

eközben kiálltak az utcára, őrült mérgesen, kárhoztatva az argentin technikát, annyira mérgesek lettek, hogy utána hetekig nem köszöntek anyunak. Na most, a saját szilvafámmal azt csinálok, amit akarok. Ha argentin technikával teszem tönkre, az az én bajom. Ennyire összeérnek nálunk az emberek, belemennek egymás lelkivilágába, olyan nagy mértékben függenek a közösségtől és annak a véleményétől, hogy az már szinte elviselhetetlen.

Zavar-e az téged, ha időnként olyan szavakat olvasunk, amelyekről fogalmunk sincs, hogy micsodák, például nagyon kíváncsi vagyok, hogy az itt egybegyűlt, rendkívül intelligens közönségből tudja-e valaki, hogy mi az a kurcina.

A kurcina az, amikor a sózott nyers szalonnát apróra vágjuk és megpirítjuk, tehát töpörtő lesz belőle, de ez egészen addig csak töpörtő, míg rá nem tesszük a sztrapacskára vagy a túrós csuszára.

Tanultam valamit. Mi az a saller? A budapesti grundokon felnőtt embernek a saller kis gumidarab, amivel a Pálma gumimatracot vagy a gumikereket befoltozzuk. A szövegedből kiderül, hogy Szegváron valami mást jelent.

Nálunk a saller egy nagyon megalázó pofonfajta. Úgy kell elereszteni, hogy igazából csak közepesen üssön, de a feje búbját érje az embernek, amitől előremegy a haj. Tehát fáj is, meg nevetségessé is tesz. Számomra a nyelv tükrözi egy kicsit az atmoszférát, szeretem az ottani fordulatokat, de a tájszólást nem szoktam alkalmazni, csak néhány jellegzetes szót.

Újabban rengeteget jársz Budapestre, szerintem előbb-utóbb fővárosi lakos leszel. Törekszel-e arra, hogy a beszéded vidéki ízeit és elemeit elhagyd?

Van bennem egyfajta kettősség, amire a feleségem hívta fel a figyelmemet. Ha otthon beszélek anyukámmal, nyilván szeretnék újra nagyon otthon lenni, és állítólag borzasztóan tájszólásban beszélek, ami a feleségem szerint az én számról már rosszul hangzik. Ezek után csöng a telefonom. Budapestről keresnek. Váltok, és úgy beszélek nagyjából, ahogyan ti. Aztán vissza a tájszólásba. Mindez spontán történik.

Tudod-e, hogy majdnem mindig azt mondod, mikor beszélgetünk, hogy valóba. De nem egyszer, hanem kétszer. Így szokás Szegváron?

Ezek szerint! Nekem még nem tűnt fel. Valóba… igen, lehet!

Úgy tudom, mindenre elszánt amatőr gitáros vagy.

Tizenhat éves koromban, mint ahogy minden becsületes serdülő, én is beléptem egy zenekarba, akkoriban tizenhét zenekar működött Csongrádon. A mi zenekarunk volt a leggyengébb, egyértelműen. Zenetudásunkat és hangszereinket illetően is. Volt egy kongánk, ez volt a zenekar, és azt a fantázianevet adtuk magunknak, hogy The Toors. Akkor dúlt a Doors-nosztalgia. Legfontosabb számunkat én írtam, ennyi volt a szövege: Nyami-nyami, szexi csoki. A többiek aggódtak, hogy nem lesz-e kevés. Nem, szerintem így tökéletes.

Mit szólt a közönség?

Örültek. Volt egy kis kocsma, odajártunk, két fröccsöt kaptunk egy koncertért. Tizenhat éves koromban tökrészeg voltam két fröccstől, értékeltem a nagyvonalúságot.

BÉKÉS PÁL

Túlélésre játszom, mint mindenki

Sokoldalú szerző vagy, regények, mesék, novelláskötetek, színdarabok. Mégis, mintha a mesékkel arattad volna legnagyobb sikereidet, ha ezt nem veszed sértésnek.

Dehogy. Engem Janikovszky Éva beszélt rá, hogy gyerekeknek írjak, azt állította, hogy az igen jó érzés. Akkor én már tartottam valahol az irodalmi pályán, amikor rákaptam annak az ízére, milyen a gyerekeknek szánt szöveg, van egy különleges bája, vonzereje, tényleg egészen más világ, eltér az idézőjelben vett felnőttirodalomtól, ugyanakkor mégis szervesen kapcsolódik ahhoz. Tömérdek vitát hallottam erről, részt is vettem bennük, azt feszegették, melyik a könnyebb, melyik a nehezebb, mi a jellegzetességük.

Van-e szerepe a te gyerekíróvá válásodban annak, hogy 1988-ban megszületett Dorottya, 1990-ben pedig Bálint, ők ketten aztán egyesültek sziámi ikerré, Báldor néven, egyik könyvedben?

Valójában nincs összefüggés. Pedig volna benne logika, de nem, az első gyerekregényemet 1984-ben írtam, még szó sem volt Dorkáról vagy Bálintról. Egy felnőtteknek eléggé komor, groteszk hangvételű novelláskötetén dolgoztam, a *Lakótelepi mítoszok* címet adtam neki. Alapötlete az, hogy a lakótelep-betonkocka közegben a klasszikus

mítoszok miként térnek vissza, és miként alakulnak át e világnak a szabályai szerint. A klasszikus mítosztöredékek kapcsán eszembe jutott, mi volna, ha egy klasszikus mese jelenne meg ebben a kockavilágban. Elkezdtem írni, lassan kihízta a novelláskötetet, önálló útjára indult. Megmutattam Janikovszky Évának, aki azt mondta, felejtsem el, hogy ez novelláskötethez tartozna. Így adódott, hogy egy évben két kötetem jelent meg, az egyik a *Lakótelepi mítoszok* című sötét hangulatú novelláskötet, a másik *A kétbalkezes varázsló* című kifejezetten derűs meseregény.

Készülve a beszélgetésre följegyeztem, hogy máskor is jött két köteted azonos évben, a Báldor és a Bélyeggyűjtemény, 1999-ben.

Az egy egész elképesztő év volt, mert megjelent még egy harmadik is egészen véletlenül, aminek az a címe: *És very, very a dobot a rózsaszín plüsselefánt*.

Szép. Tehát még nem volt gyereked, de írtál egy gyerekregényt. Honnan tudtad, mire gerjednek a gyerekek?

Nézd, azért láttam már kiskorúakat addig is. Volt fontos gyerekkori élményem, ez pedig Török Sándor. A személye. Édesanyám a Gyermekünk című pedagógiai havilapnál dolgozott, amelyet Török Sándor főszerkesztett. Őróla manapság méltatlanul kevés szó esik. Nagyon sokszínű író volt, de kétségkívül a gyerekeknek szóló könyveivel aratta a legnagyobb sikereket, a *Csilicsala csodái*-val meg a *Kököjszi és Bobojszá*-val. Őneki nem született saját gyereke, mégis valahogyan körülvette egy falka srác, akikkel különlegesen bensőséges barátságba keveredett. Én a kiválasztottak közé tartoztam. Felnőtt fejjel sokakkal találkoztam az idők során, akik anélkül, hogy én erről tudtam volna, szintén e kapcsolathálóhoz tartoztak, például Darvas Ferenc zeneszerző, akivel azután később dolgoztam együtt. Török Sándor jelentős regények szerzője, elég ha *A legkisebb isten*-t vagy az *Egy kis kertet szerettem volná*-t említem. Valaha régen láttam olyan plakátokat a lakásában, ahol sokszor vendég lehettem családi ismeretség révén, melyeken a Nyugat hőskorabeli felolvasóesteket hirdettek, Török Sándor egyenrangúként szerepelt Kosztolányi Dezsővel és másokkal.

Azt is tudod-e, hogy Török Sándor egy antropozófia nevű filozófiai irány híve és propagátora volt, mely Rudolf Steiner nevéhez köthető, s vajon ebben is követed-e a példáját?

Nem. Ebben távol áll tőlem. Noha amikor családom első alkalommal külföldre, hogy úgy mondjam, Nyugatra utazott, engem is vittek, valamikor a hetvenes évek közepén, akkor Török Sándor javaslatára útba ejtettük azt a svájci falut, Dornachot, mely a steineri filozófia központjának számít. Ott áll a Goetheanum nevű épület, amit ő tervezett.

Tudod-e a saját asztrológiai jegyedet véletlenül?

Kos vagyok, ha erre gondolsz. Régebben többen mondták nekem, hogy ez kívülről is látszik rajtam, és ezt nem értettem.

Pedig külsőleg egy kicsit valóban emlékeztetsz kosra. A hajad, az orrod, még a tekintetedben is van valami a Kos makacsságából.

Ne haragudj, te már szembenéztél valódi kossal annyira, hogy van benyomásod a tekintetéről, és rajtam fölfedezheted?

Voltaképpen igen, egy falusi házzal bírok, a közeli mezőn legelnek kosok, és a makacs tekintetükből néha arra következtetek, hogy a csillagképük a Békés.

Minthogy már korábban meghívtál oda, ez a végső érv, igazán szeretnék elmenni, és szembenézni a kossal. Nekem egyébként azt is mondták, hogy van itt két dudor a homlokomon, a szarvaknak a nyoma. Hosszan tanulmányoztam a tükörben.

A szarvak férfiember esetében… nem szeretném ezt kifejteni.

Örömmel eltekintenék tőle.

Én hiszek a nevek mágiájában. Békés. Érzed-e a jelző hatását az egyéniségeden?

Hadd mondjam a legkézenfekvőbbet, alkalmanként előfordult velem, hogy hiúságból beütöttem a nevem az internet keresőprogramjaiba, és kijött egymillió-hatszázezer találat, amitől első látásra eksztázisba kerültem. Békés megye összes vonatkozása kijött. Megpróbálok komolyan is válaszolni. Alapvetően békés természetűnek ismerem magam. Nagyon nehezen szánom rá magam bármire. Lassan érnek meg bennem az elhatározások, ám amikor mégis, akkor eléggé makacsul és szívósan igyekszem végigvinni, amit eldöntöttem. Talán így ötvöződik a csillagkép és a nevem.

Pál azt jelenti: kicsike férfi. Ehhez mit szólsz?

Igyekeztem kinőni.

1956-ban születtél, jól választott év, hangos, látványos tűzijátékkal ünnepeltek. Jövőre leszel ötvenéves. Ennek ellenére irodalmi körökben

általában úgy emlegetnek: a Békés Palika.

Szerintem a Pál név, az vonzza ezt a becézést, például gondolj Sándor Pálra, aki ugyanezekben a körökben szintén Palika fedőnévre hallgat. Persze, nem kizárólag a név bájának van ebben szerepe, ezernyi más tényezőn is múlik. Én a nevemmel jól megvagyok, kevésbé a jelentése, mint inkább egy praktikus ok miatt. Szeretem a három vesszőt. É, é, á. Olyasféle harmóniát sugároznak, aminél többre a nevemmel kapcsolatban nem vágyom.

A rendszerváltozásig a könyveid zöme a Szépirodalminál jelent meg. Te miért oda mentél? A fiatal szerzők köztudottan inkább a Magvetőhöz csoportosultak, a Szépirodalmi az idősebb bölények kiadója volt.

Nagyon sok ilyenfajta döntés alapvetően véletleneken múlik, az én ilyenfajta döntésem az például részben Török Sándorból fakadt, akinek az első írásaimat odaadtam olvasni, és aki azt mondta, hogy ezt érdemes volna megpróbálni az általa jól ismert Szépirodalmi Könyvkiadónál. Valamint ott volt a kiváló szerkesztő, Márványi Judit, akihez Török Sándor javaslatára fordultam. Török Sándor elolvasott tőlem valamit, nem véleményezte, csak annyit mondott, szó szerint: ez egy olyanfajta írás, amivel érdemes megpróbálkozni. Aztán említette, hogy talán a Szépirodalmiba kéne vinnem, Márványi Judithoz. 1979-ben jelent meg a *Darvak*. Eléggé megszokott volt az akkori magyar irodalmi életben, hogy az úgynevezett fiatal szerző legalább harminc körüli. Nekem abban a furcsa szerencsében volt részem, hogy én valóban fiatal voltam, huszonhárom éves. Ráadásul az idő tájt a fiatal írók rendszerint novelláskötettel kezdték a pályát, nem regénnyel.

A Szépirodalminál megjelent könyv nagyobb rangot adott, mint a Magvetőnél megjelent.

Igen. Aztán telt-múlt az idő, és egyszer ez a rangos könyvkiadó kilehelte a lelkét. Úgy is mondhatnám, hogy én oltottam el náluk a villanyt, mert ha jól tudom, én voltam az utolsó, akit kiadtak. De tulajdonképpen nem tehetek róla, az a különös dolog történt, hogy engem átirányítottak a Magvetőhöz. Márványi Judit, a könyveim szerkesztője és kiváló barátom azt mondta, valamikor a nyolcvanas évek végén, hogy a Szépirodalmi bajban van, túl sokat kéne várnom, próbáljak szerencsét a Magvetőnél. Átvittem az *Érzékeny utazások* című új regényem, ott viszont új szerzőnek

számítottam, három vagy négy évig hitegettek. Mindig azt mondták, hogy jövőre megjelenik, és mindig valaki más jelent meg jövőre.

Ám egy békés, türelmes szerző vár.

Egy bizonyos pontig. Végül kínomban visszamentem a Szépirodalmihoz, és valamiféle utolsó föllángolásként megjelentették 1991-ben. Csak az volt a baj, hogy a regény hőse egy kelet-európai utazó, a helyszín főként a Csehszlovák Szocialista Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság. Vagyis mire a kötet megjelent, többé nem léteztek azok az országok, amelyekben a cselekmény zajlott. A könyv tehát helyből retró lett, amitől pánikba estem, de aztán érzékeltem, hogy a regénynek mégsem a helyszín a lényege. Ezzel a kálváriának még nincs vége, mert ez volt a teljes összeomlás időszaka, amikor a kész kötetek bálában kerültek a kiadó vagy a terjesztő raktárába, és ott is maradtak, tehát soha nem kerültek a boltokba. Az enyémből négyszáz jutott el a boltokba, a többi háromezer-hatszázat kivitték a törökbálinti könyvdepóba. Ez az a bődületes méretű raktár, amely a terjesztők közti csatározás egyik ütközeteként egészen véletlenül meggyulladt. Soha senki nem bizonyította be, hogy a harcoknak és ennek a tűzesetnek közük van egymáshoz, mindenesetre a könyvek jelentős részét ki lehetett hajítani, nem föltétlenül azért, mert elégtek, hanem mert a füst tönkretette őket. Ez lett az én regényem sorsa is.

Mondhatjuk, hogy ez egy lánglelkű remekmű.

Azt is mondhatjuk, hogy tűzálló, bár nem füstálló. A Szépirodalmi végnapjairól még annyit, hogy én igen boldogan mentem be a könyv első példányát átvenni a New York-palotába, ahol a Szépirodalmi Könyvkiadó központja volt. A honorárium utolsó, jelképes összegéért viszont már a külső Váci útra kellett mennem, egy kopott irodába, ahol három bús ember éppen fölszámolta a könyvkiadó maradékát.

Szomorú történet. A bűntárs tavaly jelent meg. A Mozgó Világ még A képíró címmel közölte folytatásokban.

A címváltoztatással jelezni akartam, hogy a könyv valamelyest másról szól, mint ahogyan én azt eredetileg gondoltam. A főhős egy furcsa kalandor, élete egy bizonyos szakaszában azzal foglalkozik, hogy az Alföldön föl-alá kóricálva cégtáblákat fest. Úgy képzeltem, hogy róla szól a könyv, ő a képíró. De amikor a folytatásokban közölt változat után végül összeszerkesztettem a regényt, rájöttem, hogy az igazi főhős nem ő, hanem

az a figura, aki rezonőrként mindvégig jelen van a történetében. Ez az egyik ok. A másik, hogy mindazon dolgokat, amelyeket véletlenként élünk meg, külső nyomás előidézte fordulatként, általában valamennyire mégis magunk idézzük elő, valamiféle bűntársként. Ezt a gondolatot akartam hangsúlyozni a címmel.

Egyik korai munkahelyeden az első feleségem kollégája voltál. Kérdezőbiztosként.

Tényleg? Ezt nem is tudtam. Az Akadémia utca 17.-ben volt a Tömegkommunikációs Kutatóintézet, eredetileg csak a Magyar Rádió egyik osztályaként, mert azt próbálták fölmérni, ki nézi a tévét, ki hallgatja a rádiót. Ez a társaság az akkor, 1974-ben legmodernebbnek számító külföldi módszerekkel dolgozott, de mivel az egyetlenegy ilyen csapat volt az országban, nagyon sok helyről kapott megbízásokat, egyebek között profi, szakszerű akadémiai szociológiai fölmérésekre is, és politikai jellegűekre is. A választói névjegyzékből ki kellett választani egy szisztéma szerint bizonyos számú embert, és fölkeresni a lakásán, hogy feleljen a megadott kérdésekre. A leggazdagabb rózsadombi villáktól a legnyomasztóbb barlanglakásokig terjedő skálán kellett mindenhol megjelenni, és megkérdezni ugyanazt. Egy évig ez volt a dolgom. Néha nagyon komoly akadályokba ütközött, egyebek között azért, mert a rádióban akkor használt autókkal szállítottak bennünket az ország olykor legtávolabbi végébe, nagy, leharcolt fekete Volgákkal. Tehát az történt, hogy egy tanyán hirtelenjében kiszálltam egy szénfekete Volgából, bekopogtattam, uram, arról szeretnék érdeklődni, hogy tetszik-e a tévéműsor. Megesett, hogy féltek, az is, hogy kikergettek, menekülnöm kellett. Olyan is volt, hogy ültem Ózd mellett, egy barlanglakásban, ahol egy komódféleségen állt a televízió. Ám ahogyan haladtunk előre a beszélgetésben, rájöttem, hogy tévé van, áram viszont nincs, mert besötétedett.

Nem kérdezem meg, hogy nyolcvan és nyolcvannégy között, amikor egy nyelviskolában voltál angoltanár, mit tudtál meg a hazánkról.

Pedig azt felelném, hogy nyelvtanítás szempontjából reménytelen ország ez.

1994-től 2000-ig a Magyar Televízióban voltál stúdióvezető.

Borzasztóan izgalmas feladat megoldására hívtak oda, tényleg érdekelt, és tőlem telhetően megoldottam. Ez volt az a különleges, bár rövid

időszak, amikor a Magyar Televízióban íróuralom alakult ki. Görgey Gábor volt a Magyar Televízió művészeti igazgatója, ő kért fel engem arra a munkára, hogy az egyes csatornán mindenféle irodalmi műsorok legyenek. Ezt nevezték az ellenfeleink íróuralomnak. Rengeteg támadást kaptunk.

Az a pletyka járja erdei körökben, hogy A kétbalkezes varázsló című könyved megfordult abban az angliai könyvkiadóban, amelyik a Harry Pottereket publikálja, tehát ha kicsit nagyobb szerencséd van, akkor most te adsz el hétmillió példányt, ezzel szemben itt ül velem szemben Rowling asszony, és beszélgetünk arról, hogy a Szépirodalminál mi volt a baj. Ez igaz?

Természetesen föl nem merül a hétmillió példány. De az igaz, hogy az akkor még a terepen egyeduralkodó Artisjus nevezetű jogvédő cég, amely ugye a magyar irodalom külföldi terjesztésével foglalkozott, lefordíttatta az első három fejezetet. A könyv egy varázslóiskolában játszódik. Elküldték több angol és amerikai könyvkiadóhoz, köztük ahhoz is, amely sokkal-sokkal később a Harry Pottert kiadta. Ez önmagában nem volna elég az anekdotához. Az már érdekesebb, hogy olvastam Rowling asszony sok-sok-sok interjúját az interneten. Az egyikben elmondta, hogy ő tulajdonképpen egy másik regényével jelentkezett a könyvkiadónál, közölték vele, erre momentán nincs kereslet, ellenben itt egy ötlet, olvassa el ezt az angolra fordított szöveget, s ebből próbáljon valamit kihozni. Miután a könyvkiadó azonos azzal, ahová elküldték *A kétbalkezes varázsló*-t, az embernek ez szöget üt a fejébe. Különösen, mert a későbbi interjúkból ez a részlet már hiányzik. Nincs semmi baj, nem szégyellem, hogy nekem is volt mintám, Török Sándor Csilicsalája, az első magyar városi varázsló. Egyébként Rowling asszonyon kívül Michael Ende is írt hasonló témáról, *Varázslóiskola* címmel, megjelent magyarul, az én értékítéletem szerint sokkalta jobb a Harry Potternél, de ez tényleg nem számít.

Gondoltál-e arra, úgyis nagyon jól beszélsz angolul, hogy írj egy remekbe szabott levelet Rowling asszonynak: Kedves asszonyom, tájékoztatom, hogy én vagyok az a balfék Budapestről, aki…

Egyszer megfordult a fejemben, ám körülbelül akkor olvastam, hogy Rowling asszonyt mintegy hatan perelik azért, hogy az ötletüket ellopta. Úgy döntöttem, nem leszek a hetedik.

Tegnap csöngött a telefon, Vörös T. Károly, a Népszabadság főszerkesztője azt kérdi: Miklós, lesz holnap ested a Békéssel? Igen. De én úgy tudom, hogy Debrecenben van kórházban. Lehet, akkor holnap kijön, megbeszéltük. Palika, voltál Debrecenben kórházban?

Igen. Nekem van egy betegségem, ami alkalmanként felügyeletet és kezelést kíván, és valamilyen oknál fogva Debrecenben kötöttem ki, mert ehhez a problémához ott értenek a leginkább, úgyhogy ez elő-előfordul, de tegnap épp nem voltam Debrecenben kórházban.

Nem hatolnék az intim szférádba, így csak az érdekelne, mennyire kell izgulnunk?

A betegségem nagyon ritka, igazán egyéni kórképpel rendelkezem, izgulni pedig abban az értelemben nem kell, hogy ez egy piszok lassú és nehézkesen gyógyuló, de gyógyuló dolog, így azután túlélésre játszom, mint mindenki.

GARACZI LÁSZLÓ

Ő rúgott le engem

Noha az asztalra kristályvizet készítettek, hoztad magaddal a Coca-Cola-gyár egyik, méghozzá nem light termékét, amin, ha rád nézek, nem csodálkozom.

Pedig nem is fizetnek a reklámért.

Elég helytelen.

Általában az ilyen beszélgetések közben kólát iszom. Ráadásul most van egy akció, a kupakkal iPodot lehet nyerni. Tudod, mi az az iPod?

Igen. Szeretnél egy iPodot?

Nagyon.

Rendes volna a Pax Televíziótól, ha venne neked egyet. De ez nem túl tehetős tévé, ne számítsunk rá. Beszéljünk másról. Amikor először hallottam a neved, költőnek mondtak, én azt hittem, nő vagy, mert úgy ejtették, Gara Cilaci.

Igen, kicsit vicces a nevem, sőt rímel is. A hajdani pingpongedzőm, a Laci bácsi kezdte így használni, kihangsúlyozta a rímet, de egyáltalán nem pozitívan, hanem mikor mondjuk hátraküldött a kicsik közé forgózni.

Később, mikor magamról, a nevemről próbáltam írni, használni kezdtem ezt a rímes lehetőséget.

Jól számoltam, hogy tíz köteted jelent meg?

Mintha az új könyvem a tizenegyedik lenne, de nem esküszöm meg rá. Amúgy az első kötetem volt a második kötetem, és a második az első, a *Plasztik* előbb jelent meg, de később írtam, mint azt a verseskötetet, ami utána egy évvel jött ki, na, ennél bonyolultabban már nem tudom elmondani.

Melyik kiadó tolt ki veled ennyire?

A Magvetőhöz adtam le a verseskötetet, elfogadták, teltek az évek, nem idegeskedtem, tudtam, hogy tíz évbe is telhet, mire kijön. Néha valamiféle szerkesztésféle is zajlott fellángolás-szerűen, mondták, hogy ezt hagyd ki, azt hagyd ki, aztán eltűntek. Közben beindult a JAK-füzetek sorozat, szintén a Magvetőnél, és akkor egy focipályán összeismerkedtem Esterházy Péterrel és Jankovics Józseffel, aminek következtében később kijöhetett Jankovics szerkesztésében a *Plasztik*.

Az a hír járja, hogy te lerúgtad Esterházy Pétert.

Fordítva, ő rúgott le engem. Péter kemény, rámenős, határozott játékos volt, pengés, tehát ügyes, technikás, hogy ne mondjam, szellemes, de kellően erőszakos is, minthogy nagypályán edződött. Hozta az ott kötelező vehemenciát. Elhúztam mellette, ő meg kitessékelt a partvonalon túlra.

Vér is folyt?

Nem, csak boka koccant, és pár perc múlva vissza is álltam, szóval nem volt egy nagy ügy, inkább csak meglepett. Ő akkor már „az” Esterházy Péter volt. Úgy álltam nemes bosszút évtizedekkel később, hogy megírtam a történetet egy kis születésnapi köszöntőben.

Te még akkor nem voltál „a” Garaczi?

Egyáltalán nem, én konkrétan senki nem voltam. Nem is tudtam, hogy haragudhatok-e egyáltalán, van-e jogom, és ha mégis, akkor mindenképp el kellett választanom a focizó Esterházy Pétert az írótól. De aztán elolvasta a kéziratomat, odaadta Jankovicsnak, megjelent a könyv, mindent egybevetve, megérte.

Tehát lerúgott egy nagydarab, tagbaszakadt…

Le.

A sportban tanúsított viselkedés sokat elárul. Magadat mint játékost hogy jellemeznéd?

Öt-hat éves lehettem, mikor a téren a nagyok megengedték, hogy beálljak, és rögtön elkereszteltek lesipuskásnak. Álltam a kapu előtt, és az odatévedő labdákat belődöztem. Így indult a focista karrierem. Igyekeztem fizikailag nem érintkezni az ellenfelekkel, mert csak én húzhattam a rövidebbet. Később más pozíciókat is kipróbáltam, Berlinben nagypályán is játszottam egy évet egy szabadidőligás focicsapatban balösszekötőként. De igazából elöl érzem jól magam, valószínűleg ott vagyok a leghasznosabb, vagy másképpen, a csapattársaimat ott zavarom legkevésbé.

Könyveid döntő többsége igen vékony. Fölmutatok egy tipikus Garaczi-kötetet, füzetszerű. Talán úgy gondolod, hogy a drága emberek unják már a hosszabb szövegeket?

Valahogy így adódott. Rövidprózákkal indultam, azok a szövegek részben a líra felől jöttek, tehát olyasféle gondolkodásmóddal és sűrítéssel. Aztán a hosszabb prózák is ilyen takarékosak és gazdaságosak lettek. Szeretek minden fölöslegesnek gondolt részt kivágni, lehántani, lecsiszolni, és amúgy is elég lassan dolgozom. Mostanában összegyűjtöttem a jobbnak gondolt verseimet, az se lesz egy asztalt beszakító könyv.

Költőként az a típus vagy, aki tudja a verseit fejből?

Nem. Szerintem azt az egy bökversemet tudom kívülről, hogy „Én egész népemet fogom, nem középiskolás fokon, Garaczi Laci", ennek a nagy részét is József Attila írta.

„A posztmodern irodalom képviselője. Műveit, melyek egyértelműen egyetlen műfajba sem sorolhatóak, a nyelvi formákkal való szabad kísérletezés és töredékesség jellemzi." Rólad írták. Ismerős?

Nem.

Koncz Virág a szerző. Tudod, ki ő?

Nem.

Egyetértesz-e vele, és ha igen, mit jelent a töredékesség?

Talán kapcsolható ez ahhoz, amit az előbb mondtam. Lehet, hogy egyfajta olvasás vagy irodalomértés szempontjából az írásaim enigmatikusnak vagy vázlatosnak tűnnek, kevés a kibontott történet, karakter, helyzet, sokszor csak egy-egy részletet nagyítok föl, járok körül, és fontos a reflexió és a nyelv. A regények is leginkább néhány oldalas fejezetekből építkeznek, kirakós játék módjára. Mindenféle okosságot

lehetne itt mondani a világ bonyolultságáról és töredezettségéről, ettől most eltekintenék. Ezt az írásmódot amúgy nem én találtam ki, számos külföldi és itthoni képviselője van.

Több kötetednek az az alcíme, hogy Egy lemur vallomásai. Nekem a francia volt az első nyelvem, mikor először olvastam ezekről egy kritikában, rögtön úgy ejtettem: lö műr.

Le mur. Mit jelent?

A fal.

Ja, igen, hallottam már. A lemur igazából egy helyes kis majomféle állat. Állítólag a rómaiak nevezték el lemurnak, a szó eredetileg holt szellemet jelent. Amikor a légiósok elfoglalták Madagaszkárt, éjjel rikoltozást hallottak, és azt hitték, hogy a megölt bennszülöttek jajgatnak. Eredetileg a Remus névből keletkezett a lemur szó, Romulus megöli Remust, mikor az átlépi Róma készülő falát, és Remus kísérti őt éjszakánként, így lett a holt lélek: lemur.

Láttál lemurt?

Persze, a Budapesti Állatkertben is tartanak néhányat.

Ki kell mennem.

Van egy hosszú csíkos farkú fajta, nagyon helyes. Akkora, mint egy macska. Vagy mondjuk egy nagyobb fajtájú macskából egy kisebb példány. És ilyen hosszú, hosszú, fekete-fehér csíkos farka van, gyönyörű.

Nézegettem, hogy melyek azok a szavak, amelyeket te különösen szeretsz. Találtam egyet, amit gyakran leírsz. Te tudsz ilyenekről?

A napokban elolvastam egy hosszabb kihagyott részt a regényemből, és feltűnően sokszor szerepelt a „lassú” és a „test” szó.

Ebből egy irodalomkritikus, ha venné a fáradságot, tudna következtetéseket levonni. Talán abból is, hogy szerintem előszeretettel használod a „lát” különböző változatait. Vizuális típus vagy?

Mikor elkezdtem írni, tudatosan figyeltem az írói eljárásmódokat, alapvető felismerésnek tűnt, hogy a szenzualitás mennyire fontos. Tehát nem elég okosnak, szellemesnek, hanem érzékenynek, érzékinek is kell lenni, plasztikusan kell a tárgyat megragadni, ismerni, érezni a formáját, színét, szagát, ízét. És persze nyilván a látás a legfontosabb érzékszervünk. Épp ma olvastam Bíró Yvette egyik filmes tanulmányát, érdekes módon valami olyasmiről beszél, amivel én most ebben az új regényben, a *metaXá*-ban birkózom. Sok nálam a leírás, és a tanulmányt olvasva

rájöttem, hogy tulajdonképpen valahogy filmszerűen írok, hogy egyfajta szenvtelen, megfigyelő tekintet jellemzi a narrátort vagy narrátorokat. Egy mozgó tekintet. Mint a kameráé.

Van ennek kapcsolata azzal, hogy írtál forgatókönyveket?

Lehet, hogy van összefüggés, bár érdekes módon a korai forgatókönyveim és színdarabjaim éppen attól voltak problematikusak, hogy túl sokat bíztam a gondolatokra és a szellemesnek vélt dialógusokra, mondatokra. Holott ugye például a film definíciója az, hogy képekben elmondott történet.

Posztmodern szerzőnek számítasz. Nyilván ezt már megszoktad. Ahhoz mit szólsz, hogy néha máig is leírják, hogy a fiatal írók közé tartozol?

Úgy harcolok ez ellen, hogy szívósan és kitartóan őszülök. A kritikus dolga, hogy eldöntse, ki milyen típusú író, és szerintem ez a „fiatalozás” akár valamilyen szeretetet is kifejezhet, nem feltétlenül lebecsülés vagy félreértés.

Ennyi díjjal a hátad mögött? Csak a fontosabbak: Déry, Füst Milán, József Attila, Szép Ernő, Márai…

Krúdy.

Pláne. Károlyi Csaba, az Élet és Irodalom kritikarovatának vezetője, írt rólad többször, egyszer olyan címmel: „De nekem akkor se lesz történetem.” Tartod magad ehhez?

Ha lekerekített, sokszor elmesélt, semmi újat nem hozó, kiszámítható történeteket kellene írnom, elunnám magam valószínűleg. Valahogy nem is így látom a világot. Nem tudok ilyet írni, nem is akarok, még akkor sem, ha tudom, hogy az olvasóim egy részét ezzel a dologgal próbatétel elé állítom. Közben viszont a forgatókönyvek vagy a színdarabok esetén többnyire épp ez a feladat, a történetet ott nemigen lehet megúszni, és valamelyest ebbe bele is tanultam. A készülő regényemben is kísérletet teszek egy kvázi történet elmesélésére, de úgy, hogy közben nyilvánvalóvá teszem, hogy a könyv szerzője nem mond le arról a rögeszméjéről, hogy hadilábon áll a kerek, szépen megkomponált történetekkel.

Azt mondtad, hogy a filozófia felől érkeztél, sejteni vélem, hogy azért, mert filozófia szakot végeztél többek között, szakmai életrajzod mégis úgy kezdődik, hogy először az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskolára jártál, magyar–történelem szakra.

Történelemből jobb is voltam, mint magyarból, de hamar kiderült, hogy nem akarok se tanár, se történész lenni, nem vagyok rá alkalmas. Nem elég jó a memóriám, nem bírom a tömeget, és nem vagyok elég szorgalmas.

Ilyen kicsi fenékkel nem lehet az ember történész.

Valahogy úgy éreztem, épp elég érdekes és bonyolult a jelen számomra, nem akartam bevonni a múltat azzal a problémával együtt, hogy lehet-e egyáltalán tudni valamit arról, ami már nincs, amikor arról sem tudunk beszélni, ami az orrunk előtt van.

1983-ban egy könyvesboltban dolgoztál. Milyen beosztásban?

Raktári segédmunkás. Könyveket csomagoltam. Azokban az években dolgoztam néhány órát valami efféle helyen, aztán bementem az Országgyűlési Könyvtárba. Volt ott egy fantasztikus társaság, öltözőőrök és amatőr filozófusok. Este mentünk borozni, és tovább vitatkoztunk, beszélgettünk Kierkegaard-ról és a Bibliáról, jó időszak volt. Később közvélemény-kutatóként is dolgoztam, kaptam egy paksaméta kérdőívet, aztán vagy kimentem a címekre, vagy kitöltöttem otthon őket, ami nem szép dolog, de írói gyakorlatnak jó volt. Elképzeltem életeket, sorsokat, életkörülményeket, kis túlzással minden kérdőív egy helyzettanulmány, karakterrajz vagy novellakezdemény volt.

Tudsz róla, hogy Békés Pál ugyanezzel foglalkozott, körülbelül ugyanekkor?

Abban az időben szerintem sokan. Közvélemény-kutató voltál, öltözőőr vagy geodéta. Ezek voltak a laza melók. Nem kellett bent lenned egy gyárban vagy hivatalban egész nap, és beírták a személyibe, nem vihetett el a rendőr.

Megragadom az alkalmat, hogy egy általad többször használt szóra rákérdezzek. Tudják-e önök, mi az a mutymurutty? Én a Somogyszil nevű faluban töltöttem nyarakat gyerekként, arrafelé lisztbe tejet öntöttek, az eredményt a forró levesbe beledobták, furcsa alakzatban kicsit megfőtt, ez volt a mutymurutty. Te honnan vetted?

Édesanyám használta gyerekkoromban a főzelékszerűségekre, illetve arra, ha összekevertem ételeket. El fogom neki mesélni, amit mondtál.

Lexikonban olvastam, hogy a hobbid a következő három: sex, drogs and rock and roll. Erről tud a mamád?

Nem tudom, nem szokta szóba hozni. Valamikor a nyolcvanas évek elején levélben kérték egy irodalmi lexikon szerkesztői, hogy adjam meg

az adataimat, és volt a végén egy kérdés, amire én hetykén ezt a választ adtam, nem tudva, hogy mit hozok a fejemre. Azóta az összes lexikon átvette, és most éppen sokadszorra próbálok kibújni a válaszadás alól.

Miért, már nem igaz?

Oké, az elsővel és az utolsóval nincs gond, nyilván a drogkérdés kínos ebből a szempontból, és hát…

De csak míg Konrád György véleményét nem idézzük, szerinte az alkohol ártalmasabb.

Ezzel tökéletesen egyetértek, a probléma az, hogy ha megkínálnak egy pohár borral, azt sem szoktam visszautasítani. Viccet félretéve, úgy rémlik, hogy annak idején kipróbáltam dolgokat, de arra odafigyeltem, hogy ne szálljak el teljesen. Szerintem inkább ilyen óvatos duhaj voltam.

Alakítottál egy zenekart, melyet KÉM együttesnek neveznek, ez egy gyógyszerészeti rövidítés, ha jól tudom.

Kockázatok és Mellékhatások. Már van két számunk. Az idei Őszi Irodalmi Fesztiválon, amit te szoktál szervezni a Petőfi Irodalmi Múzeumban, lesz az írók Ki mit tudja, és ha igaz, a KÉM együttes is fellép. Ha nem oszlunk fel addig.

Kik a tagok?

A feleségem, az apósom és az apósom felesége. A feleségem hegedül és énekel, az apósom a zeneszerző és a billentyűs, ők profi zenészek. Az volt a nagy kérdés, hogy én mit tudok ehhez hozzátenni a híres botfülemmel. A ritmusszekcióban próbálom magam hasznossá tenni, meg szövegek írok. Nem vagyunk túl szorgalmasak, két év alatt két számot írtunk, és egyelőre nem is tervezünk újat.

MORCSÁNYI GÉZA

Gratulálok és köszönöm

Érdekes, milyen bizonytalanul kezdett tapsolni a közönség. Ez a kiadói embernek szól. Ha azt mondanám: Gina Lollobrigida! – nem haboznának, pedig szerintem jobban járunk így. Morcsányi Géza 1952-ben született, augusztus 28-án. Épp elénekelhetnénk neki a Happy Birthdayt. Géza, érdekel-e, hogy milyen napon születtél?

Természetesen.

Csütörtökön.

Rendben van. Örülök neki.

Ha szerdán születtél volna, is ezt mondanád?

Annak nem örültem volna ennyire. A csütörtök mostanában jó napom lett. A legjobb napom persze a péntek. Te, mint régi amerikás, ismered a rövidítést: T. G. I. F. Thank God It's Friday, hála istennek, péntek van, előttünk a víkend. Én már abban a korban vagyok, hogy nagyon tudok örülni a víkendnek, amikor nem kell dolgozni. Pénteken a szabadság illúzióját élheti át az ember. Szombaton teljesedik kifelé, de már a szombat este kicsit necces. Még rá lehet tenni valamit, hogy tartson az érzés, a vasárnap délután már elég szomorú. Mindjárt jön a hétfő.

Megrendülten hallgatlak, mert beosztottaid szerint te munkamániás vagy, és tőlük is ezt várod el.

Nem tudom, hogy munkamániának nevezhető-e, ahogyan én intézem az ügyeket, tény, hogy a hétvége nagyra értékelése mellett szeretem, ha jól és flottul megy, amit csinálunk. Ha már csináljuk, csináljuk rendesen, legyen kész minél előbb, minél jobban.

Furcsa kérdéssel állok elő. Hány centi vagy?

Százkilencvenhat voltam, amikor utoljára méredzkedtem, jó pár évvel ezelőtt volt, már nem vagyok abban biztos, hogy nem kezdtem-e el az összemenést.

Érzékeled valami jelét, vagy feleséged szólt?

Nem, csak úgy számítok rá. Ötvenhárom évesen az ember már annyiszor gondol arra, hogy öregszik. Hajlottabb a hátam, nehezebben bírom tartani magam. Miért ne mennék össze?

Vannak azért, akik nőnek. Például a Julio Cortázar nevű világhírű argentin kolléga egyszer csak időskorában nőni kezdett. Igaz, egy betegség miatt, amiben később meg is halt.

Tényleg? Azt látom, hogy esetleg az ember füle vagy a csípője megy szétfele a korral. De olyat, hogy valaki nyúlna, még nem hallottam.

Te mikor szöktél szárba ilyen magasra közülünk?

Az első gimnáziumi osztály végén még utolsó előtti voltam a tornasorban, és mire visszamentünk szeptemberben, addigra a második lettem. Nem örültem neki. Egyrészt fogalmam sem volt, mit csináljak a borzalmasan megnyúlt karokkal, lábakkal, másrészt kezdett fájni a derekam, ez mind a mai napig tart, egy bizonyos idő után nem tudok állni,

nem tudok lassan menni, nem tudok andalogni. Legjobb nekem, ha sietve haladok, szinte futok, sajátos tempóm a lábam hosszából kikövetkeztethető.

A család meg fut utánad?

Igen.

Azért az nem lehet mindig rossz, hogy lenézhetsz ránk.

Az igaz, hogy gyakorlatilag soha nem kellett fölnéznem senkire, legalábbis fizikai értelemben. De a magasság még moziban, színházban is inkább kényelmetlen, nekem az, mert én azért igyekszem belátó embertársként viselkedni, tehát engem nagyon föl kell húznia valamivel a mögöttem ülőnek, nagyon udvariatlannak kell lennie ahhoz, hogy kihúzzam magam. Azt már megszoktam, hogy elkezdik dünnyögni, hogy Jézus Mária, amikor beülök. Ha szó nélkül helyet cserélnek, értékelem, hogy ilyen finoman adták tudtomra, és akkor lecsúszom a székben.

Olvastam, hogy a közgázra jártál, akkoriban úgy hívták, Marx Károly Közgazdaság-tudományi Egyetem. Viszont azt is olvastam, hogy 1971-től 1977-ig. Az nem sok egy kicsit?

Dehogynem. Ötéves szakra jártam, és egy évet halasztottam. Ugyan egy pillanatig nem érdekelt szinte semmi, amit ott tanultam, de viszonylag hamar rutint szereztem abban, hogyan lehet eredményesen vizsgázni, hol így, hol úgy, aztán a bevágott anyagot délutánra elfelejtettem, és ment tovább a dolog. Kérdezhetnéd, hogy akkor miért jártam oda. Nagyon későn jöttem rá, hogy mit akarok igazán, mi tetszik nekem az életben. A közgáz kényelmi döntés volt. Nem mentem a bölcsészkarra, nem voltam elég felkészült irodalomból és más humán tantárgyakból, nem mentem műszaki pályára, mert annyira a reál tárgyakból sem voltam jó, maradt a közgáz, ahol egy kis történelem és matematika kellett a felvételihez, sejtettem, hogy azt abszolválni fogom. A lényeg az volt, hogy ne kelljen se dolgoznom, se bevonulnom két évre katonának, és iparitanuló-iskolában sem akartam kikötni.

Amint végeztél, azonnal színházi dramaturgnak álltál. Példádból arra következtetnénk, hogy a közgázon tanítják a dramaturgokat. Csakhogy én tizenhét évig voltam dramaturg, és én meg a jogi karra jártam.

A Közgazdász című egyetemi lapnál kezdtem interjúkat csinálni, és miután egyszer véletlenül betévedtem Gogol *Egy őrült naplója* című művének legendás pesti színházi előadására, Darvas Iván játszotta

egyedül, úgy éreztem, nemcsak Gogollal kell összefonódnia a sorsomnak, hanem a színházzal is. Elolvastam az előadás fordítójának és dramaturgjának egy fantasztikus tanulmányát, Czímer Józsefnek hívták, utána készítettem vele egy interjút. Megkérdezte, hogy mit fogok én csinálni egyetem után, mondtam, fogalmam sincs róla. Kérdezte, volna-e kedvem elszegődni a Pécsi Nemzeti Színházhoz, még nem tudja, milyen pozícióban. Volna. Mire megkezdődött az évad, addigra, tán emlékszel erre, összevonták a Várszínházat, a Déryné Színházat meg a Huszonötödik Színházat, és oda fölhívták a Czímer Jóska bácsi dramaturgasszisztensét, Katona Imrét. Így én lettem az utóda.

Ha jól tudom, ma is dramaturg vagy a Radnótiban.

Igen. A Radnótiban és Szolnokon. Ennélfogva elég mozgalmasak a péntekig terjedő napok, néha a hétvégék is, mert a színházban nincs olyan, hogy hétvége. Nem baj, mert a színház nekem a levegő. A normális ember akkor lélegzik föl, amikor kijön a metróból, és süt a nap, én meg akkor, amikor bemegyek a színházi sötétbe.

Nem lett volna ésszerű cél a színigazgatás?

Akkora felelősséget nem akartam vállalni, úgy éreztem, az még – vagy már – nem az én méretem.

Mivel nem szereted a nagy felelősséget, inkább egy könyvkiadó igazgatója lettél.

Ez olyan kurucos lépés volt. Hályogkovácsként ugrottam bele, minden józan megfontolás ellenére, ám van nekem egy fantasztikus feleségem, ő azt mondta, miért ne vállalnád el? Attól kezdve én is így gondoltam.

Hogyan zajlik egy átlagos munkanapod a Magvetőben?

Reggel elolvasom a három vezető napilapot, kezdem a Magyar Nemzettel, folytatom a Magyar Hírlappal, zárom a sort a Népszabadsággal. Amikor igazgató lettem, már nem olvastam Magyar Nemzetet, de azt mondta Nádas Péter, hogy egy nagy kiadó vezetője köteles tájékozódni. Utána megnézem az e-maileket. Ezután jönnek a konkrét ügyek, bajok. Ma például egy könyv második kiadásában a francia szerző határozott kívánságára ki kellett javítanunk egy szót az utolsó oldalon. A nagypapa helyett papát kell írni.

Miért? Megfiatalodott a szereplő?

Franciául a szó mindkettőt jelenti, ahogyan a papa magyarul is. A szerzőnő ragaszkodott a javításhoz.

Honnan szerzett tudomást? Elolvasta volna magyarul?

Egy véletlen folytán. Itt járt, irodalmi rendezvényen, és miután a fordítónő felolvasta az ominózus szövegrészt, a szerző valamiféle hetedik érzéktől vezérelve rákérdezett a tolmácsnál, hogy mi hangzott el az utolsó mondatban.

Kalapot kell emelnünk a francia írónő előtt. Annyira, hogy talán még a nevét is megmondhatnád.

Anna Gavalda. Nagyon népszerű Franciaországban, nálunk is jól megy, hál' istennek. (Lekopogja.) A *Szerettem őt* című regényéről van szó. Miután ezt megoldottuk, elő kellett keresni a García Márquez jogdíjait összesítő levelezést. Nagyon bonyolult rendszer, ahogy az ő jogait intézzük az ügynökségével, én csak időközönként szoktam belenézni, mindenesetre az a gyanúm támadt, hogy egy könyve ikszedik kiadásáért, háromezer példányért kétszer fizettünk. Mikor ez is megvolt, elolvastam az egyik szerzőnk új novelláját, gyönyörűnek találtam. Az öregedésről szól.

Abból vetted, hogy esetleg mész össze?

Nem, ezt már régóta latolgatom. Megírtam a szerzőnek, hogy nagyon tetszett a szövege. Utána egy nemzeti kulturális alapos pályázattal kapcsolatos problémát próbáltunk elintézni.

Most én húzom össze magam, mert én vagyok a kuratórium elnöke.

Akkor még nem te voltál. Egy korábbi kedvező körülményre derült fény, hogy tudniillik már teljesítettük a pályázatot, tehát akár el is számolhatnánk. Igaz, pénzt úgyis csak decemberben kapunk, most a bizonytalan helyzetre tekintettel még az sem száz százalék, hogy a korábbi pályázatokat kifizetik. Aztán egy másik ügy: Závadával és Spiróval voltunk áprilisban Varsóban, ehhez a minisztérium kifizette az ő repülőjegyüket, el kell számolni, olyan bonyolult a minisztériumi bürokrácia, hogy ahhoz képest az NKA leányálom. Kaptam ma örömhírt is, például. Megkaptuk a Michel Houellebecq nevű másik francia szerzőnk új sikerkönyvét, Franciaországban iszonyúan föltupírozták őt, és nagyon féltem, hogy akkora előleget kérnek, amekkorát nem tudunk kifizetni. A nyugat-európai ügynököknek, kiadóknak mindig nagyon nehéz megmagyarázni, hogy a náluk hatalmas pénzt hozó szerző könyvét lehet, hogy ezer példányban sem tudom eladni. Most sikerült rövid alkudozás

után reális egyezségre jutnunk, így rögtön telefonálhattam a fordítónőnek, kezdheti a munkát.

Élő szerzőt láttál ma?

Igen, betoppant Bodor Ádám, akivel még néhány évet együtt dolgoztam, tehát még néhány évig ott volt szerkesztő a Magvetőnél, aztán nyugdíjba ment, és most időről időre megjelenik, ma is.

Bejelentette magát, vagy csak arra járt?

Nem, arra járt, többnyire így szokott jönni, szerdán déltájban. Más szerzők is be-beállítanak.

Ha én arra járnék bejelentetlenül, fogadnál?

Természetesen.

Bármely szerzőt fogadsz, ha arra jár?

Nem.

Amikor a Magvetőhöz kerültél, a kiadó komoly szerzői, egy fontos kivétellel, már elmentek máshová. Mára a helyzet megfordult, egy-két kivétellel minden komoly szerző visszatért.

Amire nagyon büszke vagyok.

Legutóbb Spiró György.

Őt jól ismertem a színház köreiből. Hosszú ideig volt különféle kiadóknál. Aztán egyszer csak szólt, hogy küldene valamit. De nem kaptam semmit. Aztán egy ismerős jelezte, Spiró nem érti, miért nem válaszolok. Írtam gyorsan egy e-mailt, jeleztem, hogy nem jött küldemény. Akkor elküldte a *Fogság*-ot. Éjt nappallá téve elolvastam, és padlót fogtam tőle, ahogy mondani szokás. Szóltam a feleségemnek is, de akkor éppen nem ért rá velem együtt olvasni. A többit tudhatod.

Egy szép napon Nobel-díjat kapott az egyik szerződ, egy magyar író. Számítottál ilyesmire?

Tulajdonképpen igen. Ez 2002-ben történt. Egy vagy két évvel korábban, miután Amerikában megjelent Nádas Péter *Emlékiratok könyve* című regénye, nagy kritikai sikert aratva, akkor én arra gondoltam, hogy végre egy magyar író is elnyerheti a Nobel-díjat.

Láttam Kolosi Tamást, a Magvető anyavállalatának tulajdonosát a tévében. Arról volt szó, hogy milyen dolog gazdagnak lenni. Azt mondta, nem jó, de vannak fénypontok még a gazdagok életében is, például amikor Kertész Imre Nobel-díjat kapott, ő annyira megörült, hogy vett ajándékba egy fehér Mercedest. Én itt fölsikoltottam. Tudomásom szerint soha

magyar író nem kapott autót a kiadójától. Ám ő úgy folytatta a mondatot: magának.

Nem fehér Mercedest vett magának, hanem antracitszürkét. Ugyanakkor én vettem magamnak egy repülőjegyet, és kirohantam Frankfurtba, mert úgy éreztem, mindenképpen ott kell lennem, teljesen fölöslegesen, mert Kertész Imre sem volt ott, de olyan örömteli napokat éltem át, hogy nehéz leírni. Na jó, elmondom a kedvedért a történet másik felét, bár nincs különösebb jelentősége, hogy Kolosi régi Mercedesét viszont én örököltem. De amikor az Imre először hazajött és kimentem elé a repülőtérre, akkor még az én régi jó sötétzöld Volvómba ültettem bele, erről, azt hiszem, van egy tévéhíradós felvétel is. Fantasztikus volt. De hasonló boldogság az is, amikor fölhívhatok egy szerzőt, hogy gratulálok és köszönöm. Nagyon sokáig el tudom rejteni a valódi érzéseimet, azt is lehetne gondolni, hogy ezt pusztán kötelességnek tekintem, pedig szívből jön. Néhány nappal ezelőtt, amikor Kardos G. György négy regénye jelent meg új kiadásban nálunk, Kardos Anikónak, az özvegyének olyan boldogan mondhattam, hogy gratulálok és köszönöm.

Kár, hogy nem úgy folytattad: fölhívtam Kardos G. Györgyöt a mennyekben.

Szívesen megtenném.

Ki örült a legjobban, amióta te ott vagy, új könyvének?

Hát ez nehéz kérdés. Tulajdonképpen nagyon hálátlan lennék, ha nem azt tartanám a sorsomtól kapott legnagyobb ajándéknak, hogy annyiféle örömöt láthattam. Illés Endre írja, aki ezer évig volt könyvkiadó, hogy egy bizonyos szerző annyira örült a könyvének, amikor átvette, hogy feldobta.

Nyilvános adat a Ki kicsodából: Nős, Balogh Judit, gyerek Júlia 1984, Elza 1991. Aki ennyire az orosz nyelv szerelmese, annak miért nem lett egy Natasája vagy Irinája?

Magyar emberek vagyunk. Olyan neveket választottunk, amelyeket nagyon szeretünk.

Szintén köztudott, hogy a feleségedet egészen széles körben Malackának hívják. Miért?

Már Malacka volt, amikor megismertem. Mesélték, hogy igen bohém életet élt, és amikor megismerkedett a *Micimackó*-val, egészen fiatal korában, akkor lett értelemszerűen Malacka. Nem éppen hallgatag teremtés…

Akkor Fülesnek hívnák.

Igen. Nagyon jószívű, és ha valamit szeret, azt igyekszik megosztani lehetőleg mindenkivel, ezen az alapon mindenkinek mesélte a *Micimackó*-t. Azt már elfelejtettem, hogy ki ragasztotta rá a Malackát.

Móricz Zsigmond kiadott egy kötetet, az élő irodalom antológiáját, a címlapon ő látható egy búzamezőn, Leányfalun. A kötet címe Magvető, és állítólag innen származik a kiadó neve.

Ezt nem tudtam.

A mai beszélgetés emlékére neked adom.

Köszönöm szépen.

KUKORELLY ENDRE

Szavazhatunk a testünkkel egymásra

Emlékszem, kamaszkoromban azt hittem, a költők nagyon magasak. Kép alapján úgy képzeltem, hogy Petőfi Sándor és József Attila kosárlabdázó méret.

Eddig csak azt hallottam, hogy korán hal. Ami azt illeti, bennem van egy adag hipochondria, úgyhogy ezt a témát egy kicsit veszélyesnek tartom. Tudod, van az a vicc, hogy kimegy a temetőbe az ipse, és azt mondja, hogy ezek itt mind hipochonderek voltak.

Az általam ismert leghipochonderebb költő Zelk Zoltán volt. Barátai néha összegyűltek nála, gyászbeszédeket mondtak, ez több évtizedig így ment. Te milyen betegségtől félsz?

Én, kérlek szépen mindegyiktől. Főleg amit épp látok vagy hallok.

Már jönnek is érted. (Mentő szirénázik.)

Kedves ember! Könyörgök, hagyjuk ezt!

Jó. 1951. április 26-án születtél.

Igen, minden ilyen beszélgetésben bemondják. Főleg az a baromi kínos, amikor az ember elmegy mondjuk egy középiskolába, ott ül huszonöt csaj, és akkor közlik ezt az adatot, mellbevágó.

Te úgy érzed, hogy ez nem látszik?

Igen, az az önképem, hogy én egy kiöregedett futballistának nézek ki, nem költőnek, mint ahogy az előbb mondtad, és nekem nagyon imponál, ha kiöregedett futballistának néznek, csak az a baj, hogy a kiöregedett futballisták viszonylag fiatalabb emberek, olyan harmincöt körüliek. Úgyhogy ennyit az önképemről.

Az éveidhez képest egész jól nézel ki.

Igen. És így fog menni egész este. Időnként belém döfsz egy ekkora jatagánt.

Úgy érzed, jatagánt döftem? Akkor bocs. Szóval, április 26-án születtél, ez számomra asztrológiailag is fontos tény. Hiszel az ilyesmiben?

Állítólag ez is jellemző a Bikákra, hogy hisznek az ilyesmiben. Én tényleg hiszékeny vagyok, lehet, hogy a hipochondria is ebből ered.

Amikor mondják a csillagképem jellemzőit, majd hanyatt esem, mert szinte mind stimmel.

A Bikáknak általában szép a bőrük.

Igen, stimmel. Meg lehet tekinteni.

Nagyon lusták.

Ez is stimmel.

Édesapád Kukorelly Endre, édesanyád Vranovics Edit. Tudunk egy ismert alkotmányjogászról Kukorelly néven. Rokon?

Hát, akit így hívnak, az mind rokon, persze. Harmad- vagy másodfokú unokatestvérem. Jóban is vagyunk eléggé, nem napi kapcsolatban, de amikor találkozunk, van összhang. Ő is nagy futballista. Valamivel fiatalabb nálam egyébként.

Idősebbnek látszik, mert a jogászok korán halnak.

Valamelyest hasonlítunk is egymásra. Nem szabad mondani, sebaj, majd kivágják. Nincs többé kopasz fej, csak seggig érő homlok.

Mikor vesztetted el a hajad?

Újabb kellemes kérdés. Van azért még, csak ha már kezd kinőni, inkább lenyomom. Így sokkal kellemesebb. Különösen nyáron, bevizezem a fejem és felfrissülök. Lapozzunk.

Bizonyos írásaidból az derül ki, hogy édesapád, akit igen szerettél, megjósolta neked, hogy téged az egyetemre nem fognak fölvenni. De tévedett, igaz?

Igen is, meg nem is, tulajdonképpen évekig nem vettek föl. Körülbelül akkor vettek föl, amikor mások befejezték. Huszonnégy éves voltam, amikor nagy kegyesen fölvettek, de csak levelezőre. Négyszer felvételiztem, és utána tizenkétszer, ez nem népmesei szám itt, hanem tény, tizenkétszer kérvényeztem, hogy hadd menjek át nappalira. Nem volt túl kellemes. Ráadásul érettségi után elvittek katonának, rendes kétéves szolgálatra, sorkatonaság, az is nagyon durva volt.

Hol zajlott?

Pesten.

Protekciós.

Ettől duplán borzalmas volt, mert nem engedtek ki hónapokig. Tehát itt voltam Pesten, és nem engedtek ki.

Úgy érzed, ha Hódmezővásárhelyen vagy és nem engednek ki, az jobb?

Lelkileg biztosan, az szörnyű, hogy öt perc alatt hazaérhetnél, de nem lehet! Én például épp ezért teljesen jó gyerek voltam, betartottam a regulát. Mindez két teljes évig, az brutális. Tizenegy hónapot, amennyire az egyetemi előfelvetteket vitték, még be lehet látni valahogyan, de két évet már nem, tavasz, nyár, ősz, tél, és akkor megint kezdődik elölről az egész. Amúgy díszkatona voltam, kérlek szépen, a Petőfi laktanyában, az úgynevezett 7015-ös Önálló Őr- és Díszezredben. Ha mondjuk idejött a Fidel Castro, mi kimentünk a repülőtérre, és fogadtuk. Május elsején, április negyedikén meg minden egyéb ünnepen ott álltunk. Sortűz katonai temetéseken. Azonkívül a budapesti helyőrségi őrségeket is mi adtuk, tehát végig alaki fegyelem volt, talán a férfiak ismerik ezt a kifejezést, semmi lazaság, két évig „kérek engedélyt benn tartózkodni!” volt. Rémes. Sok tábornokot temettünk, abban a két évben valahogyan hullottak, mint a legyek. Kissé morbidan hangzik, de a temetés fölüdülés volt az életünkben, addig sem kellett bent lennünk. De előtte mindig sokat gyakorlatoztattak, egész délelőtt, utána pedig, amikor már mindenki hullafáradt volt, még szuronnyal kellett gyakorlatozni. Sokáig ott álltunk a tűző napon, állig egyenruhában, díszalakulat, és kezdtek az emberek így kihullani a sorból, puff, puff. Amikor a harmadik elájult, végre lefújták a gyakorlatot.

Megesett, hogy te is a három között voltál?

Nem, én nem ájultam el eddig, lehet, hogy most fogok, ha még ilyesmit kérdezel.

Történelem–könyvtár szakon végeztél, de legjobb tudomásom szerint nem dolgoztál sem könyvtárban, sem történelemben.

Könyvtárban igen, a Széchényiben, az új könyveknél, azt szerettem. 1984 tájt oda járt szinte az egész ellenzék, a szamizdatos társaság, akkor lettünk jóba. Nem volt munkahelyük, jobb híján írtak névtelenül könyvrecenziókat nekünk, és baromi nagy társasági élet folyt ott.

Ezt az állásodat sem lexikonok, sem a Ki kicsoda nem említi.

A lexikonok olyanok, hogy mindig hanyatt dobom magam ötven méterre. Kinyitottam egyszer az *Új magyar irodalmi lexikon*-t, van mondjuk hat sor rólam, és abban tíz hiba. Gyakorlatilag semmi sem stimmel benne. Lehet, hogy még a nevem sem.

Teszek egy kísérletet, felsorolok néhányat egy lexikon által közölt foglalkozásaidból, ha valami hülyeség, szóljál. 1981-től négy évig a

Jelenlétet szerkesztetted az egyetemen, kicsit utána is, voltál aztán az Újhold munkatársa, a Pallas Kiadó lektora, a Magyar Napló és a Magyar Narancs szerkesztője. 1991-től a Képzőművészeti Főiskola intermédia tanszékén tanítasz. Mit?

Szerintem én csináltam Magyarországon először creative writing jellegű kurzust, vagyis próbáltam oktatni egyetemistákat arra, hogyan is kéne írni. Erre kértek föl. Te jobban tudod, miről van szó, voltál amerikai egyetemen, mesélted, csináltál is ehhez hasonlót. Az USA-ban ez megszokott diszciplína, neves írókat hívnak az egyetemekre tartani egy-két szemesztert, jó sok pénzért. Én is rendesen keresek azzal, hogy tanítom, amit egyébként én sem tudok, de tanítani azért prímán tudom. Abban tényleg jó vagyok. Egy darabig nem csináltam, tavaly megint újrakezdtem, nagyon szórakoztat. Tulajdonképp imádok tanítani, most is két helyre hívtak, éppen Miskolcra és Szekszárdra is járok.

Itt azt írták a plakátra, hogy Kukorelly Endre, író. Pedig eredetileg költő volnál.

Sokkal jobban örülök, ha írónak tekintenek. A költő a közmegítélés szerint kicsit följebb van. Úgy értem, följebb a kelleténél. Nem mintha lejjebb akarnám nyomni a dolgokat, de ha egy kicsit visszaveszünk, dinamikusabbá válik az egész. Például a te fapofád, már engedd meg, hogy ezt mondjam, az is kicsit ilyesmi, nekem tetszik, nagyjából én is így szeretem a dolgokat, sokkal jobb, hogy ha az ember nem tesz rá magára egy lapáttal, hanem inkább visszakapcsol. Okosabb visszakapcsolni hármasba, ha előzöl.

De akkor felbőg a motor.

Az a jó.

Annak örülnél, ha azt írnák a plakátra: Kukorelly Endre, focista?

Persze. Nincs ilyen identitásom, de voltam Berlinben egy évig DAAD-ösztöndíjjal, ott azonnal találtam magamnak egy szabadidőligás futballcsapatot, ahová bevettek. Azok a szabadidős focisták azért eléggé komolyan vették. Ez talán a BLASZ III.-nak felel meg. Mindenféle csávók játszottak ott, az összes társadalmi réteg képviseltette magát, a legelitebb sztárügyvédtől az Ossi, tehát a kelet-berlini munka nélküli proligyerekig. A futball ebből a szempontból is csodálatos, mert a kinti hierarchia teljesen szétzuhan a pályán, és kialakul egy másik, igazán a játéktudás alapján. Tök mindegy, ki vagy a pályán kívül, ott bent kell úgymond kivívnod a

helyedet. Aztán viszont elmegyünk sörözni, s megint visszaáll az eredeti hierarchia.

Mit mondtál nekik, mi a foglalkozásod?

Schriftsteller. Némi pirulás után. Ott azért másképp hangzik ez. Magyarországon hál' istennek még mindig van egyfajta presztízsük az íróknak. Németországban talán többen járnak verniszázsokra, többen vesznek könyvet, de mégis egészen mást jelent írónak lenni. Elvontabb helyzet. Az egyik gyerek, aki megtudta, hogy író vagyok, egy-két másodpercig gondolkodott, utána azt mondta, ja, én is olvastam már Dosztojevszkijt. Így lőtt be engem. Dosztojevszkij és én. Egy írótól olvasott valamit, eggyel pedig megismerkedett a focicsapatban.

Számomra legfontosabb könyved a TündérVölgy. Aparegény. Ezt írta róla valaki: „Kukorelly épp a rögzítés ellen dolgozik. Ha természetes önéletrajzi művet alkot is, az időrend tökéletes felrúgásával, a fejlődés vagy kifejtés bármilyen irányulásának tagadásával, a lineáris elmesélhetőség visszavonásával mintegy megszünteti az önéletrajz emlékező jellegét." Mit szólsz ehhez, egyetértesz vele, egyáltalán érted-e, vagy felolvassam még egyszer?

Én mindig mindenkivel egyetértek. Először is azzal értek egyet, hogy egyáltalán foglalkozik velem, gondolj bele ebbe. Egyáltalán nem vagyok szerény, de mindig meghökkent és meghat, ha valaki elolvassa a könyvem, és horribile dictu, ír is róla. Ahhoz néha kétszer is elolvassák. Őrület. Iksz ezer másodperc van az életedben, csinálhatnál bármi mást, mégis ezzel foglalkozol, most kicsit ironikusan beszélek vagy viccesen úgymond, pedig komolyan gondolom. Ugyanis én, ellentétben veled, ne haragudj, hogy ezt mondom, nem arra szocializálódtam, hogy engem bárki akceptálna, épp ellenkezőleg, sose gondoltam, harmincéves korom körül sem, hogy valaha is meg fognak jelenni az írásaim. Utána bejöttek a dolgok, ez kétségtelen, de addigra már megszoktam, hogy nincs semmi. Ha én vagyok a téma, máig is magam mögé nézek, hátha mégsem rólam van szó. Tehát akármit írnak, örülök, mint a kutya, ha megvakarják. Van, amivel egyetértek, és van, amivel nem, de tudom, ezek a szövegek végül is nem rólam szólnak, hanem arról az emberről, aki írja őket. Idetartozik még, hogy én magamnak írok, mint minden normális ember, aki persze azt szeretné, hogy ha megfelel saját magának, amit csinál, akkor százezer ember hallgassa a Népstadionban guvadt szemmel, amikor felolvassa.

Kiáltsák azt a végén, hogy gól?

Igen. Vezette Bircsák. Ez volna a csúcs, százezer ember előtt felolvasni a Népstadionban. De ugye, akkor is magamat akarom szórakoztatni azzal, amit csinálok, és az a tervem, hogy ne unjam saját magam. Ezért alkalmazom azt a technológiát, hogy elkezdek egy történetet, és mikor kicsit már kezd unalmassá válni számomra, akkor átcsúszom egy másikba, utána megint valami más, majd vissza. Lehet, hogy ezt olvasni néha kicsit bosszantó, főleg azért, mert adott esetben mi valamennyien a tizenkilencedik századi poétikán és epikán nőttünk fel, Jókai, Mikszáth, Balzac írta, a történet lineáris, a cselekmény logikus, a forma valamelyest zárt, ehhez képest nehéz lehet belefeledkezni egy kicsit más struktúrájú szövegbe. De talán érdemes.

Kifejezetten gyakran használsz egy rövidke szót. Ezt: Na! Miért szereted annyira?

Ez hiba talán. Vagy esetleg sürgetem magam és az olvasót, gyerünk tovább, ne aludjunk el, vegyünk egy kis lendületet.

Azt hittem, hogy ez a megkönnyebbülés sóhaja. Általában akkor írod, amikor egy olyan nehezebb feladatot megoldottál.

Ez jól hangzik.

Te sosem nősültél meg, amivel egy törpe kisebbségbe tartozol a magyar írók között.

Talán még bepótolom.

Teljes szívemből drukkolok neked, ámbár egy versedben a következőt írod: „Megpillantok egy nőt, és egyből nekifogok a válásnak."

Nagyon jó érzéked van a lényeg megtalálására, ez most nem bók, komoly. Ez az egyik kedvenc sorom saját magamtól, mindenhol bejött, legutoljára például Hollandiában sikongattak, egy költészeti fesztiválon, hollandul olvasta föl egy nő, és tényleg visított valaki a nézőtéren.

Mert ő már elvált.

Szerintem nagyjából ez az igazság, persze akadnak kivételek. Remélem, nekem is lesz majd egy ilyen kivételem. Megjegyzem, szeretek mosogatni. Nem azért mondom, de ideális papucsférj lennék.

Én azt hittem, hogy kedves édesanyád mosogat, egy háztartásban éltek.

Hát, anyukám mosogat, mert lusta is vagyok, de ha egyedül tartózkodom otthon, akkor egyszerűen szárnyalok. Belátom, itt ellentmondás ütötte föl a fejét, de a lényeg az, hogy elég sokat vagyok

egyedül, és akkor a mosogatás a kedvenc foglalkozásom. Semmi ész nem kell hozzá, nem szükséges gondolkozni, szerintem én tudok a világon a legjobban mosogatni.

Különösen a költők között.

Benne vagyok a top tízben. Nagyon kevés szert és nagyon kevés vizet használok, viszont rendesen megcsinálom. Ugyanis zöld a lelkem, Fradi-drukker lévén, zöld vagyok, utálom, ha mindenféle szerek mennek a csatornába, vagy fölöslegesen zubog a víz a lefolyóba. Például amikor anyukám mosogat. Nem lehet vele megbeszélni, hogy ne így csinálja, úgyhogy amikor ő mosogat, én kimegyek a házból, nem bírom elviselni, ha nézném, állandóan üvöltözném vele.

Nemrég egy amerikai regénycím valóra vált az életedben. Házad lángra gyulladt.

Igen. Sajnos. Utána az volt a legmeglepőbb, hogy az összes pókháló vastagon kirajzolódott. Tök fekete lett minden fal és plafon, a nagyon finom kis pókhálók, amiket az ember soha nem is lát, előhívódtak, ahogyan rájuk ment a korom vagy a pernye. Egészen szürreális látvány.

Nem tudtad, hogy ennyi pókkal éltél eleddig. Mert nem takarítani szeretsz, hanem mosogatni.

Csak azért nem szeretek, mert nagyon sok időbe telik, de azt szeretem, ha minden tiszta, minden elvágólag van, ezt apukámtól örököltem, aki katonatiszt volt, mármint anno dacumál, később már nem lehetett. Hazajött, és állatira idegesített engem, hogy mindig ugyanúgy vette le a cipőjét, a ruháját, pedánsan felakasztgatta, akkor bosszantott, most már megértem.

Amikor leégett a házad…

Te voltál olyan aranyos, ajánlottál mindenféle szakembereket, festőket is, és azok szépen megcsinálták.

Kedves vagy, de ez a te műsorod. A könyvtáradból mi maradt?

Nem sok. A könyvek egy részét nem lehet koromtalanítani, mert ha próbálod, attól még feketébb lesz, beledörzsölöd. Kormos István. Minden István kormos most már nálam. Ki azért nem dobtam könyveket.

Ezek szerint hátralévő életedben, ha egy bizonyos évszám előtt vásárolt könyvet veszel a kezedbe, mindig eszedbe fog jutni a tűz?

Úgy látszik, ebből a szempontból tűrhetően viselkedik a memóriám, gyorsan tudok felejteni, ezt máris kihagyta a lelkem, vagy kinyomtam

belőle. Még mindig maradt egy-két probléma, ami még nincs megoldva, mármint a házban, de tulajdonképpen már rendben vagyunk.

Majd én küldök szerelőket, az az én specialitásom.

Príma.

Úgy látszik, rám nagyobb hatást tett ez a tűzeset, mint rád.

Igen, valószínűleg a külső szemlélőnek még borzasztóbb. Amikor megérkeztem, mert Aradon voltam éppen, jöttem haza, és egészen kilátástalannak tűnt a helyzet. Mindegy, túléltük.

Egy fiatal pályatársunk, nőnemű, ezt írta: „Kukorelly Endre a kortárs magyar irodalom Casanovája.”

Hülyeség.

De te mindennel egyetértesz, amit rólad írtak.

Na jó, azért… Úgy nézek ki, mint Bruce Willis, azt szokták mondani. A kortárs magyar irodalmi Casanovát még nem hallottam.

Te még valamiről vagy közismert: szinte minden irodalmi rendezvényre elmész, a másokéira, úgy tartod, ez a szolidaritás jele. De most nincsenek itt a kollégáid. Nem azt kérdezem, hogy ehhez mit szólsz. Két hét múlva Németh Gábor fog itt ülni. Barátod. Eljössz?

Biztosan. Kicsit szét van zuhanva az életem, ötven dolgot csinálok egyszerre, de valóban el szoktam menni, pontosan azért, amit te mondtál. Csak úgy lehetne szinten tartani ezt a mi szakmánkat, ha ilyen szolidaritást működtetnénk. Szavazhatunk a testünkkel egymásra, a jelenlétünkkel a kollégákra, a kortárs magyar irodalomra.

NÉMETH GÁBOR

Én a váratlanságban bízom

Örkény István harmincvalahány évvel ezelőtt egyszer azt találta nekem mondani, hogy a magyar irodalomban te szép lehetsz, de okos nem. Talán igaza volt, mindenesetre a magyar irodalomban kevés a szép író, a szép ember. Téged annak tartanak.

Erről egy vicc jut eszembe. Az oroszlán válogat magának ennivalót az erdőben: szépek balra, okosak jobbra! – mire a kecskebéka: most szakadjak szét?

Egyik jellegzetességed a világítóan ősz hajad. Mikor fordult őszbe?

Úgy tíz éve, körülbelül. Tíz éve már nehéz volt letagadni. De a gimnáziumban kezdődött, sajnos vagy szerencsére. A lányom megelőz, most lesz tizenöt, és két éve van egy ősz hajszála szegénynek. Én azért erre föl voltam készülve, a családban látható előjelek miatt. A nagymamám huszonnyolc évesen kezdte festetni a haját, annyira őszült, apám is eléggé korán őszült, sejthettem, hogy ez vár rám. Szépen beleőszültem előre a világba.

Mit szólsz ahhoz a megállapításhoz, egy francia filozófustól való, hogy a korán őszülők előnye, hogy nem fognak megöregedni?

Mindenesetre ezen a traumán korán túlesnek, illetve akkor talán még nem is akkora trauma, pusztán attól, hogy őszül az ember, nem gondolja magát öregnek.

Amikor az ember öregszik, azt veszti el, ami a legszebb rajta és benne. Ha az ősz hajad a legszebb, azt már nem vesztheted el, kivéve ha úgy döntesz egy árnyas délutánon, hogy megkopaszodsz.

Vagy megfeketedem.

Igen. Legfontosabb regényed, a Zsidó vagy? egy egész fejezetet szentel arra a problémára, hogy a neved Gábor, így tehát fölösleges volna megkérdeznem, hogy tudod-e, hogy mit jelent a Gábor, azt jelenti, Isten bajnoka. Írod, hogy rossz viszonyban vagy vele, a Némethet se szereted, mert az olyan náci, legalábbis mondták a középiskolában. György a második neved, azt sem szereted, a Nyüzsge becenevet még kevésbé.

Igen, azt kifejezetten gyűlölöm. A Gáborral tulajdonképpen nincsen nagy bajom azon kívül, hogy nem gondolom magam Isten bajnokának, de különös viszonyban vagyok egy olyan névvel, amiről nincs is papírom, talán a keresztlevelemben szerepel, holland keresztapám volt, ezért aztán hívnak Johannak is. Johan, egy n-nel. Ezt valamiért szeretem például, ez tetszik, hogy van egy ilyen nevem, ami nincs, tulajdonképpen.

Ha az interneten beütöd, hogy Németh, a következők jönnek. Egy dobos, aki egyébként hasonlít rád, egy futballkapus, aki egyáltalán nem, egy műegyetemi docens, egy slágerszerző, „Eladó, kiadó most a szívem”, ez mond neked valamit? Aztán dzsúdós, tollaslabdabajnok, kályhaépítő művész. Gondoltál valaha arra, hogy más néven legyél író?

Én nem, de figyelmeztettek, hogy talán kéne valami ütősebbet kitalálni. Én meg arra gondoltam, hogy – most valami rendkívül ellenszenveset

fogok mondani – ha nem tudok annyira jót csinálni, hogy én legyek „a” Németh Gábor, akkor teljesen mindegy, hogy hívnak.

Itt azt a pimaszságot hívod ki belőlem, hogy te vagy-e már „a” Németh Gábor?

Ne tőlem kérdezd. Mindenesetre most Csobánkán a konyhapulton van egy kis sárga csomag, Németh Gábornak címezték, de nem nekem, Csobánkán mindössze kétezer-hatszázan lakunk, mégis van legalább még egy Németh Gábor, rendszeresen hozzánk dobják be a neki szóló küldeményeket, úgyhogy ez egy hosszú menetelés lesz, azt hiszem.

1956. november 23-án születtél, ha jól tudom, már nem dörögtek a fegyverek.

Hát… érdekes nap volt. Van egy folyóirat, a História, összeállítottak egy ötvenhatos számot. Láttam benne egy fotót, ezzel a képaláírással: 1956. november 23. A tökéletesen néptelen Andrássy utat ábrázolja, egy lélek sincsen az utcán. Ekkor volt az úgynevezett néma tüntetés, amikor a budapestiek nem mentek sehova, kivéve azt a mentőautót, amire viszont nagy kedvvel lőttek géppisztollyal az oroszok, ez szállította az engem szülni készülő anyámat a kórházba. Számunkra mozgalmas nap lett, de Budapest amúgy csendes volt. Tudom, szereted szóba hozni, mely napon jöttek világra az írók, én pénteken, aminek örülök, mert az a Szaturnusz napja. Nyilas vagyok. A Szaturnuszt éjszakai napnak is hívják, hogy rátérjek a horoszkópomra. Rendkívül komor, a Szaturnusz épp együtt áll a Nappal, mondhatnánk, a fehér király meg a sötét király kivételesen összefog, így nagyon erősek, érdekes sakkállás.

Ruházkodásod színeivel ezt kívánod aláhúzni?

Nem gondoltam rá. Lehet.

Tanárképző főiskolát végeztél, magyar–történelem szakon, tehát komoly diploma van a kezedben, ezek után elmentél az újságíró-iskolára. Mit tanultál ott?

Önfegyelemre és nyombélfekélyre tettem szert. Pokoli intézmény volt abban az időben, lehet, hogy most is az, nem tudom. Az apám újságíró volt, tehát tulajdonképpen amióta az eszemet tudom, szerkesztőségbe jártam, a Népsportban dolgozott, úgyhogy az újságcsinálásról elég korán valamiféle képet kaptam. Kétségtelen, hogy például a linkség hozzátartozott. Az is, hogy az újságíró nem normális életet él, nem reggel nyolckor kel, nem jön haza délután ötkor, lehet, hogy hétvégén sincs

otthon, tulajdonképpen folyamatosan ellenmozgást végez a normálisokkal szemben. Ezenfelül mást gondol, mint amit leír. Valamiképp ez okozta a nyombélfekélyt. Én meglehetős ellenállást fejtettem ki az úgynevezett fönnálló rendszerrel kapcsolatban, főleg lelkileg, és szörnyen éreztem magam abban az iskolában. Volt egy ember, aki úgynevezett aktuális politikai tájékoztatót tartott, hetente egyszer, ő egyébként a Népszava főszerkesztője is volt egy időben. Fodor elvtárs, így hívták, tartja ezt a bizonyos tájékoztatót, és azt mondja: hát, elvtársak – természetesen csak elvtárs lehetett mindenki, aki ott ült –, elvtársak, hát van ez a Dembinszky… Néhányan tudtuk, hogy Demszky Gáborra gondol természetesen, csak képtelen megjegyezni a nevet, nyilván a forradalommal kapcsolatos képzetei hívták elő ezt a nagyszerű figurát a történelemből. Szisztematikusan Dembinszkynek hívta, és leírta a Galamb utcai fertőt, tehát hogy a Galamb utcában működik a szamizdatbutik, ami az ördög birodalma, óvakodjunk a közelébe menni.

De ott mintha Rajk László lakott volna, nem a Dembinszky.

Viszont a Demszky volt a legaktívabb a butikban. Ekkor jelentkezett egy törékeny lány, aki szintén ott ült, egyébként a Dunaújvárosi Hírlapnál dolgozott, az volt a különleges ismertetőjegye, hogy háromnegyedes kesztyűben járt be az iskolába. Fölállt, magához szorította a ridiküljét: De hát Fodor elvtárs, ha ennyire pontosan tudjuk, hogy hol az ellenség, miért nem csapunk oda? Mire a válasz: Elvtársak, mi sem volna könnyebb, mint hogy néhány felháborodott munkásember összetörje ennek a Dembinszkynek a lakását, de Kádár elvtárs sajnos nem szereti ezeket a módszereket! – és szomorúan maga elé nézett. Ő egyébként, az újságírók tanáraként, Angolát Angóliának nevezte, és kizárólag az „adnák” és „fogol” igealakokat használta. Hát, ilyesmiktől volt nyombélfekélyem.

Búsan hallgatom ezt, mert sajnos Fodor elvtársat én is ismertem, de nem dicsekednék ezzel. Elnézhető látkép című köteted fülszövegében olvasható: Németh Gábor 1983 óta médiamunkás, dolgozott gazdasági napilapnál, építészeti design-magazinnál, sokféle beosztásban, újságkihordástól főszerkesztésig. Tényleg hordtál ki újságot?

Igen, abszolúte. 1980-tól, körülbelül két és fél évig talán. Úgy volt, hogy elkezdtem tanítani egy belvárosi általános iskolában, napközis tanár lettem, hát, nem volt jó, finoman szólva. Sokszor rám szólt az igazgató, hogy szálljak le a radiátorról, így alakult a kommunikációnk. Érdekes volt

napközis tanárnak lenni. A jó oldala a kolleginák, mert úgy alakult, hogy a kolleginák meg én, körülbelül ez az ivararány egy általános iskolában. Kihajtják az udvarra a gyerekeket, a kolleginák bent beszélgetnek, a fiatal tanár vigyáz rájuk a szabadban. Nyolcvan gyerek rohangászik, a terület nagyrészt föl van fagyva, ahol nincs, ott viszont lángvágóval szétdarabolt fémszékek állnak. Nagyon durva installáció, amire percenként fölmászik egy gyerek, mert a labdát felrúgják a tetőre, és valakinek érte kell mennie. És gyakran lezuhan a vállalkozó. A nap egy jelentős részében az volt a dolgom, hogy imádkozzam, valahogyan ússzuk meg súlyosabb sérülés nélkül. Egy évig bírtam, utána kezdtem egyrészt újságot hordani, másrészt korrektúrázni a legkülönbözőbb intézményeknek, ami szintén elég vicces foglalatosság, és újfent önmérsékletre tanít. Én azt hittem ugyanis, hogy nagyon-nagyon figyelmesen tudok olvasni, és jól ismerem a magyar nyelvet meg helyesírást. Az Akadémiai Kiadóba mentem először, ahol egy nagyon kedves, idős bácsi fogadott, azt mondta, szoktak adni próbamunkát az embernek, itt ez a körülbelül két és fél oldalnyi kiszedett szöveg, ebben kéne megtalálni a hibákat. Nosza, adja ide, én majd megtalálom. Gyanakodhattam volna, mert halvány mosoly futott át az arcán, azt mondta, hogy azért inkább vigyem haza. Dolgoztam rajta otthon, szerintem állati sokáig, legalább negyven percig, elolvastam vagy háromszor, találtam huszonhét hibát, gondoltam, ott vagyok a spiccen. Visszavittem, a bácsi bólogatott, nagyon szép munka, de ebben a szövegben százötvenhárom hiba van, most akkor megmutatja őket. Így kezdődött a korrektori karrierem.

Én nyomdász voltam, nekünk kifejezetten tanították a nehezen felfedezhető hibákat. Voltaképp kiszúrt veled a bácsi. Nagyon meglepne, ha azt mondanám, hogy a könyvednek már a harmadik oldalán is van egy ékezethiba? Látod? Támogatta a Kultúrális Minisztérium.

Hosszú ú-val, igen, azon mindig jót röhögtünk, sokszor elrontják.

Azt írod az előszóban, „látszik, hogy a szerző bármit megtett, csak rendes prózát ne kelljen írnia. Bármit, csak azt ne, isten őrizz!” Miért nem írsz te rendes prózát?

Ha én ezt tudnám! Van egy bizonyos eszményem az írásról, és ha annak megfelelően próbálok működni, akkor abból ritkán lesz rendes próza. Én a váratlanságban bízom, szóval olyanfajta élmény keresésében, ami a kiszámíthatatlanságból fakad, tehát ha csinálok valamit, és nem lep meg,

amit a következő másodpercben írok, akkor az már nekem nem jó, nem érdekel annyira. Az úgynevezett rendes prózán én tulajdonképpen a tervezhető szövegeket értem, amikor nagyjából tudja az ember, hogy mit akar, nagyjából ismeri is az ahhoz szükséges technikákat, és mint egy jó művezető levezényli az akciót.

E szempontból Móricz Zsigmond például rendes prózát írt?

Azt hiszem, igen. Akinél az általam követett eljárás szerintem nagyon látszik, az Hajnóczy Péter, egyáltalán nem akarom magam semmilyen módon hozzá hasonlítani, csak érzékelem ezt a fajta váratlanságot a szövegeiben, hirtelen történik valami, ami felé nem mutatott semmi, és ott találod magad egy igazán különös mondatnál. A kortársaim között Garaczit, Podmaniczkyt, Kukorellyt említhetem, náluk is váratlanul elém áll valami a szövegben, aminek nem volna ott a helye a hagyományok szerint.

„Van egy visszatérő álmom, óriási vastraverz tetején egyensúlyozom, szörnyű mászóka, apró négyszögletes alaprajza félelmetes és nevetséges ellentétben van a szerkezet alig hihető magasságával, a monstrum kissé kileng, a keresztvasak részvétlenül csillognak a kora délutáni nap fényében, a legmagasabb házak is elérhetetlen mélyben vannak, hiába kiáltozom, senki sem hallja.” Tényleg szoktad ezt álmodni?

Már nem, de egy időben elég sokat álmodtam. Ez egy viszonylag régi szövegem, lassan húszéves. Sűrűn álmodtam ezt kamaszkoromtól kezdve, úgy harmincig. Nem tudom, miért. Most épp támadt egy tippem, lehet, hogy hülyeség, azt meg tudom mondani pontosan, hogy mióta nem félek a haláltól, és attól fogva nem álmodtam ezt. Azóta nem félek a haláltól, amióta megszületett a lányom. Szerintem szoros összefüggés van a kettő között. Van az emberben ez a zsigeri halálfélelem, nem a meghalás puszta aktusától való félelem, hanem az a mélységes fájdalom, ami azzal kapcsolatban tölti el az embert, hogy egy idő után nem láthatja, hogy mi lesz még, hogy egyszerűen elveszíti ezt az egész világot. Valamiért ez a típusú félelem megszűnt az ő születése után.

Mondtad neki?

Még nem. Nyilván majd eljön az a pillanat. Amikor először őt láttam félni a haláltól, az borzalmas volt. De akkor annyira kicsi volt, hogy akkor még nem nagyon lehetett ezt racionálisan kezelni. A balatonlellei strandon volt egy gyerekmedence, rendkívül mocskos, de ő szeretett ott pancsolni.

Egy nála körülbelül két-három évvel idősebb kislánnyal játszott, én olyan hat méterről néztem, egészen idilli látvány, aztán a nagyobb kislány súgott a fülébe valamit, ő meg elkezdett zokogni, és szaladt hozzám. Rémülten kérdeztük, hogy mi történt, nagy nehezen kiderült, hogy azt mondta neki a nagyobb kislány: aki abból a medencéből iszik, az meg fog halni. Abban a pillanatban láttam a szemében, hogy tényleg megértette, nincs kivétel.

Nagyon nehéz lemérni, hogy egy író mennyire széleskörűen ismert. De ha azt a mondatot idézem, a te jellegzetes hanghordozásoddal: „Valamennyi munkatársa nevében búcsúzik Németh Gábor, a műsorvezető", akkor sokan bólogatnak. Ja, ez az a pasi, aki szokott beszélni az irodalmi műsorokban.

Valóban. Nincs túl sok átjárás a rádiós munkám és az irodalmi karrierem között. Legföljebb csak akkor kerülök kicsit kínos helyzetbe, ha a Társalgóban vagy a Beszélő kvartettben kritikusi hangot ütök meg, véleményt formálok, néha egészen radikálisat, a kollégáim munkájáról. Akkor érzem, hogy talán vékony jégen járok, lehet, hogy ezért többen elítélnek, azt gondolják, hogy nem elegáns egy kollégáról úgy beszélni, ahogyan a kritikusok szoktak.

Jó csengésű, olajos férfihangod van. Tanultál-e valaha beszélni vagy énekelni?

Köszönöm. Beszélni kellett tanulnom, a rádióban mikrofonengedély kell, először egy évre adják, azután, hogyha nincsen baj, meghosszabbítják. Velem ezer baj volt, az első mikrofonengedélyemet hosszas beszédtanárhoz járás eredményeképpen szereztem. Henye képzés, orrhang, mondta a beszédtanár, le kell hozni az orromból a hangot. Hadartam is, nem voltak pontosak a hangsúlyaim. Dolgozott velem eleget. Persze, a beszédtanárok sosem hallják tökéletesnek az embert, szerintük mindenkivel baj van.

Van még egy foglalkozásod, egyfelől filmeket írsz, másfelől tanítod a filmírást. Én a filmírást rendkívül zsibbasztó írói mesterségnek találom, ha csak tehetem, menekedem tőle. Te miért szereted ennyire?

Előrebocsátom, hogy én is rendkívül zsibbasztónak találom, ugyanakkor ha már ennyit foglalkozom vele, farizeusság volna azt mondani, hogy csak a pénzért csinálom, vagy azért, mert annyira könyörögnek nekem a rendezők térden állva. Néha élvezem, néha viszont iszonyatos rabság, nálam jóval jobban tudod, hogy mennyi határideje van egy film írott

anyagainak, és hány szorító körülmény biztosítja, hogy ebben a munkában te ne érezd magad jól egy percig sem. Miért csinálja az ember mégis? Mert mégiscsak vannak pillanatok, amikor az ember arra gondol, hogy azért ezt jó volt kipróbálni. Lehet-e tanítani? Ezt sem tudom. Próbálkozunk a főiskolán. Angolszász országokban, különösen az Egyesült Államokban nagy hagyománya van, ismerek egy honlapot, ha az ember rákattint, körülbelül 870 000 filmírással foglalkozó szakkönyvet ajánlanak. Nemrég épp egy forgatókönyv miatt jártam Torontóban, ott a könyvesboltokban is elképesztő a választék olyan könyvekből, amelyek azt ígérik, hogy megtanítják az embert filmet írni. Ez ellen Magyarországon szokás berzenkedni, mondván, hogy a mi viszonyainkra nem alkalmazhatóak, de azért sok minden használható.

Mondjuk el a közönségnek néhány leghíresebb filmed címét.

Összesen kettő van. Sok forgatókönyvet írtam, mert az hozzátartozik a dologhoz, hogy az arány az én tapasztalataim szerint tíz-tizenöt százalékos, tehát tíz forgatókönyvből egy, legfeljebb kettő jut el a filmvászonig. A *Balra a nap nyugszik* egy első filmes, Fésűs András nevű rendező műve, a másik a *Presszó,* ez talán ismertebb, időnként különböző televíziók is vetítik, Sas Tamás rendezte. A filmügyek általában úgy kezdődnek, hogy összebarátkozol valakivel, akiről kiderül, hogy filmeket rendez. Előbb-utóbb a barátságból munkakapcsolat lesz, azaz nagyon sok kávét meg kell inni a legkülönbözőbb helyeken, de úgy, hogy közben soha nem beszélünk arról, hogy én valaha pénzt kapnék a ráfordított időmért vagy a munkámért, ez valamiért nagyon fontos eleme a forgatókönyvírásnak. Nagyralátó tervek szövődnek, hagymázas tekintet az égbe, majd egy ponton, mindig eljön egy ilyen pont, amikor péntek este van, és kiderül a számodra, hogy hétfő reggelre neked meg kell írnod öt flekket, most még tényleg fölösleges lenne ilyen pitiáner dolgokba, mint az anyagiak, belemenni ezen a szinten, hát mindannyian kockáztatunk, nem? Az alap a rendező három-négy mondata, amit vagy értesz, vagy nem, elemi érdeked, hogy értsed, mert öt flekket kell írnod belőle. Legyártod, e-mailezed vagy kinyomtatod, és vársz. Ha olyan állati sürgős volt, akkor valószínűleg kedden fel fog hívni telefonon. A kezdők így gondolják. Pedig két-három hétig hiába is keresnél bárkit, akinek ehhez az egészhez köze volt. Ha véletlenül összefutsz a rendezővel az utcán, esetleg három hónap múlva, kicsit összevonja a szemöldökét, tétován keresgél a

gondolatai között, és azt mondja: Ja, az, hát abból nem lesz semmi. Vagy azt: Jó, hogy szólsz, akartalak is hívni, péntekre kellene ebből egy bővebb, olyan húsz-huszonöt flekkes filmnovellára gondolok, szerződés még nincs, majd lesz És így tovább.

A Zsidó vagy? egyes szám első személyben írott regény a gyerekkorodról, valamint bizonyos filozófiai kérdésekről. Egy idézet: „Elmondták, hogy római katolikus vagyok, mint az apám, római katolikusra kereszteltek, anyám ugyan református, de így szokás, valamiért az apa hitére szokás, persze az egészet nem kell túl komolyan venni, tulajdonképpen a nagyanyám miatt volt az egész. Kommunisták vagyunk, nem hiszünk istenben, mert nincsen szükségünk rá. Itt a földön kell megteremteni a mennyországot. Tudtam, hogy hazudnak" – írod. Biztos vagy abban, hogy itt a földön kell megteremtenünk a mennyországot, magyarán, hogy nincs Isten?

Igen, így gondolom. Ehhez képest nagyon sokat foglalkozom ezzel a nem létező személlyel, főleg a hiányával foglalkozom. Ezt a filozófiai alapgyakorlatot nyilván mindenki elvégzi, a következő kérdés az a szabad akarat, hiszen ha a Jóisten által teremtett világnak szükségképpen jónak kellene lennie, és a benne létezőknek jól kellene viselkedniük, akkor hol volna a szabad akarat, ami az egésznek a sava-borsa?

Ennek fényében hogyan képzeled, mi fog történni a halálod pillanata után?

Arra én is nagyon kíváncsi vagyok.

Majd megbeszéljük. Ráér.

Átéltem úgynevezett halálközeli élményt, és az elég izgalmas volt. Úgy történt, hogy az általános iskolában meg akartak ölni. A regényben szerepel ez a jelenet, elég részletesen. Meg akartak fojtani. Ha az embert fojtogatják, akkor egy idő után az oxigénhiánytól elveszti az eszméletét, illetve nyitott szemmel nem lát. Az eset után körülbelül tizenöt-tizenhat napon át minden éjszaka erről álmodtam. Az álmom egy része tökéletesen megegyezik azokkal a leírásokkal, amiket a halálközeli élményekről a klinikai halálból visszahozottak szoktak mesélni. Először egy egyre szűkülő sötét folyosó, amin próbálsz átvergődni valahogyan, ezt szokták a szülésmetafora fordítottjaként értelmezni, aztán pedig hirtelen kiszabadulsz egy fantasztikusan ragyogó térre, ahol szembesülsz egy lénnyel, amelyik hatalmas és fényes. És ez megtörtént velem is. Láttam.

Nem emberi lény volt, leginkább talán egy óriási szitakötőre hasonlított. Mintha egy repülőtéren álltam volna, ahol hatalmas tömeg, rengeteg ember – ezt valahogyan tudtam, de őket se láttam pontosan – vett körül egy óriási, szikrázó szárnyast, nem tudom másként mondani. Egy áttetsző lényt, hatalmas szárnyakkal.

Isten talán Ferihegyen lakik, ezek szerint. Te viszont Csobánka polgára vagy. Tudod-e, mit jelent ez a szó? Ahogyan téged ismerlek, tudni fogod.

Szerb alapítású falu, de a Csobánka, amely pásztorlánykát jelent, nem szerb szó, a perzsából származik. Csobán az pásztor, Csobánka az nőnemű és kislányt jelent. Idilli érzés ott lakni, nem csupán a neve miatt. Kevéssé jellemző Magyarországra, egyébként kis Svájcnak is szokták hívni azt a tájat, amit kis túlzásnak érzek.

Véletlenül tudom, hogy te úgy szeretsz dolgozni, szemben, mondhatnám, szinte minden íróval, akit ismerek, hogy a család kellős közepén kuporogsz, öledben a számítógéppel, legyen ott mindenki, zajongjanak, futkossanak körülötted.

Igen. Egyszerűen nem zavarnak. Talán azért nem, mert korábban sosem volt dolgozószobám. Ami azt illeti, gyerekszobám se volt. Most már van a házban egy helyiség, ami elvileg csak az enyém, de be sem teszem oda a lábamat, csöndesen raktárrá alakult. Én akkor érzem jól magam, ha mindenki ott kavarog mellettem.

CSUKÁS ISTVÁN

Elég volna cirkuszban föllépnem

Két éve láttam egy tévéműsort, valamelyik óvodában kérdezgette a rátermett riporter az óvodásokat, melyik mesét szeretik. Kiderült, ott járt az a költő, aki a mai vendégem. És milyen volt? – a riporter. Azt felelte az egyik kisfiú, legörbülő szájjal: Féltem.

Tévedés. Rám néznek, s talán mert én is mosolygok, rögtön mosolyognak a gyerekek. Összetévesztettek. Tudom, kivel, de nem mondok nevet. Jó barátom, a Lónyay utca réme.

Szereted-e a Csukás neved? Jobban illene egy horgászhoz, vagy esetleg egy cipőgyűjtőhöz.

Horgásznapon be is hívtak a televízióba. *A nagy horgász* című könyvem miatt. Szeretem a nevem, igen, foglalkozásnév, mint a Vámos például. Mifelénk, a Hortobágytól lefele Karcagig volt egy óriási mocsár. Láp. Ott tehát volt sok Csíkász, Pákász és Csukás. Gyerekkoromban óriási térkép lógott a tanteremben, a Kogutowitz Manóé, és valahol jobb oldalon egészen lent, Romániában fölfedeztem rajta egy Csukás-tavat és egy Csukás-hegységet. Amikor megtaláltam őket, azt gondoltam, én egy nagyon híres ember leszek.

Mi a helyzet az Istvánnal? A Ladó-féle utónévkönyv szerint virágkoszorút jelent.

Remek, jól állna a fejemen. Egy barátom névtipológiával foglalkozott, erősorrendbe állította a keresztneveket, szerinte első az István, nemcsak a király miatt. Miklós is ott van az első hat között.

1936. április 2-án születtél. Tudod, milyen napon?

Nem.

Csütörtökön.

Érdekes. Föl fogom írni. És te tudod azt, hogy egy napon születtem Andersennel, a híres meseíróval? Ez egy nagy jóslat azért.

Apád nehéz sorsú kovácsmester volt Kisújszálláson.

Gyerekkorom a kovács- és kerékgyártóudvaron telt el. Ezt nagy szerencsének érzem. Akkoriban a felnőttek még nem zavarták el a gyerekeket. Vígan játszottunk a lovak lába alatt. Nemcsak dolgoztatni jártak oda az emberek, hanem kaszinózni, beszélgetni is. Gyakran pattogtattak kukoricát, a vödörben mindig hűlt szóda meg bor fröccsnek, én máig is így hűtöm az italt. Nagyon nagy élmény volt, hogy hallgathattam a felnőtteket. Néztem, hogyan hajlítják a forró vasat. Büszke voltam, hogy az apám mesterember. Állítólag Képes Gézának és Illyésnek is kovács volt az apja.

Ha a szükség úgy hozná, tudnál lovat patkolni?

Ha valaki megfogná, akkor igen. Nagyon erősen kell fogni ám! Általában a gazda szokta, rúgja meg őt a ló. A kovács odament a tüzes vassal, ráillesztette, kicsit bele is égette a szaruba, annak az illatát vagy inkább szagát nem lehet elfelejteni. Gőzölög, sistereg, ég. A lónak állítólag nem fáj, ha ügyesen csinálják.

Neked is ezt a mesterséget szánták, de te, bár ez meglepő, hegedűművésznek tanultál.

Ez volt a második nagy szerencsém. Egy Gulyás György nevű megszállott ember hozta létre az iskolát a háború után. Mikor elvonult a had, fogott két üveg pálinkát, az egyiket Dobi Istvánnak, a másikat Kodály Zoltánnak vitte, és kért egy papírt a Közművelődési Tanácstól, hogy az üres, omladozó Wenckheim-kastélyban megnyithassa az iskolát. Úgy szereztünk vaságyat és szedett-vedett bútorokat. Nagyon szorgalmas voltam, de túl későn kezdtem. Betanultunk egy Beethoven-triót, ami a legnehezebb. Friss Tóni bácsinak akartunk imponálni, aki kamarazenét is tanított nekünk. Mi rákezdtünk, nyűttük a vonót. Tóni bá döbbenten hallgatta egy darabig, aztán odament a falhoz, ott lógott Beethoven képe, leakasztotta és megfordította: Legalább te ne halljad! – mondta. Szóval, vakmerőek voltunk. Később aztán, ha szabad úgy mondanom, más húrokat pengettem. Kezdtem verseket írni. Rémesek voltak, küldözgettem föl Pestre. Tizenhét éves koromban jelent meg három versem a Csillagban, Király István lehozta, és amikor megláttam kinyomtatva, fölöttük a nevem, eldőlt a sorsom. Leérettségiztem még becsülettel.

Aztán a jogi karra jelentkeztél.

Kisiklás volt. Egyszerű a magyarázat. Mindenesetre följöttem Pestre, kinyomoztam, hogy van a Ménesi úton egy óriási kollégium, akkor még csak fiúkollégium volt, benyitottam az egyik szobába, letettem a cuccom valamelyik ágyra, három vagy négy gyerek ücsörgött ott, kérdezték, hogy milyen szakra mész? Mondtam, még nem tudom. Erre ajánlották, menjek velük a jogra.

Ha erdészekhez nyitsz be…

Akkor erdész leszek. De csak vendéghallgatónak vettek föl, ez azt jelentette, hogy nem kaptam ösztöndíjat és menzajegyet. Tizenkettőkor nyitott a nagy menza a Duna-parton, a vendéghallgatók már negyedórával hamarább gyülekeztek az utcán. Mert a leves és a kenyér ingyen volt, csak a főételhez kellett a menzajegy. Ott ismerkedtem meg Orbán Ottóval, nagyjából egykorúak lehettünk, ő is vendéghallgató volt, ő a bölcsészkaron, mondtam neki, te is, fiam, Brutus? De ha megeszel néhány tányér levest kenyérrel, azzal már elvagy egész nap, nem érdekes, fiatalok voltunk. Később én is átjelentkeztem a bölcsészkarra. Egyetemre azonban alig jártam. Inkább a Hungária kávéházba. Kellér Andor hívott oda a nagyasztalhoz, a mélyvízbe. Lejártak a házbeli szerkesztőségekből ebédelni, persze, nem mindenki, sokan a felső étkezdébe jártak, a

moslékosba, ott kettő forint negyvenért lehetett ebédelni. Akkor a magyar irodalom legjavával találkozhattam a Hungáriában. Emlékszem, Vas István szemben ült velem, amikor először mentem oda. Merően fürkészett, majd falra másztam tőle, főleg a szememet bámulta. Kérdeztem, mit néz, Pista bácsi? – attól meg ő mászott falra, hogy bácsiztam. Azt mondta, írtam rólad egy hexametert: Itt a Csukás István, most jött egyenest a kunoktól. A szemem különben csak Pesten volt szenzáció, meg örökös viccelődés tárgya, az ember bölcsen tűri az afféle kérdéseket, hogy hol látsz ki. Ahol én születtem, ott mindenkinek ilyen a szeme.

Te elég sokat tudsz fejből a magyar irodalom híres sírverseiből. Mondanál néhányat?

Csak párra emlékszem. Volt egy Keszi Imre nevű ember, remek zenekritikus, de nem szerették. „Itt nyugszik Keszi, féreg a férget eszi." Vagy: „Itt nyugszik Zelk Zoltán, egy pártjelvény akadt a torkán." Ezt a Zelk maga is terjesztette. Az volt megsértődve, akiről nem írtak sírverset. „Itt nyugszik Devecseri Gábor, szörnyethalt a seggnyalástól." Dolgozott egy Katona Éva nevű szerkesztőnő az ÉS-nél. „Emlékezzünk Katonára, több volt, mint egy koton ára." Kár volna, ha a sírversek örökre elvesznének. Ezek akkor születtek, amikor fiatal költő voltam. Én ugyanis voltam fiatal költő, húsz év alatti. Azért jó fiatal költőnek lenni, mert ez egy rémes pálya, nagyon nagy önbizalom kell hozzá, és tizenévesen az embernek még van önbizalma. Te is voltál fiatal író, és ez meglepetés lesz számodra, emlékszem rád. Bejöttél a Hungáriába, Gáll Pistához, aki arról volt híres, hogy szörnyen öltözködött, bár mindig öltönyben járt, és nagyon cinikusan, pökhendien beszélt mindenkivel. Amúgy áldott jó ember volt. Amikor elmentél, a Gáll harsogva közölte velünk: Na végre egy fiatal író, ti vén, kiégett szarok! Ami főleg azért volt vicces, mert egyikünk huszonnégy volt, másikunk huszonhat. Te tizennyolc körül járhattál. Örülök, hogy ezt elmondhattam, olvastam, hogy a *Hogy volt* című sorozatodban szépen írtál Gállról.

Furcsa munkahelyeid voltak. Fiatal Művészek Klubja. Magyar Népköztársaság Művészeti Alapja. És ha ezen még nem csodálkoznánk eléggé: Munkaügyi Minisztérium. Mit csináltál ott?

A minisztérium belső lapjánál voltam újságíró. De a miniszter minden reggel nyolc előtt tíz perccel beült a portásfülkébe, s aki elkésett, annak elvette a belépőjét. Nekem minden reggel elvette. Föl kellett menni a

titkárságra, ahol visszaadták. Nem is bírtam sokáig. Dolgoztam később a Néphadsereg című lapnál, azt már utcán is árulták. Két év után untam nagyon. Volt egy Fülöp János nevű író, ő meg a tévé gyerekosztályán dolgozott, és azt unta. Mondta nekem, hogy cseréljünk. Jancsi, te nem vagy normális. Erősködött, hogy a főszerkesztőm, aki ezredes volt, kísérjen be a tévébe. Beállítottunk, a főszerkesztő díszegyenruhában, mindenki összeszarta magát, hogy ki lehetek én, akit egy ezredes kísér. Elég az hozzá, megcsináltuk a cserét, dramaturgnak vettek föl, ami nagyon nagy rangnak számított. Első munkám az lett, hogy egy ruhásszekrényt dugig megtöltöttek az elfogadott és kifizetett forgatókönyvek, olvassam át, írjak róluk véleményt. Elolvastam, mentem a főosztályvezetőhöz: Ki volt az a marha, aki ezeket átvette és kifizette? Elsápadt, mondta, hogy ő, láttam, nem soká leszek itt dramaturg. Kirúgni nem mert, ott lebegett a hátam mögött a díszegyenruha emléke. Lefokozott, akkor indítottak egy gyerekhíradót, a Hétmérföldes kamerát. Jártuk az országot, még nagy tekintélye volt a tévének, úgy éltünk, mint Marci Hevesen. Amikor néha megláttam azt az osztályvezetőt, mindig meg akartam csókolni, csak ő mindig elszaladt előlem. Hetente egyszer jöttünk fel Budapestre, állandóan utazgattunk, boldog voltam.

Nyolcvanegy kötet szerzője vagy, ha jól számoltam, de azok közt nincs több gyerekeknek szóló, mint tizenhét–húsz (vannak határesetek). A többi főleg költészet, felnőtteknek. Zavar-e, hogy mégis sokkal ismertebbek a gyerekeknek írt könyveid és filmjeid?

Ez természetes. Tudomásul kell venni. Az sem érdekel, hogy mi lesz a verseimmel a halálom után. Látom, mennyire esetleges, remekművek tűnnek el. Kiszámíthatatlan az utókor. Hadd tegyem hozzá, még kevésbé érdekel, hogy mi történik a könyveimmel külföldön. Örülök, ha megjelennek, de nem foglalkozom ezzel. Nagy kaloda, ha be vagy szorítva egy nyelvbe, ugyanakkor nagyon nagy lehetőség is. Egy élet nem elég rá, hogy a saját nyelvedet kiismerjed. Ami megmarad a dolgaimból, tiszta haszon. Ha nem – sebaj. Egyszóval én nem a jövőnek dolgozom. És a gyerekek szeretete nagyon-nagyon jó, hited ad.

Vannak saját gyerekeid?

Nincsenek, sokáig nagyon sajnáltam, aztán azzal kárpótoltuk magunkat, hogy lett két keresztfiunk és egy keresztlányunk, ők próbálgatják, meddig tudnak a pénztárcánkba nyúlni, és mi hagyjuk.

Ha a külsődön, mellyel egyébként én nagyon elégedett vagyok, csodatévő manóként egyvalamit megváltoztathatnék, mit kérnél?

Két fejet. Nem kéne soha többé dolgoznom, elég volna cirkuszban föllépnem.

MÁRTON LÁSZLÓ

Élő író vagyok

Amikor megérkeztél a magyar irodalomba, a nyolcvanas évek elején, érzékelted-e, hogy ahhoz, hogy bejöhess, helyet kell csinálnod magadnak, vagyis voltaképp néhányunkat ki kéne tolnod.

Inkább azt érzékeltem, hogy vannak idősebb pályatársak, akik nagy rokonszenvvel és szeretettel fogadták a fellépésemet, és ha írásaim nem is mindig tetszettek nekik, még a nemtetszésük is jóakaratú volt. Én a megérkezésemet egy csöndes és csöppet sem feltűnő eseményhez kötöm: 1981-ben elvittem néhány írásomat Mészöly Miklóshoz, én huszonkettő voltam, ő hatvan, beszélgettünk egy óra hosszat. Kikérdezett, hogy hogyan írok, ki vagyok, mondott egypár dolgot, semmi nem volt nagyon fontos, egyszerűen csak velem volt. Akkor úgy éreztem, valamiféle beavatás történt. Meg kell említenem Mándy Iván és Csorba Győző nevét, akikkel hasonló élményem lehetett. Később is azt tapasztaltam, hogy az emberi meg az írói kapcsolatrendszer nem annyira horizontálisan, generációsan, hanem inkább vertikálisan rétegződik.

Első köteted a Magvetőnél jelent meg, a fotón úgy néztél ki, mint egy dühös rockzenész.

Ez még nem jutott eszembe, mostantól számon fogom tartani. Volt egy barátom, Simon Balázs költő, akinek egy kalapos fényképe jelent meg az egyik könyve fülén, neki akkor azt mondtam, úgy néz ki, mint egy tiroli Heimatdichter, tájköltő, ő meg erre nem gondolt, de roppantul hízelgett neki, azt is írta a dedikációba, mint egy Heimatdichter.

Remélhetem, hogy eztán rockzenészként fogod dedikálni könyveidet?

Neked mindenképpen.

Azt is elmondom önöknek, hogy ezt a könyvet 1984-ben vettem, huszonkilenc forintért. A háromszázhatvanadik oldalon fejeződik be, én nyomdász voltam, tudtam, hogy kerek ívekben szokás, sejtettem, hogy

hiányzik belőle. Ez az utolsó sor: „Ekkor már értem haragudott, nem ellenem. Vállvetve kiállt az igaz ügyért”, vessző, nincs tovább. Panaszkodott erről valaki?

Tehát hiányzik vagy másfél ív a *Konzervcsukló* című elbeszélésből. Ezt most hallom először. Voltak összekent, olvashatatlan példányok. Határ Győző, akinek küldtem egy példányt, a hérakleitoszi homályosságot fedezte föl az írásaimban. Lehet, hogy ő is ilyen kötetet kapott?

Nagyon modern prózaírónak számítottál. A kötet egyik írása mögött hirtelen, akár egy határidőnaplóban, üres oldal következett: jegyzet. Azt vártad, hogy én olvasóként írjak be oda valamit?

Nagyon örültem volna, hogyha látok egy olyan könyvet, amelybe jegyzetelt a tulajdonosa. Sokat kellett huzakodnom a kiadóval. Ebbe beleegyeztek. Abba nem, hogy a címadó novellát, *A Nagy-budapesti Rém-üldözés*-t marginális kommentárokkal szedjék, azaz lapszéli kommentárokkal. Ezek végül, sajátos tipográfiával, bekerültek a főszövegbe. Arra hivatkoztak, hogy ehhez túl keskeny a szöveg formátuma, különben is, a szedéstükör további csökkentése nagyon megnövelné a terjedelmet. Máig se tudom, mi történik, ha kötöm az ebet a karóhoz, lehet, hogy engednek, de az is lehet, hogy egyszerűen kihagyják ezt a novellát. Zsámboki Mari volt a szerkesztőm, aki nagyon sok pályakezdő írónak segített, az ő nevéhez fűződik Tandori Dezső indulása, említhetem Esterházy Pétert vagy Krasznahorkai Lászlót is. Tudomásom szerint az utolsó költő, akit elindított a nyolcvanas években, Babits Imre volt (nem tévesztendő össze Babits Mihállyal). Én nagyon sokat köszönhetek Zsámboki Marinak, például hogy ezt a könyvet és a másodikat kiverekedte, nem avatkozott be fölöslegesen, de azért rajta tartotta a szemét a szövegen, megkérdezte, biztosan így akarom-e ezt vagy azt a mondatot. Ha azt feleltem, hogy igen, és érveket hoztam föl, tudomásul vette. Ő volt az a lektor és szerkesztő, aki egyértelműen a szerzőket védte a kiadóval szemben, ahol dolgozott, értük harcolt, és gondolom, hogy ezt mások is tanúsíthatják.

Remélem, Zsámboki Mária nézi a Pax Televíziót.

Bízzunk benne.

Más vizekre eveznék. Az ELTE BTK-ra jártál, magyar– német–szociológia szakra. A magyart értem. Miért éppen német?

Úgy kezdődött, hogy elkezdtem olvasni Goethe *Werther*-ét, és kijegyzeteltem az ismeretlen szavakat, eleinte csak ismeretlen szavak

voltak, egy idő után már akadtak ismerősek is, egy év múltán már tudtam olvasni, beszélni még nem. Werther egy tizenéves fiú, könnyebben érthetőek a gondolatai, mint mondjuk az öreg Goethe valamelyik természetfilozófiai írása, noha az is nagyon érdekes. Tanult az ember az iskolában oroszul, azaz tanították, az a furcsa, hogy ötödiktől nyolcadikig egészen belejöttem, sajnos, akkor végleg elakadtam.

Tudnál kérni egy pohár vizet?

Utoljára az érettségi előtt beszéltem összefüggően oroszul, az eltelt huszon-egynéhány évben néha-néha előfordult, hogy meg kellett próbálnom, tapasztaltam, hogy föl lehetne éleszteni az akkori tudást, noha eléggé mélyen alszik. Tanultam angolul is az iskolában, amit használok mind a mai napig. De az angol nyelv nem érdekelt annyira, az angolszász irodalom sem. A német nyelvhez való viszonyom azért is más, mert 1976-ban az országos tanulmányi versenyen ötödik helyezést értem el, történetesen egy Thomas Mannról szóló dolgozattal, a *Tonio Kröger*-ről kellett írni. Rákényszerültem, hogy megnézzem a német szöveget, noha akkor még éppen a *Werther* közepén tartottam. El akartam olvasni a szakirodalmat is, túlnyomó többségét csak németül lehetett, ezen is át kellett verekednem magamat. Mire idáig eljutottam, már eldöntöttem, hogy német szakra jelentkezem. Magyarból nem kellett felvételiznem szerencsére, akkoriban még társadalmi osztály szerint kategorizálták a felvételizőket, A-tól F-ig terjedt a skála, az F a legrosszabb, akinek valamelyik felmenője kisiparos vagy kiskereskedő volt, az kapta ezt. Én is. Az A, a munkásszármazás jelentett tényleges előnyt, és az F tényleges hátrányt. Nem sok jóra számíthattam, és nekem okvetlenül az első tízbe kellett bejutnom.

Mi volt édesapád?

Fogtechnikus. Az *Átkelés az üvegen* című regényben szerepeltetem is, az ő műhelye volt a Víg utcában, a Népszínház utcából nyílik, egy ideig Pogány József utcának hívták a Tanácsköztársaság népbiztosáról, majd a könyv megjelenése idejére ismét Víg lett. Az elnevezés eredete a vidám emberekben keresendő, akik az ottani kuplerájokat látogatták. A műhelyen még látszott, hogy valaha ez a helyiség is ilyen célokat szolgálhatott, feltűnően magas beltér, amelyben elfér a galéria, ahová vissza lehet vonulni. Aranka néni, aki ott lakott a szomszédban, maga is ezt a mesterséget űzte, ő mesélt erről.

A szociológia szak is elég meglepő veled kapcsolatban.

Érdekelt. A hadseregben tölthettem egy évet, a hódmezővásárhelyi laktanyában, ott összetartó baráti társaság alakult ki, a többsége ma már társadalomtudós vagy közéleti szereplő. Befolyásoltuk egymást, elkezdtünk társadalomtudományi és filozófiai könyveket olvasni, ez részben a szellemi ellenállás része volt, így próbáltunk a ránk nehezedő nyomásnak ellentartani. Amikor 1978-ban a bölcsészkaron megnéztük a tanrendet, és láttuk, hogy hosszú évek után úgynevezett B szakként ismét engedélyezik a szociológiát, mindannyian fölvettük. Nem mindenki csinálta végig már az alapozót sem, énbennem eleinte élt az illúzió, hogy a társadalmi folyamatok megismerhetők, és egy írónak erre szüksége van. Végig is csináltam jó eredménnyel, diplomát szereztem szociológiából, nem bántam meg. Kiábrándulásom 1981 végén, a Jaruzelski-puccs idején következett be, attól kezdve nem hittem, hogy társadalomtudománnyal kéne foglalkoznom. Ekkor fordult a régi irodalom felé az érdeklődésem.

Visszatekintve nem érzed úgy, hogy a pszichológia talán hasznosabb lett volna a prózaírónak?

Sok minden hasznos lett volna. Például sajnálom, hogy nem végeztem el az orvostudományi kart, egy orvos szerintem elképesztően sokat tud az emberről, másképpen, mint egy bölcsész. Biztos, hogy akkor is író lennék, ismerek olyanokat, akik elvégezték az orvostudományi egyetemet, és egy darabig kutató- vagy körzeti orvosként dolgoztak, aztán váltottak. Sajnálom, hogy nem végeztem el a jogot, a konfliktusok természetrajzának jobb megértésében segíthetne.

Azt én elvégeztem helyetted. Témát váltok. Szinte az összes kedvenc írómat megkaptad díj formájában, csak a KISZ nem tartozik közibük. Melyiknek örültél a legjobban, ha lehet ilyet mondani?

Mindig annak, amit éppen kaptam. Magam is csodálkozom, amikor végigtekintek a listán, hogy mennyi sok díjat adtak nekem, és megérdemeltem-e. Mindig érdekes a névadókra gondolni. Személy szerint van közöm egyikhez, kuratóriumi tagként, a Bródy Sándor-díjat az unokája alapította. Amikor egy híres író vagy költő nevét viselő díjat megkaptam, eltűnődtem, vajon az én életpályám hogyan metszi mondjuk Szép Ernőét, olvastam a műveit, az ő utótörténetében egészen apró, mellékes adalék, hogy ki kapott Szép Ernő-díjat, de azért valamiképpen rárakódik.

Regényeid közül kettőt szeretek leginkább, a Jakob Wunschwitz igaz történetét és a Tudatalatti megállót. Utóbbi könyvészetileg nem túl szép, ezt a kijelentést talán megbocsátod egy volt nyomdásznak. Végszavában a szerző arról számol be, hogy ez eredetileg forgatókönyv lett volna, sokszor átalakult, nem is lett belőle film, Kamondi Zoltán rendezte volna. Azóta, hogy megjelent, nem keresett bárki más, hogy ő csinálna már belőle egy filmet?

Ezt Kamondira szabtuk, hogy úgy mondjam, az utószóban fölsorolt színészekre és stábra. Valójában a forgatási munkák megkezdődtek, el is készült egy nagy anyag, amiből Kamondi összevágott egy negyvenperces filmet. Létezik tehát film, ami ezt a címet viseli, egyszer-egyszer vetítették is, csak nincs befejezve. Ebbe nem nyugodtam én bele, azért készült a könyv, így a történetem és a filmtorzó útjai elváltak egymástól. Többé nem kísérleteztem a filmírással. Hozzáteszem, hogy akkor évek óta dolgoztam már az *Átkelés az üvegen* című regényen, éppen elakadtam egy ponton, és többek között azzal segítettem ki magamat, hogy ezt a viszonylag könnyebb munkát elvégeztem. Utána visszatértem az *Átkelés az üvegen*-hez, és 1989 tavaszán gyorsan, másfél hónap alatt befejeztem. Hosszú kínlódás után. Meg kell mondanom őszintén, hogy az egy nehezen olvasható könyv. Nagyon terjedelmes, túlbonyolított is, ma már sok mindent nem tartok szerencsésnek benne, de mégiscsak azon tanultam meg igazából, hogy hogyan kell regényt írni.

Fontosnak tartod, hogy a könyveid könnyen olvashatóak legyenek? Látszólag nem sokat teszel ezért.

Én a mondatot elemi elbeszélőegységnek tekintem, ami szerintem akkor érdekes egy leírt szövegben, ha olyan feszültséget kelt az eleje, amit a közepe fokozni tud, és még a vége előtt is több lehetőség van a befejezésére. *A Jakob Wunschwitz igaz történeté*-ben úgy halad előre a történet, hogy minden mondat egy kisebb időutazás, valójában a mondaton belül változnak az idősíkok. Most egy olyan regényen dolgozom, ahol erre nincs szükség. Egy rövid mondatban ilyen feszültség általában nem kelthető, noha azért arra is tudnék példákat mondani, csak a magyar nyelv erre kevésbé alkalmas, mint az indoeurópaiak.

Lehetséges, hogy esetleg a német nyelv és kultúra hatása ez az írásművészeteden?

Biztosan nem, ezt onnan lehet tudni, hogy amikor németre fordítják ezeket a hosszú mondatokat, kiderül, hogy nagyon nehezen tehetőek át. Azok a mondattani struktúrák, amelyek a magyar szövegben németesnek hatnak, egy német nyelvű olvasó számára idegenszerűek. Tehát inkább rám jellemzőek.

A közeli múltban megjelent Im österreichischen Orient című köteted, magyar fordításban azt jelenti: Az osztrák Keleten. Németül írtad, én soha nem láttam ezt a könyvet, kértem a telefonban, hogy hozd el.

Itt is van.

Míg megmutatod nekem és a közönségnek, érdeklődöm: a magyar szerző, aki hosszú, bonyolult mondatokat ír az anyanyelvén, miért jut arra az elhatározásra, hogy ír egy ilyen szép kis könyvet németül, ami Ausztriában jelenik meg, egy kis kiadónál?

Olyan történetet akartam írni, ami egyetlen rövid szóra épül, nevezetesen a félelem szóra, ami németül úgy hangzik, Angst. Ki akartam próbálni, hogy e köré a szó köré hogyan tudok egy történetet felépíteni, egyszersmind azt is, hogy egy idegen nyelven tudom-e működtetni azt a fajta elbeszélői észjárást, amit a saját nyelvemen használok. Az is érdekelt, mekkora távolságot teremt az idegen nyelv a hús-vér szerző és az elbeszélés narrátora között.

Lefordítod magyarra?

Elképzelhető, hogy majd egyszer igen. Most még túl közel van, ezt tavaly nyáron írtam, nem olyan régen jelent meg, november végén.

Hallottam rólad két pletykát. Az egyik: elég tradicionális neved van, hogy így mondjam, ráadásul egy bizonyos szerzőével megegyezik. Állítólag ő emiatt elég morcos lett.

Ez a kérdés igazából 1992-ben vetődött fel, s igazából az volna jó, hogy ha a névrokonom, Márton László itt ülne, és együtt beszélnénk meg.

De ő, ha jól tudom, Párizsban ül.

Nem, hazatelepült, többször találkoztam vele, kedves, rokonszenves ember, a problémát sikerült eléggé megnyugtatóan rendeznünk, úgyhogy a megkülönböztetés többnyire nem okoz gondot.

Szoktad megkapni az ő pénzeit vagy fordítva?

Tudomásom szerint nem.

A másik pletyka is kiadói berkekből származik. Azt mondták körülbelül tizenöt éve: Márton László nagyon rosszul olvas föl, de nagyon szeret. Öt

éve viszont: Márton László nagyon megtanult felolvasni. Mit szólsz ezekhez?

Nekem igazából az a fontos, hogy tudok-e kontaktust teremteni a hallgatósággal, és az imént nem ok nélkül bonyolultnak minősített szövegekkel fel tudom-e kelteni az érdeklődésüket, meg tudom-e nyerni a jóindulatukat. Elég sok felolvasáson vettem részt az életem folyamán, és túl nagy baj azért sosem történt. Egyszer-kétszer előfordult, hogy valamiért rosszkedvem volt, megesik, hogy épp előtte valami kellemetlenség éri az embert. Most ez egy nagyon jó hangulatú beszélgetés, kifejezetten jól érzem magamat, ez nem mindig van így, és akkor elképzelhető, hogy rosszul olvasok. De én megkérdezem tőled, hogy tulajdonképpen mit jelent, hogy rossz a felolvasás, illetve mitől jó.

Azt hiszem, akkor jó, ha a hallgató agyában a szöveg szépen visszaalakul gondolattá, olyasmivé, ami a szerző fejében volt írás közben, és akkor rossz, ha nem ez történik, ha el-elvesztjük a szerző fonalát.

Ez nagyon nagy mértékben függ a helytől, a közönségtől, hogy mondjuk nem verik-e szét külső zajok a felolvasást magát. Természetesen attól is függ, hogy a szerző mennyire pontosan értelmezi a saját szövegét, és hozzá tud-e adni a saját közvetlen egyéniségéből valamit.

Egyszerűsítsük le. Szeretsz felolvasni?

Ha egy szóval kell válaszolni, persze, mert az ilyen alkalmak annak bizonyítékai, hogy élek. Élő író vagyok, még nem temettek el.

Erre van azért néhány egyéb bizonyíték is. Remélem, mindezzel nem bántottalak meg, de tudod, a pletykákat csak félig kell komolyan venni. Mindezek után játszanál velem egy kicsit? Mondok fogalmakat, és te vágd rá az első szót, ami eszedbe jut.

Gondolkodni nem szabad?

Szabad, de nem érdemes.

Akkor mehet.

Cselekmény?

Sütemény.

Mondanivaló?

Mutogatnivaló.

Posztmodern?

Poszméh.

Realizmus?

Semmi nem jut eszembe.
Ezen nem csodálkozom. Berlin?
Hölderlin.
Párizs?
Texas.
DAAD?
Én.
A DAAD egy rangos ösztöndíj, melynek köszönhetően Márton László is Berlinben időzhetett egy évig. Szemüveg?
Orrnyereg.
Papa?
Isten.
Mama?
Anyafarkas.
Fiú?
Szentlélek.
Még kettő van. Tér?
Idő.
Idő?
Elmúlt.

DALOS GYÖRGY

Még ellenzékinek sem éreztem magam

„Közép-Európában nem szokás dicsérni. Mi jobban szeretünk rágalmazni." Ajándékot kéne kitűznöm annak, aki tudja, kitől származik az idézet. Ezt Bohumil Hrabal drága néhai kolléga mondotta volt. Azért jut eszembe, mert mai vendégemről elég sok rágalmat hallottam, különösen ifjúkorunkban, ám ő sosem rágalmazott vissza, ami érdekes emberi hozzáállás. Láttad-e véletlenül a Népszabadságban azt a kis hírt, mely szerint Dallos György jön ide, két l-lel.

Nem, Berlinből jöttem ma reggel, és még nem nyitottam ki a Népszabadságot, mert úgy gondoltam, hogy jobb, ha a napom derűsen folytatódik. A két l-hez már hozzászoktam, lassan át is írhatnám a nevem. Tulajdonképpen én két személy vagyok, ha valaki keres engem a neten, két

l-lel meg egy l-lel is megtalál, klónozva vagyok ebből a szempontból. Tavaly a Könyvfesztiválon Kertész és Grass beszélgetését moderáltam, másnap valaki örömmel jelentette, hogy a Magyar Hírlapban kétszer is benne vagyok, egyszer a kultúrrovatban, és egyszer a címlapon. A kultúrrovatban valóban szó volt a beszélgetésről, a címlapon viszont Vikidál Gyulaként szerepeltem, ugyanis neki a Dalos fedőnevet ajándékozta közös ismerősünk, a magyar belügyminisztérium. Jártak így más kollégák is, az egyik fontos ügynök egy igen kitűnő költő nevét kapta, van egy Szilágyi Ákos fedőnevű ügynök, aki nem azonos Szilágyi Ákos költővel.

Családod a születésedkor, 1943. szeptember 23-án még nem Dalos volt.

Apai ágon Deutschok, anyai ágon Berlinerek. Nomen est omen. Annak ellenére, hogy mint ez annak idején kiderült, és jobb körökben ma is számon tartják, én a moszkvai egyetemen végeztem, nem menekülhettem el a végzetem elől, ott is német újkori történelmet tanultam. Most Németországban, Berlinben élek.

Gondoltál-e valaha arra, ha már egyszer Berlinben laksz, korábban Bécsben voltál, hogy esetleg ezeken a vidékeken netán Berliner Frédi vagy Deutsch Frédi néven talán egyszerűbb volna?

Igen, de ha az ember megnézi a német telefonkönyveket, az a gyanúja támad, hogy Deutsch néven nem lehetne feltűnő. Könnyebben ejtenék a nevemet, de azt hinnék, hogy egy tömegmozgalom apró részecskéje vagyok.

Deutsch nevű író talán nincs. Vagy van?

Sosem lehet tudni. Szerintem ha én elkezdeném Deutsch néven publikálni, fix, hogy jelentkezne valaki, aki szintén Deutsch. Követelné, hogy nevezzem magam Deutsch 12 Georgnak.

Amikor megszülettél, a Deutschok és a Berlinerek egyesültek, ebből lettél te. Jól mondom?

A gólyamese fényében igen, de az, hogy én egy ilyen Deutsch–Berliner-kettős eredménye lettem, tizenegy-tizenkét éves koromban főleg annyit jelentett, hogy a nagyanyám beíratott németre, kijelentette: mindennek ellenére ez mégiscsak Goethe és Schiller nyelve. Áldozott rá pénzt, hogy Bíró néni, egy idős hölgy az Eötvös utcában próbáljon engem tanítani. Német nyelvtudásom Schiller balladáival kezdődött, egy pohár vizet csak úgy öt év múlva tudtam kérni. Bíró néni azt mondta, Goethét és Schillert

kell ismerni, ez ér valamit a német nyelvben, Heinét nem, ugyanis Heinének két alapvető hibája volt, az egyik, hogy hátat fordított ősei hitének, fiatalkorában áttért a református hitre, azzal, hogy ez a belépő az európai kultúrába. A másik, ami miatt Bíró néni engem Heinétől védeni igyekezett, hogy erotikus. Így kezdtem Heinét olvasni, az egyszerűség kedvéért magyarul. Ebből egy életre szóló vonzalom lett Heine iránt, Goethét meg Schillert műveltségi anyagként olvastam, Heinét pedig úgy, mint akire lehet hallgatni.

Úgy ismertelek meg (elnézést, hogy lefrédiztem, de a Kölcsey Gimnáziumban ő Frédi volt), hogy egy Vida János nevű osztálytársam azt mondta, felmegyünk Dalos Györgyhöz, a körúton. Elmentünk egy lakásba, a zongoraszalon házába, hideg volt, ott ültél a fotelban, és egy nagyon kedves bolondos néni ugrándozott körülötted. A nagymamád?

Nem, ez az anyám lehetett. Ha jól emlékszem, 1965-ben ismerkedtünk meg, és akkor még élt a nagyanyám, ő is lehetett éppenséggel a Lenin körúti lakásban. Ez egyébként 1928 óta volt családi otthon, másfél év kihagyással, amit részben az úgynevezett védett házak egyikében, tehát a csillagos házakban, másrészt a Klauzál utcai gettóban vészeltünk át. 1945-ben visszatértünk a Teréz körútra.

Megvan még ez a lakás?

Már nincs meg, időnként elsétálok arra, abban a házban egyébként a lakások jelentős része megszűnt, irodák költöztek be, szerintem a magas utcai zajszint miatt. Valamilyen külföldi áruügynökség működik a miénkben, egyszer találkoztam is velük, amikor forgattunk az udvaron, hívtak, nézzem meg a lakást, hogy most milyen.

A Kölcseyben Dalos György neves magyar költő Szavaink születése című első kötetét mindenki megvette. Már talán előjel nélkül állítható, hogy baloldali elkötelezett költészet volt, a haza és a szerelem itt inkább talán a párt és a szerelemre egyszerűsödve néha.

De mind a kettő a szomorú szerelem kategóriájába tartozott. Csalódásokkal terhes. Kisfaludy szerint a csalódott szerelemből lesznek a versek, a boldog szerelem az nem olyan jó.

Hazatértél Moszkvából, történészdiplomával, egy múzeumban helyezkedtél el. De amikor legközelebb találkoztam veled, már rendőri felügyelet alatt álltál. Hogy lesz a párt egyik preferált fiatal költőjéből a haza ellensége?

Tulajdonképpen alig kellett ehhez tennem valamit. Amikor már bírósági ítélet volt ellenem, sőt megismertem belülről, igaz, hogy csak huszonöt napra, a börtönt és az internálótábort, Haraszti Mikivel az oldalamon, én tulajdonképp a lelkem mélyén talán még ellenzékinek sem éreztem magam. Csak úgy gondoltam, van egy komoly vita köztem és az államhatalom között. Én vagyok a kommunista, és nem ők. Tulajdonképp copyright vita volt, hogy kié Marx.

Balról előztél.

Igen, és úgy voltam vele, mint a viccben a székely ember, aki kanyarodott, de az út nem. Annyiban ez baleset volt, hogy a nemzedékem nem készült arra, hogy konfliktusba keveredhet az államhatalommal, nem volt veszélyérzetünk, annak dacára, hogy 1956-ot átéltük. Én úgy képzeltem, hogy a rendszer valódi eszméit képviselem. Szemben velük. Talán éppen az okozta a bajt, hogy nem akartam osztozni.

Én azt hallottam, államellenes aktivitásod egyik fontos része volt, hogy megalapítottad az Illegális Kommunista Pártot a Hűvösvölgyben.

Túlzás. Volt hozzá közöm, de a Magyar Forradalmi Kommunisták Csoportja nevű, kevéssé legális, egyébként szerintem szinte nem létező szervezetből engem rögtön kizártak. Részt vettem egy-két diákgyűlésen, ezekről később kiderült, hogy szervezkedésnek tekintette a hatóság. De én, bármennyire szeretném, nem alapítottam semmi effélét, még az MSZMP-t sem.

Az kisebb baj.

Annak is tagja voltam, és abból is kizártak, ennyi közöm volt a kommunista pártokhoz Magyarországon, hogy kettőből is sikerült kitaszíttatnom.

Ennek a másodiknak, a kisebbnek hány tagja lehetett?

Bruttó vagy nettó? Bruttó lehetett olyan ötven-hatvan híve ennek az ötletnek, nettó pedig öt-hat tagja az illegális diákcsoportnak. Mi is tehettünk arról, hogy olyan gyorsan lelepleződtünk. Csináltunk, elég gyermeteg módon, néhány példányban egy programot arra, hogyan javítsuk meg a rendszert, ennek a harmincnegyedik pontja – ebből látható, hosszabb anyag volt – szerint célunk a rendszer erőszakos megdöntése. Ez azért enyhe túlzásnak tekinthető.

Erre készültetek mind az öten.

Igen, de az utánunk nyomozók egészen komolyan vették. 1997-től időről időre megkaptam a III/III. rám vonatkozó anyagait, 1964 júniusában emiatt kezdtek rólam bővebben írni. Esküszöm, hogy semmi érdemlegeset nem gondoltam vagy mondtam akkoriban. De nekik minden fontosnak tűnt. Ez is igazolja, hogy az apparátus mennyire paranoiás volt, egy huszonegy éves fiú minden egyes mondatát jelentették, többször maga Harangozó vezérőrnagy foglalkozott velem. Ha íróként velem bármikor ilyen rangú irodalomkritikus törődött volna, azon meghatódnék. Mi ugyan magunkat történelmi szereplőknek tekintettük huszonegy-huszonkét évesen, de hogy ennek felnőttek bedőltek, azért az furcsa. Egyetlenegy ember nem akadt a hivatali apparátusban, aki legalább magánbeszélgetésben azt mondta volna: Fiúk, ti hülyék vagytok! Valószínűleg azért nem, mert a költségvetésük viszont erősen függött attól, hogy fölfedhető-e Magyarországon bárminő hazaellenes tevékenység.

Tulajdonképp nagy szívességet tettetek az elhárításnak, okot adva megfelelő büdzsére.

Körülbelül. 1964-től 1989-ig tartott a dossziém, az utolsó papír dátuma 1989. augusztus 6., ekkor már a rendszer nem is létezett. Az az ember, aki a karrierjét velem mint hadnagy indította, addigra minimum őrnagy volt. Tehát tulajdonképp komoly előléptetések, fizetésemelések és kitüntetések megszerzésében működtem közre.

Egyszer csak disszidáltál.

Nem. Inkább úgy foglalnám össze, hogy tizenkilenc év szünet volt az első és a második könyvem között Magyarországon. Elég hosszú szünet. De én nem azért hallgattam, mert fogadalmat tettem, hogy amíg az oroszok itt vannak, addig nem akarok publikálni. Úgy nézett ki, soha nem lesz rá módom. Elkezdtem csöndesen próbálkozni az úgynevezett Nyugaton, 1979-ben meg is jelent egy könyvem, szép lassan elkezdtem szerzővé válni németül. 1986-ban kértem kinti munkavállalási engedélyt, amit bécsi barátaim, ma már elmondhatom, egy stiklivel elintéztek, arra kaptam útlevelet, teljesen legálisan távoztam. Ennek ellenére olyasféleképpen búcsúztam el kevés számú szeretteimtől és barátomtól, ahogyan a *Švejk*-ben olvasható, hogy találkozunk majd a háború után hat órakor a Kehelyben. De elhatározásomban nem szerepelt sem az örökké, sem a soha. Odáig terveztem meg, hogy mindenesetre kimegyek egy évre Bécsbe, hogy írhassak végre egy regényt. Közben dolgoztam egy rádiónak,

a Deutschlandfunk magyar adásának, így szponzoráltam magam mint regényírót. A német nyelvvel gyerekkorom óta együtt éltem, na Bécsben az nehezítette a helyzetem, hogy az osztrákokat meg kellett érteni, akik szerintem nem tudnak jól németül. Mire megérkeztem Bécsbe, már három könyvem volt németül, erre meghívtak a Klub Zwei nevű tévéadásba, arról szólt, hogy boldoggá avassák-e IV. Károlyt, a békével kapcsolatos érdemei miatt. Én úgy gondoltam, megérdemli, hiszen elvesztett egy háborút, az már maga is békecselekedet, ha az ember jól elveszít egy háborút. Ültem egy stúdióban, rajtam kívül öt vendéggel és a moderátorral. Csak a moderátort értettem, a többiek wienerischül beszéltek, nem németül. Mindenekelőtt meg kellett tanulnom a wienerisch Deutschot, majd visszatérhettem a Hochdeutschra. Ma már sajnos nem értek bécsiül.

Amikor magyarul írsz, beszélsz, gondolkodsz, érzékeled-e a német nyelv valamiféle pozitív vagy negatív hatását?

Biztosan. A német nyelv pontos fogalmazásra indít, különösen alkalmas egzakt szöveg létrehozására. Azonban kétségkívül – hogy ezt se hallgassam el – hiányzik nekem a német nyelvben az, ami magyarul olyan természetes. Egészen brutális példát mondok, van egy kifejezésünk: örül, hogy luk van a seggén. Ugye, a német nyelvben Arsch a segg, de az a legdurvább, majdnem kultikus méretű káromkodásnak számít. Így az ő anális káromkodási kultúrájukban olyasmit, hogy örül, hogy luk van a seggén, nem lehet mondani. Náluk a szar is szinte kiejthetetlen. Hallgat, mint szar a fűben, vagy Esterházyval szólva, mint szar a szakadékban. Nehéz Esterházynál ezeket a részeket németül visszaadni. Aki németül ír, valamit okvetlenül elveszít. Ezzel szemben, ha magyarul ír, nem biztos, hogy túl sok értékes dolgot veszít el a németből.

Van egy magyar életműved, van egy német életműved. Ugyan némelyik kötet mindkét nyelven megjelent, de mások fontosak itt, mások ott. Melyiket tartod többre, a magyar vagy a német oeuvre-ödet?

A magyart. Azokat magamnak írtam. A német nyelvűek zömét viszont kifejezetten a nyugati közönségnek, úgy éreztem, hogy tulajdonképp valamiféle irodalmi szolgáltatást végzek, megpróbálom „eladni” Kelet-Európát és Magyarországot. Legutóbbi németül írt könyvem címe *Magyarország dióhéjban,* az előszóban elmondom, hogy a magyarok olyan közlékenyek szeretnének lenni a maguk finnugor elzártságában, hogy még a magyarázni, az erklären ige is a magyarral függ össze, annyit

jelent, hogy magyarrá tenni, és én szeretném a németek számára Magyarországot magyarrá tenni. Nemes cél, de inkább ismeretterjesztő, mint szépirodalmi. Regényt meg sem próbálok németül írni.

Legfontosabb német könyveid állandó munkatársa Elsbeth Zylla, ha jól ejtem. Néha azt írod, hogy amit ő csinál, Übertragung, ez választékosabb szó a fordításra?

Átültetés. Elsbeth Zylla 1984 óta dolgozik a szövegeimen, nem tud magyarul. Azonban a szövegeimet érti, és tud németül. Kritikai megjegyzései olykor annyira biztatóak és termékenyek, hogy én bizony a magyar szövegben is átvezetem néha a javításait. Ő egy Ruhr-vidéki munkáscsalád sarja, ennek következtében az élet hétköznapi dolgairól valamivel többet tud nálam. Ismert az az anekdota Mikszáthról, hogy amikor regényt írt, szerette, ha Ilonka a szomszéd szobában tartózkodik, és időnként kiszólt neki: Mondja, Ilonka, megeszi a bárány a kökörcsint? Az ilyesmit Zylla tudja. Azt is észreveszi, ha véletlenül egy szereplőt a negyedik oldalon még Johann-nak hívtak, és a harmincötödiken már Hansnak.

Melyik kiadót érzed Németországban a te kiadódnak?

Ez egyre bonyolultabb kérdés. Irodalmi pályámat a Rotbuchnál kezdtem, ez egy kis nyugat-berlini kiadó volt, igen kitűnő könyveket adott ki, azóta lenyelte a hamburgi Europäische Verlagsanstalt, amelyet azóta lenyelt a berlini Philo. Voltam időközben a Suhrkamp-Insel kiadónál, a lektoraim elvándoroltak máshová, követtem őket. E pillanatban a Beck kiadónál vagyok Münchenben, de lektoraim sajnos nem biztos, hogy utánam jönnek, iszonyú nagy a vándorlás a német könyvszakmában, ritkán beszélnek róla, ahhoz képest, hogy milyen ragyogó helyzetben voltak, újabban legalább akkora ott a baj, mint nálunk.

Egyik műved egy Orwell-paródia, az 1984 valamiféle folytatása, ezt még szamizdatként szereztem be. Ki szokott maradni a bibliográfiából.

Van, ami kifelejtődik. Ez eléggé sikeres munkám pedig, tíz nyelven jelent meg az Orwell-évforduló alkalmából, és volt neki egy magyar szamizdat kiadása, az a nagyalakú. Demszky főpolgármester úr csinálta, kiadó korában, ő is elvándorolt a szakmából. Azért tervezte akkorára, hogy könnyebben lehessen csempészni, Rajk Laci tervezte a címlapot. Szerettem volna, ha előbb Orwell eredeti műve jelenne meg Magyarországon, de azon hajba kapott az AB és a Magyar Október, két

szamizdat kiadó. Az enyémet végül az AB jelentette meg, kint pedig a Magyar Füzetek, és utána a Rotbuch Verlag. Úgy gondolom, hogy eljárt felette az idő. Amelyik országban még érdekes lehet, ott nagy baj van. Az oroszok 1992-ben fordították le. Tavalyelőtt jelentkezett egy emigráns vietnami kiadó, amelyik szintén lefordította.

Attól tartok, hogy te két lovon próbálsz ülni egy Arschsal, ez persze nehéz. Azt hiszem, hogy a babérkoszorúd mind Magyarországon, mind Ausztriában és Németországban jóval kisebb, mint megérdemelnéd, kérlek, ne tiltakozz, a hazai közönség is kevésbé ismer, mint kéne. Ha egy könyvet kéne javasolnod az itt ülőknek, melyiket választanád?

Talán *A körülmetélés*-t. Annál a regénynél kezdtem érezni, hogy író vagyok. Ez rosszul hangzik, mert 1990-ben íródott, írói pályám 1964-ben kezdődött. Kár, hogy éppen most nem lehet kapni, de reménykedem, hogy még meg fog jelenni, mert trilógiának szántam, most fejeztem be a harmadik részt, egy folytatást közölt a Mozgó Világ.

Az utóbbi években György Dalos lett a magyar irodalom fő reklámembere Németországban, a hivatásos moderátor. Kevés németül megjelenő magyar szerző akad, aki ne ült volna veled ilyen helyzetben. Milyennek találod a magyar írókat, amikor németül (?) beszélgetnek veled?

Először a frankfurti könyvvásáron kezdtem ezt a szerepet betölteni, sok írót ismertem meg. Ez azért nehéz szerep. Gyakran egyszerre két dolgot kell csinálni, különösen ha az illetők magyarul beszélnek, amit szinkronfordítanom kell. Nehéz ráállni két vagy több ember különböző beszédsebességére, reakcióira. Utána pedig sokszor úgy érzem, hogy talán semmiképp nem kéne németül felolvasniuk a saját szövegüket.

Mire célzol, kedves Frédi?

Nem rád. Vannak nagy írók, akik nem feltétlenül jó előadóművészek. A kettőnek nem kell együtt járnia. Akinek nem elég erős a hangja, nem jó a fellépése, attól az olvasók nem okvetlenül kapnak kedvet, hogy megvegyék a könyvét. Okosabb volna, ha a fölolvasást rám bíznák, vagy a te példádat követnék, aki inkább dumálsz, és a felolvasáshoz színészt kérsz. A már említett Grass és Kertész-beszélgetésen például az volt a probléma, hogy a két ember nemcsak habitusában és világnézeti alapállásában különbözik, hanem Grass iszonyú lendülettel beszél, Imre

viszont meg-megáll, végiggondolja, helyes-e, amit most mondott. Ki kellett egyenlíteni valahogyan a két személyiség közti különbséget.

Kivel volt a legkönnyebb a moderálás?

Esterházyval, Baselban. Meg se kellett szólalnom. Igaz, jelen volt Terézia Mora is, a fordítója, aki magyar származású, de Németországban él, neves írónő a saját jogán. Péter a *Harmonia cælestis*-t olvasta. Ő előadóművészként is remek. De néha olyanokat mond, amit szerintem a németek nem is értenek. „Számomra nagy öröm" úgy van németül: „Für mich ist es eine große Freude". Erre megállt, hozzáfűzte: „Freud-e?" Csak mi ketten röhögtünk, meg néhány magyar a közönségben. A fölolvasás azért egészen mást jelent Németországban, mint itt. Közvetlenebb kapcsolat alakul ki. 1984 tájt Hessenben volt egy felolvasásom, utána odajött egy ember, kicsit spiccesen, de nem részegen, azt mondta, hogy ő ugyan egy szót nem értett abból, amit én most felolvastam, de én nagyon szimpatikus lettem neki, ezért megkér valamire. Összeveszett a barátjával, ez egy homoerotikus kapcsolat, hívjam fel, kérjem meg, hogy jöjjön ide a kocsmába, ahol vagyunk. Megpróbáltam. Sajnos, állandóan foglaltat jelzett, mégis érzékelhettem, hogy az író azért valakinek számít. 1990 óta megváltozott a helyzetem, az emigráns mártírkoszorú, vagy ahogy ők hívják, a Dissidentenbonus ugrott. Már korábban is kétes dicsfényt adott, 1980-ban még Magyarországon fölkeresett a Pressétől egy újságíró, azt kérdezte: Herr Dalos, hát ön hogyhogy nincs börtönben? Miért kéne börtönben lennem? Mert kiadott egy könyvet Németországban. Böll meg Grass is kiad könyveket, mégsem ülnek börtönben. De ön egy diktatúrában él!

Frédi, mi lett a költészettel? Írsz még verset?

Nagyon ritkán, úri huncutságból megeresztek egyet-egyet, ezek majdnem mind alkalomra készülnek. Vagy kínrímek. Annak idején a második verseskötetem nem jelenhetett meg a Magvetőnél, és ez elvette a kedvem, meg úgy éreztem, verset írjon inkább a Petri Gyuri, addigra kijött az első kötete, úgy nagyjából mindazt megírta, amit én akartam. Akkor kezdtem dokumentumnovellákkal foglalkozni.

A bevezetőben említettem a rólad szóló rágalmakat. Eljutottak ezek hozzád?

Hát persze. Az embernek azért vannak a barátai, hogy eljussanak hozzá a rágalmak. A legvadabb rágalmak tulajdonképpen a frankfurti könyvvásár

kapcsán értek, szervezőként, abból csak arra voltam érzékeny, amikor azzal vádoltak, hogy pénzeket rosszul kezeltem. Ez ráadásul a magyar parlamentben hangzott el Erkel Tibor képviselő úr szájából, azt mondta, háromszázmillió forint valószínűleg az SZDSZ és köztem került felosztásra. Ez szeptemberben történt, decemberben cikket írt ugyanerről, akkor már négyszázmillióra emelkedett az összeg. Inflációkövető rágalom. Az a bizonyos háromszáz- uszkve négyszázmillió időről időre feljön valahol. Nevetséges. Soha életemben nem nyúltam más pénzéhez, ennyi pénzt meg el sem tudok képzelni. Jobban esne, ha azt mondanák, hogy betörtem valahová. Persze, aki közszereplő, tehát valamilyen ügyet szolgál, annak hozzá kell szoknia az ilyesmihez, pláne Magyarországon, ahol minden vérre megy, de ez, Babits kifejezésével, festett vérzés. Én ezeket a dolgokat nem szívom mellre, érdekes módon csak a kritikát szívom mellre, azt is csak akkor, ha igaznak érzem. Ha valamelyik tényleges írói gyengeségemet eltalálták, akkor elég rosszul érzem magam.

Az utolsó könyved címe Balaton-brigád, a Stasi magyarországi leányvállalatáról szól, amint a magyar tengernél védi a szocializmust. Mi lesz a következő?

Most megint németül írok az egyszerűség kedvéért. A Beck Verlag megbízott, hogy írjam meg röviden az 1956-os forradalom történetét. Jövőre lesz az ötvenedik évforduló. Nehéz feladat. Utána, remélem, írhatok regényt magyarul.

Itt írod németül vagy berlini otthonodban?

Berlinben írom, de az anyagot itt szedtem össze, magyarul, németül, oroszul olvastam a forrásokat. Rengeteg munka jelent meg a Stasiról, érdekes módon Németországban a legkevesebb. Megpróbálok valami újat mondani.

NÁDAS PÉTER

Az a „nem” itt egy mondat

A hatvanas–hetvenes évek fordulója tájékán NDK-íróküldöttség érkezett Budapestre. Az írószövetség lasszóval próbált vállalkozókat keríteni, hogy foglalkozzanak velük. Engem is így vettek rá. A magyarok közt fölfigyeltem egy visszafogott, szőke, szemüveges srácra, aki olyan szépen beszélt

németül, mintha énekelne. Addig úgy tartottam, a német ronda nyelv. Te honnét tudtál ilyen jól?

Többször megtanultam németül, és többször elfelejtettem. Gyerekként tudtam valamelyest, a nagyszüleim, ha nem akarták, hogy értsem, németre váltottak, s egy idő után, ez furcsa dolog, mégis megértettem, legalábbis azt, amiről azt akarták, ne értsem. Kamaszkoromban voltam Németországban, 1957 nyarán volt egy akció, több ezer magyar gyereket vittek ki, tengerhez és a hegyekbe, én a hegyekbe kerültem. A *Párhuzamos történetek*-ben most használtam azt a helyszínt, sőt vissza is mentem megnézni. Amikor hazaérkeztem, az apám és a nagynéném – az anyám akkor már nem élt – azt mondta, hogy amit én beszélek, azt felejtsem el, az nem német, biztos valami ostoba gyereknyelv. De kiderült, hogy szász tájszólásban tanultam meg beszélni. Meg kell védenem a német nyelvet, épp olyan szép, mint az összes többi, és grammatikailag az egyik legelegánsabb.

1942. október 14-én születtél, a Mérleg jegyében. Érdekel az asztrológia?

Időnként egy-egy női lapban elolvasom, mi történne velem a héten, ha nő volnék, és mindig megnyugszom. Ez nálam betegség, minden újságot elolvasok, ami a kezembe kerül. Azt olvastam valahol, ami nagyon megbántott, hogy a Mérleg férfiak titkárnak különösen alkalmasak.

1961 és 1963 között a Nők Lapja fotóriportereként dolgoztál. Milyen volt?

Nagyon nagy élmény. Rossz fotós voltam. Nagyon szerettem fotózni, de az nem elég. Nem tudtam rendesen elvégezni a munkám, egyrészt mert mást kívántak, mint ami engem érdekelt, másrészt akadályoztak a korszak cenzurális követelményei, amelyeknek eleget akartam tenni, csak nem tudtam.

Fotóval kapcsolatban milyen cenzurális követelmények adódtak?

Megállás nélkül mosolyognia kellett mindenkinek. Akkor szervezték meg a téeszeket, én állandóan vidékre jártam, és senki nem mosolygott, az emberek sírtak meg ordítoztak, nekem meg olyan képeket kellett szállítanom, ahol nevetnek és boldogok. Ha az ember végighallgatta a monológokat, vagy inkább áradásokat – végre jött valaki, akinek megmondhatjuk, mi van, még ha egy része nem is volt igaz –, bonyolult volt kicsiklandani az alanyokból a kacajokat. Erre azért vannak fotós

módszerek. Az ember tehát mintegy becsapta ezeket az embereket, azután odébbállt.

Mindannyiunkat elég sokat fényképeznek, de énbelőlem még nem sokan csaltak ki mosolyt. Meg tudnád mondani, hogyan kéne?

Beszélgetni kell. A régi fotós iskolákban nem kisfilmes gépet használtak, nem lehetett sorozatlőni, ezért megtanították, hogyan kell a kamera mögül beszélni, s hogyan vagyunk képesek rábírni a modellt valamire. A modellt könnyű, mert az együttműködik. Az egyéb embert nehezebb. De ha látja az ember, hogy olyan arca van, mint neked, egy angol lordra emlékeztet, és ha mond neki egy ilyen hízelgő dolgot, megeshet, hogy halványan elmosolyodik, ahogyan most te.

Később szabadon úsztál, majd a Gyermekünk című lap olvasószerkesztője lettél.

Az nagyszerű volt, mert a főszerkesztő megengedte, hogy a kéziratokat elvigyem a kisoroszi faházba, napközben dolgoztam a magamén, este pedig gyertyafénynél gatyába ráztam a mások szövegeit. Nem volt villany, ez egy szerszámosbódé típusú faház volt, amelybe építettünk egy cserépkályhát, hátulról megégtem, elölről lefagytam. A Szervita téren, az Eklézsia-boltban lehetett kapni vastag templomi gyertyákat, nagyon szépeket, azok faggyúból készültek, nem kormoztak, egyenletesen égtek, teleraktam velük a szobát. Gyönyörű volt, de drága mulatság. Ma már nem tudnék gyertyafénynél írni, mert nem látnék.

Az első általam megismert könyvednek az volt a címe: A Biblia. Nem féltél, hogy az akkori könyvesboltban a vallásos rovatba teszik?

Nem, mert ilyen rovat nem volt. Sőt bibliát nem is lehetett kapni. El kellett menni a Cházár András utcába, a református egyház sajtóosztályára, ott a pincében árultak bibliát. Talán az Eklézsiánál árultak katolikus bibliát, de az másféle. A könyvem megjelenése után Cegléden elújságolták, hogy hét kötetet kapott a bolt, kitették a kirakatba, és azonnal elkelt, szegény nénik-bácsik nagyon csalódottak lehettek.

Lehet, hogy bizonyos templomokban ebből volt a szentbeszéd.

Nem hiszem.

Címeid általában egyszerűek, célratörőek.

Gyakran műfajmegjelölések.

Az Egy családregény vége miért ezt a címet kapta?

Mert pontosan erről szól. Nem egy családnak van vége, mert a családoknak nincsen végük, hanem egy család történetének, eljött a pillanat, amikor az már nem adható tovább. Egy hagyományrendszernek, egy filozófiai-etikai rendszernek szakad vége, ami nem folytatható, és új kezdődik.

Emlékszel, mi az utolsó mondat?

Nem.

Zavar, ha én elmondom?

Miért zavarna? Az az utolsó mondat, hogy „nem”.

Az a legutolsó szó, nem?

Nem. Az a „nem” itt egy mondat. Hiányos mondat. De talán az egész gondolatra célzol? Az *Ulysses* mindenesetre egy igennel ér véget, viszont az én könyvem egy gyerek lázadásával ér véget, ebből következik a nem.

Előfordulhat-e a jövőben, hogy egyszer egy könyvednek az lesz a vége, hogy igen?

Nem valószínű. Az igenhez nagyon sok mindenre van szükség, amivel én nem rendelkezem. A nem könnyebben jön. Egy igen végszóként nem jönne ki belőlem. Alkatilag jöhetne, olykor túl sok is jön. De ha körbenézek, a világ állapotának nem föltétlenül az igen felel meg. Azt nagyon személyre szabottnak érezném. Emberi viszonylatban az igen nagyon szép szó, bár én a nemet mondáshoz állok közelebb.

Legújabb regényed, a Párhuzamos történetek három kötetben jelent meg. Az első és a második közel azonos vastagságú, a harmadik majdnem olyan terjedelmes, mint az első kettő. Mi volt ezzel a szándékod? És ha már így alakult, miért nem lett négy?

Egy zeneműben a tételszünet olykor nagyon fontos, a zene építőeleme, nem csupán üres csönd. Valaminek vége, valami új indul. Ugyanez a helyzet a fejezetekkel, és a kötetekkel is. Leteszek egy könyvet, fölveszek egy másikat. Így tagolódott az anyag, és ha ilyen nagyra nő, akkor az ember kötetekre osztja. Az utolsó utáni pillanatban még meggondoltam magam, hogy legyen inkább csak két kötet, de már késő volt. Azért gondoltam meg magam, mert a tagolás nagyon bensőséges dolog, olykor az ember azt hiszi, okosabb, ha egyben van, és majd az olvasó tagolja magának úgy, ahogyan azt én tizennyolc évi munkával megtettem. A legjobb persze az volna, ha egy szuszra olvasnák…

Ezt??? Egy ekkorát?

Persze. Máskor mégis az a gondolat az erősebb, hogy legyenek inkább kisebb, könnyebben kezelhető kötetek. Különböző szempontok szerint törhető meg a történet, s néha megtörik magától, de ebben megoszlanak a vélemények, mármint az enyimek.

Az Emlékiratok könyve egy évben jelent meg a Bevezetés a szépirodalomba című Esterházy-kötettel. Mind a kettő olyan monumentális, hogy igazából kottatartón célszerű olvasni. A Párhuzamos történetek sem volna nagyobb könyvtárgy.

A *Párhuzamos*-t nem akartuk egy kötetbe belezsúfolni. Szerencsére a papír nagyon jó minőségű, tehát könnyű. Az *Emlékiratok*-kal az is baj volt, hogy ha az ember az ágyban elaludt vele, szerencsétlen esetben agyonnyomta. Nem lehetett ágyban olvasni.

De, csak jobb erőben lévő embernek. Vagy ketten. A mostani regényed három kötetének külön-külön áruk van. Örülnél vagy bánkódnál, ha azt látnád, hogy egy egyetemista kézbe veszi, de csak az elsőt vásárolja meg?

Azért van így kitalálva, hogy ezt tehesse. Ha utóbb nem veszi meg a másodikat és a harmadikat, akkor tévedtem, és a kiadó is tévedett. Ma könyvet venni, az egy beruházás.

Ha valaki hozza a mindhárom kötetet, hogyan dedikálsz?

Én az elsőbe szeretek beírni, hiszen azért ez egy könyv, de szokták kérni, hogy a másodikat és a harmadikat is dedikáljam, megteszem, a másodikba beírom, hogy első és harmadik, a harmadikba hogy első és második, felhívom a figyelmet arra, hogy ez egy. Ha válásra kerül a sor, nem bontható.

Egy interjúban azt mondtad, a világban a jelenlegi apajogú társadalom az anyajogú felé tart. Kifejtenéd?

Mindenütt a férfiak hagyományos szerepfelfogása csúszik ki a lábuk alól. Az emancipációnak, ami százötven éves folyamat, beérnek a gyümölcsei. Magyarországon lassabban megy, de Nyugat-Európában az ember már nem engedhet meg magának bizonyos mondatokat és gesztusokat. Az apák jobbak lettek, gyengédebbek és figyelmesebbek a gyerekeikhez, az anyák felszabadultabbak, s ez mindenkinek jobb.

Te magad apa vagy?

Nem.

Megkérdezhetem, hogy tudatosan alakítottad-e így?

Nem, nem. Ennek akkoriban nem örültem, de ma már nem bánom. Nagyon nehezen tudnék a gyerekemnek bármit mondani. Őszinte tiszteletem azoké, akik etikai és gyakorlati útmutatásokkal tudják ellátni a gyermeküket. Én kénytelen lennék az esetek többségében hazudni, amit nem szeretnék.

Nagyon szabadszájú könyvet írtál, sok szó esik a testiségről. Nem lesz-e rossz érzésed, ha azok a fiatalok, akiknek a szüleik hazudnak, a testiségről is, kifejezetten az ilyen részek miatt olvassák el? Vagy csak ezeket.

Abba nem szólhatok bele, hogy ki hogyan olvas. Nem vagyok különösebben szabadszájú, bizonyos dolgokat azokkal a szavakkal illetek, mint mindenki. Autóbuszon vagy utcán ezeket a szavakat nem használom. De akadnak olyanok, amelyek másokkal nem helyettesíthetőek. Azért, mert több száz éven át kizártuk az életünkből a szerelmet és a szavait, semmi ok arra, hogy továbbra is így tegyünk.

Egyik könyvedben leírod a szereplő apjának öngyilkosságát. Tudni vélem, hogy ez a te saját apád halálának története. Lehet úgy mondani, hogy pártkáder volt?

Nem. Az illegális kommunista párt tagja volt talán 1932-től, a háború után bizonyos karriert csinált az ötvenes évek elejéig, telefonszakember volt, a minisztériumban a főosztályvezetésig vitte. Aztán kirúgták. Élete utolsó pillanatáig abban reménykedett, hogy rehabilitálják, anyám meghalt, a barátnője is elhagyta, főbe lőtte magát. Az anyám volt egy ideig pártfunkcionárius.

A nyolcvanas években az a hír járta, hogy Aczél György kevés híján megszüntette a Stúdió című kulturális tévéműsort, mert az ő tilalma ellenére interjút készítettek veled.

Nem hallottam erről. Tény, hogy volt egy informális tiltás, 1989-ig tulajdonképpen nem szerepelhettem sehol nyilvánosság előtt. Apámat Aczél ismerte 1943-ból, volt egy közös jó barátjuk, és együttműködtek az illegális mozgalomban. Apám be volt falazva egy pincébe, anyám és nagynéném volt a kapcsolata a kinti világgal. Ugyanabban a pincében bujkált egy barátja és a bátyja, aki vegyész volt, a papírok hamisításához jól értett, mai napig vannak olyan régi születési és házassági anyakönyvi kivonatok a birtokomban, amelyekből kimosták a vegytintát, maradt a pecsét és az okmánybélyeg. Beírhattak bármilyen nevet. Ezzel megmentették néhány ember életét. Az, hogy apámmal konfliktusba

kerültem, a diktatúrának köszönhető, és a kommunista mozgalom elkurvulásának.

Tegyük föl, hogy a te korán elvesztett szüleid most hallgatják valahol ezt a beszélgetést. Ha el tudod fogadni ezt a föltételezést, akarnál-e valamit üzenni nekik?

Egy ilyen gondolatkísérletet nehéz elfogadni, és tőlük is idegen volna. Mindenesetre nekem, mint demokratának vagy liberálisnak, vagy szabadgondolkodónak, azt kell mondanom azért, hogy a kapitalizmus kritikájában igazuk volt. Amikor ők kommunisták lettek, a kapitalizmus egy ocsmány, feudális korszakát élte. A mostani kapitalizmus megint olyan, hogy kritika nélkül aligha elfogadható.

Tehát azt üzened nekik, egy kicsit igazuk volt?

Nem üzenek semmit. De az indokaikat jobban értem ma, mint értettem ifjúkoromban.

Melyikükre hasonlítasz jobban?

Az anyámra szeretnék, de inkább az apámra hasonlítok.

SOMLYÓ GYÖRGY

Én mindig fiatal akartam lenni

Amikor erre az estre fölkértem, Somlyó György, a magyar költők egyik doyenje már beteg volt, de még tisztán beszélt. Amikor az Alexandra-házban kérdezgettem, már keresgélte a szavakat. Végig az járt a fejemben, ha ezt tudom, talán diplomatikusan lemondom a beszélgetést. Nem gondoltam arra, hogy jószerivel Somlyó utolsó, közönség előtt rögzített tévéinterjúját készítjük. Ő ugyan említett effélét, mielőtt a terembe léptünk, de kamaszos mosolyából arra következtettem, viccel. Viccelt, csakhogy úgy tetszik, humorban ő sem ismert tréfát. Most, amikor az írott változatot készítem, már el is temették. Kíváncsi vagyok, érzékelhető-e a nyomtatott sorokból, hogy Somlyó, akit kiváló társalgónak ismertünk, milyen nehézségek árán formálta az alant olvasható mondatokat. Nem tudom fájdalom nélkül gépelni a szövegét. Csak az vigasztal, hogy bár idelenn hiányzik, odafönn azokkal társaloghat, akik őneki gyerekkorában „bácsik" voltak, minekünk pedig a huszadik századi magyar költészet klasszikusai. Viszlát, Gyuri, valahol, valamikor.

*

Aki mellettem ül, azzal az történt, hogy gyerekkorában egyszer elmentek érte az óvodába. Ez ugyan velem is megesett, de őérte két költő ment. Egyiküket úgy hívták, Somlyó Zoltán, aki az édesapja volt. Másikukat pedig úgy, Kosztolányi Dezső.

Tévedsz. Mert ez már a gimnáziumban volt. Bocsánatot kérek.

Inkább én. Az egyik versedben írod, valószínűleg félreolvastam.

Igen. A versben nincsen óvoda.

Jaj, tényleg. „Iskola előtt”.

Óvodába Balatonbogláron jártam, ez az eset pedig már Budapesten történt, a Bolyai Reáliskola előtt.

A versből megtudhatjuk, hogy Kosztolányi Dezső odafutott és fölemelt.

Igen, ez igaz. A legédesebb bácsi volt… a Nyugat köreiben. Mert énnekem a nagy írók, költők egyszerűen bácsik voltak, hosszú ideig. Úgy találkoztam velük, mint bárki más az apja barátaival.

Kosztolányi milyen volt, sovány, kövér, szőke, barna?

Magas volt, nagyon magas. Nagy volt és szép.

1920. november 28-án születtél, tehát a Nyilas jegyében. A Nyilasok általában tüzes emberek, igen alkalmasak a bírói-jogászi pályára, törvényhozónak vagy papnak. Mit szólsz ehhez?

Én egyikre se volnék alkalmas. És az egész asztrológiában nem hiszek. Talán még tüzesnek se mondanám magam.

Régebben az voltál?

Inkább közepes.

Ez azért érdekes, mert emlékszem, rólad az a pletyka járta, úgy harminc évvel ezelőtt, hogy te voltál az egyik nagy nőcsábász a magyar irodalomban.

Ez egy téves elgondolás volt. Másképpen fogalmazva azért talán van benne valami.

Aha. Hogyan kéne fogalmaznom?

Hát, kérlek szépen, finomabban, egy-két árnyalattal. És ez a két árnyalat egyáltalán nem lényegtelen. De én sem tudom megfogalmazni.

Ha azt mondanám, szerelmes típus voltál?

Igen, az helytálló. De nem csábítottam senkit.

Ők csábítottak téged?

Ők sem. A szerelmet szerettem. Nagyon szerettem.

Tovább nem haladok ezen az ingoványos úton. Térjünk vissza édesapádhoz. Talán kissé feledésbe merült, pedig a Nyugat köreiben olyan nagyra becsülték, hogy Kosztolányi írt is róla egy verset.

Hát, ez sem egészen pontos. Mert apámat mindig elfelejtették. Csak voltak közeli barátai, nagy nevek, akik igazán és komolyan értékelték. Elsősorban Kosztolányi Dezső. Másodsorban Karinthy Frigyes. És harmadsorban Füst Milán. Aki aztán később, amikor a többiek már régóta meghaltak, fontos, nagyon-nagyon fontos lett az én életemben is.

Úgy érzem, ha valakit Karinthy és Kosztolányi nagy költőnek tart, az talán elég.

Nem engem! Az apámat.

Tudom, tudom. De kell ennél több?

Nem. Tulajdonképp… azt szoktam mondani, hogy ő a Nyugat árvája. Mert a művei, az egész életműve a Nyugathoz kapcsolódik, fontosan és pontosan kapcsolódik, azonban a Nyugat egyes fontos emberei vagy inkább szerkesztői nem szerették őt, mert ő meg furcsa módon mindig épp azokat nem szerette, akiket szeretni kellene. Talán ebből még nem érthető. A komoly beosztásúakat és a nagy tekintélyűeket nem szerette. Nem csoda, ha ők sem szerették apámat. Erre egészen egyszerűen dokumentáció is van. A Nyugatnál hosszú éveken keresztül a laphoz közel álló összes szerzőt odanyomtatták a füzet borítójára. Apám nem szerepelt ott soha. Aztán ha megnézed, hogy mennyi publikációja volt, láthatod, hogy sokkal gyengébb nyugatosok jóval többször jelentek meg. A konfliktusok mibenlétét és eredetét pontosan nem tudhatom, mert gyerek voltam, vagy talán még itt se voltam, amikor ezek történhettek, de ő valamiképpen összeveszett a Nyugat irányítóival.

Például Babitscsal?

Igen, elsősorban Babitscsal.

Azt nem tudod véletlenül, hogy min vesztek össze?

Honnan tudnám? Tizenhat éves voltam, amikor apám meghalt. Nem tettem föl neki ilyen kérdéseket, már csak azért sem, mert azért annyira már voltam felnőtt, hogy éreztem és tudtam, apámat nem értékelik eléggé ebben a körben, a Nyugatnál, és ez nekem is nagyon fájt. Úgy éreztem, hogy nem tévedek abban, milyen jelentős költő, és milyen egyedi. Babitsnak vannak például azok a… nem naplói… nem levelei… hanem…

Jegyzetei.

Igen, amikor már nem tudott beszélni, hanem csak egy füzetbe írt, és ott is… Kosztolányi apámmal kapcsolatban többször vitatkozott vele, és volt idő, amikor Kosztolányi emiatt nem írt a Nyugatba. Néhány évig. Szolidaritásból. És gyönyörűt írt róla. Többször. De különösen egyszer, abban a versben. Szóval, odáig ment a dolog, hogy Kosztolányi a Nyugattal, ha nem is veszett össze, de összekülönbözött apám ügyében, és Babits azt akarta megmutatni Illyésnek és Kosztolányinak is, hogy apám nagyon tehetséges, de nem lett nagy költő. Pontosan tudom a szót is, kivételesen. Mert sokszor csak keresem a szavakat, és nem mindig találom. Ez mostanában így van, régebben jól beszéltem, gyorsan-gyorsan.

Ha már idáig elmentél, mondjuk meg a közönségnek, hogy betegség miatt.

Hát igen, én tulajdonképpen már nem egészen én vagyok, sőt talán félig sem. Mert én nem írok, nem olvasok, beteg vagyok. Ami olyan, mint az Illyés híres verse, Hol zsarnokság van, ott zsarnokság van. Hol betegség van, ott betegség van. Mindenben állandóan. Akkor is, amikor nem veszi észre az ember épp, hogy… Nem kellene észrevennie. Ebben élek én most, ami a legmesszebb van a régi életemtől. Mint mondtam, olvasás nincs, írás nincs, öröm nincsen, talán csak annyi, hogy most a születésnapom kapcsán néhány ilyesfajta estet rendeztek, és a sajtó is sokat foglalkozott velem. De ezek kívülről jövő dolgok. Magamból nem kapok semmi örömöt.

Szomorúan hallom.

Nem kell szomorúnak lenned. Még én sem vagyok szomorú. Így van, és ennyi.

Hát, igen. Mindeközben azonban ott tartunk, hogy nagyjából te vagy a legnagyobb élő magyar költő.

Na, na, na!

Mondj egy nagyobbat!

Nem tudom, ilyen nincsen. De vannak nem jók, ugye.

Azokról nem kérdezlek téged.

Nem tudjuk azt mi megítélni, a nagyságot. Talán száz év múlva kiderül. Elég, ha jó költőnek tartanak.

Azt elfogadod, hogy te vagy a magyar költők doyenje?

Az sem vagyok. Folyton listába veszem őket. Három jelentős van, elmondom én pontosan. Az egyik Hack Győző, illetve már nem így hívják.

Egy iskolába jártunk. De most más a neve.

Határ Győző.

Igen, Határ Győző, Londonban. A másik Takáts Gyula Kaposváron. A harmadik Faludy György. Ők a doyenek. Én csak hátsó doyen vagyok, őutánuk. De a nagyságról sejtelmem sincs. Őnekik sincs sejtelmük. Ez ilyen. Erről valami olyasmit, amit feljegyeztem. Mert feljegyeztem ám sok mindent a mai estéhez, készültem. Nem csak te jöttél jegyzetekkel.

Te vagy az első vendégem, aki készült.

Könyveket is hoztam. És azért jegyeztem, mert tudtam, hogy nehezen tudok beszélni. Aha. De… úgy látszik, mégsem hoztam el. Hát… azt akartam mondani, sőt azzal akartam kezdeni, hogy az én mesterem igazából Füst Milán volt. Az egyik leggyönyörűbb verse benne van ebben a kötetben. De nem találom. Mindegy. Mondom fejből. „Aggastyán akarok én is lenni, olyan, mint maga az Úr." Én viszont egyáltalán soha nem akartam aggastyán lenni. Én mindig fiatal akartam lenni. Sokáig sikerült, valamennyire. Most, hogy öreg vagyok, ezt nem is tudom elhinni. Csak a… látod, a legfontosabb szavakat sem tudom. Ha Milánnak volt joga, hogy aggastyán akarjon lenni harmincévesen, mert akkor írta, nekem is van jogom, hogy harmincéves akarjak lenni most. Neki mindenesetre sikerült.

Az az irány könnyebb. A tiéd heroikusabb vállalkozás. Beszéljünk másról. Ez a kedvenc Somlyó-kötetem. Részletek egy megírhatatlan verses regényből (Magvető, 1983). Más költemények előtt szerepel a hosszabb vers, melyet akár eposznak is nevezhetnék. Miért gondoltad, hogy ez a verses regény megírhatatlan?

Hát látod, hogy nem lehetett megírni! Meg lehetett kezdeni, aztán különbözőképpen neki lehetett ugrani, de nem lehetett befejezni.

Van benne egy különösen érdekes rész, melyben adott versszakoknak lábjegyzetben további lehetséges változatait is megírtad, válasszon ki-ki tetszése szerint. Ezzel mi volt a célod?

Én sokszor csináltam ezt, és azt hiszem, minden komoly költő csinálja. Az ember megpróbálja ugyanazt a verset megírni máshogyan is. A költészetben, az irodalomban és általában a művészetben semmiről nem lehet tudni, hogy mi lesz belőle, és ha lesz valami belőle, akkor pontosan az-e, aminek lennie kell. Ugyanazt el lehet mondani egy kicsit másképpen is. Itt egy kicsit engedni akartam, hogy belenézzenek a költészet

műhelyébe. Ha minden egyes stanza változatait közlöm – és nyugodt lehetsz, mindegyiknek írtam variánsait –, az modoros lett volna. Ezzel a kis játékkal jelezni akartam, hogy nincsen végleges, nincsen tökéletesen pontos vagy hibátlan, még a költészetben sem.

Életrajzod egyik érdekes ténye, hogy tizenhat évesen József Attilának adtad oda egyik első írásodat. Az első komoly versed pedig őt siratta.

És rajta kívül apámat, Kosztolányit és Karinthyt. Amikor József Attilának mutattam a verseimet, apám már meghalt. Addig neki mutattam. Kétségbe esett. Nem attól, hogy annyira rosszak, tizenöt-tizenhat évesnél senki nem gondol zsenire, bár olyan is van, hanem hogy én is abba a nyomorba kerülök, amiben ő élt egész életében. Bármi legyek, csak ne költő, még az utcaseprő is jobb. Ez nagyon fájt nekem, mert a két idősebb barátom majdhogynem zseninek számított, Karinthy Gábor és Devecseri Gábor. Ők saját pénzükön ki is adtak egy közös könyvecskét, tíz-tíz verssel, amelyhez apám írt előszót. És akkor nagyon fájt nekem, hogy engem inkább utcaseprőnek adna, de a két Gabit meg biztatja, ők lehetnek költők. Azok persze nem az ő fiai voltak. Ami azt illeti, Karinthyék gazdagok voltak, bár soha nem volt egy fillér sem a zsebükben, csak éppen a Frici bácsi nagyon sokat vett fel. Amikor meghalt, kiderült, hogy egymillió pengővel – ti nem tudjátok, milyen sok pénz az – tartozott a Pesti Naplónak. Különböző előlegeket vett föl, abból gyűlt össze. Egyszer a Centrálba vittem el neki a verseimet, és azt mondta, Gyurka, nincs nálam annyi, hogy a kávét kifizessem, fizesd te! Ezt komolyan gondolta, a millióival.

Édesapád viszonylag fiatalon halt meg, annyi idős volt, mint most én. Tudod, hogy miben halt meg?

Most már igen. Akkor nem tudtam. Rákban. Egészen rapid rákban, három hónap alatt. De mindannyian hamar haltak meg, szinte kivétel nélkül rákban, Kosztolányi is, Karinthy is.

Kosztolányi az édesapádról szóló versében kiemeli a haját. Ő maga is írt erről. Olyasféle volt, mint a tiéd?

Nem, sokkal szebb. Olyan fekete volt, mint a te inged.

A vers szerint meggyszínű mellényt hordott. Mindig ilyen érdekesen öltözködött?

Van egy fényképem, amelyen azt a mellényt viseli. De nem sokat költhetett öltözködésre. Egyetlen öltönye volt, mindig abban járt, és mégis

nagyon elegánsnak tűnt. De akkoriban bohémok voltak, és nem idegenkedtek egy kis feltűnéstől. Kosztolányi egy korai fényképen nyakkendő helyett egy sárgadinnyényi csokrot visel a nyakán, valamilyen selyemsálból.

Életed egyik sötét korszaka a munkaszolgálat.

Csodálatosképp én nagyon keveset voltam munkaszolgálatban. Harminckilencben, még nem a zsidóságom miatt, hanem mert behívottként az orvos nem talált alkalmasnak, három hónapra munkatáborba kerültem. Legközelebb csak negyvennégyben hívtak be, amikor a németek bejöttek. Addig engem békén hagytak. Vakszerencse. Az új életrajzi kötetemet aki elolvassa, az tudhatja, hogy ebben az időszakban megúsztam, mert közlöm azokat a leveleket, amelyeket Weöres Sándor írt nekem. Harminckilencben jelent meg az első verseskötetem, elküldtem neki Csöngére, ahol élt, és egy baráti levelezés indult köztünk, nekem persze csak azok a levelek vannak meg, amelyeket ő írt, zseniálisak, jó, hogy megmaradtak.

Negyvennégyben azután csak elvittek. Rámpa című regényedből tudhatni, hogy álltál egy íróasztal előtt a bevagonírozáskor a Józsefvárosi pályaudvaron, és Wallenberg listáján szerepelt egy, a tiédéhez hasonló név, ez mentette meg az életedet.

Auschwitzba indult a vonat, és Wallenberg kiverte a magyar csendőrségből, hogy akiknek svéd menlevelük van, azokat itt hagyják. Akik ilyennel rendelkeztek, kiléphettek a sorból. Énnekem valaki, aznap hajnalban még az épületben, ahová összegyűjtöttek minket, a kezembe nyomott egy védlevelet. Soha azelőtt nem láttam őt, és azóta sem. Láttam, hogy csak be kell írnom a nevemet. Igen, de a listán nem szerepeltem. Szerencsére egy hasonló névre bukkantak. Egy csendőr ezredes és Wallenberg embere együtt nézte a listát, kicsit vitatkoztak, Wallenberg maga kivette a papírt a kezükből, azt mondta, ez rendben van, és ily módon nem vittek el Auschwitzba.

Édesapádnak nem Somlyó volt az eredeti neve. Tudod, hogy miért éppen ezt vette föl?

Sejtelmem sincs. Még azt se tudom, miért lett volna Somló, mert nem arról a tájékról származott. De az biztos, hogy engem az iskolában soha nem hívtak Somlyónak, hanem mindig Somlónak. Honnét vette apám a Somlyót, az rejtély.

Azt tudod, miért lettél György? E név eredeti jelentése földművelő.

Sosem voltam az. Apám, sőt a nagyapám se, ő iparos volt. Eredetileg bádogosmester, később vízvezeték-szerelő.

Ez a foglalkozás mindenesetre időmértékben van.

És nagy hatással volt a költészetemre. Sokat néztem, ahogyan dolgozott a műhelyében.

Tételezzük föl, hogy varázserővel rendelkeznék, s a betegségedet egyetlen csettintéssel elmulaszthatnám.

Szép volna.

Majd később összpontosítok, és tényleg megpróbálom. Tehát huss, nincs betegség. Ha így volna, mivel töltenéd a mai estét?

Olvasnék és zenét hallgatnék. Zenét hallgatni így is tudok, de olvasni nem. Leginkább verseket olvasnék.

Gyuri. Akkor most… csettintek. Hátha.

ESTERHÁZY PÉTER

…és ezt nevezzük boldogságnak

Amikor először kiejtettem a neved, pontosabban a családodét, valamikor az általános iskolában, úgy mondtam: Eszterházy. Sz-szel. Aztán láttam, hogy s-sel írod. Áttértem Esterházyra.

Volt egy korszakod, hogy s-sel ejtetted?

Most is picit bizonytalan vagyok. Mi a helyes ejtés?

Sz.

Mindig s-sel írtad?

Én mindig. Meg lényegében mindenki. Csak Eszterházy Károly, az egri püspök írta sz-szel. Régebben bonyolultabb volt, az átírások miatt, sz helyett inkább csak egy hosszú jel állt, az *ƒ*, ami s-nek tűnhet. Mindenféle más trehányságok is voltak. Ismerek olyan könyvet, amelyet az egyik Esterházy írt a másikról, az egyik s-sel van, a másik sz-szel, de mind a kettőnek s-sel kéne lennie. Csak azért, hogy a németeket megtévesszék, mikor már megtanulták, hogy Nádas és Kertész, nem Nadasz és Kertes, sőt Kértes, mert azt is tudják, hogy valahova kell egy ékezet. És amikor mindezt megtanulták, jön a nagy csapás. Vamosszal még jobb a helyzet. A la playa. Beírod az interneten, kijön az összes spanyol könyv.

Megjegyzem, rosszul is szokták írni. Néha Vamós. Nem baj. Amerikában sokszor Milos voltam, gondolom, Forman miatt, a Milost már megszokták.

Annak van értelme.

Térjünk vissza a te nevedre. Tudsz-e valamit a családi legendáriumból arról, miért lettél a keresztségben Péter, és nem Mátyás vagy Móric, mint fontos fölmenőid?

Nevetni fogsz, tudok. A mamám olyan nevet akart adni, amilyen még nem volt a családban. De rosszul informálódott. Van egy fantasztikus nagybátyám, Brüsszelben él. Egyébként az övé volna a szigligeti kastély, jelenleg írók alkotóháza. Nagyon komoly ember, hihetetlenül ért az evéshez meg a borokhoz. A nyolcvanas években ismertem meg. Mutatta az útlevelét, mulatságos volt látni, hogy egy idegen fotó alatt az én nevem áll. Mert amúgy az az előnye ennek a névnek, hogy ritkán találkozik vele az ember a családban.

Azt olvastam a Wikipédia internetes lexikonban, hogy te galánthai gróf vagy. Műveidben viszont azt, hogy Majk és Csákvár örökös ura. Most akkor melyik? Vagy mind a három?

Galánthai, fraknói… de minthogy nem vagyok gróf, így aztán galánthai sem. Tényleg érdekel? Volt három testvér, ott a tizenhetedik században, ez három ágat jelent. Az egyik kettéoszlik hercegire meg grófira, ez a mi águnk, a fraknóiak, galánthaiak. És akkor van még az északi, Esterházy János például cseszneki.

Ha az ántivilágban élnénk, galánthai volnál?

Ugye, a gerófoknál már nem mondják hozzá ezeket. Elég az, hogy geróf.

Nem szereted ezt a témát?

Van egy rossz része. Nincsenek már grófok, mint jól tudjuk, de ez nem mindenki számára világos, amit nem tartok jónak. Nem mintha rólad feltételezném… Ha én le vagyok grófozva, akkor szeretem felhívni a figyelmet, hogy negyvenkilencben vagy negyvenhétben eltörülték. Nem is lehetek. Kastély nélkül nem lehet grófnak lenni! Ha grófoznak, akkor kastéllyal együtt…

Te írtad: „Földet vissza nem veszünk!” Igaz, azt nem írtad, hogy kastélyt sem. Április 14-én születtél, ezt tudod, azt talán nem, hogy az én névnapomon, eredetileg Tibor volnék.

Te meg azt nem tudod, hogy ez az én unokám születésnapja is. Egyfelől udvarias gesztus, mert nem fogom elfelejteni egy ideig a születésnapját. Nem úgy, mint az összes unokatestvérét… katasztrofális. Viszont ezáltal megszűnt a születésnapom. Most már az övé.

Még mindig jobb, mint ha december 24-én születtél volna.

Kétségkívül. Ott a konkurencia az erősebb.

Tudod-e, hogy 1950. április 14. milyen napra esett?

Pénteket mondanék, de nem tudom.

Talált.

Egyszer csináltam egy szöveget az 1950. április 14-i újságokból…

Egy nehéz nap éjszakája.

Ja, ha műveltnek tetszik lenni…

Jó, hogy említed, mert el is hoztam. A Bevezetés a szépirodalomba című kötetedben. Az Egy nehéz nap éjszakája persze nem csak a te címed, hanem a Beatles együttesé is.

Magunk is onnan indultunk ki.

Mi ketten sajnálatosan vagy hál' isten azonos évben születtünk. Nemzedékem abban az időszakban, amikor It's been a hard day's night, egy emberként gitározott. Te is?

Nem. Testvéreim sem. Gyerekeim aztán mindenfélét csináltak zeneileg, de én nem. Hallgatólagosan igen.

Annyi viszonyod azért volt a rock zenével, hogy döntést kellett hoznod, Illés, Metró vagy Omega?

A fő döntés a Beatles kontra Rolling Stones volt. Nekem Beatles. Mert én 1966-ban Németországban voltam, és ott koncerteztek. Láttam. Essenben, egy nagy stadionban. Akkor az annyira fantasztikus volt, nem földi dimenziókban mozgott. Itthon is sokat hallgattam őket.

Akkortájt tudtál angolul? Értetted a szövegeket?

Nemhogy akkortájt, hanem mostantájt sem tudok. Az angol műveltségem innen van, a Beatlesből, meg a matematikai szakszövegekből. El lehet képzelni. Azt szoktam mondani, hogy olasz nőkkel, akik nem tudnak angolul, azokkal tudok én angolul beszélni. De aztán most lett egy ilyen, és… nem akarom ecsetelni.

Nem kérdezek bele. A te Egy nehéz nap éjszakája című szövegedben ezt írod: „…bejárónőt egész napos elfoglaltsággal kerestek Nádasék a

Pozsonyi utca 12.-ből, jelentkezni este hét és kilenc közt lehetett.” Az író Nádas Péter családjáról van szó?

Utánakérdeztünk, igen. Azt hittem, hogy *A Bibliá*-ban leírt cselédlány, de az idők egyeztetésekor az derült ki, hogy nem, ez a rá következő. A Péter mamája adta föl a hirdetést. Teljesen véletlenül került a szemem elé, összegyűjtöttem az összes lapot, az egyikből vettem.

A tizenharmadik kerületi Pozsonyi utcáról van szó?

Persze. Vagy azt útnak hívják?

Igen. Hosszan laktam ott, azért tudom.

Akkor tollhiba.

Vagy sajtó-, az újságban, ahonnan másoltad.

Nagyvonalú vagy.

Leírod a saját születésed pillanatait, az apa aktív közreműködésével. A papádat tényleg beengedték a szüléshez? Vagy tekintsem szépirodalomnak?

Nem hiszem, hogy beengedték. Itt rítusokról van szó, utánanéztem, volt egy ilyen népszokás, hogy ütötték-verték az asszonyok a férjeket, hogy a fájdalmat rájuk hárítsák.

Te bementél a gyerekeid születéséhez?

Nem, soha. Ugye, az első háromnál ez még nem volt divat. A negyediknél már lehetett volna, de addigra beleszoktam. A kórházban azt mondták, menjek haza, hazamentem, várakozás, aztán meglett, nem voltak nagy izgalmak. A másodiknál mondja a Gitta nevű nő, hogy elment a… valami elment. Víz. Még akkor nem volt tévénk, a nagynénémnél meccset néztünk, és a második félidő elején jártunk. Mondom neki, angyalka, a meccset azért végignéznők. Ezt belátta. Kivárta. Mind a négy nagyon barátságos szülés volt – már nekem. De elmondása szerint neki is. Problémamentes.

Életrajzod közismert. Egyetlen meglepő adatra bukkantam: volt egy munkahelyed, 1974 és 1978 között, a Kohó- és Gépipari Minisztériumban. Pikánsan hangzik.

A szervezési és számítástechnikai részlegben. Két dolog szerepelt akkor a személyimben, mind a kettőnek van szinonimája. Az egyik, hogy hivatásos forradalmár vagyok, nevezetesen rendszerszervező. A másik, hogy az Irodalmi Alap tagjaként foglalkozásom: tag.

Elég hosszan idegenkedtél a számítógéptől. Nincs némi ellentmondás? Te, aki a pályádat egy számítástechnikai intézetben kezdted.

Mai napig is ez a helyzet. Nem idegenkedem én, csak így szoktam meg. Nem tudok gépelve fogalmazni. Amikor még nem volt számítógép, akkor sem írógépeztem. Rászokhatnék, de nem látom indokát. A kétségkívüli előnyök hidegen hagynak. Ugyanakkor a számítógépnek van mindenféle veszélye is, mint jól tudjuk. Szövegtesteket ide-oda lökhet az ember, és ez könnyelművé teszi. A fordítottja is igaz, az is bevihet az erdőbe, ha valamit harmadszor leírsz, sok munka, nehéz, azt a képzetet keltheti, hogy akkor már jó is a szöveg. Nem lehet megúszni szorgalommal, tisztességgel. Következésképp az sem baj, hogyha holtrészegen, Cannes-ban, kifizetetlen pezsgőszámlák között készül az ember a regényére.

Mi történik, amikor készen vagy a füzetben?

Az már a harmadik átírás, olyanra, hogy el lehessen olvasni. Idegennek is. Van egy idegen, aki el tudja olvasni az írásomat, annak odaadom, legépeli. Kisebb dolgokat, mondjuk, az ÉS-nek szólókat egyszer megcsinálom füzetben, és aztán gépbe írom. Mert az akkor már megvan. Ha nagy változtatásokat akarok, azt továbbra is a papíron végzem. Feltéve, ha látom, mert trükköznöm kell a szemüveggel.

Olvasószemüveg kontra másik?

Nem, az olvasószemüveg nekem az, hogyha leveszem. (Megteszi.) Félautomata.

Jól áll ez a mozdulat.

Ez mindenkinek, mert olyan intellektuális. Kis hátrány, hogy begyűri ide a tokádat. Áldozatok nélkül nincs harc.

Láttalak egyszer Németországban egy partin. Itthon meg sokszor, sok helyütt. Arra a fölismerésre jutottam, hogy mintha folyton mindenki veled akarna beszélgetni, míg te mintha senkivel sem szeretnél. Így van ez?

Nem. Ha már elmegyek… Többnyire az ilyen estéken van sok ember, aki akar valamit. Én meg nem akarok semmit. Ennyiben igaz. De… barátságos vagyok! Mondjuk, a frankfurti könyvvásáron előfordulhat, hogy egyszerűen sok, és átfordul személytelenbe. Azt nyilván meg akarom úszni.

Gondolom, rengeteg kézirat és fölkérés fut be hozzád. Jelenj meg itt, ott, amott. Nehéz nemet mondani. Hogyan döntöd el, mit vállalsz ezekből?

Nekem az az önképem magamról, hogy én jól tudok nemet mondani. Nincsenek belső akadályai. De azért nagyon érdekesen mégiscsak úgy alakul, hogy tudtommal folyton nemet mondtam, aztán mégiscsak ott állok Madridban egy pódiumon… Ezek szerint csak mondtam egy igent. Ha valamiből nagyon sok van, akkor a maradék is sok. Kemény kézzel letöröm. Vagy periódusokhoz kötöm. A csapda a felelősségérzet a könyvek iránt. Ha sok könyve van, folyamatosan mászkálhat az ember a könyvek után, ebben kell rendet vágni, mit érdemes, mit nem. Nincsen határozott véleményem. Sem azt nem hiszem, hogy fölösleges, sem azt, hogy fontos a PR izé. Köztes állásponton vagyok, ami a legrosszabb. A kiadók mindig akarnak valamit. Ha nem akarnak, azt sem szeretjük. Az elején az ember hajlamos elhinni, hogy minden külföldi dolog nagyon fontos. Ez nem igaz. De az ellenkezője sem. Van egy általános tudás, hogy tök mindegy. Sajnos, még ez sem igaz. Olyan fokon rászorulnak a könyvek minden segítségre, hogy nagyon igénylik a szerző jelenlétét, mert az egyszerűsíti a helyzetet. Ha nincs szerző, akkor csak ez az unalmas olvasás marad. Így alakult ki a beszélő író. Pedig egyáltalán nem természetes, hogy nyilvánosan beszéljen az ember. Nem is biztos, hogy tud. Az író nem beszélló állat, hanem író állat. Alaptörténetem, hogy amikor először voltam Frankfurtban, nyolcvanötben, megjelent *A szív segédigéi,* és akkor a ZDF Aspekte című tévéműsorától mondták, hogy lenne egy interjú, én meg, az itteni gyakorlatomnak megfelelően, hogy köszönöm szépen, nem. Láttam, kis zavar támadt, mert ezt a mondatot még nem hallották élő írótól. Éreztem, független vagyok, szabad. Amikor is a kiadó, aki közben a barátom lett, kért, ha egy pillanatra beszélnénk. Tudom-e én, hogy mit csinálok? Tudom, itt voltak ezek a tévések, mondtam, hogy húzzanak el. Mire ő, hogy van itt tízezer író, ebből öt darabot fognak megkérdezni, az utánam következő leglinkebb a Günter Grass. Kérdeztem, akkor most mi legyen? Azonnal menjél vissza, és adjál egy ötperces interjút! Persze, persze. Amit én ott csináltam, az aránytalan volt, hacsak nem úgy akarom, mint Thomas Pynchon Amerikában, akinek még az arcát se láttuk, vagy mostanában Handke csinálja ezt, kicsit Jelinek is. De én nem foglalkozom azzal, hogy mi legyen az imázs, hol így, hol úgy.

A belföldi meghívások közt milyen alapon válogatsz? Vegyünk egy képzeletbeli példát. Hálló, Takács Albert vagyok, a kiskunmarjai

könyvtárból jelenkezem, Kiskunmarja dolgozó népe Esterházy Péterre vágyik! Te jössz.

Általában az van, hogy most éppen nem jó, de Kiskunmarjára szívesen elmegyek én. Az kéne, hogy februárban újra telefonozzon. Február végén, mert odáig egyszerűen meg se tudom hallani, amit mond, el is fogom felejteni, amint leteszem, de ha február végén emlékeztet, akkor már látni fogjuk, hogy van-e ennek realitása.

Amikor február végén jelentkezem, hogy hálló, Takács Albert vagyok, nem érzel majd egy szúrást a szívedben?

Nem. Takács Albert Kiskunmarjáról azért hív meg engem, mert könyveim vannak. Az én felelősségem, hogy megteremtsem a könyvek írásának feltételeit. Az egyik az, hogy Marjára akkor megyek, amikor tudok. És február végéig nem tudok. Ma volt egy ilyen telefon.

Csak egy? Péter! Rossz napod van.

Nem veszünk föl minden telefont.

Talán nem is te veszed föl.

Délután háromig nem. Az alkalmi titkárnők a családban nem mind jók. Azért nem, mert lelkifurdalásuk van, és hazudnak. Kivéve Miklós fiamat, aki így: Nem, nem tudom adni édesapámat. Otthon van? Itthon van, de nem tudom adni, mert dolgozik, azt mondta, háromig ne adjak senkit. De én az államtitkár vagyok. Azt mondta, hogy csak államtitkártól fölfele adhatok bárkit.

Miklósnak mi a foglalkozása?

Munkanélküli. Németül is el tudja mondani az idézett sorokat, el is szokta. Néha nem tudja egészen pontosan, hogy kinek. Ha az okozott kár nagyobb ezer eurónál, akkor feddésben részesítem.

A néhai Gáll István a hetvenes évek végén egyszer azt mesélte a Hungária kávéházban, hogy hiába ajánlott kivételesen magas honoráriumot, nem voltál hajlandó részt venni az Új Írás novellapályázatán. Állítólag azzal utasítottad el: ha pénzre van szükséged, írsz egy számítógépes programot.

Nem hinném, nem sok pénzt kerestem programírással. A novellapályázatok mindig beleesnek valamilyen munkába, és vagy hajlítható az úgy, vagy nem. Ez a nehézség a folyóiratokkal is, készülnek rokonszenves tematikus számok, fölkérnek, de hogy az ember teljesítse, ki kell vennie magát a munkából. Volt egy elgondolásom, hogy hogyan

dolgozzam, és attól nem nagyon hagytam eltéríteni magamat. Néha a fölkérés is lehet hasznos, ismerjük a művészettörténetet, sok szép dolog anélkül meg sem született volna. Az intelligens fölkérés olyan, hogy az ember saját magához tudja hajlítani. Akkor az már bagatell, hogy meg van adva, százötvenhárom oldalnak kell lennie, és minden oldal végének rímelnie kell, mit tudom én, a MATÁV szóra.

Magyarországon huszonkilenc köteted jelent meg, érdekes egybeesés, hogy huszonkilenc fontos kitüntetést kaptál érettük. Két főműved, a Bevezetés a szépirodalomba és a Harmonia cælestis egy-egy akkora könyv, hogy igazából kottatartó járna hozzájuk. Megjelenésük óta gondoltál arra, hogy talán kisebb kötetekben kellett volna kiadni őket?

A *Harmoniá*-nál nagy hiba lett volna a két részt külön jelentetni meg. Egy pici hajlandóság volt bennem, de rögtön elutasítottam az ötletet, amint fölmerült – mert fölmerült. Amikor elkészült az első rész. Nagyon sokáig írtam. Studírozgattam egy picit bent a szobámban, hogy kiadjam, de nagy hiba lett volna. Egészen más képet alakított volna ki az első. Most, hogy megvan mind a kettő, talán olvasóbarátabb volna két kisebb kötet, mert így ha elalszik az olvasó, és ráesik, betöri az orrát. A *Bevezetés* e szempontból még veszélyesebb, nem tudom, hány kiló. De az megjelent munkák összegzése. Külföldön semmi esélye nem volt, hogy kiadják egyben. Most állott elő az a hihetetlen eset, hogy márciusra megjelenik németül az egész. Nyakig ülök német levonatokban. Bizonyos dolgokat csak én tudok megnézni. Kultúrállamban ezt egy művelt egyetemista csinálná helyettem.

Miklós, aki úgyis munkanélküli, nem tudná megtenni?

Hát… beszélj egyszer vele. Neked jobbak az esélyeid, de még mindig a nullán állnak.

Egyetértesz-e azzal az állítással, hogy te vagy az egyetlen magyar író, akinek nem ártott, hogy majdnem minden műved humoros, vagy humoros is? A humoros szerzők ki szoktak kerülni a fősodorból. Te vagy a kivétel.

Amikor *A szív segédigéi* megjelent, mely egy anya haláláról szól, bizonyos megnyugvással vették tudomásul, azért mégis komoly szerző ez. Marhaság, az se komolyabb, mint a többi. Erős magyar hagyományok vannak a komolyság és a komolytalanság arányaival kapcsolatban, amelyek engem irritálnak. Amikor elkezdtünk írni, minden nagyon komoly volt, nemcsak a diktatúra miatt, hanem a magyar irodalmi tradíciók miatt is. Ebben a környezetben a komolytalanságnak komoly szerepe volt. Aztán

megváltozott a rendszer, elöntött mindent a komolytalanság, és ha megváltoznak az arányok, akkor a komolyságnak is más lesz a szerepe. A komolytalanságnak megvan a szépsége, a komolyságnak is. A műfaj sem mellékes. A *Bevezetés* például nagyon alkalmas volt arra, hogy az akkori irodalomelmélet gyakorlatozzon rajta. Meg is tette. Egybeesett a könyv mozgása egy elméleti mozgással, ezért megengedőbbek voltak a humorával. A rá következő könyveknél nem mindig volt így.

Kérdeznék valami egészen mást. Az interneten a következőt találtam. Mi teszi boldoggá Esterházy Pétert? A válasz…

Na, erre kíváncsi vagyok. Mielőtt elmondanád, a posztmodern stílusdiktatúra jegyében Madridba kellett mennem. El Pais-interjú. Így kezdték: Ön azt nyilatkozta… – és jön egy mondat, amelyről nemcsak azt nem tudod, hogy mikor és hol mondtad, de értelmet sem tudsz találni benne. Ön azt mondta, szórul szóra idézem, hogy vércse módjára, nem, bocsánat, karvaly módjára köröz a kultúra oly darabjai fölött, amelyek fölényesen uralják az európai közvéleményt. Fenntartja ön még ezt az állítását?

Tehát. Arra a kérdésre, mi tesz boldoggá, ezt válaszoltad volna: „Szó van egy alapboldogságról, arról tudniillik, hogy a szerző örül, hogy él. (Az írás kivételes pillanatai.) Azt hiszem, talán az átlagnál többször voltam boldog.” Fenntartod még ezt az állításod?

Ez jobb, mint a vércsés.

Honnan tudod, hányszor volt boldog az átlag?

Hát, ahogy így körbenézek… A mondott gyermek, Miklós, kijelentette: Ez a nyugati kultúra öncsalása, papa, azt te nyilván csak úgy érezted. Mire én: Fiam, igen, és ezt nevezzük boldogságnak. De nem volt elégedett velem.

Meg tudod mondani, hogy ebben az évben mi volt a legboldogabb pillanatod? Vagy melyik néhány?

Eltekintve egy-két triviális, nyilvánosan nehezen leírható magánéleti pillanattól, a többi pimf módon az írással kapcsolatos.

Láttalak már enni. Filmre is fölvették. Te mintha az a fajta evő volnál, aki a legjobb falatokat mindjárt az elején magáévá teszi. Szemben azokkal, akik a végére hagyják. Jól láttam?

Azért az evés ennél komolyabb dolog. Egytálételnél ez egy nagy konfliktus.

Rakott krumpliban a tojást? Főleg az odaégettet?

Az elején gyorsan egy kis égettet, és a többit a végén. Az élvezkedés a fontos. Mélyen megvetem azt, aki éhségből eszik.

Említettem, hogy egy évben születtünk. Őszinte aggódással figyelem, hogyan állsz el, ha szabad így mondanom…

Mint a befőtt.

Állapotodból következtetek arra, hogyan állok el én, mert magamat ritkán látom. Tételezzük föl, hogy varázserővel rendelkezem, ami nem valószínű, de azért nem is kizárt. Ha egyvalamit megváltoztatnék a jelenlegi fizikai állapotodon, mit kérnél?

Szívesen futballoznék örökké.

Most épp azt írtad az ÉS-ben, hogy futni se fogsz soha többé.

Persze, soha. Te nem futballoztál nagypályán, nem tudod, de van az a pillanat, amikor az ember áll, és várja, hogy odajöjjön hozzá a tizenhatos. Irgalmatlanul messze van. Nem jön, és nekünk kell odamennünk. Ez akkor is rémes volt, amikor még tudtam futni. A te varázserőd éppen ezt oldaná meg. Nem olyan jól szeretnék játszani, mint mondjuk a Platini, hanem csak úgy, mint a futballista öcsém most. Fantasztikus volna. Annak nagyon örülnék.

Higgyünk a kollektív erőben. Kérem a közönséget, hogy egy-kettő-háromra mind gondoljunk arra: Esterházy Péter – akiről Kertész Imre azt találta mondani, hogy ő a magyar írók középcsatára – tudjon úgy futballozni most, mint az öccse. Egy, két, hár!

Látom, néhányan elbliccelik… Van, aki arra gondol, tudjon focizni, de baromi rosszul.

KERTÉSZ IMRE

Az írás cudar örömeiről kellene beszélnem

1989-ben az Egyesült Államokban tartózkodtam huzamosabban, és többször teniszezhettem egy párosban, George Soros nevű üzletember oldalán. Az egyik parti után azt kérdezte tőlem, hogy van olyan író Magyarországon, hogy Kertész? Mondtam neki, hármat is tudok, Imre, Ákos és Péter, utóbbi akkortájt sikkes költő volt. Azt mondta, ő az Imrére gondol, olvasta a Sorstalanság című könyvet, szerinte az egy Nobel-díj-

regény, mit lehetne tenni, hogy tényleg az legyen? Mondtam neki, hogy kérlek szépen, nem jótól kérdezed, szerintem imádkozzál. És imádkozott, úgy látszik. Imre, te tudtad, hogy Soros György ennyire rajong a regényedért?

Tudtam, mert mondta.

Születésnapod november 9-e. Erőlködöm, hogy a tévé aznap tűzze műsorra ezt. Tudod-e, hogy november 9-e milyen napra esett, ha nem, érdekel?

Fogalmam sincs. Abszolúte nem érdekel. De azért szeretném, ha megmondanád. Te készültél belőlem? Szerintem szombaton.

Igen. Aznap esett.

Sejtettem.

Az esőt? Vagy a szombatot, a sábesz miatt?

Sábesz? Egyáltalán nem tartottuk ezeket a dolgokat. Én most csak úgy ráhibáztam.

Lottózzál! Na jó, Kertész Imre Valaki más című könyve, hogy úgy mondjam, intim okból nagyon fontos nekem, de nem biztos, hogy ezt az okot ma itt el fogom mondani.

Mondd, mondd, mondd, érdekelne.

Mindjárt az elején? Még nincs hozzá bátorságom, kicsit később talán visszatérek rá.

Kegyelmezek.

A Valaki más lapjairól vett idézetek lesznek a mai este témái. Már a mottója is nagyon érdekes, a négyből az egyik a címet magyarázza, Rimbaud-idézet: „Én, ez valaki más", írta a nagy francia költő, ezzel szemben K. I. hozzáfűzte: „Én, ez egy fikció, amelynek legfeljebb társszerzői lehetünk." Ezt te hogy érted?

Én mindjárt a *Valaki más* címet adtam ennek a könyvnek, és nagyon sokáig úgy írtam, mintha Rimbaud nem is létezett volna. Valakinek elmondtam a címet, azt mondja: hát ez Rimbaud. Csak nem?! – és aztán utólag tettem az elejére a mottókat.

„Írónak mégiscsak attól kell leginkább tartania, hogy a mondandója fogytán egyszerre csak szellemes lesz."

Ez egy bon mot, itt, tartok tőle, fogytán volt a mondanivalóm, és szellemes voltam. Egy rutinos író, hogyha kifogy, ha kiürül, még maradhat szellemes, vicceket tud mondani.

De fordítva talán nem így van, emlékszem, hogy rólad a világsajtó egy bizonyos ünnepi esemény kapcsán szerette megemlíteni, hogy ez az ember milyen szellemes, jópofa, humoros.

Igen? Hát, igyekszem az lenni. Általában a könyveim miatt, meg amiatt, amit rólam általában a kritika fölfed, komor, pesszimista, súlyos ember benyomása kél, várnak valamilyen szakállas, görnyedt, komor alakot, aki el fogja venni a kedvüket az élettől, de én nem vagyok ez a típus, inkább szeretek barátságos lenni, másokhoz kedves, és ezt vissza is kapom.

„Be kell vallani végre, amit mindeddig oly nehezen akartam bevallani, hogy a zsidó nem pusztán elvont fogalom, persze az is, hanem fajta és típus, röviden, hogy bár nem minden zsidó zsidó, ahogyan Schönberg mondja, ám egyetlen zsidó sem kerülheti meg a tényt, hogy zsidó, ez viszont az én tapasztalatom." E tapasztalatod milyen konkrétumokon alapul?

Nézd meg, mikor írtam ezt a könyvet. A kiadás dátuma, ha jól emlékszem, 1997, de ezek a szövegek, ezek úgy 1994-től keletkeztek, több év során. Akkor Magyarországon nagyon sok volt a zsidózás. Nem tudom, most mennyire aktuális a dolog. Először néztem szembe azzal a ténnyel: valóban elképzelhető, hogy a zsidósága látszik az emberen, van valamiféle jellegzetesség, ezt odáig tagadtam, mindig azt mondtam, hogy a zsidó egy elvont fogalom. Én nem nőttem fel zsidó szellemben, asszimiláns családból származom, ahol tényleg éppen csak annyit tudtak, hogy a kóser étel azt jelenti, hogy nem esznek disznóhúst, és hogy pénteken este zsinagógába kell menni. Ezért úgy gondoltam, hogy ez tényleg egy absztrakció, az én számomra legalábbis. Aztán minél többet beszélgettem erről, annál inkább átéltem, hogy valami közöm azért mégis lehet a zsidó léthez.

Te eszel disznóhúst?

Én csak egészségi okokból nemigen eszem már disznóhúst, különben ennék, ha valami jó malacsültet tudsz esetleg a beszélgetés után…

Egy malacsült rendel!

Köszönöm szépen, akkor be fogom bizonyítani, hogy eszem. Szóval, ezek olyan problémák, tudod, amiken egy életen át gondolkodik az ember, különösen, ha Auschwitzban járt.

Volt olyan pillanat, amikor arra gondoltál, hogy mégiscsak meg kéne ismerkedned a zsidó hagyományokkal, járnod kéne például széderestére?

Én sem nagyon tudom ezeket a szavakat.

Későn jöttem rá, hogy érdekelne a zsidó metafizika, de ha erre az ember ötven után jön rá, akkor belátja, hogy erre már nincs ideje. Nem tudja úgy magára venni, mintha ebben nevelkedett volna, vagy minthogyha ez az irodalom az ő számára ismert és sokszor hallott anyag volna. Kezdtem olvasni zsidó misztikusokat, nem nagyon értettem, de ha egy kicsit több időt fordítottam volna rá, akkor valószínűleg megértem. Úgysem jelentett volna egyebet, mint egyik filozófia a sok közül, tudod?!

Héberül próbáltál valaha megtanulni?

Héberül kellett, kötelező volt az iskolában, tudtam a főbb imákat. Amikor pénteken a zsinagógában az utolsó imát elkezdték énekelni, akkor mi, a fiúk, zsidó fiúk, akik a gimnáziumból mentünk haza, már rohantunk az ajtó felé.

Ennek emlékszel még a szövegére?

Hogyne! (Dúdolás.) Hát nem mondanám el, de tudom, inkább hagyjuk. Ha nagyon megerőltetem magam, otthon négy fal között el is énekelem, csak nyilvánosság előtt feszélyezem magam.

Jó, ne haragudj.

Nem, dehogy!

„Már nem akarok meggyőzni semmiről senkit. Csak írni akarok még, amíg tehetem, mert szeretek írni, szeretem a nyelvet, szeretem, ha váratlanul eszembe jut egy hasonlat, s a többi. Mindenki Auschwitzról kérdez, holott az írás cudar örömeiről kellene beszélnem nekik." Tessék, parancsolj!

Ezt nem tudom kommentálni. Hozzá lehet még ehhez fűzni valamit? Ez idő tájt kiváltképpen Auschwitz foglalkoztatott, Auschwitzról írtam, és az írás örömeit paradox módon egy ilyen halálos témával kapcsolatban éltem át. Furcsa, de az író örömet lel az írásban, azért ír, hogy örömöt szerezzen magának, akármilyen tragikus vagy félelmetes a témája. Ha egy jó mondat vagy bekezdés kialakul, az alkotói öröm ugyanúgy eltölti az embert, mintha szebb és pozitívabb dologról írna. Ne tagadjuk, csak örömből lehet írni, erre a paradoxonra céloz ez a mondat.

Engem mindenesetre meglepett az a jelző, hogy az írás cudar örömei. Tudom, te nem írsz véletlenül soha jelzőt. Miért cudar az írás öröme?

Mert kőkemény. Mert rettentően meg kell érte kínlódni, mert nagyon szigorúnak kell lenni, mert egy kéziratból az ember kegyetlenül irtja a nem

sikerült dolgokat. Az írás cudar öröme azt jelenti, hogy nagyon kemény mesterség ez, de szép.

Számodra a legnagyobb öröm: 1. Befejeztél valamit, gondolod, hogy jó. 2. Befejeztél valamit, mások gondolják, hogy jó. 3. Befejeztél valamit, és elhagyja a nyomdát.

Az első. Már csak azért is, mert egyetlen megértés van: a félreértés, ha legalább félreértést okozhatok, akkor már boldog vagyok. Az az igazi, ha befejeztem valamit, elolvasom, és azt mondom, hogy jó. Tegyük félre még két napra, aztán elolvasom, nekem megint jó, ennél nagyobb öröm nincs.

Abban a kivételes pozícióban, ahol te vagy, nemcsak Magyarországon, hanem világszerte, írnak még rólad hülyeségeket?

Csak hülyeségeket írnak rólam, azóta különösképpen. Kezdetnek el kell olvasni azokat a könyveket, amiket magyarul írtak rólam mostanában.

És szoktad?

Nem, hát nem lehet elolvasni őket, annyira torz képet festenek rólam, amit nem tudok követni. Amikor megjelent a *Valaki más,* 1997-et írtunk, nekem esett a sajtó, most nem is a sajtónak arról a részéről beszélek, amely úgyis nekem esik, hanem az úgynevezett normálisabb kritikákról. Botránykő lett a könyv. Azt írták, hogy én egy kaotikus világképet rajzolok föl, azt körvonalazom, hogy a világ az apokaliptikus végzete felé halad. Most 2005-öt írunk, nézz körül a világban, nincs-e káosz!

Súlyosbodott a helyzet, ez a könyved már-már optimista kicsengést kapott.

Ugye? Erről van szó. A történészek beszámolóiból cáfolhatatlanul kiviláglik, hogy a zsidók kiirtására, magára az Endlösungra nem volt parancs. Semmiféle úgynevezett Führerbefehl nem létezett. Amit annak neveznek, néhány homályos, kizárólag verbális megnyilatkozásra alapozott feltevés. Mindent önként, önkényesen és önszántukból csináltak. Írtam ezt 1997-ben, vagy néhány évvel azelőtt, de akkor jelent meg. Engem nagyon érdekelne, hogy valakire, aki megjárta az igazi poklot, ez a felismerés, tehát hogy amit tettek, azt tulajdonképpen önként tették, a kritikusok elvárásai szerint mégis hogyan kellett volna hasson. Természetszerűleg önként tették, de ne feledjük, egy diktatúra dinamikájában tették önként. Van egy szenzációs könyv a holokausztról, az a címe: *Az európai zsidók megsemmisítése*. A szerző Raul Hilberg, egy osztrák származású amerikai professzor, végighallgattam az ő előadását,

schwarz auf weiß bebizonyította, hogy az a bizonyos Hitlerbefehl nem létezett. Soha nem találtak Hitler parancsai között olyat, hogy a zsidókat ki kell irtani. Egyetlenegy beszélgetés volt, Hitler és Himmler között, amelyben Himmler azt mondta Hitlernek, hogy a madagaszkári út – talán tudod, volt egy ilyen terv a harmincas évek elején, hogy oda kerüljenek a zsidók – nem megy, mit csináljunk? Amire Hitler nem válaszolt, ez esetleg azt jelenthette, hogy folytassák akkor másképpen. Szörnyű a felismerés, hogy tulajdonképpen egy önjáró gépezet eredményezte hatmillió zsidó kiirtását. A folyamatot bárhol meg lehetett volna szakítani, és arra, hogy meg lehetett szakítani, vannak példák. Az a bizonyos híres Waffen-SS, amikor visszavonták az orosz frontról, Auschwitz külső őrláncát képezte. Három őrlánca volt Auschwitznak, a külső őrláncról lehetett a legkevesebbet látni. De a Waffen-SS tagjai azért láttak annyit, hogy néhány nap múlva bejelentették, ezt a szolgálatot nem vállalják többé. Az egész társaságot visszahelyezték az orosz frontra, de nem lett más bajuk.

Ez örvendetes adat, nem?

Örvendetes adat volna, ha a végeredmény ennek ellenére nem volna olyan elkeserítő.

Másutt Szigligetről írsz a könyvben. A teremben vannak többen, akik jól ismerik az alkotóházat. „Áprilisban újra Szigligeten, a régi hely, a régi szoba.” Melyik a te kedvenc szobád?

A tizenhetes. Szép sarokszoba, ahonnan gyönyörű kilátás nyílt a parkra, és volt valami intimitása. Mindig úgy emlegették: a Nagy László-szoba.

Ez az, ahol odafestette a kis Szent Györgyöt a kávéfőző mögé?

Igen, ez az. Volt a falban egy bemélyedés, ott főzte az ember a kávét, és a Nagy László festette Sárkányölő Szent Györgyöt bámulta a lovon, lándzsával. Emiatt abban a szobában mindig nagy forgalom volt. Megesett, hogy visszajöttem a sétából, és tele volt idegen emberekkel. Be akartam menni, mondta egy szerkesztő, hogy ő megmutatta a látogatóinak a Nagy Laci-szobát. Pillanatnyilag az én szobám, nem zavar? Nem zavarta őt.

Most már másképp állna a helyzet.

Másképp áll, nem járok Szigligetre. Valahogy véget érnek korszakok, tudod. Szigligetnek fontos helye volt az életemben, mert lakásgondokkal küszködtem, mindig eltöltöttem az alkotóházban legalább három hónapot évente, ami csodálatos volt.

Ott írtad a Valaki mást?

Nem, de például a *Kaddis* című könyvemet nem tudtam volna megírni, ha nem vagyok Szigligeten, például ott, éjszaka, hajnali fél négy körül jutott eszembe a végleges kezdés. Sokat köszönhetek Szigligetnek.

Elhiszem, de ezt is írod az alkotóházról: „Írói csevegések a társalgóban, magányos ragadozók kóválygnak az üres tálak körül." Mire gondolsz?

Hát, még ha gondolnék valakire, akkor sem mondanám meg a nyilvánosság előtt. Már a rendszerváltás után voltunk, nézd meg a dátumot. Furcsa viták kezdődtek akkor, megtörtént a nagy szakadás, ugye, MDF és SZDSZ, már egymás ellen, az írók állást foglaltak, hülyeségeket beszéltek politikáról, ahelyett hogy irodalomról beszéltek volna, és mindenki összeveszett mindenkivel, erre emlékszem. Sokan felhánytorgatták a saját érdemeiket, nehezményezték, hogy nem jutalmazzák meg őket, szóval, a szokásos.

Világos. De miért érezted úgy, hogy ők a ragadozók, és te az apróvad, miért nem fordítva?

Hát ez jó kérdés. Talán mert nem volt számomra tál, ami körül kóvályoghattam volna.

Egy oldallal később: „Céhtársaim közt hideg érintések bizonytalan élménye, mintha hüllők surranását hallanám a hátam mögött, de amint megfordulok, eltűnnek, vagy gyorsan mosolyra húzzák krokodilusszájukat."

Nézd, itt senkiről nincs szó konkrétan. Ez az emlékem erről az utolsó ott-tartózkodásomról Szigligeten. Mint mondtam, besurrant a politika, besurrant vele valami alattomosság is. Elmondok neked egy példát. Volt énnekem egy asztaltársam Szigligeten, nem is tudom, hogy hogy hívják, olyan magas fekete fiú. Ő aztán nem is a MIÉP, hanem egy még szélsőségesebb fajvédő egyesület tagja lett. Találkoztam vele, pontosan ekkor, Szigligeten, meg is szólítottam, szervusz, hogy vagy? Azt felelte, köszöni, jól, de ne haragudjak, nem ér rá, mennie kell. Jó. Másnap reggel megint találkoztam vele, mondom, szervusz. Ő meg: nem, nem, ne haragudj, nem érek rá. Én persze nem tudtam, hogy ő közben átment szélsőséges zsidógyűlöletbe. Addig ilyesmit nem hallottam róla, tíz éven keresztül egy asztalnál ültünk Szigligeten. Egy rossz író volt természetesen. Egészen ártalmatlan embernek látszott, és aztán kiderült róla, hogy zsidógyűlölő, és akkor velem nem állhatott szóba. Szóval

rengeteg ilyen hülye tapasztalatra tettem akkor szert Szigligeten. De nem emiatt nem megyek már oda, megváltozott az életem, tudod.

„Bizonyos körülményeknél fogva nem tartozom, nem tartozhatom ide, nagyrészt legalábbis nem azoknak írok, írhatok, akiknek a nyelvét beszélem, és ezt szinte jólesik ennyire világosan megfogalmaznom.” Ma is így érzed?

Hát, nézd! Változott a helyzet, kétségtelen. Szóval, a Nobel-díj után sokkal többen kezdtek olvasni engem, mint előtte. Nem tudom, hogy ez mennyire teremtett köztem és az újabb olvasóim között új intimitást, lehet, hogy csak azért olvassák, mert ez az ember kapta a Nobel-díjat ekkor, a könyvét tehát meg kell vásárolni és fel kell tenni a polcra. Mi is a pontos kérdés? Egy kicsit belebonyolódtam.

Az idézet szerint nagyrészt nem azoknak írsz, akiknek a nyelvét beszéled, tehát nem a magyaroknak.

Így van, igen. Írás közben nem jár az eszemben a közönség, ettől függetlenül fájdalmas volt, hogy egy időben el voltunk zárva egymástól, el is voltunk idegenítve egymástól, hol azért, mert egy bizonyos, képletes értelemben veszélyes voltam, vagy talán érdektelen, hol pedig azért, mert a közönség jóformán meg sem ismerhetett engem, nem tálalták neki kellőképpen a munkáimat. Ezzel kapcsolatban kábé mindenkinek vannak írói sérelmei, és ezek a legrosszabbak, a legterméketlenebbek. Okosabb kiengesztelődni, és örülni annak, hogy megszűntek az áldatlan viszonyok, szabadon írhatunk, szabadon adhatjuk el könyveinket. Úgy érzem, aki szeretni akar, az szerethet, és aki utálni akar, az utálhat nyugodtan.

„M. (ez egy személynév, sokan sejtik, hogy kié) boldogságtehetsége, e minden más tálentumnál rendkívülibb adomány. Gyorsan visszahúzom a kezem, ha részeltetni akar belőle, de az ujjaim közé erőlteti az ujjait, és így mégiscsak becsúsztat a markomba valamennyit a kincséből.”

Hát nem csodálatos?

De. Akkor viszont miért húzod vissza a kezedet, kedves Imre?

Azért, mert rosszul nevelt vagyok, boldogság terén mindig igyekszem – ostoba férfi módján – bemesélni magamnak, hogy az ilyesmi nem lehetséges, a csodák nem a földön történnek. Pedig néha mégis. Az ember elfogadja azt a morzsát, amit a kezébe adnak, a kezébe erőltetnek, és boldog tőle.

M. egyszer…

Magdi.

… odanyilatkozott, hogy privilégium veled élni. Ehhez mit szólsz?

Hát ehhez nem tudok semmit sem szólni. Én sokkal jobban kritikus vagyok, hogy is mondjam, sokkal jobban utálom önmagamat, hogysem ennek egyszerűen bedőljek. Nem biztos, hogy elhiszem, de igyekszem megfelelni a képnek.

„Ijesztő, hogy mennyire nem érdekel a lény, aki vagyok.”

Hát ez eléggé ijesztő. De engem valóban más érdekel. Az irodalom, az absztrakció, az írás, szóval, az a személy – mi a könyv címe?

Valaki más.

Valaki más. A személy, akit folyton ábrázolok, újra meg újra megjelenítek, az tényleg nem én vagyok. „Én” vagyok, de ez az én valaki más, egy elidegenített figura.

Gondolom, nem én vagyok az egyedüli, aki a könyveidet, különösen a Valaki mást, mely egyes szám első személyben íródott, a te hangodon hallja. Zavar ez téged?

Nem. Azt hiszem, tényleg úgy van, ahogyan Sartre írta, mindenki a saját nyelvén beszél, de mindenki a más nyelvén ír. A stílus olyan nyelv, amelyen beszélek ugyan, de gyakran meglepem magamat idegen megfogalmazásokkal, pedig természetesen az enyéim. Nem a saját beszélő nyelveden írsz, hanem egy másik szférába kerülsz, objektívebb szférába, ahol a forma kapcsolatot teremt közted és az olvasók között. Ha a te egyéni nyelvedet beszéled, az biztos, hogy megfelel annak, amit mondani akarsz. Ezzel szemben amikor leírok valamit, gyakran érzem úgy, hogy lám-lám, milyen idegen szöveg szökkent itt a papírra. Nincs ilyen tapasztalatod?

Természetesen van, de jobban érdekelnek a te tapasztalataid. Ha azt mondanám, hogy a Valaki másban te vagy a beszélő, tiltakoznál?

Igen. A szerző én vagyok, a narrátor nem. Az írónak van egy sajátságos néma lénye, a mozdulatlan figyelő. Gondolj például Ibsenre, aki azt mondta az apja temetésén, hogy milyen remek színpadi jelenet lenne ez. De ezt nem az Ibsen nevű ember mondja, aki az apját gyászolja, hanem az író Ibsen. Létezik bennünk egy lény, aki begyűjti a tapasztalatokat, elraktározza, amit látott. Később az író én, ha ezt az idegen figurát, ezt a néma megfigyelőt szólásra képes bírni, akkor születik meg az irodalom.

A mai utolsó idézet: „Élj úgy, mint akinek minden lépését áldás kíséri. Élhetsz úgy is, mint aki elátkozott, de akkor átkozott leszel.” Hogyan kell úgy élni, mint akinek minden lépését áldás kíséri?

Az ember egy bizonyos kor után rájön, hogy akármi történik vele, rossz vagy jó, ha nem végzetes és halálos, akkor mindenképpen őt magát gazdagítja, és aki e gazdagodást írói termékenységgé képes alakítani, az áldott életet él.

Nem tudom, eljut-e hozzád az ilyesmi, nagyon sok olyan nyilatkozatot olvastam magyar íróktól, hogy ők nem irigyelnek téged. Én, őszintén bevallom, irigyellek.

Hála istennek, köszönöm szépen.

Van-e valami tanácsod nekünk?

Jaj, csak azt ne! Nem vagyok bölcs öregember. Milyen tanácsra gondolsz?

Mit tegyünk ahhoz, hogy mi is úgy járjunk, mint te, mondjuk?

Nézz oda, a mezőny korlátozott, mert egy Nobel-díjat adnak ki egy évben, én pontosan a százegyediket kaptam.

Tehát éljünk százkét évig.

Éljünk százkét évig, lassan mindenkire sor kerül, igen.

Olyan helyzetbe kerültél, hogy bizonyára rengetegen kérnek tőled ezt-azt, gondolom, főleg segítséget.

Igen. Ha tudok, segítek, ha nem tudok, akkor nem segítek. Tényleg rengeteg az ilyenféle postám. Egészen nyugodtan beállhatnék a Nobel-díjas életformára, ezt sok tudós megteszi, attól kezdve, hogy megkapja a Nobel-díjat, előadásokra jár a világban, és azok honoráriumából él. De én nem érzem úgy, hogy a Nobel-díj bennem valamiféle törést okozott volna, örülök neki, nagyon meg vagyok hatva, de a rendes életemet szeretném folytatni, és a tömérdek posta kétségkívül mindennapos kínszenvedést okoz.

Nem kérhetnéd meg M.-et, hogy intézze el a levelezésed?

Egy részét ő intézi. Találtam egy titkárnőt Berlinben, aki beszél magyarul és németül, sokat segít, bizonyos ügyeket a kiadóm kezel, de még mindig marad rengeteg. Ha benyúlok a leveles fiókba, döbbenten látom, hogy két-három évvel ezelőtti küldemények várnak válaszra. Egyszer felhívtam a barátomat, nagyon bölcsnek tartom, egy izraeli író, Appelfeld, megkérdeztem tőle: Mondd meg őszintén, mit csinálsz a

leveleiddel? Azt felelte, nem válaszolok rájuk. Miért nem? Hát nekem írnom kell, nem érek rá levelezni! Azt hiszem, igaza van. Azóta igyekszem követni a példáját.

Tehát ne írjunk neked levelet.

Kérlek, ne. Hívjatok fel telefonon, hagyjatok üzenetet, írjatok e-mailt, csak levelet ne. Sok-sok levelet kapok, és aki igazán bizalmas akar lenni hozzám, az kézzel ír. Képzeld el, hogy megkapok egy hatoldalas, gótikus kézírással írt levelet, mit csináljak?

Azt hiszem, az összegyűltek nevében feloldozlak. Ne válaszolj! Ha reklamálnak, mondd, hogy én ajánlottam.

Jó. Hivatkozni fogok rád. Köszönettel. Visszatérsz ezek után az intim okodra?

Ami azt illeti, az én intim okom arra, hogy a Valaki más című könyvedet szeressem, egyszerűen az, hogy nekem is megjelent egy ilyen című.

Ó, nem igaz! Vámos Miklós: *Valaki más*. Az enyém előtt? Vagy utána?

Jóval előtte. Tudom, véletlen egybeesés. Izgalmas érzés, hogy a magyar Nobel-díjas egyik címét viseli ez a nagyon régi, 1981-es novelláskötetem. Az enyém is a Magvetőnél jelent meg. A kezdőbetűk miatt választottam a címet, VM, VM, gondoltam, jó kis betűgrafika lehet a címlapon. Ha nem sértő, szeretném neked adni.

Dehogy sértő, a legnagyobb örömmel veszem. Remélem, írtál bele szép ajánlást.

Fogok. Nekem úgy tanították előttem járók, hogy a címzett jelenlétében illik.

2006

CSAPLÁR VILMOS

Nyáron fehérben, télen feketében

Ez egy nagyon jó nap arra, hogy kicsit beszélgessünk az öregedésről egy ifjúkori baráttal.

Nem biztos, hogy én vagyok a jó alany. Már voltak az életemben időszakok, amikor öregebb voltam, mint most. Más a felfogásom. Énhozzám egy kétszáz évvel ezelőtt élt ember, akinek valamilyen jó írását olvasom, sokkal közelebb áll, mint a velem egy napon született, aki a szomszédomban lakik. Vannak persze olyan napok, amikor öregnek érzem magam, és hogy ma mi lesz a helyzet, az főként tőled függ, hogy mit hozol ki belőlem a kérdéseiddel, hány éveset.

Meglátjuk. Született Újpesten, 1947. július 29-én, a Rák jegyében, az e csillagjegyűről úgy tartják, családszerető és ragaszkodó, amit megfog az ollójával, azt soha nem engedi el.

Most karácsonykor összehoztam majdnem az egész családomat. Három gyerekem van három anyától, jelen volt két anya, három gyerek, meg az egyik anya barátja. Jól éreztük magunkat, több napig együtt volt a három testvér. A nagylányom most ismerte meg a kétéves kishúgát, mert külföldön él, és több éve nem jött haza, a fiam is kamasszá serdült az utolsó találkozásuk óta. Családszerető vagyok, a gyerekeimhez ragaszkodom, de többször is képtelennek bizonyultam arra, hogy hagyományos családi kötelékben éljek. Nem mindig egyszerű a válás után kicsi gyerekekkel kapcsolatot tartani, de igyekeztem.

Vasárnap születtél.

Azt hittem, csütörtökön. Nem ez volt se anyámnak, se nekem a legjobb vasárnapom. Koraszülöttként jöttem a világra, hét és fél hónapra, nem volt körmöm, nem ereszkedett le a herém, és akkor még nem volt inkubátor.

Mi, koraszülöttek, tartsunk össze. Állítólag kicsi baba korodban időnként orvul elhatároztad, hogy abbahagyod a lélegzést, és anyád legalább százszor mentett meg. Tényleg?

Igen, ő mesélte. Voltak olyan rokonok is, akik azt mondták, hogy inkább csináljanak a szüleim egy másikat, az egyszerűbb, mint engem életben tartani.

1966–67-ben jártál az ELTE jogi karra, ha még egy kicsit ott időzöl, találkozhattál volna velem, de inkább átmentél a bölcsészkarra. Miért?

Hát hogy ott találkozzam veled. Amikor szerkesztettük a Jelenlétet, jöttél, talán egyedüliként a jogról. Az előzményekhez tartozik, hogy az apám két szakma képviselőit utálta a legjobban, az orvosokat és a jogászokat. Orvos nem akartam lenni, mentem hát a jogra, ami jellemző az apámmal való viszonyomra. De hamar rájöttem, hogy semmi keresnivalóm ott. Már ősszel megszerveztem, hogy továbbállhassak, de a jogi kar akkori dékánja vagy dékánhelyettese, egy bizonyos Sárándi Imre nem ütötte rá a pecsétet a papírra. Nem engedett el, az egész évet, két teljes szemesztert úgy kellett elvégeznem, hogy mindenki tudta, mennék innen, és eléggé megnehezítették az életemet, különösen a vizsgák idején. Filozófia–magyar szakra szerettem volna átjelentkezni, de filozófia szak csak kétévenként indult, és épp abban az évben. A következő évben maradt az angol–magyar. Lehet, hogy egy filozófussal kevesebb, egy íróval több van a világon, egy dékán miatt.

A bölcsészek alkotókörében találkoztunk, mint említetted. Egyszer csak azt mondtad, Bábolnán van a legnagyobb állami gazdaság, vezeti egy szocialista báró, menjünk, nézzük meg. És te kettőt már telefonáltál is. Ekkor beültünk Trabant márkájú autómba, lerobogtunk Bábolnára, és ott laktunk egy hétig. Énrám ez olyan nagy hatást tett, hogy később írtam belőle egy regényt. Honnan jött ez az ötleted?

Olyan természetű ember vagyok, hogy érdekelnek az irodalomtól, művészetektől távoli területek is. El akartam például menni annak idején a tyumenyi olajvidékre.

Olajvidékre nem hívtál.

Engem sem engedtek oda, talán nem voltam elég megbízható ahhoz, hogy az Írószövetség kiküldjön. Bábolna egyszerűen felkeltette az érdeklődésemet. Féja Gézával beszélgettem, kiderült, hogy ismeri az általad szocialista bárónak nevezett Burgert Róbertet, az igazgatót. Ő intézte el, hogy fogadjon bennünket. Nyilván emlékszel rá, hogy bár kiadott bennünket az embereinek, egy este lassan mellénk gurult egy fekete Mercedesszel. Lehúzta az ablakot, és érdeklődött a hogylétünkről. Egyúttal bemutatta, hogy milyen gondos gazda, éjszaka is járja a birodalmát. Nem kizárt, hogy csak a kedvünkért csinálta, hogy megírjuk.

A különböző lexikonok szerint két munkahelyed volt összesen, ami máris több, mint ahány nekem. Voltál az Új Tükörnél szerkesztő. És A LAP-nál, ahol főszerkesztő, 1988-tól 1990-ig. Ez mi volt?

Olyan értelemben nem volt munkahely, ahogyan az Új Tükör, meg azért korábban voltak kevésbé irodalmi állásaim is. A kommunizmus vége felé már lehetett mindenfélét akarni, de még nem lehetett akárhogyan kivitelezni. Volt négy társaság, amelyik tulajdonképpen négy lapot jelentett, de csak egyet adhattak ki. Megkerestek, hogy legyek az egy lapnak álcázott négy lap főszerkesztője. Hosszú előkészítés után egymást váltva jelent meg a négy lap, a Dolog és Szellem, az Új Hölgyfutár, a 84-es Kijárat és a Polisz, A LAP néven. Aztán a Dolog és Szellem hamar megszűnt, mert a négy szerkesztőjéből három országgyűlési képviselő lett. Valószínűleg én voltam Magyarország első nem kinevezett, hanem választott főszerkesztője. Egy év múlva, amikor már lehetett akárhány lapot kiadni, elköszöntem tőlük, ennyi volt a dolgom.

Huszonnégy köteted jelent meg. Jó az arány, csak hatot nem olvastam. Első kötetedre nagyon tisztán emlékszem, Lovagkor volt a címe. Egy kritikus a következőt írta rólad: „Csaplár Vilmos a stilizált mesevilág, a parabolikusság, a történelmi távlatnyitás és a groteszk lehetőségeiből próbál irodalmat keverni.” Tudod-e, hogy ki írta, és egyetértesz-e vele?

Azzal, hogy „keverni”, biztosan nem. Mindig zavarban vagyok, ha írnak rólam, még ha jót is. Mostanában a kritikusok sokkal jobban fogalmaznak.

Tényleg?

Nem tudtad? Komolyra fordítva, annak idején pártmegbízatásból is sokan lettek kritikusok, nem a saját akaratukból. Politikai feladatként kapták, hogy rólam meg másokról, a pályakezdőkről írjanak, és, hogy úgy mondjam, aggódjanak azon, hogy mit írunk. Hogy fogunk-e majd „rendesen” írni, ha benő a fejünk lágya.

Egyik kötetednek a hetvenes évek közepén a következő hosszú címet adtad: Vásárlóink figyelmébe ajánljuk a Zaporozsec 968-as típusú gépkocsit. Furán összecseng az Esterházy Péter által oly népszerűvé tett Trabant használati utasítással.

Egy korszak, de van köztük időbeli különbség, az övé későbbi. Igen, a Zaporozsec meg a Trabant ugyanazt a világot idézi, a szocialista blokk gépkocsigyárainak termékei voltak. Idézőjelben mondtam a gépkocsit.

Neked volt Trabantod, nekem nem, Zaporozsecem sem. A cím alapján ezt a könyvet bizonyos könyvesboltokban az autós szakkönyvek közé rakták.

Ha egy könyvet ajánlhatnál a huszonnégyből az itt ülőknek, melyiket választanád?

Azt ajánlom, amit lehet kapni, vagyis a *Vadregény*-t, ez az utolsó eddig megjelent könyvem, nyilván kedves is a szívemnek. Ajánlani úgy lehet igazán, ha ismerem az adott olvasót. De ha például az *Igazságos Kádár János*-t ajánlom, fölösleges gesztust teszek, mert nem lehet kapni… Nem tudom. Voltak bestseller könyveim, a *Pénzt, de sokat!*, a *Kurva vagyok,* a *Zsidó vagyok Magyarországon,* ezeket újra kiadták egy fotóalbum méretű könyvalbumban, néhol rájuk lehet bukkanni. Annak idején sok embert érdekeltek, lehet, hogy ma is érdekesek.

Ha a Csaplár Vilmos nevű olvasónak kéne ajánlani?

Magamnak, a magam könyvei közül? Látom, nagyon választ akarsz kapni egy olyan kérdésre, amelyre nem szeretnék válaszolni. Ez a tréfás kérdés arra való, szerintem, hogy ne válaszoljanak rá.

Én talán az Igazságos Kádár János című könyvet ajánlanám, sajnálkozva, amiért nem lehet kapni, és reménykedve, hogy majd újra megjelenik. El is hoztam. Van benne egy jelenet, ahol egy kisfiú biciklivel megállítja Kádár Jánost, aki megy a nagy fekete autóval, ami vélhetőleg Csajka márkájú, és nem Trabant.

Chevrolet Impala.

Chevrolet Impala, és azt mondja neki, hogy cseréljünk, te menjél a biciklimmel, én megyek az autóval, mert ugye minden ember egyenlő. Megkérdezi a mi drága Kádár elvtársunk a nevét, a regénybeli kisfiú azt mondja, Csaplár Vilmos. Következtethetek-e arra, hogy volt egy ilyen élményed, vagy ezt is kitaláltad?

Fair akartam lenni, ugyanis mindenkit néven nevezek. Tehát nemcsak a Kádár János, hanem a Czinege Lajostól kezdve Fehér Lajosig, Aczél Györgyig, Biszku Béláig mindenki ott van, sőt az írószövetségi fejezetben ma élő írók is szerepelnek a saját nevükön, csak éppen egy mesevilágban. Úgy igazságos, hogy magamat is beletegyem.

Tehát nem is találkoztál vele?

De, a mesevilágban. Ennek a könyvnek az írása közben az volt az élvezet, hogy olyan embereket, akik annak idején sok mindent megtettek azért, hogy ne legyek szabad, megírhattam, szabadon. Nem bántani

akartam őket, hanem „ízekre simogatni”. Valamiféle kellemes érzést jelentett így írni arról a korszakról. Ehhez hozzátartozott az is, hogy abból merítettem, ami a fejemben negyven év alatt lerakódott. Könyvtárakba nem járkáltam, nem is tehettem volna, hiszen külföldön írtam, de nem is éreztem szükségét, korlátozta volna a szabadságérzetet.

Örülnél neki, ha az olvasó azt hinné, hogy ez mind így igaz, például egy Csaplár Vilmos nevű kisfiú tényleg lestoppolta a drága Kádár elvtársat, és a bringáját betették a csomagtartóba? Vagy ez zavarna?

Annak az olvasónak akkor azt is kellene hinnie, hogy volt szovjet–francia közös határ, hogy Czinege Lajos Fehér Lajossal a Szovjetunióból hóban ásott alagútban eljutott Párizsba, és a többi. Ha valaki a meséket valóságként éli meg, nem fogom elrontani a kedvét.

Könyveid első mondatai általában egyszerűek. Az Igazságos Kádár János például így kezdődik: „Kádár János egy napon állt a villája szobájában, és kifelé nézett a kertbe.” Pont.

Azért ez nem olyan egyszerű mondat, beszámítva, hogy ki nézett és mire nézett.

Nem? Felolvasom a Vadregény első mondatát: „Mire elült a déli harangszó, a pozsonyi Tarnai-palota személyzete némaságba burkolózott, amitől még jobban hallatszott a vajúdó lengyel asszony, Anna Wolenska jajgatása és sikoltozása.”

Ez ugyebár nem az egyszerű mondatra példa. Ha azt kérdezed, miért így indítom ezt a könyvet, arra nehéz felelni. Gyakran megesik, hogy az ember az első mondatot nem az elején választja, olyan is van, hogy megváltozik. Nem ez volt eredetileg az első mondat a kéziratban, ezt a szöveget sem úgy írtam, hogy leültem egy szép napon, és jött az első mondat, aztán egy másik napon az utolsó. Sokat dolgoztam a történeten filmforgatókönyvként. Végül azt kellett mérlegelnem, mennyire akarom mindjárt az első mondatban a tizenkilencedik századi regények hangulatát felidézni, mert a könyv 1839-ben játszódik. Máig se vagyok biztos benne, hogy ez a legjobb kezdés, de egyszer döntenem kellett. Mint ahogy az utolsó mondatot is le kellett írnom, így hangzik: „Megtörténhet-e ez a mi csodálatos tizenkilencedik századunkban, az ész évszázadában?” Ebben az esetben bonyolult mondattal kezdek, egyszerűbbel végzek. A Kádár-könyvben meg fordítva. Nincs szabály, nincs recept. Ha ez a kérdés.

Te vagy a nemzedékemben az a prózaíró, aki talán a legsikeresebben működött közre híres művészfilmekben. Elég, ha a Bódy Gábornak írott forgatókönyveidet említem, különösen a Nárcisz és Psychét. A te kalandod a filmmel hogyan kezdődött?

Tulajdonképpen úgy, hogy a Gábor fölkért. Csak felszínesen ismertük egymást. Amikor elindulnak fiatal írók, akkor a filmesek, főleg a fiatal filmesek általában körülszaglásszák őket, de nekem nem volt más konkrét munkám, amikor a Gáborral elkezdtünk együtt gondolkodni. Először fölajánlott nekem egy másik történetet, de azt visszautasítottam. Utána jött a Weöres *Psyché*-jének ötletével, azon gondolkoztam, és igent mondtam. Később megcsinálta a *Kutya éji dala* című filmjét, amely az én *Szociográfia* című írásom alapján készült. Mikor már meghalt, a hagyatékából kiderült, hogy amit először ajánlott föl nekem, és amit visszautasítottam, azt ő szépen beépítette a *Kutya éji dalá*-ba, amire én már nem emlékeztem, tehát mégiscsak valahogy azt is összehozta, amire annak idején nemet mondtam. Egyébként azért mondtam nemet, mert eszem ágában se volt, hogy filmet kellene írnom. Igaz, gyerekkoromban nagyon szerettem moziba járni.

Mit gondolsz, egészében véve előnyös egy prózaírónak filmet írni, vagy összességében inkább hátrányos, és jobban teszi, ha menekül?

Erre nem tudok egyértelmű választ adni. Ha abból indulunk ki, hogy a kultúránk milyen erősen tart a vizuális kifejezésmódok felé, akkor mindenképpen szükségszerű, hogy az az író, aki erre egyáltalán képes és hajlandó, részt vegyen filmes vállalkozásokban. Lehet belőle sokat tanulni. Az én esetemben hosszú szünet volt a Gábor filmjei után, 1994-ig nem írtam újabb forgatókönyvet. Akkor kezdtem újra. Érdekes és hasznos munka. Más kérdés, hogy pokoli dolog a jelenlegi Magyarországon forgatókönyvet írni, például arra a legnagyobb az esély, hogy nem lesz belőle film, és ha lesz, gyakran abban sincs sok öröme az írónak, amire most van egy friss példám, a *Vadászat angolokra* című film. Az se könnyű, hogy mindenféle emberek beleszólnak. Nekem legutóbb egy vadidegen, nem is rokonszenves lengyellel, aki nem tudott semmilyen általam ismert nyelven, egy tolmács segítségével négy napig kellett vitatkoznom, hogy aztán ne legyen semmi az egészből… Te is írtál filmet, tudod, mi a legnagyobb veszély. A képben, dialógusban való elbeszélés és a

regénynarráció nagyon megosztja az ember tudatát, kényes feladat úgy különválasztani, hogy ne zavarják egymást.

Érzékeled, hogy a filmes múltad beszűrődik a prózádba?

A *Vadregény* volt az első – eddig utolsó – kísérletem arra, hogyan lehet csinálni egy regényt úgy, hogy megvolt a forgatókönyv, és abból alakult ki a regény. Azt hiszem, sikerült fölülkerekednem a kétféle narrációból és a kétféle gondolkodásból adódó veszélyérzetemen. Én mindig úgy írok forgatókönyvet, hogy pontos és egészséges mondatokban fejezem ki magam, ez is védekezés, nem engedem, hogy megszokjam az odavetett, rossz mondatokat. Ezzel együtt a filmírás időből és energiából olykor aránytalanul sokat fogyaszt, és nem biztos, hogy megéri.

Egyszer a Filmgyárban hallottam, amint Fábri Zoltán tárgyalt két plakáttervezővel, azt mondta nekik: Gyerekek, azért a Balázs Jóska nevét is rá kell tenni valahova! – ő írta a forgatókönyvet. Váltsunk még szomorúbb témára. Bódy Gábor, a mi életünk vagy talán jellemző korszakunk egyik legnagyobb filmrendezője, sajnos jelentett rólatok. Ez egyszer csak kiderült. Te voltál a legjobb barátja. Neked ez milyen érzés?

Ez a filmrendezőségén nem változtat, csak hát nem úri dolog azokkal, akiket az ember nem szeret (ők), összefogni azok ellen (mi), akiket szeret. Kádárék arra voltak büszkék, hogy nem akarnak mindent tudni az emberekről, ellentétben a Rákosi-rendszerrel. Sok magyar vér elfolyt 1956-ban az utcákon azért, hogy átalakuljon a titkosszolgálat is, tisztességesebb legyen, mint a Rákosiék idején, mondom ezt ironikusan. Vagyis nem kellett mindenkiről mindent tudni, helyette kijelöltek témákat. Nem úgy ment, hogy találkozott az ügynök valakivel, és bármit mondott, azt gyorsan jelentette, mert minden lehet érdekes. Legalábbis a Gábor nem ilyen kategóriába tartozott. Én is bekerültem az egyik jelentésébe, de nem személyesen, intimitásként, barátként, hanem egy téma, a Charta ’77 kapcsán. Ő azt gondolta, hogy a művészetért bármit meg lehet tenni, ez neki belefért.

Honnan tudod, hogy ezt gondolta?

Nekem így kifejezetten nem mondta, de másoknak igen, és voltak olyan jelek a személyiségében, amiért ezt elhiszem. Azt gondolta, hogy túljár ő ezeknek az eszén, de az iratokat ismerve világos, hamar rájött, hogy nem, és ki akart szállni. Igyekszem úgy fogalmazni róla, hogy ne felejtsem el, ugyanarról az emberről van szó, akit szerettem, becsültem, barátom volt, a

munkáit nagyra tartottam, és részt vettem bennük. Nem mindenki esetében tudok így nyilatkozni, voltak itt egészen másfajta ügynökök, például a Hajnal László Gábor nevű, akit talán te is ismertél, róla is kiderült, hogy Huszti László fedőnéven a korszak egyik emblematikus besúgója volt. Huszonegy éves korában egy üzemi lapnál sikkasztott, rájöttek, megzsarolták és beszervezték. Utána végigviharzott a magyar irodalom, művészet, képzőművészet terein, mindenütt ott volt, éjszakai kocsmákban, nappali kávéházakban, kiállításokon, mindenkit ismert. Óriási a besúgói életműve. A nyolcvanas évek legelején disszidált, mindenkit meglepve, ma már tudjuk, hogy oda is a Belügyminisztérium helyezte ki, s mit ad isten, állást kapott a Szabad Európa Rádiónál. Olyan véresszájú, sőt nacionalista ellenálló lett, hogy még a dél-amerikai volt nyilas emigránsoknak is tudott olyanokat mondani, hogy tátott szájjal hallgatták. Végül hazajött, a kilencvenes években találkoztam vele, nagyon sovány volt, kiderült, hogy rákos, és hamar meghalt. Talán meghalni jött haza, az ifjúkori jelentéseinek színhelyén, magyar földben nyugszik.

Olvastam egy interjút, Cserhalmi Györgyöt faggatták ifjúkoráról, barátságairól, ő is nagyon jóban volt Bódyval. Egyszer csak azt mondja, nagy meglepetésemre: Van nekem egy jó barátom, Csaplár Vilmos, mi ketten írunk egy könyvet, amelyben életem nehéz kérdéseit tisztázni fogjuk.

Volt erről szó, kiadó is, szerkesztő is jelentkezett, mi is beszéltünk a témáról… Most azért állok meg, mert a könyv nem készült el, az ügy megállt egy bizonyos ponton. Így körvonalaztam a dilemmát Cserhalmi Gyurinak: El kell döntened, akarsz-e olyan könyvet, amelyben a kedvenc ételeid, a kedvenc kutyád és a kedvenc virágaid szerepelnek? Annak a létrehozásához elég egy újságíró, ha még fölkészült színházi múltadból is, az még jobb, nem kell neki utánaolvasnia. Én nem eléggé ismerem a Gyuri megmérhetetlenül nagy életművét, a színházi részét különösen nem, a filmes szerepeit se könnyű átlátni. Ha mi ketten csinálunk könyvet, az nem ilyen lesz. Az a kérdés, hajlandó-e bemenni önmaga rejtett szobáiba. Egyelőre tovább nem jutottunk. Talán nem annyira sürgős, majd meglátjuk. Nem akarok többet mondani, igazából nem beszéltük még ki, és nem szeretnék így üzengetni.

Lovagias ember vagy, mint azt többször tapasztaltam. Nem bánnám, ha némely színész egy kicsit lovagiasabb lenne. Azt se bánnám, ha legalább

az írók egy része az lenne. Mi a véleményed? Úgy is, mint a Szépírók Társaságának elnöke.

Ez azt az érzést kelti, mintha az írók között a lovagiasság általános probléma volna. Szerintem nem az. Persze, minden művész deformált személyiség, beleértve engem is. Vannak kivételek, például te, vagy nem?… A Szépírók Társasága ilyen személyiségek szakmai egyesülete, de közösségként egészséges és jókedvű. Abból, ami van, kell összehozni, hogy ami közös, működjön és hasznos legyen.

Miért jársz mindig feketében?

Pontosabban nyáron fehérben, télen feketében. Tehát vagy feketében, vagy fehérben. Egyszer csak kezdtem a feketéhez meg a fehérhez vonzódni, a színek kimaradtak, lemaradtak. Leegyszerűsíti a ruházkodást, nem kell azon gondolkoznom, hogy mi mihez illik. Ha bemegyek egy boltba, és elkezdek nézegetni ruhákat, és odajön az eladó, mutatja, van itt barnában is, csak mosolygok.

Gyermekeid, mint azt némelyiknél szemrevételezés alapján tapasztalhattam, valamennyien a te jellegzetes hosszúkás fejformádat öröklik, noha különböző hölgyek szülik őket, közülük is kettőt ismerek, fejformájuk másmilyen. Ezt hogy csinálod?

A szokásos módon csinálom, ez lesz az eredmény. Nyilván az elődeimnek a hosszú fej annyira bevált az evolúció során, hogy nagyon felerősödött ez a gén, és mindenkinek továbbítom. Föl is adhatnék egy hirdetést: Bármilyen fejalakú anyától hosszú fejű gyerekek nemzését vállalom.

TÓTH KRISZTINA

Megőriztem a vonalaimat

1967. december 5-én születtél, a Nyilas jegyében. Érdekel-e az asztrológia valamennyire?

Általában nem hiszek az ilyesmiben, de néha vannak furcsa egybeesések. Akkor rendültem meg először, amikor Lator László, aki az egyetemen műfordítói szemináriumot tartott, az összes jelenlevőről ránézésre megmondta, hogy milyen jegyben született. Néha lehet valami ezekben a titokzatos, rejtett összefüggésekben. Van egy műfordító, Hans-

Henning Patzke, itt él Budapesten, magyar szerzők műveit fordítja németre, ráérő idejében kiszámította, hogy a magyar írók többsége a Nyilas jegyében született.

Akkor én a kisebbséghez tartozom a Vízöntővel. Mindegy. Életrajzodban, mely érthető okból elég rövid, fontos adat, hogy miután az ELTE bölcsészkarára jártál, a kilencvenes évek elején hosszabb ideig ösztöndíjas voltál Párizsban. Ekkor a szocializmus már ledőlt, de még csak épphogy. Fölmerült-e benned, hogy kint maradjál, és francia költőnő legyél?

Nem. Egy pillanatig sem. Érdekes volt az az időszak, mert először egy évre mentem ki, de akkor nem ösztöndíjasként. Bébiszitterkedtem és takarítottam. Mikor hazajöttem, szétment egy régóta tartó kapcsolatom, és minden más is szétesett körülöttem, úgy gondoltam, nincs most helyem itt, ezért beadtam egy pályázatot az egyetemen. Akkoriban nyílt mód először arra, hogy ösztöndíjjal külföldre utazzunk, ami ma már természetes. Így még egy évre kimentem, de soha nem vetődött föl bennem sem az, hogy ott kéne élni, sem pedig hogy franciául kellene írni, nem próbáltam, még titokban sem. Azt is mindig fenntartással kezelem, ha idegen nyelvre fordít valaki, noha az nem az anyanyelve. Úgy képzelem, hogy nem lehet annyira megtanulni egy nyelvet, hogy minden rezdülést érezzünk.

Szerintem a kinézeted eléggé franciás. Van ennek köze a hosszabb kint tartózkodáshoz, vagy véletlen egybeesés?

Ugyanúgy néztem ki, amikor elmentem, mint amikor visszajöttem. Ebben az a mulatságos egyébként, hogy én eredetileg Londonba akartam menni. Angolul akartam volna jól megtanulni, de úgy alakult, hogy Franciaországba sikerült. Az egyetemen megismerkedtem egy lánnyal, aki beajánlott egy kinti családhoz. Hozzájuk mentem volna dolgozni. Halasztottam egy évet az egyetemen. Volt egy kis garzonlakásom, azt kiadtam. Elindultam Párizsba, megérkeztem két óriási bőrönddel, beállítottam a családhoz, kiderült, hogy két hónappal korábban fölvettek egy szenegáli lányt, és eszük ágában nem volt engem erről értesíteni, illetve ezek után alkalmazni. Nagyon kínos pillanat volt.

Hol töltötted azt az éjszakát?

Volt egy barátom, akinek a barátja korábban ugyancsak bébiszitterként dolgozott Párizsban, ha ugyan férfiról is lehet ezt mondani. Ez a fiú hazajött nyaralni két hónapra, és még Pesten odaadta a kulcsot, mondván,

ha bármi történik, azért legyen valami kiút. Odamentem, érdekes lakás volt, a fűtést nem tudtam bekapcsolni, iszonyú hideg volt, mosakodni a folyosón kellett egy fali csorgónál. Mindig részletekben mosakodtam. Megtisztítottam egy kis részt, és amikor hallottam, hogy döng a lépcső, jön valaki, visszaugráltam a lakásba, amúgy szappanosan, amikor csönd lett, folytattam. Ez így ment három hétig, azalatt föléltem azt a pénzt, amit a szüleim azért adtak, hogy ha bármi baj van, azért legyen nálam egy kis valuta.

Honnan szereztél gyorsan egy vadidegen bébit, akit aztán szittelhettél?

Próbálkoztam sok családnál, de mindenütt azt akarták, hogy a bébiszitter egyúttal tanítsa idegen nyelvre is a gyereket, és érdekes módon magyarra senki nem akarta taníttatni a csemetéjét. Végül a mélypontra érve, elvergődtem a Német Leányokat Segítő Evangélikus Központba, ahol az ügyintéző hölgy annyira megsajnált, hogy mindenáron segíteni akart. Kitöltetett velem egy űrlapot, ahová be kellett írnom, hogy miféle plusszolgáltatást ajánlhatok, azon felül, hogy nem vagyok képes németre tanítani egy gyereket. Beírtam, hogy tudok rajzolni, ez volt a szerencsém, akadt egy művészettörténész anyuka, aki azt akarta, hogy tanítsam meg rajzolni az amúgy négyéves Jean-Philippe-et. Így kezdődött a négyéves kisfiú egy évig tartó gyötrése. Az anyuka naponta hazatért a munkából, és érdeklődött, hogyan haladunk. Egy ízben például azt a feladatot adta, hogy tanítsam meg a kis Jean-Philippe-nek a perspektívát. Nagyon nagy gondban voltam. Ez egy hosszú, egybenyíló szobákból álló nagypolgári lakás volt, fogtam a sótartót, elindultam vele a legbelső szobáig, mutattam Jean-Philippe-nek, hogy milyen kicsinek látja a sótartót. Délután jött a mama, hogy mit tanultunk ma, Jean-Philippe elújságolta, hogy ha a Krisztina elmegy a legbelső szobába, akkor a kezében ilyen picire összeugrik a sótartó. Máig lelkiismeret-furdalásom van, főleg mióta saját gyerekem van, mert azért az szörnyű volt, amikor elmentem Jean-Philippe-ért az óvodába, és az összes gyerek szaladt a Bois de Boulogne-ba biciklizni, szegény Jean-Philippe soha nem tarthatott velük. Üvöltve fetrengett a földön, és azt kiabálta, hogy ő nem akar a Picasso Múzeumba menni. De hiába, az volt a feladat.

Te mennyire jól rajzolsz? Ha az volna a feladat, le tudnál?

Volt egy időszak az életemben, amikor ezzel próbáltam valahogy pénzt keresni, Saint-Tropez-ban, de azt nem tudom, hogy ilyen hosszú kihagyás

után menne-e a dolog. Már akkor is elég béna voltam, ráadásul lassú is, itt pedig fontos a gyorsaság. Másban is piszmogós vagyok sajnos. Saint-Tropez-ban két szobrász fiúval laktam egy lakásban, ők egy pár voltak, én meg a harmadik bérlő. Aztán ott is szerencsém lett, odajött egy férfi, amikor rajzoltam, azt mondta, szeretné, ha a feleségéről és a gyerekéről is készítenék rajzot, de ehhez oda kellene költöznöm hozzájuk. Picit gyanakodtam, mondtam, én azért nem mennék most vele, csak ha visszajön ide a családdal. Valóban visszajött, feleséggel, három gyerekkel, fölajánlotta, hogy mindent megvesz, amire szükségem van. Elmentünk egy művészellátó boltba, megvette a legdrágább dolgokat, olyan pittkrétakészletet, amilyenről odáig álmodni sem mertem. Nagyon különös két hetet töltöttem ott. Rengeteget fizetett a rajzokért. De ha elindultam valahová, megkérdezte, maga hova megy. Azt feleltem, sétálni. Mire ő csóválta a fejét: Maga csak rajzoljon! Hamarosan kiderült, nem az a lényeg, milyenek azok a rajzok, hanem hogy mindenkinek eldicsekedhetett, lakik náluk valaki, aki a gyerekeket rajzolja. Ha vendégeik voltak, behívott, megmutatott nekik, nem elég, hogy magyar, még rajzol is! Álltam ott, mint egy ufó, aztán kimehettem.

Képzőművészeti középiskolát végeztél, érdekes módon szobrász szakon. Nem akartál azon a pályán maradni? És egyáltalán, hogyan jelentkezik egy törékeny, franciás kislány szobrásznak?

Eredetileg ötvösnek vettek föl, talán mert az anyukám is az, de az első év végén átmentem a szobrászokhoz. Egy Laluja nevű férfi volt a tanár, folyton emelgetett engem, és kérdezgette, hogy tényleg szobrász akarok-e lenni, gondolom, arra célzott, hogy ilyen csekély testsúllyal. Mondogatta, hogy ahhoz fizikum kell, és igyekezett is bebizonyítani, nagy köveket kellett faragnunk. Az volt az érzésem, hogy a többieké nagyon alakul, én meg hiába ugrálok egy hatalmas kőtömb előtt. Harmadikban aztán átvett minket Bakos Ildikó, nagy megkönnyebbülésemre, mert végre el lehetett menni a kisplasztika felé. De közben már elkezdtem verseket írni, ezért inkább a bölcsészkarra készültem, s nem a Képzőművészeti Főiskolára. Csakhogy a képzőművészeti középben tanultakkal a bölcsészkar túl nagy falat volt, az írásbelin a tizenöt pontból kettőt sikerült szereznem, nem vettek föl. Rá kellett szánnom egy évet, hogy fölkészüljek, és akkor sikerült. Magyar–történelem szakra jelentkeztem, az tűnt alkalmasnak, hogy egy év alatt elsajátítsam a szükséges dolgokat. Biztosra mentem, a

négy történelemkönyvet például, mint egy autista, szóról szóra bemagoltam, máig is tudom, hogy kezdődik az elsős tankönyv.

Tényleg? Hogy kezdődik?

„A Föld kora több milliárd esztendő. Ha mesélni tudna a Föld, bizonyára elmondaná, hogy nem mindig volt rajta élet. A főemlősök és a mi közös ősünk kétszázhúszmillió éve jelent meg…”

Fejet hajtok. Valahol olvastam, hogy a sárvári diákköltők között tűntél fel. Mit kerestél te Sárváron?

Budapesten, az Almássy téren működött egy diákírókör, amit Mezey Katalin vezetett, ugyancsak ő szervezte az országos diákírók és -költők fesztiválját, és ezt rendezték Sárváron, ahová a pályázó fiatalok egy részét meghívták. Az Almássy téren csütörtökönként gyűltek össze a jövendőbeli írók-költők. Eleinte én nem mutattam meg a dolgaimat, csak hallgattam a többieket, és aztán apránként előálltam a verseimmel.

Verseid – szemben sok pályatársad költeményeivel – akként jellemezhetőek, hogy mind valamiképpen egy-egy történetet mond el. Miért választottad ezt az utat?

Tényleg történetek, de kihagyásokkal, amelyeket az olvasónak kellene kitöltenie. Engem az érdekel, hogy mekkora fesztávot tud a vers befogni úgy, hogy az olvasónak még fogható legyen, mekkora lehet a kihagyás. Ahhoz tudnám hasonlítani, mint amikor valakinek az életét négy-öt fotóval akarjuk bemutatni. El kell képzelnünk, hogy a fölvételek között mi történhetett.

Nem féltél-e attól, hogy ha ennyire közérthető vagy, az irodalmi szakma bizonyos tekintélyei nem vesznek elég komolyan?

Írás közben soha nem azon gondolkodom, hogy ezzel mi lesz, ha megjelenik. Az ember annyira befelé figyel, és arra a struktúrára, amivel foglalkozik, hogy föl sem vetődik benne, tetszik-e majd másoknak vagy sem. A szépirodalom nem kifele íródik. Megpróbálom minél pontosabban követni a belső szöveget, ami formálódik, és minél jobban elérni, hogy olyan legyen, amilyennek szeretném.

Találkoztam Koncz Zsuzsával, az ő szíves közlése szerint verslemeze készül. Ezen több szöveggel szerepelsz, Zsuzsa azt mondta, hogy a Cipő nevű ismert rockzenész fogta két versedet, és összeállított belőle egy harmadikat. Igaz ez?

Ha bárki másról azt hallanám, hogy két versből egyet csinált, a hajam szála égnek állna tőle, de őt annyira régen ismerem és szeretem, hogy megbízom benne. Azt gondolom, neki van arányérzéke, és biztosan nem csinál hülyeséget. Pedig két olyan szöveget rakott össze, amelyek nem is homogének, más a szerkezetük, a szövetük. Ő volt egyébként az én első szerelmem, Sárváron ismerkedtünk meg, ahová őt is diákköltőként hívták meg. Még nem hallottam ezt a dalt, de bizonyára érdekes. Csinált ő már dalokat a verseimből, Halász Judit lemezére, két évvel ezelőtt, akkor is változtatott egy kicsit a szövegen.

Egy kritikusod azt írta, hogy a Porhó – ez az egyik köteted címe – a megbocsátás jelképe. Így van?

Nekem más képzeteim voltak. Gyerekkoromban, amikor leesett a hó, azonnal ki akartam menni. Lakótelepen éltünk. Szüleim azt mondták, ez még csak porhó, ez nem áll össze. Valami, ami másnak mutatja magát.

Enyhe önkritika?

Nem, de az élet dolgai általában ilyenek.

Van egy számomra különösen kedves versed, amelynek a története legrövidebben az, hogy fiatal pár veszekszik. Bizonyos, igen randa mondatokat fordítva írtál le. Így persze értelmetlen szótagokká váltak. Hogyan kellene szavalni, ha felolvasnám?

Ez a vers nem éppen szavalásra íródott. Egy festőművész barátom, amikor megkapta a kötetet, fölhívott, gratulált, mondta, hogy legjobban az a vers tetszett neki, amelyben arab mondatok vannak. Ő tehát nem vette észre, hogy ezeket a sorokat fordítva kellene elolvasni. A személyes történet nem része a versnek, de ez például úgy született, hogy bár nem hiszem, hogy az írás föltétlenül terápia, de ezeket a szörnyű mondatokat már nem akartam tovább magamban hordozni, ki akartam írni őket magamból. És nem nagyon ment. Akkor rájöttem, hogy ha az embernek ilyesmiket vágnak a fejéhez, akkor vissza kell beszélni. Ha fordítva gépelem a szavakat, az tényleg visszabeszéd. Az csak a szöveg önmozgása, hogy ilyen kabbalisztikus hangzásúra sikeredtek a fordított mondatok.

Eljutottál már odáig a visszabeszédben, hogy ha egy férfi efféle rondaságokat kiabál neked, akkor rögtön fordítva válaszolsz?

Nem, akkor rögtön elmegyek.

Újabban prózát is írsz. Első novelláskötetedet a Vonalkód. Minden elbeszélésed címében szerepel a vonal szó. Miért?

Mert a legelsőnek az volt a címe, hogy *Bikinivonal.* Ez pajzánul hangzik, pedig szomorú történet. Az Alibi című folyóirat fölkérésére írtam, a tematikus szám a fürdésről szólt, én azonban utálom a fürdést, a strandot, az uszodát, és egyáltalán, mindent, ami testmozgás. Végül fürdőruhákról írtam, Az utolsó nap című film ihletett meg, amelyben egy holokauszt-túlélő lány elmeséli, hogy elvitte magával a haláltáborba a fürdőruháját, és milyen fontossá lett ott az a rózsaszín ruhadarab, mely abszurdan kirítt a környezetből. Én nagyjából az összes fürdőruhámról írtam. Többek között anyáméról, mert amikor terhes lettem, kölcsönadta, abban beépített kosár volt a mellnek, úgy néztem ki, mint a hatvanas évek filmsztárjai. Aztán a többi novellának is valahogyan „vonalas" címe lett, de a kötet összeállításakor haboztam. Soknak tűnt. Levettem. Visszatettem. Végül úgy oldottam meg, hogy mindegyiknek lett alcíme is, így megőriztem a vonalaimat.

Az egyik legizgalmasabb írásodban ezt olvastam: „A fölgerjedt férfi ugyanis arról ismerszik meg, hogy el akarja magyarázni, amit nem értesz, meg akar tanítani valamire, amit nem tudsz, biciklizni, hóekézni, hasilélegezni, vezetni, vékony palacsintát sütni, ütve fúrni." Tényleg ilyenek vagyunk?

Szereztem efféle tapasztalatot, igen. De azért ez egy vicces szöveg.

A netnaplódban hozzáfűzöd: „Alapvetően minden férfi kegyetlen. A férfiak utódokat akarnak, párzani akarnak, aztán elmennek harcolni, győzni, alkotni." A férfinem nevében szégyenkezem, ha ez igaz.

Ne menjünk most bele. Ezt két éve írtam.

Ugyancsak a netnaplódból is tudható, hogy a nyolcéves Marcell fiadat Medvének hívod. Miért éppen Medve, oly sok állat közül?

Nagyon mély a hangja. Ha itt állna mellettem, nyilvánvaló volna, hogy miért Medve, és nem Mackó. Már a szülészeten, amikor elvitték, a falon át is fölismertem a hangját. Azóta is mindig megkérdezik, hogy be van rekedve a kisfiú? Nem, ő dörmög. Tehát egy igazi medve.

Barna, jeges vagy panda?

Barna, barna.

Dühös medve, vagy inkább szelíden cammogós?

Egy nagyon határozott barna medve, saját elképzelésekkel.

HÁY JÁNOS

Vámosmikolán, április elsején

Ha a szülőfaludra gondolsz, eszedbe jut-e, hogy rólam nevezték el?

Nekem nem jut eszembe, de a haverjaim mindig emlékeztetnek rá. Állandóan cikiznek, hogy mi is a kapcsolat kettőnk között, hogy én tulajdonképpen benned születtem. Kicsit kínos, mert ugye ez olyan, mintha nekem nem lenne anyám, csak apám… Egyébként annyira Vámosmikolán születtem, hogy tényleg a házunkban, az anyám ágyában. Gyerekkoromban ezt persze nagyon szégyelltem, mert olyan fejletlen dolognak számított otthon születni, de manapság kifejezetten divatos, szóval lehet vele dicsekedni, hogy én már akkor korszerű voltam.

Mit gondolsz, függetlenül tőlem, más ember volnál-e, ha nem Vámosmikolán jössz a világra?

Biztosan van jelentősége a helyszínnek. Már csak a történelmi földrajz szempontjából is. Mindig azt gondoltam például, hogy a szlovének azért jobb fejek, mint a magyarok, mert ott nagy hegyek vannak, meg tenger, a magyaroknak meg azért ilyen lehangoló a lelkivilága, mert itt csak lekopott röghegységek vannak, de amikor megtudtam, hogy Szlovénia legalább olyan jó öngyilkosságból, mint Magyarország, rájöttem, hogy ezen a logikán nem érdemes túl messzire menni. Szóval valójában nem a Vámosmikola a fontos, hanem az, hogy vidéken, hogy egy faluban töltöttem a gyerekkoromat, sőt azt a kilenc hónapot is, amíg anyám terhes volt velem. Az alapélményeket és az alapvető kommunikációs gesztusokat vidéki közegben kaptam meg.

Gyerekkorodban tájszólásban beszéltél?

Nem. Körülöttem tájszólásban, bár nem egységes tájszólásban beszéltek az emberek, de én valahogy ebből kimaradtam. Ezt a tényt anyám azóta sem érti. Tehát, amikor asszimilálódnom kellett a budapesti közegben, nem a tájszólást kellett levetkeznem. Meg kellett tanulnom egy olyan nyelvet, amivel Budapesten is kommunikációs helyzetbe tudok kerülni. Amely nyelvet az új környezetben is megértenek, amely nyelven, s ez rendkívül fontos, képes vagyok megfogalmazni, mások számára értelmezhetővé tenni a gyermekkoromat. Ez nem pusztán a vidékiség problémája, ugyanez jelentkezik, ha például te New Yorkban az ottaniak számára meg akarod

mutatni, ki vagy. S ez nem az a kérdés, hogy tudsz-e angolul, hanem az, hogy tudsz-e olyan mondatokat mondani, amelyek révén az ő számukra meghatározható a kiléted. Ha nem vagy erre képes: elvesztél. Nem létező ember vagy.

Mondj egy konkrét példát.

Nem tudok. Hisz ezt nem lehet egy konkrétban megragadni. A budapesti nyelv sokkal gyorsabb, célirányosabb, s természetesen olyan viszonyítások, amik Vámosmikolán érvényesek, itt értelmezhetetlenek. Gondolj csak arra, hogy sok budapesti még a kacsa-liba, búza-árpa problémába is belebukna. Nagyon fontos viszont, hogy a váltás ne úgy történjen, hogy az ember evakuálja a múltját. Hogy marad egy fedett terep, amit szégyell, vagy pusztán csak eltagad. Pszichikailag ez egy időzített bomba, ami egyszer biztosan berobban, s annak esetleg áldozatául esik az ember teljes személyisége.

Tíz évvel vagy fiatalabb nálam, következésképp 1960-ban születtél, azonban április elsején. Ez talán nehezebb lehetett, mint a Vámosmikola.

Érdekes, sokkal kevesebbet hecceltek, mint ahogyan apám föltételezte, amikor születtem. Ő nagyon szerette volna áttenni az eseményt másodikára, vagy visszahúzni harmincegyedikére…

Akkoriban az április negyedike sem számított rossznak.

Az már túl messze esett. De nem volt mit tenni, április elseje kellős közepén születtem, délután két órakor, nem tudták befogni a gyerek száját, hogy másnapig ne visítson. A sorozatos tréfálkozások egyébként akkor kezdődtek, amikor hatodikban a jóakaratú magyartanárnőm azt mondta az osztálynak, hogy senki ne merje gúnyolni ezt a fiút, mert április elsején született. Ezután természetesen beindult a radikális cikizés. És vedd hozzá, hogy pluszban még balkezes is vagyok. Szóval, tele a sorsom tragikus elemmel.

Átszoktattak?

Igen. Ezt a szülői projektet a helyi körorvos is katalizálta, aki kijelentette, hogy az pusztán rossz szokás, hogy én mindent bal kézzel csinálok. Direkt vagyok balkezes, csak hogy felhergeljem a környezetemet. Jó keményen át kell a gyereket nevelni. Szüleim a szakértői véleményt parancsnak tekintették, s ettől fogva egy ebédet sem tudtam jó érzéssel végigenni, mert apám örökösen a kezemet bámulta, s ha véletlen a bal elindult, rögtön rácsapott, ahogyan a tanító néni is az

iskolában. Ebből adódóan én gyakorlatilag nem tudok kézzel írni, mert ballal már nem, jobbal pedig hiába tanultam meg, egy idő után olyan érzésem van, ha még egy szót leírok, rögvest meggárgyulok. hogy ez azért van, mert olyan görcsösen szorítom a tollat, vagy mert az agyban valami zűr keveredik, nem tudom. Mindenesetre én gépfüggő vagyok.

A Ki kicsoda szerint képzőművész is vagy. Melyik kezeddel festesz?

A ballal, de nem vagyok képzőművész, csak műkedvelő festő. Dilettáns.

Az, hogy április elsején születtél, azt is jelenti, hogy a Kos a csillagképed, nem tudom, ez érdekes-e számodra.

Hogyne. Minden héten megnézem a tévéújságban, hogy Astro árgus mit üzen. Nagyon praktikus: két mondatban összefoglalja a hetemet. Megmondja, mit várhatok a szerelmemtől, mennyi pénzhez jutok, melyik ezen a héten a kedvenc színem, melyik a szerencsenapom, és akkor este átgondolhatom, miért volt szerencsém. Egyébként nem a mai a szerencsenapom.

Még alakulhat. A rock iránt legalább annyira érdeklődtél, mint én, együttesednek az volt a neve: Original Lager. Miért?

Ez olyan kifejezőnek tűnt abban az időben. A politikai üzeneten túl a sörhöz is kötődött, így egyszerre volt ironikus és vér komoly, amilyen a rock and roll szerintem. A zenekarról el kell mondanom, hogy sajnos a fellépésig nem jutottunk el, szemben veletek, az első koncert előtt felbomlottunk, művészi feszültségek miatt. A törésvonal egyik oldalán voltak, akik tudtak zenélni, a másik oldalán azok, akik akartak. Mint én.

Írtál szövegeket is a zenekarnak?

Igen, igen. Az volt a bomlás egyik oka. Nem szívesen idézném. Jelen van egy barátom, aki szem- és fültanú volt. Amikor ezt a két soromat hallotta: „Körbe vesznek a rémképek, rám rontanak a kémrémek”, rögtön rávágta: Inkább a kínrímek rontanak rád, s ebben tagadhatatlanul volt némi igazság. Elég gáz volt, minden versszakban volt egy-egy vérfürdő, szóval bennük volt a nyolcvanas évek depressziós alapérzése, amiben egyébként én a mai napig elég otthonosan mozgok. De majd fejlődök, és kialakítom magamban a pozitív gondolkodást. Mert ha így körülnézek a világban, mi sem indokoltabb, mint pozitívan gondolkodni, meg optimistának lenni.

Érettségi után újságkihordtál. Miért?

Tanulmányi eredményeim, finoman szólva, nem tették lehetővé a felsőoktatási képzést. Az őrmezei lakótelep és a Lágymányos egy része

volt a körzetem, ahol most nagyon szép villák épültek. Fél ötkor indultam otthonról, mindig az ébresztő-rádió keltett, a Rákóczi-indulóval, azóta is irtózom ettől a zeneműtől. Pontosan beosztottam, melyik taktusnál mit kell csinálnom, így kapkodva elkészültem. Mindig ugyanannál a sornál kapcsoltam ki a rádiót, hogy kifussak a lakásból, mert el kellett érnem a hetvenkettes buszt, ami bevitt a Kosztolányira. Rohantam az elosztóba, átvenni a nagy táskát az újságokkal. Igazán jó fószerek dolgoztak, akadt ott ismert rock zenész és elfuserált filozófus, dilettáns költő, s lestrapált családapa, aki téglákra gyűjtött az új házhoz. A területen aztán széthordtam a lapokat, és kilenc után már szabad volt a napom. A kutyáktól azóta rettegek. Több családi ház tulajdonosa ragaszkodott hozzá, hogy ne a postaládába dobjam az újságot, hanem menjek be a kertbe, akasszam a konyhaajtóra. Az egyik házban egy rohadt nagy, vérszomjas farkaskutya őrjöngött, de láncon. Hanyagul vonultam el mellette, azzal a gőggel, hogy úgyis meg vagy kötve. Amikor visszanéztem, hogy még egy gúnyos szempillantást vessek a rab állatra, épp azt láttam, hogy a lánc elszakad… A sebességet a rémület diktálta, a táskát és az újságokat eldobva lóhalálában menekültem. Az volt a mázli, hogy a kutyák reflexszerűen megtorpannak, amikor a területük végét elérik, ezt kihasználva elviharzottam, különben talán széttépett volna. És akkor ugrik például a mai program.

Később könyvesbolti eladó lettél. Hol?

A Gorkijba vettek föl, az volt az orosz nyelvű könyvesbolt. Orosz szakra készültem, s valamennyire tudtam a nyelvet. Dolgozott ott egy barátom, a Hermann Robi, aki később az Írók Boltjának vezetője lett, ő hívott oda. Az újságkihordói magány után jólesett a közösség, sokan dolgoztak ott, sok velem egykorú, egysorsú ember. A Bölcs Bagolyba jártunk kajálni, nem volt pénzünk, ezért szaftos tésztát ettünk. Az egyik csaj, aki a pult mögött állt, szerelmes volt belém – a barátom szerint inkább őbelé –, nagyon megsajnált, hogy ilyen ócska koszton vagyunk, és mindig becsúsztatott egy hússzeletet a tészta alá.

Épp itt, az Alexandrával szemben volt egy neves étterem, a Skála helyén. Sinkó László és Sinkovits Imre édesapja főpincérként működött ott. Ő József Attilával tette ugyanezt. Aki azonban állítólag tiltakozott: de kérem, feltétet nem rendeltem! Meséli ezt Sinkó László.

Úgy látszik, én nem voltam akkora jellem.

Diplomát szereztél Szegeden, tanítottál, majd kiadóban helyezkedtél el, egyre magasabb pozíciókban. Sok íróra, aki kiadói emberként a kollégáiról dönt, ferde szemmel néznek. Rád nem. Egyetértesz?

Hát, nem tudom, remélem, hogy nem. Már csak azért sem, mert igazából soha nem voltam olyan vezető, aki például a kifizetésekről dönt. Szakmai kérdésekben volt némi kompetenciám, azt igyekeztem tisztességesen csinálni. A legfontosabb mégiscsak az, hogy a gyerekeknek, ha már van, s nekem van kettő is, enni és lakni kell. Ehhez szükség volt állandó jövedelemre. Nem játszhatom el, hogy én milyen nagy művész vagyok, amit esetleg képzelek magamról, mert miért ne képzelném. Ugye minden művészetet fölülír az élet. De arra törekedtem, hogy a kiadói munka mellett – amiről te is tudod, milyen kemény – az írói feladataimat se hanyagoljam el. Mert az is alapszabály, hogy amit ma kell megírnod, azt holnap már nem tudod. Holnap mást fogsz megírni. A szerkesztői munka tisztességes polgári foglalkozás, ez a második szakmám, a tanítás mellett, amiről papírom is van, s néhány évig tényleg gyakoroltam.

Téged talán az egyéniséged miatt sem bántottak. Az első három jelző, ami rólad eszembe jut: visszahúzódó, ironikus, szeretni való.

Kár, hogy a családom nincs itt, ha ezt hallanák, biztosan elsírnák magukat…

Megírom nekik levélben.

Légy szíves. Akkor talán nem vetnék a szememre, hogy egy erőszakos zsarnok vagyok, aki mellett képtelenség élni.

Azt mondtad egy interjúban, hogy nem szereted az ajánlásokat. A Vigyázat, humanistákat mégis E.-nek és P.-nek ajánlottad.

(Nagy sóhaj.) Nem konzekvens az ember. Ez egyébként a második kötetem. Az elsőt akkor állítottam össze, amikor nyolcvanötben följöttem Szegedről. Bevittem a Móra Könyvkiadóba, Sík Csabához, aki korábban a Magvetőben volt irodalmi vezető, de összetűzésbe került Kardos Györggyel, az igazgatóval, s végül átment a Mórához. Az ottani főnöke, Sziládi János, népies ízléssel bírt, iszonyodott mindentől, ami egy kicsit formabontó. Reménytelennek gondoltam, hogy a kötetemet kiadják. Annyira nem volt benne a trendben, amit csináltam, képversek, szövegkollázsok, rajzok, szóval nem gondoltam, hogy ilyesmire lenne kereslet… Később jöttem rá, hogy Sík borsot akart törni velem az igazgatója orra alá. Végül kierőszakolta, hogy megjelenjen a kötetem.

Amikor létrejött a Holnap Kiadó, Sík vezetésével, ő hívott oda szerkesztőnek. Itt tanultam meg a szakmát, főként Síktól, aki nehéz fickó volt, de nagyon sokat tudott, s nem csak a könyvkiadásról.

A versek után regényeket írtál, mostanában színműveket is. Miért fordultál ezekhez a műfajokhoz?

Kíváncsi voltam, meg tudom-e csinálni. A próza egészen más típusú gondolkodást kíván, mint a vers, prózában nagy ívekben kell gondolkodni, a versnél minden koncentrált, minimális nyelvi jelenlétre fókuszál. A színpadhoz egy harmadikféle látásmód szükséges, dialógusokkal kell elmondani mindent.

Olvastam, hogy a gimnáziumban kettest kaptál irodalomból. Nekem volt egyesem is. Kínos adat magyar író életrajzában.

Nem nagyon szeretett a magyartanárnőm. Általában egyest vagy nullást adott a dolgozataimra. Néha pedig azt mondta: János, én a te dolgozatodat elvesztettem. Hogy értsed, el kéne mondanom, milyen az, ha egy vidéki fickó följön Budapestre. Hogy miképpen viszonyul hozzá a felnőtt társadalom. S itt a felnőttséget a tanárok képviselték. Amit a fővárosi osztálytársaim megengedhettek maguknak, azt én nem. Számomra a hatvanas évek szabad szelleme volt a meghatározó: rokendroll, avantgárd, szabad szerelem, szabad gondolkodás a világról. De ez a szemlélet nekem nem járt. A vidéki fickó örüljön, hogy tanítják, tegye hátra a kezét, és tanuljon meg mindent kívülről, legyen eminens és „jó gyerek". De ilyen értelemben én nem voltam jó. Értelemszerűen ez meghozta a büntetést is, a rossz jegyeket, s az állandó fenyegetést, hogy kirúgnak. Persze volt nekem korábban is problémám a tanáraimmal. A *Dzsigerdilen* című regényem a török korban játszódik, ám az alapélménye az volt, hogy a Szilveszter nevű matektanárom felpofozott gyerekkoromban. Ráadásul állandóan hármast adott matekból. Az apám szerint a rossz matekjegy egy katasztrófa. Irodalomból megbukhattam, de matekból! Szóval erről ő nem tudhatott. Egyszer ez a Szilveszter megjelent nálunk, apámmal akart beszélni. Tudni kell a történethez, hogy apám vezető volt a téeszben. Hosszan beszéltek kettesben az udvaron, rettegtem, mi lesz. Apám bejött, de nem szólt semmit. Még jobban szorongtam, azt hittem, apám azért hallgat, hogy lelkileg összetörjön. Végül hónapokkal később mesélte anyámnak, hogy megint itt járt a Szilveszter… megint traktort kért kölcsön.

Ettől kezdve jó jegyeket kaptál.

Igen.

Úgy tudom, az eredeti neved nem Háy. De Háy néven már működött magyar író, az ötvenhatos íróper fővádlottainak egyike. Miért ezt a nevet vetted föl?

Háy Gyula nekem akkor nem volt benne a képben. Először nem akartam néven publikálni. Szeretem az anonimitást, főként amiatt, mert a kor a név mákonyában él. Több név variálódott, végül ez maradt, talán véletlenül. Már nem emlékszem. De most már az enyém.

Mi az eredeti neved?

Foglalt. Egy már nem élő író által. Annyira meghökkennél, ha elárulnám. Hát… a János stimmel. Híres magyar költő. Nem Pilinszky.

[VALAKI A KÖZÖNSÉGBŐL] Arany?!

Hagyjuk, de azért Batsányit sem kéne rögtön kukába dobni

Ha varázserővel bírnék, és teljesíteném három kívánságodat, mit kérnél?

A vágyakozás, a kívánás nem jellemző rám, az én akaratom mindig az aktuális feladatok elvégzésére irányul. Mert például szívesen elmennék Indiába, de ha nem megyek, akkor sincs semmi. Azért az most vágyam, hogy holnap meglegyen a pénztárcám, amit ottfelejtettem a könyvtárban. Aztán esetleg ilyenek, hogy tudjak jól angolul. Meg legalább kicsit franciául.

Ez már négy.

Akkor a pénztárcáról lemondok, csak kiveszem belőle a bankkártyát.

RADNÓTI SÁNDOR

Legjelentősebb műveim még előttem állnak

Tisztázzuk először, hogy rokona vagy-e Radnóti Miklósnak?

Nem vagyok rokona, Glatter volt az eredeti neve a családjának, az enyémnek pedig Recht.

Rokona vagy-e Radnóti Zsuzsának?

Radnóti Zsuzsának sem vagyok rokona. Tizenhat éves koromban egy országos pályázaton vettem részt, aminek az volt a címe: „Ifjúsági problémák a modern drámairodalomban.” Felbóklásztam a Vígszínház

legfelső szintjén lévő kis könyvtárba, egy nálam néhány évvel idősebb sugárzó fiatal nő ült ott, bemutatkoztam, ő is: Radnóti Zsuzsa! Nagyon örültünk egymásnak.

Biztosan tudod, hogy a Sándor görög eredetű név, Alexandrosz, és az eredeti értelme: embereket oltalmazó, vagy az emberektől oltalmazó. Melyiket érzed magadhoz közelebbnek? És kiktől oltalmaznál?

Hát, összetartozik a kettő. Mint kritikus oltalmaználak az üres íróktól, mint tanár oltalmaználak a tudatlanságtól.

Ezzel a névvel milyen érzés, ha mondjuk a Radnóti Színházba mész?

Már nem szoktam érezni, viszont fiatalkoromban volt néhány év, amikor azt gondoltam, hogy költő leszek, akkor elég rossz érzés volt. Egynéhány vers meg is jelent a tollamból, de álnéven.

Mi volt az álneved?

Négy keresztnevem van, Sándor, Ferenc, Antal, Tádé, ezért a Tádét választottam, és Tádé Sándor voltam.

Milyen kár, hogy nem lettél költő! Ezek szerint kritikus lehet az ember nagy költő nevével, csak költő nem. 1946. március 27-én születtél. Ennek első következése, hogy a csillagképed Kos. Talán frivol megjegyzés, hogy kicsit emlékeztetsz is kosra, nemcsak kinézetedben, hanem habitusodban. A második, hogy én ebből kikalkuláltam, hogy milyen napra esett.

Miután tudom, hogy te ezt fel szoktad tenni, mielőtt jöttem volna, a kisfiamat megkértem, hogy ókumlálja ki, de sajnos az öröknaptára csak 1970-ig működik, azt pontosan meg tudom mondani, hogy 1970. március 27. péntekre esett. De 1946. március 27-ről csak az rémlik, hogy hétvégére esett.

Énszerintem szerdára. Az ide vendégségbe jövők közül talán nem is volt még szerdán született. Van bármilyen viszonyod a szerdával?

Most az jutott eszembe, hogy volt és van is egy Szerdahelyi István nevű kritikus, akit Kálnoky László nagy költő egyszer kifigurázott egy versében, és Hétközéphelyinek nevezte. Mellesleg szerdán és csütörtökön tanítok.

Oda jártál, ahol most tanítasz, az ELTE BTK-ra, magyar–filozófia szakra, 1969-ben végeztél. Zűrös időszak volt a filozófia szakosoknak, elég közeli barátságban álltam Haraszti Miklóssal, de nem tudom, hogy évfolyamtársad volt, vagy lejjebb, följebb?

Bonyolult, mert én magyar–népművelés szakon kezdtem, ezt szokták úgy hívni, hogy szertár-ruhatár, a könyvtár szak alegysége volt akkoriban a népművelés, tehát nem is volt tanszék, tansámlinak neveztük. Azért választottam a népművelés szakot, mert egy atyai jó barátom, Hegedüs Géza ezt tanácsolta. Nem volt túl jó tanács, mert mindenből kaptunk egy kicsit, csillagászatból is, fizikából is, és az első év után én keresztféléves lettem, ilyen módon másodéves magyar szakos és első éves filozófia szakos, tehát Haraszti ennek okából eggyel fölöttem járt, ha jól emlékszem.

Emlékszel-e, hogy mikor találkoztunk életünkben először?

Akkoriban, de segíts!

A Magvető Kiadóban szembejöttél a folyosón, mondták többen, hogy te ellenzéki magatartásod miatt most magadra vontad Kardos elvtárs haragját, ezért ki vagy rúgva. Nagyon blazírtan és magabiztosan jöttél-mentél. Kérdeztem, akkor most mihez kezdesz? Te: nem számít. Emlékszel erre?

Nem, ez így nincs előttem. A történet ott kezdődik, hogy miért vett fel. Azért, mert Lukács György tanítványa voltam, még élt, és telefonált neki, hogy itt van egy tehetséges ember, vegye fel. Kardos éppen arra vállalkozott, hogy Lukács György műveit adja ki, azt a fehér sorozatot, ami a Gondolat Könyvkiadónál indult, éppen akkor került a Magvetőhöz. Erre a munkára, tehát Lukács könyveinek a kiadására vett föl engem, de mást is csináltam, szépirodalmat is olvastam szakmányba, és az első év nagyon jól telt. Tapasztalatlan voltam, akkor kerültem ki az egyetemről, egy darabig nem tűnt föl, hogy az az ajtó, amelyen én rendszeresen bejárok, nevezetesen az igazgatói irodáé, sok mindenki számára állandóan zárva van. Szívélyes jó viszonyban voltam Kardossal, sokat mesélt az életéről, a katpolos múltjáról, arról, hogy hogyan került át az ÁVH-hoz, s onnan miért rúgták ki, hogyan került börtönbe. Sok mindent megtudtam tőle, tanultam a történelemről és az életről. Velem elragadó volt a kezdeti időkben, mindaddig, amíg az első konfliktusra sor nem került. Ott volt a kollégám, Kenedi János, akit kirúgott. Én tiltakoztam. Ettől fogva becsukódott az ajtaja, kezdődött az a rideg marhatartás, amit nagyon sok más kollégával is csinált. Elviselhetetlen, autokrata diktátornak mutatkozott. Fantasztikus levelező volt, de emberére talált, mert én is nagy levelező vagyok. Úgyhogy jöttek-mentek a levelek. Emlékszem, Csörsz

István *Sírig tartsd a pofád* című könyvét szerkesztettem, Kardos mindenféle hibákat talált a szerkesztésben, mondvacsináltakat. Feleltem, érveltem. Válaszában azt az egyébként jó poént sütötte el: Arra figyelmeztetlek, hogy ne kelljen az általad szerkesztett könyv címét a figyelmedbe idéznem. Magyarul, tartsam sírig a pofám. Hamarosan Könczöl Csaba kollégámat is kirúgták, újra tiltakoztam – meg voltak számlálva a napjaim. Kardos minden további nélkül megtehette volna, hogy áthelyezés miatt válik meg tőlem, de ő még a búcsúba is akart egy kis bosszút vinni, így a munkám alacsony és rossz színvonalára hivatkozott. Nem voltam rest, és munkaügyi döntőbizottság elé vittem a dolgot, nagy port vert föl, hogy megnyertem. Visszahelyeztek. Be tudtam bizonyítani, hogy kétszáz százalékos a havi teljesítményem, hogy mindenféle dicséreteket kaptam, és így tovább.

Egy szerkesztőnek hogyan lehet százalékban mérhető a teljesítménye?

Úgy, hogy többet olvas, mint más szerkesztők. Volt norma, én mindig gyorsan olvastam. Visszahelyeztek, ott ültem még három hónapig, semmi munkát nem kaptam, utána egy újabb döntés már az áthelyezésre hivatkozott, és vége. Hogy mikor találkoztam veled, az első vagy a második fordulónál, azt nem tudom.

Sajnos én sem, de az évszámot meg tudom mondani. 1970-ben történt.

Valószínűleg mindkettő abban az évben volt. Fogod látni, hogy évszámokban hihetetlen rossz vagyok.

Nem baj, én mindent fölírtam. Ha valamit nem tudsz, csak kérdezz! Említetted, Lukács György tanítványa voltál, boldogult úrfikoromban mindenki tudta a versikét: Heller–Márkus–Fehér–Radnóti. Ők a Lukács-tanítványok. Valakit kihagytam?

Azért jóval többen, ugyanis Márkusnak voltak saját tanítványai, nevezetesen Kis János és Bence György, én inkább a Fehér–Heller házaspárhoz csapódtam, őket ismertem meg tizenhat éves koromban, és kerültem a bűvkörükbe.

Eörsi nem tartozott e körbe?

Eörsi soha nem volt tanítvány, bár Lukácsot nagyon szerette, ő lett a fordítója. Elmondhatta volna azt, amit később Tandori, amikor ő fordított Lukácsot: Azért fordítom, hogy legyen mit a tejbe „aprioritani”. Jártam Lukácsnál néhányszor fiatalkoromban, mindig azért mentem, hogy kérjek tőle valamit. Az volt a legenda, hogy a Lukács olyan befolyásos ember,

hogy ha valakit üldöznek, és szólunk neki, akkor ő azonnal közbenjár, nem eredménytelenül. Sejtheted, hogy a Haraszti és köre miatt időnként fölmentem, jelentettem, hogy éppen mit csinálnak velük, kértem, hasson oda. Hogy odahatott vagy sem, azt nem tudom. De varázslatos embernek találtam. Nem is ismert, csak úgy fölestem, őrült figyelemmel végighallgatott, és mindig szerepelt nekem, ha szabad így mondanom. Tehát előadott néhány történetet, néha a kommünről, máskor Móricz Zsigmondról. Fehér Ferenc, Heller Ágnes férje, kritikus és filozófus, megszervezett egy találkozót, elhívta magához Lukácsot, meghívott engem és még néhány fiatalembert, akkor láttam társaságban először. Bámulatos volt az öreg állóképessége, egyik konyak a másik után, egyik szivar a másik után, és kettőkor, amikor a házigazda már vérvörös volt a „feröccsöktől", ő még mindig ugyanúgy ontotta az anekdotákat. Hadd tegyek még valamit hozzá Lukácshoz és a Radnóti névhez, ami a két kérdésedet összeköti. Sok könyvét őrzöm dedikációjával, akkoriban megjelent németül – magyarul még nagyon sokáig nem – egy kis könyve Szolzsenyicinről, abba azt írta nekem, hogy Radnóti Miklósnak szeretettel.

Szép. Témát váltok. Nem szeretsz erről beszélni, de a magyar ellenzék egyik oszlopos tagja voltál. Mi a legdurvább retorzió, ami téged ért?

Egyszer bevittek, egy fél napon át kihallgattak, vegzáltak, egyszer pedig két napon keresztül követtek. Az nagyon mulatságos volt. Én rettenetesen figyelmetlen és szórakozott ember vagyok. Kétfajta követés lehetséges, a fehér és a fekete követés. Fekete követés esetén azt akarják, hogy ne vegyem észre, nagy apparátussal, legalább öt autóval és legalább tizennyolc emberrel kell csinálni. Fehér követés esetén viszont azt akarják, hogy észrevegyem, és jól megijedjek. De én nem vettem észre. Egy fél napig tartott, amíg hirtelen föltűnt nekem, hogy az a kis pörge kalapos ember, akit Budakeszin is láttam már két órával ezelőtt, most itt van a Városligetben, ugyanazon az autóbuszon, mint én.

A Magvetőtől a Gondolathoz kerültél.

Ez olyan rejtélye az életemnek, amit soha nem tudtam megfejteni, mert én is föltettem magamnak a kérdést, amit te nekem, hogy mit is fogok én most csinálni. Berényi Gábor barátom a Gondolatnál dolgozott, mint lektor, beszéltem vele, azt tanácsolta nekem, hogy írjak egy levelet az ő igazgatónőjének, nem akar-e felvenni. A levelet megírtam, minden remény nélkül, erre behívott és fölvett. Egyszer azért szeretném megtudni, hogy mi

történt. Mert ismervén ezt az egyébként rendes nőt, az biztos, hogy nem a saját iniciatívájából vett föl. Talán nem szerette Kardost, ez is szerepet játszott benne.

Aztán úgy alakult a sorsod, hogy szabadúszó lettél.

Pontosan tíz évig voltam szabadúszó, ezt azért tudom, mert anyukám, amikor kirúgtak már a Gondolattól is, megkérdezte tőlem: Meddig fog ez tartani, fiam? Nyeglén azt feleltem neki, hogy tíz évig, édesanyám. És napra pontosan tíz évig tartott.

Mert szereted betartani a szavadat. Miből éltél?

A legváltozatosabb dolgokból, az elején álnéven olvastam össze fordításokat az eredetivel, ezt úgy hívják, kontrollszerkesztés. Később már a saját nevemen csinálhattam. Aztán szociológiai intézetbeli barátaim megbíztak, interjúvoljam végig a Budapesti Iskolát, mert nem csak ezt hívták Budapesti Iskolának, hanem a Magyar Freudistákat is, sőt azok még inkább ezen a néven szerepelnek. Csináltam egy hatalmas, vastag kötetet interjúkból. Az volt a cél, hogy fele időben keressek pénzt, fele időben pedig tudjak saját munkát végezni.

1989-ben az esztétika szakon tanár lettél, és a Holmi egyik szerkesztője. Honnan ismerted Réz Pált?

Egyszer fölmentem hozzá valami aláírásügyben, mert én aláírás-szervező voltam, tudod, értelmiségi tiltakozó akciókban. Közel laktunk egymáshoz, a sarkon időnként elbeszélgettünk. Amikor Kenedi János ötletéből és javaslatára elkezdte szervezni a Holmi című folyóiratot, rám is gondolt, nagy örömmel vállaltam, minden irodalmárnak az a vágya, hogy folyóiratot csináljon. Nekem egy kicsit későn jött, mert ilyesmit azért a húszas éveiben kellene csinálnia az embernek.

Azt is olvastam, némi meglepetéssel, hogy te 1994-ben országgyűlési képviselőjelölt voltál, ez igaz?

Igen, komoly garanciákat adtak, hogy semmiképpen nem kerülhetek be, a lista százhuszonötödik helyén álltam. Ők talán úgy gondolták, hogy valamit ér a nevem. Ez egy gesztus volt, én a Szabad Demokratákhoz csatlakoztam, evidensen a hagyományaimból következően.

Annyira, hogy beléptél a pártba?

Igen, hogyne, mai napig tagja vagyok. Nem titok.

V*isszatekintve hogyan ítéled, ért valamit a neved, és az ilyen gesztusok?*

Fogalmam sincs, mindenesetre általában azt gondolom erről, amit régebben is, nagyon határozottan tiltakoztam szóban és írásban az olyasféle nézetek ellen, melyek szerint a politika alacsonyabb rendű tevékenység, mint a magas értelmiségi foglalkozások. Tiltakoztam az ellen, hogy a magánéleti vonalakon található minden igazi érték, míg a közéletben kizárólag ócskaság van. Az elmúlt évek valamelyest rontották ezt a bizalmamat a politikában. De még mindig abszurdnak tartom a közélettel szembeni hihetetlen lenézést, ami nálunk általános.

Említetted, mennyire szeretsz levelezni. Egyik kedves levelezőtársad Beke László volt, még a nyolcvanas évek elején. Őneki írtad meg, hogyan kezdődött: „Bizonyára emlékszel rá, hogy körülbelül egy éve összetalálkoztunk egy autóbuszon, és kiderült, ugyanoda tartunk. Egy művészi eseményjátékot, performance-ot fogunk megnézni, El Kazovszkij, Dzsan Panoptikum.” Milyen volt?

Egy svábhegyi kertben zajlott, nagyon nehezen tudnám már fölidézni. Azóta is foglalkoztat engem a probléma, hogy mikor kezdődik egy ilyesmi és mikor végződik. Színházban nagyon világos jeleket kapunk. Sötét lesz, esetleg csöngetnek. Vagy fölmegy a függöny. Ugyanígy minden felvonás végén. A Dzsan Panoptikumnál és általában a performance-oknál azonban nincs határozott válaszvonal az élet és a műalkotás között. Esterházy Péter egy sorával lehetne leírni: „Ez még-már a játék?” Nagyon releváns kérdés. A képzőművészetben is néha a konnektort is műalkotásnak nézem, ha olyan kontextusban van, ahol lehetne akár az.

Úgy folytatod, hogy épp azt írod, amit most fejtettél ki: „Akkor én azt mondtam neked, hogy az effajta művekkel szembeni fő kérdésem mindig az, mikor kezdődik, mikor ér véget.”

Lám.

Vitátok lényege – a szakszerűség látszatát sem tudom kelteni – az, hogy mintha Beke László úgy vélné, hogy minden műalkotás lényege az Isten megkeresése, méghozzá valamilyen tradíciók követésével, azt írja például, hogy: „Amikor Marcel Duchamp, aki egyébként vécécsészét állított ki konnektor helyett, és ez a művészettörténet egyik fontos darabja, tehát amikor Marcel Duchamp abbahagyta a festést, úgymond a sakkozás javára, elhatározását kezdetben antiművészeti gesztusként értékelték. Később azonban be kell látni, hogy éppen ellenkezőleg, a sakkozást tette a művészet részévé.” Ezzel te nem értesz egyet?

Két kérdés ez. Akkor egyetértettem-e? Fogalmam sincs, valószínűleg nem. Most egyetértenék-e? Bizonyos esetekben, bizonyos kontextusban talán igen. Nagyon fontos valóban, hogy ki sakkozik, mi az előtörténet. Duchamp másik híres példája: vett a Louvre-ban egy képeslapot a Mona Lisáról, ráfestette a bajszot, aláírta: Forró a segge. Évekkel később elment megint a Louvre-ba, vett egy ugyanolyan képeslapot, amelyhez már nem nyúlt hozzá, csak címet adott neki: A megborotvált Mona Lisa.

Tudod, kellemes meglepetés, hogy egy ekkora nagy professzor be meri vallani, hogy a régi és a mai véleménye különböző lehet.

Nézd, azt mondtad nekem, mikor felkészítettél, egy mondattal, hogy ne készüljek. Ehhez tartottam magam, és például a Beke-levelezésre a tényén kívül őszintén szólva nem emlékszem.

Szép, hogy ezt is bevallod. Hamisítás címmel jelent meg fontos könyved. A másiké egy sor latinul. Te hogyan választasz címet?

Van a Kossuth téren a Rákóczi lovas szobra. Sokszor sétáltam arra gyerekkoromban, közel laktam. Olvasható rajta a rejtélyes szöveg: „Recrudescunt vulnera inclytae gentis Hungarae.” Jóval később tudtam meg, hogy ez Rákóczi kiáltványának első mondata: „És megújulnak sebei a nemes magyar nemzetnek.” Amikor egy tanulmánykötetemnek címet kerestem, ez ugrott be, és *Recrudescunt vulnera* lett a cím, mert olyan megújuló sebekről írtam, amelyek azóta sem forrtak be.

Van olyan hagyományos nézet, hogy az idegen szavak alkalmazása magyar címben nem mindig szerencsés. Ismerünk nagy kivételeket, mint a Harmonia cælestis, de mégis.

Hát az én könyvem is egy ilyen kis kivétel lett.

Egy másik kötetednek, sajnos, nem olvastam, ez a címe: Tisztelt közönség, kulcsot te találj!

Ez egy idézet, így fejeződik be a *Szecsuáni jólélek,* Brecht drámája: „Tisztelt közönség, kulcsot te találj, mert kell jó végnek lenni, kell, muszáj!” Nemes Nagy Ágnes fordítása. Azért választottam ezt a címet, mert a könyv a befogadásról szólt, arról, hogy az olvasóknak milyen jelentős a szerepük, nem csak a művek értelmezésében, hanem már a megalkotásában is.

Walter Benjaminról írt könyved címe: Krédó és rezignáció.

Tényleg, most hogy mondod, mennyi idegen szót használok a címeimben! A *Krédó és rezignáció* egy fiatalkori munkám.

Úgy tudom, 1999-es kötet.

Hát ez az! Mondom, első könyvem, amelyet a megírása idején egyben nem adtak ki. A rendszerváltás után voltak, akik tudtak róla, mondták, publikáljam végre. Ijedten elutasítottam, mondván, hogy azzal én már régen nem értek egyet. Aztán a kilencvenes évek végén újra megkerestek, akkor elolvastam, és azt gondoltam, hogy ugyan valóban nem értek egyet vele, de ez most már történelem, dokumentumértéke van. Ezért jelent meg ilyen későn a legelső könyvem.

Te a filozófiatudományok doktora vagy. Esztétikatudományoknak nincs doktoruk?

Nincs. Az esztétika a filozófia egyik ága. Erről eszembe jut, hogy Magyarországon van egy Esztétika című folyóirat, amely a kozmetikusok lapja.

Tényleg? Ez jó. A kritikarovat hozzád tartozik a Holminál. Magyarországon elmérgedt a viszony kritikusok és céltábláik között. Írod egy helyütt: „Miről ismerszik meg a jelentős kritikus? Arról, hogy ítéletei mögött szilárd az elméleti történelmi állványzat." A te elméleti történelmi állványzatod milyen?

Erősen hatott rám fiatalkoromban Lukács, később a hermeneutika, ez a megértés tudománya. Sok mindenhonnan szedegettem a filozófiámat, azt gondolom, az embernek ki kell kevernie a maga elegyét a különböző filozófiákból. Figyeld meg, hogy XX. századi filozófusoknak abban az értelemben nincs iskolájuk, ahogyan a korábbiaknak. Heidegger például nem utált senkit annyira, mint azokat a filozófusokat, akik az ő nyelvét használták, és követőinek tekintették magukat. Nézd, természetesen a kritikával mindig baj van, de én nem tartom olyan katasztrofálisnak a helyzetet, sőt ismerek mondjuk tíz érdekes és fontos kritikust, most csak az irodalomkritikáról beszélünk. A rendszerváltás előtt volt jelentős kritika, amely felépített egy új értékrendet, ennek a főszereplője most már sajnos halott barátom, Balassa Péter volt, aki „Megújuló prózánkról" címen Esterházyval és Nádassal a középpontban, Ottlikkal és Mészöllyel mint öreg mesterekkel lényegében újragondolta a magyar irodalmi kánont. Kétségtelen, kimaradtak belőle többen. De ha valamit megvilágítunk, akkor valami más sötétben marad. Ez teljesen rendjén való. Amikor a rendszerváltás után módomban volt végiggondolni, hogy én milyen kritikákat szeretnék mostantól kezdve a Holmiban, úgy gondoltam, hogy

ezzel ellentétben inkább szolgáló, szervizkritikát adjunk, tehát arra az olvasóra számítsunk, aki még nem olvasta a könyvet. El kéne mondani, hogy milyen, és kedvet csinálni hozzá, esetleg kedvetlenséget. Természetesen a Holmi ezt csak töredékesen tudta teljesíteni, de ez volt a cél.

Tételezzük föl, hogy beérkezik a Holmi szerkesztőségébe Spiró György Fogság című regénye, ezzel azért példálózhatunk, mert te már megírtad róla a bírálatodat, tehát elvont a kérdés. Tegyük föl, hogy a kritikusnak épp ellenkező a véleménye, mint neked. Mit csinálsz?

Természetesen leközlöm. Elmondom, hogy másként gondolom, de nem avatkozom bele. A rovatvezetés nem azt jelenti, hogy vissza akarnám hallani a saját véleményemet, annál is inkább, mert úgy végtelenül unalmas volna. Lehet érvelni, szükség esetén írásban is. Például Földényi Lászlóval vitatkoztam egyszer a Holmi hasábjain. Van egy talán kicsit borsos történet, de megkockáztatom, hogy elmondom. Amikor Kertész Imre új könyvét elolvastam egy este, letettem, azzal a gondolattal, hogy ezt a könyvet sikertelennek tartom. Őt természetesen nagyon nagy művésznek és nagyon nagy írónak a számos előző könyv alapján, de ezt sikertelen könyvnek érzem, most mit csináljak. Ezzel nem kínálhatom meg az egyik fiatal kritikust, mert vagy eltöri a pályáját, vagy botrányhőssé válik, egyik sem szimpatikus. Korombeliek már esetleg meggondolják, hogy mit írjanak, mellébeszélnek. Hát, ezt a kritikát nekem kéne megírni. Aludni tértem, és álmot láttam. Az álmom pedig az volt, hogy meghívtak Kertész Imréékhez egy nagy partira. Itt jön a történet borsos része, én bizony őnáluk a szoba közepén a földre csináltam.

Tényleg?

Igen. Álmomban. Micsoda álommunkára képes az ember, lényegében megálmodtam azt, amiről elhatároztam, hogy megcsinálom. Ezek után írtam egy kritikát, ami nagyon méltányos, nagyon udvarias, nagyon nagy tisztelettel beszél a nagy íróról, ugyanakkor sapienti sat, kiolvasható belőle, hogy ez egy sikertelen könyv.

Igen hosszú ideje tanítod a serdületlen magyar ifjúságot. Mi a helyzet és a tendencia az irodalommal való kapcsolat, illetve az olvasás szempontjából?

A tendencia talán egy kicsit romló. Én ugye doktoriskolát is vezetek, a doktoriskola első évfolyama bámulatos évfolyam volt, abban nagyon sok

nosztalgiával gondolok azokra az órákra, amelyek egyenrangú beszélgetésekké váltak. De ami a kérdésedet illeti, talán még kevesebben tudnak most írni és olvasni, mint 1989-ben. Az én életembe későn jött az egyetem, negyvenhárom évesen lettem oktató, olyasfajta pedagógiai hevületet, amilyennel azok látnak munkához, akik a diploma után azonnal a katedrára kerülnek, én soha nem éreztem. Lelkiismeretes tanár vagyok, azt hiszem, óráim népszerűek, de nemigen fordul elő velem, ami egy igazi tanárral gyakran, hogy hirtelen, ott az órán világosodik meg számára is valami, ezáltal még inkább meg tudja világítani.

Ha jól tudom, az utolsó köteted a Műhelymunka című, kiadta a Csokonai. Fölhívnám a figyelmüket, hogyha interneten veszik, már ötszáz forintért megszerezhetik, boltban drágább.

Én ezt is tőled tudtam meg.

A kötetből nagyjából kiderül, hogy kik a te kedves neveid a magyar irodalomban. Vagy én azt hiszem. A fő megbíráltak: Hegedüs Géza, Petri György, Esterházy Péter kétszer, Kántor Péter, Kukorelly Endre, Kertész Imre kétszer, írsz a Kaddisról, aztán a Felszámolásról, ez a már emlegetett bírálatod. Ha egy reprezentatív listát akarnánk összeállítani kortárs kedvenceidről, akkor ki hiányzik?

Sokan. Ez egy összegereblyézett kötet, így esetleges a névsor. Nincs is mindenki azonos szinten. Hegedüs Gézát például nagyon kedves, angyali lektűríróként mutatom be.

Ne szépítsük, azt írod, elavult.

Igen, de ugyanakkor nagyon szeretni való a világa, a történelmi regényei korábbi századok irodalmi eszményeit idézik.

A Ki kicsoda mindenféle adatokat közöl rólad, feltűnő, hogy nincs hobbid. Miért nincs?

Mert utálom ezt a szót, és utálom, ha megkérdezik, hogy mi a hobbim. De ha megkérdezed, azért megmondom.

Mi a szenvedélyed, Sándor?

Például a szivarozás. Nagyon szeretek szivarozni. Pipázni is szeretek. Pipák vásárlása elképesztő örömöt okoz. Egyre ritkábban teszem, de szeretném sűrűbben. Jó szivarokat szívni, mert általában csak Hunor szivart szívok. Hadd mondjam el kedvenc történetemet erről. Itt a közelben, a Nyugati aluljárójában volt egy vietnami házaspár, most már csak az asszonyt látom, remek dohányboltot birtokol. Bacsó Béla barátom,

aki szintén nagy szivaros, egyszer csak mondta, hogy végre megvan a Csongor utódja. Három évig rettenetesen szenvedtünk, amikor az eltűnt, nem volt a Csongornak megfelelő olcsó magyar szivar. Mutatta. Akkor még nagyon rossz, régies külalakkal gyártották. Futólag rápillantva úgy láttam, Humor a neve. Mentem a vietnamihoz, jó napot kívánok, kérek Humor szivart. Mit tetszik, kérem? Tudja, most jelent meg, új, olcsó magyar szivar, az a neve, Humor. Erre ő: Áz, kérem, nem Humor, hánem Hunor, áki egy régi mágyár hős.

Radnóti Istvánnak hívták édesapádat, édesanyádat Barta Magdolnának. Két gyereked van, köztük elég nagy a korkülönbség, 1975-ben született Anna, és 1992-ben András. Nagy korkülönbségű gyerekből van saját merítésem. Nálatok hogy van ez? Anna elméletileg szülhetett volna egy olyan korú fiút, mint az öccse. Hogyan fogadják el egymást?

Kétségkívül. Sokszor előfordult, különösen akkor, amikor legeltettem a fiam kisebb korában, és az üstököm már akkor is fehér volt, hogy nagypapai szerepnek tekintették ezt a legeltetést. A gyerekeimet két külön édesanya szülte, tehát… Úgy alakult, hogy nincsen közöttük kapcsolat.

Kérdezek mást. Úgy érzem, a saját pályádon mindent elértél, amit lehet, a Széchenyi-díjtól külföldi publikációkig. Hova szeretnél még továbblépni?

Tudod, amikor a mesteremet, Lukács Györgyöt megkérdezték nyolcvanéves korában (én most leszek hatvan), azt felelte: Tudja, én abban a különleges helyzetben vagyok, hogy legjelentősebb műveim még előttem állnak.

KARAFIÁTH ORSOLYA

*Vettem egy szobabiciklit,
vannak súlyzóim*

Akárhányszor találkoztunk kamerák jelenlétében, mindig parókában jöttél, sajnos, mert nekem az eredeti hajad jobban tetszik. Most lila-sötétkék turbánban vagy. Érdekel az a pillanat, amikor álltál a ruhatáradban, és kiválasztottad: ma, Vámos Miklóshoz, ezt!

Pontosan így történt. Gondoltam, ez olyan észrevétlenül simul a fejembe, hogy jó lesz.

Valóban. Azt hiszem, még senkinek nem tűnt föl. Na jó. 1976. szeptember 19-én születtél. Búsan nézel.

Még öt éve büszkélkedtem, hogy csak huszonöt vagyok, pedig csak húsznak nézek ki, de ez valahogyan átfordult már.

Rémes lehet. Én ötvenben születtem. Csak úgy mondom.

Abba már bele se gondolok.

Ha lehet, én sem. Mindegy. Tudod, hogy 1976. szeptember 19. milyen napra esett?

Szerintem szerda.

Nem.

Csütörtök.

Nem.

Akkor… péntek?

Nem. Már nem sok maradt.

Akkor most nagyon ravasz leszek. Vasárnap? Igen? Ó, szinte egyből! Elég rossz lehetett, mert akkor még nem volt szabad szombat, és még a vasárnapot is elrontottam… vagy az egész hetet. Nem tudom, soha nem mesélt erről az anyám.

Bizonyára ismered az Orsolya név jelentését.

Medve. De tegyük hozzá, hogy kismedve.

Igen. Ursula bizonyos rajzfilmekben épp a medve volt, de tegyük gyorsan hozzá, hogy nem hasonlít rád.

Volt idő, amikor hasonlított.

Mit szólsz ahhoz, hogy bizonyos kutatások szerint mégsem az Ursulából származik az Orsolya, hanem az ófelnémet Hors szóból, jelentése: ló, paripa.

Hát ez még jobban tetszik, Miklós, te tudod, hogy miért. Totemállatom a nyerítő ló. Meg a röfögő disznó is, de az kevésbé. Van egy zenekarom, amelyben lóálarcban éneklünk lovakról. Ha színpadon vagyok, és fölveszem a lóálarcot, teljesen átlényegülök, és azt érzem, hogy voltaképpen a lóságban végre megtaláltam magam. Végre szabadon nyeríthetek. Az egyik ismerősöm mondta még régebben, hogy amikor együtt alszunk, és néha horkolok – asszem, még nem mondtam, hogy nagyon horkolok, de ne finom horkantgatásra gondolj, az enyém kemény, erős hrrrrrr-hrrrrrr –, abban benne van a tökéletes szabadság kifejeződése. Amikor horkolok, teljesen szabad lény lehetek, és voltaképpen ezt találtam

meg a nyerítésben is, és nyeríteni azért sokkal szalonképesebb dolog, mint horkolni.

A Karafiáth jelent valamit?

A család egyik fele szerint szlovák név, azt jelenti, szegfű. Ezt alátámasztani látszik, hogy létezik karafiát szappan is, nagyapám őriz egyet, iszonyú büdös mosószappan. Hrabal-könyvekben gyakran előfordul Karafiát doktor. Emlékszem, amikor még általános iskolás voltam, mindenki hozta nekem a Hrabal-könyveket, felolvasták azt a részt, amikor Karafiát doktor tüsszent, és a feleségének kiesik az üvegszeme. Családunk másik fele szerint török vagy örmény eredetű a nevünk, és talán szegfűszeget jelent, de ezt sem tudom pontosan.

Tanárképzőre jártál, aztán a bölcsészkarra. Többek között észt szakra. Hogyan lesz valaki észt szakos?

Nyilván nem azért, mert élt bennem a vágy, hogy észtül tanuljak. Volt egy barátnőm, Bori, aki szintén nem gondolt erre, viszont ő sokat sertepertélt a finnugor tanszék környékén. Dolgozott ott egy nagyon aranyos asszony, a Mai Bereczki. Akkor még nem volt észt szak. Mondta a Bori, hogy Mai néni nagyon zaklatottan járkál az egyetem folyosóin, keres embereket az észt szakra, hogy végre akkreditálják. Borival összenéztünk, miért ne? Végül négyen lettünk észt szakosok, Bori, akinek nem sok köze volt az egészhez, bár fordított valamit észtből, én, aki egy szót sem beszéltem észtül, egy bolgár fiú, Nikolaj, három gyerek apja (néha behozta őket), és egy Gizi nevű lány, akiről végképp nem tudtunk semmit. Ebből az első évfolyamból csak Gizi végezte el az észt szakot, mert Nikolajnak született egy negyedik gyereke, én csak úgy lemorzsolódtam, Bori meg elköltözött vidékre, egy férjjel.

Vissza tudsz-e emlékezni, mikor történt először, hogy a papírra nem török basát rajzoltál, hanem két sort írtál, amelyek rímeltek?

Arra a pillanatra nem, de az biztos, hogy már egészen kis koromban eldőlt, hogy író és szerkesztő leszek. Készítettünk a húgommal folyóiratokat, képeket ragasztottunk füzetekbe, főleg a Dörmögő Dömötörből, az unokatesóimmal is. Az általános iskolában már sokszor írtam meg a házi feladatot rímes sorokban. Nem tudom, miért, így jött.

A Költők könyve című antológiában szereplő röpke önéletrajzodban ez olvasható: „Azt mondják, szerelmes verseket írok, főként nős férfiakról, de

ez utóbbi puszta rágalom.” Kedves Orsi, ha puszta rágalom, miért mondják?

Jó, hát kicsit igaz. De aztán a nős férfiakból valahogyan elvált férfiak lesznek, és akkor ugye már rendjén való a dolog. Sajnos, aki úgy normálisabb, az egy bizonyos ponton túl már nős. Azt vettem észre, hogy nekem a fiatalok nem jönnek be, tehát csak egy bizonyos kor után, a komolyabb, kész emberek jöhetnek szóba nálam, és azok többnyire elkötelezettek, ezen aztán nekem kell változtatnom.

Gondolsz arra ilyenkor, hogy egy másik nő viszont elveszti miattad azt a férfit?

Igazából azért nem volt annyira sok nős férfi az életemben, de azoknál nem jutott eszembe, hogy ó, de rossz lehet most annak a szegény asszonynak. Lehet, hogy ez kegyetlenül hangzik, de mégis így volt. Nem kerültem lelki válságba, mindig csak arra gondoltam, hogyan oldhatnám meg a helyzetet.

Gyakori eset, hogy akit akarunk, az épp másba szerelmes vagy mással él. Ha mondanál néhány példát, hogy mit kell ilyenkor csinálni, talán mindannyian okosabban távoznánk innen.

Az első és legfontosabb, hogy eleinte hangoztatni kell, te nem akarod, hogy elváljon. Fontos, hogy a lehető legnagyobb szabadságban érezhesse magát. Jelezni kell, hogy az ő életében én a desszert vagyok. Azután finom kis lépések következnek. De az én módszereim, például a fenyegető üzenetek, nem biztos, hogy mindenkinél beválnak. Minden attól függ, milyen az adott férfi.

Fenyegető üzenetek? Fölhívod a nőt, és…

A nőt soha! A férfit kell zaklatni. De őt sem kell rögtön felhívni, sms-ekkel kezdjük. Mondjuk, azt írjuk, hogy szőrösödjön be a körömágyad. Küldesz két-három naponta egy ilyet, utána úgy teszel, mintha félrement volna, jaj, bocs, nem neked akartam. Végül már naponta tíz, húsz, majd egy hónap után ezt az egész hadjáratot abbahagyod – csönd. Akkor el kell gondolkodnia. Ennyire nem vagyok fontos?

Már be se nőjön a körömágyam?

Igen. Ez a nő csúnyákat írt nekem, de biztos szeretetből. Ha megszűnt a hadjárat, megszűnhetett a nagy érzés is. Akkor a férfi telefonál, jól vagy? Remekül. Ahogy letettük a telefont, megy a következő üzenet.

Evezzünk máshová. A Ludwig Múzeumban voltál műsorszervező. Most egy általános iskolásoknak szóló magazinnál vagy… micsoda?

Én úgy mondom, PR-menedzser. Reklámot csinálok nekik, és megjelenési helyeket keresünk. Most is szervezünk egy hétvégi gyerekprogramot, rengeteg esemény lesz, megy egy kiállítás egy új képregényfiguráról, akit úgy hívnak, Pongrác. Ez egy gyerekekkel foglalkozó cég, táboroztat is, szeretem ezt a munkát, noha való igaz, hogy a gyerekek nem a szívem csücskei.

Meglepsz. Korodbeli fiatal lányról azt feltételeznők, már-már fontolgatja, hogy maga is egy gyereknek adjon otthont.

Az más, egy saját gyerek! Megint más kétszázötven idegen nebuló. Ismerősök gyereke is rendben van.

Csak akkor idegesítenek, ha nem ismered őket.

Még így sem igaz. Annyi az egész, hogy ha egészen őszinte vagyok: legszívesebben nem gyerekekkel foglalkoznék. Most már azért kezdek belerázódni.

Ha jól értem, neked egy felnőttlap volna a megfelelő munkahely.

Talán. De előbb-utóbb ott vagyok jól, ahol vagyok. Igazából kár volt mondanom azt a mondatot. Sajnos, mindig kimondok ezt-azt, és utána már nehéz megmagyaráznom.

Dicséretes önmérséklet, hogy mindössze két vékonyka verseskönyvet adtál ki, szinte füzetet inkább. Az első a Lotte Lenya titkos éneke. Tulajdonképp mi dolgod a Lotte Lenya nevű német ajkú színművésznővel?

Úgy ejtendő: Lotte Lénia, németek hívták föl rá a figyelmemet.

Még furcsább, hogy eredetileg Karoline Wilhelmine Blamauer. Nevében a blama szóval itt nehezebb lett volna a karrier. De akárhogyan is hívták, mi a kapcsolatod Brecht egyik zeneszerzőjének, Kurt Weillnek a feleségével?

Ő voltaképpen főleg énekesnő. Csákányi Eszter estjét láttam, melyet az ő dalaiból állított össze. Nagyon rokonszenvesnek találtam. Ez eléggé régen történt, eszembe se jutott, hogy valamit kezdjek vele. Eredetileg Karády Katalinnal akartam valamit kezdeni. Csak aztán rájöttem, hogy az túl közhelyes volna. De ugyanannak a versnek lehetett volna a címe akár Karády Katalin titkos éneke is. Kivéve, hogy Johnny helyett Jávort vagy Palit kellett volna írnom. Lotte Lenya Karádyhoz képest egzotikum, interjúkban is szépen el lehetett mondani, hogy ő kicsoda, és mégiscsak

titokzatosabb. Nagyon megszerettem, az arcát, a lényét, van róla egy hatalmas fotóalbumom, és utána is olvastam alaposan.

Amikor először a kezembe került ez a kötet, azt hittem, a te fényképed látható a címlapon, és nem Lotte Lenyáé, sőt Léniáé.

Igen, sokan azt gondolták, a nagyapám is, dörmögött a könyvbemutatón, hogy azért rakhattak volna oda egy rendesebb fotót az Orsikáról. Kétségkívül van valami hasonlóság. De azért Karádyval is.

Fölfigyeltem arra, hogy ebben a kötetben előszeretettel alkalmazod a három sorból álló versszakokat. Miért?

Nem tudom. Általában azért a négysoros versszakot preferálom, és a háromsorosokat is úgy írom, hogy lehetnének négyes sorokba rendezve.

Akkor miért nincsenek?

Én az ilyen kérdésekre nehezen tudok válaszolni.

Elég sokszor élsz az irónia és a humor eszközével. Pedig a magyar irodalomban a humoros szerzőket általában kevésbé veszik komolyan. Van-e ilyen tapasztalatod, s ha igen, félsz-e ettől?

Nincs ilyen tapasztalatom, és félni egyáltalán nem félek ettől. Egészen más dolgoktól félek.

Például?

Például az elhízástól. Attól sem félek, hogy nem vesznek komolyan. Nem is kell mindenkit és mindent mindig komolyan venni. A vicces versek egyébként nagyon alkalmasak a fölolvasásra, mert a közönség rendszerint sokkal jobban szeret egy bizonyos pontig szórakozni, mint elmélyedni. Én hallgatóként nem is nagyon tudok, hiába hallom a leggyönyörűbb költeményt, alig sikerül befogadnom, arra inkább csak akkor vagyok képes, ha olvasom. Vegyük Parti Nagyot. Iszonyú vicces, és mégis a helyén van, a legnagyobbak közé sorolják.

Szerintem ez egy nehezebb út.

Lehet.

Ugorjunk a köteted végére. Lotte Lenya utolsó éneke, a két zárósor: „Maradt a megkopott varázs / pezsgők, vad slágerek, parókák." Innen származik a parókamániád, vagy fordítva?

Nem, az egészen más úton jött az életembe.

A neves bécsi doktor, Sigmund Freud azt írja egy helyütt, hogy aki a külalakja mögé bújik, az álarcot visel.

Ezzel egyetértek.

Karafiáth Orsolya miért akar mindig álarcot, illetve parókát viselni?

Kényelmesebb.

Tényleg? Rajtam egyetlenegyszer volt paróka, magamra maradtam egy budoárban és kíváncsiságból fölpróbáltam, nagyon rossz érzés volt. Szorított.

Meg lehet szokni. Egy lány, aki fotózott engem, azt tanácsolta, húzzak harisnyát a fejemre a paróka alá, levágott harisnyát, amit megcsomózunk, úgy sokkal jobb. Bár azt is mesélte, hogy összekerült valami férfival, és amikor levette a parókát, a harisnya nem volt túl biztató látvány. Mikor először viseltem parókát, az ráadásul hosszú volt, úgy éreztem lehúzza a fejem, ráadásul a fejbőröm borzalmasan viszketett. Lassacskán tudomásul vettem, hogy ezzel jár, viszont fenségesen nézek ki.

De mi van, ha még fenségesebben a nélkül?

Azért egy paróka alaposan megváltoztatja az ember küllemét. Most van például az az új, nem tudom, láttad-e rajtam, Kleopátra-frizura, szőkén. A húgom szerint úgy nézek ki benne, mint Dávid Ibolya, de én úgy érzem magam, ha rajtam van, mint egy királynő.

Második köteted – lapzártakor több nincs is – a Café X címet viseli. Említetted, PR-ral foglalkozol. Egy könyv PR-ja ötven százalékig a címen múlik, harminc százalékig a borítón. Mint volt könyvkiadó mondom ezt, szomorún. Miért ezt a címet választottad?

Ikerkönyvben gondolkoztam. Ha elkészül a regényem, az *Café Y* címmel jelent volna meg, ezzel egy időben. A regény a verseskötetre épül, de még nem tudtam megírni. És jelentsük ki, hogy a verseskötet borítója nagyon szép. Ami nem nekem köszönhető, hanem Filó Verának.

Rendben. Tudok rólad egy pletykát. Állítólag a jelenlegi miniszterelnök fenekét nyilvános helyen megfogtad, noha eladdig sosem találkoztatok. Igaz ez?

Megragadtam, igen. Fogadásból. Mindig is érdekelt, hogy milyen lehet. Utána megmondtam neki: miniszterelnök úr, gyönyörű feneke van. Azt felelte: köszönöm szépen. Tényleg nagyon aranyos volt. Kértem, hívjon meg egy sörre, mondta, hogy nincs nála készpénz. Mire én: Azért miniszterelnök, hogy ennyit el tudjon intézni. És elintézte.

Ő nem tett kísérletet, hogy cserébe megfogja a te feneked?

Nem… az én fenekem nem nagyon reklámozni való. De majd jövőre. Elhatároztam, hogy én leszek az első fitnesz-költőnő. Gyúrok,

aerobikozom, és verseket írok a témáról. Vettem egy szobabiciklit, több mint fél éve, vannak súlyzóim… most már csak rá kéne szánnom magam.

SZIGETI LÁSZLÓ

Önjáró traktor vagyok

Ha valaki a jelenlegi foglalkozásod kérdi, mit felelsz?

Te jó ég! A közép-európaiaknak általában identitásproblémáik vannak, maradjunk abban, hogy könyvkiadó.

Tulajdonképpen milyen nemzetiségű vagy?

Magyar.

Szlovák egy kicsit sem?

Hát, ha bántják őket, akkor szlovák is.

És cseh?

Említett esetben az is. De magyar vagyok. A személyazonosságimban ez áll. Keverék család az enyém, háromszázötven éve élünk Dunaszerdahelyen, anyai ágon tudtam megnézni, egy csomó utazás árán, templomba, anyakönyvi hivatalba, mondhatom, jól össze vagyunk mi keverve, de ebben a században, a huszadikban, magyarok voltunk. Jöttek északról Dunaszerdahelyre lengyelek, jöttek zsidók, jöttek szlávok, szlovákok, alulról horvátok. Csallóköz érdekes hely.

Tudsz valamit a Szigeti név eredetéről?

Ez egy régi komáromi család. Elég gyakori név a Szigeti a Felvidéken, kitalálhatnék valamit, de azt hagyom a mítoszteremtőkre. Nem néztem utána.

Jól látom, hogy te a reflektorfény elől betegesen menekülsz?

Miért, neked az kellemes, ahogyan itt ránk világítanak?

Nem. Megkérjem őket, hogy kapcsolják ki?

Azt hiszem, nem egyeznének bele.

Vannak kéréseim, amiket nem teljesítenek. Te ma azért ülsz itt a fényben, mert a második legnagyobb magyar szépirodalmi könyvkiadó vezetője vagy. De egy nyilatkozatod szerint a Kalligram színvonalasabb szlovák kiadónak, mint magyarnak.

Igaz, egyszerűen azért, mert magyar kiadóként más a pozícióm Pozsonyból, mint szlovák kiadóként Pozsonyban. A -ból és a -ban nem

véletlen, a magyar könyvpiac és szellemi élet központja Budapest, én meg Pozsonyból utazgatok ide. Pozsonyban viszont élek. Ott nagyon könnyű dolgom van. Senki ne vegye dehonesztálónak: Szlovákia egy új állam, most jött létre, és negyven, vagy inkább nyolcvan éven át a szlovák értelmiség igazából a cseh szellemi élet produktumait szívta magába, tehát a világirodalmat cseh fordításban olvasta. Most tehát sok mindent ki kell adni szlovákul. Otthon a könyvespolcom elé állok, és megnézem, hogy mit kell lefordítani. Még ott tartunk, hogy adjuk ki A szlovák irodalom kiskönyvtárát, olyasminek kell elképzelni, mint a hetvenes– nyolcvanas években a Magyar Remekírókat, azokat a kis könyveket. Knižnica slovenskej literatúry.

Azt hiszem, nyugodtan beszélhetek mindannyiunk nevében, mi elég tájékozatlanok vagyunk a szlovák irodalomban. Én, ha nagyon erőlködnék, három névvel tudnék talán előállni. Kik a legfontosabb klasszikusok a szlovák irodalomban?

Összehoztam egy csapatot, nyolctagú szerkesztőbizottságot, részt veszek a vitáikban. Néha felteszek nekik egy-egy kérdést, hogy mondjuk Tajovskýt, Hviezdoslavot miért sorolták be. Nehéz döntések.

Ki a kedvenc élő szlovák íród?

Pavel Vilikovský. Vilenica-díjas. Szeretem, mert puritán, rendkívül ironikus. Magyar szerző is lehetne. Regényt és novellát ír. Rendkívül szarkasztikusan, legalább akkora cinizmus szorult bele, mint Voltaire-be.

Pályádat újságíróként kezdted, mint ez az interneten olvasható, aztán egyszer csak novellista lettél. „De rájöttem, rossz novellákat írok.” Ez szerintem óriási dolog.

Nagy szerencse, hogy rájöttem, nem tudok írni.

Hogy jön rá az ember, hogy rossz novellista?

Elolvassa többször, amit írt. Ilyen egyszerű. Felteszel néhány kérdést magadnak. Megírta-e már ezt valaki előttem? Mi újat mondtam azon kívül, hogy egy belső szükségletnek megfeleltem? Olykor az írás maradhat magánügy, úgy döntöttem, hogy az marad. Ha kiadnám ezeket a szövegeket, nem lennék önmagam számára az a kiadó, aki most vagyok, az önbecsülésemet féltem.

Dunaszerdahelyen ti magyarul beszéltetek a családban?

Igen, Dunaszerdahely egészen a hatvanas évekig színtiszta magyar város volt, azt hiszem, öt százalék szlovákság élt ott, hatvanban fordult a

helyzet, most körülbelül huszonöt százalék.

Honnan tudsz szlovákul és csehül?

Hát abban az országban élek, megtanultam, természetszerűleg. A magyar iskolákban nem lehet megtanulni szlovákul, mert nagyon rossz a nyelvtanítás. Az utcán tanulsz meg, rákényszerülsz. Prágában voltam katona, oda soroztak be, a csehre is rákényszerültem. Elkezdtem csehül olvasni. A *Švejk*-et először csehül olvastam, isteni volt, ha összehasonlítom a magyar fordítással… ja, inkább erről nem beszélek, mert itt van a kiadó kolléga, aki megjelenteti, alapjában véve jó munka, de csehül kifejezetten isteni.

Hogyan szól az csehül: Švejk, a derék katona kalandjai?

Dobrého vojáka Švejka, de mindjárt segítségül hívom a Csehi Zolit, mert látom, hogy itt van, nem biztos, hogy pontosan idézem a teljes címet.

És hogy van ez szlovákul?

Nem fordították le szlovákra. A szlovákok nem nagyon fordítják a cseh műveket. Egyszer például kísérletet tettek Hraballal, egyetlenegy szlovák könyve van, az is befulladt. Mert csehül kell olvasni. A szlovákok értik a cseh nyelvet. Tény, hogy a két nyelv között érdekes hangulatbeli, ritmusbeli különbségek vannak.

Tud egy szlovák annyira csehül, hogy egy éttermi találkozónál eszmét cserélhetnek?

Mindent megértenek, igen. Habár épp a múltkor olvastam egy napilapban, hogy amikor 1968-ban létrejött a föderatív állam, két szövetségi állam, akkor a tévé sugárzási idejét is elosztották, ennyit és ennyit kellett szlovákul, ennyit meg csehül, noha a két nemzet kölcsönösen értette egymást, mert Prágában is szlovákul kellett nézni a televíziót bizonyos órákban, Pozsonyban viszont csehül más órákban. Ha egy ország többnyelvű, az előnyökkel is jár, meggyőződésem.

A két nemzet mintha olyan nagyon nem szeretné egymást. Amikor Csehszlovákia, amelynek a lakója voltál, kettévált, az neked milyen érzés volt? Te Szlovákiába kerültél.

A közép-európai nemzeti irodalmakra jellemző, hogy a határváltásokat rögzítették. Nagyszüleim is megélték, hogy egyik országból a másikba kerültek. Én nem örültem Csehszlovákia szétszerelésének, mert nekem egyszerűen Prága a fővárosom. Sokkal jobban szeretem, mint Budapestet. Itt nálatok el bírok viselni két napot, de Prágában akár tízet is boldogan.

A kiadód székhelye Pozsonyban található, de úgy tudom, hogy Budapesten is van irodaféléje.

Mészáros Sándornak, az itteni magyar szerkesztőség főszerkesztőjének köszönhető, hogy ennyi kortárs magyar irodalmat adunk ki. Pozsonyból nagyon nehéz volna csinálni, kapcsolatban lennem az írókkal, figyelni az itteni lapokat.

Kaptál egy nagyon magas szlovákiai kitüntetést, pontosabban akartak neked adni…

Jaj!

…visszautasítottad, és azt írtad nekem levélben, hogy erről ne kérdezzelek. Nem is kérdezlek, csak azt, hogy a díjat Pribinának hívják, s az jelent-e valamit?

Fejedelem volt, a szlávok fontos figurája, azért neveztek el róla nemzeti díjat. Egyébként nem jár vele egy korona sem.

Akkor ez olyasmi, mintha volna nálunk Mátyás-díj?

Nem, korábbi, mondjuk, Géza.

Aztán a Géza-díjat Grendel Lajos kapta.

Így van, meg Dobos László, a következő évben. Megkérdezték, hogy mégis kinek adják. Mondtam, hogy adják a Lajosnak.

Grendel Lajos talán a legismertebb kelet-európai nem Magyarországon élő magyar író. Én abban a hiszemben voltam hosszú évekig, hogy a Kalligram az az ő kiadója.

Igen, együtt indítottuk, aztán ő kivált belőle. Többen voltunk, öten, aztán egy idő után lemorzsolódtak a többiek, mert valószínűleg mániákusan csak engem érdekelt a könyvkiadás. Nem tudok mást csinálni. Nem értek semmihez. A kiadó neve Famber Gábor, az egyik alapító *Ibolyaillat* című könyvéből származik. Gábor fizikus, a mágneses rezonanciát kutatta a nyolcvanas–kilencvenes években, írt egy úgymond gondolatregényt, abban szerepel ez a fogalom. Sok nyelvet beszél, a kalligráfiára gondolt, egy jel, egy üzenet, amikor úgy döntöttünk, legyen Kalligram, erre gondoltunk, hogy valami jelet adnánk.

Bizonyos emberekkel olyan baráti kapcsolatban állsz, hogy az már-már túlzás. Václav Havel, Göncz Árpád és Bohumil Hrabal éppúgy a barátodnak számít, mint a néhai Mészöly Miklós.

Így alakult. Havel és Göncz még nem volt köztársasági elnök, amikor megismertük egymást, s azóta tart a kapcsolat. Most, hogy Árpád már nem

köztársasági elnök, továbbra is gyakran találkozunk, összejár a két család. Mészölyéknél néha vacsoráztunk. A csehországi kapcsolataim meg természetszerűleg a cseh irodalom és művészet kapcsán alakultak ki.

Meg tudod-e mondani, hogy mi az a tényező vagy dolog, amit még nagyon szeretnél elérni, mondjuk a következő tíz évben?

Hát, szeretném elérni két fiamnál, hogy elvégezzék az egyetemet.

Azt nekik kéne elérniük. Mit szeretnél te?

Könyvkiadóként ülök itt, tehát szeretnék igazán jó magyar regényeket kiadni, és nem csak magyarokat. Nincs nehéz dolgom, a magyar regény az utóbbi tíz-tizenöt évben nagyon feljött. Örülök, hogy részese lehetek ennek a játéknak.

A kiadó ugye Pozsonyban székel, de te Dunaszerdahelyről jársz oda át. Körülbelül háromnegyed órás vezetés. Gondoltál arra, hogy átköltözz Pozsonyba, netán Prágába?

Voltak ajánlatok. Még lakásra is. Mind a két városban. Mehettünk volna. De nekem jó ott, ahol vagyok, egyébként egy lakótelepi lakásban lakom a hetedik emeleten. Nincsenek különös igényeim.

Hír a Népszabadságból: „Dunaszerdahelyi szervezett bűnözői körökből származó információkra alapozva arra figyelmeztette a szlovák titkosszolgálat a Nemzetbiztonsági Hivatalt, hogy a hétvégi politikai rendezvényeken esetleg robbantások lesznek.”

Tudod, hány bűnöző banda működik Budapesten? Iszonyú sok. Nemcsak Budapesten. Tehát azért, mert Dunaszerdahelyen van egy, és már tud róla a szlovák titkosszolgálat, az nem annyira ijesztő a budapesti helyzethez képest.

Tételezzük fel, hogy beállít az irodádba egy fiatal író, kéziratot hoz. Elolvasod, és úgy érzed, inkább más pályán kéne próbálkoznia. Hogyan mondod meg?

Tömören. Én már megtanultam nem szorongani ezen. Tudtára adom: a kézirat nem alkalmas arra, hogy nálunk megjelenjen. Ennyi a dolgom. Mivel azonban az ember olykor a pillanat rabja, ráadásul a szemébe kell néznie az ilyen szerzőnek, fölöslegesnek érzem, hogy más pályát ajánljak neki. Az a jó, ha erre magától jön rá. Ismeretlen emberekkel legyen az ember kíméletes. Elég, ha kíméletlenek vagyunk azokkal, akikkel élünk.

Élezném a szituációt. Tételezzük föl, hogy egy ismert író ad be gyatra kéziratot.

Te, azt hiszem, hogy ez nem fordulhat elő. Általában a szerzőimben bízom, ha egyszer már úgy döntöttem, hogy kiadom őket. Ilyen értelemben nyitott vagyok. Jöhetnek újítással, más nyelvvel, én imádom, ha valaki bármilyen vonatkozásban kísérletezik. A szerzők, akikkel együtt dolgozom, aligha tehetnek az asztalomra olyan kéziratot, amelyet ne tudnánk valamilyen formában megjelentetni, átdolgozás után, ha kifogásaink vannak. Nehéz kérdés, hogy a kánonba bekerült szerzőt hogyan kezelje a kiadó. Ha adott nemzetnek erős az irodalma, akkor semmi akadálya, hogy ezek a művek megjelenjenek, hisz ha nem elég jók, az idő úgyis kisodorja őket az emlékezetből. Ha megnézed az utóbbi ötven év magyar prózáját, látod, hogy mennyi nagynak vélt munka tűnt el, és nem tudom megmondani, hogy időlegesen vagy végleg. Egy kánonpozícióba került szerző, azt hiszem, megérdemli, hogy a kiadója elmondja neki négyszemközt a szigorú véleményét a kéziratról, ám azt is megérdemli, hogy a kézirat megjelenjen, ha ő ragaszkodik hozzá. Lehet, hogy ezzel a fiatalok nem értenek egyet, én így gondolom.

Azt írod egy helyütt: háromszor születtél újjá. Először 1983-ban, Bálint fiad révén. Másodszor 1986-ban, Gergely fiad révén. Harmadszor 1989 novemberében. Akkor ki született? Netán a kapitalizmus?

1989 mindenképpen újjászületés, addig soha sehova nem utazhattunk, egy édes gettóban éltünk. Nem kell ezt magyaráznom.

Mi a legmagasabb iskolai végzettséged?

A Károly Egyetemre felvételiztem Prágában, magyar–filozófia szakon, és Rákos Péter, akinek utóbb a kiadója lettem, a felvételinél két szerzőt említett, akiről beszélnem kellett, Babitsot és Pilinszkyt. Pilinszkyről úgy-ahogy megállapodtunk, Babitson nem tudtunk megegyezni, mert más vonatkozásokat tartottam fontosnak, mint a professzor úr. Elég sokáig voltam odabenn. Amikor kijöttem, Rákos Péter követett a folyosóra, és azt mondta: Nem szoktam ilyet csinálni, még sosem fordult elő, de mivel éles vita alakult ki közöttünk, közlöm önnel, hogy felvettem, így utazzon haza. Örültem neki. Aztán kaptam egy levelet, hogy nem vettek fel. Rákos professzor beírta a jó jegyet, nem ő tehetett róla. A járási ideológiai titkár, akinek levelet kellett írnia az egyetemre, hogy felvehető-e az ember vagy sem, megakadályozta a fölvételemet.

Mi volt veled a baj?

Mit tudom én, a hosszú hajam, a nagy szám. Meg találkozgattam olyan emberekkel, naivul, teljes hittel, akik kellemetlenek voltak akkoriban a rendszernek. Tehát nincsenek diplomáim, önjáró traktor vagyok.

Életem során voltam Csehszlovákiában, illetve a mai Szlovákiában és Csehországban vagy tízszer. Mindig kaptam ajándékba egy Becherovkát. Azt szeretném kérdezni, milyen gyümölcs az a becherov, hogy annyira szeretik arrafelé?

Nem gyümölcs, mint te is jól tudod. A Becherovka egy gyomorkeserű, étkezés legvégén szokás inni. Engem kivéve, mert én a legelején szeretem. Ismerek valakit, aki a gyártó cég egyik tulajdonosa, kérdeztem, miből készül a Becherovka, de azt felelte, hétpecsétes titok.

Reméltem, hogy szereted. Prágában vendégeskedtem a közelmúltban. Ott vettem ezt az üveget. Kérlek, idd meg a magyar írók egészségére.

Köszönöm szépen, így lesz.

TURCZI ISTVÁN

A háttérmunkás maradjon a sötétben

A te névmemóriád milyen?

Rossz. Annál már csak az arcmemóriám rosszabb.

De azért felismersz?

Igen, ha másként nem, a hangod alapján.

Tudsz valamit a neved eredetéről?

Turcia ugye Törökország, oroszul. Mi még tanultunk oroszul, ennyit mindenki tudott, volt szovjet térkép. Turci pedig azt jelenti, török. Törökország felől érkező család a miénk, és megtelepedtek. Van egy Turc nevű falucska Erdélyben, ott sok mindennel foglalkoztak, többek között pálinkával. Nagyon finom kóser pálinkát főz az apám ma is, ha valaki jót akar, nyugodtan hívjon föl.

Írtál egy kötetet, aminek nagyon szoros a kapcsolata Tatával. Amit te valószínűleg nem tudsz: az én kapcsolatom is nagyon szoros Tatával, van egy házam Tatától néhány kilométernyire.

De tudom. A *Deodatus* vegyes műfajú könyv, vannak benne versek, naplórészletek, fiktív szövegek, régi történeti szövegek. Kézai Simon krónikájában szerepel, hogy a tizedik század végén Géza Észak-Itáliából

hívott nemeseket, oktatókat és papokat, hogy behozza Magyarországra az európai műveltséget. Így került bizonyos Deodatus, egy bolzanói nemesember Magyarországra, arra a vidékre. A neve azt jelenti, Isten ajándéka. Megkérték, hogy a fiatal Vajkot oktassa, ez olyan jól sikerült, hogy amikor Vajkból István király lett, adott neki egy szép területet, amelyet Deodatusnak neveztek el, később Totisnak, Dotisnak, Tatának. Ebből a legendából indultam ki.

Mintha az derülne ki a könyvedből, hogy Deodatus nem létezett.

Igen. A tizenkilencedik század végén a pozitivisták kimutatták, hogy Deodatus kitalált személy. Nagyon jól hangzott, az etimológia mindenkit izgat, Tata tájékán a Dotis szó ma is él a köztudatban.

Akkor te szétfoszlatsz egy helyi legendát, mégis, e nagyalakú szép kötet megjelentetése Tata Város Önkormányzatának köszönhető.

Így van. A könyv bemutatója eddigi életem egyik legszebb pillanata volt. A tatai várban harminchat-harminchét fokos nyári délutánon, lenn álltak a csigalépcsőn is. Van a kötetben egy versszöveg, az ÉS-ben jelent meg, *Mintha mozdulatlan lenne* címmel, amelyben kitaláltam egy szobrocskát, szintén történeti szöveg alapján. Női szobor, szép hosszú ruhában, a bal vállán egy fekete madár ül. És ez a leányalak az én szövegem szerint addig-addig sétált a tó körül, keresve a szerelmét, amíg egyszer csak kővé változott. Hallottam azután Tatán, hogy gondolkoznak, kellene egy ilyen szobrot állítani, az lenne a Szerelem szobra. Már csak ezért is érdemes volt megírni ezt a könyvet.

Van egy másik legenda. Állítólag egy Nagy László nevű költő, akinek nem csak a neve volt nagy, fogta magát, és egy szalvétára rajzolt képverset egy tizennégy éves kisfiúnak, akit Istvánnak hívtak. Hogyan kerültetek a szalvétához ti ketten Nagy Lászlóval?

A történet a következő. Az egyik osztálytársnőm, Kis Jutka, környei. Ez Tatától tizennyolc kilométerre található. Édesapjának, Kis Lászlónak, Nagy László volt a legjobb barátja, iskolatársak voltak. Nagy László iszkázi volt, és Kis Laci bácsi dolgozott ott a termelőszövetkezetben. Rendszeresen összejártak. Jutka egyszer szólt az apjának, hogy te apu, a Pista gyerek mindenféle szövegeket ír, rímel is, meg nem is, össze kéne hozni a Nagy Laci bácsival. Mi Tatán éltünk, a Gombkötő utca 2/a-ban. Fölhívott minket a Kis Jutka vonalas telefonon, mert ugye más nem volt, hogy apu üzeni, jövő szerdán este hét órakor Nagy László vár a Múzeum

kávéház művészsarkánál. Menjek oda hozzá, hivatkozzam Kis Lászlóra. Megjelentem egy kötegnyi szöveggel, aminek a fele legépelve, a másik fele nem. Nagyon-nagyon barátságos volt, megkérdezte, hogy hoztam-e valamit. Mondta, hogy ami le van gépelve, azt adjam oda. Félretolta a bort, vörösbort ivott. Folyt közben a beszélgetés, biztosan ismerhetném az asztaltársait, de engem csak a Nagy László érdekelt. Időnként, miközben beszélt, lapozott egyet. Aztán rajzolt egy kis szarvast, és kifestette a Múzeum nevet a szalvétán, átírta sokkal szebb betűkre, odaírta, hogy Turczi Istvánnak. Azt mondta, adtál nekem nyolc verset, mutatta, a tizedik, a huszadik meg a negyvenötödik sorban volt egy jó szó. Nem túl sok az egészhez képest, de úgy éreztem, nagyon megdicsért.

Mi lett a szalvétával?

Nagyon szégyellem magam, nem találom. Biztosan megvan valahol. Mi elkerültünk Tatáról, költözéskor valamibe beletettem. Egy olyan napon, amikor nem keresem majd, meglesz.

Az ELTE bölcsészkarára jártál, a következő szakokra. Magyar, értem. Angol, értem. Finnugor, nem értem. Azt sem tudtam, hogy van ilyen szak.

Én sem egyébként. Arabot kezdtem. Aki a bölcsészkarra járt, az tudja, hogy oda csak bekerülni nehéz. Unalom volt az élet. Mászkáltam az épületben, a harmadikon láttam: Arab Tanszék. Bementem, s hát mondtam, hogy én ide akkor jelentkeznék. És mondták, hogy jó, csak várjak egy kicsit kint. És arról, ami ott kint történt, még nem is beszéltem senkinek. Megismerkedtem a folyosón egy tolószékes fiúval, Zoltán Attilának hívták. Ma már van Zoltán Attila-díj. Ez a fiú egy szerelemgyerek, Kákosy László és Grigássy Éva szerelemgyereke. Kákosy kitűnő egyiptológus, Grigássy Éva remek író, műfordító. Ez a kisfiú Észak-Afrikában született, betegen. Ellenben tizenkét nyelven tudott tökéletesen. De még arabul is meg akart tanulni. Nehezen beszélt, mert hamar elfáradt. Úgy összebarátkoztunk, hogy attól kezdve én toltam őt. Néha azt csinálták, a család fizette a taxit, megállt a kocsi, és akkor még nem volt divat, hogy rámpát csináljanak…

Most sem nagyon.

Ott ült lent, és várta, hogy valaki segítsen. Én aztán már tudtam, mikor milyen órája lesz, mentem érte, toltam föl. Egyszer azt mondta, milyen jó illatod van neked, Pisti. Attila, figyelj ide, neked is jó illatod lesz! Betoltam őt a Párizsi utcában a drogériába, és választottunk neki parfümöt.

Figyelj, Attila, a nők imádni fognak. Azt az arcot nem tudják elképzelni, egészen átszellemülten: Tényleg? Igen. Halálosan komolyan vette, utána toltam őt a Váci utcában, és néztük a csajokat. Akarod tudni, mi történt vele? Egy vakbélműtét következtében egy évvel később meghalt. A szíve nem bírta az operációt. Ennyi történt. Írtam egy verset az emlékére.

Nehéz továbblépni. Teszek egy kétségbeesett kísérletet, hogy a finnugor szakhoz még egyszer visszavezesselek.

Elkezdtük az arab kurzust. Egyszer csak jött a hír, hogy nincs tovább arab, mert olyan rosszban van most a népköztársaság az arab országokkal. Megszüntették a tanszéket. Fodor Sándornak hívták a professzoromat, őrá is örökké emlékezni fogok, gyönyörű, fekete férfi volt, a líbiai arabot beszélte egyébként. Én alapfokig jutottam, és máig is szégyellem, hogy nem tovább, a Koránt szoktam betűzgetni, de nem haladok. Tehát valami mást kellett tanulnom. Mentem lefelé szomorúan. Az első emeleten a lépcsőfordulónál volt a Finnugor Tanszék. Hú, ez mi? Bementem. Sok csinos lányt láttam. Úgy éreztem, a finnugrisztikáé a jövő. Mondtam, hogy nagyon érdekel. Kérdezték, tanultam már? Nem, de erős arab alapokkal rendelkezem. És elvégeztem a szakot.

Sokoldalú vagy, szerkesztő, költő, fiatalok gyámola, műfordító. Életrajzodban vannak meghökkentő adatok. 1976-tól egy évig éjszakai portás voltál. Azután talajminta-vételező és sofőr.

Két évig nem vettek föl az egyetemre, link pali voltam. Anyám mondta, akkor dolgoznom kell. A tatai Kristály Szállóban lettem portás, ahol Kazinczy Ferenc is megհált. Eltörte a kezét Almásfüzitőn, és olyan fájdalmai voltak, hogy nem bírt továbbmenni. Mondták neki, hogy van egy kényelmes szálloda, és társzekéren elhozták Tatára, ott aztán pihent négy napot. Mit csinálhat nyugodtan a portás, éjszaka? Olvashat. Tudom, alhat is. *Bűn és bűnhődés* hétfő, *A Karamazov testvérek* kedd, szerda, csütörtök. A kutya sem jött éjjel, este tíz és fél tizenkettő között mindent elintéztem, reggel hatig olvashattam.

Mikor aludtál?

Reggel kellett volna, de akkor angolra jártam, és letettem a felsőfokú államvizsgát, Budapesten, Nádasdy Ádám akkori feleségénél, Zsuzsánál, akit nagyon becsültem, szerettem. Ezután helyezkedtem el talajminta-vételezőként, aki egyben sofőr is. Nem árt tudni azt például, hogy a parlagon hagyott földeken a talaj minősége milyen, mennyire zsíros,

mennyire nedves vagy porózus, ettől függ, mit érdemes ott termeszteni. Én pedig mentem, és végeztem ezt a missziót.

Váratlanul a Művelődési Minisztériumban lettél főelőadó. Mit adtál elő fő?

Előtte a Palatinuson dolgoztam. Nyári meló. Felváltva voltam kabinos meg úszómester. Néztem az embereket, síppal a számban, hogy ne legyen gond. Egyszer odaúszott hozzám egy szép arcú, ősz, kisportolt férfiú. Rám köszönt, István, még nem láttam az órámon. Úristen, megint lebuktam. Király István volt. Nem ült tömeg az előadásain. Amikor nem úszott, mert elfáradt, és lihegett a medence szélén, akkor beszélgettünk. Odáig fajult a dolog, hogy megjegyezte, majd ő itt röviden elmondja nekem, hogy mi volt az előadás lényege, és odaadja az irodalomjegyzéket. Ő szólt egyszer, hogy mindenféle átszervezések vannak a minisztériumban, és keresnek egy olyan embert, mint én. Csapody Miklós, akit mint MDF-es képviselőt ismerhetnek, helyére kerestek valakit, aki ért az irodalomhoz, a művészetekhez és a filmhez. Többek között filmátvételi dolgokkal foglalkoztam, Réz Andrással közösen. Aztán 1987-ben visszakerült az MSZMP TKKO élére egy olyan személyiség, aki már azóta egészen máshol van, köze nincs a magyar kultúrához, és én nem tudtam elfogadni azt, ahogyan ő vitte az ügyeket, fölmondtam. Erre berendelt magához, rám förmedt, mit szeretnék, fizetésemelést vagy osztályvezető-helyettesi kinevezést. Azt feleltem, szeretnék nyugodtan élni. Egészen más terveim vannak, megszületett a fiam, Dávid, kiszállnék a ringből. Elengedett. Őt aztán fél évvel később eltakarították onnan, egészen más okokból.

Pikáns adat az életrajzodban, hogy egyfelől a Parnasszus főszerkesztője vagy, azt hiszem, kevés ember indított el annyi fiatal költőt pályáján, mint te. Másfelől hosszabb ideig a Playboyt is szerkesztetted.

Úgy látszik – Parnasszus, Playboy – a p betű iránti hajlam erős bennem. Valamiért úgy alakult az életem, hogy a kilencvenes években sokat tévéztem. 1992-től 1995-ig volt egy Parnasszus nevű irodalmi vetélkedő, elég gyermeteg, de nagyon szerettük, rengeteg fiatalnak lehetőséget adott a megjelenésre. Innen ismerték szélesebb körben a fizimiskámat. Megkeresett a Dobray György, hogy csinálna egy éjszakai televíziós műsort, erotikus témákról, volna-e kedvem felelős szerkesztőként beszállni. Igent mondtam, de aztán gyorsan összevesztem velük. Ez volt a Mámor című rossz emlékű produkció, teljesen elkurvult az egész ügy, és

gyorsan kiszálltam belőle. Gondolom, ennek kapcsán jött később a felkérés, újra indulna a Playboy, legyek én a főszerkesztő. Kiküldtek Amerikába, hogy majd döntsék el Chicagóban, alkalmas vagyok-e. Még haza sem értem, már hívtak, hogy az amerikaiak szerint én vagyok a tuti. Sikerült kilencvenháromezer példányra fölvinnem a Playboyt. De mindenféle támadásokat kaptam. Folyamatosan. Amikor aztán elkezdtem nézni a kocsim alját, hogy ketyeg-e ott valami, úgy éreztem, hogy ez nem folytatható. Rendesen összevesztem a vezetéssel. Megfogadtam, hogy ebben a témában soha semmilyen nyilvánosság előtt nem mondok semmit, sokkal többet tudok, mint amit elmondanék, a cégcsoport voltaképp Fenyő János érdekkörébe tartozott, ennek itt a vége.

Értelek. Sok férfi vágyálma, hogy a Playboyban szereplő nőkkel megismerkedjék. A meztelen fotózásokon, például. Bár… ugye itt a feleséged?

Igen. Ettől függetlenül, egy férfi nem így fogja fel. Azt a nőt, aki előtte két órán keresztül meztelenül ugrál előttem, azt nem fogom leszólítani utána, gyere édes, ez nonszensz.

Lezártam ezt a témát, elnézésedet kérem.

Majd ha egyszer Vámos lesz az új Playboy főszerkesztője, emlékezzenek erre a mai beszélgetésre.

Érdekes fordulat lenne. Más téma. Mind a ketten a Nemzeti Kulturális Alap szépirodalmi kuratóriumában ülünk. Mely dönt a te lapod, a Parnasszus pénzéről is. (Nekem, hál' isten, nincs lapom vagy kiadóm.) Egyszer szólásra emelkedtél, azt mondtad: A C.E.T. című lapnak nem adhatunk támogatást, szoktam publikálni, és nem fizetnek honoráriumot. Ha nem szólsz, kapnak támogatást. Ezek után kinyitom a Turczi István legszebb versei című kötetet, látom: a C.E.T., Budapest adta ki. Hogyan viseled ezt lelkileg?

Végül is nagyon egyszerű, csak próbálok következetes maradni. Mi, a kuratórium tagjai, amikor ebben a felállásban működni kezdtünk, megállapodtunk, hogy annak a lapnak vagy kiadónak nem adunk pénzt, amelyik nem fizet honort a szerzőknek. Éppen te javasoltad ezt az alapelvet, mely nekem hihetetlenül rokonszenves. Én szóltam előre Mezei Andrásnak, hogy fizetnie kéne a szerzőinek, különben nem kap támogatást. Azt, hogy a C.E.T. miért tart meg ennek ellenére szerzőnek, tőlük kérdezd, szerintem ez szép történet így.

Megjelent egy köteted, SMS hatvanhat kortárs költőnek. Ismert és kevésbé ismert kortárs költőknek szóló kis versikék. Ez Tímár Györgynek szól: „Itt haiku lesz, ott bevásárlóközpont, költőnk és Cora.” A könyvet támogatta a Westel.

Igen, mert ez az első magyar sms-verskötet. Onnan jött az ötlet, hogy főszerkesztőként, irodalmi emberként napi kapcsolatban vagyok legalább kétszáz költővel. Újabban sokszor küldök sms-eket, mi van, öreg, hol a versed stb. A költőtársakat ismerem és olvasom. Az ő személyiségükről szólnak ezek a nagyon rövid versek.

El is küldhetnéd nekik sms-ben.

Persze. De minden olvasónak aligha.

A Ki kicsodában olvastam rólad, hogy a hobbid a tenisz, a vitorlázás és a szövegírás. Dalszövegre gondolsz?

Igen, bár én a verset is szövegnek tekintem. Jó, ha ezt a közönség nem tudja, mert sose beszélek róla, de 1995-ben én írtam Malek Andrea Ébredés című lemezének a nagyobbik felét. Azóta is nagy kedvvel írok dalszövegeket, ismert előadóknak is, de hallgatok erről, mert ez háttértevékenység, és a háttérmunkás maradjon a sötétben.

VÁMOS MIKLÓS

A műsorvezető váratlanul magára marad

Nehéz estéjük lesz, rólam már nem is beszélve. Már több mint egy éve működöm hősleg itt, mint írók házigazdája. Mindig fölbukkant, akit meghívtam. Ezúttal Gergely Ágnes tüdőgyulladást kapott. Ez azonban csak rajta segít, talán. Bejelenthetném, hogy az est főszereplője beteg, menjünk haza. Ám önök olyan kedvesen és sokan összegyűltek, hogy ajánlok inkább egy bé menüt. Megpróbálom bemutatni, mi volna, ha a Vámos Miklóssal kéne ilyen műsort csinálnom. Tegyék meg nekem, hogy elhiszik, a Vámos Miklós nevű mikrofontartó állvány felkérte az azonos nevű írót, hogy legyen a vendége. Bár nem biztos, hogy vállalná. Nem szívesen megy olyan műsorba, ahol a kérdések egy részére nem akarózik válaszolnia, magánélet, ez-az-amaz. Fölvetődik a morális dilemma: rendes ember vagyok én, hogy olyan helyzetbe hozok másokat, amilyenbe magamat nem hoznám?

Nem, nem vagyok rendes ember. De így alakult. Mindannyian felnőttek vagyunk, aki nem akar, ne jöjjön.

Hónom alatt volna Vámos Miklós néhány könyve, ugyanígy kipreparálva, mint Gergely Ágneséi. Aki már járt itt, pontosan tudja, szeretek rákérdezni a munkadarab nevére. Vendégem Vámos Tiborként látta meg a napvilágot, a Tibor elég régi név, a Tiburtiusból származik, azt jelenti: Tibur nevű településről való ember.

Kiderítettem már egy ideje, hogy a Tivoli nevű mai helységgel azonos a Tibur. Tehát én Tivoliból származnék a nevem alapján. Nehezebb ügy a Vámos. Dédapám magyarosított Vámosra. Ha kérdi a véleményem, lebeszéltem volna. Családi nevemről az a pali jut eszembe, aki a határon így szól: Nyissa ki a bőröndjét! Mi ez, mi ez, cigarettából csak tíz csomagot lehet Romániába bevinni! Utána, amikor belenéz az útlevelembe: Á, maga is Vámos?

VM atyai dédapját még úgy hívták: Weissberger Mendel. Csak nagy levegővel mondható ki. Ennyi „e” betű ellen íróilag tiltakoznunk kéne. Fehérhegyi tehát.

Fehérhegyi Miklós talán szívesen lennék. De amikor írói nevet választottam, még nem tudtam minderről. Akkor derült ki, amikor könyvtáraztam és archívumban kutakodtam az *Apák könyve* előmunkálatai során. Ez a Mendel Homonnán született, ami jelenleg Humeni, és Szlovákia területén található. A fia, az én nagyapám viszont Nagyváradon. Vámos Miklós nagypapáról szintén az *Apák könyve* miatti jegyzeteléskor derült ki, hogy hivatalosan Vámos Mózes Móric volt, ami egészen másként hangzik, de ő következetesen miklósoztatta magát a szülővárosában, Pécsett. Úgy látszik, ez ragályos, nem szeretjük a nekünk adott keresztneveket. Ha már ennyit beszéltünk a Tiborról, valamelyikünk említse meg, hogy a Miklós viszont azt jelenti, hogy nép és győzelem. Tehát olyasmi: Győzanép. Vámos Győzanép vagyok én, barátaim. Politikai karrier esetén – amitől Isten mentsen – jó ómen volna.

Miután elnyaraltam a neveken, érdeklődni szoktam a születés időpontjáról. VM 1950. január 29-én született. Meg szoktam kérdezni, hogy érdekli-e őket, hogy milyen napon. Váltakozó válaszokat kapok, de azért mindenkit érdekel. VM vasárnap született. Ez szerintem jó.

Igen, aznap mindenki pihent vagy szórakozott. Csak az anyám nem. Este nyolckor születtem, ennek az a következése, hogy Vízöntő a napom,

Szűz az aszcendensem. Nagyon sokan kifejtették nekem már a horoszkópomat, magam is rendelkezem olyan számítógépes programmal, amelyik le is rajzolja, igazán csinos ábra. Én jellemzőnek érzem ezt a kettősséget magamra. A Vízöntő a földtől elrugaszkodva járó, álmodozó regényíró, a Szűz pedig az a kis precíz, megbízható szervező, aki az ilyesfajta irodalmi eseményeket jól megszervezi. Soha nem pontos, mert mindenhová előbb ér oda. Ezekre a beszélgetésekre például rendre hatkor jövök, pedig hétkor kezdődnek. Megkérdezhetném VM-et, minek esik be olyan korán, nem tudna válaszolni. A Vízöntő szeretné, ha a Szűz menne végre a francba, elszállna az ő életéről, nem nyaggatná azzal, hogy már megint tizenhat csekk vár az íróasztalon befizetetlenül. Egész életemben a Vízöntőnek drukkoltam.

Ezen a ponton rátérek VM életrajzára. Egyúttal a munkásságára. Lehetőség szerint vendégem minden könyvét elolvasom, amihez hozzá tudok férni. Szerencsére van egy kis alapjártasságom, elég sok kortárs magyar művet megjelenésekor olvastam. A mai helyzet bonyolult.

Saját könyvemet megjelenés után nehezemre esik kinyitni. Több oka van ennek, az egyik, hogy addigra már annyit foglalkoztam vele, hogy nem akarok többet. A másik visszatartó erő a nyomdász múltam, nem tudok könyvet úgy fölütni, hogy ne egy sajtóhibára vetüljön a tekintetem. Volt már, hogy saját munkám tiszteletpéldányából azt a lapot első mérgemben kitéptem, ami nem a legszebb bánásmód egy könyvvel.

Kint az irodában találtam egy Ki kicsodát, behoztam. A törzsközönség tudja, hogy ezzel kapcsolatban a vendégeim leggyakoribb válasza ilyesmi: Ó, hát nem én írtam, nem foglalkozom vele, nem érdekel. VM esetében tény, hogy ő töltötte ki a kérdőívet. Szülei: Vámos Tibor, Ribárszky Erzsébet.

Apám szinte soha nem állt szóba velem, és mielőtt eljutottam abba az agyi állapotba, hogy felfigyeltem volna az ő személyére, vagy arra, hogy nekünk beszélgetni kéne, meg is halt. Édesanyám igazi vegyes saláta családból származott, zsidók, svábok és szlávok regényes elegyéből. Őt néha az a rögeszme gyötörte, hogy mi egy – ha szabad így mondanom – behóvet katolikus család vagyunk. Ezen az alapon kereszteltetett meg, majd járatott katolikus hittanra, melyik évben? 1956-ban. Mindenesetre úgy gondolta, hogy a katolikus családokban – akik nevetnek, azoknak igazuk van – az elsőszülött fiú kapja az atya keresztnevét. Így lettem Tibor

én is. Amikor valaki elkiáltotta magát: Tibor! – ketten ugrottunk. Ez azonban ritkán történt, nálunk soha senkit a rendes nevén nem hívtak. Apám például mindenkinek Putyu volt, ne kérdezzék, miért, én sem tudom, még Pécsről hozta magával. Én sajnos Öcsi lettem, amit gyűlöltem, de hiába harcoltam ellene. Tipikus párbeszéd: Kértem anyámat, ne öcsizzen, én már felnőttem, hiszen tíz és fél vagyok! Mire ő: Rendben van, Öcsikém! Anyám tehát azt akarta, hogy Tibor legyek, apám viszont azt, hogy az ő nácik által legyilkolt apjának a nevét viseljem, ha ezt egészen komolyan vesszük, a Mózes Mórichoz jutunk, ám ő a Miklóssal beérte volna. Mint minden vitában, ezúttal is anyám győzött. Miklós tizennyolc évesen lettem, egyrészt a Gerilla együttesbeli szerepemtől menekülvén, másrészt Jovánovics Miklós kérésére, hogy ne jelenjek meg Vámos Tibor akadémikussal azonos néven, aki a hatvanas évek végén gyakran publikált az Új Írásban. Akit az ezzel kapcsolatos további anekdoták érdekelnek, olvassa el a *Hogy volt* című könyv idevágó részében.

VM az ELTE JTK-ra járt, 1970–75. Ez a jogtudományi kar, úgy nézzenek rá, hogy ő dr. Vámos Tibor, de kizárólag azért, mert nem vették föl a bölcsészkarra.

Ezt nem szívesen említem, több könyvemben van olyan főszereplő, akit nem vettek föl a bölcsészkarra. Az *Apák könyve* időszakában tettem egy fogadalmat, hogy többé nem lesz olyan főszereplőm, akit nem vettek oda föl. Tudtommal betartottam. Annak idején úgy éreztem, nagyon a bölcsészkarra volnék való, már elfogadták az első novellámat, írni és olvasni akartam egész életemben. Magyar–francia szakra jelentkeztem, eléggé jól tudtam akkortájt franciául, amit az is bizonyít, hogy a sikertelen felvételi után két hónappal állami nyelvvizsgát tettem. Mélyen megsértődtem azon, hogy nem vettek föl. Politikai okból… nem esik jól beszélni róla. Közeli barátságban álltam Haraszti Miklóssal, aki jelenleg Bécsben az EU valamiféle médiafelelőse, de akkor közismert ellenzéki volt, egy a kevesek közül. Ült az ELTE bölcsészkarán az íróasztal mögött egy tanár meg egy tanárnő, meg egy vigyorgó lány, ő volt a KISZ képviselője, és az is véleményt mondott. Ő rögtön utána megsúgta a folyosón, hogy nem vehetnek engem föl az aktuális Haraszti-ügy miatt.

Kullogtam búsan haza. Egy évig nyomdász voltam. Ez olyan jól hangzik, de akkor nem élveztem. Kéziszedő voltam – bemutatnám tenyeremet, ezzel kellett fogni a vinkli nevű eszközt, a másik kézzel

belerakni a gyufaszálszerű ólombetűket, elég nagy sebességgel. Nem volt sok sikerélményem. A linószedést – annál egész sorokat öntöttek ki ólomból – körbe kellett kötni cukorspárgával, aztán jobb nyomdász ezt megragadta az ügyes kezével, és odébb tette. Én, a rosszabb nyomdász, megfogtam, erre kiestek a sorok a cukorspárgából. A nyomdászati oldalakon fejjel lefelé állnak a betűk, és fordítva is. Össze kellett szedegetnem a sorokat, és megfelelően rendbe rakni. Néha sikerült, néha nem. Utóbbi esetben sajnos a könyv így jelent meg, kivéve, ha a korrektor észrevette. Amennyiben korrektúra előtt voltunk. Ha utána, akkor ugyebár… Azóta is bánt, hogy néhány könyv, hogy úgy mondjam, az én ügyetlenségem következményeként jelent meg kissé zavaros bekezdésekkel. Egy év múltán jelentkeztem a jogi karra, nagyon erőlködtem, fölvettek.

Beszélgetve velem, immár elunnám az önéletrajzomat, ugranék egy nagyot, s megkérdezném, egyetem után mivel foglalkoztál?

Elhelyezkedtem dramaturgnak a filmgyárban, mert olyan állást kerestem, ami nem kényszerít mindennapos bejárásra.

Játszanám a hülyét: A dramaturg ilyen? Egyáltalán, mi az?

Irodalmi társalkodónő-féle, a rendező és az író közti kapocs. Korábban, a keményebb szocializmus idején a dramaturg inkább még cenzorként működött, ellenőrizte, hogy politikailag megfelelő-e a forgatókönyv. Egyébként a magyar filmgyártás három legkiemelkedőbb dramaturgja – ezt kevesen tudják ma már – idővel kivétel nélkül rendezővé avanzsált. Bacsó Péter, Szász Péter (a Szász Jani apja) és Kovács András. Mire én 1975-ben a filmgyárba kerültem, a dramaturg munkaköre már eléggé körvonalazatlanná vált. A rendezői film lett a divat.

Az meg mi fán terem?

A rendezői film azt jelenti, hogy a rendező mondja meg, hogy miből akar filmet forgatni. Bejön, azt mondja: Csinálok egy filmet arról, hogy Erdélyben verik a magyarokat. Mire a dramaturg (még mindig a hetvenes években vagyunk): Jó, de nem fogják engedélyezni. Nem ő nem engedélyezi, ő csupán jelzi, a tapasztalatai alapján, hogy ennek nem örülnek majd az illetékes elvtársak. Erre a rendező: Csakhogy mi olyan forgatókönyvet adunk be, amelyben nem verik a magyarokat, aztán a filmben mégis. Remek terv. Ki írja meg? Ilyenkor a dramaturg próbált bepalizni egy olyan írót, aki már készített forgatókönyvet. Ha sikerült, ha

nem, végül általában részben vagy egészben a rendező írta a forgatókönyvet, többek között anyagi okból, hogy ilyen jogcímen is javadalomhoz jusson. Körülbelül ez a rendezői film itthoni jelentése, némi rosszindulattal.

Ilyen alapon rengeteg filmbe belepiszkáltam, szerettem csinálni. Én magam utáltam forgatókönyvet írni, de néha rákényszerültem, a legismertebb általam írt film a Csók, anyu. Elmondom, hogyan született. Tízes éveim legvégén írtam egy rövidke novellát, az volt a címe, *Céduláк*. Nem több öt gépelt oldalnál, egy család a kredencen levelezik egymással, sose találkoznak. Most ugyanez sms-ben történik. Rózsa János filmrendező azt mondta, hogy ebből csináljunk filmet. De én már néhány éve dramaturg voltam, nagy tanárnak képzeltem magam, kijelentettem, hogy ebből nem lehet. Miért nem? Mert az alapötlet túl irodalmi. Beletörődött, ha nem, hát nem. Az Objektív Stúdióban, ha nem volt elég pénz játékfilmre, a derék filmrendezők dokumentum- és portréfilmeket készítettek, mert ezek sokkal olcsóbbak. Készült nálunk ilyesmi Balczó Andrásról, elég érdekes lett, csak nagyon hosszú, a Béres doktorról pedig egy tizenkét órás, ami aztán tényleg nagyon hosszúra sikeredett, emlékszem, három napig néztük, hideg élelemmel. Mindkettőt Kósa Ferenc rendezte, akit filmgyárszerte Kósa Öcsinek becéztek.

Egy szép napon így szólt a stúdióvezető (úgy hívták, hogy Marx, de nem Károly, hanem József): Maradt egy fél költségvetés. Az idő tájt egy magyar játékfilm húszmillió forintból készült, most ugyanez három-négyszázmillióba kerül. Maradt tehát tíz, mit csináljunk? Erre Szabó István (aki ugye tizenkét évig volt a főnököm stúdióvezető-helyettesként) azt mondta, ebből csak olyan film jönne ki, mely egy házban játszódik, ahonnan a szereplők ki se léphetnek. Erre már jelentkeztünk Rózsával, szerettük a kihívást. Addig-addig beszélgettünk, míg szóba hozta a *Cédulák*-at, akkor a mögé kerekedett a történet, melynek hősei nem léphettek ki a házból. Ez egy valódi ház volt az óbudai domboldalon, amit kibéreltek a forgatásra. Gyakorlatilag ott lakott a stáb végig. Én nem végig, mert a forgatás egy ideje egybeesett egy amerikai kirándulásommal, színi bemutatóm volt Washington DC-ben. Félkész házra gondoljanak, amelyen a tulajdonos gyakorlatilag egyedül dolgozott, látszott, sosem lesz képes befejezni. A lépcsőkről hiányzott a korlát, a falakról több helyen a vakolat, a kert csupa gyom. Elég sikeres film lett, dicsérő kritikákat kapott,

majdnem mindben megemlítették, hogy ez a film a magyar újgazdagokról szól. Mert a filmvásznon sokkal jobb ingatlannak látszott, mint a valóságban. A nyolcvanas évek közepén az a tény, hogy valakinek háza van, már a gazdagság netovábbjának tűnt. Fontos tapasztalatot szereztem: a kamera mindent kiglancol.

A Csók, anyut elég sok ország megvette, fesztiválokon is nyert díjakat. Ha megvette, mondjuk, egy német forgalmazó, VM kapott egy mulatságos levelet. El is tett belőlük hatot-hetet. Kedves Vámos elvtárs! (Mert ugye mind elvtársak voltunk. Az, hogy én sosem voltam párttag, nem változtatott a helyzeten.) Örömmel értesítjük, hogy filmjét megvette az iksz mozitársaság. Gratulálunk!

Magamban mindig így folytattam: És most önön röhög az egész Hungarofilm Vállalat. Mert ha kapitalizmus volna, kapna tizenkilencezer nyugatnémet márkát. De nem kapitalizmus van, egy lótúrót kap maga, nem márkákat. Ellenben, ha van elegendő forintja, és azzal befárad az OTP-be, akkor megveheti a nyugatnémet honoráriuma tíz százalékát. Kissé bonyolultan hangzik, de szerintem értik. Tehát nem adtak egy fillért sem, azonban jog nyílott arra, hogy megvásárolja az ember azt, ami tulajdonképp eleve az övé volt. Milyen furcsa az élet – mindig megvettük. Mert ha volt a valutaszámlán márka, dollár, svájci frank, kaptunk útlevelet, kimehettünk, látni filmet, venni könyvet, amiket itthon nem lehetett, és találkozni olyan emberekkel, akikkel csak kint futhattunk össze.

Most jön az izgalmas része. A konvertibilis valutaövezetben elköltöttem a néhány száz dolláromat, hazajöttem, az aluljáróban forintért megvettem ugyanazt az összeget, és visszaraktam a bankba. Minden utazás után. Soha azt a kérdést senki föl nem tette, hogy: Vámos elvtárs, minden évben kiutazik, viszi a valutáját, ám nem költ egy fillért sem, és mindig visszateszi az egészet, hogyan csinálja ezt? Tudja mit, értjük, tessék szépen befáradni a börtönbe. Aggódtam rengeteget, de ebből nem lett semmi bajom, és tudtommal másnak sem.

VM éveket töltött az Amerikai Egyesült Államokban, sok interjút adott erről. Utána az Ab Ovo kiadó vezetője volt, 1991-től négy évig. Megkérdezném, miért vezetett kiadót?

Nagyon megbántam. Kollégák sorsáról dönteni sanyarú feladat, kevesen boldogok, sokan haragszanak. Nem csak ez a baj. Az Ab Ovo a rendszerváltozás utáni hónapokban jött létre. Hosszú külföldi

tartózkodásból tértem haza arra, hogy épp nincsenek szépirodalmi könyvkiadók, legalábbis nem működnek, csődközeli állapotban vegetálnak. Engem a Szépirodalmi és Magvető helyzete izgatott, ez a kettő adta ki a kortárs magyar szerzők munkáit. Mind a kettő rádőlt egy-egy beadott kéziratomra, ezek azóta sem jelentek meg. Talán nem is baj. Bement az ember a kiadóba, látta, hogy már csak tízen ülnek ott, míg annak előtte negyvenen, már csak nyolcan, már csak egy, mindjárt takarítónő se lesz. Érdeklődtem, mi történik az én könyvemmel, két éve várok, van szerződésünk, ugye. Azt a választ kaptam: Ne vicceljen, a villanyszámlát sem tudjuk kifizetni.

Mit tegyen a magamfajta szerző, aki mégis arra vágyik, hogy a regényei eljussanak az olvasókhoz? A kollégák többsége karikás szemmel üldögélt a presszókban, azt baljósolván, hogy szépirodalom többé nem jelenik meg a Kárpátok bércei alatt. De én Amerikából jöttem, híres mesterségem: derűlátás. Az amerikaiakra nagyon jellemző, hogy ha valami nincs, rögtön arra gondolnak: csináljunk. Ezen az alapon álltam össze néhány barátommal, létrejött az Ab Ovo. Kevés pénzből, rengeteg munkából. Igen ám, de eleinte arról volt szó, hogy ez a nemzedékem kiadója lesz. Nemzedékem számomra fontos íróival beszéltem, hat kollégával, kértem, itt publikáljanak. Rajtuk kívül még Kardos G. Györgyöt hívtam, aki már-már az apánk lehetne, de nagyon szerettük.

Akkortájt egy kft. megalapítása még bajos és nehéz dolog volt, eltartott úgy háromnegyed évig. Addigra sajnos a kollégák fele dezertált, elszerződött a feltámadó és az újrateremtődő kiadókhoz. Én ezt rosszul éltem meg, tehát úgy, hogy cserbenhagytak, de megértettem őket. Ha tudom, hogy a Magvető így összeszedi magát, nem alapítok kiadót. De azért maradtak elegen. Igen sokat dolgoztam, küszködtem nyomdákkal, könyvterjesztőkkel, akkor még több mint húsz volt, nem akarózott fizetniük. Én nem voltam jó vezető. Ma már majdnem mindenki valamilyen szinten vállalkozó, de akkor én azt sem értettem, hogy ha példának okáért kell az Ab Ovónak géppapír, és elmentem az írószerboltba, akkor ki fizet? Én fizettem, a saját pénzemből, mert az Ab Ovóé a bankban volt. Sose kértem vissza, nem tudtam, hogyan kellene. Végül az egyik társam magyarázta el, hogy a vállalkozó két pénztárcával közlekedik, egyikben a vállalat pénze, a másikban az enyém. Nem éreztem jól magam abban a feladatkörben, és amint lehetett, kihátráltam. 1995-ben.

Két év múlva a tulajdoni részemtől is megszabadultam. De maradtam az Ab Ovo szerzője, a mai napig. Pedig egyre nehezebb egy kis kiadónál megjelenni, a nagyok kiszorítják őket a pályáról, és a könyvterjesztők sem részesítik őket előnyben.

Világos számomra, hogy VM mindenről szívesen beszél, csak a televíziós munkáiról nem, ezért rámennék a televíziós munkáira, mert úgy jó az interjú, ha van egy kis feszültség. Kezdeném faggatni, miért nem csinál már televíziós műsorokat? (Ezeket a beszélgetéseket nem tekinti a saját műsorainak, nem ő vágja, a fölvételi technika sem olyan, amilyennek szeretné, de a Pax és a Duna televíziónak ennyire futja.)

A Lehetetlen című tévéműsort két és háromnegyed év után nem tudtam jobban csinálni, azt is éreztem, hogy rosszabbul azért tudnám. Az egyéb tévézések úgy alakultak, hogy mindig újabb tévéelnök jött, hívatott, azt mondta, bajban van a Magyar Televízió, segítsek. Én meg bedőltem. Mindig úgy tetszett, ennél nagyobb bajba már nem kerülhet a Magyar Televízió, ám erre újra és újra rácáfolt a jövő, amint jelenné vált. Náluk egyszerűen képtelenség műsort készíteni. Olyan döntéseket hoznak, hogy az embernek minden szál haja égnek áll.

A kereskedelmi televízióknál nem tudok, mert finnyás vagyok. Ha kereskedelmi tévénél dolgozik valaki, aláíratnak vele harmincoldalnyi szerződést, abban olyan rendelkezések vannak, amelyek nehezen vállalhatóak. Attól fogva nem te döntöd el, hogy mit veszel föl, hanem egy úgynevezett stylist, ő közli, veled: most ezt az öltönyt kapod, most ezt a garbót, most rövid halásznadrágot, vagy amit ők viccesnek tartanak. Előírják, hogy az összes hülye vetélkedőjükben blamíroznod kell magad, ezt úgy hívják, cross promotion, keresztreklámozás. Én már azt is nehezen tudom elképzelni, hogy elmélyült beszélgetésünket hirtelen félbeszakítsa a szárnyas betét vagy a kockázatok és mellékhatások.

Életrajza következő fejezete talán az International Buda Stage nevű színház, amelynek ő lett az igazgatója. Miért akar ő minden lében két kanál lenni?

Csak úgy belekeveredtem. Föllelkesedtem azon, hogy egy iskola nagy előadótermében lehet színházat csinálni, minden pénz nélkül, ahol a színház fő támogatója a közönség lesz. Hét évig erőlködtem ottan. Nagyon elfáradtam a végére. Rengeteget izgultam, hogy jön-e a közönség. Borzasztó érzés, amikor nem jön. Van egy jó kis színielőadás – voltak az

IBS-ben ilyenek tényleg –, és hol jött a közönség, hol nem. Aki azt állítja, ismeri a közönséget, az hazudik. Én hét évig tanulmányoztam a nézők természetrajzát, és nekem már fogalmam sincs, hogy a közönség mit szeret. Íróként szokták rólam állítani, hogy én tudom, mitől döglik a légy, vagyis mi kell az embereknek. Ebből egy szó sem igaz. Én csak azt tudom, hogy nekem mi tetszik, próbálok úgy írni, és ha önöknek is tetszik, az a bónusz. Nem ismerem a biztos siker titkát, de a biztos bukásét annál inkább. Az a biztos bukás titka, ha valaki igyekszik olyat írni, ami – szerinte – az olvasóknak jó lesz.

Száz szónak is egy a vége, hét évet áldoztam az IBS-re az életemből, aztán boldogan abbahagytam, családi körülményeim változására hivatkozva. Olyan munkám már alig van, ami miatt el kell mennem otthonról, kivételt képeznek ezek az írókkal folytatott beszélgetések az Alexandra Könyvesházban.

De mi a helyzet a Nemzeti Kulturális Alap szépirodalmi kuratóriumával? Annak az elnöki tisztét miért vállalta, ha egyszer nem akar elmenni otthonról?

Az úgy volt, hogy egyszer csak a magyar írók elkezdtek kilépni az Írószövetségből, mert az egyik írószövetségi vezetőségi tag, hogy finoman fejezzük ki magunkat, magyarozott. Ja nem, zsidózott, mindegy. És akkor a Parti Nagy Lajos nevű nagyon derék kolléga besokallt, mert az Írószövetség nem határolta el magát. Parti Nagy Lajos kilépett az Írószövetségből.

Közbe kell szúrnom zárjelben, hogy a kilencvenes évek legelején, ha jól emlékszem, 1992-ben, de az is lehet, hogy 1993-ban Kertész Imre, akiről akkor még kevesen tudták, hogy kicsoda, ugyancsak kilépett az Írószövetségből, mert éppen egy dagadt drámaíró zsidózott. Akkori barátaimat a kollégák közül, akik vagy normálisak voltak, vagy zsidók, körbetelefonáltam, gyerekek, ne hagyjuk a Kertészt egyedül, hanem írjunk levelet, vagy csináljunk valamit. Mindenki egyetértett. Senki nem csinált semmit. Kezdődött a frankfurti könyvvásár, mondtam, kedden elutazom Frankfurtba, ha addig nem léptek, én lépek egyedül. De, de, de! Nem történt semmi. Utazás előtt írtam egy levelet az Írószövetségnek, hogy Kertész Imre példáját szeretném követni, mert nem akarom, hogy bárki azt higgye, csak ő egyedül látja úgy, hogy az írószervezetben nincs helye ilyen

tónusnak. Ezennel kilépek, mert az Írószövetség semmiféle nyilatkozatot nem tesz, dátum, Vámos Miklós.

Megérkeztem Frankfurtba, harmadnap mutatták röhögve a Magyar Hírlapot. Megjelent ez az én kis levelem, alatta pedig az Írószövetség állásfoglalása. Langyos, mismásoló, de mégiscsak nyilatkozat. Úgy éreztem magam, mint egy idióta.

Tellett-múlott az idő, Jókai Anna lett az elnök, fölhívott, Miklós, ez már olyan régen volt, mindenki el is felejtette az ügyet, ugye, nem kell komolyan vennünk, hogy te nem vagy tag? Kérdeztem, mi van a Kertésszel? Ő is visszalépett. Jó, akkor ebben is követem. De nem volt igaz, Kertész nem lépett vissza, mint később megtudtam. Mindenesetre amikor Parti Nagy Lajos megtette, én is kiléptem, voltaképp ugyanabból a folyóból másodszor. A kilépők mind beléptek a Szépírók Társaságába, én azért nem, mert akkor már tagja voltam. A különböző írószervezeteknek meg kellett állapodniuk, hogy ki legyen az új kuratóriumi elnök, és engem mindegyik elfogadott. Ez hízelgett a hiúságomnak, ezek szerint azt sikerült elérnem irodalmi körökben, hogy pártatlannak tartsanak. Azért is alkalmasnak éreztem magam e feladatra, mert én soha nem pályáztam ennél az alapítványnál pénzért, következésképp nem is kaptam.

Menjünk tovább. Rákérdeznék, hogy mi van az Apák könyve külföldi kiadásaival, írnak erről az újságok, de mivel álszerény, a választ elmismásolná. Hobbija a tenisz és a kajak-kenu.

A tenisz nem sport, hanem háború, az agresszivitás kiélésének színtere. Nem fogják elhinni, de teniszpályán úgy káromkodom, hogy az… általában szegény édesanyám szidom, jelzővel. Meccsek után bocsánatot kérek tőle, már nagyon régen meghalt szegény. A civilizált ember életében igen kevés a harc, hacsak az nem, hogy beül az autóba. De autóban igyekszem nem harcolni, teniszpályán annál inkább. Ez a sport nagyon megfelel az alkatomnak, nem szeretem, ha túl közel lépnek hozzám, a pályán van egy kerítésszerű háló, azon a másik nem jöhet át. A kajak-kenu kamaszkoromból maradt, elég sokat sportoltam. Most olyan helyen sikerül laknom, ahol közvetlenül ott a Duna, gyorsan le lehet menni. A kajak-kenu sem sport, inkább élvezkedés, beül az ember, ha teheti, egyedül. Van páros kajakom, ha jönnek a barátaim, szívesen elviszem őket, ám nem nagyon bánom, ha egyedül evezhetek be a Duna közepére. Iszonyúan jól érzem magam, egészen addig, míg valaki közelít. Legjobban akkor tudják a

kedvemet elvenni, ha motorcsónak közelít, ez gyerekkoromban is így volt, a motorcsónakosok és az evezősök között ez egy ősi háború. Zavarják egymás köreit. Azt a felfedezést tettem a Dunán, hogy a szél az emberi hajat kiszőkíti, tudták ezt? Ha nem így volna, mivel magyaráznánk, hogy miért látható minden motorcsónakon egy szőke nő?

Kedves zárókérdésem, sokszor nem tudok neki ellenállni: mi volna a vendégem három kívánsága?

Jókor szeretnék meghalni. Semmivel sem előbb, mint szükséges, de semmivel sem később annál. Elég, ha néhai édesanyámat idézem: Édes Öcsikém, szegény apukádnak az élete az nem sikerült valami jól. De a halála, az aztán egyáltalán nem sikerült. Anyámnak igaza volt. Woody Allennel szólva: Nem félek a haláltól, csak nem szeretnék ott lenni, amikor jön. Van még valami, talán idetartozik. Amíg nem volt kertem, addig is láttam a Szent István parki fákat az ablakból. Megfigyeltem, hogy amikor minden fa lehullajtja a leveleit, mindegyiken marad azért egy, amelyik nem esik le. Összetöpörödik, elszárad, rozsdaszínű lesz, de ott marad fönt, és megvárja a tavaszt. Szeretném, hogyha az én életem és a munkásságom is egy ilyen falevél lenne, amelyik ugyan nem nagyon tetszik senkinek, rá se néznek, ő mégis megmarad. És amikor tombolni kezd a tavasz, világít a nap, csupa zöld izmos, fiatal, kigyúrt levél jelenik meg az ágakon, piros sportautókkal előznek, az az egy satnya csak vár, abban reménykedve, hogy hátha az utolsókból lesznek az elsők.

Jelezném, hogy ez a legjobb indulattal is csak két kívánság, de VM már nincs itt. Mielőtt a műsorvezető váratlanul magára marad, meg szokta fenyegetni a vendégét, talán teljesíti a kívánságokat. Legyen meg az ő akarata.

SÁNDOR IVÁN

Talán tényleg elővette volna

Márton László nevű kollégám odanyilatkozott, valaki azt mondta Sándor Ivánról, hogy ő egy nagyon rendes ember. De nem írták, ki mondta. Megmondhatom, Gáll István mondta ezt. Többször. Azt is hozzáfűzte: És egy nagyon csendes ember. A mai beszélgetést beárnyékolhatja, ha ez igaz.

Nem biztos, hogy nagyon rendes ember volnék, nem is vagyok mindig csendes.

Kedden születtél. Mint nagyon sok kolléga. Tudtad?

Nem tesz rám nagy hatást a hír.

Két keresztnév a neved. Talán tudod, hogy Iván a János orosz megfelelője, jelentése: Isten kegyelme. Sándor, azaz Alexandrosz értelme: embereket védő, vagy emberek ellen védő.

1930. március 11-én születtem, akkoriban nagy szüksége lett volna az emberiségnek ilyesféle tevékenységre. Izraelita származású vagyok, Stern a családi nevünk. Diákkorom alkonyán, érettségi táján magyarosítottam a nevemet. Tehát akkor már olyan korban voltam, amikor az, amit elmondasz a Sándor Alexandroszról, helyénvaló ambíció. Utólag jólesik, hogy felhívtad a figyelmet erre.

Örkény István egyperces novelláit először a Film Színház Zsuzsika közölte, voltaképp te.

1956 után, ha jól emlékszem, Örkény István öt év szilenciumot kapott. Hatvannégy tájt a lapok épp csak elkezdhették közölni az írásait. Én a Film Színház Muzsika színházi rovatát vezettem. Kidüllesztett mellkassal vonultam naponta vagy kétnaponta a Hungária kávéház galériájára, hogy a szerkesztőségi lapzárta után nekiüljek soros írásomnak. Akkor nagy élet folyt ott. Feltűnt Örkény. Őt a hatvanas évek elején ismertem meg, a Pécsi Nemzeti Színháznak köszönhetően. Pályi András *Tigris* című színdarabját mutatták be, politikai okból nagyon sok akadályt kellett legyőzniük. Én kritikusként mentem le. Megdicsértem és megvédtem a darabot. Örkény István akkor már a későbbi feleségének, Radnóti Zsuzsának udvarolt, nagy szerelemben voltak, mindannyian ott táncoltunk a bankett után. Tehát összefutottunk a Hungáriában, azt mondta, adnék nektek, a Film Színház Muzsikának valamit. Egyperceseket írok, kicsit rázósak, de hátha nálatok elmegy. Másnap behozott hármat a szerkesztőségbe: Nézd, ha egy vagy két mondatot ki akarnak húzni belőle, az nem baj, hozzájárulok, de a címen nem szabad változtatni – egypercesek –, mert úgy képzelem, nekem olyan lesz ez, mint a Standard Oil. Így közöltünk néhányat az egypercesekből.

Nem lett belőlük baj?

Nem. Közöltünk ilyesmiket. Kassákot is hoztuk a hatvanas évek elején. Németh Lászlót is.

E hetilappal nagyon sokáig álltál munkaviszonyban, 1957-től 1990-ig. Amikor eljöttél, meg is szűnt. Erre akár büszke is lehetnél.

Nem feltétlenül a kérdésedhez tartozik, de kénytelen vagyok megemlíteni, ugye, te tudod, hogy a prózaírói pályám viszonylag későn indult, negyvenéves korom fölött. Habár előtte öt színdarabomat bemutatták. Attól kezdve, hogy prózaírónak tekinthettem magamat, állandóan ott akartam hagyni a Film Színház Muzsikát. Nem tettem, egyrészt családfenntartási okból, másrészt azért, mert nagyon megszerettem a lapot, a színházat, a szerkesztést, azt a légkört, amit a hatvanas években a magyar film jelentett. Maradtam, de alig vártam, hogy eljöjjön a nyugdíjkorhatár. Amint végre nyugdíjba mehettem, rendszerváltás, és megszüntették a Film Színház Muzsikát.

Volt egy-két korábbi munkahelyed azelőtt. Dolgoztál A Jövő Mérnöke című újságnál, még korábban a Magyar Diákok Nemzeti Szövetségénél, osztályvezetőként. Milyen osztályt vezettél?

Azt hiszem, a tanulmányit. A Magyar Diákok Nemzeti Szövetsége negyvenhat-negyvenhét között alakult, akkor még a pártok befolyása nem érvényesült. Később, amikor a többi párt megszűnt, a szövetség egyre inkább az akkori Kommunista Párt befolyása alá került. Fiatal diákként lettem a diákszövetség tagja, Zuglóban bizonyos szerepeket is vállaltam, és egy itt nem részletezendő véletlen során 1948-ban, érettségi után, felajánlották, hogy dolgozzam ott. Olyan kiválóságokkal együtt, mint Tánczos Gábor, aki a Petőfi Kör vezetője lett, később a Nagy Imre-körhöz tartozott, 1956 után letartóztatták. Tardos Márton, a kiváló közgazdász, aki a rendszerváltás után a Szabad Demokraták képviselője volt, egy ideig frakcióvezető is. Laczkó Miklós, a neves történész. A Diákszövetségből lett aztán a DISZ, a Demokratikus Ifjúsági Szövetség, később, 1957-ben a KISZ. A DISZ-be engem nem vettek át, akkor én már megbízhatatlannak számítottam, kidobtak, kizártak. 1950 őszén tényleges katonai szolgálatra vonultam be. Ott ért utol a letartóztatás, aztán a munkaszolgálat. Amikor onnan kikerültem, rehabilitáltak, és egy véletlen folytán meghívtak a Műegyetemre, mint fiatal írót, lapszerkesztőnek. Írtam is erről, biztosan elolvastad, esszéztem is. A *Ködlovas* című regényben felhasználom a börtönélményeimet. Azt hiszem, akiket abban az időszakban letartóztattak, ugyanúgy nem tudták, hogy miért, ahogyan én sem. Nyolc-tíz évvel később, egy baráti társaságban a volt katonatársaim közül valaki elmondta,

mi történt. Tényleges kiskatona koromban Kecskeméten megjelent az Országos Légvédelmi Parancsnokságtól egy őrnagy. Meglátott, ott ültem az első sorban, egyébként már tizedes voltam. A program után kiment, és azt mondta a dandárparancsnokomnak: Mi az, a Sándor még szabadlábon van? Ez az úr abban a központban dolgozott 1949–50-ben, ahonnan engem eltávolítottak.

Hogyan történt ténylegesen? Szolgáltál kiskatonaként, egyszer csak bejött két nagykatona, hozta a bilincset?

Kürtszó, felsorakozik a zászlóalj, előlép a törzsparancsnok, felolvassa, hogy az ilyen és ilyen főparancsnokságról érkezett ilyen és ilyen számú parancs alapján Sándor Iván tizedest ilyen és ilyen paragrafus alapján tizedesi rangjától megfosztjuk, és az ilyen és ilyen postafiók számú alakulathoz áthelyezzük. Elő kellett lépnem, katonásan, hármat, jött az ügyeletes tiszt, letépte a két kis tizedesi szalagot, aztán le kellett vennem a bokaszíjat és a derékszíjat. Egy őrmester, egyébként jó ismerősöm, felkísért Budapestre vonattal, nyitott pisztolytáskával, egész úton azt hajtogatta, Iván, az istenért, meg ne lógj, mert akkor nekem végem. Erre én: Jóska, hát hogy a francba lógnék meg, légy nyugodt!

Megrázó.

Sok minden történt, katonai fegyencbarakk, aztán egy véletlen következtében munkaszolgálat… Nem nyújtom. Sztálin halála után, az első Nagy Imre-korszak idején rehabilitáció.

Megleptél. Ha én azt a szót hallom, hogy munkaszolgálat, a második világháború jut eszembe.

Miklós, nem csak neked. Aki erről faggatott, általában csodálkozott, később is volt munkaszolgálat? A politikailag megbízhatatlanok lettek az úgynevezett C katonák, mert ugye az A kategóriába tartoztak a tényleges katonák, a B-be azok, akik egészségi okból vagy más okból komoly szolgálatra nem alkalmasak, csak irodai munkára vagy élelmezési szolgálatra. Irodán dolgoztam, élelmezési raktárban, meg lapátoltam is.

Írói munkásságodért több kitüntetést kaptál. A legfényesebb a Kossuth-díj.

Jó ég! Inkább maradjunk annál, hogy amikor bevonultam, az első félév után kiváló lövész kitüntetést kaptam. Máig is őrzöm, a három dögcédulámmal együtt. A katonain a tényleges szolgálati postafiók száma olvasható, 2222. A munkaszolgálatos dögcédulám is megvan, és a

rehabilitáció utáni is. De őszintén, tudsz írót, akinek kiváló lövész plecsnije van?

Átvehetted a Nagy Imre-emlékplakettet. Ötvenhatos tevékenységedről annyit tudok, hogy mint A Jövő Mérnöke szerkesztője, azt a bizonyos tizenkét pontot, az egyetemisták követeléseit élesben diktáltad a nyomdagépbe. Ez igaz?

Igen. A Műszaki és Építőipari Egyetem 1956. október 22-én délután négykor az aulában tartott nagygyűlést. Este tíz tájt kialakult a határozat, amit nekem először telefonon olvastak be, én a nyomdában voltam, a Blaha Lujza téren, akkor Szikra Nyomdának nevezték, már az egész épületet lebontották. A szöveget azután küldöttség vitte a Rádióhoz, a Szabad Ifjúsághoz és hozzám. A másik két helyen visszautasították a közlést. Tehát nem én fogalmaztam.

Bele se javítottál?

Na, menj a fenébe!

Egy író azért csak behúzza a vesszőket, nem?

Bocsánat, gyere vissza onnan, ahová küldtelek. Én csak írtam eléje egy kommentárt. Az államvédelem körülvette a nyomdát, államvédelmis a nyomdászok között is volt már. Odaadtam a papírt a műszakvezetőnek, a nevére is emlékszem, Süli elvtárs, és Pogány Nándi volt a mettőr. Két nagyon derék ember. Pogány Nándi mint mettőr már elolvasta, csak annyit szólt: húha. Süli kijelentette, nem vállalja, nem adja át a szöveget, hogy kiszedjék, akkor még ólombetűkkel dolgoztak. Azt mondta, keressek egy nyomdászt, aki hajlandó kiszedni. A harmadik, akihez odamentem, megcsinálta. Valóban odaálltam a nyomdagép mellé, és diktáltam, mert slusszon túl voltunk, gyorsan kellett. Még az említett kommentárt is megírtam elé.

Bebörtönöztek? Vagy ezért nem?

Nem. Sokszor volt szerencsém. 1956-ban történt egy s más a műegyetemen, jártam a Parlamentben, találkoztam Losonczy Gézával, Vásárhelyi Miklóssal, nagyon sok mindent láttam, jártam a Deák téri főparancsnokságon Kopácsinál, tehát adtam okot a későbbi zaklatásra. De novemberben, talán 14-én ideggyulladást kaptam, nem otthon, barátaim úgy szállítottak haza, gólya-viszi-a-fiát módszerrel. Márciusig lényegében mozdulatlanul feküdtem, utána is sokáig bottal jártam, így nem osztottam röpcédulát, nem vettem én részt semmi lényeges konfliktusban. Talán ezért

nem tartóztattak le, de lehet, hogy nem is értékelték úgy, hogy le kéne tartóztatniuk.

Munkásságodban feltűnő, hogy vonzódsz a regényhez meg az esszéhez, és néha összekevered a kettőt. Miért?

Az én pályám tulajdonképpen, ha lehet ilyen fellengzős kifejezést használni, néhány jelentéktelen novellával és öt bemutatott színdarabbal indult. Volt két-három be nem mutatott drámám is. Írtam regényt már tizenhárom éves koromban, aztán a katonaládán is, ezek részben diákregény, részben abbahagyottak. Csak azért említem, mert jelzik, mindig regényíró akartam lenni. Egész életemben ehhez kerestem a formát, a nyelvet. Ez most túl bonyolult, nem mennék bele, de hol a regényt, hol az esszét adja ki az anyag. Néha a téma miatt bizonyos elemek keverednek.

Utolsó regényed címe: Követés. Arról szól, hogy egy tizennégy éves fiú hogyan élte át a holokausztot. Én Budapest Délibáb nevű utcájában nőttem fel, és az ötvenes évek második felében, útban az iskola felé mindig elhaladtam ama épület előtt, ahol téged bújtattak vagy eldugtak. Kezdődik a másik rész, a Szent István park környéki utcákban próbálja a főszereplő túlélni a nyilaskorszakot, és én majdnem mindegyikben laktam. Furcsán éreztem magam, amikor ezekre az utcanevekre találtam a könyvedben. Miközben interjúidból tudható, hogy Zuglóban születtél, és ritkán tetted ki a lábad arról a környékről.

A Kolumbusz utca 34.-ben születtem, tizenegy évesen elkerültem az Amerikai út 74.-be, sétatávolság, ott laktam ötvenhat évig, most már csak azért nem, mert átengedtem a lakást a lányomnak, és elköltöztem a Mexikói út 56.-ba. Fél órára terjedő válaszomat igyekszem néhány mondatban összefoglalni. Miklós, nekem annak ellenére, hogy nyolcéves lehettem az első zsidótörvények idején, nagyon szép gyerekkorom volt. Abban a csodálatos kertben a Kolumbusz utcában, ahol a bátyámmal és az ő barátaival meg az én barátaimmal játszottunk. Megszerette a család Zuglót, apám ötszáz méterre talált egy másik lakást az Amerikai úton, ott is csodálatos kert volt. 1944. november 15-én ott sorakoztattak föl bennünket a barátaimmal, a házbeli kislányokkal. Óbudára vittek, a téglagyárba.

Most épp arra lakom… Ez a könyved tulajdonképp túlélési beszámoló. Szerepel benne egy történelmi alak, azt hiszem, történelmi alak, Carl Lutz,

akiről úgy tudom, hogy az ismert zsidómentők egyike. Svájci alkonzul. Tulajdonképp a svájci Wallenberg. Carl Lutznak köszönhető, hogy most itt ülsz?

Igen. Carl Lutz járt az Óbudai Téglagyárban 1944. november 18-án, amikor a Hegyeshalom felé indított menetből – amit a történelem hegyeshalmi halálmenetként jegyez – neki és a Nemzetközi Vöröskereszt vezetőjének, Friedrich Borgnak köszönhetően kiállhattam. A szüleim, akiket tényleg elindítottak Hegyeshalom felé, csodával határos módon vissza tudtak jönni nagybetegen, és svájci védlevéllel bujkálhattak, amelyet szintén Carl Lutz írt alá. Körülbelül hatvanezer védlevelet írt alá, miközben ötezerre volt nemzetközi jogosítványa.

A könyv kilencedik fejezetének elején a Gizi nevű szereplőt egy főhadnagy magáévá óhajtja tenni, Gizi azonban előveszi a pisztolyát és lelövi. Ez igaz történet, vagy fikció?

Ez ugye egy regény. Az alaptörténete valóság. A regénybeli dokumentumok, levelek, újságcikkek és rendeletek valóságosak. Gizi modellje anyám nagynénje. Egy év korkülönbség volt közöttük, tehát a történet idejében negyvennégy éves, gyönyörű gesztenyebarna asszony. A férje főhadnagy, végigdekorálva, 1938-ban halt meg. Gizi belekeveredett az ellenállási mozgalomba úgy, hogy a Kiss János, Tarcsay Vilmos, Bajcsy-Zsilinszky vezette ellenállási mozgalom valamelyik résztvevője, egy főhadnagy lett az udvarlója, majd a szeretője. Gizi is részt vett a mentőakciókban, vöröskeresztes karszalaggal és hamis papírokkal. Ő hozta egyébként haza a szüleimet Hegyeshalomból vöröskeresztes kocsival. Ott, ahol te laktál később, a rakparton, odament egy nyilasok által terelt menethez, két embert a légiriadós szirénázás közben kirántott a sorból, hogy megmentse őket. A tiszt észrevette, odalépett: Ön ugyebár zsidó, asszonyom? Mire Gizi – és innen kezdve fikció – azt felelte, hogy ő vöröskeresztes. A tiszt pedig: Asszonyom, a mi családunkban érzék van a fajtisztaságra. Ezután beviszi őt, fölajánlja neki, ha levetkőzik, megmenekül. Gizi, akinek már nagy gyakorlata van a fegyverhasználatban, előveszi a pisztolyát. De ez már fikció. Hát… ő talán tényleg elővette volna.

Hiába fikció, ez a regényed ama pontja, ahol én erős kielégülést érzek. Istenem, ha minden így elintéződne!

Örülök neki.

Tudod-e, ki írta rólad a következőt: „Sándor Iván kvalitásainak szinte hasonlíthatatlan és besorolhatatlan egyensúlyossága, ám drámaiságot semmiképpen sem nélkülöző lélegzése méltán vívhatja ki a közfigyelmet, a közmegbecsülést, a csöndes és megújító szellemű örömök jegyében.”

Balassa Péter. Annak ellenére, hogy a halála óta sokan elmondták róla, milyen nehéz volt vele tartós barátságba kerülni, neurózisra való hajlamossága okán, mi lélekben nagyon közel álltunk egymáshoz, 1979-ben ismerkedtünk meg Szigligeten. Aztán találkozgattunk. Könnyű kérdést tettél föl, mert a könyv fülszövegén rajta volt, nem a mostani kiadáson, az előzőn.

Ha ezt tudom… Témát váltok. Ha jól számolom, ötvenegy esztendeje élsz házasságban, ugyanazzal az asszonnyal, és ha ez igaz, irigyen gratulálok.

Igaz, igen. Tavaly volt az ötvenedik házassági évfordulónk.

[A nézőtéren kitör a taps.]

Köszönöm. Bizonyos idő után a születésnapok meg a házassági évfordulók – legalábbis a mi családunkban, úgy emlékszem, még a szüleimnél is így történt – elveszítik a jelentőségüket. De az ötvenedik azért mégis más. Van Gulácson egy kedves kis öreg házunk, ahol már évtizedek óta jól tudok dolgozni. Zsuzsa remekül érzi magát a szőlőben és a kertben, szóval minden nyáron lent vagyunk. Úgy döntöttünk, meghívjuk a közvetlen családtagjainkat és a legjobb barátaimat. Szegények, a kánikulában kellett leutazniuk. Átmentünk Tapolcára egy kellemes tóparti vendéglőbe. Valahogyan kitudódott az asztalfoglalásnál, hogy ez egy ötvenedik házassági évforduló, és amikor odaértünk, láttuk, a nekünk terített asztalon a tányérokra és a szalvétákra ráfújták: 50. Nagyon megható volt. A virágcsokrot, amit Zsuzsának rendeltem, András unokám adta át, aki tizenhat éves és száznyolcvanöt centi magas, akkor még csak száznyolcvan volt. Erre mindig emlékezni fogok.

És te mit kaptál?

Amit szoktam.

Mit szoktál kapni, Iván? Nyakkendőt?

Nem. Szeretetet.

ORBÁN JÁNOS DÉNES

Tegnap azt az sms-t küldted, megpróbálom szó szerint idézni: „Egy karambol folytán majdnem klasszikussá váltam”. Mit jelent ez?

Azt, hogy most nem kell elbocsátanod a közönséget, egyperces néma csönd után. Tegnap este háromnegyed tízkor az autópályán, miközben kollégáimmal igyekeztünk a vámosok felé…

Eddig jó.

…a hátsó kerék fölrobbant, és nem sikerült megfogni a kocsit. A Silimon Mihály kollégám ült a kormánynál, én mellette, a hátunk mögött Szőcs Noémi Imola és Pál Zita, ugyancsak kollégák. Csodával határos módon egyikünknek sem esett semmi baja, kivéve a kocsinak, az totálkár. Szerencsére nem jött mögöttünk senki.

Lényegében újjászülettél?

Igen. Ez már a negyedik baleset, amit túléltem. Úgyhogy még három lehet hátra, mert erdélyi költőnek hét élete van.

És egy magyarnak?

Talán három.

Miért van az erdélyinek több?

Megyünk a székely virtuskodásba. Hát azért, mert ott a hegyek között úgy megedződtünk, hogy többet bírunk.

1973. július 4-én születtél Brassóban. Már ekkor elhatároztad, hogy költő leszel. Vagy ez túlzás?

Hát túlzás, valamikor húszéves koromban határoztam el. Addig inkább testnevelő tanár akartam lenni. Matematika–fizika–informatika osztályba jártam, ezeket nagyon szerettem, kivéve az informatikát, mert táblán programoztunk, lévén, hogy azokban a zordon években nem volt számítógép az oskolában, viszont a matematikát és a fizikát nagyon komolyan vették. Gondolkoztam azon, hogy matematika szakra megyek, de azon is, hogy testnevelési szakra, mert ifjabb koromban sokat sportoltam. Úszás, atlétika, távfutás, testépítés. Izomrigó akartam lenni. Viszont a bölcsészet is érdekelt. Végül a mamám oldotta meg a problémát, elkergetett maga mellől, mert ugye matematika meg testnevelés szak volt Brassóban, viszont magyar bölcsészkar csak Kolozsváron, mondta, hogy menjél, fiam, Kolozsvárra, legyen ember belőled, mert az anyád szoknyája

mellett ez nem fog összejönni. Elseprűzött, így lettem bölcsész, viszont a matematikának azóta is nagy hasznát veszem. Szerkesztésben, meg egyáltalán, a gondolkodásban, szerintem egy írónak nem árt, ha ért a matematikához.

Tehát bölcsészkarra jártál Kolozsvárott. De te magad írod, hogy tanultál kicsit Szegeden és Bécsben is.

Szegeden azt a bizonyos PhD-t akartam megszerezni, tehát doktori tanulmányokat folytattam. Nem vagyok még doktor, csak kisdoktor, mert a disszertációt nem írtam meg. Körülbelül egy fél évbe telne, azalatt tudok írni két könyvet, ami sokkal érdekesebb munka. Nem unom magam halálra a disszertációírás közben, és az a dr. onnan a nevem elől nem hiányzik. Weöres Sándor volt az egyik, aki doktor volt, írhatta volna, hogy dr. Weöres Sándor verse.

Vigyázz, én is doktor vagyok. Csak én jogi. Megjegyzem Weöres Sándor is jogi kart végzett, éppen Pécsett. Hogyan kerültél Bécsbe?

Herder-ösztöndíjas voltam. Kertész Imre akkor még csak Herder-díjas író volt, azzal együtt jár, hogy javasolhat valakit ösztöndíjasnak, aki nem töltötte még be a harmincadik életévét. Az illetőt a Bécsi Egyetem fogadja be, és egy egyetemi évadot ott dekkolhat.

Tudhatni, hogy Kertész Imre, aki akkor még nem volt Nobel-díjas, miért téged választott?

Én nem tudom. Azt a történetet hallottam, hogy fölhívta Spiró Györgyöt, aki többek között kortárs magyar irodalmat tanít az ELTE bölcsészkarán, jobban ismeri a fiatalokat, és tőle kért tanácsot. Spiró gondolkozott egy kicsit: Nem baj, ha erdélyi? Miért volna baj? – így Kertész. Akkor Spiró engem javasolt, fölolvasott a telefonban néhány verset, állítólag Imre bátyám meg volt elégedve, és engem választott.

Megköszönted?

Természetesen. Arra tanúim vannak, hogy a Sacher kávézóban, a Herder-díj átadása után az ünnepi vacsorán emeltem a poharam, azt mondtam, legközelebb az ő Nobel-díjára iszunk.

Ittatok?

Persze. Azóta se felejtette el, a felesége biztosan nem, mert ha lát engem, mondja mindenkinek, hogy odaérett íróknak érdemes velem koccintaniuk.

Mint absztinens, búsan hallgatlak. Egyszer dedikáltad nekem és népes családomnak egy mesekönyvedet, úgy írtad alá: Johann von Kronstadt. Tudni vélem, hogy Kronstadt Brassó német neve.

Úgy van.

De miért nem Johann von Klausenburg, ami viszont Kolozsvár német neve?

Ördögöd van. Mostanára már kibővítettem, általában úgy szignálom, hogy Johann von Klausenburg de genere Kronstadt. Biztosan siettem, azért írtam a rövidebb változatot. E-mailben is szoktam használni, de írói álnév is.

Mikor használod?

Akkor, amikor elég jó az írás, de nem elég jó ahhoz, hogy Orbán János Dénest írjak fölé.

Idézet tőled: „1993-ban pajtásaimmal Előretolt Helyőrség Irodalmi és Gőzhajózási Részvénytársaságot alapítottunk.” Az Irodalmit érteni vélem, de a Gőzhajózásit nem. Erdélynek van tengere?

Miért, Magyarországnak van? Nekünk legalább közelebb nincs. De nem én találtam ki, hanem Sánta Attila kollégám, Rejtő Jenő nyomán. Ez egyszerű hülyéskedés, nem kell mögötte szimbólumokat keresni.

Első köteted a Hümériáda, a cím szintúgy némi Rejtő-hatásra utal. A fényképen napszemüveget viselsz és két fülbevalót, egy kígyót és egy karikát. Ez az általunk alkotott erdélyi íróképtől nagyon távol áll.

Épp ez volt a lényeg. Nekem és az egész nemzedékemnek tele van a hócipőnk azzal, hogy az erdélyi író valamiféle irodalmi koldus legyen, provinciális, vidéki író, aki a megmaradásért siránkozik. Szerintem inkább próbálnunk kéne minél inkább világirodalmi szinten írni, az ezáltal kiváltott megbecsülés sokkal többet ér, mint az alamizsna meg a vállveregetés.

De a mostani imázsodból a fülbevaló már hiányzik.

Az történt, hogy dedikáltam ezt a könyvet egyik kedvenc tanárnőmnek, Lőrinczi Réka grammatikaprofesszor asszonynak, akit az Eötvös Lóránd Tudományegyetem kölcsönzött arra az évre a kolozsvári bölcsészkarnak. Addig nem nagyon kommunikáltunk, csak úgy csüggtem az óráin. János, azt mondja, a versei erősek, durvák, de azért nagyon jók, maga olyan szép fiú, minek kell fülbevalót hordania? Ezen elgondolkodtam. Ráduplázott a

sógorom, a világ egyik legjobb humorú embere. Ő azt mondta, te sógor, akinek az isten pöcsöt adott, az ne hordjon fülbevalót.

Innen nézve úgy látom, mintha benőtt volna a luk a füleden.

Nem nőtt be. Időnként, könyvbemutatókon, irodalmi esteken, például a *Búbocska* című ördögregény bemutatóján a szarvak mellé nagy karikákat is tettem a fülembe. Az ördögnek van fülbevalója.

A nemi szervet nem kérdezem.

Mert annak nem az Isten adta a pöcsöt.

Életrajzodban találhatóak még ennél is pikánsabb mondatok, például hogy te az RMDSZ Szenátusi Iroda titkára lettél volna.

Nem a titkára, hanem irodavezetője. Versenyvizsgával tizenhét jelentkező közül nyertem el a posztot. Ez nem politikai munkakör volt, olyasmibe én soha nem lógattam bele a lábamat. Tevékenykedtem az erdélyi magyarságért. Hivatalnokként. Lehet, hogy a *Hivatalnok-líra* című kötet ebből ihletődött.

Faludy György évekig téged tartott utódjának, lehet tudni, hogyan figyelt föl rád?

Nem tudom pontosan. Írt egy levelet egyszer régen. Addigra már megismerkedtünk, miután megkaptam a Faludy-díjat. Jelezte, hogy ő már korábban olvasta a verseimet, gondolom, Szőcs Gézától kapta meg a kötetet, aki az első három könyvem kiadója volt. Olvasta, tetszett neki, csak nem akart levelet írni, egy öregember minek zaklasson egy ifjú titánt. Így sajnos két-három évvel később kezdődött a barátságunk, mert ha kapok tőle efféle jelzést, rohantam volna hozzá, mindig nagy tisztelője és rajongója voltam. Azóta tart ez a kapcsolat, most az Alexandra Kiadónál én gondozom a Faludy-szövegeket, újra megjelenik a teljes életmű. Azokat a Faludy-szövegeket, amelyek magyarul íródtak, később lefordították őket angolra vagy németre, majd az eredeti kéziratok elvesztek, most visszafordítjuk magyarra.

Az életben középpolgárian öltözködsz, választékosan beszélsz, számomra igen kedves erdélyi ízekkel. Írásban viszont eléggé tékozlóan bánsz a négybetűs szavakkal, ahogyan az angol mondja. Van olyan magyartanári álláspont, mely szerint az íróknak, költőknek föl kéne venniük a harcot a nyelv eldurvulása ellen. Mi a véleményed?

A nyelv nem az obszcén szavaktól durvul el, hanem az olyasmiktől, mint például a pari vagy a szabi. Azt hiszem, én írtam le először azt, hogy

„szar”, az erdélyi irodalomban. A kommunizmus idején szigorúan tilos volt ezt a sötét szót leírni. Az első kötetben, összeszámoltam, hat obszcén szó található, a szaron kívül. Ezért, meg az Előretolt Helyőrségért, amit Sánta Attilával közösen szerkesztettünk, mindkettőnket kiátkozott a katolikus egyházból a váradi püspök.

És ez mit jelent?

Nem tudom, én unitárius vagyok, nem katolikus, az sem világos, hogyan átkozhatott ki egy katolikus püspök. A konkrét ok az erdélyi fiatalság irodalom általi megrontása volt, erre mondta valaki: Adná az isten, hogy a fiatalság az irodalomtól romoljon meg! Amivel mélységesen egyetértek. De, hogy a kérdésedre válaszoljak: szerintem a művésznek mindent szabad, és ha a szövegkörnyezetbe a szar szó kívánkozik, nem a kaka, ürülék vagy egyéb szinonimák, akkor azt kell odaírni.

Második köteted külsőleg fekete-fehér, a címlapon érdekes fotókkal, Laj Albert fotóarchívumából. Te választottad ezeket?

Igen. Laj Albert, isten nyugtassa, keresztapám, és miután édesapám meghalt, ő lett a pótpapa. Szenzációs figura volt, Brassóban központi alaknak, bonvivánnak számított, még hetvenannyi évesen is gyönyörűen tangózott. Egy gödör volt a mellén, állítólag attól, hogy a hölgyek mindig odahajtották a fejüket. Agyonművelt létére imádott bohóckodni, ő a hölgy a képen, mely 1943-ban készült egy álarcosbálon.

Kár, hogy ezt nem tudják az olvasók, valahová oda kellett volna nyomtatni.

Majd az emlékirataimban.

A könyv elején többeknek mondasz köszönetet, Parti Nagy Lajosnak például a lelkiismeretes lektorálásért. 1996-ban még nagyon fiatal voltál, szépirodalmi szempontból kisfiú, te hogy intézted el, hogy maga Parti Nagy lektorálja?

Az első kötet megjelenése után elmentem a tatai írótáborba, Parti Nagy Lajos költőszemináriumára, előtte elküldtem a kötetet, mert a beiratkozáshoz kértek írásokat vagy kötetet elküldeni. Aztán a szeminárium végén odajött hozzám, kérdezte, tudom-e, hogy ő is írt Troppauer Hümér-es verseket. Igen, de csak azután tudtam meg, miután én is megírtam őket, sorry. Mondta, hogy semmi gond, és hogy nagyon tetszik neki a könyvem. Találkozgattunk időnként, amikor feljöttem Pestre. Így alakult a kapcsolat, megmutattam neki a második kötet anyagát, sok

remek javaslata és javítási ötlete volt. Én minden könyvemet odaadom öt-hat-hét különböző szemléletű szakértőnek, és általában figyelembe veszem a javaslataikat. Ebben nincs semmi szégyellnivaló.

Szerintem sincs. Fölfigyeltem rá, hogy prózában gyilkos a humorod, ezzel szemben a költészetedben finomabb, szelídebb. Ha egyetértesz, mivel magyarázod?

A vers, hogy úgy mondjam, szív által írt műfaj, legyen inkább érzelmes, a próza lehet akármilyen, mert az inkább az elme szüleménye.

Szépirodalmi idézet: „Véletlenül fogantam, egy betegség után, mely rövid időre ismét megajándékozta anyámat, persze a tudta nélkül, az anyává levés lehetőségével.” A valóságban is így kezdődtél?

Igen, édesanyám negyvennyolc éves volt, már beállt a menopauzája, majd az asztma következtében ez visszament. Aztán amikor kimaradt a havivérzése, ilyen előzmények után nem gondolt arra, hogy teherbe eshetett. Lévén kilencvenöt kilós, jól megtermett asszonyság, úgy hat hónapos koromig észre sem vette, hogy ott vagyok. A körzeti orvos daganatra gyanakodott, beutalta a kórházba, szerencsére az ápolónő keresztmamám észnél volt. Akkoriban még békába oltották be a vizeletet, így állapították meg a várandósságot, és a béka jelezte az eljövetelemet. Édesanyám nyugodtan megszüntethetett volna, negyvennyolc évesen joga lett volna hozzá, de nagyon örültek, apám még szobrot is akart emeltetni anyámnak, mert még csak két lánygyermek volt, illetve lány, az nem gyermek, mondják a székelyek, ugye, visszatérve Erdélybe. Apámék nyolcan voltak testvérek, és egyik sem tudott összehozni egy fiút, nélkülem kihalt volna az Orbán családnak ez az ága.

Az anyád a születésedkor nagyjából olyan korú volt, hogy akár a nagymamád is lehetne.

Igen, nővéremnek három évvel idősebb lánya van, mint én. Tulajdonképp három mamám volt, mert az egyik nővérem huszonnégy évvel idősebb, a másik tizenhattal. Nem rossz dolog.

Sok szót lehet tőled tanulni. Egy részük székely, a többi ritkán használt. „A döntött fukszot elástam. Ide van besóherolva minden ganef, müncer, zébaher, kajfer, malmos, kapcarej meg ilyesmi. Szóval az összes zebrás.” Magyar–magyar szótár kéne, hogy jól értsük.

Nem, ehhez szlengszótár, illetve argószótár szükséges, én is onnan szedtem őket. Ha elkezded olvasni ezt a novellát, és követed a

cselekményt, akkor nem kell magyarázat. Kitalálod a szavak értelmét.

Bizonyos írásaidban őrült édesen utánzod a székely beszédmódot. Nálatok otthon így beszéltek?

Igen, és a családom is használta ezeket a szavakat, de nyilván nem olyan sűrűn, ahogyan én a székely nyelvű írásokban. Ezek azért ritka szavak már ott is, java részüket édesanyámtól tanultam, a többit pedig Sánta Attilától, aki elkészítette a Székely szótárat, kétezer-ötszáz tájnyelvi szó szerepel benne, ízesebbnél ízesebbek, többségüket alig használják.

Összeírtam a számodra legfontosabb szerzőket, érdekelne, kit felejtettem ki. Faludyról, Parti Nagyról, Rejtőről esett már szó. Többször emlegeted József Attilát, Szőcs Gézát és Borgest.

Sokan hiányoznak. Borges, mint egyetlen külföldi? Shakespeare, Dante, Tasso, Ariosto, ez csak a kezdet. Rengeteg jó mű született a világirodalomban, rengeteg jó író volt, nagyon sokukat szeretem.

Meghökkentő adat az életrajzodban, hogy van egy kocsmád Kolozsvárt, úgy hívják, Bulgakov. Hogyan lesz egy költőnek kocsmája, aki ugye általában túllép a mai kocsmán?

Szerintem a költő és a kocsma eleve összetartozik. A költők java, legalábbis régebben, élhetetlen volt, de mi már egy új nemzedék vagyunk. Olyan körülmények között nőttünk föl, hogy már kicsi korom óta valamit mindig árultam, mert ha nem, akkor nem volt zsebpénzem. A középiskolát például én láttam el fogamzásgátló tablettákkal és gumi óvszerekkel abban az időben, amikor ezeket át kellett csempészni Magyarországról. Nálunk csak a Minimax román gyártmányú óvszert lehetett kapni, de az olyan volt, hogy attól inkább szaporodott a nép. Poszterekkel is kereskedtem. Mindig volt üzleti vénám, és lévén gyakorló kocsmába járó – mert ugye a templom és az iskola mellett az ember ott tanulja a legtöbbet –, mindig arról álmodoztam, hogy legyen saját kocsmám. Végül összejött. Még a Funar-korszakban, és lehet, hogy ránk gyújtották volna, ha Jókai Mórról vagy Rejtő Jenőről nevezzük el. Bulgakov ellen senki nem tiltakozott.

Könnyen megtanulták a kolozsvári részegesek a Bulgakov nevet?

Igen, de megesik, hogy Bulanovnak mondják. Szokták úgy becézni: Bulgisz. Tervezzük, hogy nyitunk egy éttermet is, Toldi néven. Üzlettársam, Kovács Feri, száztizenöt kilós hajdani dzsúdóbajnok, fogja malomkeréken fölszolgálni a finomságokat. Jó magyaros ízek, a román

konyhából is átvesszük a pacallevest, a csorbát, a micsmititejt, ez a csevapcsicsához hasonlatos. Finom házias koszt lesz.

Nem félsz, hogy azt fogják mondani, nem lehetsz komoly költő, ha ennyi vendéglátó-ipari egységed van?

Miért, a Zrínyi Miklós horvát bán volt, és attól még elég komoly költő, igaz? Nem érdekel, mit mondanak. Egyébként nem akkora vállalkozások, hogy most lapáttal hánynám a pénzt, a Bulgakov diákkocsma, és a diákok jól elüldögélnek három órát egy sör mellett.

Azt hallom, irodalmi esteket rendezel a Bulgakovban.

Hetente kettőt-hármat, de most még több lesz. Hosszú évtizedek óta a Bretter György Irodalmi Körből kerül ki minden valamirevaló költő Erdélyben, mi ezt vittük tovább, miután átvettük az előttünk járóktól, Szőcs Géza generációjától, korábban mindig probléma volt, hogy hol tartsuk a rendezvényeket. Az egyetem rideg helyszín, időnként tartottuk kocsmákban, de mivel nem túl fogyasztóképes a közönségünk, kiutáltak mindenhonnan. A Bulgakovból senki nem utálhat ki.

Te vagy az általam ismert egyetlen erdélyi költő, akinek nemcsak hogy eszébe se jut ideköltözni, de némi enyhe, ámbátor egészséges utálattal tekint Budapestre és az itteni magyarokra.

Bevallom töredelmesen.

Milyennek látsz minket?

Itt is vannak drága jó emberek. De általában itt elég nyeglék az emberek. Elég sok helyen megfordultam a világon, másutt kedvesebbek szoktak lenni. Sokkal. Bántó még, hogy jövök a kocsiban, hallgatom mondjuk a Sláger Rádiót vagy a Danubiust…

Magadra vess!

Bármelyik rádiót, és értem a nyelvet, hogyne érteném, de ez már nem az a magyar nyelv, amit mi használunk odaát. Időnként románnal keverjük, tehát nyilván nálunk is romlik a nyelv, mégis jobban szeretem az olyan darabos beszédet, mint azt a csiripelést, amit a pestiektől, főleg a fiatalabbaktól hallhatok. Emellett agyonzsúfolt a városotok, már-már lakhatatlan, úgyhogy én jobban érzem magamat Erdélyben.

Az interneten találtam az alábbiakat. Megkérdeztek, mi tesz boldoggá. Mire te: „Nos, három dolog dob fel: sok pénz, jó nő és jó kaja. A nőt igen, egyes számban mondtam, mostanában kétségbeesett kísérleteket teszek arra, hogy monogám legyek.” Hogyan kell azt csinálni?

Nos, ez egy nagyon régi interjú.

Értem. Ennyi?

Igen.

Most tehát nem vagy lehorgonyozva egy nőnél.

De igen. Még nem törvényes kötelékben, de majd előbb-utóbb azzá tesszük. Ahogy a jó székelyek szokták mondani, ha az ember mindent megkap otthon, akkor ne menjen érte a szomszédba. Ez elég ritkán adódik, nekem is csak harminchárom éves koromra jött össze.

Gondoltál-e már gyermekek gyártására?

Igen, rengeteg gyereket akarok. Szoktam mondani a kedvesemnek, hogy ha Mária Terézia tizenhetet tudott szülni, akkor legalább öt-hatot ő is tud. Legyen közte gyermek is meg leány is. Fele-fele.

BÓDIS KRISZTA

Szerinted az emberek tudnak repülni?

Egy teljesen irodalmiatlan kérdéssel indítok. Mi lóg a nyakadban?

Ez egy nyaklánc, a medál eredetileg nem így nézett ki, deráragasztottam egy matricát, amelyen Jézus látható. Édesanyám görög katolikus, az édesapja, vagyis a nagyapám pap volt. Keresztény nevelést is kaptam, egy kissé liberálisat is. Érdekes, hogy ezzel a lánccal, azt hiszem, megbotránkoztattam édesanyámat, mindenesetre csak annyit mondott, amikor meglátta, hogy Krisztina, te olyan furcsa vagy mostanában. A képet különben azért raktam ide, mert régóta foglalkoztat engem a roma kultúra és a roma folklór. A roma lakások tele vannak szentképekkel. Amikor belépek egy ilyen házba, mindig nagyon otthonosan érzem magam. Gyerekkoromban vonzódtam a rózsákhoz, a fodros szoknyákhoz, noha mindig azt mondták, hogy ez az egész giccses, de nekem tetszett.

Nem haragszol, ha azt mondom, hogy a jelmezed is olyan, mintha a romákról szóló dokumentumfilmedben szerepelnél?

Vagy éppen egy játékfilmben. Egyébként a roma közösségekben már nem mindenki hord ilyen szoknyát, de a beás cigányoknál vagy az oláh cigányoknál és még a romungróknál is él a hagyományok egy része. Ha mondjuk békési oláh cigány nő volnék, asszony lévén, föltűzött hajjal

kellett volna jönnöm, nem lehetne frufrum sem. Ezeket a szokásokat ott tartják.

Aki nem tudta, az elhangzottakból rájöhetett, hogy filmrendező is vagy. De arra nem, hogy végzettséged szerint pszichológus.

Pszichológiát és esztétikát végeztem az ELTE-n. Három évig benn is maradtam a szociálpszichológia tanszéken, aztán föllázadtam, és elmentem. Nem tudtam elképzelni, hogy a tudományos pályán maradjak, már egész fiatalon írtam és festettem, mindenképpen művészként akartam boldogulni, elkezdtem dokumentumfilmeket is csinálni, ez az egyik. A másik, hogy amikor én zárt közösségbe kerülök, és ebbe a munkahely is beletartozik, akkor a bennem lévő nonkonformitás miatt folyton a meglévő rendszereket kezdem piszkálgatni, és ezzel persze konfliktusokba keveredem.

Mit szólnál, ha egy másik pszichológus fölhívná a figyelmed arra, hogy folyton karba tett kézzel ülsz?

Azt, hogy tisztában vagyok vele, hogy szorongok. Még egy zsebkendőt is markolászom, mert az anyukám mondta, hogy mindig legyen nálam zsebkendő. Szeretek beszélgetni, veled is, tehát nem a szituáció a probléma, hanem az alapállapotom, amiről ne beszélgessünk, mert akkor pszichoanalitikusi díványt kellett volna hozni.

Cserébe ténykérdésekkel állok elő. 1967. június 9-én születtél, amiből az következik, hogy el kéne énekelnünk neked a Happy Birthday kezdetű dalt. Egy bizonyos évszámhoz érkezel, amelytől a nem szorongós nők is szoktak szorongani.

Fú, Miklós, ez engem annyira nem érdekel. Van egy furcsa tulajdonságom, nem érzékelem a kort, magamon sem, másokon sem. Van az anyukámnak egy barátnője, aki huszonhárom éves lehet, én ezt nem tudtam, azt mondtam neki, jaj, te olyan fiatalosnak látszol, mindig azt hiszem, hogy csak harmincnyolc vagy.

Nyugodtan föltagadhatna tizenötöt. Nem merem megkérdezni, hány évesnek saccolsz. Te Bódis Kriszta néven jegyzed a könyveidet. Miért nem Krisztina?

És miért Bódis? Mert nem ez a nevem. Férjhez mentem, nagyon fiatalon, tizenkilenc évesen, nem gondoltam volna, aztán el is váltam, sajnos, azt se gondoltam volna. Az első férjem volt Bódis, de ő is az anyukája nevét vette föl, mert meghalt az édesapja. Én nagyon szerettem

az anyukáját, és örültem, hogy ő fölvette a nevét. A férjem azonban körülbelül három hónappal az esküvő után a szerelméhez költözött, és akkor egy világ omlott össze bennem, mert én másképp gondolkodtam a házasságról, cigánylányosan, hogy ha egyszer elveszlek, akkor örökké. Én akkor már verseket írtam, és elvittem egy folyóirathoz, a Mozgó Világba, hallottam, hogy ott a Berkes Erzsébet a versrovatvezető, aki nyitott a fiatalokra. Ő azt mondta, mert a folyosón álldogáltam, vártam, hogy megmondják, ne írjak többé ebben a büdös életben, kerüljön végre pont erre az ügyre is, szóval Berkes Erzsébet behívott, na üljön le, ezeket közöljük, ezeket nem, föl is olvasott egyet, hallani fogod, milyen rossz. Később hallottam, mindig ezt csinálta. Ő mondta, hogy Horváth Kriszta néven ne publikáljak, van már egy Tóth Krisztina, találjak ki valami mást.

De ő Tóth Krisztina.

Igen, igen. A neveimmel nem vagyok jó viszonyban, talán legszívesebben az anyám nevét venném föl, ő Végső, úgy írják, Véghseő, és akkor Véghseő Krisztina lehetnék, de most már mindegy.

Ez a Krisztina lesz a végseő.

Igen. Nem zavarom össze az embereket. Annyi mindent csinálok, akkor legalább a nevemmel ne variáljak. A Kriszta viszont azért jó, mert úgy hangzik, mint amikor becsapják az ajtót. Kriszta! Dacos és kemény. Különben azt hiszem, nem vagyok ilyen, de a Krisztina nekem túl lágy. Túl nőies.

Ha a kérdéssel nem hatolok az intim szférádba: miért baj, ha egy nő neve nőies?

Rögtön meg is bántam, amikor kimondtam, mert abba a csapdába estem, amely ellen küzdök egész életemben, hogy a nőiesség ne legyen leértékelő, negatív minőség. Azt tudjuk, hogy a társadalomban mindig a férfiak akarnak diktálni, ők kapják a magasabb minőségű munkákat, satöbbi. Minap hallottam a rádióban: Kaffka Margit írónőről fogunk beszélgetni, de ne is használjuk ezt a kifejezést, hogy írónő, ő több ennél, író. Nevetséges, nem?

Te szereted, ha írónőnek neveznek?

Jó volna olyan világban élni, ahol ez már teljesen mindegy. Azért problémázunk rajta, mert még nem mindegy, még megkülönböztetés. Máig kapcsolódik a nőirodalomhoz az a képzet, hogy az olyan nem igazán komoly, másodrangú.

Azért ez inkább már csak a ti paranoiátok, nem?

Én is sokszor reménykedem ebben, de sokszor kerültem olyan helyzetbe, ahol kiderült, hogy él ez a minősítés, sajnos. Azért változik, csak nagyon lassan, az irodalmi életben is, meg a társadalomban is.

Három köteted jelent meg, egy verseskötet a JAK kiadásában, a Kemény vaj című regény a Magvetőnél, és az Artista című regény a Jelenkornál. Három könyv, három kiadó. Miért?

Jó kérdés. Ha én ezt érteném. Úgy látszik, vándortípus vagyok. Nem vagyok régen az irodalmi életben, nem is biztos, hogy benne vagyok, és nem tudok benne eligazodni. De sajnos ugyanez a helyzet a dokumentumfilmes világgal, a szakmával, nekem az is idegen világ. Érdekel, hogy milyen törvényszerűségek mozgatják. A második regényemet is a Magvetőhöz adtam be, azt mondták, 2006-ban megjelentetik, aztán mégsem, túl sok fiatalt gyűjtöttek maguk köré, és mégse fért bele mindenki a keretbe. Elkezdődött a könyv szerkesztése, ott aztán lett egy kis kavarodás, mert én még dolgoztam a szövegen. A *Kemény vaj*-at a Závada Pál szerkesztette, és remekül dolgoztunk együtt. Én azt hittem, hogy az *Artistá*-t is a Pali fogja szerkeszteni, hiszen a Holmiban közölt belőle részleteket. De mondták, hogy nem. Közben egy harmadik szerkesztőhöz került, ő mondott egy csomó dolgot, azoknak egy részével nem értettem egyet, ez így szokott lenni. Küldtem egy verziót, mondtam, hogy ez még nem a végleges. Bekerültem az igazgatóhoz, aki azt mondta, tudja, hogy 2006-ot ígért, de nem akar hitegetni, nem tudja megmondani, mikor tudják kiadni, de ha úgy döntök, máshova viszem, tudja, hogy kapkodni fognak ezért a kéziratért.

Őt leszámítva mindenki. Regényeid főszereplői a társadalom perifériájára csúszott lányok és nők. Bizonyos dokumentumfilmjeid is róluk szólnak. Honnan van benned ez a heves érdeklődés a marginális életek iránt?

Soha nem értettem, hogyan tudunk úgy élni egymás mellett, hogy közben rémes dolgokat követünk el embertársainkkal. A pszichológia remek magyarázatokat ad, amelyeket úgy lehetne összegezni, hogy ilyen az ember. Engem nagyon izgat, hogyan történik az, amikor az egyik ember megvesz egy másikat, rabszolgát vagy kurvát, hogy a másik embert elnyomja, ezek olyan alapkérdések, amelyekkel szembesülni kell, bele kell látni. Felzaklat a társadalmi igazságtalanság. 2000 tájékán az nagyon is

megtörténhetett, hogy a börtönben ülő prostituáltak rövid úton kaptak egy cédulát, hogy mégsem fél év, hanem mondjuk egy év a büntetésük. Miután legalizálták a prostitúciót, összeszedték őket, és bezárták, különböző szabálysértéseket ültek le. A stricikeт nem érdekelte, mert utánpótlás volt, vettek új lányokat. A törvény megfelelő szakasza alkotmányellenes volt, így több nővel is megesett, hogy ültek, és egyáltalán nem tudták, hogy mikor szabadulnak. Húsz–huszonhárom éves nőkről van szó, némelyiknek gyereke is volt. Két évet is leültek, mert egyszerűen összeadták a szabálysértéseket, és csak azért nem többet, mert elévült. Ráadásul börtönben ültek, nem fogházban, ami egy enyhébb kategória, gyilkosok közé rakták őket. A regényeimben benne vannak ezek a tapasztalatok, a valósághoz mindig van köze a könyveimnek, de csak kiindulópontként, alapanyagként. Minden író a tapasztalataiból dolgozik, a fantáziamunka is a tapasztalatok alapján működik. Dokumentumfilmesként éppen azok a világok érdekelnek, amelyek magánemberként számomra megközelíthetetlenek.

Ezt értem, de ha valaki rád néz, és eltekint a jelmezedtől, inkább belvárosi mademoiselle-nek vél, mint a társadalom bugyraiba alászálló amazonnak, aki örökké olyan helyszíneken bóklászik tollal és kamerával, ahol fönnáll a veszély, hogy minimum pofon vágják, maximum egyszer őt is eladják. A férjed nem aggódik?

Sokszor jön velem. Én azonban nem tollal és kamerával bóklászom ott, hanem mint egy ember, ismerkedem, igyekszem annak a világnak a részévé válni.

Világos. De amikor leleplezted a stricik üzelmeit, filmen és regényben, azért az jogos gondolat lehetett, hogy esetleg megjelenik a lakásodon három kigyúrt pasas, összetöri a bútoraidat, és azt mondja: drága filmrendezőnő művésznő, ha még egyszer a mi ügyeinkbe ártja magát, akkor a csontjai következnek.

Voltak ilyen célzások és helyzetek, de végül sose következett be.

Utolsó regényed, az Artista ugyanebben a miliőben játszódik. Krimielemeket is alkalmazol.

Igen. Tulajdonképpen nyomozás zajlik.

Érdekes a mottó. „Mit csinálsz? Próbálok repülni. Szerinted az emberek tudnak repülni? Az emberek nem. De én igen.”

Ezt a lányom mondta, körülbelül ötéves korában, amikor veszélyes repülési kísérleteket hajtott végre a lakásban. Egyre magasabb helyekről, szekrény tetejéről vetette le magát, kitárt karral, mint a madarak, tehát látszott a törekvés. Az apja megkérdezte, hogy mit csinál, és lezajlott a fönti párbeszéd.

Te, és tényleg tud repülni?

Nem mertem végigvinni a kísérletet. Az az igazság, hogy csak rajtunk múlott, hogy nem derült ki. És szerintem ez a gyereknevelés. Ezt főleg a Rebekánál látom, ő a nagyobbik gyerekünk, mindig megakadályoztuk a végső (hm, Véghseő) pillanatban, hogy megpróbálja a lehetetlent.

Azért azt elmesélem önöknek, hogy az utóbbi időben kétszer futottam össze Krisztával, mind a kétszer a Madarász utcai gyerekkórház sebészeti osztályán, ahol a kislány begipszelt karral várta a kezelést.

Hát, bizonyos dolgokat nem ad föl. Például a magas fákra felmászik, hiába mondja neki mindenki, hogy csak oda mássz föl, ahová fel is tudsz. Egyébként már visszafele jött a fáról, nem találta a széket a lábával, és akkor ugrott.

Tehát ez csak egy sikertelen kísérlet, legközelebb lerepül.

Mi is ettől félünk.

Internetes naplódban azt írtad: „Amióta gyerekeim vannak, sokat gondolok a pénzre."

Igen, felelősség, hogy nemcsak magamról kell gondoskodnom. Viszonylag későn szültem, harmincévesen, addig egyáltalán nem érdekelt a pénz. Mindig azzal foglalkoztam, ami nekem fontos, és nem törődtem azzal, hogy fizetnek-e érte, s ha véletlenül mégis, akkor mennyit. Sokszor teljesen elfelejtkeztem arról, hogy enni is kéne, nem volt a jégszekrényben semmi. Lehet, hogy ez volt a válásom oka? Nagymamám mondta, hogy rossz vége lesz, ha így élek. Gyerekekkel ezt nem lehet. Vagy nem száz százalékig. Most arra törekszem, hogy azért semmiképp ne változzam meg. Jó, hogy semleges a viszonyom a pénzzel, hogy nem vagyok anyagias, de mégis felelős emberként meg kell szereznem belőle annyit, amennyi okvetlenül szükséges.

Nem haragszol meg, ha én azt merem mondani, amennyire rálátok az életedre, te túl sok mindent vállalsz el ahhoz képest, amennyit érdemes?

Igen, nehezen tudok nemet mondani. Soká tartott, mire rájöttem, hogy nem mindig azért fordulnak hozzám, mert éppen én tudnám azt a feladatot

megoldani, vagy én tudnék segíteni, hanem azért, mert éppen én vagyok ott. Ez is egy tanulási folyamat.

Azt is írtad a netnaplódban: „Kamaszkorom rémálma a férfi. Ez azért lepett meg, mert ahány kamasz lányt ismertem, azoknak az álma volt a férfi.”

A másik nemről, a szerelemről és a szexualitásról való beszéd nagyon sok félreértést tartalmaz. Kamaszkoromban az ismeretlentől féltem. Voltak álmaim, és aztán kimentem az utcára, utánam fütyültek a férfiak…

Az nem jó érzés?

Ambivalens. Jó érzés, hogy tetszem, de rossz, hogy utána leszólítanak, és mindenfélét akarnak velem csinálni, tárgyként kezelnek, nem partnerként. A mi társadalmunkban úgy kell fölfognom, hogy ha ezt meg azt akarnak velem mint eszközzel csinálni, az egy megtiszteltetés. Megtiszteltetés, ha jól kinéző tárgyként kezelnek. De nem akarom kopaszra vágatni a hajam, és korommal bekenni magam, mint az orosz katonák elől menekülő nők, vállalom, hogy nő vagyok, esetleg jó nő, de mégis azt akarom, hogy a képességeimet is figyelembe vegyék.

Tökéletesen elfogadom a nézetedet, de szelíden ellentmondok. Ha azt akarod, hogy a külsődre ne figyeljenek, akkor bizonyos dolgokat nem kéne csinálnod. Nem kéne a hajadat csinosítanod, nem kéne úgy öltöznöd, hogy észrevegyem, milyen jó nő vagy.

Figyelj ide, te is nagyon jó pasi vagy…

Köszönöm.

…és nagyon jól áll a fekete ing. De azért nem fordul elő, hogy azért, mert jól néznek ki, férfiak után füttyögnének a nők.

Tartok tőle, hogy el vagy maradva a világ folyásától.

Lehet. De mondok mást. Munkahelyeken a férfiak állandóan megjegyzéseket tesznek a nők külsejére, szépeket mondanak, és azt gondolják, hogy a nő nagyon fog örülni ennek, és ez egy normális kommunikáció. Közben sokszor idegesítő, mert azért vagyunk ott, hogy munkát végezzünk, és nem azért, hogy flörtöljünk. Nincs kifogásom a flörtölés ellen. Jó volna, ha ezek a dolgok a normális mederbe terelődnének, mert így nagyon sokszor válsz kiszolgáltatottá, akkor tekintenek nőnek és „csak” annak, amikor ezt te nem akarod.

Tudod, hány tanulmányt írtak arról amerikai szexológusok, hogy milyen kiszolgáltatottak a férfiak? Nem elég a szex labirintusa, a nők elperelik a

volt férj vagyonát, elveszik a gyerekét. Ha mi egy házaspár volnánk, válás esetén a gyerekek természetesen veled mehetnének – igaz, hogy én esetleg majd egy állványról utánad fütyülök.

Egyik sem helyes. Szokták mérni, ha már a kutatásoknál tartunk, hogy hányféle kiszolgáltatást okoz, ha nőnek vagy férfinak születünk, és egyelőre nőnek születni statisztikailag nagyobb hátrány. A lényeges dolgok azonban nem csak ezen múlnak, szerencsére.

PARTI NAGY LAJOS

Takarékosan végigszívtuk

1953-ban születtél. Rossz hír ez számomra, eszerint három évvel fiatalabb vagy nálam.

Elmúlik.

Nem tudom… picit többnek néztelek, bocs.

Én meg téged kicsit kevesebbnek, és akkor kiegyenlítődik.

Félreértettél, az irodalmi rangod, tekintélyed alapján gondoltam.

Az tényleg nem számít. Harmincig talán, de nem, akkor sem. Ötvenháromban születtem, és most ötvenhárom vagyok, ilyen se lesz többet.

A Mérleg jegyében jöttél a világra. Érdeklődsz az asztrológia iránt?

Csak annyira, hogy tudom, Mérleg vagyok, a lányom pedig Oroszlán. Ez egy gyönyörű szép hiedelemvilág, de engem különösképpen nem izgatott soha.

Tudod-e, milyen napra esett a születésed?

Nem. Volt, hogy tudtam, anyámat megkérdeztem, és föl is írtam, de vannak olyan dolgok, amelyeket az ember tendenciózusan elfelejt.

Parti Nagy Lajos, a magyar költészet egyik kiemelkedő alakja hétfőn született.

Felemelő érzés.

Mondhatta az anyád: ez a hét is jól kezdődik.

Különben azt tudod, hogy Kolumbusz híres felkiáltása – Föld! Föld! – is az én születésnapomon, október tizenkettedikén hangzott el?

Nem tudtam, de ennek fényében inkább azt kellett volna kiabálnia: Part! Part! Te hogyan lettél Parti?

Amikor először publikáltam a Jelenkor című folyóiratban, Pákolitz István szerkesztő figyelmeztetett, hogy a Nagy Lajos már használt a magyar irodalomban, és akkoriban, akinek ilyen tucatneve volt – az persze önbizalom kérdése, hogy ki mit gondol a saját nevéről –, általában betűt választott, az nagyon snassz volt. Azért lettem a Parti, mert ez volt az apám anyjának a leánykori neve. Anyámat Schuszternak hívták, középen sz-szel, gondoltam, hogy azt mégse.

Lehetnél tehát Schuszter Nagy Lajos. Vagy Nagy Schuszter Lajos.

Hát inkább. Most már az is működne. Hivatalosan a személyimbe vagy az útlevelembe csak három-négy éve került bele, addig nem volt rá szükségem, akkor kértem, mert megszületett a nagyobbik lányom, s azt szerettem volna, hogy ő már Parti Nagy legyen. Anyám ősei, a Schuszterok egyébként csak úgy voltak svábok, hogy erre az eredetre rárakódott egy dunai hajósság, ami az egészet megkavarta. Tehát beszédben, hagyományban, kultúrában inkább az utóbbi érvényesült. Egy uszálykormányos a munkásarisztokráciához tartozott, a századelős hierarchiában legalább annyira a fölső réteghez, mint mondjuk a nyomdász. Nagyapám beszélte a Duna mentén használatos nyelveket, így az a sváb, amit ők otthon használtak, kereszteződött a bajorral és az ausztriai némettel. A sváb hagyományokat kevéssé tartották. Ők tulajdonképpen nem is voltak svábok, csak aki Magyarországra jött a német nyelvterületről, azt mindjárt lesvábozták, pedig alig akadtak köztük svábok. A Tolna nevű kis falu, Szekszárd mellett, távol esik a klasszikusan sváblakta területektől.

Édesapád, aki szintén a Nagy Lajos nevet viselte, honnan származik?

Egy alföldi parasztcsaládból. Katonatisztnek állt negyvenhatban, de szerintem huszonhatban is annak állt volna, más lehetősége nem lévén. Úgy keveredett Tolnára, ahol akkor még volt helyőrség, és azután elvette az anyámat, azt hiszem, ötvenben.

Olvastam, festő és színész akartál lenni.

Igen. Meg kanász, pilóta, tengerész.

Kanász például miért?

Abban azért van valami, hogy olyan sok nagy test vonzása vesz körül, irányítod őket…

Szóval, ez egy ilyen erotikus izé?

Mélyen, nyilvánvalóan. Mint minden. Erről jut eszembe, ma láttam a metrón egy középkorú hölgyet, ujjatlan ruhában, s azt a tetoválást a karján: „Disznó, I Love You." Jut eszembe a kanászról és az erotikáról.

Az volna szép, ha a disznónak pedig olyan tetoválása volna, hogy „Ember, I Love You".

A disznó nem volt vele. Egyébiránt nem olyan meglepő, hogy egy kisgyerek kanász akar lenni, az állatok nagy csáberővel bírnak. Én nem akarok itt most Bertázni, de Berta lányom életében egyszer látott nyolc-kilenc malacot egy disznóólban, azóta a nagyanyjától – pedig nem is nála látta őket – minden alkalommal megkérdezi a telefonban: és hogy vannak a malacok? Mert nagyon erősen hatottak rá. Nem véletlen az a József Attila-sor: „Láttam a boldogságot én, / lágy volt, szőke, és másfél mázsa."

1968-ban Nagy Lajos megnyert egy iskolai versíró versenyt, az első díj romániai utazás volt.

Akkor fejeztem be az általános iskolát. A rádió hirdette a versenyt, minden évben, az volt a címe: Így írunk mi. Beküldtem néhány gyerekverset. Nem voltak gyerekversek, csak rosszak. És akkor erdélyi és romániai nyaralásra mehettem, százötven hozzám hasonló kicsi versíró, tűznyelő vagy muzsikus gyerek társaságában. Nem nagyon emlékszem. Addigra a versírás épp nem érdekelt. Inkább az olvasás. A lányok is, de ezek jól megfértek együtt. A versírás nem hagyódott abba, csak az ember szemérmesen körberakta más dolgokkal, hogy ne látszódjék. Furcsa dolog ám egy normális közegben, ha az ember verset ír, és ha ráadásul nem tudja ezt párosítani egy exhibicionista költőfigurával.

Olvastam egy interjúdban, hogy az első versed a Jelenkorban jelent meg.

Valójában az Életünkben. Van ugye az embernek egy életrajza, amire hol emlékszik, hol nem, és van egy olyan, amit mondani szokott. Azért szoktam a Jelenkort mondani, mert ez már így belém kötött, tudniillik az Életünkben, ebben a szombathelyi lapban, mely még ma is létezik, még csak Nagy Lajos voltam. A címükre sem emlékszem, ezek még bőven-bőven olyanok, amelyek azután nem kerültek be semmilyen könyvbe.

Első köteted, amelyre fölfigyeltem, a Szódalovaglás. Talán nem sértődsz meg: amikor megpillantottam a kirakatban, arra gondoltam, úristen, de csúnya könyv. Most döbbenten látom, hogy Esterházy Gitta tervezte, aki

pedig szépeket szokott. Tudsz valami magyarázatot erre az ellentmondásra?

Egyrészt nem csúnya, hanem ilyen. Másrészt a Jelenkor folyóirat akkor kezdett el könyveket kiadni. Én már akkor nem voltam a lapnál, de ezt még félig-meddig együtt találtuk ki a Csordással. Azt akartuk, hogy ezek puha fedelű kötetek legyenek, amelyekben a szöveg az egyeduralkodó, a borítón is csak betűk, semmi más. Drága papírt képzeltünk hozzá, bolyhos francia kartonokat – aztán ez lett belőle. Mondhatnám, hogy a hibák művészi effektek, de nem. Így sikeredett. Én ettől függetlenül elfogultan szeretem ezt a sorozatot. Mészöly: *A pille magánya,* Balassa: *Hiába: valóság,* meg az enyém volt az első három. Aztán a Gábor is rájött, hogy ezt tényleg csak akkor szabad így csinálni, ha nagyon jó tipográfus tervezi, nagyon jó anyagokból, méregdrágán. Amire nem volt mód. Egyszerű könyvet a legbonyolultabb csinálni.

Azt írod a borítón, a kötet készítési metódusa ez volt: „Az ember megátalkodottan guborog a padlón. Teszegeti érett és nyers céduláit, amikor folyton szél támad. Fújvást elhibban a rend." Valóban így készült a könyv?

Természetesen nem. Ez egy csomó töredéknek álcázott vers, csillaggal elválasztva, s hogy az ember tudjon velük bánni – számítógép még nem volt, de ha lett is volna, ekkora monitor nem létezik –, meg kellett nézni, hogy melyik szöveg mit tesz a másikkal vagy a harmadikkal. Leraktam őket a padlóra. De amikor az ember már a száznegyvenediket helyezi oda, nem veszi szívesen, ha kinyitják az ablakot.

Attól függ. Lehet, hogy jobb jön ki, nem?

Én azt akartam, hogy ha már összeraktam, legyen úgy, ahogyan én gondolom. Az is egy lehetséges rend lehetett volna, ha földobom, és ahogy esik, úgy puffan. De mégsem azt választottam. Nagyon érdekes, hogy miként alakítják egymást kicsi szövegdarabok, pusztán a sorrendnek köszönhetően.

A tartalomjegyzék maga is verssé, értelmes szöveggé állt össze.

Így találtam ki. De tessék megnézni bármelyik jámbor, ártatlan verseskötet tartalomjegyzékét, felolvasva a tetszőlegesen egymás alá került szavakat, hat címből négy valamilyen kontextusba kerül egymással. Ha az ember tudatosan rájátszik erre, akkor annál inkább. Itt a verseknek nincsen címük, tehát szabadon válogathattam a soraikból, és így indexeltem meg a

szövegeket, ebből áll a tartalomjegyzék. Ráadásul nem az oldalszám, hanem a darabszám szerepel. Ez nagy butaság, eléggé nehezen használhatóvá tette a kötetet.

Mégiscsak egy posztmodern költő vagy, ha ugyan vállalod ezt a címkét. Kétféle rím fordul elő a magyar költészetben, az egyik tökéletesen összecseng, a másik csak éppen hogy. Köteteidben található ilyen is, olyan is. Van-e elved vagy elméleted ezzel kapcsolatban?

Nincs. Ahogyan a te prózádban is előfordul hosszú mondat, rövid mondat, és a kettőnek sokféle átmenete. A rímekkel ugyanígy van, az ember használ mindent, a tiszta rímektől a legelvetemültebb kecskerímekig. Számomra ez nem elméleti kérdés, általában hozza a helyzet. Elképesztően jó nyelv a miénk, egészen finom dolgokat is meg lehet vele csinálni.

Sokszor érzékelem, hogy mintha szándékosan torzítanád el a rímeket.

Ha pontos, tiszta, klasszikus rímeket használsz, akkor egészen más szeletét érinted meg a valóságnak. Ha pedig rontod-torzítod, nagyon távolról feleltetsz meg egymásnak szavakat és kifejezéseket, ezzel távolítod a dolgokat egymástól. Az ilyen határeseteket szívesen használom.

Én úgy képzeltem, akkor használsz ilyen különös rímet, ha azt akarod, hogy mosolyogjak.

Talán ez is benne lehet, de nem ez a szándék. Vagy nem ilyen egyszerűen. Van egy bel canto hagyománya a magyar költészetnek hál' istennek. De ma már ezt a bel cantót a maga édességével, komolyságával és romantikusságával szinte lehetetlen használni. A játék, a bolondozás szerves része a magyar költészeti hagyománynak. Tessék megnézni a *Szeptember végén*-t. Vagy Kosztolányit, aki a halál árnyékában mit bohóckodik és pacsulizik, ilyen rímekkel: darázsba – garázsba. A magyar költészet olyan természetű, hogy még a legvéresebb és legkomolyabb helyzetekben is átcsillan a szövegen a játék, nemcsak azért, mert a líra par excellence játék volna, noha az. Az is.

Tudatában vagy-e annak, hogy amióta itt ülsz, a pohárral játszol, s én aggódom, hogy le fogod önteni magad?

Csak víz… Nem tudom. Lehet, hogy most ez az én cigarettám. Neked meg ott a könyvem a kezedben. Ha valaki sokat dohányzott, akkor a

gesztikulációjában is örökre ott marad a negatív cigaretta. Tíz éve szoktam le.

Örkény István köreiben az a mondás járta, többször hallottam tőle személyesen, hogy: Quod licet jó vicc, non licet szóvicc. Ehhez képest a te írásművészetedben a szóviccnek komoly szerep jutott.

Ahogyan az Örkényék köreiben használták, társaságban, s egyformán mindenből, úgy én is utálom. Ugyanakkor a nyelvvel való humoros játékot kiutasítani a költészet és a szóművészet terepeiről csak azért, mert sokan visszaéltek vele, ostobaság volna. Egyébként is kérdés, mit tekintsünk szóviccnek. Néhány éve megkértek, hogy írjak valami humorosat – képtelen voltam. Életemben nem írtam még vicceset soha. Ugyanígy szóviccet sem. Legföljebb utólag annak látszik.

Tudod-e, ki írta rólad ezt: „Mi tűrés tagadás, Parti Nagy Lajos a magyar költészet egyik legbámulatosabb nyelvjátékosa.”

Nem. De szép…

Závada Pál. Az egyik, ha nem a legjobb barátod. Milyen érzés, amikor ennyire közeli ember ír rólad?

Furcsa. Nem gondolom, hogy kizárólag azért írta ezt, mert a barátom, és az a látszata lehet, hogy „Uram, zseni lakik önben – uram, önben nemkülönben.” De mit mondjak? Amikor az emberről jót írnak, amikor szeretik, az generálisan jó érzés. Én sokakkal vagyok jó kapcsolatban, és azok közül, akik valaha írtak rólam, a kétharmadát ismertem személyesen, egyharmadát nem. Azt hiszem, minden magyar író hasonló arányokat produkál, különösen harmincévi praxis után.

Téged mindig egy kicsit remete hajlamúnak láttalak. Mégis, közkedvelt figurája vagy a magyar irodalomnak, sokkal többen mondják rólad, hogy a barátaid, mint talán gondolnád. Van itt egy kis ellentmondás.

Szerintem ez így nagyon egészséges. Miklós, sokkal tovább tart valakinek, aki nem rendes regény- vagy drámaíró, az életét úgy kialakítani, hogy rendszeresen végezze a munkáját. Reggelenként oda kéne ülni, és csinálni. Prózaírót erre az anyaga rákényszeríti, oda kell ülnie egy nagyobb szövegtesthez, azzal a tudattal, hogy estére nem lehet befejezni. A hónap, esetleg az év végéig sem. Aki nem prózaíróalkat, annak sokkal nehezebb. Ha kialakul végre egy munkarended, elkezded vadul védeni az idődet, pláne amikor rájössz, hogy milyen rémületesen kevés van belőle. Én lusta vagyok, és könnyen el tudom szúrni az időbeosztásomat. Van, akinek

megy, mint a bányászoknak: le a liften, elő a csákányt, és hajrá. Nekem a tollászkodás, amivel végre belehúzom magam az írásba, elveszi a munkaidőm egynegyedét. Jó esetben. Minél idősebb vagyok, annál szigorúbban védem az időmet. Ugyanakkor egyre kevesebb társasági és irodalmi eseményre van szükségem.

Szükséged vagy kedved?

Szükségem egyáltalán nincs. Kedvem – olykor. Néha szeretek afféle helyekre menni, ahol csomó emberrel találkozom, akiket rég nem láttam. És olyan hamar megunom… Nem őket, magamat a helyzetben. Az is szempont, hogy van otthon két kicsi gyerek. Akiket etetni kell. A szó minden értelmében. Erre is kell idő.

Írás előtt hogyan tollászkodsz?

Aj, nagyon sokféleképpen. Ha hosszabb szövegben vagyok, azt elolvasom. Kinyitja az ember a számítógépet, előveszi, ami kell neki, aztán megunja, húzza az időt…

Egy idősebb kolléga úgy summázta – elnézést, egyenes idézet –: „Az író utolsó mentsvára a szarás.” Erre gondolsz?

Hát… de egész nap? Keszi Imréről mesélték, hogy a tágas nagypolgári lakás tágas vécéjében is könyvespolcok voltak, és minden vendég kikéredzkedett, hogy megnézze, ott vannak-e az ő könyvei. Ebből aztán komoly sértődések lettek.

Két regényt írtál idáig, de azt nyilatkoztad, nosztalgiád van a rendes regények iránt. A tiéid rendetlenek?

Igen, mert egyiknek sincs nagy, extenzív tere, s nem kellett őket évekig írni. A nyugodt, lassú, lapos – ezt nem pejoratívan értem – teremtés iránt van nosztalgiám. Amikor az ember mindig egy kicsit hozzáépít a katedrálishoz, amelyet emelni akar. Én nem így készítettem azt a kettőt. Nekem nagyobb kedvem van egy regény körül „resersírozni”, utána kutatni, mint rendesen megírni. Minden írói munkának a csúcsa a teremtés szempontjából mégiscsak a regényírás.

Az értelmiség szeret mindenbe belebeszélni, s azt hinni, hogy mindent jobban tud. Ha te volnál az ország korlátlan hatalmú vezetője – miniszterelnök és államelnök egy személyben –, mi lenne az első három intézkedésed?

Ha így vezeted föl, nehéz komolyan válaszolni. Elsőre az jut eszembe: az úgynevezett elittől kőkeményen és tűzzel-vassal megkövetelném, hogy

tartsa be a törvényeket és jogszabályokat. Magyarán és konkrétabban: az az ország, ahol egy harmincnégymilliárdos hűtlen kezelést meg lehet úszni, az egy trágyadomb. Az nem működik, és erkölcsileg értékelhetetlen. Második: tűrhetetlen a szegénységnek a következménye, hogy gyerekek éheznek, nem érdekel, ki és mi miatt, vagy hogy ki mit iszik el. Elfogadhatatlan, hogy Európa közepén gyerekek éhezzenek. A harmadik intézkedésem szakmaközeli: úgy hallom, tízmilliárd forintért – ez egy-két párt választási kampányának az összege – föl lehetne tenni az egész magyar írásos kultúrát az Ómagyar Mária-siralomtól Varró Daniig a hálóra, hogy közkinccsé váljék. Erre kell, hogy jusson pénz. Abba a demagógiába bele se mennék, hogy mennyibe kerül egy Gripen vadászgép.

Tételezzük föl, el tudom intézni, hogy kétszáz évig élj. S azt is, hogy üzenj valamit akkori önmagadnak. Mit üzennél a kétszáz éves Parti Nagynak?

Jó kérdés. De nehéz. Ezt egyszer föl kéne tenned körkérdésnek. Talán az *Iskola a határon* utolsó bekezdését. Amikor már ott állnak a hajón, és cigarettáznak. „…az ujját is égette, mert már inkább csutka volt, mint cigaretta, de takarékosan végigszívtuk.”

SZABÓ MAGDA

Leveszed a festéket az arcodról

Biztosan tudod, mert te majdnem mindent tudsz, azt is mondhatnám, hogy mindent tudsz, hogy a neved a Magdaléna rövidülése, az pedig…

A Magdala. Egy város Júdeában.

Jártál ott valaha?

Nem. De már meg vagyok híva.

Tényleg?

Persze! Csak most nem tudok, mert részint először majdnem meghaltam, olyan beteg voltam. Mire meggyógyultam, akkor meg a szerencsétlen kiadók olyan állapotban voltak, hogy nem tudtak megmozdulni. De majd, idővel.

Ha már ilyen jól vagy, esetleg el is mennél? Most Magdala Szíriához tartozik.

Nem tőlem függ az, édesem, hogy hová megyek. Van nekem egy külön hivatalom, amelyik megállapítja, hogy melyik meghívót érdemes komolyan venni, ki mit ajánlott, és mit vár tőlem. Eldöntik, mi legyen a programom. Én nagyon szívesen utazom, szeretek jönni-menni.

Ma úgy hívják az említett várost, hogy Al Madzsdal. *Ha egyszer elmész oda, át fogják nevezni, Al Magyarra!*

Komolyan gondolod? Nagyon kedves. Azért azt nem hiszem. Al Magda rövid volna. Al Szabó pontatlan, Ágyai-Szabó a teljes nevem, az meg hosszú, amellett ragozhatatlan. Mindegy, senki nem veszi komolyan se az előnevem, se a nemesi nevem, itthon én mindenkinek Magda vagyok.

És külföldön? Te például Sz-cábó?

Madame. Frau. Oder Ms.

Mielőtt bejöttünk, fölkeresett először egy orvosnő, utána egy ügyvédnő. Az ügyvédnő három könyvedet hozta különböző nyelveken, portugál, norvég, francia.

Gondolod, hogy én ezzel foglalkoztam? Hát felfogni sem tudtam. Nem ez az én dolgom. Nekem megint írnom kell, és emberekkel kapcsolatokba lépni, meg utazni. Ezek szerint megint mehetek Norvégiába. Talán Portugáliába és Franciaországba is. Majd a kis hivatalom megmondja. Előbb azért szeretném befejezni a *Für Elise* következő részét. Azt hiszitek, hogy nekem könnyű? Engem megesznek az olvasók. Várják, sürgetik a folytatást.

Némi lelkifurdalással ülünk itt.

Hát mit csináljunk!

Életrajzod teljesen köztudott, úgyhogy át is ugrom, de az nagyon érdekel, hogy latin–magyar szakos tanári és bölcsészdiplomát szereztél Debrecenben, utána viszont Hódmezővásárhelyen tanítottál. Hogy kerültél Debrecenből Hódmezővásárhelyre?

A dátumot nem nézted meg?

De. 1944.

Mit gondolsz, Hódmezővásárhely miért hívott meg? Azért, mert ott volt esperes a nagyapám. Nem engem hívott meg a város, hanem a nagyapám unokáját. Földmérő Szabó János addigra már halott volt, nagyon szerették. Így kerültem oda. Legalább hat rokon család várt tárt ajtókkal és szobákkal, én azonban szerettem volna a saját életemet élni. Anyám elkísért, és ameddig át nem adott az iskolában az igazgatónőnek, nem is

hagyott ott. Utána megszökött, írt egy levelet, mely szerint nem akarta, hogy sírjak. Nagyon csodálkoztam rajta, mert anyámnak tudnia kellett, hogy én nem tudok sírni. Nincs hozzá képességem.

1945-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium munkatársa lettél. Már a fölszabadulás után, ahogyan korábban mondták?

A kormány akkor Debrecenben volt. Te akkor még nem is éltél, csillagom. Teleki Pál fia, Teleki Géza, aki az akkori kultuszminiszter volt, és aki lent volt Debrecenben, föltette a kérdést, hogy megyek-e vele Pestre, be a minisztériumba. Január elsején indultam el, az ő vonatukon Pestre. Inkább azt kérdezd meg, hogy hova érkeztem, mert az nem volt akármi, egy bábszínházat jelöltek ki nekünk, a Debrecenből verbuvált új tisztviselőknek, hivatali szállásul.

Úgy érted, hogy ott kellett aludnotok a bábokkal?

Eleinte nem. Kerestem, hol laknak a bábok, aztán megtaláltam egy helyiségben, ott imbolyogtam ember nagyságú bábok között, az egyik orrba vágott, talán véletlenül, talán akarattal, és rájöttem, jobb, ha ők a színpadon vannak, én lentről nézem őket. Gyorsan visszamentem az ágyamba. Egyébként valamennyi Debrecenből érkező miniszteri tisztviselő egy szobában feküdt, annyira levetkőzve, amennyit megengedett az illem.

Tehát férfiak, nők együtt?

Igen.

De nem a nézőtéren, hanem valamilyen teremben?

Igen. Én felekezeti iskolában tanítottam és felekezeti tanár is voltam, nem is lehettem más, a református múlt miatt, amit nagyon őrzött a nagyapám és az egész családom. A hivatalban hamar rájöttek, hogy valószínűleg imádkozni szoktam, azonkívül templomba járok. Ez nem volt jó ajánlólevél az akkori világban, csak örülj neki, hogy akkor még nem éltél. Megpróbáltak kiutálni, csak az nálam nehéz, mert borzasztó önfegyelemmel éltem egész életemben, és soha nem azt képzeltem, hogy az élet egy dobostorta. Tudtam, hogy nehéz lesz. Ha az apám munkás lett volna, nekem is könnyebb az előrehaladásom. Amikor a világ megőrül, az emberek is megőrülnek. Ki kell várni a végét. Ne felejtsd el, hogy amikor én bekerültem a minisztériumba, az még Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs világa volt, tehát rögtön megtaláltam a baráti kört, amelyikben

ugyanolyan gyanús káderek helyezkedtek el, mint amilyen én voltam, és ugyanolyan reménytelenek.

Őket is elküldték, amikor téged?

Mindenkit.

Megkaptad a Baumgarten-díjat.

Baumgartent egyáltalán nem is kaptam. Ki sem volt szabad mondani a nevemet. Rákerültem valahogyan a listára, de időben értesítettek, hogy ne menjek be az ünnepségre. Őszintén szólva, Miklós, nem nagyon érdekelt. Amikor valaki annyira fiatal, és egész életében pontosan tudja, hogy az egyetlen dolog, ami megkülönböztette az iskolatársaitól, az az, hogy ő már hároméves korában is üvöltötte a saját versét, akkor tudomásul képes venni, hogy íróként hivatalosan esetleg nem szerepelhet soha többé. Ki látott akkor ebbe a vidám jövőbe, ami még most is folyik? Nem tudni, mire megyek haza, már nem merem kinyitni a televíziót. Nekem személy szerint már semmiféle gondom nincsen, részint az életkorom, részint az eredményeim miatt.

Van egy fejezet az életedben, amiről nagyon nehezen tudunk beszélni, ha fogunk egyáltalán.

A férjem?

Igen. Azt azért szeretném neked elmondani, hogy egyszer adott nekem egy tanácsot Szobotka Tibor, a következőt mondta: menj haza, és olvasd el Sherwood Anderson Winesburg, Ohio című könyvét, és akkor én ugyan nem haza mentem, mert otthon nálunk nem voltak ilyen könyvek, de kivettem a könyvtárból.

Nekem nem mondasz újat, nekik mondasz újat. Én voltam a felesége, mindent tudnom kellett. Akkor még a nevedet sem ismertük. Neki sok minden fájt. Erről vele nem lehetett beszélni. Először is, nem érezte tisztességesnek, hogy valaki, aki a szeme láttára egyre inkább emelkedik ezen a pályán, az hallgassa a panaszt, hogy ő viszont egyre inkább elmarad. Az ő kultúrája és műveltsége egyszerűen tiltakozott, hogy ezt megfogalmazza. Inkább visszavonult. Neki minden vele kapcsolatos jelzés fontos volt, főleg a fiatal íróké. Belőlem ez teljesen hiányzik. De neki kellett a visszaigazolás, hogy élt. Mint aki sejtette, hogy kettőnk közül én nagyon hosszú életű leszek, míg ő befejezi a hatvanas évek közepén. Be is fejezte, tudod! Soha nem panaszkodott, ahhoz nem volt neki tehetsége.

Én a feleségemnek panaszkodnék.

A feleségednek, aki száll felfele, mint a léggömb?

Annál inkább. Ha már száll fölfele…

Nem olyan volt a viszony közöttünk, engem százszor jobban bántott az, ami vele történt, mint őt, felháborítónak éreztem, és furtonfurt magyaráztam neki, hogy ez nem maradhat így, és szerencsére igazam lett.

Sokat tettél az érdekében, szeretem azt a könyvet, amit róla írtál, Megmaradt Szobotkának címmel, kevés ilyen példát tudok a világirodalomból.

Köszönöm. Kár, hogy akkor kezdett lenni pénzem, amikor ő már nem volt velem. Most otthonom is több van. A nyári lakásom Kerepestarcsán található, ott vár tizennyolc kutya. Ha egy kutyát kidobnak azon a környéken, eszembe jutnak az áldozati bárány emberek, és a kutya hozzám mindig jöhet.

Te adod a neveiket.

Többnyire én, mert másnak nincs fantáziája. A legfiatalabbik a Mercedes, nyolc napja találtuk, azóta próbáljuk megmenteni a haláltól. Mercinek becézzük.

Miért lett Mercedes, német akcentussal ugat?

Kérlek szépen, a Géza, a nevelt fiam akar egy Mercedest. Szereti az autókat. De ne félj, azért megkapja ő azt a Mercedest is, persze.

Nagyon meg fog lepődni. Itt van, hallja.

Tudja ő azt. Azt is tudja, hogy nem fog bennem megállni a szó, ha megkérdezed. Mikor szoktam én neked nem válaszolni, nem mondanád meg? Soha.

Igaz, nagyon megtisztelőnek érzem. Van Viola nevű kutyád?

Nincs. Nem is lesz. Volt. *Az ajtó* hőse róla kapta a nevét, addigra az igazi Viola már nem volt velem.

Voltak olyan időszakok, amikor nem publikálhattál, később igen, de igyekeztek téged agyonhallgatni, megjegyzem, akkor is megjelentél a Daily Mailben, csak nem írt róla a Népszabadság. Olyan időszak is volt, amikor a mértékadó irodalmi körök nem szerették leírni a neved. Most azonban igazságot szolgáltatott neked az élet, belföldön és külföldön is. Életviteledre, gondolkodásodra, érzelmeidre hat-e ez? Ha egyáltalán érzed.

Várj, míg meghalok, jó, addig nem lehet erről dönteni. Mélyről kell kezdenem a választ. Olyan családból származom, ahol mindenki nagyobb

műveltségű ember, vagy jogi, vagy teológiai képzettségű. A harmadik csoport, azokból kevesebb van, professzorok, bölcsészek. Ilyenek az Ágyai-Szabók, ilyenek a Jablonczayak. A Jablonczayak még gályarabot is fel tudnak mutatni, a tizenhatodik században.

Ez az igazi kóved.

Azért mondom. Ilyen családdal a háta mögött az ember másképp éli át a fenteket és a lenteket. Ismersz elég régen, láttál te engem kétségbeesettnek valaha? Kivétel a férjem, az ő elvesztése. Én a kudarcot nem szoktam tudomásul venni, és nem veszem tudomásul a sikert sem. Mind a kettő megzavar. Ugyanazzal a gonddal kell csinálnom a dolgom, úgy, mintha nem kaptam volna kitüntetést, nem volna ilyen és olyan a sajtóm, nem kapnám meg csomagban a külföldi kritikákat.

Na jó, de egy kis kárörömet se érzel, hogy az a sok ember, aki rosszat akart neked, most látja, „ki nevet a végén" játék a te életed?

Megmondom neked, nem. De nem azért, mert jó ember volnék, én áldott rossz ember vagyok. Hanem azért, mert ez már elmúlt. Elmúlt, már nem fáj. Ha akkor fájt, és nem mutattam, most sem fogom. Mutathatnám, de nem akarom.

Magda, nem tudok elmenni amellett, hogy te áldott rossz ember vagy!

Erről nem érdemes beszélni, mindenki nehezen értené. Tudod, én nagyon sokat olvasok, egyebek közt külföldi újságokat, idegen nyelvekre is taníttatott az apám, úgyhogy én tisztában vagyok a világirodalmi helyzetemmel. Akkor is tisztában voltam, amikor nem lehettem népszerű éppen itthon, hivatalból. Énnekem mondhattak, amit akartak, mert ott volt a francia kiadóm és a német kiadóm és az angol kiadóm és az amerikai kiadóm, nem sorolom mindet, csinálhattak velem Magyarországon, amit akartak, azt nem tudták megakadályozni, hogy megjelenjek.

A Für Elise című regényedről egy kritikus, Sturmann László, azt írta: a Cili nevű szereplő soha, semmilyen más önéletrajzi vonatkozású könyvedben nem szerepelt, és fölteszi a kérdést, hogy miért.

Cili az én nevelt testvérem. Apám közjogi méltósága az volt, hogy mint a gyámügyeknek főembere, ő engedélyezte vagy nem engedélyezte a házasságok felbontását, aki a vizsgálatot folytatta egész addig, amíg a párok vagy el nem váltak, vagy úgy döntöttek, hogy megmaradnak a gyerekek miatt egymás bűvöletében. Vagy egymás gyűlöletében. Apám mindent elkövetett, hogy mindenki elérje a maga vágyát, ő maga is

anyámat elvált asszonyként vette feleségül, ebből a házasságból születtem én. És ha volt életében boldog gyerek, én biztos, hogy boldog gyerek voltam, boldog anyával, boldog apával, nagyon szép, nagyon művelt emberek voltak a szüleim. Nálunk egy katolikus és egy református abszolút harmóniában élt, még a zsidóknak is jutott. Nem mintha közülünk lett volna, csak egyszerűen apám baráti köre csak a művelt embereket tűrte meg, és leginkább az izraelitákkal tudtunk szót érteni, akik először is mindent olvastak, azonkívül színházba jártak, ráadásul borzasztóan kellemes emberek voltak. Mondok valamit, amitől sokan dühösek lesznek: olyan igazi úriemberekkel azóta sem találkoztam.

Ne haragudj, ha kísérletet teszek, hogy Cilihez visszavezesselek, az eredeti kérdés az, hogy korábban miért nem írtál róla soha.

Hát hogy írtam volna, amikor olyan sokáig azt se tudtam, hogy megvan? Apám a gyámügyi hatóság vezetője, őt rendelik be, megváltozik Magyarország közjogi helyzete azzal, hogy létrejön a trianoni béke. Cili családja Zentáról jött át, Szabadkán éltek, nekiindultak, a pénzük kevés, a kislánnyal, a velem egykorú, ötévesforma gyerekkel. A Cili úgy maradt árván, hogy apját-anyját lelőtték a dél-magyarországi határátkelőhelyen, ahol a mieink lőtték le őket sajnos. Ott maradt a kisgyerek, aki szintén kapott egy kis sérülést a homlokára, aztán a magyarok elhelyezték az árvák számára fenntartott intézményben, amelyikben döntenek majd a sorsáról. Hát állami szinten kell dönteni, hiszen olyan sokan vannak, mindenki árva. Apám meglátta ezt a gyereket. Cili egyáltalán nem hasonlított hozzám, szőke, kék szemű, egy tündér, a legszebb gyerek, akit valaha láttam. Pokolian féltékeny voltam rá. Apám hazaszólt telefonon, hogy nem egyedül jön, valakit magával hoz. Anyám kicsit elgondolkozott, mert nagyon nehéz anyagi körülmények között élt egy városi tanácsos, aki mindenét szétosztogatta. Apám nem bírta nézni se a síró embert, se azt, aki azt mondta, hogy tanácsos úr, kérem, csak egy ingem van, nem tudja a feleségem mosni. Apám akkor hazajött, kirámolta a szekrényt, és anyám kétségbeesetten intett a kezével, és azt mondta nekem, hogy ne szólj, kislányom, ne szólj, ezért szerettem apámat, mert mindig ilyen volt. És arra gondoltam, hogy én is csak egy ilyenbe fogok beleszeretni, aki ilyen őrült, hogy hazamegy és kirámolja a szekrényt, kiveszi a jó ingét, mert van, akinek nincsen egy se. Szóval, megérkezett apám Cilivel. Olvasható a

könyvben. Nehéz nekem Ciliről beszélni, mert őt is elvesztettem azóta, tavaly halt meg.

Ez az önéletrajzod első fejezete, de az önéletrajz és az élet között mindig vannak kisebb különbségek. Ha azt kérdezem, hogy az életed és az önéletrajzod első kötete között mi a legfontosabb különbség, meg tudod mondani?

Azt hiszem, nem. Majd halálom óráján. Ha arra lesz szag, akkor nézzél be hozzám, kérdezd meg, élek-e még. Nem tudom elképzelni, hogy erre most válaszolni is tudnék, mert még mindig az az érzésem, hogy Isten rám bízott sok mindent, amit el kell az országnak mondanom. El is mondom, ha segít a Jóisten.

Körülbelül hány kötetesre tervezed az önéletrajzi regénysorozatot, és – tudom, nehéz megmondani, de mégis – a következőt mikorra várhatják azok, akik téged föl szeretnének falni?

Remélem, nemsokára. Ezen dolgozom. Néha úgy kell mondanom: dolgoznám, mert állandóan emberekkel találkozom, és mindig nagyon kevés az idő.

Az egyik regényedből most tizenkét részes tévéfilm készült, amit mi…

Egy képét sem láttam, eltiltottak tőle.

Ki tiltott el, kedves Magda?

Az, aki helyettem megírta a forgatókönyvet.

Nem te írtad?

Én nem érek rá forgatókönyvet írni, angyalom, mikor írjak?

Jó kérdés.

Hát mikor írjak, az Isten áldjon meg!

Az már nagyon pofátlan kérdés, hogy ki írta helyetted?

Nem érdekes, majd benne lesz, meglátjátok, ha vetítik. Mindjárt kezdődik, december 12-én lesz, azt hiszem, az első vetítés, én azt sem tudom, hogy akkor hol vagyok. Mert most elutazom Franciaországba. De nem szükséges ehhez az én jóváhagyásom, ha az volna, akkor nem lehetne filmet csinálni belőle. Nem ütöm bele az orrom. Én jóváhagyom, rendben van, mehet, mert én nem tudok mit csinálni egy bánatos rendezővel.

Ez egy nagyon derék mondat egy író szájából. Találkoztál a bánatos rendezővel? Azt hiszem, Bereményi Gézáról beszélünk.

Rendszeresen találkoztunk, de most egy másikról beszélek, az előző variációról. A *Régimódi történet* már régen hánykolódik a filmesek

köreiben. Bereményivel sem vagyunk mindig azonos állásponton, az ő elgondolása más, valamit meg akar próbálni, hogy meg tudja-e csinálni, én nem szeretem, hogyha az én darabommal kísérleteznek. Megírom a forgatókönyvet úgy, ahogy én képzelem, és még eddig nem volt baj, mindig különdíjat kaptam rá mint forgatókönyvre.

De most mégis valaki más írta.

Ő csinált mindent, így döntött. Jóban vagyunk, szeretjük egymást, neki is elmondom azt, amit elmondok neked vagy bárkinek.

Egyre izgatottabban várom ezt a tizenkét részes új sorozatot.

Láthatsz most tőlem több mindent egyszerre, hát rájött Magyarország, hogy én is színdarabíróként kezdtem írói pályafutásomat. Bemutatnak ezt-azt. Vannak olyan dolgaim, amikről senki nem tud. Például én a doktori disszertációmat annak idején a rómaiak szépségápolásáról írtam, ilyen disszertációt addig még nem látott a Debreceni Tudományegyetem, szenzáció volt, és doktor is lettem, Summa cum laude, az antik szépségápolás rejtelmeiből.

Kipróbáltad az antik kozmetikai trükköket valaha a gyakorlatban?

A tejet mindenre. A tej nagyon jó, akár belsőleg, akár külsőleg.

Külsőleg, mondjuk, fürödjenek benne?

Leveszed a festéket az arcodról, és akkor lélegzik.

Tejjel?

Persze!

Magda, azt hiszem, mindent elértél, amit író elérhet. Nagyon szeretném, ha megírnád az önéletrajzod összes további kötetét. Mit kérnél tőlem, ha teljesíteném három kívánságodat?

Nekem?

Lehet fordítva is, de ma hadd legyen így.

Nem, ez a tartózkodás csak annyit tesz, hogy nekem ezen gondolkozni kell. Először is, az én kívánságaim nem szoktak teljesülni, mindig magam szoktam megoldani. Nem várom senkitől. Úgyhogy ez kicsit szokatlan. Nem is emlékszem olyan kívánságomra, amit mástól kértem, ahhoz én túlságosan makacs vagyok, és túlságosan erős. Mindent megadott a ma esti hallgatóság nekem, amit megadhatott. Éreztem, hogy kíváncsiak rám, igazán. Nekem ez a legfontosabb.

Nagyon szépen köszönöm, hogy eljöttél.

KONRÁD GYÖRGY

Én akkor is csináltam,
amikor még nem volt szabad

Mindenféle lexikonokban olvasható, hogy Konrád György, író, esszéista, szociológus, született Debrecenben, 1933. április 2-án. Az jó, mert születhettél volna elsején is, tréfaként.

Szerettem volna. De engem nem kérdeztek meg.

Asztrológiai érdeklődésűek ebből tudják, hogy a Kos a jegyed. Érdekel ez valamennyire?

Igen, régóta úgy érzem, hogy nincs a pszichológiának sem jobb tipológiája, mint az asztrológia tizenkettes rendszere. Mert az, hogy kifele vagy befele forduló, esetleg a kolerikus, szangvinikus s a többi alkatokra osztás, sokkal unalmasabb és laposabb definíciók. A kínai horoszkóp is nagyon érdekesen megkavarja az egészet. Minden ilyen tipológia elsősorban irodalmilag érdekes. Két olyan magyar írókolléga is van, akik kifejezetten érdekeseket mondtak nekem erről. Az egyik Sipos Gyula, alias Albert Pál, aki Párizsban élő kritikus, a másik az ő egykori barátja, Karácsony Endre, Bandi. Ők nagyon érdekes összefüggéseket fedeztek föl írók művei és a születési dátumuk között.

Némelyek szerint a tizenkét asztrológiai karakter azonos a bennünk lévő tizenkét belső egyéniséggel. Mindegyikkel rendelkezünk, de általában csak egy-kettő kerül előtérbe. A Kosra az jellemző, hogy előbb lő, aztán köszön, illetve átmegy a falon, ha kell.

Úgy néz ki, hogy az én életemben a sors gyakran hozott össze Kosokkal, vagy legalábbis ha Kosokkal hozott össze, abból tartósabb kapcsolat lett. Feleségem. Szelényi Iván barátom, a szociológus. Jovánovits György, szobrász, egy másik barátom. Valamiféle hasonlóság ízlésben, humorban, pillanatnyi reflexekben minket jobban összetart, mint más tulajdonságok mondjuk egy Vízöntővel, noha az kiváló személyiség.

Én Vízöntő vagyok.

Hát, víz és tűz.

Apád jómódú zsidó vaskereskedő volt, a család Berettyóújfaluban élt, írja az irodalmi lexikon. A zsidóüldözés miként ért el titeket?

Egy szép napon a Gestapo és a magyar csendőrség letartóztatta apámat, és a nagybátyámat is, akinek akkor már át kellett költöznie a mi házunkba, mert az ő házát lefoglalta magának a német tisztikar. Akkor az ilyesfajta letartóztatás még nem volt szokásos, tudod. Anyám elment tiltakozni a főszolgabíróhoz, aki ugyancsak zavart volt még az értékeiben, és valamiféle enyhe tiltakozást vagy inkább kérdést megeresztett, telefonon, a német parancsnoksághoz. De mire anyám kilépett az épület kapuján, odafordult mellé egy kocsi, kiszóltak belőle németül, hogy Konrádné, szálljon be. Tulajdonképpen tíz-tizenegy befolyásos zsidót tartóztattak le, talán a leggazdagabbakat. Bevett megoldása ez a különféle hatalmaknak: először elvinni a hangadókat, azután a többiekkel könnyebb elbánni. Asszony csak egy volt köztük, az én anyám. Ez akkor nem látszott szerencsének, de volt szerencsés következménye, hogy egyedül maradtunk, és fölmehettünk pesti rokonokhoz. Nem volt könnyű megszerezni a szükséges papírokat, hogy vonatra szállhassunk, de végül sikerült. Itt jön a szerencse elem: mindazok a zsidó gyerekek, akikkel én elemi iskolába jártam, a gázban végezték. Mi ketten úsztuk meg Auschwitzot, és két unokatestvér. Egy nappal a gettóba szállítás előtt jöttünk föl Budapestre. Pesten aztán már szerencsejáték-szerűen alakult az élet vagy halál kérdése.

Úgy képzelné az ember, hogy aki gyerekfejjel alig kerüli el a legrondább véget, a továbbiakban már óvatosabb lesz. A te életed ennek az ellenkezőjét példázza. Minden alkalmat megragadtál, hogy újabb veszélynek tedd ki magadat.

Persze, ahhoz képest már mi történhet?

Hallgattam egy irodalmi beszélgetésedet, melyben mintha azt mondtad volna, hogy ötvenhatban nem volt géppisztolyod.

De volt, csak nem lőttem vele. Ugyanolyan fényes volt a csöve, amikor elástam a Pannónia és a Katona József utca sarkán, egy éjszaka, akkori feleségem társaságában, aki cinkelt… ismered még ezt a szót?

Ebben az értelmében nem. Falazott?

Még a Madách Gimnáziumban cinkelésnek hívták, ha valaki kiment a folyosóra, a többiek odabent csinálhattak mindenféle nem egészen helyénvalót, és amikor közeledett a tanár, az, aki kint volt, azt mondta: cink! cink!, és akkor gyorsan összeszedtük magunkat. Mindenesetre a

feleségem lesett, hogy nem jönnek-e, én meg elástam a géppisztolyt, ez már december közepén történt.

Lehet, hogy azóta is ott van?

Nem, mert hamarosan egy OTP-házat építettek arra a területre, és olyan mélyre azért nem ástam, hogy ne találták volna meg.

Emlékszel-e, hogy mi ketten mikor és miért kerültünk közelebbi kapcsolatba?

Igen. Engem nagyon érdekelt a nyolcvanas évek elején, hogy hogyan lehetne számítógéppel dolgozni, és úgy hírlett, hogy te egyike vagy a nagyon keveseknek az írók közül, akik már komputerrel dolgoznak. Te azon a hihetetlenül magas technikai színvonalon álltál, hogy egy Commodore 64-es számítógépet használtál.

Mást nem lehetett kapni ebben a hazában.

Igen. És akkor te tanítottál engem. Mesterem voltál.

Egy Vízöntő nem lehet egy Kos mestere. Száz szónak is egy a vége, akkor sok irodalmárt igyekeztem beavatni a számítógép rejtelmeibe, mindenki nagyon ideges volt, nehogy elrontson valamit. Te azzal emelkedtél ki ebből az embercsoportból, hogy láttam, használod a számítógépet. Ott állt az asztalodon, mellette a monitor, a lemezjátszó, a billentyűzet, a nyomtató – valamint egy IBM gömbfejes írógép. Kérdeztem, az minek? Mondtad, hogy a számítógépen írsz és javítasz, de amikor kész, az IBM-mel legépeled. Azóta fúrja az oldalamat, hogy miért.

Az IBM 6664-es számú írógépnek nagyon szépek a betűi. Igen kellemes a tasztatúrája is. Ha ezzel írod le, annak van valami véglegessége, szemben a számítógéppel, amelyben állandóan iramlik és változik a szöveg. Ez persze a múlt, az a gép megvan még, de az igazak álmát alussza. Most már nagyon jó számítógéppel és printerrel dolgozom, de változatlanul rossz lelkiismerettel, mert meggyőződésem, hogy a legjobb formája az írásnak mégiscsak az, ha az ember a kezével ír.

Írsz még néha kézzel?

Igen. Hol így, hol úgy. Ha nem megy, átváltok a kézírásra, reménykedve, hogy az eszköz a hibás, és nem a fejem.

Első regényed, A látogató, itthon nagy siker volt, és közepes botrány.

Talán csak annyiban, hogy megjelent róla egy kritika a Népszabadságban, azzal a címmel, Egy rossz regény. Ez persze nem volna öröm. De erre az emberek megvették az összes példányt. Mert kíváncsiak

lettek annak az ellentmondásnak a feloldására, hogy ha egyszer olyan rossz a regény, miért szán rá egy teljes oldalt a Népszabadság.

Emlékszel véletlenül, hogy ki írta a kritikát?

Hadd ne mondjam. Máig tevékenykedő kritikus.

Szégyellje magát!

Azért föltétlenül szégyellheti magát, mert igazából kiderült a kritikájából, hogy nem olvasta el a könyvet rendesen, csak olyan átabotában. Például egy alapvető szerkezeti fogást nem vett észre.

Az ilyesmi megesik. A kritikus csak egyszer olvassa el, te százszor, mire megjelenik.

Igen, ez így van.

Életrajzodban akadnak furcsa elemek. A látogatóból ki lehet következtetni, hogy dolgoztál a hetedik kerületi tanács VB oktatási osztályán, mint elsőfokú gyámhatóságon. Gyermekvédelmi felügyelő voltál. Hogyan lesz valaki gyermekvédelmi felügyelő, magyar szakos diplomával?

Hát a diploma olyasmi, mint az a jegy, amit veszünk az angolparkban, amikor belépünk. Arra nem jogosít, hogy bármire felüljünk. A dodzsemre vagy a hullámvasútra még külön jegyet kell vennünk. Volt egy kollégám az egyetemen, Csillag Tamás. Nagyon jóvágású fiú volt, a magyar vízipóló-bajnokcsapat tagja, széles vállain egy piros trikóval, defilírozott a Váci utcában. Volt azonban egy hibája, novellákat írt. Szép felesége volt. A Tamás csalta őt fűvel-fával. Egyszer azonban felesége randevúzott valaki mással, mire a Csillag Tamás megölte magát. A férfiak következetlenek. Mindenesetre a Csillag Tamás gyermekvédelmi felügyelő volt, én pedig állástalan, alkalmi munkákat vállaltam. Korrepetáltam egy fiút, aki kettőből megbukott félévben, amikor átvettem. Nagyon eredményesen dolgoztunk, év végén hétből bukott meg.

Remélem, jól megfizettek.

Jól megfizettek. Az volt a baj, hogy a fiú mindig azt kérdezte, akarom-e, hogy megmutassa, hogyan kell rock and rollt táncolni. Fölugrott az íróasztal tetejére, amelyről a matematikafüzet lepotyogott, de nem izgatta, Elvis Presley-számokra táncolt. Nem bánta, hogy év végén kicsapták, a húgával együtt a konzervgyárba került, a léosztályra. Mindenesetre néhányszor elkísértem Csillag Tamást, tetszett, amit csinált, jelentkeztem én is, így lettem gyermekvédelmi felügyelő. Ezt csináltam hét éven át.

Miért hagytad abba?

Úgy éreztem, hogy a belvárosi körzetemet már jól ismerem, de az országot nem. Barátom volt Hernádi Gyula, hallotta Granasztói Pál író-építésztől, hogy kéne városszociológus a Városépítési Tudományos és Tervező Intézetbe, ez volt az urbanisztikai intézet akkor, a VÁTI, az egész országgal foglalkozott, kivéve a fővárost, amellyel a BUVÁTI. A szocialista építkezések szervi problémája az volt, hogy nem lehetett tudni, ki az építtető, aki megmondaná, mit akar. Az állam volt az építtető. Az állam mit akar? Amit a társadalom. De mit akar a társadalom? Erre valónak képzelték a szociológust, hogy az megmondja. Ezzel kezdtem foglalkozni. Jöttek hozzánk szlovák kutatók, mondták, hatalmas kutatásra készülnek, amelyben még a megkérdezettek szerelmi szokásait is vizsgálják, hogy mekkora a térigényük. De mi a célotok ezzel? Azt felelték, a házgyárak készíthetnének ötvenkét négyzetméteres helyett ötvennégy négyzetméteres lakásokat is, be lehetne úgy állítani, és ehhez szolgáltatnák ők a tudományos indokolást. Akkor így állt ez a tudomány. De mi önjárókká váltunk, elsősorban Szelényi Iván barátommal, és számomra azóta is a legérdekesebb szerveződés a város.

Sose gondoltál arra, hogy az építészet felé kéne fordulnod?

Kicsit irigyeltem őket. Írtam egy másik regényt, *A városalapító* címmel. Conditor urbis, ez olyan polgároknak járt, én Pécsről hoztam, akiknek döntő hatásuk volt a város létrejöttére és alakulására. Főhősöm egy főépítész. Én sok ilyen főépítésszel álltam kapcsolatban. De nem volt konkrét modell, legalábbis nem egy.

Ezt a könyvedet 1977-ben erősen cenzúrázva adta ki a Magvető. Csak 1992-ben jelent meg a teljes szöveg. Mit hagyattak ki?

Tulajdonképpen nem volt olyan veszélyes. Kardos György, a kiadó igazgatója végezte el a munkát, nagyon alaposan. Többnyire az erőszak képeit hagyatta ki, az állami erőszak képeit, amelyek akkor jobban megszállták az agyamat, mint később. Érdekes, hogy közben mesélt nekem mindenfélét. Amikor őt tartóztatta le a Péter Gábor. Akkor ő a katonai elhárításnak volt a főnöke, míg a Péter Gábor az ÁVH-nak. A katonai és a polgári titkosszolgálat mindig rivalizál. Amikor helyet mutatott a lefogott Kardosnak egy nőgyógyászati székre emlékeztető alkalmatosságon, Péter Gábor azt mondta a beosztottainak, akkor most a Kardos egy olyat kapjon, amilyet ebben a házban még senki nem kapott. Nagyon megkínozták. A

könyvemben van egy kínzási jelenet, számomra meglepő módon Kardos György ebbe beleírt. Nem nagyon jót, de nem nagyon rosszat. Értett a témához.

Amikor 1992-ben kiadtad az eredetit, benne hagytad Kardos sorait?

Nem, természetesen kihúztam.

Volt New Yorkban egy magyar kiadó és könyvesbolt, Püski Sándoré. Róla lehetett tudni, hogy erősen jobboldali gondolkodású. Mégis megjelent nála egy könyved. Hogyan kerültél hozzá, és nem volt-e rossz érzésed?

A cinkos című regényemet adta ki. Örültem, hogy lesz végre egy magyar nyelvű változat is. Sándor bácsi nem volt nekem ellenszenves, a felesége pedig kifejezetten kedves asszony. A Püski-könyvesbolt a Második Avenue-n az egyetlen olyan üzlet volt New Yorkban, ahol magyar könyveket árultak. Rendeztek egy PEN-konferenciát New Yorkban, meghívtak Csoóri Sándorral együtt, díszvendégnek. Erről a magyar lapokban nem esett szó, jött Budapestről egy hivatalos delegáció, arról igen. Tartottunk fölolvasást a Magyar Házban. Ahol sok öreg nyilas is ült a padsorokban. Mondhatom, hogy a nyilas bácsikák megkönnyezték a mondandónkat. Ez egy ilyen sajátos korszak volt.

Mondhatom-e, hogy életed egy jelentős részét külföldön töltötted?

Nem, csak öt-hat évet. Voltam a berlini Művészeti Akadémia elnöke, de ingázó elnök voltam. Minden második héten odarepültem három-négy napra. Szeretek ingázni. De szeretem a békés munkazugot is.

Tulajdonképpen hogyan keveredtél az említett akadémia elnöki székébe?

Éppen nem tudtak egymással megegyezni, hogy ki legyen, és valakinek eszébe jutottam. Fölhívtak telefonon szerdán, egy kis faluban voltam, ahol házunk van, írtam. Mondtam, ezen még gondolkodnom kell. Pénteken igent mondtam, szombaton fölhívott az elnök, hogy megválasztottak, elég jó többséggel, tehát ha volnék szíves másnap reggel Berlinbe jönni és egy programbeszédet tartani.

Gondolom, te nem kéred ki magadnak, ha Lukács Györgyöt idézem, aki szerint kétféle regényíró van. Van az isten-író, például Tolsztoj, aki fölülről szemléli az eseményeket, és minden figuráról mindent tud. A másik típus alappéldája Dosztojevszkij, ő belebújik a főhőse agyába, és onnan tekint a világra, csak azt látja, tudja, érzi, amit a hőse is. Te melyik csoportba tartozol?

Minden bizonnyal a másodikba, sajna.

Miért sajna?

E megkülönböztetés eredetije tulajdonképpen Goethétől és Schillertől ered, ők úgy nevezték, a naiv és a szentimentális. Akkor még a szentimentális nem jelentett semmi rosszat. Thomas Mann egy nagyon szép esszéjében Goethét és Tolsztojt a két isteni naivnak nevezi. Én kevésbé tudom már élvezni az olyan regényeket, amelyekben a szerző tudja, mit gondolt Lajos, és mit érzett Marika. Ezek lehetnek jó regények, de engem untatnak. Honnan tudja a szerző azt, és mit erőlködik itt nekem? Elvben érdekesebb, ha valaki belebújik valaki másba. De jelzem, hogy én ezt a keretet sem tartom be, semmilyen abszolút szabályt nem követek, még azokat sem, amelyeket magam állítottam föl.

Egy másik ősi regényírói dilemma: egyes szám első személyben vagy egyes szám harmadik személyben írjunk? Nálad van minden, de azért az első személy dominál.

Lehetséges, bár az utóbbi években azért kevésbé. Végül is a közelhúzás és az eltolás ingamozdulatai adják meg az életünk ritmusát.

Kezdő írónak melyiket ajánlanád?

A harmadik személyt. Mert az fegyelmet követel. Első személyben hajlamosabbak vagyunk a bőbeszédűségre.

Sok elismerést szereztél a hazának külföldön. De túl korán kezdted. A szocialista haza nem volt nagyon boldog. Amikor Herder-díjat kaptál, inkább azon lamentáltak, miért éppen te. A rendszerváltáskor a helyzet megváltozott. De nem eléggé. 1991-ben megkaptad ugyanazt a Béke-díjat, amit a közelmúltban Esterházy Péter. De az övét egyenesben közvetítette a magyar állami televízió. A tiédről csak forintos hírek jelentek meg.

1991-ben én a Demokratikus Charta alapítói közé tartoztam. Ezzel nem loptam be magam az akkori kormány szívébe.

Az SZDSZ országos tanácsának is tagja voltál. Gondoltál-e arra valaha, hogy egy írónak talán nem érdemes aktívan politizálnia?

Én akkor is csináltam, amikor még nem volt szabad, és úgy éreztem, ennek vannak konzekvenciái.

Viszonylag sok gyerek atyja vagy. Mivel foglalkoznak?

Öt gyerekem van. A legidősebb Anna Dóra, ő pszichiáter Párizsban. Miklós fiam történész, az MTA Történettudományi Intézetében. Ők ketten az első házasságomban születtek. A második, huszonöt éve tartó házasságomban Lakner Judittal három gyerekünk lett. Áron festeni tanul,

de verseket is ír, szerintem igen jól, bár én írtam volna így az ő korában. József most kezdte a Műegyetemen az építész szakot. A kislányom, Zsuzsi, még csak hatodikos. Az az érzésem, hogy ő színésznő, táncosnő, énekesnő lesz.

KALÁSZ MÁRTON

Fogadkozom magamban

Márton, nyakunkon a karácsony. Jól látom én azt, hogy te a karácsonyi versekben nem vagy nagyon erős?

Lehet. De valamelyik nap írtam egy karácsonyi írást. Nem verset, valamit a vers és a próza között. Megírtam egy emlékemet, amikor a kilencvenes években Stuttgartban éltem, nagyon szép karácsony előtti hangversenyen vettünk mindig részt, egy régi palotának az udvarán, rengeteg ember gyűlt össze, úgyhogy ha rosszul lettél volna, akkor sem lehetett volna onnan kijutni.

Ez biztató.

Ezt az emléket írtam meg, eszembe jutott, mert egész évben annyira nem éltem át, hogy mi az, hogy szeretet, és gondolom, akkor ott nemcsak én hittem a másikról, hogy most szeret engem, hanem ő is ezt hitte rólam. A karácsony nagyon szép ünnep, és az embert – engedjék meg nekem ezt a közhelyet – visszaviszi a gyerekkorába, mindenesetre a múltba.

Sombereken születtél, 1934. szeptember 8-án. Olyan ember vagy, akinek az íróasztalán elvágólag fekszenek a ceruzák, s ha valaki elvesz valamit, észreveszed?

Nem. De észreveszem, ha rendet csinálnak.

A számlákat időben befizeted?

Hát nem kell, mert van egy bűbájos apósom, aki ezt elintézi helyettem. Meg is sértődne, ha én akarnám befizetni.

A pénzt is ő adja?

Azt közösen.

Tudsz valamit a születésedről? Könnyű volt, nehéz volt? Nem csak neked.

Nálunk ez a családban, de a nagyobb közösségben sem volt beszédtéma, hogy ki hogyan született, csak örültek, hogy a világon van. Lehet, hogy az

anyám hét elején még a mezőt járta, nem tudom. Az én falum nincs túl messze a mohácsi kórháztól, de a bábaaszonyok segítették világra abban az időben az embereket. Az igazi esemény nem a születés volt, hanem amikor megkeresztelték az embert, meg hát a paszita, nem tudom, el kell-e magyaráznom, hogy mi az.

Szerintem el kell.

A paszita az, amikor az embernek a keresztanyja – feltételezték, hogy a kismama most nem tud főzni, mert fekszik az ágyban – főz, és hozza gyönyörű kendőbe kötve a finom levest. Ez a keresztelőig így megy. Most jelent meg újra egy könyv, az a címe, *Téli bárány,* abban egy ilyen keresztelő leírása olvasható, lehetne akár az enyém is. Az apa meg a keresztapa nem jöhetett be a keresztelőre a templomba, kint kellett várniuk a lépcsőn, hogy miért, azt nem tudom.

Somberek község neve miből ered, azt tudod?

Sajnos nem. Nem emlékszem, hogy nálunk lett volna som, berek volt, és amíg a törökök föl nem dúlták, a másik dombvonulaton volt egy falu, mi gyerekek néha elmentünk oda a templomromhoz játszani. Ezt a falut aztán, miután a törököket kiűzték, újjáépítették, az odatelepülő németek és a délről visszajövő szerbek. Tehát ez egy német és szerb falu volt, a története szerint, ezt meg lehet nézni Pécsett a levéltárban is, magyarok csak később kerültek oda, és mielőtt magyarázkodnom kellene, én is német család sarja vagyok.

Érdekes, hogy németnek mondod, nem svábnak.

A sváb Magyarországon általános fogalom. Megegyezésesen mindenki sváb, de az igazi svábok a Bácskában meg a Bánátban vannak, és a Duna–Tisza között. A baranyai, tolnai emberek részben Frankföldről jöttek, részben Fulda környékéről. Az én apai ágam a Bácskából érkezett, én is azt hittem mindig, hogy svábok, de a nyelvjárás elárulja, hogy nem. Amikor a Pfalzban voltam ösztöndíjjal, ugyanazokat a szavakat hallottam a nagymamáktól, mint amiket gyerekkoromban. Mindenesetre azt a nyelvjárást, amit én gyerekkoromban beszéltem, fuldai nyelvjárásnak mondják azok, akik értenek hozzá. Például Wild Katalin.

Biztosan tudod, hogy a Márton név eredetileg azt jelenti, hogy a viselője Mars istenhez hasonlít, tehát bátor és harcias.

Nem hiszem, hogy én olyan bátor volnék, de a Mártonnal kapcsolatban elmondhatom egy gyerekkori szorongásomat. A mi falunkban csak két

Márton volt, a keresztapám meg én. Egy gyereknek nagyon nagy szorongás, ha szinte senkit nem hívnak úgy, mint őt. És engem is csak azért neveztek el így, mert nálunk volt egy kötelező szokás: az első fiú a keresztapja keresztnevét örökli, az első lány a keresztanyjáét. Keresztapám Márton volt. Ez ma már nem annyira ritka név, mint régebben. Kovács Péter művészettörténész és Kovalovszky Márta csodálatos fia, Marci, aki most zenész meg rendező, de akkor egészen kicsi volt, hallván, hogy én is Marci vagyok, elkezdett ugrálni a kis ágyában: Még egy, még egy!

Biztosíthatlak, az is szorongást okoz, ha mindenkit úgy hívnak, mint téged.

Az se jó.

Életrajzod szerint állami gazdaságban dolgoztál, az Ormánságban. Mit csináltál egy állami gazdaságban?

Kishivatalnoknak kerültem oda, nagyon érdekes volt, akkor még a madár se röpülhetett be oda engedély nélkül, mert határsáv volt. Egy pusztán lakhattam, szép kastély állt a közepén, ahol gyerekek is éltek. Egy idős tanító foglalkozott velük, de inkább a pálinka érdekelte. Igen humánus gazdasági igazgató dolgozott ott, tíz óra felé kinézett az irodája ablakán, látta, hogy a tanító bácsi már megint támolyog, akkor benyitott énhozzám, az egyik könyvelőhöz: Menj át, foglalkozz a gyerekekkel! Úgyhogy inkább tanító voltam és népművelő, a szakszervezeti könyvtárszekrény nyitogatója. Jól éreztem magam, szívesen emlékszem erre a két évre. Utána hivatásos népművelő lettem, Siklóson meg Szigetváron.

Azt írták rólad, te „népi író” vagy, a „dunántúli tájköltészet örököse”.

Lengyel Balázs?

Tornai József. De tényleg? Egyáltalán, mit jelent ez?

Erre lehet igennel válaszolni, mert én nagyon kötődtem gyerekkorom óta ehhez a kisebb közösséghez, mely 1945-ben megváltozott, mert sokakat kitelepítettek Németországba, bukovinai székelyeket meg betelepítettek. Nagyon színes környék lettünk, és ez mindmáig így van. Német könyvet is adtak a kezembe, főleg versesköteteket. Aztán Illyést kezdtem olvasni, és tulajdonképpen az ő mintájára akartam költészetet csinálni. Amikor az első verseskönyvem 1955 karácsonya előtt megjelent, Lengyel Balázs szép kritikát írt róla. Megjegyezte, hogy ezzel a fiúval csak az a probléma, hogy ha összekeverik a verseit az Illyés Gyula verseivel, akkor nem lehet tudni, hogy melyik az Illyésé, melyik a kis Kalászé.

Illyés talán nem örült ennek.

Hát nem tudom, hogy olvasta-e. Az ötvenes években nagy Vigilia-olvasó voltam, tehát Nemes Nagy Ágnest, Pilinszkyt faltam, Pándit, Ottlikot. Még ott lent Baranyában készült *A szökött ló elégiája,* azt hitték, arról szólt, hogy a falusi kisfiú nem érzi jól magát a városban. Nem erről szólt. 1957 szeptemberében följöttem Pestre, és évekig nem írtam verset. Nem azért, mert elszakadtam a tájtól, hanem mert felismertem, hogy az én igazi hangom mégsem ez. Újra elővettem a másik kedvenc költőmet, Rilkét, talán furcsa ez egy falusi fiútól, de nálunk volt egy hatalmas könyvtár a faluban, a papé, aki gyűjtötte mániákusan a verseket magyar és német nyelven, velem a *Faust*-ot is elolvastatta.

Azt írták egy 1969-es kötetedről: „Kalász Márton indulásakor a népi elkötelezettségű lírai realizmus követője volt, verseiben azonban hamar jelentkezik az elszakadás, és a tájköltészetet fölváltja a gondolatiság.” Itt egy picit megálltam. Tehát a tájköltészetben nincs gondolatiság?

Szerintem van. Egy-két kivétellel én mindig igazat adtam azoknak, akik írtak a verseskötetemről, de ha például válogatott verseskötetet kell vagy kellene csinálnom, akkor a két első kötetemet nem nagyon veszem elő. A harmadiknál kezdem a válogatást. Döntő év az életemben 1964, akkor már fordítottam, de még nem voltam az Európa Könyvkiadó szerkesztője. Adódott egy lehetőség, az úgynevezett szocialista országok írószövetségei szerzőket cseréltek, Dobai Péter így került Kubába. Én Kelet-Berlinbe mehettem, kétéves ösztöndíj volt, de csak egy évet vállaltam belőle. Rengeteget olvastam, a németek mindent kiadtak és kiadnak most is, szinte másodpercre követik a világirodalmi újdonságokat. Az *Üvöltés*-től kezdve mindent elolvashattam. Nagy hatással voltak rám az ott élő fiatalabb költők, velem körülbelül egyidősek, ez az egy év átszerkesztett engem valamiképpen.

Tehát nemcsak városlakó lettél falusiból, hanem egyenesen német. Igaz, egyelőre keletnémet.

Harmincéves voltam, és az egyik nagy ottani szépirodalmi kiadónál lehettem, ha magyar könyvről kellett lektori jelentést írni, rám bízták. Mohón olvastam, és elkezdtem írni. Megismerkedtem Rolf Hochhuthtal, aki ugyan nem Kelet-Berlinben élt, de akkor a forgalom azért még lehetséges volt nyugatról keletre. Ekkor tört ki a botrány *A helytartó* című darabja miatt. Ő azt mondta: Ha ezt valaha Magyarországon bemutatják,

ön fogja lefordítani. Még kint dolgozni kezdtem rajta, mire hazajöttem, Kazimir Károly már kikérte a jogot a szerzőtől. Azért mesélem, mert ugye mindenki azt hitte, hogy Kelet-Berlinben csak sztálini dalköltők és besúgók vannak. De besúgottak is voltak, meg eltiltottak, én övelük ültem minden este.

Az eddigiekből is ki lehet hámozni, rád jellemző a kétnyelvűség. Mi a véleményed, ha egy költő egyáltalán nem tud idegen nyelveket, az mekkora hátrány?

Persze, ez egy jogos kérdés szintén, és itt nem csak magamra hivatkoznék, hanem nálam sokkal nagyobb költőkre, akikkel kapcsolatban ezt vizsgálták is. Elég, ha a huszadik század egyik legnagyobb költőjére, Paul Celanra hivatkozom, ki maga is megírta, hogy egy sajátos német nyelvet használt, ami mögött ott van a bukovinai jiddis és a román. Az a német, amit gyerekkoromban beszéltem, egy archaikus nyelv volt, amit behoztak ide valamikor. Tízéves koromig csak ezt beszéltem, bár a fülünkben ott volt a magyar meg a szerb is, csak mi már nem tanultuk meg. Amikor az első kis verseimet írtam, rögtön magyarul, és nem tudtam egy-egy szót, kérdeztem az apámat, hogy ez vagy az mit jelent magyarul, ő megmondta, én meg beírtam.

Szerbül tudsz valamennyire?

Nem, csak elbűvölten hallgatom. De nemcsak a nyelvről van szó, hanem a rokolyás sokác nénikről is, a nagybátyám Mohácson élt. Unokatestvéreim nem tudtak németül, én nem tudtam magyarul, de azért nagyon jól megértettük egymást. Ha ott voltak nálunk, az apám fordított, ha pedig én voltam lent, a nagybátyám. Egyszer nálunk voltak, és a két évvel fiatalabb Gyuszival átugráltuk a vizesárkot. Ő raccsolt. Nekifutott, azt mondta: Bátov vagyok. Én is nekifutottam, mondtam utána, hogy bátov vagyok. Az apám megkérdezte: De miért raccsolsz? Visszatérve a kérdésedre, nekem két anyanyelvem van, ilyen gazdag vagyok, szerintem van egy anyanyelvem, ez a nyelvjárás, és van egy szellemi anyanyelvem. Ezen egy nyelvész természetesen mosolyog, pedig sok igazság van benne, mert egy idő után ugyan németül álmodsz még, de mindent, amit egyébként nappal csinálsz, főleg a szellemi munkát, magyarul végzed.

Te álmodsz még németül?

Időnként igen. Már csak azért is, mert ha mindent összeszámolok, tíz-tizenkét évet töltöttem Berlinben, először Kelet-Berlinben az ösztöndíjon.

Aztán a hetvenes években megnyitottuk a berlini intézetet, a Magyar Házat, ahogyan most hívják. 1991-től én lettem a stuttgarti intézet első vezetője. Ha állandóan a németet hallod, akkor egy idő után persze újra németül álmodsz. A hétköznapokban használt nyelv impulzusként már úgy működik benned, hogy segédeszközként jelen van, ha írsz. A kritikusok szokták mondani, hogy kicsit más a nyelvszerkezet. Amikor a magyarországi német kisebbségről írtam, az én szűkebb környezetemről, a *Téli bárány* című könyvet, küszködtem rengeteget, hogy akkor hogyan beszéltessem azokat az embereket, akik nem tudtak magyarul. Beküldöm a kocsmába, valamit mondania kell, tudod. Milyen magyar nyelvet használjak, hogy hiteles legyen? Túlzás volt annyit szoronganom miatta, de egyszer aztán valaki megjegyezte: Gondolod, hogy ilyen nyelven valaha is beszélt bárki magyarul? Az egyik alak modellje egy keletnémet indián szerb fiú volt. Egy házban laktunk. A tévétorony mellett. Kitűnően tudott németül, valamikor eljött ugye, egészen fiatal korában került Berlinbe, ott lett színész, elvégezte a főiskolát.

Zárjuk rövidre ezt a kört azzal, hogy egyszer csak született egy német unokád, az anyja, a lányod neves német költő. Ez mit változtatott a nyelvi káoszodon?

Egyelőre semmit, mert mind a két nyelven jól beszélnek. A kicsi is. Négyéves múlt novemberben, elmagyarázta nekem, hogy én is tudjam, mert egy nagyapa nem tudhat mindent, hogy van mamanyelv és van papanyelv. Én ne beszéljek ővele papanyelven, csak mamanyelven.

Beszéljünk egy keveset arról az időszakról, amikor valamelyest közelebbről ismertelek. Az Új Írás nevű folyóirat – önök talán már nem emlékeznek rá – intézmény volt, aki akkortájt számított a magyar irodalomban, heti rendszerességgel megjelent a szerkesztőségben. Azt tudom, hogy én mit tanultam ott, és fölsorolhatnám a díszes névsort, de vajon mit tanultál te?

A nagy vendégjárás, azt hiszem, jelzi, mi ott egy tág baráti kör is voltunk. Hadd említsem közös barátunkat, aki téged is oda vonzott és hívott, Gáll Istvánt. A Pistát én egészen kezdő koromban ismertem meg Pécsett, ugyan tatabányai volt, de bevonultatták határőrnek délre. Először egy verseskötete jelent meg, elbeszélő költemények, és az irodalom ilyen tekintetben hasznára lehetett, végre megszabadult attól a szörnyű határsávtól, aknamezőtől, ahol egyszer föl is robbant, és bekerült Pécsre.

Egyenruhában járt még, de elég szabadon mozoghatott. Amikor én az ottani irodalmi körbe bekerültem, személyesen is, nem csak a verseimmel, a Pista úgy érezte, hogy itt van valaki, akit lehet nevelni, rám vetette magát, csupa szeretettel mondom ezt, magyarázta, hogyan kell verset írni, azon az alapon, hogy őneki már volt kötete. A barátságunk tulajdonképpen a haláláig megmaradt. Ő elég határozott volt. Sokat veszekedtünk. Egyszer valaki azt mondta a jelenlétében: A Marci olyan szeretetre méltó, jótét lélek! Mire a Pista: Ez? Ez a legnagyobb pukkancs, akit ismerek.

Mi az igazság?

Nem tévedett. Örökké összekaptunk, Csorba Győző meg mindig mosolygott, mert mind a ketten a tanítványai voltunk. Azt hiszem, Gáll ötlete volt, hogy az Új Íráshoz hívjanak, az ő szeretetének is köszönhettem. Nagyon szorgalmazta a minisztérium, Aczél György is, hogy ő legyen a főszerkesztő, de nem vállalta, és nagyon keserű emlékem, hogy akik a szerkesztőségben erősködtek, vállalja el, hát ugye akarták, azokkal közölte: Nem, veletek én nem fogok kínlódni! Később, amerikai útja után egyszer bejött, és azt mondta: Na, örüljetek, tegnap elvállaltam a főszerkesztést. Örültünk, de napokkal később meghalt.

Szomorú. Gondoljunk rá szeretettel. El kell mesélnem, téged így mutatott be a szerkesztőségben: Ismerkedjetek össze, ez itt Kalász Márton költő, neki van a legkékebb szeme a magyar irodalomban.

Igen. Sokat nézhette.

Te vagy az Írószövetség elnöke. A magyar irodalom most olyan, mint egy aknamező, megjegyzem, a magyar politikai élet is olyan, az irodalom csak annak gyászos kicucorodása. Sokan kiléptek az Írószövetségből egy bizonyos ügy miatt, valaki zsidózott. A jelek szerint azért szót lehet érteni, hiszen itt ülünk mi ketten, pedig én is kiléptem. Mit gondolsz, nem lehetne valahogyan ezt a kétfelé szakadt irodalmat egyesíteni?

Dehogynem. Sőt én azt mondanám, hogy kellene. Nehéz, mert nagyon feszült a helyzet. Én személyesen elég sokat kaptam a sajtóban, hideget, meleget, valahogyan mindig helyre tudtam tenni. Azt kevésbé értettem, ami a német sajtóban meg másutt jelent meg, egészen egyoldalúan, sorra felhívtak a kinti barátaim, nekem Németországban elég sok barátom van, néha azt gondolom, hogy több, mint itthon. Kérdezték, hogy most mi ez tulajdonképpen. Nehéz megmagyarázni.

Te, és mi ez tulajdonképpen? Mit mondtál a németeknek?

Azt, hogy a jelenlegi helyzet egy olyan feszültség következménye, ami nem most kezdődött, jóval korábban, és amíg az egész ország ilyen kettéosztott, addig az irodalomban sem szűnik meg a viszály. Nekem leginkább a lekezelés fáj, a hivatalos szervek részéről, ami nemcsak nekem szól, hanem az egész magyar kultúrának, ezt sértőnek találom. Nem csupán az a kérdés, hogy kaptok pénzt vagy sem, hanem az, hogy jóformán bárki bármit megengedhet magának a szellemi élet embereivel.

Elmondtad, neked személyesen mi fájt. Nekem az, hogy amikor kiléptem az Írószövetségből, azonnal írtál nekem egy levelet, amelyben fölszólítottál, hogy a könyvtári könyveket vigyem vissza. Megmondom, miért esett rosszul: mert Szűz az aszcendensem, magamtól is visszavittem volna.

Jó, de ezt a határozatot, hogyha így nevezhetem, nem én hoztam elnökként, hanem a választmány. Sokan nem hozták vissza, annyit mondhatok. Az Írószövetség problémái nagyon súlyosak. Minden társadalmi szervezet problémái nagyon súlyosak, de az Írószövetségé különösen. Az a fő baj, hogy van egy háza az Írószövetségnek, de az nem az övé.

Miért nem intézte el sok neves elődöd közül valaki? Göncz Árpád, például?

Erre nem tudok válaszolni, 1991 elején elmentem Stuttgartba, és 1996 őszén jöttem vissza. Eljutottunk odáig, hogy már sehogyan sem tudtuk volna a bérleti díjat kifizetni. Talán közismert, hogy az akkori miniszter, Rockenbauer Zoltán előre kifizette helyettünk tíz évre, amiből még körülbelül öt év van hátra. A ház dugig tele szerkesztőségekkel, amikor elnök lettem, még több család is lakott a fejünk fölött, most már egyik sem. A Zöld Feriék laktak ott, ő valamikor könyvkiadói igazgató is volt, és Pitti Katalin opera-énekesnő. Mikor külföldről hazajött, kibérelte az egyik lakást. Ők már kiköltöztek. Még egy pedagógus lakik oldalt. A félemeleten van ez a szerencsétlen könyvtár, ami ugyanakkor egy fantasztikus könyvtár, kár volna veszni hagyni.

Én ugye nem járhatok oda.

De, járhatsz, ha nagyon akarsz, csak lassan már nem lesz könyvtáros, mert nincs miből fizetni a bérét. Fodor Péternek támadt egy ötlete, ő a Szabó Ervin főigazgatója, fiatal népművelő korunkból az ismeretség. Javasolta, intézzük el, hogy szakkönyvtárrá minősítsék, akkor hozzájuk

tartozna. Schneider Márta államtitkárnak tetszett ez a megoldás, csak itt csigalassúsággal mennek a dolgok.

2001-től állsz az Írószövetség élén. Jövőre jár le a második menet. Akarsz-e ismét elnök lenni?

Nem is akarok, de nem is lehetek a szabályok szerint.

Ha mérlegre teszed az elnöki beosztás éveit, írói pályádat segítették vagy hátráltatták?

Mind a kettő igaz. Hátráltatott a munkában, az biztos. Szerencsére mindig voltak, akik írásra ösztökéltek, például Mátis Lívia, szegény, ugye meghalt, a Kortárs Kiadó vezetője volt. Legalább ennyit köszönhetek a feleségemnek, azt hiszem, a Líviának is ő súgott, hogy min dolgozom. Az új könyvem most jelent meg karácsonyra, elég vad a címe: *Kezdő haláltánc*.

Gondolod, hogy lesz még haladó is?

Remélem, tudniillik ha visszatérek a fontos témámhoz. Elsősorban versírónak tartom magam, tehát ha verset tudok írni, akkor semmi más nem olyan fontos nekem. De amikor kint éltem Baden-Württembergben, ott nagyon sok kitelepített német van, akár az én falumból is, óhatatlanul újra megismerkedtem velük. Mivel ez az első regény 1960-ban ér véget, és én a kinti életükről túl sokat nem tudok, elkezdtem anyagot gyűjteni, és abból akartam egy újabb regényt írni. Ez máig nem sikerült. Elkészült belőle egy előzetes munkaanyag, *Tizedelő cédulák* címmel. Fogadkozom magamban, hogy majd a regényt is megírom.

Vámos Miklós

Kedves kollégák

MÁSODIK KÖTET

2007

SZILÁGYI ÁKOS

Akkor is leénekelném őket

Ákos, te is elég sokat jársz feketében.
Szinte mindig. Merőben esztétikai okokból. Én eléggé fehér vagyok minden szempontból, és ez a kontraszt tetszik nekem. A fehér sokkal rosszabbul áll nekem. Nyáron is, bár ha az ember lebarnul, akkor azért kicsit változik a helyzet. Persze, idővel az ember kialakítja a maga elméleteit. Én az orosz kultúra közvetítésével foglalkozom, az egész orosz civilizációval, Bizánccal, ikonokkal, az újplatonikusokkal, és ők például mindig feketében jártak, mert a fekete ennek a világnak a visszautasítását jelképezi. Tehát az elfordulást. Ez az alapállás nekem rokonszenves. Az első szerzetesrend alapítója egy egészen fiatal katona volt, ő azt állította, hogy álmában megjelentek angyalok, akik feketében voltak. Innen ered a szerzetesi viselet feketéje, ami egyenruha lett. Sajnos, tudunk az orosz nihilizmus és az orosz fasiszták, a feketeszázak feketéjéről is. De orosz szóhasználatban a fekete ember földhöz ragadt embert jelent, tulajdonképp a pórnépet. Ilyen sok jelentése van.

Meg még a gyász.

Igen, a gyász, bizonyos kultúrákban.

Ha a fekete ruhádra nézek, eszembe jut a keresztneved. Ákos, török eredetű, eredetileg azt jelenti, fehér sólyom. Ez nem befolyásol?

Ritka vagyok, mint a fehér sólyom… Nem. Az Ákos név annak a tizennyolcadik századi tébolynak köszönhető, amikor a rokon- és őskeresésben a törökök és a bolgárok is képbe kerültek. Akkor jöttek az ilyesfajta nevek a magyarba. De most megint nagyon divatos.

Ha engem úgy hívnának, Vámos Fehér Sólyom, az szerintem hatna az öltözködési szokásaimra.

Mert a jelentésből indulsz ki, nem a hangzásból. Mondd ki hangosan: Ákos. Á, o. Mély magánhangzók. A káosszal van összefüggésben. Az, hogy én Szilágyi Káosz volnék, nem kitaláció. Ha hiszed, ha nem. A hatvanas években, gyerekkoromban nagyon szerettem a képregényeket. Akkor kevés képregény volt kapható, de egy Vaillant című lap kapható volt, mert azt a Francia Kommunista Párt adta ki, tele volt képregénnyel. A Világposta rovatban néhány mondatos leveleket válthattak egymással a srácok. Ez és ez vagyok, bélyegeket gyűjtök, szeretnék megismerkedni… Írtam én is, sajtóhiba folytán úgy jelent meg a nevem, hogy Chaos Szilágyi, gondolom, Káosz Szilázsénak ejtették. Nagy sikert arattam ezzel, ömlöttek a levelek, legalább egy évig. Ezt nagyon érdekesnek találhatták, hogy valakit így hívnak. Balkán, szocializmus, káosz.

Édesapád a közismert szófacsaró, Szilágyi György. Ő adta a nevedet, vagy édesanyád?

Apám adhatta. Hárman vagyunk testvérek, fiúk, Ákos, Ádám, András, ez az ő játékos elméje. De én eredetileg Krisztina lettem volna, ha lánynak születek. Szilágyi Krisztina. Néha eljátszom a gondolattal, mi volna, ha Krisztina volnék.

Szilágyi Krisztina magyar költőnő. Hm. 1950-ben születtél, mint én. Jó kis év, kenyérhiány…

Nagyon meleg nyár volt.

Izzadhatott az anyád, míg kihordott. Június 18-án születtél, az Ikrek jegyében. Érdekel-e az asztrológia, s ha igen, jellemzőnek érzed-e magadra ezt a jegyet?

A legnagyobb mértékben. Az asztrológia, mint minden tipológia, játék. Ha belenézel a tükörbe, és látsz valamit, akkor a továbbiakban szándékosan olyannak rendezed magad. Én például a kínai asztrológia szerint Tigris vagyok. Úgy is érzem magam. Ellenpróba nincs. Akkor lehetne, ha jönne valaki egy új rendszerrel, és azt mondaná, hogy – például – Teknősbéka vagyok, ami ezt meg ezt jelenti. Biztos vagyok benne, hogy

az nagyon hatna rám. Úgy érezném, ahogyan most is, hogy minden jegy jó, de a Teknősbéka a legjobb, és nagyon illik rám. Csakúgy, mint az Ikrek.

Azt írja rólad mindenféle lexikon, hogy te a következő vagy: költő, műfordító, esztéta. Mellesleg egyetemi tanár, Oroszország-szakértő. Az én nemzedékem sehogyan se bírt vagy akart megtanulni oroszul. A maximum az, hogy Lényin v Razlíve. Neked hogyan sikerült szembemenned az árral?

Véletlenül. Volt nyelvérzékem, apám ezt nem nagyon vette figyelembe, sem engem, sem öcsémet nem taníttatott nyelvre. Volt némi vonzódásom a francia iránt, irodalmi okból, és mert a nagyanyám nagybátyja már hatvan éve ott élt Párizsban. Jó orosztanárnőm volt az általánosban. Utána az történt, hogy nagyon közel laktunk a Radnóti Gimnáziumhoz, csak le kellett sétálnom. Oda írattak be. Már nem volt hely, csak az orosz tagozaton. Elit osztálynak számított. Én ezt nem tudtam. Most nem mondom az iskolatársaim közül azokat, akik a gazdasági szférában vitték sokra, de osztálytársam volt Valló Péter, a színházrendező, előttem ült Kántor Péter költő, El Kazovszkij képzőművész. Heti tíz oroszóránk volt, és anyanyelvi tanárok oktattak, úgyhogy tulajdonképpen nem lehetett nem megtanulni. Innen aztán egyenes az út. Ráadásul a hatvanas évek azért orosz évtized volt, különösen az első fele, emlékszem, őrjöngve vitatkoztunk Szolzsenyicin *Ivan Gyenyiszovics*-án, újra divatba jött az orosz avantgárd, és számomra még sok fontos kulturális értékről tájékozódhattam El Kazovszkij orosz családja révén.

Emlékszel-e, mikor találkoztunk életünkben először?

Igen, sejtem. Amikor az egyetemen a Jelenlét című lapot szerkesztettük, akkor az alkotókörbe te is beléptél, noha te a jogra jártál, és mindig a te lakásodon gyülekeztünk.

Ez jó tipp, de nem. Meglátogattam Valló Pétert – mi jóban voltunk – a Radnótiban egy tanítási napon, a húszperces szünetben. (Aznap én a magam részéről lógtam a Kölcseyből.) Arra jöttél, mondta a nevedet. Kérdeztem, mi lesz belőle. Azt felelte: nagy tudós.

Így is lett! Csak viccelek. Nem tudtam, hogy ti jóban voltatok. A Vallóval volt egy zenekarunk, igaz, hogy csak elsőben, ő gitározott, dalszövegeket írt – akkor ő volt a költő –, én meg doboltam. Mai napig a dob a kedvenc hangszerem.

Tanultál dobolni?

Inkább örököltem a vonzalmat. Apám mániája volt a dob, de ő sem tanulta. Sokáig dolgozott a cirkuszban. Zenekar nélkül cirkusz nem létezik. A cirkusz dobosát úgy hívták, Radnóti Tamás, később ő lett a karmester. Dobosként őrületes kunsztokat csinált, a magasba hajigálta a dobverőket, elkapta, és nem esett ki a ritmusból. Rokonok mesélték, hogy apám néha kölcsönkapta tőle a dobot, hazajött, bezárkózott, és órákig csak püfölte. Zuglóban laktunk, egy családi házban, az egész család, nagyszülőstül. Képzelheted, mennyire élvezték. Tény, hogy apám néha mutogatta nekem az alapritmusokat. Bigin, keringő, rumba…

Még megy? Le tudod ütni az asztalon a rumbát?

Persze. (Odaguggol, megmutatja.) Emlékszem egy fellépésünkre, ahol kicsúszott a kezemből a dobverő. Én nem akartam utánozni a Radnóti Tamás trükkjét, csak így alakult. Kinyúltam, sikerült elkapnom. Őrületes vastaps.

Mondott édesapád a közismert rímfaragó mester, a Hanyas vagy? szerzője. Mit szólt az első verseidhez?

Eleinte nagyon igyekeztem különbözni tőle. Ha ő humoros verseket írt, akkor az én hősöm legalábbis Schopenhauer és Nietzsche. Kicsit le is néztem… Hosszú út vezetett apámhoz, hogy úgy mondjam. Így van ez majdnem mindenkivel. Otthon egyébként állandó hülyéskedés volt az életünk, örökös szófacsarás, aminek sokat köszönhetek, mert a nyelvi tudatom hamar kialakult és állandóan formálódott. De amúgy az apám nem volt túl vidám ember. Sőt egy kicsit rá is játszott, hogy a humorista civilben inkább komor.

Szemben az alanyi költővel, mint te, aki viszont kifejezetten vidám, szinte táncos-komikus.

Igen. Én már akkor is, amikor megismerkedtünk, arra törekedtem, hogy az iróniát, a paródiát, a humort behúzzam a költészetbe. Akkor ilyen törekvés még nem volt. Ma már azt mondhatom, hogy ez az irányadó. Legnagyobb kortárs költőink közt alig tudok olyat, aki ne használná a szófacsarásnak azt az eszköztárát, ami régebben a humoristák jellemzője volt.

Aki hallott már rólad, annak általában az jut eszébe: ja igen, az a költő, aki énekli a verseit, és közben veri a ritmust a talpával. Sokszor hallottalak már így dalra fakadni. Én azt hittem, ez egyedül a te módszered, míg egy archív fölvételen meghallottam Babits Mihályt, aki – a te hangi

adottságaid felével – hasonlóképpen énekelte a versét. Te honnan szeded a dallamokat? Megkomponálod? Ellopod? Más komponálja?

Többségükben lopott dallamok, vagy más dallamok variációi. Nem zenére írok verset, inkább együtt születik. Mondok egy példát. Fellini *Amarcord* című filmjében van egy dallam, Nino Rota szerzeménye. Az például inspirált egy verset. Van aztán olyan, hogy egy igazi magyar motívum, talán verbunkos járt a fejemben, s azt használtam.

Úgy énekelsz, mint egy énekes, bár sajátos technikával. Tanultál énekelni? És miért nem adod elő gitárral, dobbal, hangszerrel a műveidet?

Nem tanultam énekelni, nem is szükséges, nem szabad ezt professzionalizálni. Sem színész, sem énekes nem vagyok. Ami a másik kérdésedet illeti, nem tanultam meg rendesen játszani egyik hangszeren sem. Már nincs is kedvem. Az én munkáim nem dalszövegek, hanem szonorikus vagy akusztikus versek. Szinte akkor születnek, amikor előadom őket. Volt alkalmam kipróbálni, mi van, ha bekapcsolódik valamiféle hangszer, vagy zenekari kíséret. Általában nem szerencsés. Maradok a magam módszerénél, énekelek, ahogyan jön. Én a versek megzenésítését sem nagyon kedvelem. Egy igazi vers megzenésítése számomra téboly. Tönkreteszi a zene a bonyolult képvilágot. Persze, lehet, hogy ez kisebbségi nézet, vállalom.

Mit szólnál ahhoz, ha meghívnának egy költészeti estre, ott lenne a mai magyar költészet színe-java. Te volnál a tizedik fellépő. És előtted mind a kilenc énekelné a versét, talpával verve a ritmust.

Akkor is leénekelném őket.

Honnét vagy ebben olyan biztos?

Ismerem a magyar költőket.

Egyszer azt mondtad, te jól ellen tudsz állni a kísértéseknek. Milyen kísértéseknek álltál ellen az utóbbi időben?

Hát, kettőnek biztosan. Az egyik a hatalom. Mindig megtartóztattam magam a politikai pályától, és attól is, hogy politikusoknak tanácsot adjak. A másik a piac csábítása. A kereskedelmi értelemben vett jelenlét. Amit mondani fogok, talán félre is értheted. De én azt tapasztalom, hogy van a médiában egy archimédeszi törvény. Minden műsoridőbe mártott tudományos tekintély a súlyából annyit veszt, amennyi az általa kiszorított műsoridő mennyisége. Tehát minél többet vagy jelen, a szakma annál

kevesebbre becsül. A kamera és a mikrofon nagyobb mennyiségben lejárat.

Értem. Rossz hír.

De tapasztalataim szerint írókra ez kevésbé vonatkozik.

Értem. Jó hír.

ESZE DÓRA

Legyünk barátok

Másfél éve meghívtam ide Gergely Ágnes költőt, írót. Az utolsó pillanatban tüdőgyulladást kapott, lemondta. Akkor, jobb híján, én voltam kénytelen adomálni – közönséget haza nem küldünk. Mára ismét meghívtam Gergely Ágnest. Az utolsó pillanatban tüdőgyulladást kapott, lemondta. Van ilyen? Van. Szorult helyzetemben fölálltam az íróasztalomtól, átmentem a másik szobába. Ott ült egy írónő, és pasziánszozott a számítógépén. Mondtam neki, légy szíves, gyere el. Azt felelte, jó.

*

Csodálkoztál ezen a felkérésen?

Nem, beszéltél már erről a lehetőségről, mindig mérlegelted az érveket és az ellenérveket. Azért persze meglepett.

De te szeretsz beugrani, nem?

Persze. Ezért mondtam rögtön igent.

A Bak jegyében születtél, Vízöntő az aszcendensed, de asztrológiáról nem kérdezlek – én is tőled tanultam. 1969. december 24-én jöttél erre a világra. Gyerekkorodban hogyan álltál ehhez a dátumhoz?

Nagyon büszke voltam magamra. Sőt amikor az énektanárom mesélte, hogy haragudtak az öccsére a családban, mert épp karácsonykor született, és elvitte az anyut, én határozottan úgy éreztem, valamit elnéztek, ez nem lehetséges. Csak Jézuska meg én, mi vagyunk ebben a klubban.

Hallottál valamiféle családi történetet, hogy miért lettél Dóra? Aminek a jelentése: Isten ajándéka.

Pontosabban ajándék. A Teodóra az Isten ajándéka. Különös viszonyom van a nevekkel, de szerintem ez írói kötelesség. Én Kingaként indultam.

Egy hétig Kinga voltam. Akkor még leukoplasztot raktak a kisbabák csuklójára, az első fényképeken tisztán el lehet olvasni a Kingát.

Anyád egy hét után úgy döntött, mégse jó?

Pontosan. Rájött, hogy Esze Kinga túl keményen hangzik. Gondolom, az is súlyosbította a helyzetet, hogy karácsonykor ébredtem, tehát akkor ajándék volnék.

De mikor megszült, már tudta, hogy karácsony van. Mi történt egy hét alatt?

Erről még nem beszélt. Azt, hogy Kinga is voltam, csak sokkal később tudtam meg.

A Dóra világos. Miért éppen Kinga volt az első ötlet?

Látod, ezt nem tudom. De volt egy nagyon fontos barátom, sok-sok éven át, akivel igazából lelki ikerpárnak éreztem magam, és akkoriban úgy gondolkodtam erről, Esze Kinga mégis létezik, ő a Kinga, és én vagyok az Esze. Csak aztán először az ember romlott el, azután a barátság.

Azóta nincsen Esze Kinga.

Lett belőle egy regény. A *Legyünk barátok*. Minden jó valamire.

Öt könyved jelent meg. Négy regény és egy novelláskötet. Kissé fordított az ív a szokásos prózaírói pályákhoz képest. Először hagyományos, realista regény, aztán formabontó szerkezetek, egyre több idősík, bonyolultabb cselekmény, végül a novellák, azok még elvontabbak. Fiatalon miért nem novellákkal kezdted?

Nem nagyon szeretek novellát olvasni, a regényekbe viszont szerelmes vagyok, amióta falom a betűket. Egészen más időtartomány az. Kezdetben nem is tudtam, hogy az íróságért lehetne valamit tenni. Később éreztem, de úgy véltem, én még nem vagyok erre képes. Azt hittem, az írás kegyelmi állapot, az ember megkapja. Nem is nagyon mertem a közelébe menni. Ugyanakkor tudtam, hogy író akarok lenni, s aggodalommal töltött el, hogy akkor viszont hogyan lesz ez.

Arra nem gondoltál, hogy egyszerűen le kéne ülnöd írni?

Nem. Képzeld. Eszembe se jutott. Úgy éreztem, van valami finom építmény, és ha elkezdenék hozzá közelíteni, avatatlanul, szétzúznám. Nem tudtam, mi fog történni. Közben a bölcsészkarra jártam, ami azért mégiscsak színtiszta legális időhúzás, és fogytak az évek. Kérdezték, mi akarok lenni, a választ elsumákoltam, rám nem jellemző módon.

Mégis mit mondtál?

Hogy még nem tudom, majd meglátom, mihez van tehetségem. Ez a legundorítóbb válasz egyébként, és én ennek tudatában is voltam. Huszonöt lettem, mire az első regényt megírtam. De soha nem akartam mást. Beszippantott a regény bűvölete.

Aztán megkerestél, hogy olvassam el a regényedet, mint könyvkiadó. Mondtam, már nem foglalkozom könyvkiadással.

Nem, azt mondtad, vannak nők az Ab Ovo könyvkiadóban, vigyem be hozzájuk. És én már láttam magam előtt a papírkosarat. Fekete volt, szürke nejlonzacskóval kibélelve.

Mégsem ez történt, hamarosan megjelent a Málnafolyó. Most azért még visszaugranék a gyerekkorodba. Jártál az általános iskolába, és egyszer csak Koós János előadta a Sír a telefon című olasz slágert. Amelyben te voltál a kislány. Sosem mesélted, hogyan jutott el épp hozzád.

Én akkor óvodába jártam. És úgy jutott hozzám, hogy az édesanyám a rádióban dolgozott. Akkor még nem volt olyan gyerekfelhozatal a médiában, mint most, csak néhányan szerepeltünk, köztük én a legkisebb. A Sír a telefon látványosabb siker volt, de én gyerekszinkronszínész voltam. Általában öt délutánból négyet a szinkronban töltöttem. Már előtte is működtem gyerekszereplőként, az Orsi és a nyuszioroszlán címszerepét adtam például. Ez egy ismertebb rádiójáték volt.

Orsi vagy a nyuszioroszlán hangját adtad?

Agárdy Gabi bácsi volt a nyuszioroszlán. Erről van egy külön emlékkönyvem, a múltkor a kezembe akadt a garázsban, meg is akartam mutatni neked, de nem voltál otthon.

Mindig csak szinkron? Nem jelentél meg testi mivoltodban?

Azt hiszem, a Családi körben felbukkantam kétszer. Gyereket játszottam.

Mit szólt ehhez a többi gyerek?

Azért nem tudom, mert ezt a tanárok elrontották, nem hagyták, hogy kiderüljön, olyan ellenszenvvel álltak a „pályafutásomhoz”. Emlékszem, jöttek a Riporter őrsbe rekrutálni, a későbbi gyerekriportereknek tartottak tanfolyamot. Oda se figyeltem, a táskámat pakoltam, és mielőtt egyáltalán fölfoghattam volna, kik ezek az idegenek a teremben, egyszer csak hallom az osztályfőnököm hangját: És most azt kérem, hogy kivételesen ne az Esze Dóra, jó? Szerepel ő eleget! Ezt egyszer épp a Koósnak elmeséltem,

őrjöngeni kezdett, micsoda tehetségtelen, szadista banda! Igaza volt. De most már hagyjuk sanyarú gyermekkoromat.

Hagyhatjuk, ámbár megjegyzem, én is egy ilyen iskolába jártam. Úgy látszik, az iskolák ilyenek.

Akkoriban ilyenek voltak.

A két akkoriban között azért eltelt húsz év.

Igen, de aztán volt egy fontos vízválasztó 1989-ben. Ma már vannak jobb iskolák.

Ezt főleg azért reméled, mert két bölcsődés kisfiad van. Meglátjuk. Tudom – és erről ritkán esik szó –, hogy te annak a bizonyos történelmi Esze családnak vagy a leszármazottja. Esze Tamásnak nem voltak (vagy maradtak) gyerekei, te a testvére, Márton vonalába tartozol. Nagyon meglepne, ha azt mondanám, az arcodban van valami, ami e makacs parasztharcosokén látszik a róluk fennmaradt ábrázolásokon?

Ezt már sokan mondták, de nemigen hittem el. Azért a tény ismerete nélkül még soha senki nem tette mellém Esze Tamás portréját: Nem vagytok ti rokonok?

Apád is Esze Tamás. Megszületésed táján elhagyta a családot. Ha jól tudom, tizennyolc éves korodban találkoztatok először.

Nem egészen. Ő nem való apának, amit mondott is előre, még magzat voltam, amikor lelépett a színről. Nem mutatott érdeklődést irántam, nem szereti a gyerekeket, zavarják, bosszantják. Az ő édesanyja csodálatos ember volt, ővele azért találkozgattam, őt látogattuk. A nagymamám nagyon sajnálta a mamámat, hogy át kellett mennie ezen a csalódáson. Élete végéig együtt lakott az apámmal. Egy ilyen látogatáson apám különvonult dohányozni, odamentem hozzá, és úgymond fölfigyelt rám. Attól kezdve rendesen randevúztunk, odajött a gimnázium elé, felhívott, megbeszéltük. Jólesett, üde, friss élmény volt. Aztán ez a kapcsolat harmincéves koromra elromlott, és most már teljesen megszakadt.

Szerinted te mennyire hasonlítasz apádra?

Biztosan jobban, mint amennyire örülök neki.

És anyádra?

Az már kellemesebb történet. Fizikailag egyértelműen az anyám családjára ütöttem.

Lelkileg?

Lelkileg vadhajtás.

Nagybátyád, Bollobás Béla világhírű matematikus. „Disszidált”, óriási karrier, főleg Cambridge-ben. Kilencévesen kikerültél hozzá, egy évig ott jártál iskolába. Milyen volt itthon hagyni anyádat, két testvéredet, a barátaidat?

Rettenetesen vad lépés. Olyan sokkoló, hogy csak később kezdtem ezt érezni. Eleinte a nehézségekkel foglalkoztam – egyáltalán nem tudtam angolul. Az kétségtelen tény (én a diplomám szerint nyelvtanár vagyok), hogy nyelvet így a legjobb megtanulni. Nehéz négy hónappal indult, de karácsonyra úgy beszéltem, mint a többiek. Emlékszem, előtte el sem tudtam képzelni, ha mindent másképp mondanak azok a fránya angolok, hogyan fogok boldogulni. A felnőttek legyintettek, ugyan, olyan hamar belejössz, hogy észre se veszed. És tényleg nem vettem észre. De komoly lelki árat kellett fizetni érte. Pokolian hiányzott az anyukám.

Írásaidban talán érződik, hogy rád ilyen lórúgásszerű hatást tett az angol.

Az angol irodalmi hagyományok biztosan jobban benne vannak a tenyeremben, mint hogyha nem volna ilyen szoros kapcsolatom a nyelvvel. Ez egy nagyon nagy szerelem.

Én még nem olvastam olyan kifejező szöveget a zenéről, mint amilyeneket te írtál az első regényedben. Bizonyára szerepet játszott, hogy tanultál komolyzenét, és persze az éneklés. A későbbi könyveidben ritkábban írsz a zenéről.

A *Málnafolyó* szinesztéziai kísérlet volt. A zene lényege, hogy olyasmit ad, amit nem lehet kifejezni szavakkal, én éppen ezt szerettem volna megpróbálni. A kör négyszögesítését.

Úgy tudom, mindig komolyzenei énekesnek készültél, máig is fellépsz. De közben író lettél. Adódott olyan pillanat, amikor arra gondoltál, hogy választanod kéne?

Nem, soha. Egyébként nem éneklés és írás. Van valami, közelítő szóval: lobogás, és ez hol mondatokban, bekezdésekben, regényszerkezetben jön elő, hol a koloratúrában. Bennem egyáltalán nem is válnak szét.

A közeli múltban felléptél egy nagyzenekarral. Minden koncert után olyan ragyogást látok az arcodon, amit kizárólag a zene varázsolhat rá. Ehhez képest az írás magányos, unalmasabb mesterség.

Amikor belemerülsz, és elragad az örvény? Magányos, de nem unalmas.

Második regényed a Két tojás. Don Juan-i történet. Apa és lánya fejlődéséről, főleg a szerelmi ügyek terén. Amilyen kéjes zeneleírások olvashatóak a Málnafolyóban, olyan kéjes szexleírások ebben. Kaptál-e olyan megjegyzéseket, hogy ez pornó?

Rengeteget, persze. Fájt is. Természetesen a szülő fájdalmat érez, ha gyermekei nem találnak megértésre.

Következő regényed a Legyünk barátok. Hivatkozom egy korábbi megjegyzésedre, a valóságban két lány barátsága ment tönkre. A regényben két fiúé. Miért változtattad meg a nemeket?

Annyira zöldfülűként érkeztem az irodalomba, hogy minden egyes lépésem tanulás is volt egyben. Akkor azt szerettem volna kipróbálni, tudok-e férfiak bőrébe bújni. Az is foglalkoztatott, hogy egy valóságos eleje-közepe-vége történet miképpen alakítható irodalommá. Ha átszűröd az irodalmon az életet, lehet-e még mindig a mellednek szögezni: Te megírtál engem! Hol van az a szint, amikor biztos, hogy ez fikció? Ezeket a határokat feszegettem. Azonkívül rendkívül traumatikus volt nekem annak a barátságnak a vége, nem szív-szempontból, hanem erkölcsileg. Nagy rácsodálkozás, hogy lehet ilyen aljasnak lenni, hogy létezik ennyire tönkremenni – bármennyire nem áll jól az embernek a naivitás egy bizonyos kor fölött. Nem akartam, hogy az a lány úgy jelenjék meg a könyvben, mint ahogyan mászkál a világban. Van még valami: ha maradok a két lánynál, nehezebben szűröm ki a szövegből a nyavalygást. Ha pasikról van szó, kicsit háttérbe szorul az, amit röviden így lehet összegezni: Jaj, ti nők, ti mindig lelkiztek!

A Bodzagőz az egyetlen könyved, melynek az elején olvasható, hogy valaki elmesélte neked az életét, abból írtad. Örkénnyel szólva, hozott anyagból vállaltál egérirtást. Miért? Van neked elég saját.

Nagyon mélyen megérintett, megrendített, amit hallottam. A magyar családok egy részében az apák vagy még inkább a nevelőapák olykor megerőszakolják a lányukat. Úgy érzem, fontos, hogy erről szóljon egy könyv.

Utolsó megjelent munkád az Alex és Alex a föld körül. Novellafüzér. Kicsit visszaélek azzal, hogy többet tudok rólad, mint más. Egyszer azt mondtad, fogok írni egy szonettkoszorút prózában. Tehát tizennégy plusz egy fejezetet. Sárga voltam az irigységtől. Végül a kötetbe tizenkét elbeszélés került.

Nem lehet kikerülni a magánéletet teljesen. Megszülettek az ikreink, aztán egyenként előbukkantak ezek az Alex-történetek, de akkor még nem érzékeltem, hogy mennyire megváltozott az úgynevezett írókám. Másképp viszonyult az eredmény az erőfeszítéshez. Valahogyan kifulladtam tizenkettő után.

Harminchét évesen nagyon fiatal vagy, pláne hozzám képest, de azért már az életed közepe felé. Fiatal írónak számítasz még?

Nem tudom, a berkekben minek tartanak, én annak érzem magam. De emlékszem, huszonöt évesen úgy gondoltam, rettentő későn kezdtem. Most változásban vagyok, az biztos. Még soha nem voltam ilyen alkotói gödörben, de már maga az, hogy ide juthattam, ajándék a sorstól, és ezt nagyon komolyan gondolom. Úgy látszik, amit eddig letettem az asztalra, annak a honoráriuma egy iszonyatos krízis.

Az szerintem nem válság, ha rosszat írunk, ez megesik, sőt talán mindig így kezdődik. Válság az, ha rosszat írunk, és nem tudjuk, miért. Egyetértesz ezzel?

Nem. Válság az, ha egyáltalán nem tudunk írni. Ha valami kínkeservvel odakerül a monitorra, azt se tudjuk, hogyan, viszont cseppet sem ismerős. Mintha elvesztettem volna valamit. Nem olyan régen még tudtam novellákat írni. Meg is jelent egy csomó, előfordult, hogy másnak is tetszett. Most egy cikk is akkora feladat, mintha több mázsát kéne megemelnem. De nem hangsúlyoznám túl, úgy nehezebb lesz kitalálni az útvesztőből.

Nekem rossz az emlékezőképességem. A te elképesztő, pengeéles memóriádhoz hasonlatossal még sosem találkoztam. Nem kéne ezt jobban kamatoztatnod a prózaírásban?

Az általam favorizált epikának olyan a háttere, hogy ez akkor sem tűnne föl, ha csak ebből állna. Sok könyv kezdődik így: 1875 márciusának egy szeles délutánján… Teljesen mindegy, hogy az író kitalálta, vagy úgy emlékszik rá, ahogyan te az én memóriámat jellemezted, avagy olvasta egy almanachban. Nem látszik a szövegen, így nincs tétje.

A másik ilyen különösség, hogy te mindig igazat mondasz. Nem kerülöd a kellemetlen helyzeteket.

Persze. Igazat mondok, bármi áron. Én ezt a luxust választottam, ennek ugyanúgy megvan az ára, mint a mismásolásnak, és azt is mondanám, ugyanakkora. De azért sokféleképpen lehet hangsúlyozni.

Van két gyerekünk. Nem mondom, hogy ebben közösek vagyunk, mert nekem három…

A részhalmaz esete.

Szóval, az egyik hároméves és három hónapos ma odajött, miközben az Alexeidet olvastam a kádban, erre a beszélgetésre készülvén. Mondtam neki, hogy ezt a könyvet a szülőanyád írta. Mire ő: Iiigeeen? Kicsit húzza a szavakat. Csak ő, a másik nem. Mert ahogyan te Esze Tamástól származol, én Weissberger Mendeltől.

Becsülettel elosztották.

Mondtam neki, ha nagyobb leszel, elolvashatod. Mire ő: Én már nagyobb vagyok. Ha tényleg nagyobbak lesznek, mit szeretnél, melyiket olvassák el az ötből?

Nem így lesz. Majd kérdeznek. Majd eldöntik. A gyerekekben van valami ösztönös tehetség a történetek iránt. Egyébként már olvastak tőlem, vagyis inkább hallgattak, megjelent egy mesekönyv, az *Egyszervolt,* amelynek a felét én írtam, van saját példányuk, és kifejezetten úgy kérik, hogy azt olvassad, amit nekünk írtál. De nem akarom kikerülni a kérdést, az Alexeket ajánlanám nekik. Már csak azért is, mert az ikerlelkületről szól.

BOLDIZSÁR ILDIKÓ

Amennyi kell az egyensúlyi helyzethez

Szabatos életrajzaidból az alábbi foglalkozásokat lehet összeolvasni: mesekutató, író, szerkesztő, kritikus, meseterapeuta. Ha most, 2007 májusában azt kérdezem, melyik a foglalkozásod, mi a válasz?

Az, hogy én Boldizsár Ildikó vagyok.

Az Ildikó nevet Arany János tette népszerűvé, ugyanaz az eredete, mint a Hildáé, jelentése: harcosnő. Ehhez mit szólsz?

Voltam. Nagyon sokáig voltam, és azt gondolom, hogy most már ez elmúlt belőlem. Tehát most már harc nincs. Fegyverszünet van. Megtanultam, hogy harc nélkül is el lehet érni mindent, nem kell különösebben harcolni, bár a lányommal össze-összecsapunk. A két fiammal nem, és azt hiszem, hogy a munkahelyeimen sem volt rám jellemző. A pácienseimmel sem szoktam harcolni.

Férjeddel, hogy fenékig ürítsük a bürökpoharat?

Hát egyszer, húsz éve, földhöz vágta a papucsát, arra emlékszem. Azóta, azt hiszem, nem vágott földhöz semmit. Valami főzési gond támadt húsz éve, én azt gondoltam, nagyon finom, ő meg azt, hogy nem annyira. Imádok főzni, ez például kimaradt az életrajzaimból. Inkább főzök, harc helyett is. Stratégiám a befogadás. Jöjjön, aminek jönnie kell, és hogyha tényleg nyitott vagy, megtalálod a szükséges válaszlépéseket.

Boldizsár viszont azt jelenti: Baál isten óvja életedet. Tehát téged úgy hívnak: Baál isten óvja életedet, harcosnő.

Ó, de szép! Ezzel tényleg teljesen elégedett vagyok.

Te úgy mellesleg a néprajztudomány kandidátusa vagy, sőt doktor. Nem is biztos, hogy tegezhetlek ezek után.

Ne viccelj. A tudományos igényű meseelemzések vagy a tudománnyal való kapcsolat már nem olyan fontos nekem, mint régen. Tizenöt-húsz évig valóban kutattam a meséket, mit jelentenek, miért mesélnek az emberek évszázadok óta, azt gondoltam, hogy a tudomány felől fogom megérteni, a néprajz, a pszichológia, a vallástörténet, a történelem segítségével. De amikor megvédtem a kandidátusi dolgozatomat, és lett belőle tudományos mű, úgy láttam, hogy ami fontos, az már a tudományokon túl van. A válaszok, amelyeket én megfogalmazok, nem éppen a Tudományos Akadémia álláspontjával kompatibilis nézetek. Az, ahogyan én tapogatózom a mesék között, a tudomány mai álláspontja szerint elfogadhatatlan, vagy nem ad okot örömujjongásra. A folklorisztika nagyon sok adatot halmoz föl a mesékkel kapcsolatban, tehát egyrészt a világon föllelhető meséket típusokba rendezi, számokkal látja el, variánsokat állapít meg, aztán kutatja azt, hogy honnan erednek. Körülbelül húsz-huszonöt mesekutató irányzat van, mindegyiknek ismerem az eredményeit, de gyakorlatilag arra a kérdésre, hogy miről szólnak a mesék, miért volt a felnőttek műfaja évszázadokon keresztül, és az itt és most élő embernek mit adhatnak ezek a történetek, egyik sem tud válaszolni. Az én válaszaim inkább a spiritualitás – megkockáztatom, hogy az ezotéria – felől közelítőek.

Egy mondatodnál megállnék. Azt mondtad, hogy mindig a felnőttek játékszere volt a mese. Ez természetes, vagy nem? A meséket felnőttek írják, felnőttek mondják. Két kedvencem, Janikovszky Éva és Lázár Ervin

történeteit a felnőttek szerették meg, azután juttatták el a gyerekekhez. Nem?

Pontosan. De kérdés, kik hallgatják a mesét? Már régóta nem csak a gyerekek. Tehát én azt gondolom, ideje, hogy a meséket újra visszaadjuk a felnőtteknek. Ha sikerülne, boldogabb világban élhetnénk.

Dunaújvárosban születtél. Az egyetem miatt kerültél Pestre?

Igen, felvettek az ELTE magyar–népművelés szakára. Harmadéves koromban felvettem az esztétika szakot is. Háromszakosként végeztem. Ötödévben fordultam szenvedélyesen a néprajz felé, épp a mesék miatt.

Diploma után elhelyezkedtél az Országos Széchényi Könyvtárban. Mit csináltál ott?

Az új könyvek szerkesztőségében recenziókat írtam. Fantasztikus munkahely volt, 1986-ban még nem volt ennyi könyvkiadó, a köteles példányokat rendben megkaptuk, mindennap jött egy csomag, akkor még kezelhető mennyiség. Nyolcan-tízen dolgoztunk abban a részlegben, ezeket elolvastuk, pici ismertetőket írtunk a könyvekről, amelyek hetente megjelentek az Új Könyvek című periodikában. A könyvtárosok ezek alapján döntötték el, hogy mely könyveket rendelik meg a könyvtárak számára. Tulajdonképp ott finomodott ki a technikám, hogyan lehet megmondani valamiről, hogy jó vagy rossz, anélkül hogy bántóan fejezném ki magam.

A Magvető Kiadó főszerkesztője ül velem szemben.

Igen, sokat alkalmazom ezt a technikát. A könyvtárban hihetetlen gyorsolvasási képességre tettem szert, kinyitottam a kötetet elöl, hátul, középen, és tudtam, miről szól.

Tételezzük föl, hogy Sólem Guzmirovics, egy népszerű magyar szerző leteszi a munkáját az íróasztalodra. A címe: Isten, óvd a harcosnőt. Nyolcezer oldal…

Nem lehetne valamivel kevesebb?

… nyolcszáz oldal. Elolvasod, és az az érzésed, hogy ezt nem fogjátok kiadni. A jelenet. Csókolom, hívatni tetszett.

Hát üdvözlöm! Nagyon örülök, hogy hozzánk hozta ezt a kéziratot.

Tényleg? Akkor kiadják, gondolom.

Hát, ennyire nem egyszerű a helyzet. Volna egy kis munka vele. Ez érdekli, hajlandó, vagy úgy gondolja, hogy inkább nem dolgozik? Nézze,

van olyan szerző, aki ilyen esetben rögtön összepakol, átviszi a művét egy másik kiadóhoz. Ezért kérdezem, hogy ön, kedves…

Sólem Guzmirovics. Fáj, hogy nem jegyezte meg. Mind a nyolcszáz lap tetejére odanyomtattam.

De annyira lenyűgözött a történet, hogy nem figyeltem a lap tetejére. Nos, amennyiben hajlandó egy kicsit átdolgozni, figyeljen ide. Először is rossz a cím. Igen, egy másik címet kellene választania. Aztán rosszak a szereplők. A fejezetek beosztása katasztrófa, egyszerűen nem érzi a szerkezetet, nem látja, hogyan kellene tagolni.

Miért mosolyog, drága szerkesztő asszony?

Mert látom, ön valóban hajlandó dolgozni, jólesik, hogy a szavaim nem csak úgy a pusztába hullanak. Nem kéne Baálnak hívni az istent, nem kéne férjhez mennie a lánynak.

Előbb essen teherbe?

Nem, ne is essen teherbe.

Akkor mi lesz a befejezéssel?

Azt végképp át kéne írni, ott romlik el a regény, kedves Sólem. Továbbá a mondatok nagy részében az alanyt és az állítmányt kéne még faragcsálni. Szerencsére ráér, a kiadónk programja oly mértékben telített, hogy néhány évig okvetlenül várnia kell. Írja át, hozza be újra, akkor majd tovább beszélhetünk.

Ha mindehelyett röviden azt mondanád: nem, talán halálra sértődnék, többé sose látnál. Így egyszer megbocsátok, átírom, és jövök.

Igen, a főnököm is mindig azt mondja: Ott rontod el, Ildikó, hogy olyan kedvesen mosolyogsz rájuk. Én viszont szerkesztőként úgy érzem, még a legamatőrebb regényt is nehéz megírni. Tisztelem a más munkáját, és nincs szívem senkiben összetörni a reményt egy kurta nemmel.

Hogyan kerültél a Magvetőbe? A Tankönyvkiadó a tudományos hátteredhez jobban illenék, a mesekönyvkiadó még inkább.

Úgy történt, hogy egy napon hazafelé jövet a vonaton, a Tankönyvkiadóból, arra gondoltam, ezt a munkát nem csinálnám tovább. Kisvártatva megcsörrent a telefonom, egy férfihang: Morcsányi Géza vagyok, a Magvető Kiadó igazgatója, volna-e kedved idejönni dolgozni? Ez így zajlott, szó szerint.

Megkérdezted, hogyan jutottál eszébe?

Eszembe se jutott. Nekem olyan természetes volt, hogy ha már elegem lett a Tankönyvkiadóból, tálcán kínálja az élet a megoldást. Később hallottam, volt néhány szerző, aki javasolt neki.

Ez mindig így megy? Ha igen, mondanám, hogy mit gondoljál nekem.

Nem, parancsra nem tudom csinálni.

Kár. A honlapodon a következőt olvastam: „A meseterápia mindazok számára lehetőséget nyújt önmaguk megtalálására és rendezésére, akik életük bármely szakaszában krízishelyzetbe kerültek. Veszteségek, gyász, válás, magány, átmeneti vagy tartós egyensúlyvesztések esetén, párkapcsolati problémákban beteljesületlen szerelem, elhagyás, elhagyattatás, elengedni nem tudás, kapcsolaton belüli rivalizáció, kommunikációs nehézségek, szorongások…" Ígéretes. Próbáljuk ezt is egy példával szemléltetni. Bekopogtatok… van rendelőd? Táblával: Dr. Boldizsár Ildikó, meseterapeuta?

Nem, az van kiírva, hogy Kikötő gyógyműhely.

Akkor hajóval jövök. Kikötök, bekopogok: Jó napot kívánok. Engem úgy hívnak, hogy Weissberger Tibor, nagy problémám van nekem. Házasságom csődbe jutott.

Kedves Tibor, el kell mondanom magának, hogy ez a rendelő, ahol én dolgozom, úgy működik, hogy a meséken keresztül próbáljuk megoldani azokat a problémákat, amelyekkel hozzám fordulnak az emberek. Először is szeretném megkérdezni, hogy van-e kedvenc meséje.

Több is. Például A rettenthetetlen ólomkatona.

Jó! Ez sokat elárul. Hibásan mondtad a címet, az rendíthetetlen, és nem rettenthetetlen. Nyilván te rettenthetetlenségre vágysz, aminek sok oka lehet. Annak is, hogy miért éppen ólomkatona. A játékot csak azért gondolom itt egy pillanatra felfüggeszteni, hogy azok is értsék, akik nem tudják, miről van szó. Nagyon fontos, hogy egy ember, aki bekopog hozzám, melyik mesét hozza magával. Abban mindent megtalálhatunk. A rendíthetetlen ólomkatonában egyébként elég pontosan benne van egy párkapcsolat zsákutcája.

De nálunk nem égett el az asszony.

Gondolod te! Most nekifogunk, és belemegyünk abba, hogy pontosan mi lehet a válság oka, hogyan alakult ki. A következő lépés az, hogy adok neked egy gombolyagot, és kérlek, meséld el ezt a mesét, miközben gombolyítod. Tudod, könnyebb úgy mesélni, hogyha van mit csinálni

közben. Fontos, hogyan emlékszel a mese motívumaira, mit emelsz ki belőle, melyik részeknél rendülsz meg. Nálam sokat sírnak az emberek. Nem mindig gombolyagot adok, férfiak inkább drágaköveket kapnak, hogy válogassák közben.

És mind ott marad?

Még sohasem számoltam meg, de azt hiszem, igen. Amit csinálsz és amit mondasz, szoros összefüggésben van, ha szedsz szét összekuszálódott dolgokat, hirtelen olyan felismeréseid támadhatnak, amikre nem is gondoltál volna. Nőknek néha gonosz módon lencsét, babot, rizst meg szezámmagot szoktam összeönteni, válogassák szét.

Olvastam, hogy egy huszonnégy hétre született kisbaba, nagyon koraszülött, állítólag annak köszönheti az életét, hogy teáltalad előírt meséket mondtak neki.

Nem csak annak köszönheti, de játszottak bizonyos szerepet a mesék. Van Magyarországon egy kórház… most már sajnos múlt időben mondhatom, volt Magyarországon egy kórház, ahol, amikor ez a hatszáz grammal született újszülött a világra jött, azt mondta egy doktornő az anyukának: Itt csak egy dolog segíthet, a mese. És ez az anyuka a tanítványom volt egy főiskolán, emlékezett rá, hogy mintha én is hasonló dolgokat mondtam volna, éjszaka fölhívott, elmesélte, mi történt. Összeállítottam egy kétórás meseanyagot a kisbabának. Miket meséljen el az anyuka, és miket az apuka. Olyan meséket választottam, amelyek az élet és a halál határán játszódnak. Sok bennük a fény és a meleg, ráadásul egy kislány a főszereplő. A mama meg a papa fölmondta egy kismagnóra, betették az inkubátorba. Amikor a mesék elkezdtek szólni, akkor a műszerek mind azt jelezték, hogy a kisbaba jobban van, hogy normalizálódik a légzése, egyszerűen jól érzi magát. Azóta volt még egy kisfiú is, aki már huszonnyolc hétre született, és mondjuk hihetetlen kövér volt, majdnem másfél kiló, őnála ugyanezt megcsináltuk, csak ott egy másfajta mesecsokorból válogattam.

Találkoztál később ezekkel a kisgyerekekkel?

Szeretnék, majd, egyszer. A kislány másfél éves, a kisfiú pontosan féléves, tehát szeretném ezeket a meséket elmesélni nekik újra, amikor már máshogyan fogják hallani, mint kisbaba korukban.

Neked mi a kedvenc meséd?

Mivel én tudom, hogy mi mit jelent, ha ezt elárulom, esetleg a pácienseim ülnek a tévé előtt, és lebukom.

Ezt a kis veszélyt igazán vállalhatnád.

Jó, végül is igazad van. Szenvedélyesen vonzódom az olyan mesékhez, amelyekben a hősnőknek meg kell váltaniuk a férfiakat.

Harc nélkül, merő szeretettel?

Igen. Sok népmese szól arról, hogy egy nőnek milyen áldozatokat kell hoznia azért, hogy a férfi ki tudjon bontakozni. Nem véletlen, hogy olyan sok mesét tudunk, amelyben állatbőrben vannak a férfiak, állatként jelennek meg.

Aha, a férfi mind állat.

Lehet, hogy e szólás gyökere is itt van, de azt gondolom, hogy ez azért többről szól, a béka, meg a disznó, meg a kakas… egyébként tudod, mit kell csinálnia a békával egy nőnek a mesében?

Rémlik, hogy egy egyszerű kis erotikus szájgesztust kell tennie, és rögtön királyfi lesz a békából.

Azt gondolom, hogy a férfiak azért járnak hozzám terápiába, mert így gondolják. De rosszul tudjátok. Hihetetlen, minden férfi így emlékszik, döbbenetes volt, amikor rábukkantam arra, hogy ez egy félrefordítás következménye. Az eredeti Grimm-mesében – vagyis nem a Rónay György-féle átdolgozásban – szó sincs semmiféle csókról, a békát egyszerűen meg kell fogni, és tiszta erőből a falhoz kell csapni!

Ötvenhét éves vagyok, és ezt most kellett megtudnom.

Bizony! Mert nagyon szeretem megtanítani a nőket erre, de mindig hozzáteszem: ha hazamennek, nem kell rögtön csapkodni. Ebben a mesében a történetből nem következik a csók, egy halálosan frusztrált királykisasszonynak a papája folyton azt mondja: Etesd meg azt a békát, itasd meg, ha megígérted, feküdj vele egy ágyba, ha megígérted, tedd ezt, tedd azt! – és kislánynak mindig engedelmesnek kell lennie: Igen, papa, igen, papa! De a hálószobába az apáknak nincs bejárásuk, akkor ott eldől, hogy most mi lesz ebből a lányból. Ha ezek után, amikor a béka azt mondja: Jaj, királylány, úgy elfáradtam, fektess már az ágyadba! – és erre ő azt feleli: Jaj, persze, mert a papa is ezt mondta! – akkor elbukott a királylány. De abban a pillanatban, amikor nincs ott, akinek engedelmeskednie kell, nővé érhet, így szólhat: Még csak az hiányzik, te

rusnya állat! – és hopp, repül a béka a falnak. Ekkor aztán gyönyörű királyfivá változik. Ezt a változatot nem szeretik a férfiak.

A gyerekeiteknek ki mesélt, te vagy a férjed?

Szerencsére ő is nagyon szívesen mesél. A nagyoknak inkább ő. De ha tehetem, én is. Naponta több órát töltök el a mesékkel, és amikor leülök a kisfiam ágya szélére, ugyanúgy mesélek, mintha életemben először találkoznék azzal a történettel. A meseterápiában az egyik gyógyító erő épp az azonosulás a mesékkel. Én nem is tudok úgy mesélni, hogy ne élnék át minden egyes mozzanatot. Az a mesei fordulat, hogy boldogan éltek, míg meg nem haltak, nem jelent mást, mint hogy mi megmutattuk neked, lehet ezt jól is csinálni. Nem könnyű, néhányszor felfalhat a sárkány, néhányszor a vasorrú bába betesz neked, de ha végigcsinálod, akkor te is lehetsz boldog.

Ne adja isten, de tételezzük föl, hogy egyszer te kerülsz krízishelyzetbe. Mit szeretnél, neked ki meséljen?

Hát, én azt szeretném, ha valaki elvinne Izlandra, letenne a lávakőmezőre, és én hallgathatnám, hogyan mesél ott a szél, a tűz, a jég és a víz, mert épp a napokban éltem át azt, hogy szebb mesét ezeknél senki nem tud mondani.

Tehát a természeti elemek meséljenek majd nagy bajodban.

Igen.

Fontos, hogy Izlandon?

Igen.

Kissé hideg van arra, nem?

Hideg van, de megéri azért az élményért, hogy zabolázatlan és háborítatlan ott a világ.

Ildikó, ezen az alapon Grönland is jó!

Nem, ott már a jég túlsúlya a jellemző. Izlandon mindenből pontosan annyi van, amennyi kell az egyensúlyi helyzethez.

HAZAI ATTILA

Hogy bírod ezt a zavaros időjárást, kedves Attila?

Én szeretek a város kellős közepén élni, a Duna mellett. Nincs sok dolgom az időjárással.

Fölkészültem belőled, a magam módszereivel, megtaláltam Hazai Attila nem hivatalos home page-ét az interneten, melyet tehát mások csináltak neked. Tőled származó idézettel kezdődik: „Az emberek folyton szorgalomról, akaraterőről, alázatról beszélnek a műveltség megszerzésével kapcsolatban. Közben pedig a tanulás a legnagyobb gyönyör. A legjobb dolog esténként egyszerre több könyvet elolvasni. A saját gondolatok kifejtése pedig az orgazmus gyönyörével mérhető örömeket okoz." Gondolom, a középiskolások nem tudnának veled egyetérteni.

Elhiszem. Nekem is szörnyű volt a középiskola. Ott a kis hajtásokat levágják. A Madáchba jártam, de biztos sok ilyen van, kockafejűvé akartak bennünket varázsolni. Tehát az igaz, hogy a tanulás nem mindig boldogít. Az egyetemen már azt éreztem, van értelme, lehetett is tanulni, volt kitől, több professzortól. Nem tudom pontosan, hogy ki készítette a home page-et, én nagyon örülök neki, már megköszöntem egy rádióműsorban is, de nem vállalom ilyen szinten, ezt ő ragadta ki tőlem, egy regényemből. Ezt talán a Feri mondhatja, aki nem én vagyok, nagyon-nagyon különbözik tőlem, két regényem főszereplője.

Egyetértesz-e vele abban, hogy ha az ember kifejez valamit, az olyan gyönyörűséget okozhat, mint az orgazmus, magyarán, egy komoly orgazmust elcserélnél-e három jó bekezdésre?

Húha, igen, elcserélnék. Nekem az életem valahogyan kötődik az íráshoz meg a könyvekhez, de még durvábbat mondok: egy komoly szerelmet, amilyenben már volt részem többször, elcserélnék mondjuk négy könyvért.

Születtél 1967. április 30-án, állapítom meg búsan, az asztrológiai érdekeltségűek ebből tudják, hogy a Bika jegyében, megjegyzem, ez egy kicsit látszik is rajtad.

Nem veszem teljesen komolyan a horoszkópot, azt gondoltam, nem olyan vagyok, mint a Bika jegy, és Oroszlán sem, ami az aszcendensem,

azokat a vonásokat lehet, hogy az én édesapámtól örököltem. Mindig ilyen művészlélek voltam, a Bika pedig nagyon anyagias, földhözragadt. De közben rájöttem, hogy igen, sok igazság lehet benne, tényleg Bika vagyok, és Oroszlán, győzött bennem ez az anyagias, földhözragadt lélek, és egy művész is lehet olyan, bizonyos dolgokban.

Sőt. Szeretsz táncolni? Az általában jellemző a Bikákra.

Szeretek, igen, de nem kell közben beszélgetni, az úgy jó egy estében, mert akkor elindul valami az emberben.

Budapesten, születtél, egy vasárnapon.

Erre nem emlékeztem, pedig édesanyám el szokta mesélni, hogy egy hosszú kártyacsata után. Anyu szerint egy darab hiányzott a fejemből, ő meglepődött, hogy most ez a gyerek ilyen lesz? És akkor mondta a doki bácsi, az majd benő, nyugodjon meg. Olyan volt a fejem, mint amikor egy narancsból kivágnak egy szeletet, tényleg visszanőtt, de azért elég lapos a koponyám, ha levágnák a hajam, látszana.

A gyerekkorod milyen volt?

Nagyon boldog szerintem, sok mindent megkaptam. Most ezt hosszú lére is tudnám ereszteni, vannak, akik erről hatszáz oldalas könyvet írnak, de bennem még nincs annyira feldolgozva. Inkább nők neveltek, az a családi történet, hogy az apu elhagyott minket, és aztán visszajött. Ami szerintem az egész életfelfogásomra hatott, tehát van egy ilyen, hogy a férfi visszajön, és boldogok lesznek. Sok helyen elmegy az apa, és kész, ez ma elég gyakori. De mi megtanultunk újra együtt lenni, boldog családdá válni. Amíg pedig az apu nem volt ott, mindenki azon fáradozott, hogy én ne vegyem észre a hiányát.

És észrevetted?

Nem tudom, lehet, hogy húsz év múlva fog kiderülni. Biztosan trauma, ha szétesik egy család, káosz, a gyerek azt átéli, de az alapérzés az, hogy a nők engem igyekeztek megkímélni ettől.

Hány éves voltál, amikor elment, illetve amikor visszajött az apád?

Mondjuk, kettőtől tizenkettőig lehetett ez a periódus.

Új családot alapított?

Nem, igazából nem. Ő egy nagyon komoly ember, a mai napig is meghatároz engem, nálam erősebb, nagyobb fickó, vízilabda-válogatott volt, aztán filmes, szinkronrendező. Szerették a nők, sikeres, erős ember, csak kalandozott, gondolom.

Azért mondod ezt, mert úgy értékeled, hogy téged nem szerettek a nők?

Nem, engem is nagyon szerettek. Azért talán ezt örököltem tőle. De nekem sokkal jobban meg kell dolgoznom ezért, mint egy vízilabda-válogatottnak.

Ő csak dobott egy gólt, te meg kénytelen vagy bedumálni magadat az ágyukba.

Így van. Erőlködni kell, de megéri szerintem. Nálam érdekes sajátosság, hogy ha megírtam egy könyvet, amiben félig-meddig szó esett szerelemről, férfi-nő viszonyról, picit rólam is, akkor utána tönkrement az aktuális kapcsolat. Lehet, hogy nem kéne többé belekevernem az életemet ilyen jelleggel.

Annak idején megvettem az első könyved, az volt a címe, hogy Feri: cukor kékség, de nem volt a címlapon föltüntetve a szerző. A hátoldalon ajánlások. „Ez a könyv pusztán önkielégítés. Nincs köze se a valósághoz, se az élet igazi problémáihoz.” Te jó isten, ez a legjobb, amit írtak rólad? „Az emberi gyűlöletet nem lehet humorral feloldani. Aki ilyet ír, önmagát csapja be.” Akkor még nem tudtam, hogy a te barátaid mondatai ezek. Most már nagyon gyanakszom, hogy te kérted meg őket, és nem is az ő szövegük, így van ez?

Igen, így. Ez egy első próbálkozás, amikor valaki úgy előkerül valahonnan, azt se tudja, honnan. 1992-ben jelent meg. Így visszatekintve talán arról szól, ahogy számomra lezárult a Kádár-rendszer és az előző kor, ahogyan az ország is megváltozott. De én még vittem-hoztam magammal, éreztem a hazugságokat, amelyek azt a kort jellemezték. Ekkor már bármit ráírhattunk egy könyv borítójára. Olyasmit szoktak, hogy milyen jó ez a könyv, valami dac szállt meg, velem nehéz lesz szórakozni, mert én az első könyvemre a lehető legrosszabb kritikát írattam a barátaimmal, benne van a keserényes humorunk. A koncepción talán lehet nevetni, hogy egy kezdő író nem írja rá a nevét a könyvére, és szándékosan rossz kritikát rendel, mert ez az egy lehetősége van arra, hogy azok az olvasók, akik tudják, hogy semmi nem működik, felfigyeljenek rá: Hát ez biztosan jó, mert ráírták, hogy rossz. Feltűnést akartam kelteni. A Cserépfalvi adta ki, és az is feltűnő volt, hogy egy vasat sem adtak érte. Gondoltam, ez olyan, mint amikor pecázásnál az ember beeteti a halakat.

A neves, utóbb jobblétre szenderült kiadónál előre megmondták, hogy egy vasat sem kapsz, vagy utóbb derült ki?

Igen, szóltak. Akkor végeztem az egyetemen, és Géher István professzorral, aki műfordítást tanított nekem, jó viszonyba kerültünk, ő volt a szerkesztő a Cserépfalvinál. Hatalmas szerencse, hogy ilyen fiatalon megjelenhettem, és épp a Cserépfalvinál, már anyagi gondjaik voltak, amit fokoztam, ez egyértelmű volt, viszont megengedték, hogy Pohárnok Gergely csinálja a borítót, mert barát, és fölírhattam ezeket az elrettentő dolgokat hátulra.

Foglalkoztál filmekkel. A Rám csaj még nem volt ilyen hatással forgatókönyvét szerzetted, és Reich Péter – az egyik idézet szerzője – rendezte. A Krémes érzések – jól összecseng a cukormániáddal – rendezője Kopper Judit, te szereplő voltál.

Igen, ez egy dokumentumfilm. Három fiatalról szól, akik harminc–harminckét évesek. Van egy ikerpár, akik gazdaságilag sikeresek, tehát milliomosok, hotellánc, nem tudom, milyen krémek, fodrászüzletek, és valamiért minket összeengedtek, hogy van, aki a gazdaságban lett sikeres, és van, aki íróként. Nem túl fontos ügy, de volt.

A következő filmed a Cukorkékség, némi meglepetés, hogy rendező Hazai Attila és Pohárnok Gergely. Hogyan kell ketten rendezni?

Na ez már fontosabb, ez az első regényből készült. Hogyan kell ketten? Hát egyet kell érteni sok mindenben, vagy el kell hinni azt, hogy egyedül nem menne, szerintem ez is mögötte van. Együtt írtuk a forgatókönyvet. Mindent, amit lehetett, ketten csináltunk, kevés volt a pénz, low budget, ugye. Pohárnok Gergely vizsgafilmje volt ez, ő azóta sok filmen dolgozott, nagyon jó operatőr. Nekem az ő tapasztalataira szükségem volt, neki meg kellett egy író, aki tudja, milyen legyen a dialógus, meg kiigazítsa a jeleneteket. De ő cipelte a hátán az egészet, ő volt a producer meg az operatőr is.

Olvashatni, hogy te zenekarban, sőt zenekarokban játszol, kettőnek a nevét is tudnám említeni, az egyik a Pepsi Érzés, a másik pedig a Hazai Íz, nagyon szellemes. Valamelyik működik még?

Most újul meg. Pepsi Reneszánsz. Igazából ez nem olyan fontos, tehát jó lenne, ha nem könyvelnének el zenésznek vagy énekesnek, az nekem rosszat tenne. De imádom, összejárunk, próbálunk, néha ötven-száz barát előtt koncertezünk a belvárosi underground éjszakában. Persze, nem tartom magam zenésznek. Én írom a szövegeket. Barátok vagyunk. Szász Domi gitározik, Hunyadi Richárd dobol, Déri Miklós gitározik, Koller

Attila énekel, én nem nagyon játszom hangszeren, inkább frontemberi státuszban próbálok megnyilvánulni.

Idéznél nekem bármelyik szövegedből, hogy érezzem, van-e köze a prózaírásodhoz?

Hát, inkább nem, kiragadva semmitmondó volna. A dalaimnak semmi közük szerintem az irodalomhoz, az egészet idézőjelbe rakom, paródiából indul. Szeretnék jól zenélni, bár ugye antitalentum vagyok, nem elég jó a hangom.

Az én számomra te vagy az egyik klasszikusan fiatal író. Talán nem sértő: úgy nézel ki, mint a hatvanas évek, nemcsak a hajviseleted miatt. Pedig ha kiszámítom, mintegy negyvenéves vagy. Ami csöppet sem látszik rajtad. Jobb volna, ha nők mondanák – hátha ők is. Ezt hogy csinálod?

Szerintem ez korjelenség, nyilván az életforma meg az életmód fontos, nem? Tehát aki használja az agyát, annak talán később fárad el a szervezete, lassabban öregszik. Énnekem feltűnt, hogy egy csomó idős író van, akik nagyon fiatalosak.

De tudod, azt szokták mondani, hogy a fizikai munka konzervál, nem a szellemi.

Igen? Hát, addig, amíg rá nem esik az emberre az ötvenkilós betontömb. Szerintem inkább a sport. Dolgozni eleve nem kéne senkinek, én egy ilyen utópiában élek, és idővel ez sikerülni fog, nézzük meg, az ókortól máig mi történt, a trend olyan, hogy még néhány száz év, és tényleg nem kell alantas munkákat végeznie senkinek.

Arra nem feleltél, mit gondolsz arról, hogy azért tényleg úgy nézel ki, mint a hatvanas években egy feltörekvő rock zenész.

Lehet, ha így látsz. Egészen másként látom magam, de senki sem látja magát objektíven vagy tisztán. Énrám inkább a hetvenes évek francia miliője hatott, meg az akkori divat, ott leragadtam, ez is ilyen Bika-dolog lehet, hogy húsz éve ugyanúgy nézek ki, vagy akár harminc, nem váltogatom a hajszínem, a frizurám, meg úgy semmit.

Lassan azért már megőszülhetnél.

Semmi akadálya.

Van konszolidált családod?

Szüleim vannak, de én magam még nem alapítottam családot, ha erre vonatkozik a kérdés, és nem is kapkodok ezzel.

Kapkodással nem vádolhat senki. Lehet, hogy itt a titok. A családi gondok öregítenek?

Nem hiszem. Az egy másik fajta élet, tudatos döntés volt, hogy még nincsen. Még lehet. Csomó író van, aki később kezdi ezt. Mi azért későn érő típusok vagyunk szerintem.

A nemzedéked?

Igen, meg az író kortársaim. Le vannak lassulva, le vannak maradva. A nők is jobban meggondolják, hogy mikor legyen gyerekük, kitolódik ez az egész.

Fejtsük meg, miért. Azért, mert a nemzedéked nem akar felelősséget vállalni, vagy azért, mert erősebb a szabadságvágyatok, mint a miénk?

Biztosan benne van mindkettő. A szabadságvágy okvetlenül. Meg az, hogy én nem akarok ártani másoknak. Ez számomra eléggé fontos ideológia. Nem szeretném megbolygatni a világot, átrendezni és elrontani, pedig egy család ezt a veszélyt hordozza. Ha nekem ne adj' isten mégis lesz, akkor biztosan arra törekszem majd, hogy működjön minden, legyen teljes harmónia, és normális egzisztenciánk. Mivel így gondolkodom, ez teljes életmódváltást jelent, szerintem ezért várok vele.

Téged mai napig fiatal íróznak. Tegnap olvastam egy rólad szóló szövegben: Hazai Attila fiatal író. Ez milyen érzés?

Jó érzés. Nemrég még a Csaplár Vilmos is fiatal író volt, nem?

De ő kikérte magának.

Ő is nagyon fiatalos, tőle hallottam, hogy ötvenéves korig fiatal egy író, nem? Utána van a váltás. Nekem jólesik, megragadtam ebben, élvezem. Mintha még maradtam volna valahogyan az egyetemi feelingben.

Öt könyvedet ismerem. Elárulom, azt a gonoszságot követtem el a hátad mögött, amiért bocsánatot kérek, hogy a mostani kiadódat megkértem, adjon a megjelenésre váró könyvedből egy kis adagot, hadd olvassam el. Titkon reméltem, hogy engedélyt kértek tőled. De nem?

Nem tudok erről, ez meglepetés.

Az a címe: Zsuzsa, egy atléta élete. A vessző utáni rész ismerős nekünk Mészöly Miklós hasonló című könyve miatt, neki ajánlod a regényt. A főszereplő beszél, egyes szám első személyben, rövid kis fejezetkékben. Nagyon bízol az egyes szám első személyben!?

Ezen én már sokat gondolkodtam. Végigolvastam, melyik író mit írt erről, teljesen ellentmondásosak a dolgok, talán nincs is recept. De például

a *Skizó*-t egyes szám harmadik személyben írtam. Az egyes szám első személynek nagyon erős sodrása van. Ami az én könyvemben még hasonlít Mészöly Miklós ötletéhez, hogy egy nő szemével a világ, ami szinte lehetetlenség, mert egy férfi azért nehezen tud egy nő szemével nézni, vagy a fejével gondolkodni.

Én sokat meditáltam már azon, hogy van-e női és férfimondat. Kiderül-e egy sorból, hogy milyen nemű a beszélő. Te mit gondolsz?

Osztom ezt a véleményt, ideális esetben ezt el kéne találnia az írónak, ahogyan sok minden mást is, hogyha jó minőségű, amit csinál. Négy-öt éve dolgozom ezen a könyvön, be kell gyorsulnom, mert nagyon sok munkám van még, őszre be kéne fejeznem.

Kértem, hogy hozzál el egy olyan könyvedet, amelyik most kapható. Hoztál, de azt mondtad, egyik könyvedről sem tudod, hogy kapható-e, tőlem kérdezted, hogy ez normális-e. Most felelek: ez egészen abnormális. Nem is értem, hogyan lehetséges. Azt sem, hogy miért nem haragszol nagyon az összes eddigi könyvkiadódra.

Hát igen. Szerintem nem csak rám vonatkozik, gondolom, ez egy jelenség lehet mostanában. Nem haragszom, sokat köszönhetek a Balassinak, és most örülök az új kiadómnak, az Ulpiusnak, de rossz érzés, hogy nincsenek a könyveim a boltokban. Sokan kérdezik tőlem, hol kaphatóak, némelyik már könyvtárban sem található meg. Sikeres könyvek voltak, hamar elfogytak, ennyire nincs fantázia az utánnyomásban? Úgy látszik, nem egy aranybánya a kortárs magyar irodalom. Azért előbb-utóbb csak kiadják újra a könyveimet, nem?

Őszintén remélem.

GRENDEL LAJOS

Kárpát-medencei keveredés

Az emberek jelentőséget tulajdonítanak az elsőnek és az utolsónak. Meghatározó élmény például az első szerelem, de az utolsó is. Neked melyik a fontosabb?

Nem tudnám eldönteni. A maga nemében az első roppant fontos volt, majdnem belepusztultam, amikor annak vége lett. Amikor az utolsónak

vége lett, az már egyáltalán nem volt olyan tragikus. Inkább megkönnyebbülés.

Nem merek belekérdezni. Inkább térjünk az első és az utolsó könyvre. Melyik a fontosabb?

Egyértelműen az utolsó. Az első könyvem egy novelláskötet volt, 1979-ben. Tipikus első kötet volt, amelyik mutat is valamit, de azért eléggé gyatra. Emlékszem, amikor a kiadóm elindította az életműsorozatom, és megkértek, hogy az első kötetemből válasszak ki néhány novellát, szorongva ültem asztalhoz, hogy elolvassam. Néhányat találtam, amelyik vállalható.

Az életműsorozatod nem pontos időrendben követi a munkásságod, nem az első novelláskönyv válogatásával kezdődik. Miért?

A kiadó elképzelése az volt, hogy legyen az első kötet egy esszé- és publicisztikakötet, és majdan az utolsó is, így tehát esszék és publicisztikák fogják közre a prózáimat.

A Grendelnek van-e valamilyen jelentése vagy története?

Kezdjük ott, hogy egy nyolcadik századi angol eposz főhősét, egy szörnyeteget, szintén Grendelnek hívják. Szüzeket rabol, nőket erőszakol meg, míg azután a jó királyfi le nem győzi. Ezt csak az érdekesség kedvéért említem, nem valószínű, hogy innen származnék a mi családunk neve. Föltehetően német őseim voltak, nem csak apai, de anyai ágon is. Az is érdekesség, amire mások figyelmeztettek, hogy nézzem meg a Világirodalmi lexikonban: a híres francia költő, Paul Éluard polgári neve is Grendel volt. Ha jól tudom, németül azt jelenti: retesz. Magyarul: rigli.

Vagyis te voltaképpen Rigli Lajos vagy.

Hát, igen. Ha magyarosítanék, biztosan ezt választanám.

Magyar író létedre gondoltál-e már arra, hogy magyarosíts?

Nem, soha. Megmondom, miért. Azért, mert szerintem ez a mi kis közép-európai térségünk úgy szép, hogy van egy szlovák költő, akit Ján Buzássynak hívnak, egy szót sem tud magyarul, valahol Trencsén megyében jött a világra, a szülei sem beszéltek magyarul, van egy szlovák író, akit Jozef Puškašnak hívnak, egy szót sem tud magyarul, és van egy Grendel Lajos, aki egy szót sem tud németül, vagy csak annyit, hogy ein, zwei, drei. Szerettem volna a nevemmel is kifejezni a kárpát-medencei keveredést, hogy nem minden ősöm érkezett a Vereckei-szoroson át, hanem akadtak, akik Bajorországból jöttek.

A Lajos egy ófrancia névből ered, és azt jelenti, hírnév és háború. Tehát: Rigli Hírnév Háború. Hatott ez rád valamilyen mértékben?

Talán igen. Ami a hírnevet illeti, az mindenesetre kellemetlen. Sok kötelezettséggel jár a hétköznapokban.

Születtél Léván. Ez olyan tizenkilencedik századian hangzik. Mit kell tudni Léváról?

Tipikus mezőváros. Születésem idején olyan tizenkét-tizenháromezer lakosa lehetett, ma körülbelül negyvenezer. Van egy mutatós főtere és főutcája.

A szüleid mivel foglalkoztak?

Apám jogász volt, anyám pedig háztartásbeli, egészen addig, amíg világossá lett, hogy apám fizetéséből képtelenség megélni. Ő ugyanis nem jogászkodhatott, mert a kommunista rendszer nem nagyon kedvelte. Hogy is mondják ezt? Reakciós volt.

Akkor te úgy nevelkedtél, mint egy kis reakciós?

Pontosan. Apám világossá tette, hogy engem sosem fognak fölvenni az egyetemre, illetve legföljebb csak akkor, ha mindenből kiváló jegyem lesz, akkor is csak talán, különben – így mondta – örülhetsz, ha borbély lehet belőled. Ehhez képest szerencsém volt, mert én a hatvanas évek közepén érettségiztem, a hatvannyolc előtti nagy fölfrissülés időszakában, és amikor hatvanhatban jelentkeztem az egyetemre, már nem kádereztek Csehszlovákiában. Azt gondoltuk, hogy a káderezés a múlté, de később aztán újra divatba jött hetven után. Pozsonyban jártam egyetemre, először matematika–fizika szakra, aztán magyar–angolra. Mert akkor lett a rögeszmém, hogy író akarok lenni, és úgy gondoltam, jobban kell ismernem a szakmát, az irodalmat, és magyar szakosként nemcsak bőven jut időm a klasszikus és a mai magyar irodalom olvasására, hanem egyszersmind a kötelességemmé is teszik. Nekem nagyon nehezen ment az írás. Nem találtam meg a hangomat, azt, amiről biztosan tudtam volna, hogy na, ez már én vagyok, és nem utánozok senkit sem. Ez majdnem egy évtizedig tartott.

Főleg kit utánoztál?

Például Mándy Ivánt. Ami nem ment. Úgy akartam írni, mint ő, de nem sikerült. Erre legalább egy évem rárnent. Aztán Krúdy hatott rám nagyon erősen. Az sem jött be.

Végül kialakult a saját irályod. Ha le kéne írnod három jelzővel, mit mondanál?

Hűha. Egyrészt talán a cinizmus határáig ironikus. Másfelől bújtatottan érzelmes. Hirtelenjében nem tudom, mi lehetne a harmadik.

Ha mondhatok én: puritán. Egyetlen fölösleges szó sincsen. Sportot szoktam űzni abból, hogy menő írók könyveiből is tudok húzni ceruzával. A tiéidből nagyon nehéz.

Ezt a véleményt megköszönöm.

Abban az időszakban, amikor te megjelentél az irodalmi színen, nem a realizmus volt a divat, hanem a posztmodern, ami homlokegyenest az ellenkezője annak, amit te csinálsz.

Tudtam, hogy az ár ellen megyek, és ezért majd ki fogok kapni, ami meg is történt, de csak Magyarországon. Külföldön nem, pedig több nyelvre is lefordítottak. Az ilyesmi hozzátartozik az irodalmi élethez, mindig vannak trendek és divatok, de az irodalomnak plurálisnak kell lennie. Nem szabad ezzel törődni, és nem szabad mellre szívni, ha az embert lebunkózzák, hogy nem elég korszerű.

Szlovákiában élsz, de magyar író vagy, legnagyobb sikereidet itt arattad. Arra sose gondoltál, hogy átköltözz ide?

De igen. Hatvanhárom tájt apám dédelgetett ilyen vágyat, hogy át kéne települnünk. Az egész családnak, mert azért Magyarországon mégiscsak jobb lenne. De aztán apám meghalt, és az áttelepülésből nem lett semmi. Aztán a kilencvenes évek közepén, a Meèiar-kormányzás idején én is azt mondtam, hogy na, nekem ebből az országból tökéletesen elegem van, tele a hócipőm.

Megsúgom, hogy ugyanekkor mi ugyanezt éreztük Magyarországon, hogy tökéletesen elegünk van, menni kéne valahová. Szlovákia nem jutott eszünkbe, inkább más úti célok.

Nálam csak egy-két elkeseredett pillanatban vetődött föl, aztán elmúlt. Én tulajdonképpen nagyon jól érzem magam Pozsonyban, annyira jól, hogy a második szülővárosomnak is tekinthetem. Régóta van a magyar baráti köröm mellett egy kiterjedt szlovák baráti köröm is, remekül megértjük egymást, semmi nem számít tabunak, még Trianon sem.

Milyen nyelven beszéltek?

Szlovákul, mert őnekik nem kellett megtanulniuk magyarul az iskolában, nekem viszont kötelezően meg kellett tanulnom szlovákul. De

ez teljesen rendben van, mindjárt hatvanéves leszek, volt időm megtanulni szlovákul.

Nekik is lett volna idejük megtanulni magyarul. Még megtanulhatnának.

Hát igen. Persze. Erre kevés az esély.

A pozsonyi Kalligram Könyvkiadónak nemcsak az egyik szerzője vagy, hanem az egyik alapítója is. Hogyan jött létre? Ültél otthon, és hirtelen fölkiáltottál, legyen egy könyvkiadó?

Majdnem. De nem én kiáltottam föl, hanem Szigeti László, a jelenlegi igazgató. Összebeszélt hármunkkal vagy négyünkkel, és volt még egy téesz, egy csallóközi termelőszövetkezet, amelyik beszállt, mindannyian letettünk egy bizonyos összeget, így alakult meg a könyvkiadó vállalat.

A te motívumodat értem. De a téesz mire gondolt?

Ott mecénások ültek a vezetői székben. Koncsol László, kitűnő esszéíró a nyolcvanas években munkanélküli lett, és fölajánlottak neki a téeszben egy állást, írja meg a falu történetét. És a téesz meg a falu vezetői, de a lakók nagy része is irodalombarát lettek. Kilencvenegyben Koncsol szólt nekik, hogy létrejön egy kiadó, támogathatnák, rögtön átutalták a pénzt.

Gyönyörű. Jó kis ország ez a Szlovákia, ahol téeszek támogatják a kiadókat.

Na nem mind. Talán csak ez az egy. Én dolgoztam is a Kalligramnál, de az nagyon nehéz volt. Azért hagytam abba, mert attól tartottam, hogy szívinfarktust kapok. Az én munkám nem arról szólt, hogy könyvekről döntsek. Minden a pénzről szólt. Kilincseltem, rohangásztam, sosem tudhattuk, képesek vagyunk-e kifizetni a munkabéreket. Visszavonultam, és később eladtam a részemet. A téesz is eladta. Szigetinek, aki igazi fanatikus, és képes a vállán vinni a kiadót. Belőlem az ilyen fanatizmus hiányzik.

Tanítasz az egyetemen Pozsonyban és Prágában is. Mi a tárgyad?

A regényírás, azaz a regényolvasás. Tulajdonképpen regényelmélet és regénytörténet. Kizárólag világirodalmi műveket elemzünk, a modern regény poétikai változatait próbálom figyelemmel kísérni Flaubert-től és Dosztojevszkijtől Vonnegutig.

Mindkét helyen magyarul?

Pozsonyban igen, de Prágában néha nem értenek, akkor átváltok szlovákra, azt mégis jobban értik, csehül nem tudok eléggé. A csehek és a szlovákok olyan nyolcvan százalékban értik egymást.

Lajos, te milyen családi háttérrel rendelkezel?

Nős vagyok, van egy harmincéves lányom, egy huszonhét éves fiam, és két unokám. A lányom pincérnő Pozsonyban egy belvárosi étteremben. A fiú pedig az egyik szlovák kereskedelmi tévé híradós riportere.

Ha újrakezdhetnéd az életedet, és egy fölöttünk élő nagyúr azt ajánlaná, ezúttal megszülethetsz Budapesten, vagy Párizsban, vagy Berlinben, vagy Londonban, melyiket választanád?

Megköszönném. És ha már ilyen nagyvonalú volna, hogy kedves városaimat ajánlgatja, Budapestet választanám.

Vigyázz, a kimondott szó gyakran valóra válik!

Jó, hát akkor következő életemben majd itt leszünk, és sokat találkozhatunk.

Kivéve, ha én a nagyúr ajánlataiból New Yorkot választom, s megint két helyen leszünk. Mindegy, majd gyakran jövök látogatóba, és sokat találkozhatunk.

Számítok rá.

BÄCHER IVÁN

Egyrészt pionír, másrészt utolsó mohikán

Te hogy jutottál ahhoz az ötlethez, hogy lehet napilapban is szépirodalmat írni?

Több speciális körülmény játszott közre. Írogattam újságba, egyetem után gimnáziumi tanár lettem, de folyamatosan jelentek meg az első közleményeim, főleg az Élet és Irodalomban kisebb-nagyobb lírai és prózai munkáim, napilapokban is. Az apám újságolvasó bolond volt, tehát bármilyen furcsa, mind a négy központi napilap járt nekünk, amióta élek. Azt hiszem, a Magyar Hírlap kivételével mindegyiknek volt igen komoly szépirodalmi rovata, közöltek novellát, verset, regényrészletet. Kicsit elmélyedtem a sajtótörténetben, tudom, hogy ez évszázados hagyomány. Akkoriban kezdtem publikálni, elsősorban novellákat, azt sem tudtam, mi az a tárca, történetecskéket, novelletteket, mit tudom én.

Ha van itt valaki, aki ma sem tudja, mi a tárca, hogyan definiálnád?

A tárca egy olyan újságcikk, amely nem objektív. A publicisztika sem feltétlenül objektív, mégsem tárca, mert abban fontos tényező a szerző

személyisége.

Te vagy a legismertebb magyar tárcaíró, talán nem haragszol, ha ezt mondom. Hogyan kerültél a tárcaíró hálátlan pozíciójába?

Azt hiszem, hogy ez családi presszió következménye. Még nem ismertem igazán a családomat huszonvalahány éves koromban, az apám hisztérikus rohamot kapott, amikor újságnál helyezkedtem el 1989-ben, ő azt akarta, legyek rendes író. Nem tudtam, hogy több elvetélt író volt a családban, apámék köreiben hagyományos hisztéria, hogy az újság beszippantja az embert, kiirtja a tehetséget, olyan, mint a színház. Ezt a kettőt, színház és újság, nem szabad. Apám, aki zongoraművész volt, több ilyesfajta elméletben hitt, például abban, hogy művészember nem taníthat, mert az is beszippantja. Példaképei, Fischer Annie vagy Szvjatoszlav Richter, nem tanítottak soha. Aztán az apám elkezdett tanítani, és valóban eléggé beszippantotta.

Tehát amikor egy középiskolában helyezkedtél el tanárként, aggódott.

Annyira nem, mert azt is gondolta, hogy írónak kell a polgári foglalkozás. Kell élmény, kell tapasztalat. Lehet esetleg tanítani, de újságírni semmiképp. 1989-ben megjelent az Élet és Irodalomban egy írásom, Kardos G. György gondozásában, ő volt a prózarovat vezetője. Ennek nyomán hívott Benedek István Gábor a Magyarország című hetilaphoz. Telefonált, mert látta, hogy a nyomdászok maguknak is kiszedték a cikkem, akkor még ólommal csinálták. Mondta, hogy íróembert ennél nagyobb dicsőség nem érhet. Kérdezte, mi a foglalkozásom. Tanár vagyok. Mire ő: Azonnal hagyd abba, gyere hozzánk újságot csinálni! Mondtam, nem lehet, érettségiző osztályom van. Kérdezte, mennyit keresek. Hatezer forintot. Nevetett: Holnaptól föl vagy véve, tizenkétezret kapsz. Így lettem újságíró. Te ismered egy kicsit a történetemet, sok bajom volt akkoriban, napi kórházlátogató voltam, kikötöttem, hogy nem járok be a szerkesztőségbe, és azt is, hogy én csak a saját szavaimat írom, nem fogok itt riportokat, interjúkat gyártani. A Magyarországban nem volt tárcarovat, de valahogyan mégis beszuszakolták az írásaimat.

Egyik szövegedben olvastam, hogy volt valami bajod, és, idézet: „akkor nem tudtam zongorázni”. Ezek szerint a zene a te életedben fontos kifejezési forma.

Hát, ez születési rendellenesség. Nálunk mindig zene szólt a másik szobából, az apám gyakorolta a foglalkozását. Az is természetes, hogy egy zenészgyerek zenét tanul, és valameddig eljut. Az hamar kiderült, hogy nem leszek professzionális muzsikus.

Ezek szerint téves információ, hogy sokáig kamarazenéltél?

Nem, de csak arról van szó, hogy tanárként a diákjaimmal muzsikáltunk. Ne gondolj valamiféle komoly fellépésekre.

Utoljára mikor zongoráztál?

Tegnap.

Tényleg? Mit játszottál, kedves Iván?

Én semmi mást nem játszom, csak Chopin-mazurkákat. Néhányat képes vagyok tűrhetően előadni. Nem olyan nagy dolog, régen minden postaaltiszt lánya tudott Chopin-mazurkákat játszani, ez csak a mostani világban különlegesség. Új dolog, hogy az emberek nem tudnak zenélni, régen a polgárok zenét tanultak, az egyszerűbb emberek is, a parasztok is, az iparosok is zenéltek, természetes volt. Németországban, Ausztriában vagy Svájcban meghökkenve tapasztaljuk, hogy sokkal, de sokkal többen tudnak zenélni, harmonikázni, dobolni, zongorázni, hegedülni, énekelni, mint Magyarországon vagy Kelet-Európában.

Zenét nem tanítottál?

Nem, bár volt ilyen tervem, amikor elvégeztem a Konzervatóriumot, hátha azzal színesíthetem a dolgokat, de nem tettem le minden vizsgát, főleg a szolfézst.

Milyen zongorád van?

Egy Bösendorfert örököltem apukámtól.

Ez volt az övé, amin… a főzongorája?

Nem, a főzongorája a magyar állam tulajdona, azt a halála után visszaszolgáltattuk. A Zeneakadémián áll, tudom, melyik teremben, fiatalok használják nagy örömömre. Egy Steinway volt.

1957 márciusában születtél, amikor az ötvenhatos események után sokáig olyan falfeliratok voltak, hogy MUK, azaz márciusban újra kezdjük.

Engem elkezdtek, az biztos.

Bächer szótani rokonságban áll Bachhal, zenész családnak kedvező név. Bach azt jelenti, patak. Bächer talán Pataki.

A Szudéta-vidékről származik a család. A település Böhmische Leipa németül, Èeská Lipa csehül, Prágától száz kilométerre északra. Középkori

eredetű, elsősorban német nyelvű város, ahonnan kiebrudalták a zsidó dédpapámat, Bächer Mórt, az 1870-es években települt Pestre. Emlékszem a keresztény nagypapámra, anyukám apjára, ő vakarta a fejét, amikor kiadtak a húgommal a nagyszülőkhöz. Azt mondta, azért egyszer el kellene gondolkozni a Baloghon, az egy szép, magyar név, a Balogh.

Dédapád ezen az ágon Thury Zoltán volt. Mit tudsz róla?

Legendává nőtt a családban. Harminchat éves korában, 1906. augusztus 31-én halt meg. Volt tehát egy író a családban, óriási tehetség, egy magyar Csehov, akit a vak végzet elgázolt, így nem foglalhatta el méltó helyét a magyar irodalom egén. Ez nem egészen igaz, de én nagyon szeretem őt.

Mi nem igaz?

A vak végzet. Voltak a tehetségének hétköznapi korlátai, depresszió, pia… Ő az, aki egész életében az újságírói robot és a szépirodalom között vívódott. Erdélyi kisnemesi származék, vándorszínésznek állt, kitagadták, ezért nevet kellett változtatnia, Pestre került, nem találta a helyét. Kollégái, elsősorban Molnár Ferenc és Goda Géza, otthonosan mozogtak ebben a városban, németül és magyarul egyformán beszéltek, Bécsben és Pesten egyaránt laktak, a színház világát jól ismerték. Thury, ez a vidéki, csak magyarul tudó bús férfi, nehezen érvényesült. Molnár Ferenc a barátja, mégis, a sikereire nagyon féltékeny volt. Aztán tüdőbajt kapott, egy év alatt meghalt.

Maradtak tárgyai a családra?

Megvan a tolla.

Nálad?

Igen, az asztalomon. Lúdtoll, amelybe beledugtak egy fém tollszárat. Megmaradtak a könyvei, első kiadások, a kéziratai, a plakátjai.

Bevallom, én nem figyeltem erre föl, hogy te orvul, viszonylag rövid idő alatt majdnem húsz kötetet adtál ki. Fő műfajod szerintem a családi legenda. Ezüstérmes az evés-ivás, bronzérmes az utazás. Egyetértesz?

Nem feltétlenül. Írtam egy könyvet egy faluról. Azt például nem nagyon ismerik. Te is töltöttél időt falun, én feltérképeztem azt, ahol sokat tartózkodtam. Legalább két könyvet írtam Budapestről is. Írtam sok portrét. A mennyiség az újságnak köszönhető, huszadik éve vagyok a Népszabadságnál, legalább tíz évig heti három közleményem jelent meg, aztán kettő, most egy, nem tudom, mi lesz a jövőben, de sejtem.

Az egyik regényednek az a címe, Klétka. Fokozza a bonyodalmakat, aki elolvasta a könyvet, az tudja, hogy a klétka egy téglafajta orosz neve. Ha az ember azt akarja, hogy népszerű legyen a könyve, nem orosz címet ad neki. A regény női főhősét arról a feleségedről mintáztad, aki korábban Spiró György felesége volt. Fülszövegként furcsa módon egy vers olvasható Kántor Pétertől, az a címe: In memoriam Klauber Mari. Az azonosítás a figura és modellje között így megtörtént. Pedig nagyon fájdalmas regényt írtál egy általad szeretett nő haláláról. Miért vállaltad az azonosítást?

Más megoldás nem kínálkozott. Azt gondoltam, hogy a Péter verse okvetlenül ide kell, és a címét nem áll módomban megváltoztatni. Ez is Mari emlékét őrzi.

Csak látásból ismertem a feleséged. Vagy a Spiró feleségét.

A mi feleségünket. Úgy szoktam magamnak mondani, hogy én csupán regisztrálok. Nem akarok írni sem, csak regisztrálni. Ilyen szempontból vagyok én egyrészt pionír, másrészt utolsó mohikán. Ez a hang lassacskán eltűnik az irodalomból és a lapokból, ahogyan a lapok is el fognak tűnni, attól tartok. Félek, hogy a közeli jövőben megszűnik az a melléklet, ahová én heti rendszerességgel írok.

Dolgozol most könyvön?

Ilyen szempontból én hivatásos vagyok, tehát van egy kiadóm, az a rendszer, hogy félévente megjelenik tőlem egy kötet. Van egy régi kiadóm is, aki bizonyos munkáim jogaival rendelkezik, ott jelennek meg a régebbiek. És igen, vannak mindenféle terveim. Bár én nem vagyok olyan szisztematikus, mint te, több félkész, negyedkész, tizedkész szöveggel foglalkozom. Alkalmazkodni kell a kiadói kívánalmakhoz is. Családi históriámban van még egy luk, amiről nem írtam, és azt próbálom megcsinálni. Az én iskoláskoromat, az én *Zenga zének* jellegű emlékeimet szeretném összeszedni. Ez a saját tervem. A kiadónak viszont az a kívánalma, hogy álljak elő olyasmivel, ami jobban fogy. Tudomásul veszem, hogy most a gyerekkoromat kissé odébb tesszük, és *Vendégeskedés, Vendéglátás* című tárcámat kell könyvvé duzzasztanom. Ez körülbelül két hónapi munka. Mindegy, ebben is a saját történeteimet írom, vendéglátós család voltunk mindig. Az az előírás, hogy könnyedebb legyen a könyv, úgy lesz könnyedebb, ahogyan én azt meg tudom oldani. A legkevesebb megalkuvással.

GÖRGEY GÁBOR

Bennem felejtetted a törlőkendőt

Gyónással szeretném kezdeni. A kilencvenes évek elején megkértek, írjak kritikát a Vadásszőnyeg című új magyar regényről. Elolvastam, tetszett. A kritikában kidomborítottam az erényeit, csakhogy a végén nem tudtam megspórolni egy csipkelődő mondatot. Végpoénnak ezt biggyesztettem oda: jó, jó, de azért ez egy olyan könyv, amit az angol mondás szerint ott hagyhatunk a vonaton. Évekkel később találkoztam a szerzővel, megköszönte a bírálatot, majd azt kérdezte: miért írtam, hogy a regényt ott lehet hagyni a vonaton? Akkor már rosszul éreztem magam. Én csak hülyéskedtem, akartam valami vicceset a végére. Akkor jöttem rá, hogy a kritikusnak olyan óvatosan kéne fognia a ceruzát, mint a sebésznek a szikét. Azóta nem írok kritikát. Emlékszel erre az ügyre?

Persze. Igaz, ami igaz, bennem felejtetted a törlőkendőt az operáció során.

Mai napig fáj ez a seb?

Kár, hogy elmondtad, mert már elfelejtettem. Most kezdhetlek újra megszeretni.

Van rá hetven percem…

Na rajta.

Életműved akkora, hogy a rendelkezésünkre álló időkeretben taglalhatatlan. Egyetlen könyvedet hoztam magammal, az Utolsó jelentés Atlantiszról címűt. Ez öt regényt tartalmaz, de úgy is tekinthetjük, hogy egy öt részből álló regényfolyam. Mikor elkezdted írni az elsőt, a Vadásszőnyeget. gondoltál rá, hogy ez csak valaminek az első része?

Igen. De én három kötetben gondolkodtam akkor, nem ötben. Ennyiben változott a koncepció menet közben. Tizenkét év munkája ez, te jól ismered a gályarabságot, amit egy regény jelent, darabot, verset vagy esszét írni viszonylag gyors szerelem, de egy hosszú regény nehéz mindennapi munkával jár. Gyönyörű tizenkét év volt, de boldog vagyok, hogy már túlestem rajta.

Emlékszel, mi az első mondat?

„Szeretett a szőnyegen szeretkezni."

Miért így kezdted?

Őszinte leszek. Én azok közé a furcsa kortárs szerzők közé tartozom, akik nem szégyellik, hogy szeretik a sikert, ha eljutnak a könyvek az olvasókhoz. Nagyon fontosnak tartom a címet és az első mondatot. Unalmas című könyvet én magam sem szívesen olvasok el. A cím: névjegy. Az első mondat pedig olyan, mint a felütés a zenében.

Nem aggódtál, hogy az olvasó azt hiszi, szexregény, s azután enyhe csalódás éri?

Ez a trükk. De a szex része a regénynek, az egész egy nagy hosszú szeretkezés tulajdonképpen. Ez a kerete annak, amit el akarok mondani.

Eredeti neved Görgey Artúr. Ez megrázó lehetett az alsóbb iskolákban.

Annyira nem. Amikor az első verseim megjelentek 1948-ban a Vigiliában, érettségiző koromban – úristen, most elárultam, milyen öreg vagyok, mert hiú is vagyok –, a szerkesztő azt mondta nekem, hogy ha netán író lesz belőlem, nem szerencsés egy történelmi névvel.

Miért éppen Gábor?

Mert alliterál. Mint a „Szeretett szőnyegen szeretkezni”.

Lehettél volna Görgey Géza is.

Az a bátyám. Akkoriban Thurzó Gábor, akire ma már sajnos kevesen emlékeznek, nagyon elismert író volt, már rég meghalt, nagyon sokat foglalkozott velem. Sík Sándor és a Vigilia köréhez tartozott, ahogyan Pilinszky János, Rónay György és mások. Gondolom, az ő hatása is, hogy a Gábor nevet választottam.

Noha úgy hallottam, Thurzó Gábort sok barátja Karcsizta, mert eredetileg Rutterschmidt Károlynak hívták. Te egyébként biztosan tudod, hogy az Artúr névnek nincs jelentése, Gábor viszont azt jelenti, Isten bajnoka. Ennek tudatában voltál?

Eszembe se jutott, hogy angyalnak tekintsem magam. Pláne azokban az években…

Ha valaki átkiabál az utca túlsó oldaláról, hogy Artúr, odafordulsz?

Persze. Én a Gáborra nem fordulok oda, mindenki, aki szeret és közel áll hozzám, a mai napig Artúroz.

Az ELTE német–angol szakán végeztél.

Nem végeztem, kirúgtak. Egy évet abszolváltam, és utána kirúgtak, de nem azért, mert rossz lett volna a bizim, én éltanuló voltam, hanem a sajnálatos származásom miatt. Akkor elmentem statisztálni filmekben és a Nemzeti Színházban. Rengeteg fantasztikus próbán és előadáson vettem

részt, a későbbi drámaírói pályám szempontjából nagyon hasznos volt ez a néhány nemzeti színházi év. Aztán kitelepítettek szépen, az egész családdal együtt.

Ami szintén hasznos volt, mert ilyen vastag könyvet lehetett írni róla.

Nekem mondod? Mi az istenről írnék, ha a Rákosi Mátyás nem telepíttet ki? Máig hálás vagyok neki. Na jó, nem. De komolyan, úgy hangzik, mint egy bon mot – az is –, tényleg hálás vagyok, mert férfit faragott belőlem ez az időszak. Addig egy elkényeztetett rózsadombi úrifiú voltam, tábornok papával. Csodálatos fiatalkorom volt. Ettől a fordulattól lettem férfi. Felnőtt. Arról nem beszélve, hogy utána behívtak még munkaszolgálatra is, már az ötvenes évek munkaszolgálatára. Annyira megedzett, golyóállóvá tett, hogy azóta már mindent kibírtam. Látom, ismered az életrajzomat, akkor tudod, hogy volt is mit.

Többek között hivatalsegéd is voltál. Hol és mikor?

Kérlek szépen, a kitelepítés után megismerkedtem az első feleségemmel, aki, azt hiszem, szintén itt ül valahol.

Erre méltán lehetsz büszke.

Igen. A kékestetői gyógyintézetben ismerkedtünk meg. Nagyon gyorsan összeházasodtunk. Ő valamilyen kutatóintézetben volt gyors- és gépírónő, és ott szerzett nekem munkát, a VITOFI nevű vállalatnál, havi hétszáz forintért. A hivatalsegéd bizalmi állás. Emlékszem, hoztam a főmérnököknek a tejcsárdából tízóraira a zsemlyét, a különböző minisztériumokba vittem az iratokat, és hoztam, amit ők küldtek. Tulajdonképpen a kitelepítéshez és a munkaszolgálathoz képest gyöngyéletem volt. Nagyon szegények voltunk, de szabadon mászkálhattam, mindennap megengedtem magamnak azt a luxust, hogy vegyek egy almát, és leüljek vele valamelyik Andrássy úti padra – a vállalat a Bajza utcában volt –, szép nyugodtan elrágcsáljam. Közben arra gondoltam, hogy ezeket az éveket túléltem, és lényegében jól érzem magam.

Azt is olvastam, hogy üzemi színjátszó csoportok rendezője lettél. Milyen színjátszó csoport van egy üzemben?

Jaj, de boldog ember vagy, te ezt már nem érted meg! A Rákosi-rezsimben majdnem minden komolyabb üzemben volt színjátszó csoport. Engedéllyel az ember vezethette ezeket. A Népművelési Intézetben kellett levizsgázni, főként Sztanyiszlavszkijból, akkor adtak egy fényképes

igazolványt, hogy te színjátszó rendező vagy. Ezzel aztán elszegődhettél ilyen csoportokhoz. Ez a hivatalsegédeskedés után volt, két-három színjátszó csoportot vezettem, az ő előadásaikat rendeztem.

Később a Pannónia Filmstúdióban dramaturgoskodtál. Idáig azt hittem, hogy az a rajzfilmgyár volt.

Jól hitted. Rajzfilm és szinkron. Szerettem ott dolgozni. Egyrészt végre volt rendes állásom, tisztességesen kerestem, másrészt ez volt a magyar rajzfilm nagy korszaka. Kicsit az én nevemhez is fűződik. Ekkor készültek a Gusztáv-filmek, amelyek, mondhatom, végigszaladtak a világban. Kiváló szerzőket hívtam oda, festőket is, igazán élveztem a munkát.

Az eztán következő komoly vagy fontos állásod már a Magyar Televízióban volt.

Nem, mert előtte voltam a Szegedi Nemzeti Színházban irodalmi vezető. Ugyanebben az időszakban tévékritikákat is írtam, én voltam a régi Magyar Nemzet első állandó tévékritikusa. Tizenhét éven át.

Elkövettél afféléket, mint én veled?

Lehetséges, hogy ez nem túl pozitív egy kritikusra nézvést, de engem szerettek, akikről írtam. Onnan tudom, hogy én a Lukácsba jártam úszni, és ott mindenkivel lehetett találkozni, Kodály Zoltántól Vas Istvánig, tévés rendezők és szerkesztők is jártak oda, és mindenki ölelgetett, hogy végre egy olyan kritikus, aki analizál. Valóban szörnyű, hogy a magyar kritikában a régi hagyományokat elvetve nem elemeznek, hanem véleményeket írnak le, kinyilatkoztatnak. Ha van egy állításom, azt alá kell támasztani, meg kell mondani, hogy miért ez a véleményem. Egy színészről például ma csak annyit írnak, hogy jó volt, elfogadható volt, csapnivaló volt. Kész. Ez az analízis.

Sajnos a kritikusokról és az „analizál”-ról egy másik magyar ige jut eszembe, de nem merem kimondani. Lapozzunk. Egyszer csak döbbenten tapasztaltam, hogy te vagy a kultúráért felelős miniszter ebben az országban. Azért csodálkoztam, mert mindig úgy tartottam, hogy te vagy a magyar írók közt az úriember.

És ez megszűnt a miniszterséggel?

Ha elképzelem, hogy egy párt vagy egy politikai testület töpreng, kit nevezzenek ki miniszternek, meglepő fordulatnak érzem, hogy téged, az úriembert és a pártonkívülit választanak. Általában vazallusok kapják a posztokat. Hogyan kerültél a képbe?

Nálad csak egyvalaki lepődött meg jobban, és az én vagyok. Lehet, hogy nem hihető, de én ezért semmit nem tettem, erre nem jelentkeztem. Medgyessy Péter a választások után behívatott az irodájába, és megkért, hogy töltsem be ezt a posztot. Majd hanyatt estem. Kétszer is elutasítottam, erősködött, harmadszorra elvállaltam. Kijelentette – nem biztos, hogy illik elmondanom –, ő azt szeretné, ha egy ilyen emblematikus figura volna a kulturális minisztere, mint én. Akkor épp befejeztem az ötödik regényt, megjelent, és aztán ez a nagy könyv is, úgy éreztem, szabad ember vagyok, miért ne próbálhatnám ki, mit tudnék tenni miniszterként?!

Miből gondolta, hogy te vagy a megfelelő ember erre a feladatra?

Ez kérdés. Nem voltunk barátságban, felszínesen ismertük egymást, életemben ha ötször váltottam vele néhány szót. Amikor igent mondtam, arra gondoltam, hogy magyar író nem túl gyakran kap ilyen felkérést. Nem minden évtizedben, sőt évszázadban adódik, Eötvös József óta nemigen. Végre valaki egy – elnézést – szakembert kér föl erre a posztra, és nem vazallust vagy karrierpolitikust. Nagyjából ötven éve mozogtam a kultúra különböző területein, tudtam az összes bajt és gondot, sejtettem, mik a legfontosabb teendők, meg kell próbálnom ezt a labdát kapura rúgni. De kikötöttem, hogy csak egy évre. Ennyit adhatok az életemből.

Visszatekintve, megbántad?

Nem. Fantasztikusan érdekes volt, egy nagyon fárasztó, óriási kaland.

Értem. Térjünk vissza a regényedhez. Aki elolvassa ezt a vastag könyvet, azt – függetlenül attól, hogy a főhős és a szerző soha nem azonos – kissé mellbe vágja, hogy a főhős nemcsak meghal, de még a holtteste sem kerül elő. Engem egy kis rossz érzés fogott el, amikor ideértem.

Engem is. Föltétlenül. Be merem vallani, hogy sírtam, amikor ezt leírtam. A feleségem a megmondhatója.

Kár volt ilyen hamar meghalnom, gondoltad.

Épp ellenkezőleg, alig vártam, hogy meghaljak, pontosabban a hősöm, mert az azt jelenti, hogy végre megszabadultam ettől a regénytől. Tíz éven át készültem rá. Aztán elkezdtem írni, és sehogyan sem akart vége szakadni. Amikor belefogtam, még pártállam volt. Jött a rendszerváltozás, és azt is beleúsztattam a könyvbe.

De miért ölted meg ezt a szegény embert?

Mi mást tehettem volna vele? A történetét le kellett zárnom. Egyébként nem egészen biztos, hogy meghal. Úszni kezd az Adriában, és eltűnik.

Van még valami, amiről hosszan haboztam, szóba hozhatom-e, de kikerülhetetlen. Kevéssel ezelőtt fölhívtalak, hogy találkozzunk, de azt mondtad, te pillanatnyilag nem látsz, mert a makula nevű szerved megbetegedett. Megijesztettél. Közel ülünk egymáshoz. Most látsz engem?

Nagyon kevéssé. Várjál, szemüveget cserélek, van egy tévénéző szemüvegem, a feleségem úgy hívja, krumplihámozó szemüveg. De nem szokott velem krumplit hámoztatni.

Derék asszony.

Hát… körvonalaidat látom csak. Húszszázalékos a látásom, több mint három éve küszködöm ezzel a nyavalyával, a szemorvosom azt mondta, hogy ki fog hozni belőle. Eléggé szenvedek tőle – ha már szóba hoztad. De nem akarok ezzel, hogy úgy mondjam, turnézni.

Ilyen körülmények között hogyan tudod a mesterségünket gyakorolni?

Az hála istennek vagy egy éve megy, mert számítógépen dolgozom, megjegyzem, a te hatásodra, egyszer együtt utaztunk vonaton Németországban, ott láttam nálad. Csodálatos, mert én sokat javítgatok. Nagyra állíthatom a betűméretet, százhatvanöt százalékra, és kövérítve, hogy lássam. Most is egy darabot írok.

Tételezzük föl, hogy eltelik száz év. Mind a ketten hosszú életűek leszünk, de talán annyira mégsem, hogy ezt megérjük. A Duna tévé DVD-re rögzíti a műsort. Mit üzennél az akkori tévénézőknek?

Hát, várjunk csak. Azt, hogy szeressék Vámos Miklóst.

Íróban ritka az ilyen nagyvonalú. A magas labdákat le kell csapni. Tehát: szeressék Görgey Gábort is, jó?

SZAKONYI KÁROLY

Kár, hogy ennek már örökre vége

Déry Tibor egyszer a hatvanas évek végén azt mondta rólad (amikor beléptél a néhai Hungária kávéház karzatára, az Új Írás egyik baráti találkozójára), hogy úgy nézel ki, mint a fiatal Jézus Krisztus.

Talán mert olyan nagy szakállam volt.

Meg vastag bőröved. Ami a szakállt illeti, azzal engem inkább az idős Marx Károlyra emlékeztettél, nem a fiatal Jézus Krisztusra.

Izgalmas párosítás.

Mikor és miért döntöttél úgy, hogy szakállat növesztesz?

Először huszonnégy éves koromban, akkor vidéken dolgoztam, kedvtelésből szakállt növesztettem. Anyám megijedt, amikor meglátott, követelte, hogy azonnal vágassam le. Engedelmeskedtem. Aztán 1956-ban megint növesztettem egyet, de faáruüzemben dolgoztam, a por beleszállt a szakállamba, és akkor megint levágattam. Hatvankilencben valami ötlettől vezérelve ismét növeszteni kezdtem, és azóta megvan.

Elmondod, mi volt az az ötlet? Általában akkor növesztenek szakállat a férfiak, ha úgy érzik, nem veszik őket elég komolyan.

Lehet, hogy ez is volt, azt hiszem, tekintélyesebbnek akartam látszani, mert nagyon fiatalos volt az arcom még harmincéves koromban is. Gondoltam, talán férfiasabb leszek tőle.

A hozzád tartozó nők mit szóltak hozzá?

Hát, simogatták. Tetszett nekik. Másoknak is, a Máté Erzsi például mindig belekapaszkodott. Úgy kerültem be a Kazinczy-bizottságba, hogy a Péchy Blankának tetszett a szakállam. Aztán már nem lehetett levágatni, sok fotón szerepelt, része lett az „imázsnak”, ahogyan mondani szokták, szóval, hiúsági kérdés is.

Az az érzésem, hogy a világirodalom szakállas írói rendszerint valamiféle világmegváltó ábrándokat is dédelgetnek, a legkézenfekvőbb példa Tolsztoj.

Nem nagyon vannak világmegváltó terveim. Persze, az írás motívumai közt mindig ott a remény, hogy az ember megmozdíthat valamit az olvasóban, tehát segíthet egy picit. De egy japán író azt mondta, úgy nem ülhetünk le írni, hogy most remekművet készítünk. Az nem megy. Ellenben ha arra gondolunk, hogy gyerünk, nehogy vissza kelljen fizetni az előleget, az megfelelő hajtóerő.

Megjegyzem, a világon látszik, hogy neked sincsenek világmegváltó terveid.

Ugye?!

1931. október 26-án születtél. Akár az apám is lehettél volna, ha nagyon sietsz. Kértem egy kollégádat, aki szinte barátod, említsen három jelzőt,

melyek téged hűen leírnának. Elgondolkodott, és azt mondta, a Karcsi fanyar, jószívű, tud szenvedni. Ez utóbbi meghökkentett.

Nézd, számtalan olyan esetet kell átélnünk, sajnos, ami szenvedéssel jár. Szenvedek, de az átlaghoz képest mintha hamarabb rendbe jönnék. Biztosan erre célzott az illető.

Talán emlékszel, egyszer elvittem néhai édesanyámat Szentendrére, a házadba, ahol laktál. Anyám összecsapta a kezét: Azt mondtad, nagy magyar író, hát ez a Németh Karcsi, az én volt kollégám!

Igen, az ötvenes években a Bajcsy-Zsilinszky úton dolgoztam, a MEGÉV-nél (Mezőgazdasági Alkatrész Értékesítő Vállalat), és ő is, ha jól emlékszem, a Gál elvtárs titkárnőjeként. Én csomagolóként működtem, nagy ládákba raktuk a gépeket, és kivittük a Nyugati pályaudvarra. Egy szép napon azt mondták, maga mossa meg a kezét, és menjen föl az irodába. Árazó lettem. Azt nagyon untam. Voltak ilyen régimódi tekerős számológépek, azokkal kalkuláltuk az árakat. Nehezen bírtam az íróasztal mögött kuksolni. Akkor aztán fogtam egy nagy iratköteget, átmentem a könyvelésre, és ott a hölgyeknek vicceket meséltem. Még Németh volt a vezetéknevem. Amikor elkezdtem írni, gondoltam, ez a név már foglalt. Nincs szülő, aki örül, ha a gyereke nevet akar változtatni, de apámnak ez nem esett rosszul, mert Szakony az ő édesanyja szülőfaluja volt. Később ezt hivatalossá tettem, így a gyerekeim már Szakonyiak lettek.

Legnagyobb sikered az Adáshiba című színdarab. Kevéssel a bemutató után láttam. Szerepel benne Jézus Krisztus maga, Tahi Tóth László alakította, de nekem úgy tűnt, akként közlekedett a színpadon, ahogyan te szoktál a kávéházban. Erről mi a véleményed?

Nem éreztem ilyesmit. Szerencsére az *Adáshiba* tényleg máig él, most éppen Tallinnban játsszák, mindig színre viszik valahol. Mindannyiunknak van egy olyan műve, amelyik fémjelzi, Sántának a *Húsz óra,* Fejesnek a *Rozsdatemető.* Ez az a fontos munkám, amelyikre már céloztam: azért született, mert nem akartam visszafizetni az előleget. Egy hangjátékomat vették föl a rádióban, szerepelt benne a Tahi Tóth László. Bejött a Marton Laci, a Vígszínház rendezője, mondta, hogy kéne nekik egy groteszk, abszurd darab. Engem már foglalkoztatott az elidegenedés témája, korunk tokba bújt embere. Ha a holdra szállást nem veszik észre, akkor azt se vennék észre, ha meglátogatná őket Jézus Krisztus. Biztosan emlékszel, akkoriban a hosszú címek voltak divatban. Írtam egy szinopszist, azzal a

címmel: *Ó, vidd csak szépen a sálat is!* (A darabban az egyik szereplő otthagy egy sálat.) Erre kötöttek egy szerződést. Akkoriban tizenkétezer forint volt a megírási díj, hatot adtak szerződéskötéskor, hatot, ha benyújtottad a darabot. Ennek ellenére a Vígszínház velem csak nyolcra kötött szerződést, tehát négyet kaptam. Telt-múlt az idő, beteg lettem, operáltak, válás, szóval félig-meddig padlón voltam. Eszembe ötlött, hogy ráadásul négyezer forinttal tartozom a Vígszínháznak.

Ez a legjobb pillanat megadni, gondoltad.

Igen. Vagy megírni a darabot, és kapni még négyet. 1970 januárjában elmentem a nagymarosi alkotóházba (akkor még állt ott a festők háza), hogy ott dolgozzam. Nekem nem volt televízióm, de az étkezdében minden este nézte a társaság a tévét, láttam, milyen indulatokat kelt. Nyolc nap alatt megírtam a darabot a családról, amely a televízió előtt éli az életét. Vittem a Vígszínházba. Nem akarták elhinni, hogy darabot hoztam, annyi ideje eltűntem már. Várkonyi rácsapott, azt mondta, a darab nagyon jó, csak a címe szar, majd adok neki egy másik címet. Legyen *Adáshiba*, úgyis szerepet játszik benne. De hát ha kiírjátok az újságba, hogy a Vígszínházban adáshiba van, nem jön el senki. Bízd ránk, mondta. Februárban adtam le a kéziratot, és májusban bemutatták, ami rekordsebesség. Ennek idestova harminchat éve.

Ha nem volt tévéd, honnan tudtad, melyek a futó műsorok?

Anyáméknál volt tévé, ha fölmentünk esténként, mondták, üljetek le gyorsan, ezt megnézzük, aztán majd beszélgetünk. Szidták a műsorokat, azért csak végignéztek majdnem mindent. Akkoriban tizenegy tájt vége lett az adásnak, búcsúzkodtunk, most már megyünk. Mire ők: De hát nem is beszélgettünk!

Drámaírókban gyakran rejtekezik egy színész. Veled mi a helyzet?

Igen. Sokat szerepeltem diákkoromban. Negyvenkilencben jelentkeztem a főiskolára színésznek. Tiborc panaszát vittem, meg József Attila-verset, és kellett csinálnom egy helyzetgyakorlatot. Ladányi és Gobbi vizsgáztatott, nem nagyon tetszettem nekik. Ladányi azt kérdezte, mit csinál még? Novellákat írok. Na, meséljen el egy novellát. Elmeséltem. Inkább írjon, mondta. Később, amikor a Nemzetihez kerültem dramaturgnak, hatvanháromban, Ladányi beadta egy saját darabját a dramaturgiára. De én nem mondtam neki, hogy inkább játsszon, csak csöndesen nem adtuk elő.

Jószívű vagy, mint a kollégád megállapította.

De csak ennyire.

Életrajzodból másoltam ki ezt a sort: „1951–59: segédmunkás, raktáros, kocsikísérő, szállító, betanított munkás, képügynök, pénzbeszedő." Változatos pálya. A kocsikísérőig értem. Utána milyen munkásnak tanítottak be?

Többfélének. A zuglói kötöttárugyárban nyolc Grundstuhl gépen dolgoztam, ezek nagy körhurkoló gépek. Három műszak, az éjszakai volt a legkegyetlenebb, huszonnyolc fok, zúgtak a gépek, éjfél után az ember már el-elbóbiskolt, akkor leszakadtak a szálak, föl kellett varrni. Nagyon keveset kerestem, mert normában voltunk. Aztán faüzembe mentem. A képügynökséget azért vállaltam, mert úgy képzeltem, délelőtt eladok egy-két rézkarcot, utána beülök a presszóba és novellát írok. De egyet sem adtam el. Mondták, ez nem magának való. Az akkori helyszínek és történetek itt-ott belekerültek az írásaimba.

A barátság könyve című gyűjteményedben a nemzedékedről írsz esszéféleségeket.

Hát, ezek inkább azért recenziók és portrék, a barátaimról. Sajnos, nekrológok is. Ötvennyolcban indultunk, erős eresztésként, tulajdonképp a Fejes Bandi is közénk tartozott, bár ő akkor másodszor indult már. Valahogyan összetalálkoztunk az ötvennégyben indultakkal, Sánta Ferencékkel, Kamondyval, Galgóczi Erzsébettel, Csurkával, Moldovával. Mert nagyjából azonos korosztályról van szó. Ide sorolható Kertész Ákos és Gáll István is. Nagyon összetartó társaság volt. Egyszer Balatonszárszón közösen kibéreltünk egy házat, és egész nyáron jöttünk-mentünk, együtt nyaraltunk, illetve váltottuk egymást. Többnyire még a feleségek is jóban voltak. Privát barátság szövődött az irodalmi mellett. Amikor már hullottak a Kossuth-díjak, aki kapott, szégyenkezett, hogy a többi még nem. Például Lázár Ervin. Azért ez nem tipikus, igaz?

Ki volt közülük a legjobb barátod?

Talán Bertha Bulcsu. És Lázár Ervin. Meg Gyurkovics. Fejes Bandival is nagyon jóban voltunk. Mindannyian a Marika presszóba jártunk, a Rákóczi útra, most a Szlovák Intézet működik ott. A közelben laktam albérletben, kilenckor lementem, rendeltem a pincértől, Galambos bácsitól egy szimplát szódával, később még egyet, és így három forintból elkészült a novella – ha elkészült. A Bandi a másik sarokban franciakockás lapokra

töltőtollal írta a *Rozsdatemető*-t. Be-beugrott Kertész Ákos, Hernádi Gyula. Az a presszó délelőtt egy kis irodalmi kávéházzá alakult. Három óra után már nem nagyon lehetett dolgozni, mert megtelt, este pedig bár volt. Sosem felejtem el, ötvenhatban október 23-án, hajnali háromkor, amikor az egész várost bejártam, mentem hazafelé, már lőttek mindenfele, de a Marikában ment a szokásos műsor, épp Németh Lehel énekelt.

Az esztrád a forradalom alatt zavartalanul folyik.

Valahogy így. Mint egy dél-amerikai filmben.

Három gyereked van. Mivel foglalkoznak?

Egy meghalt sajnos.

Jaj. Nem tudtam.

Hát igen. A Gergely, húszéves korában, autóbalesetben. Dávid vágó az ATV-nél, a lányom pedig (az első házasságomból) tanárnő. Magyar–történelem– finn szakos. Jól kereső foglalkozást választott.

Amíg ilyen jól kereső író az apja, addig nincsen semmi baj.

Az biztos.

Te, akkor talán a fiad balesete miatt mondta a kolléga, hogy tudsz szenvedni?

Persze. Nagyon tehetséges, helyes fiú volt, és még csak húszéves…

Ne haragudj.

Nem… tényleg három gyerekem lett, jól mondtad.

Valaha régen sokat jártam ki hozzád Szentendrére.

Még megvan az a ház. Dávid lakott benne, amikor megnősült, most nagyon elhanyagolt, rendbe kéne hozni. Emlékszem, általában Gáll Istvánnal jöttetek, az ő Trabantján. Az úttól a második telek, láttam az ablakból, ha autó közeledett. Dumáltunk, kávé és kóla mellett. De te szótlan ember voltál. Amikor hallottam, hogy showman lettél, nagyon csodálkoztam.

Voltaképp most is szótlan ember vagyok.

Tulajdonképpen igen. Gáll Pista téged nagyon szeretett. Gyakran jártátok a Duna-kanyart ti ketten.

Igen, mert a Pista mindenkihez beállított, hogy kéziratot kérjen az Új Írásba.

Ő volt a prózarovat-vezető. Sokan laktunk akkor arrafelé. Fölöttem Vészi Endre nyaralója, Leányfalun Karinthy Cini. Kijjebb Szeberényi

Lehel, Cseres Tibor… Össze is jártunk, mi, Duna-kanyaros írók, havonta egyszer. Mindig más hívta meg a többit.

Tudsz főzni?

Tudok, bár nem mindent. Karinthy Cini volt a vezérürü, a legjobb evő, leghangosabb.

A legnagyobb hang a legkisebb házban.

Pontosan! Kár, hogy ennek már örökre vége. Olyan sokan meghaltak.

Tételezzük föl, hogy varázsló volnék, teljesítem egy kívánságod. Mit szeretnél?

Hát… még írni valami jót.

Egyet vagy többet?

Egyet.

Rendben.

MÜLLER PÉTER

Lakik bennem egy bohóc is

Néhány hónapja összebarátkoztam Müller Péterrel, akivel eladdig jóformán sosem találkoztam. De sokszor gondoltam rá. Évek óta szerettem volna megkeresni, a ji-king miatt. Hm. Kedves Péter, mint látod, jöttödre hirtelen besötétedett itt. [Műszaki hiba.] Még hangokat is hallok, ez egy olyan ezoterikus jel volna?

Nem én csináltam. De lehet.

Most, hogy újra lőn világosság, vágjunk bele. 1936. december 1-jén születtél. Tudod-e, hogy milyen napra esett?

Keddre. A kedd vissza-visszatér az életembe. 1956. november 6., amikor meglőttek, az is keddre esett. Úgy látszik, hogy ennek van valami jelentősége.

Ma csütörtök van, hála isten. Meg szoktam kérdezni a vendégemtől, érdeklődik-e az asztrológia iránt, de te évtizedeken át horoszkópokat készítettél, tehát nevetséges volna. Mesélj a saját jegyedről.

Hosszú ideig meditáltam a horoszkópomon, és el kell mondanom, hogy amikor fiatal voltam, sokkal ihletettebben láttam szinte az egész életem térképét. Ma már nem foglalkozom asztrológiával. Életemet tulajdonképpen két alapvető dolog határozza meg. Az egyik a

nyilvánosság, a Napom az égbolt delelőjén van, Nyilas jelében, ami feltétlenül ezt jelenti. A másik pedig az első házban lévő Szaturnusz a Halakban, a tizenkettes jelben, ami hajlamosít nemcsak befelé fordulásra, hanem kifejezetten a remeteségre. Tehát az én horoszkópomban ellentmondás van, és ez az egész életemet végigkíséri.

Eléggé foglalkoztat a ji-king, az általad írt Jóskönyv nyomán. Amióta megismerkedtünk, mondogatod, hogy majd egyszer ji-kingezünk együtt. De nem csináltuk soha. Miért?

Hát szerintem még nem volt rá mód.

Adott egy ősi kínai tan, néhány jel, annyi könyvet írtak róla, hogy itt talán el se férne, te pedig megírtad a magyar változatot. Miért?

Amit én csináltam, csak annyi, hogy igyekeztem felfogni egy időtlen és sokak által megfejthetetlen tudást, amit nagyon sokan próbáltak megfejteni, Kínában és másutt. Konfuciusz is panaszkodik, hogy még sok élet kéne ahhoz, hogy megértse. Érdekelt, hogy a mai embernek ezek a jelek mit jelentenek. Tehát én például, mielőtt idejöttem volna, azt a jelet kaptam a ji-kingtől, hogy szépen fog sikerülni az esténk. Azért nem hozott zavarba sem a sötét, sem a zörgés. Ne idegeskedj, a spontaneitás jelét dobtam ki, ami lényegében azt mondja az embernek, hogy minden igazi cselekvés legyen spontán, az ego kontrollja nélkül.

[Idegesítően gerjednek a mikrofonok.]

Ez elég spontán?

Lehet, hogy mégis én csinálom.

Most már nagyon gyanakszom. Én, szokás szerint, fölkészültem, felírtam mindenfélét, amit szeretnék tőled megkérdezni. Akkor járnék jól, ha összetépném?

Nem. Próbálj haladni előre. Aztán úgyis lesz, ami lesz.

Legjobb haverjaid kiöregedett bokszolók.

Nem mind, de nagyon sok barátom van a sport világából, igen. Valaha aktív bokszoló voltam.

Van maradandó sérülésed a ringből?

Igen, kettő. Itt el van törve ez a kis csont a kezemben, elgörbült. Nekem szép orrom volt, papagájorrom, abból lett egy ilyen kolbász. Mert ez a csont eltörött. Kár érte. Úgy kezdődött, hogy gyáva kisgyerek voltam. Egyszer csak elhatároztam, hogy ez nem maradhat így. Azért mentem bokszolni. Az edző azt mondta: Na, húzz egy kesztyűt! Húztam egyet, és ő

meg leütött. Puff! Arra ébredtem, hogy mosnak. Erre ő: Jól van, öcsikém, most akkor pihengessél, és holnap gyere le megint öt órára. Kérdeztem, miért tetszett ezt csinálni? Azért, kisfiam, mert nyerni minden hülye tud, veszteni kell megtanulni. Aztán megtudtam a többiektől, hogy mindenkivel ezt csinálja, aki nem jön le többet, azért nem kár, aki lejön, abból esetleg lehet valami.

Kegyetlen koncepció.

Nem, abszolúte nem kegyetlen, ő úgy gondolkodott, hogy aki nem bírja, inkább ne jöjjön soha, az élete ne legyen fölösleges szenvedéssorozat. Inkább az elején essen át ezen a traumán, akkor nincs baj.

Értem. Az ökölvívótudásodat kamatoztattad a ringen kívül valaha?

Sokszor. A szorító az életünk küzdelmeit megfelelően modellálja. Én a ji-kingben is nagyon sok példát vettem kifejezetten a harcművészetekből.

Olyasmire gondolok, hogy mondjuk ütöttél-e le embert utcán?

Nem, soha nem is verekedtem.

Keveset írtál a bokszolók világáról.

Két filmet. Az egyik a KO. A másik a Hungarian Dracula, Böszörményi rendezte. Azt betiltották. Dzsoko Roszics játszotta a főszerepet. Sokáig a drámaírás volt a fő foglalkozásom. Az is egy küzdelem. Csata.

De egyszer csak minden átmenet nélkül odahagytad azt a csatateret, hogy te legyél a vezető magyar ezoterikus szerző.

Én azzal foglalkozom, hogy mindig olyasmit próbálok írni, ami egyrészt számomra élhetővé teszi a világot, tehát meg szeretném találni ebben a felbolydult életben a belső harmóniámat, a lelkemnek a középpontját. Mert nagyon könnyű. Másrészt arra törekszem, hogy ezáltal valamiképpen fényt adhassak, megmutassam, hogyan lehetne ebben a világban élni, gondolkodni, érezni. Énszerintem minden időkben ez volt az irodalom feladata. Műfajom legközelebb az esszéhez áll, mert az volt az érzésem, kevésbé kíváncsiak az emberek a sztorira. A régi nagy hömpölygő históriákból, amilyen a *Háború és béke,* már inkább csak az érdekli az olvasót: Mi lesz velem? És: Mit csináljak? Gondban vagyok, félek, szorongok. Nyilvánvalóvá vált a huszadik század végén, hogy a világ zuhan. Kevésbé van kedvem mesélni, sztorizni. Nem vagyok hivatásos pap vagy tanár, megvalósítottam József Attila javaslatát: „Maradj fölösleges!” Amit írok, az meggyőződésem szerint filozófia is, szépirodalom is, bizonyos értelemben az én szóhasználatom szerint vallás is, nem pedig

ezotéria. Lassan őrlöm a dolgokat, hosszútávfutó természetem van, konok és hűséges vagyok, nagyon bízom az időben. Tehát az idő minden, az idő nekem dolgozik, talán így tudnám ezt mondani. Idekívánkozik, hogy lakik bennem egy bohóc is, de talán kevésbé érzékelhető.

Neved némi félreértést okozhat. Ha az szerepel a programban, hogy mai vendégem Müller Péter, akkor a lakosság jelentős része, főleg a fiatalabb korosztály megkérdezi: A Sziámi? Gondolom, ő úgy nőtt fel, mint a Müller Péter fia. De most már néha te volnál inkább a Müller Péter apja. Ez hogy érint téged?

Világéletemben nagyon jó kapcsolatunk volt, imádtam, szerettem, ő azért egészen más, én is más vagyok, ugyanakkor csodálatos barátom, testvérem, néha ő az apám, azt meg is beszéltük, hogy a következő életben fordítva fogjuk csinálni. De hadd tegyek hozzá valamit. Sokat gondolkodtam ezen a híres-emberek-gyermeke komplexuson. Nem az a gond a híres emberek gyerekével, hogy a papát mindenki ismeri, ő meg pici és nem ismeri senki. Hanem inkább az, hogy a papa nem figyel rájuk. Annyira a saját szobrában él, azt építi, hogy nem képes igazi apává lenni. A Goethék, de még a Karinthyk sem tudják teljesíteni a papaszerepet. E téren én is követtem el hibákat. Szerencsére van egy csodálatos lányom, a Julika, akit nulla éves korától nevelek, ő saját gyártmányú gyerek, a Péter pedig előre gyártott.

Hozott anyagból.

Igen. Éppen mostanában kérdezte valaki, hogy milyen apának tartom magam. Elgondolkoztam, bizony többet kellett volna figyelnem rájuk, amikor kicsik voltak. Dolgoztam, színdarabot írtam, regényt írtam, a gyerekeknek kevesebb jutott belőlem. Most pótolom.

Féltékeny típus vagy-e?

Nem. Annyira nem, hogy ezt meg sem tudnám írni. Tehát kimaradt a drámaírói munkásságomból, pedig alapvető érzés, de én egyáltalán nem ismerem.

Tíz nap különbséggel mind a kettőnknek megjelent egy könyve. A slágerlistán kerülgetjük egymást. Mondhatnám, hol te vagy fölül, hol én. Milyen érzés ez neked? Újdonsült barátok, de riválisok.

Kérlek szépen, ha… akkor most muszáj őszintén elmondanom, hogy ha nem szeretnélek ennyire, akkor lehet, hogy zavarna. Nézegettem naponta

ezeket a listákat, és semmiféle irigységet nem éreztem soha. Kifejezetten szurkolok neked.

Meghatsz. Szakmai kérdéssel hozakodom elő. Mindig nagyon érdekelt, hogyan kell könyvet elkezdeni, illetve befejezni. Egyik könyved úgy kezdődik, hogy voltaképpen azt szeretnéd, ha az olvasó kezdené el.

A *Szeretetkönyv* indul így. Kérlek szépen, ha nekem megvan az eleje, akkor már a vége is megvan. Amikor egy ilyen sűrű pillanat fölvillan, abban már benne van az egész. Ha érzem, hogy jó lesz, őrületes kedvem támad beszélni róla. Tehát a *Szeretetkönyv* azzal kezdődik, hogy adva van az én nagyapám, aki világéletében zárt, befelé forduló, kemény ember volt, akiről azt hittük, nem szeret senkit. Amikor százéves korában haldoklott, ott ültem az ágya mellett, és már alig volt eszénél, hirtelen a csontkarjával kinyúlt, megfogta a kezemet, és azt mondta: Ne menj el!

Legutolsó könyved eleje ez: „Előszó helyett elmondok egy történetet."

Van nekem egy kis unokám, a csodálatosan szép, szőke Petike. Ő is nevel valakit, a képzeletbeli gyerekét, a Lilikét. Sokszor mondja, hogy most nem ér rá, mert a Lilikével kell foglalkoznia, a Lilike ezt csinálta, azt csinálta. Elvittem őt a cirkuszba, a kínai cirkuszt láttuk, talán a világ legjobb cirkusza. Most látott először cirkuszt, repültek, trapéz, egy biciklire fölültek tizenöten, átszálltak a fejünk fölött, és mivel az első sorban ültünk, a beszaladó kínai artistalányok mind puszit dobtak nekünk. A végén be akartam kasszírozni az örömét: Hogy tetszett? Nagyon jó volt, nagyon-nagyon szép. Mi tetszett a legjobban? Legjobban a biciklizés. Hirtelen elkomorodott, és hozzátette: Lilike kicsit unta… Azóta nálunk ez szállóige lett, ha beülök a feleségemmel egy színházba, s utána kérdezem, hogy tetszett, ő pedig azt feleli, Lilike kicsit unta, ez ugye világos beszéd. Na most, én ezt a történetet megírtam. De az igazi lényegét az élet írta meg. Ugyanis másfél év múlva megszületett az unokám kistestvére, a Lilike. A gyerek tudott valamit, amit én nem. Látod, itt ül a Lilike, holnap lesz egyéves.

És máris kicsit unja.

Olyan igazi Skorpió gyerek, szépen mosolyog, derűs véleménye van az egész életről, bölcs, nézd meg az arcát. Faggattam a fiamat, és elmondta, ők is azért mentek bele – neki ugye ez már a hatodik gyereke –, mert a Petike annyira szerette volna. Tehát próbálom keresni a racionalitás

szintjén a történetet, de nem lehet megmagyarázni. A Peti tudott a Lilikéről.

Én ezt száz százalékig elhiszem. Megkönnyebbedett a lelkem, mert én viszont negyven perce azt találgatom, hogy miért szorongatsz kezdettől egy Nagyvilágot, talán fordítottál valamit?

Azért tettem a Nagyvilágba a fotót, hogy ne vedd észre, mit hoztam, ne találd ki időnek előtte.

Azért nagyon erős benned a színész.

Persze. Vonz engem a színház. Ötvenegy éve vagyok a Madáchban. Jóformán többet voltam színházban, mint otthon.

Lehet mondani, hogy kitartó ember vagy, mind a házasság, mind a foglalkozás terén. Valaha régen a Madáchba szerződtettek, azóta ott ülsz, és várod, hogy mi fog történni egyszer csak?

Én maradok. Lehet, hogy nem lesz Madách Színház, de hogy én ott maradok, az biztos. Ugyanilyen csodálatosan egész életre szóló a házasságom is. Az első és utolsó legnagyobb szerelmemmel élek ötvenegy éve.

Elképesztetted a hallgatóságot. Engem csak azért nem, mert tudom ezt rólad. Na… lángra lobbant az egyik reflektor. Míg az operatőr kolléga eloltja, kikívánkozik belőlem, hogy derűs, őszi hangulatú baráti beszélgetésben reménykedtem, nagyon zavarnak a műszaki fennforgások.

Igen, tudom, ne törődj velük. Látod, én sem törődöm. Mondom tovább. Rengeteget foglalkozom párkapcsolati problémákkal, és sokszor eszembe jut, mennyit tudhatok én erről, egy ilyen házasságban töltött életből nézve, van-e jogom hozzászólni ahhoz a zűrzavarhoz és rendetlenséghez, ami a mai világ párkapcsolataira jellemző. Lehet, hogy nincs.

A féltékenység alapérzés e tárgykörben, az tény.

Igazad van. Azt sem éltem át. Talán át is élhettem volna, mert ugye ötvenegy év alatt hatalmas történet egy házasság. Különösen a kezdeti időszakban lett volna rá mód, de akkor én úgy gondolkodtam, hogy valaki, akit szeretek, az vagy az enyém, vagy nem. Ez valahol eldőlt. Ha nem az enyém, azt tudomásul kell vennem.

Amennyiben a kedves nézők úgy vélik, könnyű ezt mondani, nehezebb csinálni, egyetértek.

Hát igen, nem tudom, ez belőlem hiányzik. A mai kor hallatlanul sokat tulajdonít a szexualitásnak. Általában a féltékenységet akkor szokták

érezni az emberek, ha fizikailag megcsalnak valakit. Az az igazi megcsalás, amikor beleszeretünk valaki másba. Vagyis ami a lélekben történik.

Témát váltok. Te majdnem világhírű lettél. Volt egy pillanat, amikor úgy nézett ki, hogy hollywoodi sikerszerző leszel, mondjuk főleg filmíró talán, és drámaíró is, színdarabodat játszották sok helyütt. Megeshetett volna, hogy többé haza se jössz.

Egy rövidebb ideig valóban álltak úgy a csillagok. Mai eszemmel úgy gondolom, nagyon hitvány, boldogtalan ember lettem volna. A számomra fontos könyveket nem írtam volna meg, és nem akadt volna kiadó, amelyik vállalja őket. Komoly gondolatokat ott már akkor sem lehetett kifejezni. Írtam a forgatókönyveket, és nyolcan szóltak bele, ezt is hagyjam ki, azt is hagyjam ki. Itthon vadkommunizmus volt, és, hogy mondjam, még a szabadság látszatát vagy ígéretét is keltette a kinti világ, tehát amelybe beleszagolhattam. Elszörnyedve tapasztaltam, hogy az legalább annyira megnyomorítja a művészt, mint amennyire a kommunizmus. Ahol a pénz diktál, ott az ember nagyon vacakká tud válni.

Péter, hol nem a pénz diktál?

Erről van szó. Most a lehető legnagyobb drámája minden művésznek, hogy a pénz erőszakos nyomását milyen módon tudja lelkileg kivédeni. Mikor írok le egy olyan sort azért, hogy eladhatóbb legyen a könyv, és mikor parancsolok megálljt, hogy ez nem maradhat benne. Szüntelen dráma. Én például úgy érzem, még elfogadható kompromisszumokat teszek, ha a könyv hátlapját erre használom. Oda még elférnek olyan mondatok, amiktől kelendőbb lehet a könyv. De belül már nem. Ez állandó kötélhúzás, mert épp azon a határvonalon táncolok, ahol a mélység és a közérthetőség találkozik. Megpróbálom azokat az ősi, mély igazságokat, amelyek a tradícióból jönnek, a mai világ nyelvén elmondani, amennyire lehet, könnyedén. Ez a legnehezebb dolog, könnyen beszélni nehézről. Sokszor belebukom. Vagy túl tudálékos vagyok, vagy túl populáris.

Visszatérek egy picit a ji-king könyvedhez, mely számomra nemcsak azért fontos, mert imádok játszani azzal, hogy mi lesz, hanem azért is, mert poétikus nyelven írtad meg. Tudom, hogy szent dolog, meditálni kell előtte, mégis veszem magamnak a pimaszságot, előbb hagyom, hogy a könyv átvegye az életerőmet, aztán találomra kinyitom. Árulja el a ji-king, hogy mi fog veled történni 2008-ban!

Ne szúrj ki velem, ha az a kérdés, hogy velem mi lesz, akkor nekem kéne kinyitnom.

Jó. Tessék, vedd át. Míg szeretgeted egy kicsit a kötetet, kérdezek valami mást. Örömkönyv a címe az utolsó munkádnak. 2007-ben minek örültél a legjobban?

2007-ben többször annak örültem, hogy fölkeltem hajnalban, és az emeleten egy ilyen kis kakukkfészekben alszik a feleségem. Még sötét volt, kimentem hajnalban, fölnéztem, mint egy Rómeó, akinek még nem jött ki a Júliája, és boldog voltam. Utána, mikor ő is kijött, nagyon vidám lettem. Sokszor nem is érti, hogy miért ujjongok. Ilyenkor hangosabban beszélek a kelleténél. Azt kérdi: Miért kiabálsz? És én ennek is örülök. Voltak ilyen pici boldog pillanatok, szép számmal.

Akkor most tedd meg nekem azt a szívességet, hogy erősen arra gondolsz, minek örülnél legjobban 2008-ban, aztán üsd fel a könyvet találomra, lássuk, mi jön ki.

Nem volna szabad ezt így, de most az egyszer, kivételesen… Tessék. Ez, kérlek szépen, a huszonkilences, a nehézség legyőzése.

Ki tudod-e olvasni a szövegből, hogy mi lesz az a nehézség, amit le kell győzni?

Azt nem, de annál sokkal fontosabb ez: „Ha igaz vagy és üdv rejlik a szívedben, akkor bármit teszel, sikerrel jársz.” Ismétlem azért, hogy így nem működik ez a könyv. Játékból megtettem, a kedvedért.

Köszönöm szépen. Szeretném, ha a sok technikai zűr miatt eljönnél ide még egyszer, igyekezni fogok elérni, hogy akkor majd minden működjön.

Miklós, ha hívsz, jövök.

ORAVECZ IMRE

Olvasás közben halnék meg

Azt mondtad odakünn, hogy majdnem ide sem értél. Ezt hogyan kell érteni?

Nem találtuk a slusszkulcsot.

Szajlán nem találtátok?

Nem, az apósomék itt laknak Budapesten, ilyenkor ott szállunk meg a feleségemmel és a kisfiunkkal. Persze kiderült, hogy a kabátomba tettem,

mindenki megnézte a kabátomat kétszer, én is, de nem találtuk. Aztán mégis benne volt.

Erről a kabátról van szó?

Erről. Nincs sok zsebe.

Na jó. 1943. február 15-én születtél Szajlán. Az Imre nevet kaptad, germán eredetű, jelentése: hatalmas, híres királyfi. Hat ez rád valamelyest?

Nem. Akkor sem szerettem ezt a nevet, amikor még nem tudtam, hogy mit jelent, de már megbékéltem vele. Volt egy idő, amikor az Oravecz is irritált, különösen, hogy letótoztak miatta néha itt-ott, nem gyerekkoromban, később. Már elfogadtam. Volt egy időszak, amikor még nem publikáltam és nem is írtam, szerettem volna egy másikat, játszottam a gondolattal, hogy fölveszem anyám nevét. Ő Sasvári. Magyarosított név. A nagyapám Stork volt, és a húszas években divatba jött, hogy magyarosították az idegen neveket. Érdekes módon anyám Sasvári, de a nővére Stork, mert ő már akkor rég a világon volt.

Oravecz jelent valamit tótul?

Igen, azt, hogy árvai. Árva megyei. Orava, Oravecz.

Témát váltok. Jól számolom én, hogy te három évet töltöttél külföldön?

Igen, ha összeadom.

Olvastam Kedves John című levélregényedet. Előzetesen azt hittem, Amerikáról szól, de inkább az emberi kapcsolatokról. Az USA miért nem lett alapvető regénytémád, noha éltél ott?

Óvakodtam írni róla, mert ha valaki kijutott az Egyesült Államokba, különösen a hatvanas–hetvenes, de még a nyolcvanas években is, úgy érezte, hogy azonnal meg kell írni, és a legtöbben nem jutottak túl a közhelyeken, hogy nagyok a házak, nagyok az autók. Direkt módon nem akartam írni róla, de a könyvben, amit te levélregénynek nevezel, azért írok Amerikáról, csak áttételesebben. Fontos helyszínként. Családi okokból is közöm van hozzá, az már egy másik történet.

Arra célzol, hogy bizonyos rokonaid kitántorogtak Kanadába?

Nem tántorogtak, nem lehetett tántorogni, nagyon sok pénz kellett hozzá. Először nem Kanadába, hanem az Egyesült Államokba. Aztán, amikor másodszor is kivándoroltak – a nagyszüleimről van szó –, már csak Kanadába lehetett, mert bevezették a kvótarendszert az első világháború után. Apám ott nőtt föl, a nagyapám ott van eltemetve. Családi viszály

folytán tért vissza az apám, meg a nagy gazdasági válság miatt, a nagyanyám, az ő anyja hazahozta. Nem volt még nagykorú, nem töltötte be a huszonegyediket, csak a tizenkilencediket. A kanadai törvények értelmében csak akkor válhatott nagykorúvá és maradhatott volna kint a nagyapámmal meg a többi testvérrel. Biztosan visszament volna, de kitört a második világháború, és aztán jött az, ami jött, tudjuk.

Szerinted hogyan alakul az életed, ha ő kint marad?

Ezzel lehet játszani, játszottam is, de csak játszani lehet vele. Neki mondjuk lesz egy benzinkútja vagy egy autójavító műhelye – műszaki ember volt –, a rokonságban sűrűn előfordult ilyesmi. Akkor én ott szakmát szerzek. De lehet, hogy tovább tanulok, mert szinte mindenki tovább tanult a családból kint is. Tehát tanár vagy orvos vagy mérnök lett. Azt hiszem, ez elsősorban rajtunk múlott volna, az biztos, hogy nagyon sok kellemetlenségtől megkímél a sors. És persze nem lettem volna…

„Az” Oravecz Imre. Akinek Halászóember című verseskötete kapcsán Esterházy Péter azt írta, te népi író vagy. De mit keres egy népi író az Amerikai Egyesült Államok legkifinomultabb értelmiségi köreiben? Campuson éltél, egyetemi körökben tanultál, ösztöndíjasként.

Igen, meg tanár is voltam. Hát, én hamisnak érzem a címkéket, hogy népi meg urbánus, kétségkívül megpróbálják az embert kategorizálni, bajban vannak, ha valaki egyikbe sem illik bele. Én azt tapasztalom, hogy nem tudnak beletenni egyikbe sem. Számomra sosem volt ez probléma egyébként a gyakorlatban. Meg sem fordult a fejemben, hogy nekem azzal kéne foglalkoznom, vagy netán arról írnom bármit, hogyan érzi magát az Egyesült Államokban egy úgynevezett népi író. Ráadásul sem az apám, sem a nagyapám nem volt földműves, az atyai dédnagyapám az volt, a másik oldalon viszont az anyám családjában erdészek voltak, nemzedékeken át. Az erdész annak idején azért úrnak számított, annak cselédei és pásztorai voltak. Nekem egyébként az sem okozott gondot, amikor Budapestre kerültem Szajláról. Azt, hogy hogyan kell bemenni a boltba, már megtanultam Egerben és Szentgotthárdon, mert ott érettségiztem, meg Debrecenben, ahol egyetemre jártam. Persze, volt egy időszak, amikor ennél súlyosabb gondjaim adódtak. Aki osztatlan iskolában végez, az a felét sem tanulja meg annak, amit egy városi a rendes iskolában.

Magyarázd el, hogy mi az az osztatlan iskola, hátha nem mindenki tudja.

Az olyan iskola, ahol egy tanterem van, délelőtt együtt ül a négy osztály alsó tagozat, délután pedig a felső, vagy fordítva. És amíg zajlik az óra egy padsorral, addig a másik három padsor úgynevezett szabad foglalkozást végez, tehát feladatot old meg. Ez egy katasztrófa, mert tulajdonképpen egy óra jut rád naponta. Szajlán így ment, ahogyan nagyon sok helyen. Óriási hátrány, kétségkívül.

Debrecenben végezted az egyetemet, magyar–német szakon. Ez egy teljesen korrekt mondat egy író életrajzában, de utána azt olvasom, hogy 1968-tól 73-ig politikai okokból nem tud elhelyezkedni, szabadfoglalkozású. Mi volt a politikai ok?

Ezt én soha nem tudtam kideríteni, csak találgathattam. Nem azért jöttem Budapestre, hogy író legyek, vagy abból akarjak megélni, tanárként próbáltam elhelyezkedni, nem is Budapesten, tudtam, az nagyon nehéz, hanem Pest környékén. De hiába. Az első külföldi utam alkalmával nem disszidáltam, és mégis, amikor hazajöttem, betiltottak, mintha disszidens lettem volna, nem publikálhattam. Mondták, menjek el Aczél Györgyhöz, nagyon jó ember, írtam neki egy levelet, mert csak így lehetett audienciát kérni, azóta is borzasztóan szégyellem, mert elvtársnak szólítottam a levélben.

Miért, ez akkor olyan volt, mint az adjon isten.

Igen, de azért a szavaknak mégis van egy jelentésük.

Ő nem értette félre.

Ő biztosan nem. Tehát még ilyen is előfordult, hogy az ember nem csinált valamit, és mégis bizonygatnia kellett. Honnan tudhattam volna, hogy miért nem kapok állást? Valahol leírtak rólam valamit.

Valamit írtál, vagy tettél, ami ok lehetett?

Nem, nem. Írtam verseket, nem közölték őket sehol sem gyakorlatilag, kivéve a Hídban Újvidéken, 1968-tól pedig a Magyar Műhelyben Párizsban. De nem úgy kezdődött, hogy eleve nekik szántam, küldtem mindenhova, és mindenhonnan visszakaptam. Valószínűleg már az egyetemen kezdődött a dolog, később hallottam a volt KISZ-titkártól erről, kérdezte, tudom-e én azt, hogy miatta nem mehettem Bécsbe, amikor ösztöndíjat kaptam? Nem tudtam. Olyan verseket nem írtam, amelyekre

direkt módon azt lehetett volna mondani, hogy politikai természetűek, támadom a rendszert.

Sajátságos. Hiszen te akár paraszti származásúnak is minősülhettél, ami egy munkás-paraszt államban előny lehetett.

Ez a rendszer ellentmondásainak egyike. Nem derült ki, hogy miért éppen én, és valószínűleg nem voltam ezzel egyedül. Valahol létezett egy irodalmi osztály, ahol kategorizálták az embert, és a megtűrtbe kerültem.

Amikor nem tudtál politikai okból elhelyezkedni Budapesten, Párizsban és Londonban éltél, írja a lexikon.

Nagyon jól hangzik! Éltem?! Kimenekültem, és végül Londonban kötöttem ki. Akkor nekem ítélték a Magyar Műhely Kassák-díját, ezért mentem Párizsba, és onnan Londonba. A londoni tartózkodásom során kaptam meghívást az Iowai Nemzetközi Íróprogramba, és az itthoni hatóságok a külföldi tartózkodási engedélyem meghosszabbították, teljesen legálisan mentem tovább, ennek ellenére történt az, amit említettem, hogy hazajöttem, és betiltottak.

Ha ez nem indiszkrét kérdés, Párizsban és Londonban miből éltél?

Barátok kegyéből, és mosogatásból, étteremben. A barátok szállást adtak, a mosogatással pedig előteremtettem az élelemre valót.

Ha erre gondolok, máris kisebb hólyagok jelennek meg a bőrömön. Hogy bírtad?

Képzelheted. Nem gumikesztyűben csináltam sajnos, de nem ez volt a legzavaróbb, hanem az, hogy amikor az ember este hazament, nagyon büdös volt, hiába mosakodott meg, a haja teleszívta magát. Nem vendéglő volt, hanem egy kávéház West Hampsteadben, ahol ételt is adtak. Londonban valamiért mindenki mindig sült szalonnát evett tükörtojással, utána nekem el kellett mosnom a tányérjukat, a konyha is ott volt a háttérben, állandóan jött a szag. Azért ki lehetett bírni.

Miért jöttél haza?

Azért, mert jó hazafi vagyok.

Igen, de mégiscsak ott volt a kanadai rokonság.

Nem azért mentem ki, hogy Amerika legyen a végcél, én csak el akartam innen tűnni. Majdnem harmincéves voltam, mire megjelent az első kötetem, eléggé ledorongoló kritikát kapott, nem is nagyon figyeltek rá, és úgy döntöttem, hogy nem akarok író lenni. De nem lebegett előttem konkrétan Amerika, nem is tudtam angolul. Mint nyelvtanár, ezt nem

vettem könnyedén, elmentem egy olyan országba, melynek a nyelvét nem beszélem. Franciául sem tudtam, de volt ez a díj.

Miért nem Németországba mentél, mint német szakos?

Mentem, Münchenben ismerőseim meg is próbáltak nekem ösztöndíjat keríteni az egyetemen, újságíró-ösztöndíjat, valamiért nem sikerült. Gondoltam, elmegyek Párizsba, majd esetleg visszajövök, de… furcsa ezt mondanom, sokáig nagyon szerettem a német irodalmat és a német kultúrát, valahogyan mégis volt bennem egy kis viszolygás. Aztán el is szakadtam tőle, hogy vénségemre visszakényszerüljek a germanisztikához, hiszen tanárként mentem nyugdíjba, német irodalmat tanítottam a Pázmány bölcsészkarán tíz évig, a kilencvenes évek közepétől, ami időnként elég keserves volt, mert teljesen kiszakadtam már a nyelvből is.

Töltöttél egy évet az Iowai Egyetem íróprogramján, ezt említetted, aztán nyelvészetet hallgattál az Illinois-i Egyetemen.

Na ez volt a valódi disszidálás. Az írói válság akkor még tartott, és kiteljesedett bennem, hogy idehaza nem szabad élni közönséges emberként sem, főleg nem szabad családot alapítani. Akkor kerültem Chicagóba. Ott egy barátom tanácsára beiratkoztam az egyetemre, azt mondta, így könnyebb tartózkodási engedélyt kapni, ami óriási tévedésnek bizonyult. Végül politikai menedékjogot kaptam. Csakhogy már hazajöttem, amikor erről értesültem. Évekkel később kezembe is nyomták a papírt, ami persze addigra lejárt, mert egy évre adják.

Mi tartott nekik ilyen sokáig?

Te nem voltál ilyen helyzetben, minden nagyobb amerikai városban van egy úgynevezett szövetségi épület, ahol a szövetségi hivatalok vannak, a bevándorlási hatóság is. Ott olyan hosszú sorok állnak mindig, az utcán is, hogy az elképesztő. Az a benyomásod támad, hogy mindenki Amerikában akar letelepedni. Borzasztóan sok az ember, a hivatal úgy gondolkodhat, hogy nem kell elsietni, tiszta haszon, aki felőrlődik, meggondolja magát, hazamegy. Tudniillik az előírt egy évet kivárni úgy, hogy hivatalosan nem vállalhatsz munkát, esetleg nem tudsz hol lakni, pénzed nincsen, nagyon nehéz. Borzalmas trauma. Ha úgy mész el a hazádból, hogy belátható időn belül nem térhetsz vissza, vagy esetleg soha, az beteggé tesz, az ilyen embert nem volna szabad váratni egy évig, úgy kéne bánni vele, mint a hímes tojással. Az ember sajnos magával viszi azt, ami elől menekülni akar. Amikor harminchárom éves fejjel egyetemista lettem ismét, olyasmit

tanultam, ami alapvetően nem érdekelt, általános nyelvészetet, Chomskyt. Amerikában tanulni kell, nem úgy van, hogy elég a vizsgaidőszakban. Órákon, szemináriumokon felelni kellett, arra készülni, én borzasztóan le voltam maradva, néhány nap pihenőt szerettem volna. Mondták, menj el az egyetem orvosához, pszichológushoz, add elő, hogy fáradt vagy, majd kapsz egy igazolást. És ez az ember borzasztóan hasonlított egy másikra, aki engem a Rudas László utcában többször faggatott. Ott volt a BM útlevéllel kapcsolatos irodája, ahová behívtak akkor is, amikor épp nem adtam be útlevélkérelmet.

Amerikát kimerítettük, figyelembe véve a műsor időkeretét. Annyi mindenről szeretnék még beszélni veled. Például arról, hogy a rendszerváltás egy furcsa pillanatában te a miniszterelnök – Antall József – tanácsadó testületének a tagja lettél. Ez számomra szintén meglepő, mert a mi nemzedékünk úgy növekedett föl a szocializmusnak nevezett valamiben, hogy nem szabad részt venni, belépni, megbízatást vállalni.

Valószínűleg azért, mert te és ti már tudtátok, hogy ez a rendszer sem egészen az, aminek lennie kéne, én meg nem. Naivitás volt részemről, pláne pártnexus nélkül, hogy tehetnék valamit. Nem is voltam itthon a rendszerváltozáskor, Nyugat-Berlinben időztem ösztöndíjjal, egy újabb disszidálás szándékával, a berlini fal leomlott, itthon pedig demokrácia fogadott, és az új kormány. Bizonyos barátaim Antall József körül ügyködtek – később megtudtam, hogy komoly MDF-esek –, attól kezdve engem is mindenki MDF-esnek nézett. Ez nem zavart, teljesen normális dolog, hogy valamilyen párthoz tartozónak tekintenek, noha nem voltam tagja semminek. Azt hittem, a közjó érdekében nekem is meg kell próbálnom tenni valamit. Az lett volna a feladatom, többek között, hogy tanácsot adjak, hogyan lehetne egy olyan intézményt létrehozni, amely az ország kedvező képét közvetíti külföldieknek. Ennek tanulmányozására egy egy hónapos tanulmányúton is voltam az Egyesült Államokban. De ezt nem lehetett kivitelezni, még a töredékét sem.

Meddig csináltad?

Tíz hónapig, beleértve a tanulmányutat is.

Értem. Könyveid bármelyikéről szót ejthetnénk. Kifejezetten elfogult vagyok az 1972. szeptember című művel. A4-es papírokra írtál valamit, tulajdonképpen egy szerelem történetéről, és akkor ezek a lapok

összekeveredtek, így állt elő ez a gyönyörű könyv. A kiadód úgy hirdette, ezek prózaversek. Egyetértesz?

Én nem gondolom, sőt nem is tudom igazából, hogy minek kéne neveznem.

A regény szót ajánlanám.

Az sem pontos, de inkább regény, mint prózaversek. A személy sem azonos végig, mozzanatok vannak benne, alakok, cselekmény szerintem nincs.

Felolvasom a számomra legkedvesebb részt: „Már csak emlék, és annyi év távlatából jelentéktelen apróságnak tetszik, szinte nevetségesnek, hiszen mindössze annyi történt, hogy nélkülem mentél el egy zártkörű intézeti rendezvényre, melyen mint kívülálló nem vehettem részt, és ha csak pár órára is, de függetlenítetted magad tőlem, és bizonytalanságba taszítottál afelől, mi történik ott veled, csak fel-felhangzó, idegenszerű nevetésedből, mellyel először adtad világ tudtára, hogy nélkülem is jól tudod érezni magad, sejtettem, hogy olyasmi, amivel megtagadsz engem, legalábbis én így éreztem, mialatt féltékenységtől mardosva, torkomban dobogó szívvel egész éjjel a szélesre tárt emeleti ablakok alatt ólálkodtam, mint valami tolvaj, aki meglopja titkodat, ma már szinte nem is értem, hogyan viselkedhettem így, ilyen gyerekesen, de akkor nagyon megviselt a dolog, és bár küzdöttem ellene, először rendült meg irántad bizalmam, és te kétségbeesésemet látva hiába törtél össze alkoholmámorban elkövetett bűnöd súlya alatt, mint egy bukott angyal, és romantikus, de őszinte gesztussal hiába ajánlottad fel magad helyett még ártatlan húgodat, én hajthatatlan maradtam, és ez volt az első tüske, melyet azután még több követett, és nem lehetett többé kihúzni.” Megrendítő szöveg. Te hogy állsz a féltékenységgel?

Lehet, hogy az átlagosnál kicsit féltékenyebb természetű vagyok. Vagy inkább voltam. Most már azért nem annyira, az én koromban nem is illik, nem természetes. Valamit meg kellett tanulnunk, mire ebbe a korba jutottunk, némi fegyelmet talán. Utólag, különösen viszonylag magas életkorból visszatekintve minden féltékenység nevetséges.

Utolsó könyved az Ondrok gödre. Ez szerinted családregény vagy faluregény?

Ahogy vesszük. Mondhatjuk azt is, hogy történelmi regény. A faluregény úgy hangzik, mintha volna városregény, meg tanyaregény,

szóval, ez már megint a népi-urbánus témakörbe csábítja az embert. Egy falu a helyszíne az első rész zömének, ennyiben igen, mégsem szerencsés így minősíteni. Nevezhetjük kivándorlási regénynek is.

Mégiscsak egy falu története is benne van a könyvedben, olyan gusztussal írsz Szajláról, mit esznek ott, hogyan élnek, hogy kedvem támadt elautózni Szajlára, és megnézni.

Ne tedd! Nagy csalódás érne. A könyvbeli Szajla már nincs, még a későbbi sincs már, amit én ismertem, nemhogy ez.

Becsavarogtad a világot, „Amerika, London, Párizs, kérem, maga nem normális”. De most újra szajlai lakos vagy. Megint. Nem budapesti.

Te, hát én majdnem negyven évig laktam Budapesten. Elegem lett abból, hogy ha kimegyek az ajtón, már nem vagyok otthon. Folyton eláztatnak föntről. Nincs kertem, nincs udvarom, a zajról meg a rossz levegőről nem is beszélek. Miért Szajla? Valami közöm mégiscsak van a faluhoz, ehhez is, a mostanihoz. Ott tudtunk építkezni.

Modern házat építettél vagy falusiasat?

Hát nem is tudom. Építkeztél már? Utólag látod, hogyan kellett volna. Biztos, hogy nem olyat épít az ember, nem olyat építenek neki, amilyet ő akart. Esetleg ő nem jól akarta. Jól néz ki, azt mondják, de se nem városi, se nem falusi, nem szerencsés küllemre. Pici ház, nem egy palota.

Hányan lakjátok?

Hárman. Feleségem, kisfiam és én. Van egy nagyfiam is, de ő külföldön tanul. Kínában.

Mindig meglepsz valamivel.

Ehhez semmi közöm, illetőleg lehet, hogy van, de nagyon áttételesen. Amerikában velem volt, kétnyelvű gyakorlatilag, hozzám nem is beszél magyarul. Idehaza elvégezte a bölcsészkart, amerikanisztika szakon. De már elég jól megtanult kínaiul előtte. Kínában orvostudományt tanul.

Akkor te nagyon sokáig fogsz élni, ha hazajön.

Ha hazajön.

Egyik rövid költeményed idézem: „Középkorú férfi születésnapi verse. Lelkem magányos feketerigó, dideregve gubbaszt az öregedés kopasz fáján.” Nem hangzik biztatóan. Sokat foglalkozol az öregedéssel.

Ne kérdezd, hogy miért!

Rendben. Mit gondolsz, mi sújt a legjobban az öregedésben?

Az, hogy nem lehet ellene semmit tenni. Átéled, hogy minden hanyatlik. Tehát egy ponton túl semmit sem tudsz úgy megcsinálni, ahogyan régen, vagy egyáltalán nem. Ugyanakkor vannak dolgok, amiket tovább kéne vinni, bármi áron. Amikor én ezt írtam, nem volt még meg a kisfiam…

Tehát azóta, hogy a lelked magányos feketerigóként dideregve gubbasztott, született még egy gyereked.

Azóta egy sárgarigó gubbaszt. Igen, van egy kétéves kisfiam. Mátyás. Oravecz Mátyás Lőrinc.

[Megcsörren a mobilja.]

És most telefonál a fiad.

Elnézést kérek, elfelejtettem kikapcsolni. Nem a fiam, a feleségem lett volna.

Azonnal menj haza?

Talán azt hitte, már vége a műsornak. Azt hittem, rövidebb lesz.

Ennél is rövidebb? Rákapcsolok. Mit gondolsz, Mátyás szajlai lakos lesz, mondjuk, húszévesen?

Lehet, hogy nem.

Másik kontinensre költözik? Nálatok ez nagyon megy! Amerika, Kína…

Igen, sajnos. Azért jobb volna ott maradnia mindenkinek, ahol született és fölnőtt. De néha másképp alakul.

„Azt szeretném, ha könyvvel a kezemben, olvasás közben halnék meg." Ezt egy könyvheti megnyitóra írtad. Teljes szívemből kívánom, hogy így legyen.

Kösz!

Nemrég vesztettük el Szabó Magdát, ő így halt meg. Könyvvel a kezében elaludt.

Írta a könyvet vagy olvasta?

Olvasta. Tulajdonképp nem könyv volt, hanem egy folyóirat. A Magyar Tudomány. Te mit választanál erre a célra?

Mit olvasnék majd akkor? Kosztolányit, mondjuk.

Melyik könyvét?

Bármit Kosztolányitól.

Kedves Imre, köszönöm ezt a szép estét. Ami rajtam múlik, azt meg fogom tenni, hogy ez történjen utolsó óráidban.

Bízom benned.

ZILAHY PÉTER

Berlin nem drágább, mint Budapest

Ritkán vagy Magyarországon. Szinte soha, vagy csak napokra. Miért élsz így?

Az elmúlt hónapban háromszor voltam itthon. Összesen mintegy tíz napot. Körülbelül harminc százalék. Ez nem volt mindig így, általában évente olyan két-három hónapot voltam távol. Most egy picit fordult a kocka.

Mi ennek az oka?

Olyan dolgot írok, amihez nyugodt környezetre van szükség, Magyarországon enyhén szólva idegbeteg a hangulat, itt nehezebb elmélyülni.

Mikor érkeztél?

Tegnap délután.

Repülővel vagy autóval?

Repülővel. Már a reptéren volt némi ideges toporgás, a csomagok felé tett lépések gyorsabbak és türelmetlenebbek, mint Berlinben. Aztán belekerültem a csúcsforgalomba, az is bonyolultabb Budapesten. Berlinben lebombázták a gyárakat, nincsen ipar, olyan csúcsforgalom sincs, mint nálunk. A belvárosban ebédidőben vannak a legtöbben az utcán, főleg nyugatnémetek, akik felvásárolták a jobb házakat, hetven százalékban kicserélődött a lakosság.

A te külföldi életed főleg Németországban folyik?

Most igen, korábban Rómában voltam, azelőtt New Yorkban.

Azt azért tudod, hogy ez nem szokás a nemzedékedben, a harminchét év körüliek inkább a Zichy Jenő utca és a Nyugati tér között szoktak utazgatni.

Utaztam én a Zichy Jenő utca és a Nyugati tér között eleget, fel tudom mérni a távolságot, de mint mondtam, most egy olyan munkában vagyok, amelyhez jobban fekszik a Bergmannstraße és az Auguststraße közötti tér. És Berlin nem drágább, mint Budapest.

Komolyan?

Ha élelmiszerüzletbe megyek, olcsóbb, ha ruhát akarok venni, akkor is. Van, ami drága, de általában egy normális étterem nem drágább, mint

itthon. Berlin olcsó város. A lakbér egy picit magasabb, de az is attól függ, hol laksz. A belvárosban talán drágább, de nem sokkal, ahhoz képest, hogy Londonban vagy Párizsban ötször annyiba kerülne egy hasonló lakás.

Értem. Ismeretségünk úgy kezdődött, hogy egy könyvkiadónál jelentkeztél kézirattal, a könyvkiadó alapítói közé tartoztam valaha, mire te jelentkeztél, már nem volt hozzá közöm.

Igen, de öt évvel azelőtt még volt közöd hozzá, egyszer a Vörösmarty téren odajöttél a Könyvhéten, és megkérdezted, hogy volna-e kedvem adni valamit nektek. Mondtam, hogy még nincsen alkalmas szövegem. Öt év múlva, mikor lett, már nem voltál ott.

Lapzártáig három köteted jelent meg. Az utolsó ablakzsiráf olyan sikeres, alig tudtam olyan külföldi országban járni, ahol ne jelent volna meg. Hogy történt ez?

Akkoriban még nem voltak Magyarországon ügynökök, akik vitték a szerzőket, most már sok írónak van ügynöke. Velem együtt senki sem gondolta, hogy a könyvem eladható lenne, annyira magyar a téma, és a magyar ábécé az alapja. De miután megjelent három-négy nyelven, kíváncsi lettem, mit tudnék én magam kezdeni a könyv menedzselésével. A bolgár kiadás volt az első, teljesen magától fölhívott a fordító, hogy tetszik neki, és csinálná. Aztán kijött hollandul, olaszul és szerbül. Kiderült, hogy a nyugati országokban többet fizetnek, és az is, hogy vannak nemzetközi fesztiválok, ahol találkozhatok sok kiváló íróval. Jól futott a könyv, és mivel nem volt senki, aki jobban csinálta volna, hát én képviseltem magam.

Rosszakaróid szokták mondani, te azért vagy ilyen sikeres külföldön, mert elintézed. Könnyítsük meg a dolgukat. Hogyan kell elintézni?

Csak annyit tettem, hogy nem kerültem el azokat a helyzeteket, amelyekből kisülhetett valami. Tehát amikor találkoztam olyan emberekkel, akik érdeklődtek a könyv iránt, elmondtam nekik, miféle szövegről van szó, és ha példányt akarnak, itt és itt kaphatnak. Semmi mellébeszélés. Volt, akinek ez blaszfémiának tűnt, mondván, az író, az csak írjon. De legyen inkább rossz hírem, mint hogy hülyén haljak meg. Segíteni kell a könyvnek, hogy eljusson az olvasóhoz.

Ehhez azért szükséges, hogy beszélj idegen nyelveken, ugye?

Az nem árt. Miután sok országba meghívtak, kialakult egy műsorom, amely részben a könyvre, részben a CD-ROM-ra épült, amit hosszú évek

munkájával hoztam össze. Ez a show 28 országban járt, néha nyolc színésszel, néha kettővel. A legjobb színpadokon léptünk fel világszerte, ahol kiadók is felbukkantak, akik gyakran beleszerettek a könyvembe.

Saccold meg, hány százalékot jelent egy könyv világ körüli futásában az, ha a szerző személyesen szolgálja az ügyet, és hányat maga a szöveg.

Az elején a szerző többet nyom a latban. Különösen, ha olyan országból érkezik, mint a miénk, amit sokan nem ismernek. A döntéskor azonban már a könyv számít, mert egyetlen racionálisan gondolkodó kiadó sem foglalkozik olyan dologgal, amiben nem lát fantáziát. Akkor sem, ha a szerző sztriptíztáncos, és minden felolvasáson eljárja a kólót meztelenül.

Berlin melyik kerületében laksz?

Kreutzberg. Az egy jó nagy városrész, az egyik fele inkább multikulti, törökök, vietnamiak, portugálok, franciák, ez volt a Fal közelében, a másik rész, ahol én lakom, inkább német, a bohémebb fajtából, az átmenetek a kettő között utcafüggően jelentkeznek néha váratlanul.

Amikor kint vagy, veled van a család? Vagy ők inkább itt?

Általában velem vannak, ritkábban itt. A gyerekek iskolába járnak, ennek folytán beszélnek több nyelven. A lányom úgy beszél németül, mintha ott született volna.

Van egy Zilahy Lajos nevű klasszikus kolléga, ő is szerette az életét külföldön tölteni. Nem tudom, ismeri-e a mai olvasó, mondjuk a Halálos tavasz című regényét, vagy A Dukay családot. Aztán vett egy házat valahol Jugoszláviában, talán Novi Sadon, és haza akart települni a hetvenes évek elején, de mielőtt megtehette volna, meghalt. Fűz-e bármilyen szál ehhez a Zilahyhoz?

Erre inkább nem válaszolnék, viszont elmondom, hogy Zilahy Lajos nem akart emigrálni, el kellett mennie, mivel a polgármester lányát vette feleségül, és a rendszer ellenségének tekintették. Később folyamatosan haza akart jönni, viszont minden héten jelentenie kellett egy CIA-tisztnek. Őszinte ember volt, elmondta, haza akar telepedni. Mivel erősen balos volt, Kádárék is azt akarták, hogy hazajöjjön, de az amerikaiak nem engedték.

Nem válaszolsz, hogy rokonod-e. Rendben, de miért nem?

Ez egy régi meccs. Amikor igennel válaszolok, nem hiszik el, amikor nemmel, azt sem, állandó konfliktusforrás, és nincs semmi jelentősége a dolognak.

Tegyünk egy próbát! Elhisszük, ha igen?

[Nézők] El!

Tehát: rokonod vagy sem?

Egyáltalán nem. Van egy barátom, akit úgy hívnak, hogy Nicholas Shakespeare, egyszer elbeszélgettünk erről, és mélységesen egyetértettünk. Egyszerűbb, ha az ember nem válaszol.

Noha ő is azt felelte volna, Zilahy Lajos nem rokona. Csak a Shakespeare Vilmos.

Pontosan.

Életrajzod meglehetősen rövid. Az ELTE bölcsészkarán filozófiát tanultál – értem. Anglisztikát tanultál – értem. Kulturális antropológiát tanultál – nem értem.

Pedig ez a legegyszerűbb, ezen a tanszéken különböző népek és kultúrák fejlődésével és tulajdonságaival lehet foglalkozni, egészen a mai napig. Tanulmányozhatom a magyar punkokat is, ez a különbség az etnográfia és a kultúrantropológia között.

Kulturális antropológiából szerzett diplomával mihez kezdhet az ember?

Taníthat kulturális antropológiát. Miért, a filozófiával mit lehet csinálni? Filozófiát is taníthatnék, de én abban a rendszerben nőttem fel, ahol még kíváncsiságból tanultunk, és nem volt karrierlehetőség, tehát egyáltalán nem gondoltunk arra, hogy a diploma bármire használható volna. A barátaim közül többen tanultak kínaiul vagy arabul, amit szintén nem lehetett könnyen hasznosítani. Volt idő, ráértünk. Más volt a barátság is, bárkihez nyugodtan bekopoghattál este tíz után, telefonhívás nélkül, nem is tudtál volna telefonálni a legtöbb esetben, mert nem volt telefonod. Nekem nagyon jól jött, hogy két különböző rendszerben éltem, s a kettőt össze tudom hasonlítani.

Úgy folytatódnak a rólad szóló adatok, hogy rövid időre egyetemi oktató lettél. Melyik egyetemen oktattál, és mit?

A Műszaki Egyetemen. Külföldi diákoknak tanítottam magyar irodalmat.

Megdöbbent, hogy ott tanulnak ilyesmit.

Tulajdonképpen más egyetemekről jött a többség, csak a Műszaki Egyetem adta a termet. Az összes Magyarországon tanuló külföldi diák felvehette ezt a speckollégiumot. Angolul tanítottam angolra fordított kortárs magyar szerzőket. Élveztem egy darabig, de nem volt soha célom,

hogy hosszú távon tanár legyek, azt hiszem, három vagy négy szemeszter után hagytam abba. A szüleim viszont a Műszaki Egyetemre jártak, a villamos karra, tehát ugyanazokban az épületekben tanítottam, ahol ők tanultak.

Ők mit szóltak ehhez?

Örültek.

És ahhoz, hogy író lettél, mit szóltak?

Annak sokáig nem örültek. Aggódtak, miből fogok megélni. Ilyen ügyes fiú, mint én, miért vesztegeti az idejét egy ilyen…

Link szakmával? Ámbátor megjegyezném, hogy ezután a Link nevű kétnyelvű irodalmi folyóiratot szerkesztetted az interneten.

Többen csináltuk, novellákat tettünk föl, magyarul és angolul, amerikai és angol szerzőket fordítottunk magyarra, és magyar szerzőket angolra, ez szintén úttörő vállalkozás volt, amilyen akkoriban nem létezett még, ezzel kapcsolatban sok levelet kapok a mai napig.

Megélhetés volt, vagy szenvedély?

Egyik sem. Megélhetési munkát nem nagyon végeztem még. Sosem volt hagyományos értelemben vett munkahelyem, ahol fizetést adtak volna.

Most például miből élsz?

Az írásból. Tehát könyvbevételekből, de nem az itteniekből.

Három plusz 1 című kötetedben hét műfaj található. Azok az idős írók, akik engem oktattak, hogy mi is a teendő, azt mondták, nincs veszélyesebb, mint egy ilyen vegyes kötet. Hallottál-e erről az előítéletről, és ha igen, miért nem törődtél vele?

Én sosem törődtem a kritikusokkal vagy a közönséggel, úgy értem, nem akartam nekik megfelelni. Olyat írok, amit szeretnék. Ez a könyv először Németországban jelent meg, aztán horvátul egy rövidebb verzióban. Gyakorlatilag a könyv kezdetei egy német intézethez kötődnek, ahol a francia igazgató megkérdezte, nem tudnék-e egy könyvet összerakni, mert nagyon szeretne valamit kiadni tőlem. Megcsináltam, de túl szűk volt a határidő, nem egészen olyan lett, amilyet akartam. Ezért később magyarul már egy bővített változat jelent meg.

Így kezdődik az előszó: „Egy fiatalabbnál is fiatalabb szerző könyvét tartja kezében az olvasó, noha ez a fiatalság nem feltétlenül az író korából fakad. Egy játékos játékos könyve ez, aki költőként a rulettasztalnál kereste kenyerét.” Krupié voltál?

Nem, szerencsejátékos.

Ruletteztél, és a szerény nyereségből eltartottad magad.

Volt, amikor nem is olyan szerény. Nem mindig nyertem, de többnyire igen.

Az egyik írás alatt az áll, hogy a Süddeutsche Zeitungban jelent meg, a másik alatt az, hogy a Frankfurter Allgemeine Zeitungban, és így tovább. Hogyan kerülsz te ezekbe az újságokba, honnan tudják, hogy van egy Péter Zilahy vagy inkább Zsihaly, az egyik német rádióban így hallottam.

Mindegyik műsorban más vagyok, Dzsihaly, Cihály, van körülbelül kétszáz elírása a nevemnek. Úgy kezdődtek a kapcsolatok a német lapokkal, hogy a könyvem Németországban nagyon jó recenziókat kapott, a Frankfurterben kettőt, a Süddeutschében is kettőt. Jött az amerikai elnökválasztás, és fölkértek vagy húsz írót, különböző országokból, hogy írjunk róla, jósoljuk meg, ki fog nyerni.

Eltaláltad?

Igen, ekkor választották meg a fiatalabb Busht másodszor. Ilyenkor rövid, vicces, blikkfangos cuccot várnak. Soha életemben nem írtam újságba, Magyarországon sem, így ez kihívás volt. Úgy fejeztem be: A Demokrata Pártnak szüksége van egy új Terminátorra. Ez tetszett a szerkesztőnek, utána folyamatosan jöttek a felkérések, amelyek nagy részét visszautasítottam, de néha akad olyan, ami engem is érdekel. Persze mindent magyarul írok, és lefordíttatják. Magdalena Ochsenfeld szokta fordítani, aki Frankfurtban lakik.

A magyar írók futballcsapatának egyik játékosa, tornák szervezője vagy. Mondták-e már rád, hogy te vagy a focisták között a legjobb író?

Nem.

És azt, hogy az írók között a legjobb focista?

Azt pláne nem.

Focistakarriered meglep, viszonylag könnyű csontú vagy, ha ezt elfogadod.

A vékony csontom néha eltörik, viszont a könnyűség előnye, hogy sebes vagyok, mint a szél. Mostanában a német írók válogatottjában szoktam játszani, ahol rendszeresen kapok labdát, és elég jól érzem magam ott. Lőttem tizenhárom gólt, most éppen én vagyok a gólkirály.

Más sportot is űzöl?

Most már nem, úszni nagyon szeretek, amikor tehetem, úszom. Régebben pingpongoztam, de ahhoz kell egy jó partner.

Tanítottál külföldön?

Igen, az NYU-n, a New York Universityn, magyar irodalmat és közép-európai irodalmat. Ami elérhető volt angolul, mert oda kellett adni a könyveket a diákoknak, hogy el tudják olvasni.

Nagyjából szabadúszva töltöd az életedet. Gondolod, hogy ez így megy a nyugdíjig, ha ugyan lesz nyugdíjad egyáltalán?

Nem lesz nyugdíjam, ez egészen biztos, és ha rajtam múlik, így telik majd az életem.

Ha az a korlátlan lehetőségem volna, hogy pénzösszegekkel határ nélkül ki tudnálak stafírozni, illetve bármilyen pozícióba el tudnálak helyezni a nagyvilágon, akármi lehetnél, egyetemi professzor, újságíró, filmíró Hollywoodban, mit kérnél?

Nem szeretnék változtatni az életemen.

Két gyereked van, és nagy adag bizonytalanság az egzisztenciádban. Nem baj?

Szerintem rosszabb volna, ha sok pénzem lenne, de megkeseredett vagy hatalmával visszaélő embert látnának bennem a gyerekek. Az életstílus, amit tőlem láttak, fontosabb, mint az anyagi háttér. A gyerekeimet nem fogják hülyére venni, mivel élni tanulnak.

Nem tartasz attól, hogy világcsavargót nevelsz belőlük?

Nem. Én mindig hazajövök. Soha nem éreztem, hogy elmentem volna, sőt legtöbbször úgy érzem, hogy akkor kezdődik az utazás, amikor hazaérkezem, mert akkor más szemmel látom az otthonomat. Ezt a szabadságot a gyerekeimnek is biztosítani akartam, döntsék el ők, hogy mit kezdenek vele. Semmiképpen sem akartam, hogy be legyenek zárva egy országba, és azért legyenek magyarok, mert nincs más választásuk. Legyenek azért magyarok, mert jó magyarnak lenni.

Jó magyarnak lenni?

Mindennek ellenére igen. Én nem szándékozom meglépni, mert tényleg azt gondolom, hogy Magyarországon fogom tölteni az életem nagy részét. Eddig is úgy tettem, csak szeretek elmenni. Nagyon jó elmenni innen, de visszajönni is jó.

FÖLDÉNYI F. LÁSZLÓ

Vannak pillanatok,
amelyekért érdemes élni

Bizonyos írók, talán a többség, sokat tesznek azért, hogy megkönnyítsék olvasóik dolgát, mások viszont épp ellenkezőleg. Ők úgy vélik, hogy az irodalom templom, nem is baj, ha oda nem mindenki léphet be. Hamvas Béla fejti ezt ki például. Neked mi a véleményed?

Én nagyon könnyen olvasom magam… ha már egyszer megírtam, ami nem megy olyan könnyen. Sajátos határmezsgyén mozgok én, mert a szó eredeti értelmében nem szépirodalom, amit írok, tehát nem regény, nem novella, de tudományos szakmunkának sem tekinthető. Ennélfogva érthető, ha nem mindig olyan könnyen érthető, mint egy köznapibb nyelvet használó szöveg.

Tanítasz az egyetemen, bizonyára vannak írónak készülő tanítványaid. Ha megmutatják a munkáikat, melyik út felé tereled vagy tanácsolod őket?

Nem így vetődik fel a kérdés. Ha elolvasok valamit, akkor egyszerűen azt próbálom nézni, működik-e. Ennek megítélésében van gyakorlatom, hiszen én is mondatokat írok, és a mondatokkal való küzdelem az írás lényege. A legtanulságosabb ezzel kapcsolatos élményem az Új Hold antológiához és Nemes Nagy Ágneshez fűződik.

Kérlek, mondd el, mi volt az Új Hold, talán ez ma már nem köztudott.

A negyvenes évek végén egy híres folyóirat volt, többek között Nemes Nagy Ágnes, Domokos Mátyás, Pilinszky János, Rába György, Mándy Iván és Szabó Magda voltak a főbb szerzői és munkatársai. A nyolcvanas évek vége felé újra megindulhatott, addigra már a nagy öregek orgánumaként, évi két vastag antológia formájában. Ebben megjelent a könyvem egyik fejezete. Nemes Nagy Ágnes olvasta először, és dühös volt, így nem lehet írni. Mondatokat pécézett ki, késhegyig menő vitákat vívott velem. Ez érdekes írói iskola volt. Azt mondta, a gondolataimmal nem ért egyet, de ha már ragaszkodom hozzájuk, jól kéne megírnom őket. Mondatról mondatra haladtunk, lassan, alaposan, néha éjszakánként is felhívott. Tanítványává fogadott. Pedig amit én csináltam, az nem az ő műfaja, nem az ő ízlése. Nem is értett egyet a mondandómmal, mégis tudott segíteni.

Ő azon dolgozott, hogy az olvasónak könnyebb legyen, vagy azon, hogy a hozzá hasonló literátoroknak tessék?

Azt hiszem, csak az érdekelte, hogy a gondolat és a kifejezésmód egységet alkosson. Azóta is sokat gondolok rá, s írás közben hallom az ő szigorú őrmesteri hangját. Nagyon kedves volt, de hihetetlenül szigorú, kompromisszumot nem ismert. Egyébként az, hogy a mondatok bonyolultak vagy egyszerűek, nem attól függ, hogy az ember mit határoz el, hanem valamiképp az adott munka kialakuló szabályaitól. Utolsó könyvemben, amit Kertész Imréről írtam, már nagyon rövidek a mondatok.

Debreceni vagy. Ez mennyire fontos adat?

Első tizennyolc évemet töltöttem Debrecenben. Ez egy arcát elveszítette város, összehasonlítva más hasonló méretű magyar településekkel, szétterülő, inkább nagy falu. Viszont nagyon erős a vallási hagyomány. Én egy olyan családba születtem bele, ahol az egyik ág igazi debreceni, tehát a legkeményebb kálvinista puritán hagyományokat követte, míg a másik ág a legbarokkosabb katolikus elveket vallotta. Mindez olyan családi feszültségekhez és viszályokhoz vezetett, amelyeket Debrecenben átélni nagyon mulatságos volt.

Te melyik oldalra álltál?

Egyikre sem, abban az értelemben, hogy én nem vagyok hívő, nem járok templomba, de mind a két hagyományrendszert örököltem, jó és rossz oldalaikkal együtt.

Nagyon meglepsz. Annyit írsz Istenről, hogy meg voltam győződve arról: ha valaki, hát te hívő ember vagy.

Nem, ez azonban nem jelenti azt, hogy ne élnék át istenélményeket, függetlenül a hittel kapcsolatos személyes helyzetemtől. Amikor azt mondjuk, valami isteni, nem föltétlenül jut eszünkbe a Bibliában vagy más vallások alapkönyvében szereplő istenalak. A régiek, mint azt a könyvemben olvashattad, kora keresztény szekták és pogányok nagyon sokféle tevékenységben vélték fölfedezni Isten jelenlétét, hogy csak két példát mondjak, a csettintésben, sőt a szellentésben is. Adódnak olyan pillanatok, amikor megáll a levegő, például színházban vagy koncerten, amikor úgymond átsuhan az angyal a termen. Mind az előadó, mind a néző érzi, hogy valami itt történt. De nem kell föltétlenül az Istent emlegetni. A régiek ilyenkor Isten jelenlétére gondoltak. Ezek az isteni pillanatok.

Például meglátsz valakit, beleszeretsz. Nem lehet pontosan tudni, mi történt.

Szerelem első látásra, esetleg?

A szerelmet és az istent Platón óta az európai kultúrában azonosítani szokták.

Egyik könyvedben idézed a delphoi jósda két híres feliratát. Az egyiket sokan úgy fordítják: Ismerd meg önmagad. De Hamvas Béla és Müller Péter szerint a szöveg értelme ez: Ismerd meg a benned lakó istent. Szerinted melyik a helyes változat?

Szerintem a többségi álláspont a jó. A mondatban az isten szó nem szerepel. Ismerd meg önmagad. Aztán hogy mire bukkansz magadban e megismerési folyamat során, az már más kérdés. Minél beljebb hatolsz, annál rejtelmesebbnek fogsz látszani. Freud azt mondaná, ismerd meg a benned lévő tudattalant. Szókratész pedig azt, hogy ismerd meg a benned lakó démont. Én saját magammal is beérem, magam megismerése is embert próbáló feladat.

Értem. Tudom, hogy feljöttél Budapestre, és angol–magyar szakot végeztél. Ehhez képest 1975-től 1987-ig a Színházi Intézetben dolgoztál. Váratlan fordulat. Mit csináltál te ott?

Tulajdonképpen parkolópályán voltam, és írtam a könyveimet. Amikor befejeztem az egyetemet, Almási Miklós volt az intézet igazgatója, ő tanított engem, és odavett. Almási sem foglalkozott túl sokat színházzal, olyan embereket vett oda, akikről sejtette, hogy a csekély hivatali munka mellett – egyszer-kétszer kellett csak bejárni – valami nagyobb szabású munkán dolgoznak. A szocializmusban ez így ment. Esterházy Péter is matematikusként dolgozott valami intézetben.

Miért hagytad ott az intézetet, ha ennyire jó volt?

Elment Almási, és akkor aztán én is távoztam, szabadúszó lettem. Az néhány évig nagyon jó dolog, akkor is, ha anyagilag nem mindig egyszerű.

Nem sokra rá megkaptad a DAAD-ösztöndíjat, egy évre Berlinbe kerültél. Egészében is úgy tetszik, mintha a német nyelvnek és kultúrának sokkal nagyobb szerepe volna az életedben és a munkásságodban, mint az angolnak, noha angol szakot végeztél.

Bonyolult történet. Angol tárgyú volt az első könyvem, Defoe-ról írtam. Érdekes, hogy Osztovits Levente volt a szerkesztője. Osztovitscsal úgy kezdődött a kapcsolatom, hogy valamivel korábban írt egy színdarabot,

amiről én nagyon ledorongoló kritikát tettem közzé, tulajdonképpen sárba tiportam. Fiatal voltam és kegyetlen. Néhány hét múltán úgy adódott, hogy összeismerkedtünk, bennem megfagyott a vér, de ő nagyon kedvesen azt mondta, nahát, te írtad rólam azt a szörnyű kritikát? nem is gondoltam volna, hogy egy ilyen fiatal ember! – és mosolygott. Ezek után ő kért föl arra, hogy az Európa Kiadó sorozatába én írjam a Defoe-ról szóló kötetet.

Nagyvonalú ember volt.

Ugye? És nagylelkű is. Ritkaság az ilyen. Szegény meghalt, hamarabb a kelleténél.

A nagylelkűek hamar halnak.

Sajnos.

Kritikáról szólván, A medúza pillantása című könyved elején van egy idézet. „Így szól Jánoshoz: (nyilván az Isten) Hogy valójában ki vagyok, egyedül én tudom, senki más. Engedd megőriznem, ami az enyém, és elégedj meg azzal, hogy bennem nézd, ami a tiéd.” Voltaképpen a szerzőknek ezt kéne üzenniük a kritikusoknak. Egyetértesz ezzel?

Igen, feltétlenül. Bár nekem ez nem jutott eszembe, amikor írtam, de jól rátaláltál, pontos.

Mindenesetre ott tartottunk, hogy angolosként Defoe-ról írtál egy könyvet.

Aztán másokról is, hosszabb-rövidebb darabokat, és nagyon sokat jegyzeteltem. Egyre több szövegem lett, ami nem tartozott a szorosan vett tárgyamhoz, amellyel éppen foglalkoztam. De nagyon megtetszett ez vagy az az idézet, vagy annak kapcsán eszembe jutott egy gondolat. Ezeket a jegyzeteket beraktam egy fiókba, mint használhatatlan anyagot. Néhány év elteltével arra gondoltam, azt teszem, amit Szabó Dezső tett. Róla olvastam, hogy nyelvésznek készült, és amikor rájött, hogy nem ő lesz a világ legnagyobb nyelvésze, fogta magát, és az összes céduláját elégette, amit az elmúlt tíz évben gyűjtögetett, és elment szépírónak. Én is erre készültem, mert lassan minden fiókot elfoglaltak. De égetés előtt azért beleolvastam, és kiderült, hogy ott volt egy könyv a fiókban, amelynek a megírására nem készültem. Az derült ki, hogy miközben gyártottam a tudományos könyveket, valójában egészen más érdekelt, valami nagyon személyes. Csak erről én magam sem tudtam. Így született az első fontos munkám, a *Melankólia*, mely 1984-ben jelent meg.

Bajban volnék, ha meg kéne mondanom a műfaját.

Én is. De talán esszé.

Az úgynevezett esszéket csak görög és latin szótárral a kezemben szoktam tudni olvasni, és az esetek többségében nagyon unom. A Melankólia ehhez képest lábjegyzetek nélküli, forró, olvasmányos, inkább vallomás.

Akkor mondjuk úgy, hogy esszé, a tizenkilencedik századi értelmében.

A fájlokat be kell zárni. Kérlek, folytasd, hogyan jutottál el az angoltól a németig.

A *Melankólia* témájával kapcsolatban egy Caspar David Friedrich nevű festőre bukkantam, akiről addig soha nem hallottam, és elkezdtem írni róla, noha se művészettörténész nem voltam, se germanista. Őmiatta kezdtem beutazni Németországot, elsősorban a keleti felét, aszerint, hogy hol találhatóak a képei. Ennek kapcsán kezdett érdekelni sok minden, ami a német kultúrával kapcsolatos, és valahogyan így keveredtem át az angolból. Ennek eredménye lett végül a két talán legfontosabb munkám, *A festészet éjszakai oldala*, illetve a *Berlin sűrűjében*. Nem tudatos döntés volt, de azt hiszem, nem is véletlen. A németek, elsősorban az említett festő, olyan témákat jelenítenek meg, amelyek hozzánk, magyarokhoz közelebb állnak, mint amiket egy angol, francia vagy olasz mutatna be. Ha röviden kéne összegeznem, a történelemmel való furcsa viaskodásról van szó, ahogyan belebonyolódunk a saját ingoványunkba, és a végén már nem látjuk a fától az erdőt. Az ilyesfajta témákra mi magyarok vevők vagyunk, s szerintem a németek is ezért vevők ránk.

A festészet éjszakai oldala három nagy képzőművészről szól. A bevezetőben azt írod, hogy amikor nekiláttál, Friedrichről például még nem hallottál, de képeit alkalmasnak találtad, hogy önmagad elől egérutat nyerhess. Szakember esetén meglepő, hogy olyan tárgyat választ, amelyben még nem járatos.

Rettenetes szerelmi drámába bonyolódtam bele, és az elől futottam el Drezdába, ahol azután rábukkantam Friedrichre.

Szerelmi bajok esetén a magam részéről írni próbálok róluk. Te viszont inkább Friedrich képeit kezdted elemezni.

Igen, bár épp akkor írtam egy hosszabb értekezést a szerelemről is. Nem mintha ez megoldott volna bármit. Arra jutottam, hogy vannak pillanatok, amelyekért érdemes élni. Akkor is, ha földre terít, és átmenetileg kinyír.

Friedrich nagyon sokat segített, mert dolgozhattam, az elterelte a figyelmemet, és közben dolgozhattam magamon is.

Jelenleg az Eötvös Loránd Tudományegyetem összehasonlító irodalmi és kulturális tanszékén oktatsz. Ehhez képest a festészetről írsz, meg absztrakt témákról, istenről, filozófiáról. Mit keresel te az irodalmi tanszéken?

Te is úgy mondtad, irodalmi és kulturális tanszék, tehát az irodalom és a társművészetek kapcsolata a tárgy, oda szépen befér az, amivel én foglalkozom, világszerte erre jönnek létre tanszékek, és most a budapesti egyetem is errefelé tart, bevonja az irodalom oktatásába a zenét, a filmet, a képzőművészetet. Ez egy elfogadott diszciplína mostanában.

Beszélgetésünk végén egy magánéleti kérdéssel állok elő. Kétéves gyereked van, a két nagyobb mellé. Van-e már tipped, hogy őbelőle vajon mi lesz?

Nincs, de sokat töprengtem ezen. Egyelőre annyit mondhatok, hogy jónak tűnik a befogadókészsége. Nagy erővel figyeli a világot, amelyben él.

Ezeket a műsorokat már DVD-re rögzítik, valószínűleg elállnak ötven-száz évig is. Elméletileg tehát üzenhetsz az akkori embereknek.

Hirtelenjében csak az jut eszembe, hogy meglátják, lényegében ugyanazokkal a gondokkal fognak küzdeni, mint mi.

Értem. Most ezt megüzented nekik. Nincs valami jó híred számukra?

De van. Az, hogy senki nem fog segíteni, tehát maguk oldhatják meg ezeket a gondokat.

Ez jó hír?

Persze.

Szerinted fognak még olvasni?

Abban én egészen biztos vagyok.

Ez aztán igazán nagyon jó hír.

TARJÁN TAMÁS

Katedra, teátrum, stadion

Sajnálattal állapítom meg, hogy 1949-ben születtél, pedig fiatalabbnak látszol nálam.

Én is sajnálattal állapítom meg, hogy 1949-ben születtem, de mit csináljunk?

Oroszlán jegyében. Érdekel valamelyest az asztrológia?

Nem, de amit az Oroszlán jegyéről összeolvastam, az mind sajnálatosan igaz rám. Vonzódom például a sárga színekhez, és képtelen vagyok jó vezetőként működni, mert rajtam kívül senkinek nem hiszem el, hogy tisztességesen dolgozik.

Keresztneved arameusul olyasmit jelent: ikrek, páros. Görögül viszont annyit tesz: boldog. A Tarján a magyarok ötödik törzse, és a szó eredeti jelentése: magas méltóság, illetve alkirály. Eszerint tehát: Boldog Alkirály.

Na igen, ha ezen a néven születtem volna. Csakhogy én Hovhannesian Arakhel néven jöttem a világra. Arakhel a jó hír hozója, Hovhannesian pedig János fia. Örmény névvel születtem, Boldog Alkirály tehát csak tízévesen lettem. De a Tamás nevet nagyon szeretem, és roppant büszke vagyok rá, hogy Aquinói Szent Tamás a papír- és könyvesboltok védőszentje is.

Szép. Tudod-e, hogy miért éppen a Tarján nevet vette föl a család?

Az atyai nagyapám a történelem viharaiban Isztambulból került Magyarországra, onnan Németországba, majd ismét Magyarországra, és 1948-ban, kevéssel a halála előtt arra intette két fiát, hogy ha valaha bármely okból terhessé válik a vezetéknevük, akkor általa megadott négy lehetőségből szíveskedjenek választani. A nagybátyám Lukács lett, apám pedig Tarján, valamiért úgy döntöttek a testvérek, hogy nem akarnak azonos nevet. A Tarján egyébként nem a magyar törzs miatt került a névbe, hanem ez egy „ján” végű, derék örmény név. A nagyapám az örménység kissé botcsinálta, de lelkes kutatója volt, armenológus, e tevékenységéért valamiféle kitüntetést is kapott. Mindenesetre ő annak a nézetnek a szülőatyja, hogy Ady Endre valójában örmény volt. Egyébként egy Illyés-versben szerepel „Ady dúlt örmény-arca”, tehát látták Adyt örménynek, de persze nem volt az. Nagypapa más irodalmi és nyelvészeti tévhitet is igyekezett elhinteni a könyveiben, és legendás alak a családunkban. Nagybátyám, aki Bor Ambrus néven lett prózaíró, meg is örökítette az *Útlevélkép háttérrel* című regényében.

Ezek szerint minden vicc, amelyik úgy kezdődik, hogy az örmény rádió jelenti, téged személyesen érint.

Sért. Sajátságos ehhez képest, hogy régebben, még a szocializmus idején igen sok delegáció és magyar író juthatott el Örményországba, ahol egy csinos költőnő és kitűnő konyakok fogadták őket, és az Írószövetség szinte minden tagja írt egy beszámolót vagy esszét arról, hogy milyen jó konyakot inni az említett költőnő védőszárnyai alatt, egyedül énnekem nem sikerült eljutnom oda, mind a mai napig.

Irodalomtörténész vagy, a szóban benne van az „ész”. Ez voltaképp mit jelent?

Gimnazista koromat a hajnali hat és nyolc között tartott irodalomórák fémjelezték, amelyeket nem más tartott, mint Jelenits István, aki a hittanra is oktatott bennünket. Ezeken az órákon Mándy Iván és Pilinszky János volt a főszereplő. Ha írtam bármilyen rövid novellát, azt Mándy bűvöletében tettem. Később megismerhettem, egy rádióműsor kapcsán. A foci volt a téma, és épp azt fejtegettem, hogy milyen sokan haltak meg a magyar írók közül, akiket érdekelt a foci, Jékely, Zelk. A jelen lévő Mándy Iván ekkor azt mondta: Ha nem haragszol, én még innen szólalnék meg – innen datálódott a jó viszony. De nem ezt kérdezted. Irodalomtörténész, ez valóban kicsit nagyképűen hangzik. Az én esetemben elsősorban tanárságot jelent, egyetemi oktatást, és bizonyos kritikák, szakszövegek írását, másrészt pedig írások, írók és tanárok iránti vonzalmat.

Kukorelly Endre a közeli múltban azt mondta, mégiscsak felháborító, hogy a gimnáziumban és az egyetemen is általában az irodalom történetét tanítják, és nem magát az irodalmat. Ez olyan, mintha a természettudományi karon nem a matematikát oktatnák, hanem a matematika történetét. Erről mi a véleményed?

Kukorelly iránti teljes tisztelettel: az iskolákban nem az irodalom történetét tanítják, hanem egy irodalom nevű tárgyat, és hogy az ő kedvében járjanak, legújabban már divatba jött, hogy a magyar irodalomtörténet helyett úgy nevezzék, a magyar irodalom történetei. Ha azt kifogásolja, hogy egy kánont erőltetnek rá a diákokra, akkor abban igaza van. De azért nagyon sokféleképpen írható le az irodalom, és nagyon sokféleképpen adható át, esszéisztikusan, pedagogikusan, viccesen.

1968-ban kezdted az egyetemet. Előtte azonban vízfogyasztás-vizsgálói és vízóra-leolvasói munkát végeztél. Ez nagyon érdekel.

Tizenkilenc és fél pontot értem el a felvételin a lehetséges húszból, mégsem vettek föl. Az öcsém gúnykacajt hallatott. Én azonban

megkönnyebbülést éreztem. Arra készültem, hogy megmártózom az élet sűrűjében. Minden másnap megismerek egy gyönyörű nőt, aki nemcsak a színház és a mozi örömeivel ismertet meg. Ehelyett, ugye, ezt a hosszú nevű foglalkozást gyakoroltam. Apám szerezte az állást, mert a Fővárosi Vízműveknél dolgozott néhány arisztokrata barátja, például dr. Della Donna Mihály, és amíg ők ott vannak, addig a gyereket rájuk lehet bízni. Édesanyám szabott nekem egy rövid zöld lódenkabátot édesapám hosszú zöld lódenkabátjából, és hozott a Rókus Kórházból egy cérna- és egy gumikesztyűt, biztatott, húzzam föl mind a kettőt, mert a vízóráknál rohangásznak a patkányok. Így indultam neki a városnak két betanító kolléga oldalán. Hamar belejöttem. A heti munkát néha egy nap alatt elvégeztem, a vízórákat bejártam, a csöpögő csapokat megszemléltem vagy nem. Olykor bírságokat szabtam ki. Például jól megbüntettem Korda Györgyöt, mert csöpögött a vízcsapja, ráadásul locsolta a teniszpályáját vízhiány idején.

Hatvannyolcban teniszpályája volt?

Igen. Háromszáz forintot szabtam ki rá. Az volt a jó, hogy rengeteg szabad időm lett. Sok könyvet olvastam, és sok filmet néztem meg. Egy darabig arra gondoltam, filmrendező leszek. Aztán készültem, hogy megyek újra felvételizni, de kaptam egy levelet, arról értesítettek, hogy föl vagyok véve, tekintettel a tavalyi vizsgámra. Így lettem egyetemista. Jó csoportba kerültem. Reményi József Tamás, Pál Ferenc, Bányai Gábor, Tausz Katalin, és ami a neveknél is jobb: hat fiú, hat lány. Jó volt ebben a közösségben élni.

Akik a bölcsészkarra mennek, gyakran dédelgetnek írói terveket. Te?

Én nem. Én azt a tervet dédelgettem, hogy miként keveredhetnék át a magyar–orosz szakról a magyar–néprajzra. Nem mintha az orosz ellen kifogásom lett volna, de városi gyerekként nagyon izgatott a falu világa. Egy év után ez sikerült is. Néprajzból mindig ötöst kaptam, kivéve az utolsó államvizsgán, ahol a professzor azt mondta: Magának az arcára van írva, hogy semmi köze a néprajzhoz és soha nem is lesz, úgyhogy én nem adok magának ötöst. Ezek után úgy lettem irodalomtörténész, hogy egy magyar író kulcsregényét elemeztem, amelyben az egyik figura egy ősz hajú irodalomtörténész volt. Én nem tudtam, hogy kiről mintázták, és hosszan fejtegettem, hogy milyen nagyszerűen ábrázolja a szerző ezt az ellenszenves alakot. Király István professzor erre azt mondta: Nézze, ha

magának ennyire tetszik, hogy énbelőlem hülyét csinálnak, akkor nem tehetek mást, meghívom a tanszékemre.

Mesei fordulat. Egy interjúdból idézek. Kiszámoltad, hogy legalább háromezer diák tudhatja, melyek a tanári erényeid és hibáid. Melyek?

Kezdem a hibáimmal, azok sokkal számosabbak. Az első tíz-tizenkét évben biztosan a türelmetlenség volt a legfőbb hibám, túl hamar akartam késznek látni mindent és mindenkit. A naivitás is jellemez, valamint az emberismeret bizonyos fokú hiánya. Vannak dolgok, amiket én nagyon jól és gyorsan ki tudok következtetni, és vannak, amelyeket viszont nagyon késve veszek észre. Ez a tanári pályán nem előnyös. Mondok egy példát. Abszolút világias megjelenésű, igen mosdatlan beszédű diákomról nagyon későn vettem észre, hogy felszentelt pap. Neki több segítséget adhattam volna, ha fölismerem, hogy mindenáron rejteni akarja a hivatását, álarcokat viselt, mert még ő maga sem volt biztos abban, hogy a szerzetes tanári pályát akarja-e választani. Más esetekben nem vettem észre, hogy valaki sokkal érzékenyebb a társainál, így neki finomabb módszerekre volna szüksége, mint az én sokszor érdes tanári stílusom. Ugyanide tartozik, hogy túl sokáig tegeztem a diákjaimat. Hittem néhány tanártársamnak, akik esetleg pályájuk végéig, nyolcvanéves korukig tegeződtek a tanítványaikkal. Ma már úgy gondolom, hogy ez nem szükséges. Volt is egy kommunikációs zavar, amikor én negyvenéves lettem, és húszéveseket tanítottam. Vagy mondok mást: osztályozni nem tudok jól. Elég szigorú vagyok, de olykor a kellő körültekintés nélkül. Például: nem méltányolom, ha egy diákom nagyon izgulékony. Győzze le, gondolom én, tanuljon meg vizsgázni, mire negyedéves lesz, és hozzám kerül. De ezt mégsem volna szabad ilyen általános elvnek tekintenem. Jellemző eset Simon Balázs költőé, aki már elhunyt. Nekem Simon Balázs csak azért nem volt a tanítványom, mert nem járt az órákra, de vizsgázni azért jött. Őiránta is több empátiát tanúsíthattam volna, legalább a vizsgán, ahol kis híján megbuktattam. Ő ugyanis úgy döntött, hogy Juhász Ferencet ő nem ismeri. Ki az a Juhász Ferenc? Ő, Simon Balázs a fontos költő. Ez számomra nem volt hasznosíthatatlan állítás, de tanárként mégis azt kellett firtatnom, hogy mit tud Juhász Ferencről. Makacsul azt ismételgette, hogy ha tudna is valamit róla, azt sem mondaná el, és itt megfeneklett a beszélgetésünk. Ha ezek után az erényeimre is jut még egy kicsi idő: talán az a legfontosabb, hogy elég jól megérzem, kinek milyen témához van

érzéke vagy képessége. Rá tudok vezetni embereket, hogy mi volna számukra a megfelelő terület. És le tudom beszélni őket arról, amit mások már jól megoldottak, és nekik talán kevésbé feküdne. Tehát dialógusképes vagyok a diákjaimmal. Ez nem sok, de talán elég. Most már azt az egy-két évet, ami a nyugdíjig van, ezzel kihúzom.

Nemzedékemről nagyjából te és a csoporttársaid írtátok az első fontos kritikákat. Te azonban egy idő után ezt abbahagytad. Miért? Lemondtál rólunk?

Nem. Másképp alakult. Kezdetben, amikor együtt voltunk a bölcsészkari alkotókörben, mi, akik irodalomtörténésznek készültünk, úgy éreztük, hogy a ti első sikereitek a mi sikerünk is. Ráadásul egy darabig sokkal könnyebb rosszat írni olyanokról, akiket személyesen ismerünk.

Tényleg??? Én fordítva hittem, hogy könnyebb olyasvalakit szidni, akit sosem láttál.

Nekem nem, mert ha ismerem a szerzőt, azt hihetem, hogy ezt személyesen is elmondanám neki, és így jobb érzés. Ha tudtunk nyíltan beszélni, kocsmában, a lakásotokon, vagy az Eötvös Klubban, a Hordóban (a mai Centrál Kávéház alagsorában), akkor én úgy raktároztam el magamban, hogy ezek után írásban is lehetek őszinte és kemény. Később a színház felé fordultam, és kevesebbet írtam prózai művekről. Illetve a prózán belül elsősorban a magyar szatirikus szerzők érdekeltek, élükön Karinthyval.

Rendben. Sok színikritikát írtál, de voltál dramaturg is huzamosabb ideig. A dramaturg a színházon belül működik. A kritikus kívülről lődöz. Melyiket szeretted jobban?

Lehet, hogy nem voltam jó kritikus, de dramaturgnak biztosan rossz voltam. A dramaturg sincs a színházon belül. Czímer József, a magyar dramaturgok kilencvenhárom éves doyenje úgy szokta mondani, hogy a dramaturg azon nulla, aki az előtte álló egyesnek az értékét megtízszerezi. Tehát ha jó egyes (drámaíró és rendező) mögé írnak, akkor a te munkád is ér valamit, különben nem. A dramaturgságba is véletlenül csöppentem bele, ez a véletlen tizenhét évig tartott, hat színházban. Nem szerettem. A dramaturgból minden ötletet kisajtolnak, majd úgy tesznek, mintha egy se lett volna neki, de ami hiba adódik az előadásban, azt nagy előszeretettel varrják a nyakába.

Azt mondtad egyszer, hogy életed három görög szóval leírható: katedra, teátrum, stadion. Ami az utóbbit illeti, tudom, hogy a kosárlabda szerelmese vagy.

Mi a gimnáziumban állandóan kosárlabdáztunk, különféle csapatokat alkotva, és elég sokszor nyertünk. Egyetemista koromban a BEAC-ban játszottam. De nemcsak a kosárlabdáról van szó. Én a sportot a könnyűzene és a film mellett sokáig a huszadik század közös nyelvének tartottam. Azt hittem, hogy legalább a sportban bízhat az ember. Ma már nem így gondolom.

Kiegészítő sportként nagy kedvvel gyártasz keresztrejtvényeket. Tehát nem megfejted, hanem kitalálod.

Tulajdonképpen úgy kezdődött, hogy 1957-ben skarlátot kaptam, anyámmal együtt be voltam zárva, és akkor indult a Füles újság, plusz kaptam egy kislánytól, egy barátnőmtől egy örökrejtvényt, egy fémlapot, amelyre tintaceruzával írhattam a megfejtéseket, utána lemostuk, és kezdhettük elölről. Azóta készítek rejtvényeket, csináltam már vagy nyolcezer darabot, különféle újságoknak, hivatásszerűen, pénzért, de nagy élvezettel. Hoztam is neked egyet, személyre szólót. Ha lesz kedved, majd megfejted.

Nagyon köszönöm. Mi igazán régen ismerjük egymást, de azért nem mondható, hogy barátok volnánk, ritkán találkozunk. Mégis, ez már a második ajándék, amit tőled kaptam…

Nem, a harmadik. Elfelejtetted a kis bányászlámpát. És aztán adtam neked egy sakkfigurát. Ez édesapám sakktáblája volt, és elajándékozgattam a figurákat nekem kedves embereknek. Az a fixa ideám, hogy van egy virtuális kör, amelynek te is tagja vagy, és tulajdonképp senki nem tudja, hogy kinél van a többi figura.

Már mind elosztogattad?

Sajnos. Most erőt merítek a tőled kapott rinocéroszfigurából, elhoztam, itt van a zsebemben. Miklóssal azért mi ajándékozgatjuk egymást rendesen, bármilyen ritkán találkozunk.

Tudod, én félreértettem a te sakkhistóriádat, azt hittem, csak néhány figurát ajándékoztál el, és azok hiányoznak neked a tábláról, az is fölvetődött bennem, hogy visszahozzam, amit adtál. De – kell nekem.

Az a vicces, hogy ezekhez a figurákhoz tábla sosem volt, legalábbis az én életemben már nem.

Hoznom kellett volna neked egy táblát. Hátha egyszer összegyűjtöd mind a harminckét elosztogatott bábut, a tulajdonosaikkal, egy jó kis össznépi partira. Szólj, ha megteszed, ott a helyem.

2008

KŐRÖSI ZOLTÁN

(vendége: BURGER BARNA)

Akkor is, ha nem fényképeznek

Melyik író ne ábrándozna arról, ne egyedül kelljen dolgoznia? E vágy sajátságos kiteljesítése, amikor egy író egy képzőművésszel vagy fotóssal készít könyvet. Délutáni alvás címmel adtatok ki közös opuszt. A borítón lévő kép hol készült?

És főleg: mit ábrázol?

Ha engem kérdezel, nyilvános vécé előtt egy utcanő siet dolgára.

Nem utcanő, utcai nő.

Akkor csak az én fantáziám kanyarított hozzá történetet.

BURGER Azt kell tudni, hogy ez a Zoli nappalijából, pontosabban az erkélyről készült, vagyis ő ezt látja minden áldott nap.

Budapest legszebb nyilvános vécéjét látom, mely egyébként nem működik. Nagyon sok millióért fölújította a főváros, rézcsövekkel, légkondicionálással, és azután bezárták. De zárva is szép. Ha megfigyeled, zöldre festett, szecessziós kis tulipánok sorakoznak a tetején, kerítést alkotva. A fiúk általában ott fociznak a vécé mellett, és tavasztól szaporodni kezdenek a tetején a fölrúgott labdák, őszre legalább nyolc-tíz sárga, kék, piros labda gyűlik össze, szeretem nézni, ez jelzi az idő múlását.

Én sajnos lándzsáknak néztem a tulipánokat.

Úgy működnek, valóban, amikor a srácok föl akarnak mászni a labdákért, ezért nem tudják leszedni őket.

Aha. Ugorjunk a történet elejére. Adva van egy fényképész… vagy a fotóst jobban szereted?

BURGER Inkább a fotográfust.

Tehát adott egy fotográfus meg egy író. Hogyan jöttetek össze? Rémlik, mintha a foci lett volna köztetek az első kapocs.

BURGER Igen. Mi sokkal előbb lettünk barátok, mintsem hogy szóba került volna a fényképezés vagy az irodalom. Úgy kezdődött, hogy mind a ketten játszottunk egy nagypályás amatőr futballcsapatban.

Az amatőrt nem kell hangsúlyozni.

BURGER Jó. Tehát egy nagypályás csapatban saját kedvtelésünkre futballoztunk…

És mások örömére.

Akik mindig nyertek ellenetek.

Nem, egyáltalán nem. Hihetetlen szárnyalásban voltunk. Akkor még.

BURGER Szó, mi szó, akkor jó csapat volt. Engem kifejezetten odahívtak, hogy próbáljak segíteni, szükségük van jó játékosokra.

Az már a leszálló ág volt.

BURGER Így könnyű lesz elmondani. Tehát a mi barátságunk erősen öltözőszagú. Nem tudtam róla, hogy író, csak azt tudtam, hogy ő a középpályás irányító.

Vagyis az ész a csapatban.

BURGER Pontosan. Ez azt jelenti, hogy nekünk nagyon együtt kellett működnünk, és tudtunk is. Jól működött a kapcsolat, a pályán kívül is. Eltelt két-három év, az a csapat megszűnt, viszont mi fociztunk tovább, kispályán. Körülbelül másfél év múltán tudtam meg, hogy neki mi a polgári foglalkozása.

Addig mit gondoltál?

BURGER Azt tudtam, hogy a rádióban dolgozik, az irodalmi szerkesztőségen, a könyveiről nem is hallottam.

Ezzel általában így vannak az emberek.

A focistákat három csoportba szokták sorolni az olyan laikusok, mint én. Vannak az olyasfélék, akiknek a közönség azt ordítja: „Puha vagy, Jenő!” Tehát akik előszeretettel aprítják szét a fél másik csapatot, időnként kiállítják őket. Másik csoport: a fürge szarvasok. Összevissza rohangásznak, átugrálják a lábakat, mindenütt fölbukkannak. A harmadik csoportbeliek csak álldogálnak az ellenfél kapuja előtt, kétszer odarúgnak nekik egy labdát, és akkor gól. Ti melyikbe tartoztok?

Van egy negyedik csoport is. Az irányító középpályás. Zongorát is cipel, de gondolkodik.

Világos. És te, Barna?

BURGER Ez nagyképűen fog hangzani, de én mindegyiket tudom. Futballistának készültem, hivatásos játékosnak. Apukámnak is ez volt a legfőbb vágya, neki nem sikerült megvalósítania, pedig ott nőtt föl a pálya közelében. Azt gondolta, hogy akkor majd a fiából nevel futballistát, ami

azt jelenti, hogy én tíz évig mindennap edzésre jártam. A többiek mentek szórakozni, moziba, presszóba, én meg az edzésre, nagyon komolyan vettem. Nem is tehettem volna másként, mert szigorúan számon kérték rajtam. Azt hiszem, valamennyire tehetséges voltam. De tizennyolc éves koromban rájöttem, hogy én mégsem a focira szeretném áldozni az életemet, nem abból akarok megélni, mert a profi labdarúgás nem érdekel annyira, mint korábban hittem. Épp beleszerettem a fényképezésbe. Akkor mentem a fotósiskolába. De visszatérek az eredeti kérdésre: amit egy ilyen csapatban rám bíznak, azt el tudom végezni. Ha kell, átugrálom a lábakat, ha kell, belerúgok valakibe, bár azt nagyon nem szívesen, és ha kell, gólt is tudok rúgni.

Ha nincs megbízatás, melyiket csinálod legszívesebben?

BURGER A gólrúgást, természetesen, csípőre tett kézzel.

Értem. A Zoltán név a török szultán szóból ered, jelentése: fejedelem. Ez milyen érzés?

Hát, sosem volt kétséges. De az én nevemben a Kőrösi az érdekesebb. Apám 1953-ig Kálovits volt. Behívták katonának, ez az az időszak, amikor a Tito láncos kutya volt, azt mondták apámnak, van egy éjszakája, hogy három magyar névből válasszon magának. Kővári, Kőszegi és Kőrösi.

Tudhatni, miért a Kőrösit választotta?

Nem, azt is csak nagyon későn mesélte el, hogy nem ez az eredeti neve. Kamaszkoromig valahogyan nem tűnt föl, hogy egyetlenegy Kőrösi nevű rokonunk sincs, csak csupa Kálovits. Ez is mutatja, hogy milyen élénk viszonyt ápoltunk a rokonokkal, én különösen. Nagyon kemény rokonságom van Vas megyében, hajdan igazi vastagnyakú parasztemberek voltak, félkulákok. Talán apám is kulák szeretett volna lenni, aztán mégis Kőrösi lett.

Kulák Zoltán. Ez se rossz.

Egyébként az volt az engedmény, hogy megtarthatta a monogramot, K. Z.

Te már Kőrösinek születtél. Ha kimondod a saját neved, eszedbe jut a folyó?

Nem. Az jut eszembe, hogy teljesen magyaros az írása és az ejtése. Ezzel szemben hivatalok és hatóságok mindent megpróbálnak, hogy másképp írják, két s, y, rövid ö, ami belefér.

Téged viszont úgy hívnak, Burger Barna. Burger olyasmit jelent, Vári, a Barna pedig azt, hogy vigasztalás fia. Vári Vigasztalás Fia.

BURGER Szép, de az eredeti se rossz. Burger Barna. Szeretem. Sokszor megkérdezik, fölvett név-e. De nem. A mi családunkban mindig b betűs a keresztnév. Apukám Béla, húgom Beáta, fiam Borisz, és így tovább.

Már nem sok van b-vel. De azért akad. Van összecsengés az életrajzotokban. Zoli 1962-ben született, te 1965-ben, viszont asztrológiailag mind a ketten Halak vagytok, és mind a ketten szerdán születtetek.

BURGER Én azt hittem, csütörtökön.

Én tudom, hogy szerdán, egyszer valamiért utánanéztem. Szerda hajnalban.

Valamivel később író lettél. De köztudott, hogy emberemlékezet óta a Magyar Rádióban dolgoztál, méghozzá igen magas beosztásban. A legutóbbi időkig. Egy interjúban azt kérdezték, számodra mi a legemlékezetesebb mondat, azt felelted: közös megegyezéssel. Szűnt meg a munkaviszonyod, ugyebár. Ennyi év után miért?

Igen. Az a baj, hogy aláírtam egy papírt, miszerint erről három hónapig nem beszélhetek. Január 1-től március 31-ig.

E szempontból rosszkor hívtalak meg.

Az említett papír is mutatja, hogy mit jelent a közös megegyezés. Persze, ezt nem én akartam. De majd egyszer egy szép hosszú műsort kellene készítenünk a magyar média állapotáról. Tizenhat évet dolgoztam a Magyar Rádióban, irodalmi és kulturális műsorokat készítettem, szerkesztettem, illetve koordináltam. Ilyesfajta műsorok mára lényegében már mutatóban se maradtak a magyar médiában.

Igaz. Nekem még nem volt soha rendes állásom, de te ahhoz szoktál hozzá, hogy minden hónap elején odamentél egy pénztárhoz, és megkaptad a fizetésed, az utóbbi időkben átutalták. Hogy lesz most már? Nem fog hiányozni ez a pénz a családi kasszából?

Biztosan hiányozni fog, de a családi kasszát szerencsére nem én kezelem. Nem tudom, mit mondhatnék. Kaptam végkielégítést, tehát most végkielégült vagyok, de azért a jó kielégülések tovább szoktak tartani, mint ez. Majd meglátjuk, mi lesz.

Barna, neked egész életedben egyetlenegy munkahelyed volt, egy sportállás. Térmesterként alkalmaztak. Az mit csinál?

BURGER Én se tudom. Abban az időben az Újpesti Dózsánál sportoltam, beírták a személyimbe, hogy térmester vagyok, havonta egyszer el kellett mennem a fizetésemért a BRG nevezetű híradástechnikai gyárba, a Flórián tér tájékára, semmi több teendőm nem volt. A sportállások így működtek. Tehát nem tudom, mit csinál a térmester, de jól hangzik.

A Délutáni alvás furcsa könyv, Zoli írta, Barna képírta. Tipográfiailag roppant változatos. Ezt ti találtátok ki, vagy a kiadó?

BURGER Igazából mi akartuk, de volt tipográfus is. Úgy kezdődött, hogy a Zoli egy ilyen beszélgetésen átadta nekem a kéziratot, olvassam el, és illusztráljam. Azt kérte, hogy a végeredmény semmilyen formában ne legyen átlagos, vagyis a külalakja sem, meg a tartalma sem. Ehhez tartottam magam – normál könyvespolcba nem is fér be, legföljebb fektetve. Vicces, hogy egy délutáni alvásból fölébredve jöttem rá, hogy a szöveghez leginkább a Polaroid technikával készített képek illenek.

A Polaroid ugye olyan, hogy elsütöd a gépet, és rögtön kijön belőle a kész fotó.

BURGER Így van. Ez nemcsak azt jelenti, hogy mindössze egy példány lesz, hanem hogy az azonnali előhívás miatt elmosódottabb, pasztellesebb lesz, tehát kevésbé konkrét. Vannak a kötetben digitális képek is, maga a történet fejezetekre oszlik, és a fejezeteket indítják a digitális felvételek, ezeken az oldalakon csupán néhány sor olvasható. Utánuk következik a történet árnyéka (ez különben az alcím), a hosszabb szövegek, és hozzá a Polaroidok. A végleges oldalpárok kialakításában fontos szerepet játszott a könyv tördelője, Pintér László is.

Áttérek más munkáitokra. Kőrösi Zoltán fő műve egy családregény, Milyen egy női mell? – Hazánk szíve. A cím első része láttán összefut az ember szájában a nyál, ha férfi. Talán ha nő, akkor is.

Volt olyan olvasó, egy hetven fölötti hölgy azt írta, ő nagyon szereti ezt a könyvet, de ha jönnek az unokái, el kell dugnia, mert mit gondolnának róla.

Amikor a címet választottad, nem tartottál ettől?

De. A kiadóval hosszan morfondíroztunk a címen, és az sem nagy titok, hogy a kiadó gondolta, hogy nem megfelelő a *Hazánk szíve* – én azt írtam

az első oldalra. Szerintük túl ironikus így, márpedig Magyarországon ironikus című könyvet nem vásárolnak az emberek. Meglepődtem.

Én is. Hm… hamarjában egy ironikus cím sem jut eszembe. Talán mert a kiadók mindet megváltoztatták?

Lehet. Az én kiadóm azt mondta, hogy az erotikus című könyveket viszont sokan megveszik. Ebben igaza lett, de én találkoztam olyan olvasóval is, aki kijelentette, hogy ő könyvet ezzel a címmel soha a büdös életben nem venne meg. Egy másik olvasó számon kérte rajtam, hogy épp azt nem tudta meg a regényből, hogy milyen egy női mell. Elhangzott az is, hogy na jó, de milyen kettő? Valamelyik lap szerkesztője oda nyilatkozott, hogy ilyen című kötetről nem hajlandóak bírálatot publikálni. Megjegyzem, később épp ennek a lapnak a szerkesztője adott közre egy szöveget az alábbi címmel: *Susánka és a selyempina*. Bocsánat, ezt ki lehet vágni.

Nem vagyunk mi olyan kivágósak, kedves Zoltán. Barna, te mintegy száz magyar írót fotóztál le, mindenkit ott, ahol ő akarta, a Fej vagy írás című kötetedbe. Egy kritikus azt írta róla: „Az író, ha fényképezik, megpróbál uralkodni magán, megpróbál alkalmazkodni a saját magáról alkotott képhez, s közben érzi, lefagy arcáról a mosoly.” Az én arcomról nem fagyott le a mosoly, mert nem is volt rajta soha. De kétségtelen, hogy szörnyű érzés, ha fotózzák az embert. Bele kell nézni egy vascsőbe, közben instruálnak, emeld följebb az állad, fordulj kicsit balra, emeld föl a jobb vállad, és amikor úgy érzem, ennél természetellenesebb póz már nincs is, akkor azt mondják, na, és most legyél természetesebb. Tíz fotózásból kilenc ilyen. Te meg azt kérdezted, hol szeretném. Szép idő volt, levittelek a stégre. Gondoltam, soká fog tartani, leheveredtem, néhányszor elsütötted a géped, épp mondtál valami vicceset, és azt a pillanatot rögzítetted, amikor elnevettem magam. Kérdés: előre kitaláltad, hogy így lesz?

BURGER Én nem is emlékszem, hogy mondtam volna valami vicceset.

A legritkábban fordul vele elő, azért nem emlékszik.

BURGER Szerintem a kutyád miatt volt. Jöttek arra kajakosok, azt látták, hogy fekszel a stégen, én is lefeküdtem, és közénk a kutya, akkor a kajakosok megjegyzéseket tettek, mert felismertek téged, erre mondtam valamit, hogy a kutyát is felismerhetnék.

A szóban forgó állatot úgy hívják, Rilke. De ezt nem kötöttük a kajakosok orrára. Térjünk vissza az alapkérdéshez: ez a módszered?

BURGER Az a módszerem, hogy tulajdonképpen nem csinálok semmit. Amikor írókat fotóztam, az derült ki, hogy a felvételekből gyakran a legelső sikerült a legjobban. Ez alátámasztja a te elméletedet, mert amíg beszélgettünk, tárgyaltuk, hol legyen, addig nem volt semmi baj, és ha gyorsan exponáltam először, még a természetes arcot tudtam elkapni. A lemerevedés előtti pillanatokban. Mindenkinek megmutattam az összes felvételt, és általában az elsők közül választottunk azután. Volt olyan írótársatok, aki lejött kabátban, kinyitotta a kaput, és azt kérdezte, itt meg tudjuk csinálni? Mondtam, hogy igen. Volt két percem. Aztán becsukta a kaput és fölment. De szerintem azon a képen sem látszik, hogy kényszerhelyzet volt.

Ez most azért rossz, mert megtudják az összes jövendő alanyaid, s eztán majd csak kinyitják az ajtót: két perc! Amiről eszembe jut: a Zoli milyen munkadarab volt?

BURGER Kísérleti alany. Rajta gyakoroltam, mielőtt hozzátok mentem. Ő a barátom, természetes, hogy őt kértem meg először. Őt többször is fényképeztem, két másik író barátommal együtt. A Zoliról az a kép került a kötetbe, amelyben a lépcsőházukban áll, s kalapban néz ki egy ablakon. Kritizálták is, hogy egy Móriczba oltott Ady. Pedig csak arról van szó, hogy télen kalapot hord.

Akkor is, ha nem fényképeznek.

KÁNYÁDI SÁNDOR

Haladok a korral

Mostanában, amikor az ember Erdély felől átlépi a magyar határt, kell várni?

Ezúttal olyan szerencsésen utaztam, mindenkinek ajánlom, Isten látja lelkemet, nem vagyok a légi szállítás reklámozója, először jöttem Kolozsvárról repülőgéppel, de csak dicsérni tudom. Negyvenöt perc az út, előtte egy kellemes órát eltölt az ember a reptéren, se vámkezelés, se semmi. Mutattuk az útlevelet, nekünk még kell, beültünk a gépbe, úri kiszolgálás, még uzsonnát is kaptunk, meg egy pohár bort.

Nagyon szép! Kolozsvár–Ferihegy közvetlen.

Sőt van reggeli járat, és van délutáni. Észre se vettük, mennyi idő alatt vagyunk itt, mert háromnegyed ötkor ültünk fel, és fél ötkor itt voltunk, ugyanis egy óra az időeltolódás a két ország között.

Mínusz tizenöt perc a menetidő. Remek. Önök tudták? Én nem. Mondd, van olyan település, hogy Kányád?

Igen, légvonalban kilenc kilométerre a falumtól. Az „-ád" kicsinyítő képző, kányás hely volt, és minden Kányádi ebből a Kányádból származott. Ezt kevesen tudják. Én elmondtam egyszer, ha már útlevélügyekről van szó, ide kapcsolódik. A hősi múltat nem szeretem emlegetni, de tény, hogy nem kaptam útlevelet, és én sohasem engedtem, hogy visszautasítsanak, mérgemben kiléptem az egyetlen helyről, ahol bent voltam, az írószövetségből, 1987-ben. Akkor behívatott egy friss ezredes, aki a Securitate parancsnoka volt, és azt mondta: Uram, ön fog kapni útlevelet, a családja is, a két fia is, viheti a könyveit is, csak az a feltétele, hogy soha többet nem lép erre a szent román földre. Erre én azt mondtam: Nem mehetek, rólam itt utca van elnevezve. Nézett rám ütődötten. Pedig négyszáz éve az egyik utcát a falunkban Kányádinak nevezik. Végül ő ment, én maradtam.

1929. május 10-én születtél, mondom némi zavarral, mert ez azt jelenti, hogy te jövőre nyolcvanéves leszel!?

Igen.

Úristen, Sándor! Gondoltad volna, hogy egyszer csak itt ülünk, hatvannak nézel ki, és mindjárt nyolcvan leszel?

Röstellem. Bár van rá példa, a huszadik században különösen, hogy megérik a goethei kort, például a Faludy Gyurka bácsi. Illyés Gyula bácsi körülbelül annyi idős lehetett, mint most én, amikor mondtam neki, hogy ilyen korban már talán nem illik írni, mindennek megvan az ideje, ugye, mint a szalmakalapnak. Ő azt felelte: Nem lehet tisztességes ember, aki az írást abbahagyja. Én ránéztem: Gyula bácsi, azért idejében abbahagyni, az se kutya! Erre jól hátba vágott: Te rám céloztál! Pedig egyáltalán nem céloztam rá, de olyanban voltunk, hogy megengedhettem magamnak ezt a szemtelenséget Gyula bácsival.

Megjegyzem, hogy a primadonnák és az írók ritkán képesek visszavonulni. Sok olyan írót láttunk – te még többet, mint én –, aki az élete utolsó tíz-húsz évében az addigi életművét nem megkoronázta, hanem kicsit porhanyóssá tette.

Valóban. De nem általános szabály. Arany János ugye aggastyán volt hatvanhét évesen. És olyanokat írt, hogy: „Járnak hozzám méltóságok, / Kötik rám a méltóságot: / Megbocsásson méltóságtok, / Nem érzek rá méltóságot.” Ilyeneket írt, és a nagyon szép *Őszikék*-et, ő szerencsés kivétel. Szokás emlegetni a magyar költészetben, hogy Petőfi összes költeményét huszonhat és fél év alatt alkotta, azért ez nem akármi.

Más módja nem volt rá.

Csokonai is elég hamar halt, Dzsida is.

A Bika jegyében születtél. Érdekel ez, vagy ugorjunk?

Érdekelne, de nem értek hozzá. Olyan főbérlőm volt nekem Kolozsváron, amikor egy vizes szobában laktam, ők fiuknak fogadtak, egy gyermektelen házaspár, a férfi tenyérjós volt, megcsinálta nekem a horoszkópomat, mindent, de mindent megjósolt. Emlékszem, a legjobb az volt, hogy egyszer hívattak engem a pártbizottságba, 1957-ben, vagy mikor, és azt mondta: Várjál már, elhányom! Kitette a hokedlira a kártyát, és kivetette nekem azt, hogy: Egy nagy hivatalos férfival találkozol, akit ismersz, és ő rá akar venni valamire, de te nem állsz kötélnek, és akkor bejön egy másik, akit jól ismersz, és jó barátságban is vagy vele. Így is történt, nyílik az ajtó, és bejött az ismerősöm, én meg elkezdtem röhögni, nem értette a két komoly ember, hogy miért.

Nagygalambfalván születtél, ahelyett hogy Kányádon.

Nem születhettem Kányádon, Kányádon csak nagygalambfalvi születhet, aki onnan vándorolt be. Az összes Kányádi, tisztázzuk egyszer s mindenkorra, két településre vezethető vissza Székelyföldön, az egyik Nagyborosnyó és környéke, és a másik Nagygalambfalva. A borosnyóiak még a reformáció előtt mentek el, és már Kányádiak voltak. Ők megmaradtak katolikusnak, mi meg reformátusok vagyunk.

Apád Kányádi Miklós, gazdálkodó. Ez mit jelent pontosan?

Földműves, egyszerű székely falusi földműves volt, aki azonban írástudó, ugyanis – ezzel el kell hencegnem – az iskola hagyomány nálunk. Egy-két év múlva lesz négyszázötven éves az iskolánk. Azóta Nagygalambfalván oktatás van. Nálunk a gyepmester is tudott írni-olvasni, a könyvtári hagyomány a tizennyolcadik századra, a népi színjátszás a tizenhetedik századra nyúlik vissza. Az én apám négyelemis falusi ember volt, szép szálkás betűkkel írt, természetesen helyesírási hibákkal, nem annyival, mint egy mai negyedik elemista. Tiszta avantgárd írás, oda tett

pontot, ahol éppen eszébe jutott, és nagybetűt alig. Én azért nem használok központozást, nehogy rajtafogjanak, ez modernnek számít, pedig valamikor a központozás előtt is írtak, és így. A népköltészeti fordításaimat azért írtam mind kicsi betűvel és központozás nélkül, mert az a folklorista vagy a sajtó alá rendező műve, nem eredeti.

A papádnak, gondolom, volt egy kis földje, birtoka.

Mint minden székely családnak, és az oszlott, ugye, a fiúgyerek örökölte a földet. Most a galambfalvi ház rám szállt, én építettem, meg is illet engem, nem vagyok hajléktalan. Valószínű, hogy május elsejével ki kell költöznöm abból a lakásból, ahol ötven évig laktam, de Nagygalambfalván megvan az a ház, amit 1955-ben fölépítettem, két szoba, konyha, összkomfort, én ástam az első emésztőgödröt a faluban, fürdőszobát én csináltam először, bergmancsövet is használtam.

Ne haragudj, hogy közbeszólok, a többiek nem ástak?

Nem. Hát akkor, 1955-ben még nem. Most azt szeretném, hogy napelemet telepítsünk a házra, hogy az a tanító, aki majd ott fog lakni, kevesebb energiát fizessen. Azt mondja a szerelőm: Sándor bácsi, ezt meg kell csinálni, példát kell mutatni továbbra is a falunak. Összkomfort. Százlépésnyire van ettől a háztól az a hely, ahol én pihenni fogok, apám, nagyapám, dédeim ott nyugszanak a kert végében, saját temetőben.

Úgy hallottam, van Budapesten egy jó kis lakásod. Nem tudom, hogy jó-e, azt sem, hogy kicsi-e, ez csak olyan szóvirág.

Szállásom, bocsáss meg. Bérleményben lakom, kérem szépen. Virág Benedek lakott egy ilyen házban, gyönyörűen ránéz a Duna-partra, a város irigylésre méltóan jó helyén. Mielőtt belementem, három évig volt lakatlan, mert olyan vizes ez az egyemeletes ház, hogy az alsó szintje szükséglakásnak se használható. Mikor elvittem szakembereket, akkor azt mondták, két és fél millióba kerül ennek a lakhatóvá tétele. Volt egy kicsi pénzem összespórolva különböző díjakból, hogy ha egyszer futni kell – mert volt olyan időszak –, akkor ne éljek senkinek a nyakán. Gondoltam, most erre költöm. Onnan értesültem erről a hajlékról, hogy azt mondta a polgármester, nagyon kedvesen: Van itt egy lakás, Sándor bácsi, igaz, önkormányzati műemlék, nem eladható, de nézzük meg, itt a kulcs. Mállott a vakolat, penész, szag… de elfogadtam, jó, majd tataroztatom. Nincsenek ugye irigy emberek itt?

Ebben az országban? Ugyan, Sándor!

Nem, itt a teremben. Elmesélem. Megjelent egy kft.-tulajdonos valahonnan Újfehértóról, azt mondta: Sándor bácsi, hogyhogy én nem lakhatok nálad többet a Hargitán? Miért ne lakhatnál? Hát, te mással festetsz. Ne viccelj, Újfehértóról te hogy jössz föl? Úgy, hogy itt a fiamnak építünk valamit, és ezt is megoldjuk. Sándor bácsi, ha eljössz egy disznótorra, a csempét is én adom. Ő adta.

Ez nagyon jó ár! El kell menni a disznótorra, cserében hozzák a csempét.

Nemcsak azt, a parkettát is. A villanyszerelés is hasonló módon zajlott, olcsón megúsztam.

Megengeded-e azt a megjegyzést, hogy a te életed olyan, mint egy népmese? Énvelem még ilyen sose történt. Nekem, ha jöttek, mindig sokkal többe került, mint amennyit elsőre kalkuláltak.

Igen, de ugyanakkor a rendes lakásomból ki kell költöznöm, nehogy panasznak vegyék! Ötven évvel ezelőtt kaptam az egy szoba összkomfortos lakást a Flória úton, akkor még nem volt olyan zajos, nagy szoba, fürdőszoba, mindenki csodájára járt, hogy milyen szép. De a Securitate államosította ezt a házat, két hónap múlva el is vitték a feleségemet, és mikor kiengedték, akkor szerelték be a lehallgató készüléket, 1959 óta lehallgatnak. Ez nagy trauma volt, hogy mi lesz, ha valaki jön hozzánk, nem tudja, és a mi pechünk miatt bajba jut. *Kétszemélyes tragédia* címmel írtam egy nagy hírű színművet erről, húsz évig nem mutatták be, akkor egy aradi műkedvelő társulat eljátszotta. Nálunk volt egy olyan törvény, hogy amit nem mutatnak be vagy nincs engedélye, azt külföldön sem lehet eljátszatni. Bemutatták Aradon, másnap betiltották, de volt plakát. Elhoztam ide a darabot, a Jurta Színház akarta bemutatni, hosszú hercehurca után a Gutenbergben volt a bemutató, és háromszor tiltották le. Ez volt a szöveg: „Kányádi Sándor *Kétszemélyes tragédia* című színdarabját hivatalosan beszerzett információink alapján hivatásos színház Romániában nem játszotta el, éppen ezért kevés nekünk a Román Sajtóigazgatóság engedélye, a román minisztérium engedélyét is várjuk, mindaddig, míg ez nincs meg, a próbákat büntetés terhe mellett betiltom. Dátum, aláírás, főosztályvezető.” Nem mondom a nevet, hogy ki.

Rendben. 1941 és 1944 között a Székelyudvarhelyi Református Kollégium diákja voltál, olvasom az életrajzodban. Ugyanakkor 1944 és

1945 között az Udvarhelyi Római Katolikus Főgimnázium magántanulója. Egyszerre?

Kérlek szépen, 1944. március 9-én bejöttek a németek, és azzal a református kollégium felfüggesztődött. Levizsgáztam magánúton, a római katolikusban fejeztem be a negyedik gimnáziumot. 1946-ban indult újra a kollégium, addigra én már fölhagytam az értelmiségi pályával, amire különben is véletlenül kerültem. Nem dicsekvésből mondom, de már hatéves koromtól megkeresek annyit, amit magamra veszek és amit megeszem. Édesanyám meghalt, nyugodjék békében, 1940-ben, ott maradtunk édesapámmal, húgommal az egyik nagynénémnél. Rettentő sokat dolgoztam, főznöm is kellett, minden. Édesapám azt mondta, meg kell tanulnom, ő bizony nem tud főzni. Palacsintát sütöttem, egy szomszédtól megtanultam, akkor is dolgoztam, amikor kétoldali tüdőgyulladást kaptam, és mellhártyagyulladást, penicillin nem volt, és emlékszem, a sorsom hol dőlt el. Feküdtem a viaszosvászonnal letakart keresztúri rendelőben Gyarmati doktor úrnál, a vizsgálat után azt mondta: Ezt a gyereket hosszú ideig nem lehet fizikai munkára fogni. Én nem is tudtam, mi az a fizikai munka. Édesapám kérdi: A lovakat sem viheti ki a csordával? Nem. Erre nagy csönd, s éreztem, először életemben, hogy fölösleges vagyok. Kérdi utána a doktor úr: Esze van? A tiszteletes úr azt mondja, hogy van. Hát akkor adják kollégiumba.

Azt hittem, papnak.

Szerették volna, valóban, azért, mert olyan jól konfirmáltam, én voltam a kivezető, mindenki abban reménykedett, hogy pap leszek. Egyébként az egyetemi végzettség azt jelenti, hogy hosszú időn át tőlem kértek jogi tanácstól orvosi tanácsig mindent. Na tény az, hogy az orvostól hazafelé menet 39,5 fokos lázam volt, erre emlékszem, aztán elájultam. Mikor magamhoz tértem, édesapám hátrafordult: Elmész a kollégiumba? El. Megállod a helyed? Meg. Ő erre, remegő hangon: Négy sarka van a világnak, olyan pályát válassz magadnak, amit te szeretnél, ha meghalok, engem ne átkozz, hogy ez is lehettem volna, az is lehettem volna, de volt egy buta apám, aki megakadályozott. És ősszel bevonultam a kollégiumba. Előzőleg még elküldött édesapám a szeretőmhöz, akinek zöld ágat tettem május elsején édesapám segítségével. Csomó Róza, szegény már ő is meghalt, zsebkendőt őrzök tőle. Mert ilyenkor szokás azt adni. Lementem hozzá: Isten áldja meg! Ez a köszönés nálunk. Édösapám azé' küldött,

Róza, hogy vonúlok be a kollégiumba, tögyé neköm bokrétát. És a zöld kalapomban a bokrétával vonultam be. Hát, nekem annyira megtetszett ez a linkóci élet, hogy csak tanulni, és azt sem nagyon… lehet olvasni sokat. De nagyon beteg voltam, száztizenhat órám volt az első évben az igazolt hiányzásom, amit a betegszobában töltöttem. Kaptam intőt első félévkor matematikából. Édesapám egy keddi napon beállított a betegszobába: Nem erről volt szó, pakolj, megyünk haza! Raktam ki a cuccot a szekrényből. Tóth Béla tanár úr, Isten nyugosztalja, megkérdi: Te mit csinálsz itt, Kányádi? Édesapám azt mondta, az intő miatt, tanár úr, tisztelettel, haza kell menni. Hol van édesapád? Beszélt vele. Utána apám azt mondta: Rakj vissza mindent, de többet ilyesmi elő ne forduljon. Így maradhattam, és szereztem diplomát.

Olvastam, hogy a Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskola hallgatója lettél, de csak rövid időre. Ott is kaptál valami kis intőt?

Nagy tévedés. Ragaszkodom az igazsághoz, hogy ők is azt mondják: Ez az ember kitűnő bizonyítvánnyal hagyta itt félévkor a színművészeti főiskolát.

Ahogy így elnézlek, eléggé odavaló lettél volna arra a pályára, nem?

Nem tudok énekelni. Botfülű vagyok. Akkor ez nem lett volna baj, inkább prózai színészeket neveltek ki, de az én számomra a totális színház az igazi. „Szeretném látni, mint hánysz bukfenceket”, mondta Petőfinek az öreg Petrovics. Mindig szerettem a táncot, de ritmusérzékem sincs.

Nem hiszem el. Egy költő nem élhet ritmusérzék nélkül.

Az egész kompenzáció, Miklós kedves. Be akarom bizonyítani, hogy mégsem vagyok botfülű. Képzeld el, édesanyám vezető színésznő volt a műkedvelő társulatban. A háború után indította egy színházi ember, aki plakátkihordója volt a kabarénak annak idején, az első háború után. Ő rendezett. Nyilván édesanyám után én csak bonviván lehettem, rám osztották *A muskátlis ablakok* című halhatatlan mű főszerepét. Megtanultam az egész darabot természetesen, lesúgtam az összes bunkó falusfeleimnek a szöveget. Szentül meg voltam győződve arról, hogy tudok énekelni. A premier előtt mondja a rendező: No, most vegyük a dalokat. Mindenki tudta a dalbetéteket, mert akkor kocsmáról kocsmára szálltak. Elkezdtem, hogy: „A villanyfényes utcák során oly árván ballagok”, látom, olyan szomorúak lesznek a tanárok. Hamis, hamis, hamis! Sándor, te nem tudsz énekelni! Életem legtragikusabb pillanata

volt. De meg kellett tartani az előadást. A rendező odahívta egy unokafivérem, a Jenőt, és ő aztán remekül énekelt – bent a kulisszák mögött. Én meg csak tátogtam. Nagy sikerünk volt, a végén benyúltam, előhúztam a hangomat, együtt hajoltunk meg, föltaláltuk a play backet.

Ha már a technológiánál tartunk, döbbenten olvastam egy szövegedet. Cím: Az internet fölöttébb szükséges voltáról. „Segítségével megvalósulhat a »haza a magasban« (Illyés Gy. – a gyengébbek kedvéért). Mibennünk itt és a bárhol élő magyarokban. Hurcolkodjunk föl tehát mielőbb minden javainkkal az internetre, hogy sokáig éljen a magyar.” 1998-ban írtad ezt. Fölhurcolkodtál, kedves Sándor?

Nem én számítok. Ha fölhurcolkodunk, a budapesti magyar közvetlen kapcsolatba léphet az új-zélandi magyarral. Ez olyan fontos, nem akarom profanizálni a dolgot, mint annak idején a kereszténység fölvétele volt az Európában megmaradásunk szempontjából. Ezért ezt a világhálót jól meg kell tanítani magyarul. Egy előadáson négyszázötven fiatal, zömében húszas-harmincas éveinek elején járó magyar kutató vastapssal jutalmazta ezt a kijelentésemet. Utána fölállt egy szerény fiatalember: Sándor bácsi, tessék mondani, hány órát szokott naponta a hálón barangolni? Édes fiam, nekem ilyen felszerelésem nincsen, nem ismerem, én nem tudok biciklizni se, mert gyermekkoromban nem volt biciklim, de attól még tudom, hogy a bicikli egy nagyon nagy találmány. Megint megtapsoltak. Már több mint egy évtizede számítógépen írok, azon levelezek, sőt Skype-ot is használok néha, itt is, ott is.

Tényleg?

Persze, azon beszélek Stockholmmal, Amerikával, órák hosszat.

Meglep ez a technikai fejlettséged, úgy képzelném, hogy ott ülsz Erdélyben, fűzfasípon furulyálgatsz, népköltészettel múlatod az időd…

Én, aki az első emésztőgödröt megásta? Ne viccelj! Haladok a korral.

Becsüllek. Témát váltok. Melyik tetszik jobban: Kányádi Sándor, erdélyi magyar költő, vagy Kányádi Sándor, magyar erdélyi költő?

Megtisztel, ha azt írják, hogy költő, magyar költő vagyok. Hallgass ide, Miklós! Ha Kolozsvárról nézlek, te vagy a határon túli.

Nekem borzasztóan tetszik, hogy nemcsak magyar vagy, hanem őrzöd a humorérzékedet. Az elején szót ejtettünk arról, hogy jövőre nyolcvanéves leszel. Olyankor az ember szokott kapni mindenfélét, pusztán amiatt, mert

– hogyan mondjam ezt udvariasan? – elélt odáig. Mit szeretnél kapni a nyolcvanadik születésnapodra? Azt tudom, hogy egy napelem jól jönne.

Meg egy kút, a Döbrentei térre. Egy lebombázott ház helyén kis park van. Áll ott egy kicsi vaskút. Kéne egy nagyobb, egy igazán szép, és a Benedek Elek apó nevét kaphatná. Írtam a polgármester úrnak egy levelet, hogy ide szeretnék egy ilyen kutat.

Mit szeretnél, márványt?

Gyere, nézzük meg a helyszínt. Kéne még valami, ott, ahonnan a követ hozzuk, Csíkszereda és Udvarhely között, Szentegyházán. Erdélyben lehet szerintem öt, hat, hét fiatalember, akik szobrásznak készülődnek, adni kéne nekik egy hónapos ösztöndíjat, lakhatnak Szentegyházán, a Filharmónia otthonában, kapnak kosztot, szállást és szerszámot, és az ott lévő kövekbe egy hónap alatt ki-ki egy népmesemotívumot belefarag. És ezek ott maradnak örökre. Na, ezt szeretném én nyolcvanadik születésnapomra. Ez volna nekem a legnagyobb ajándék.

VATHY ZSUZSA

Lehettünk volna jobbak

Mindenki tudja, nem is lehet kikerülni a mai beszélgetésben, hogy Lázár Ervinnel töltötted el mondhatni eddigi életed javát. Az interneten azt olvastam: „Hogyan ismerkedik egy meseíró és egy Százhalombattán dolgozó vegyészmérnöknő?" Válasz: „Vathy Zsuzsa addig küldte novelláit az ÉS-be, míg Lázár Ervin el nem fogadta őket." Ez igaz?

Az első novellám az Új Írásban jelent meg. Körül kellett néznem, hová lehetne még küldeni. Valaki mondta, hogy az Élet és Irodalomban Lázár Ervin a prózarovat szerkesztője, küldjek neki. Postára tettem egy novellát, eltelt néhány hónap, választ nem kaptam. Mondták, hívd fel telefonon. Lámpalázasan és kicsit izgulva betelefonáltam az Élet és Irodalomba. Aztán bementem. A bejáratnál Zelk Zoltánnal találkoztam. Először láttam élő költőt. Zavarba jöttem. Kérdezte: Kit keres? Lázár Ervint. Ő akkor nagyon kedvesen átfogta a vállam, félrehúzott, és közölte: Ne mondja senkinek, egy nővel van a Rómain.

Hivatali órákban.

Igen. Aztán sikerült elérnem az Ervint telefonon. Lelkes volt: Ó, kisasszony, a maga novellája majd biztosan le fog jönni, nyugodtan várjon, ezek sajnos nem mennek olyan gyorsan. Végül megjelent, nem volt jó novella egyébként. Közepes.

Ez a rád jellemző szerénység, de rendben van. Tudom, hogy vegyipari egyetemet végeztél, de sem az alkatod, sem a stílusod ezt nem jelzi, ránézésre bölcsészkarra vagy tanítóképzőre tippelne az ember. Hogyan lesz egy pápai kislányból vegyész?

Nem látszik rajtam, hogy vegyész vagyok?

Nem. Vagy én nem látom.

Nem eltökélt szándékom volt vegyésznek lenni. Ez abban az időben történt, amikor a származást nagyon szigorúan vették, én osztályidegennek számítottam, mindössze azért, mert apámat hét hónapra internálták, egy kitalált dolog miatt, hogy a Magyar Közösség szervezésében részt vett. Nem is volt Pápán Magyar Közösség, úgyhogy mindegy, szerencséje volt, bő fél év után szabadult, de megkaptuk az ikszet a származásunk mellé, és figyelmeztettek bennünket, hogy ha egyetemre akarunk kerülni, ne jelentkezzünk bölcsészkarra és jogra, mert ez az a két egyetem, ahova nem fogunk bekerülni. Az osztályfőnököm kémiatanár volt, nagyon szerettük, és nagyon megszerettette velünk a kémiát. Reális lehetőségnek látszott, hogy a Veszprémi Vegyipari Egyetemre fölvesznek. És így is lett, bár nem elsőszörre.

Munkahelyeid között a Százhalombattai Olajfinomító. Mit csináltál te az olajfinomítóban?

Például az első tüzet.

Fölgyújtottad?

A laboratóriumot, majdnem. Nagy szerencse, hogy csak egy kis lombik gyulladt ki, hamar eloltottuk, komolyabb baj is lehetett volna belőle. A szüleim akkor már nagyon kevés pénzt kerestek, az olajfinomító szerződést kötött azokkal az egyetemistákkal, akik vállalták, hogy diploma után négy évig ott dolgoznak. Gyakorlatilag ez volt az anyagi fedezete a tanulásomnak. Először három műszakba kerültem, az kegyetlen és komisz, egyszerűen alkalmatlan voltam rá, hogy megszokja a szervezetem, hol hatkor keltem, hol délután kettőkor, hol meg este tízkor. Néhány hónap múlva a technológiai osztályra kerültem, szép és érdekes munkára. Százhalombattán kitűnő csapat szerveződött össze, azt hiszem,

huszonkilenc év volt az átlagéletkor. Az öt év, amit ott töltöttem, tanulságos és hasznos volt. A mérnöknek az a kivételes szerencséje, hogy az értelmiségi és a fizikai munkások között helyezkedik el. Megtanultam beszélni a betanított munkásokkal és a szakmunkásokkal, kapcsolatba is kerültem velük, megismertem az életüket. Ez nagyon fontos és egészen hosszú ideig ható tapasztalás volt.

Onnan küldted a novellát Lázárnak?

Igen. Százhalombattán dolgoztam akkor még. Eleinte munkásszálláson laktam, aztán pesti albérletekben. Akár hiszed, akár nem, a Szent István parkban kaptam egy albérleti szobát, akkor nem tudtam felfogni és értékelni, hogy ez milyen kitűnő helye a városnak. Nagyon jól éreztem magam. Utána tizenegy körüli albérlet következett, ez is tanulságos volt.

Belaktad a várost. De a Szent István parkból Százhalombattára kiingázni nem lehetett egyszerű.

Az olajfinomító a város különböző pontjairól buszokat indított. De ha az ember lekéste a buszt, elaludt, akkor vagy autóstoppal vagy busszal-vonattal kellett kimenni. Egyértelművé vált egy idő után, hogy engem az emberek érdekelnek, és írni szeretnék. Amikor eljöttem Százhalombattáról, feleannyi fizetésért helyezkedtem el üzemi lapnál újságíróként, de kit érdekelt?!

Egy vegyészmérnök nagyon sok mindent tud anyagokról, folyamatokról, amit egy háziasszony nem. Hasznosítasz-e valamit a vegyészmérnöki tudásodból a mai napig, például ha főzöl?

Tudom, hogy a C-vitamin aszkorbinsav, tudom, hogy az ecetsavnak mi a képlete, akkor esetleg a tartósítószerek közül tudok még egy-két dolgot, azt, hogy az olajnak a fajsúlya kisebb, mint a zsíré, de azt hiszem, ez nem sokat segít a tűzhelynél.

Életed fontos helyszíneit összeírtam egy darab papírra. Most Budapest és Kisszékely. Először Pápa, ott születtél, 1940. április 15-én. Ott is érettségiztél. Százhalombattáról már beszéltél. Pécel. Meglátogattalak ott titeket körülbelül háromszor, egyszer egyedül, kétszer Gáll István Trabantjából kiszállva. Ervin rácegrespusztai – ami nem falu, mint tőle tudom –, te pápai vagy. Hogyan került a képbe Pécel?

Teljesen véletlenül. Lakást kellett vennünk valahol, az egyik újságíró kolléga ajánlotta Ervinnek, hogy Pécelen hatvanezer forintért lehet egy most épülő négyemeletes házban lakást venni. Nekem kellett elmennem

Gödöllőre – valamiért ott lehetett intézni –, hogy a dolgot megszervezzem. Mondták, nézzem meg a helyszínt. Gondoltam, dehogy nézem. hatvannégy négyzetméter, ennyibe kerül, jó, úgyse tudunk másikat venni, én nem megyek ki Pécelre. Indultam vissza Budapestre. Kérdezte, aki fölvett, hogy hol jártam, mit csináltam, meséltem, lakást veszek Pécelen, de nem nézem meg. Ugyan, hát csak nem fog úgy lakást venni, hogy nem nézi meg? Tett egy kerülőt a kedvemért, megnéztük, hogy hol épül a ház, és aztán tíz évig ott éltünk.

Igazad volt? Akkor sem lett volna baj, ha nem nézed meg?

Igen. Megmondták, hogy téglaépület, a falu szélén, milyen utcában, milyen környezetben épül. Hozzánk hasonló korú fiatal házaspárok költöztek ki oda Pestről és máshonnét, gyerekek születtek, máig működő barátságok lettek belőle. Onnét költöztünk be a Veres Pálné utcába tíz év múltán. Nagyon szerettük, és ha valahonnét egy szobát hozzá lehetett volna ahhoz akasztani, máig is ott laknánk, de nem lehetett. Onnan mentünk a Lónyayba.

Az első köteted Erőterek címmel 1970-ben jelent meg a Magvetőnél. Akit akkor kiadtak, számíthatott rá, hogy két-három évente újra megjelenik egy kötete, időnként közlik a folyóiratok és a napilapok (akkoriban az újságok még rendszeresen közöltek novellákat és verseket). Hihetted, hogy ez így lesz mindörökre. De kitört a kapitalizmus, és talán nem érzed sértőnek, egy kicsit úgy kiment a divatból az a realista próza, amilyen a tiéd. Hogyan élted át ezt a változást?

Talán a nyolcvanas évek közepén kezdődött, de igazából nem fogtam fel, vagy nem érzékeltem. Nekem fontosabb volt az, hogy a következő könyvem milyen legyen, mit szeretnék megírni. Nem volt könnyű dolgom, mert közben két gyermekünk is született, emiatt valószínűleg nem tudtam pontosan követni, hogy mi történik a magyar irodalomban. A kilencvenes években már nagyon határozottan lehetett érezni, igen, hogy lenézett csapat az, aki ilyen prózát ír.

Ervin mit szólt ehhez? Megbeszéltétek néha otthon?

Nézd, Ervin annyira öntörvényű író volt, hogy az ő könyvei sokkal kevésbé voltak bármilyen kritikai áramlatokba beilleszthetők. Úgyhogy ő írta a magáét, és az foglalkoztatta, hogy milyen nehéz dolog írni. Mérhetetlen szenvedések közepette készültek az írásai.

Kénytelen vagyok hosszabban bevezetni a következő kérdést. Első fejezet. Kiadta az Osiris Könyvkiadó Lázár Ervin Napló című művét, ez körülbelül a legérdekesebb dolog, amit mostanában olvastam, mindenkinek ajánlom. A címlapon Lázár Ervin nagyon élethű fényképe. Aki ismerte, tudja, hogy szerette ezeket a kinyúlt sötét pulóvereket, az ing a nyakon mindig nyitva. Az egyik naplófüzet fekszik előtte az asztalon, amelynek a szövege ebben a könyvben olvasható. Mintha a fotós tudta volna, hogy majd egyszer csak ez kell. Emlékszem, mennyit macerálták, hogy írjon már egy főművet, ettől mindig dühbe gurult. Azt írja ebben a naplóban, hogy ami a nagy művét illeti, az az a kicsi, amit megírt. Második fejezet. Megjelent a te novellásköteted, az Életünk, halálunk, valamivel Ervin naplója előtt. A címadó novellában Ervin bizonyos naplójegyzeteihez írtad hozzá a magad naplóját. Ez az Ervin betegségének a krónikája, és ahogyan a két szöveg összecsöng, lehet rajtuk sírni. Vagy inkább kell. Amikor ezt a szöveget írtad, tudtad már, hogy az egész Lázár-napló meg fog jelenni?

Nem. Természetesen nem akartam én a sajátomat megírni, de hát mindent összevéve fél évig volt kórházban, ami nagyon hosszú idő. És az ember bármennyire derűlátóan viszonyul a betegséghez is, három-négy hónap után muszáj arra gondolnia, hogy fel kell jegyeznie napról napra, hogy mi történt, mert különben sosem fog tudni visszaemlékezni arra, hogyan történt. Természetesen azzal a szándékkal írtam, hogy ez szigorúan magánérdekű, soha nem adom ki. Eljutottunk a múlt év, 2006 decemberéig, amikor még mindig nagyon bíztunk abban, hogy Ervin meggyógyul, és egyik nap megállt a szíve. Tehát nem volt semmiféle folytatás. Arra, hogy az együttlétünk ne szakadjon meg, csak az a megoldás maradt, hogy állandóan az elmúlt hónapok történéseivel foglalkoztam. Leírtam, amit tudtam, próbáltam utánanézni, hogy biztosan úgy volt-e, ahogyan én emlékszem. Ervin naplójából kiválogatott részekhez tettem hozzá a kórházban eltöltött idő és az utolsó napok krónikáját. Az Osiris Kiadóban beszélgettünk, kérdezték, maradt-e kiadatlan írása, és mondtam, hogy semmi. Csak a napló, de azt nem kéne. Végigolvasta a kiadó is a naplóját, és fontosnak tartották, hogy megjelenjen. Nekem az volt az érzésem, hogy várni kellett volna még egy-két évig. Lehet, hogy nekik volt igazuk.

Miért gondoltad, hogy várni kéne?

Ervinben volt valamilyen mérhetetlen idegenség attól, hogy az ő nevét bármire felhasználják, ha ő netán meghal. Azt, hogy ő is meghal, természetesen nem gondolta komolyan, egyikünk sem gondolja komolyan, csak mint elvileg lehetséges dolgot vázoljuk fel. Mondogatta, hogy halála után semmilyen házra ki nem tehetik azt, hogy: Itt lakott Lázár Ervin. Iskolákban sem, nem akar feliratot vagy táblát. A lelkünkre kötötte, hogy róla ne nevezzenek el semmit. Az én írásom addigra már megjelent a Kortársban, mire a kiadó a naplóval foglalkozni kezdett. Nem hiszem, hogy valamelyiken ront az, hogy azonosak bennük szövegrészek.

Az egyik novellád címe: Minerva temetője. Ez nincs a tartalomjegyzékben. Szándékosan hagytad ki onnan?

Nem. Kimaradt. Nyomdai hiba. Pontosabban nemcsak nyomdai, hanem a szerkesztőé, a korrektoré, az enyém.

Ervin azt írja egy bizonyos július 12-én a naplójába: „Este 11 van, dörög, villámlik, esik az eső. Zs. a gáderban hüppög, nem akar velem élni, elege van." Mi történt akkor, nem ízlett neki a vacsora, vagy mi?

Már megfogadtam, hogy a saját naplómban utánanézek dátum szerint, hátha leírtam, hogy mi bajom lehetett. Nem emlékszem. Harminchárom évig éltünk együtt, nem egyszer, hanem meglehetősen sokszor volt olyan este, amikor nem ő sírt, hanem én, valamiért. Talán mert olyan nap volt. Nem biztos, hogy van jelentősége egy ilyen esetnek. Ebben a kötetemben, talán a *Paradicsommadár* című novellámban tudtam, vagy legalábbis próbáltam megírni, hogy Ervin nekem mit jelentett, milyen volt az a harminchárom év, amit együtt töltöttünk.

A Ki kicsoda című szakmunkában azt vettem észre, hogy a te szövegedben szerepelnek a szüleid, de nem szerepelnek a gyerekeid. Az Ervin szövegében a szülei sem szerepelnek. Ennek mi lehet az oka?

Én is csak nemrég vettem észre, hogy a saját szövegemben a gyerekeim nincsenek ott, és nem tudok rá magyarázatot találni. Ügyetlenkedés vagy figyelmetlenség, Ervin részéről szerintem ugyanilyen figyelmetlenség, hogy a szüleit nem írta be.

Hobbid ugyane szöveg szerint a sport, a mozgás. Szoktál úszni, azt tudom, és még?

Korcsolyázni nagyon szeretek. Sajnálom, hogy a Balaton már ritkán fagy be, marad nekem a műjég.

Kijársz a műjégre, és ott siklasz bátran?

Igen. Az első esés után már ritkán esik az ember, azon jobb minél hamarabb túl lenni. Tudod, milyen gyönyörű érzés az, mikor Szigligeten… néha befagy a Balaton a szigligeti öbölben, ha az ember át akarja úszni nyáron, olyan tíz percbe telhet, de a szép sima jégen korcsolyával két perc az öböl egyik szélétől a másikig. Énnekem a mozgás a lételemem. Pápán középiskolás koromban vívtunk, belőlem és a gimnazista osztálytársaimból állt a női vívószakosztály. Minden nagyon rendben volt, csak az edzőnk akkor már elmúlt hetven. Az 1932-es olimpiára tartalékként utazhatott ki. Nagy élmény volt vívóversenyekre járni, ez az életemnek olyan része, amit nem cserélnék el semmiért. Majdnem biztos vagyok benne, hogy Ervinnel is vívóversenyen találkoztunk először, mert amikor én még középiskolás voltam, és Pécsre mentünk egypárszor vívni, ő megjelent ott újságíróként. Egyszer egy történelemtanárunk azt mondta nekem: Nagyon örülök, hogy a vívóversenyen harmadik lett, bronzérmet kapott. Tényleg? Igen. Azt nem tetszik kérdezni, hányan indultak? No, hányan? Hárman… Körülbelül ilyen volt a vívásunk színvonala, de sok örömet okozott.

El szeretném mesélni, hogy én hogyan találkoztam Lázár Ervinnel először, hátha örülsz neki. 1969-ben Simonffy András fölhívott a lakására. Ott ült egy fiatalember…

Ráday utca.

Igen, szörnyű társbérlet, a konyhában ott ült egy fiatalember, akiről azt mondták, hogy vigyázz, ez bokszoló. Talán nem is hiszed el, olyan sovány volt. Mindkét oldalára egy nő került. Írókollégák feleségei. Szisztematikusan megfogta a combjukat, egészen addig, míg az egyiknek a férje annyira megsértődött, hogy elrángatta onnan a feleségét, Ervin behúzta a fejét, azt mondta: Ajjaj – és csak röhögött. Akkor bejött a szobába egy lány, aki később az én első feleségem lett. Ervin valahonnan tudta ezt: Na, ha maga szereti ezt a fiút, mondja meg, hogy hányas lába van! Hányas inget visel? Hányas nadrágot? Te ezeket az adatokat tudod őróla?

Igen. De ennyi idő után nem csoda. Kérdés, mikor tanultam meg

Tételezzük föl, hogy van halál utáni élet. Ez immár világnézeti probléma, de mondjuk, én remélem, van. Azt is tételezzük föl, hogy még egyszer beszélhetnénk az Ervinnel. Az igazán hatásos folytatás az volna,

ha bejönne. Sírnánk. Hidd el egy percre, hogy ez lehetséges. Bejönne, nagyon megtapsolnánk, ő is leülne. Mit mondanál neki?Mit kérdeznél tőle?

Nem kérdezném meg, hogy meddig maradsz. Ennyi jutott eszembe. Segíts!

Én csak azt tudom megmondani, hogy én mit kérdeznék tőle. Mit írsz, Ervin?

Ez nagyon jó! Lehet, hogy ő meg azt mondaná: Nem veszitek észre, hogy már sokat beszéltetek? Unják! Hagyjátok abba! Amikor hármasban maradnánk, mosolyogna. Talán azt hinné, lehettünk volna jobbak.

NÁDASDY ÁDÁM

Egy kis garzonlakás kéne Párizsban

Költő vagy. És egyetemi tanár.

Egyetemen tanítok, de a hivatalos címem nem egyetemi tanár, mert az csak a professzornak jár ki, én docensi rangban vagyok. Csak a rend kedvéért akartam ezt mondani.

Ha szabad érdeklődnöm, te miért nem vagy professzor?

Azért, mert az időm egy részét, és jelentős részét, már az utóbbi években, fordítással töltöm, amit szép és komoly tevékenységnek tartok, de hát hiába, az embernek egy ideje van és egy élete, és egyszerűen nem foglalkoztam komolyabb tudományos munkával, vastagabb, nagyobb súlyú tudományos munkák megírásával, amire a professzori címet meg szokták adni.

Munkára megy? Ezek szerint nem időre, mint az őrmester, törzsőrmester, főtörzsőrmester.

Nem. Úgynevezett nagydoktori vagy más szóval akadémiai doktori címet kell szerezni, amihez kell írni egy vastag disszertációt, szinte könyvet, és így tovább. Én ezt rendben levőnek találom, de nem tudtam megcsinálni. Vagy nem is akartam.

Nem is fogod?

Nem. Ez a vonat elment.

Nem vagy olyan öreg, hogy ezt kijelentsd!

Jó, igazad van, majd ha legközelebb beszélgetünk, lehet, hogy már másképpen látom. Úgy érzem, arra teremtett az Isten, hogy mondjuk

Shakespeare-drámákat fordítsak, és nem arra, hogy tudományos munkákat publikáljak. Írtam eleget, csináltam, szépen habilitáltam, docens vagyok, de ez a szint az, amin már meg lehet állni, meg lehet maradni.

Többet keresnél, ha professzor volnál?

A docens fizetése értelemszerűen kevesebb, mint a professzoré.

De nem annyival, hogy ez arra sarkallna, írjál egy vastagot.

Nem.

Budapesten születtél, 1947. február 15-én. Asztrologikus érdeklődésűek ebből tudják, Vízöntő vagy, mint én, de ezen nem időznék. Mondta-e édesanyád, az énekesnő, hogy milyen napra esett?

Szerintem keddre, ebben nem vagyok egészen biztos, azt tudom, hogy aznap volt az operabál. Ezt édesanyám többször elmesélte. Aki, mint mondod, énekesnő volt.

Úgy képzeled, hogy az operabált keddre teszik?

Igazad van, ez nem valószínű. Érdekes, hogy ezt sosem egyeztettem. Még az is elképzelhető, hogy 1947 telén kedden volt az operabál, azokban a zűrös időkben.

Nem.

Általában mindig szombaton volt. Édesanyám kilencedik hónapos terhesen sokszor volt éhes, szegény, ezt sokszor mesélte. Remélte, hogy az operabálon jót ehet majd. Ezek még a koalíciós évek voltak, nem a kommunizmus, létezett még az operabarátok köre, voltak magánszponzorok, akik az akkori viszonyok közepette is adtak pénzt. Biztosan szervíroznak kaszinótojást vagy lazacot, vagy más finomságot, édesanyám megmondta őszintén, ezért ment oda, bár tudta, hogy mindenórás. Az éjszaka közepén egyszer csak azt mondta apámnak: Kálmán, itt a pillanat. Bizonyos Palik doktor volt a nőgyógyász, aki szintén az operabarátok körébe tartozott, neki is szóltak. Anyám szerint a fiúk rendkívül kelletlenek voltak, hogy ott kell hagyni az operabált, a hátralévő fogásokat, a mulatságot. De azonmód szmokingban taxiba vágták magukat, és édesanyám holta napjáig nehezményezte, hogy Palik doktor nem vette le a szmokingját, hanem föléje húzta a fehér köpenyt, levezette a szülést, majd visszasietett az operabálba, és őt otthagyta a Péterfy Sándor utcai kórházban.

Voltaképp mindannyian visszamehettetek volna, akkor te is kapsz a lazacból, és egészen másként indul az életed.

Így van, igen.

Szombaton születtél, utánanéztem.

Köszönöm, most már megjegyzem.

1947 fura év volt. Mondhatnám, hogy az utolsó reményteljes év, amikor az emberek még azt hihették, rendben lesznek a dolgok. Habozom, hogy nagy- vagy középpolgárinak nevezzem a családod, három gyerek, elfogadható jólét, kultúra iránti érzékenység. A mamád énekesnő, a papád híres operai ember.

Elsősorban rendező.

Amikor először felfigyeltél a családodra, ez még így volt?

Hát, őriztünk belőle, amennyit lehetett. Igen, talán nagypolgárinak mondhatnám, azokban az években ez a besorolás nem is elsősorban az anyagi helyzettől, hanem inkább az értékválasztástól függött. Tele voltunk olyan barátokkal és ismerősökkel, a grófnőtől a tábornokig, a főmérnöktől az iskolaigazgatóig, akik már éjjeliőrök, takarítónők és más deklasszált elemek voltak. Mégis, az a mód, ahogyan viselkedtek, ahogyan éltek, ahogyan a lakásuk be volt rendezve, noha esetleg a többi szobában már társbérlők voltak, mégiscsak jelezte, hogy nagypolgárok. Ez a szó furcsán átfordult egyfajta kulturális igényre, például tudtak németül és franciául, ezt a gyerekektől is elvárták. Ugyanakkor enni már nem mindig jutott annyi, amennyit a gyerek szeretett volna. Gróf Bolza Frici szemben lakott az utcában az édesanyjával, a papája ült, ők ketten egy kis szobában húzták meg magukat, de a Bolza Frici egy kis gróf volt, tudott franciául és németül, aztán 1956-ban el is mentek mindnyájan Ausztráliába. Nekünk viszonylag még könnyebb volt, mert a szüleim, mint művészek, nem vesztették el a létalapjukat, pénzben sem szűkölködtünk. Jó, mindig mondták, hogy bezzeg azelőtt! A spájzban szép nagy zöld fémdobozok álltak a polcon, azzal a felirattal: Olio Sasso. Diót, dugót meg más apró holmikat tartottak bennük. Kérdeztem, mik ezek, mindig legyintettek, olívaolaj, kisfiam, menjél, ne zavarjál! – mert olívaolaj akkoriban már egyszerűen nem létezett. Látszott, hogy azelőtt természetes volt. A veszteség, a lecsúszás érzését átélték, hála istennek, a szegénységét nem.

Úgy képzeljem el, ha vacsorát adtatok, kitették az ezüstszervizt? Vagy az aranyat?

Nem. Ilyesmi nálunk nem volt. Már csak azért sem, mert szüleim sosem voltak otthon, szinte a színházban éltek, a nagypapáék neveltek minket

tulajdonképpen, akik osztrákok voltak, német ajkúak, németül sokkal jobban tudtak, mint magyarul, otthon németül folyt a szó. Náluk érezni lehetett a szerényebb életstílust, mint amihez szoktak. De cselédet tartottunk, mi is, meg a nagypapáék is.

Az ötvenes években?

Igen, azt valahogyan elfogadták, hogy kell háztartási alkalmazott. Ezek meglett asszonyok voltak inkább, mint lányok, Hédi néni például elkergetett apáca volt, szegény nem tudott mit csinálni, kapott egy ágyat, odaszegődött. Mária néni jött később, aki együtt ült Kistarcsán a nagynénikémmel, Tuci nénivel, onnan az ismeretség. Tuci nénit kémkedés miatt zárták be, Mária nénit pedig tán rendszerellenes izgatás miatt, nagypofájú munkásasszony volt, azt hitte, neki lehet. Nagynéném biztosított minket arról, hogy derék, rendes, becsületes, bár nagyon kellemetlen ember Mária néni. A szüleim azt mondták, nem baj, ha kellemetlen, csak becsületes és megbízható legyen. Mária néninek nem volt hová mennie, amikor kieresztették, 1956. október elsején lépett be hozzánk.

Legjobbkor.

Elképzelhetik, milyen kommentárokkal vezetett végig minket, gyerekeket a forradalmon, majd az utána következő eseményeken. Szemkinyitó volt, ahogyan az angolok mondják.

Testvéreidből mi lett?

Féltestvérek vagyunk, anyánk kétszer volt férjnél. Apám előtt egy Birkás Géza nevű ember volt a férje, tőle van a két fia. Tehát őket Birkásnak hívják. Idősebbik bátyám Birkás Balázs, ő külkereskedelmi vállalatnál volt a szocializmus idején, aztán privatizálta magát, a kereskedelemben dolgozott. Nagyon jól tud németül, ő tud a legjobban hármunk közül, ezt kamatoztatta, fordított, tolmácsolt. Majd nyugdíjba ment, leköltözött a régi családi birtokukra, a Balaton közelébe, és ott gazdálkodik. Mandulát termeszt, szigorúan ellenőrzött bioeljárással. Ez azt jelenti, hogy keveset terem és sok munka van vele, de jól lehet értékesíteni. Fiatalabb bátyám Birkás Ákos festőművész.

A te operai emlékeid gyerekkorodból milyenek? Kötelező volt menned, vagy szeretted?

Nekem az operához semmilyen érzékem nem volt. Ma sem tudom megmondani, hogy valaki jól vagy rosszul énekel, lenyűgözve nézem, ha

valaki odaáll, kitátja a torkát, és az hallatszik az egész teremben. Nem is nagyon szeretem az operát. El-elvittek, de mindig hátulról mentünk be, és akkor inkább a büfében ültünk, meg mászkáltunk, apámnak, anyámnak dolga volt. Egyszer csak azt mondták, na most jön a nagyária, ezt hallgassuk meg. Bementünk egy oldalpáholyba, ami a cég számára volt rezerválva, végighallgattuk a nagyáriát, majd visszatértünk a büfébe. A ház maga varázslatos volt, sokat jártunk ott, nekem ez volt az apuék dolgozója. Budán mondta anyám, bemegyek Pestre, vitt magával iskola után, hogy veszünk cipőt. De előtte be kellett szaladnia az operába ezért-azért-amazért, vonszolt magával. Mindig nagyon gyorsan ment, energikus asszony volt, és egész gyerekkorom élménye az, hogy szaladtam utána. Szembejöttek a folyosókon nagyon kisminkelt kosztümös emberek, ami ijesztő egy gyereknek. Szervusz, fiacskám! – mondta Székely Mihály, és továbbment, és rengett a ház. Kicsit mesevilág és mulatság volt az egész. Aztán mikor cseperedtem, nem mentem többet, nem érdekelt. Ők nem forszírozták.

Az ELTE angol–olasz szakára jártál. Ha otthon német környezetben voltál, akkor miért éppen angol–olaszra?

Ez egy érdekes kérdés, nem tudom. A németet a nagypapáéktól tudtuk, de sosem tanultam rendesen, alaposan. Túl jól tudtam ahhoz, hogy tanuljak, de a grammatikai szabályokat vagy a helyesírást nem tudtam. Most sem tudom, hol van umlaut. Szerintem én a felvételin nem feleltem volna meg, mert hiába folyt belőlem a szó, az nem elég. De nem is volt akkor húzóereje a németnek, nem volt divat. Angolul már régóta tanultam, az érdekelt, meg szerettem, ez az a nyelv, amit senki sem tudott a családban, ettől olyan egzotikus volt. Az angol akkor még ritka volt, hát megkérdezték az emberek, hogy: Angolul tanulsz, és miért? Ugye ez a kérdés akkor még természetes volt. Olaszul azért tanultam, mert sokat jártunk Olaszországban az opera miatt is, meg a nagymamának voltak ott rokonai.

Két évig tanítottál egy gimnáziumban.

Igen, sőt inkább három, mert helyettesként is visszajártam. Azt még hadd mondjam el, hogy építész szerettem volna lenni a lelkem mélyén. De nem mertem jelentkezni, mert nem voltam elég jó matematikából és fizikából.

Azóta is bánod? Tüske a szívedben, hogy nem mentél építésznek?

Picikét talán igen. Most is nagyon szeretem az építészetet. Még ebben a városban is, amelyet én jól ismerek, néha például olyan szokatlan a napfény, rávilágít egy ház valamelyik részletére, amit addig sosem vettem észre, megállok, nézem, hogyan csinálták meg. Külföldön pláne. Érdekes az, hogy hogyan lesz a semmiből valami, a levegőbe kell a tervezőnek belerajzolnia a majdani épületet. Sok építészeti könyvem van, de igazi dilettante vagyok, ahogyan az olaszok mondják, aki élvezetből foglalkozik valamivel, amihez nem ért.

Költői pályád a tanárihoz hasonlítva késéssel indult. Miért?

Nem tudom, hát bizonytalan voltam, valahogyan nem szerettem az avantgárdot. Becsültem, meg örültem, hogy létezik, de én olyat nem akartam csinálni. Még az a nyelvi forradalom, amit Tandori egyfelől, Juhász másfelől bevezetett, sem vonzott. Úgy éreztem, ha ezt megpróbálnám, paródia lenne belőle. Konzervatívabb, ha tetszik, elmondósabb költészet érdekelt volna engem. Időbe telt, mire úgy éreztem, van elég magabiztosság bennem, a visszautasítás vagy a meg nem értés nem fog a padlóra teríteni. Kicsomagolom a portékámat, ha nem tetszik, visszacsomagolom, megyek tovább. Addigra huszonnyolc körül jártam. Margócsy István, a kiváló kritikus és irodalomtudós kollégám lett az akkoriban induló Mozgó Világ című lap versszerkesztője. De én az egyetemi szobájába kopogtam be, nem a szerkesztőségbe, megkértem barátilag, hogy nézze meg a dolgaimat. Egy hét múlva bementem hozzá, azt mondta, nagyon érdekesek, tudsz verset írni, de ma ez így már nem megy. Úgy érzi magát, mint a bizományiban egy becsüs, akinek behoznak egy vázát, ami önmagában szép és értékes, de nem veszi be, mert nem tudná eladni, ma ilyet nem vesznek. Én azonban egy ideig próbálkoztam tovább, akkor talán a szél is fordult, maga Margócsy mondta, hogy ha neked ezt csinálnod kell, akkor rendben, legyen ilyen is. A Mozgó Világban jelent meg az első versem, 1981 táján.

Közben fordítottál.

Igen, sok mindent. Nem csak irodalmat. Például kézikönyvet tánctanároknak. Aztán *A szex öröme* című kézikönyvet álnéven, angolból, az egy komoly és szép szakmunka, ajánlhatom mindenkinek. Mondjuk kicsit elszálltabb figurák is vannak benne, de többnyire nagyon bölcs, humoros tanácsok. Az a vicc, hogy egyetlen fénykép nincs benne, hanem rajzok. És ettől sokkal emberibb.

Később Shakespeare-eket fordítottál. Arany János az ő leghíresebb magyar fordítója, róla mindenféle legendák terjedtek el, hogy tudott-e angolul, és ha igen, milyen fokon.

Tudott, egészen kiválóan, bár beszélni nem. Ő latin–görög szakos tanár volt, és e nyelveken se tudott beszélni, mosolygott volna, miért is kellene neki megszólalnia angolul, nem tolmács, nem idegenvezető. Csak 1890 körül történt a Berlitz-fordulat, így szoktuk nevezni a nyelvtanári szakmában, amikor a névadó, aki egyébként bedekkereket is írt, kezdte kiszolgálni azt az igényt, hogy az ember beszélni és érteni is tudjon idegen nyelven. Arany Shakespeare-től három darabot fordított, ezek a *Hamlet*, a *Szentivánéji álom*, és egy kevésbé jelentős mű, a *János király*. Magam is csináltam ebből fordítást, mindig megnéztem, hogy ő mit írt, soha olyan nem fordult elő, hogy félreértett volna valamit, hacsak az nem történt, hogy a tizenkilencedik században még úgy volt szokás érteni, de azóta kiderült, hogy mondjuk amit Shakespeare írt, az egy tájszó, aminek más volt az eredeti értelme.

Kérdés, hogy most milyen nyelvre kell fordítani Shakespeare-t, maira vagy akkorira?

E dilemma Arany számára is adott volt, ő is háromszáz évvel később látott hozzá, mint Shakespeare.

Ő nagyobbrészt a saját százada nyelvére fordította, nem?

Igen, de ez egy gesztus volt részéről, állásfoglalás. Mondok egy példát. Ő megtette azt, ami nagyon radikális, és szerintem elhibázott, de hallatlanul érdekes, hogy a *Szentivánéji álom* mesterembereinek buta kis darabját – amit ők maguk írtak, paródia –, ellentétben az eredetivel, magyaros versmértékben fordította: „Ez komédiának úgy kivánja rendi, / Hogy én legyek a fal, bizonyos Orrondi". Hallatlanul szellemes és vicces, de szeretném felhívni a figyelmet, hogy ezzel finoman kicsit magát is parodizálta, azért használta a *Toldi* versmértékét. Úgy érezte, az akkori Magyarországon ilyen primitív emberek csak jobbágyok lehetnek, parasztok, akik az uraság születésnapjára készítik ezt a kis darabot, és a magyar paraszt nem tud jambusban verset írni. Míg az angol egyszerű ember írhat jambusban, mert az a nyelv ezt jobban hozza magával. Érted? Ez egy nagyon komoly döntés volt, amihez ő vette a bátorságot.

Te mégsem használsz Shakespeare-ben mai fordulatokat, a te fordításod igen veretes ahhoz képest, ahogyan mi beszélünk itt, ebben az elromlott

nyelvű országban.

Shakespeare idejében sem úgy beszéltek az utcán, ahogyan az ő darabjaiban. Nagyon megcsinálta ő a szöveget, mainstream angolt használt. Bocsánat, erről nehéz kiselőadást tartani anélkül, hogy szét ne osztanám a szöveget. Vannak például rímes részek, elég bőségesen, a *Hamlet*-ben nem, de a *Szentivánéji álom*-ban annál inkább, a rímelés elemeli a szöveget a természetes nyelvtől.

Amikor úgy először felfigyeltem arra, hogy van kortárs magyar költészet, három nagy költő uralta a pályát, ma egyáltalán nem tűnnek összetartozónak, Juhász Ferenc, Nagy László, Kormos István. Volt egy olyan rövidebb időszak, amikor egy helyen is laktak mind a hárman, és csak azért szűnt meg ez a közösség, mert az egyikük elment Bulgáriába ösztöndíjjal. Tévedek-e, ha azt gondolom, hogy te a Kormos irányához tartozol?

Elfogadom, igen.

Már csak azért is, mert a Kormos egész életműve beleférne egy nem túl vastag kötetbe. A tiéd is. Azon költők közé tartozol, akiknek minden sorát értem. Ezt bóknak veszed vagy sem?

Kérlek szépen, bóknak veszem, szeretem, ha ez így van, de kétségtelenül meg kell magammal értetnem, hogy azért ez talán olyan, mintha egy zeneszerzőnek azt mondanák, hogy minden taktusát fütyülni lehet. Akkor ő esetleg elgondolkozna, nem tett-e túl sok engedményt a közönségnek. Nem tudom.

Egy könyvedet hoztam magammal, úgysem tudunk többről beszélni, bár mindegyik ilyen dicséretesen vékony. Címe: Az az íz. Egyik versedben a főhős szerelmi bánatba zuhant, talán telefonálnia kéne a szeretett lénynek, de nem telefonál, például azért, mert hajnali öt van. Hanem: „Nekiálltam a frizsidert kitisztítani". Jogos-e, hogy az ember, Ádám keresztnevű szerző kötetét olvasván, a beszélőt eleve hímnek tekinti?

Így szoktak olvasni az olvasók, de azt hiszem, a modern esztétikának volna ezzel kapcsolatban néhány szava, egyáltalán, létezik-e olyasmi, hogy szerző, vagy a szerzőt konstruálja az olvasó, de kérlek szépen, én nem tagadom, hogy ezek a versek erősen önéletrajziak, igen.

Belegondolok, hogy mit tennék szerelmi bánatban. Sajnos, telefonálnék, ezt meg kell mondanom, akárhány óra van, ami végzetes hiba. Frizsidertisztítás nem jutna eszembe.

De megmondta, hogy ne hívjam, majd ő jelentkezik. Te nős ember vagy, illetve szoktál lenni, és…

Ez a helyes kifejezés.

Én fiatalkoromban voltam nős, aztán mást tartogatott a sors számomra, férfi élettársaim voltak, és ha egyszer nincs nő a háznál, akkor a két fickó közül valamelyiknek ki kell tisztítania a frizsidert.

De miért neked? Jöjjön haza reggel, és tisztítsa ki azt a rohadt jégszekrényt.

Hát igen! Ezért voltam kénytelen ezt a verset megírni, hogy valahogyan elkiáltsam ezt a lehetetlen helyzetet. Az ilyen háztartási teendő jót tesz egyébként, mint az elmebetegeknek a munkaterápia, bámulatosan sokáig tart, kiderült, hogy ezer apró része van, amit ki lehet venni, mögöttük is milyen piszkos.

Nem hoznám szóba, ha nem mondtad volna: egy ideje férfiakkal laksz együtt. Írtál egy cikket a Népszabadságban, ami a második olyan közleményed volt, ami nekem különösen tetszett, az a címe, hogy Melegnek lenni elsősorban titok. Talán emlékszel, amikor először írtál ilyesféle novellát, felhívtalak telefonon, mert az is nagyon tetszett. Magyarországon nem szokásos módon vállalod. Coming outnak hívják a műveletlen Nyugaton. Egy költő, egy műfordító könnyebben tehet ilyesmit. De vajon mi volt a visszhangja az egyetemen? Te mégiscsak oktató vagy.

Örömmel jelentem, hogy soha semmilyen inzultus nem ért, soha semmilyen megjegyzést nem kaptam ezzel kapcsolatban. Biztos, hogy nem tetszik mindenkinek, de ha litván volnék, az sem tetszene mindenkinek. Talán azért ez azon is múlik, hogy a bölcsészkarról van szó, és a világon mindenütt a bölcsészkarok lazábbak, általában támogatják az alternatívákat. Gondolj csak bele abba, hogy egy bölcsészkaron szinte ahány hallgató, annyifélét hallgat, az egyik török szakos, a másik mondjuk pszichológia, és így tovább. Sokkal nehezebb volna az ilyesmitől elzárkózni. Vagy azt mondani, tanítottam délelőtt, hogy milyen kiváló író James Baldwin, aki homoszexuális volt, ugyanakkor kifogásolnám, ha egy ilyen a folyosón végigmenne. Gondolom, erről is van szó. Lehet, hogy szerencsém is volt, följebbvalóim és szűkebb kollégáim jólelkű és megértő emberek. A kollégáim ugratni is szoktak, ami nagyon jólesik nekem, amikor tudják, hogy én is ott vagyok az irodában, elkezdik mondani: Jaj,

melyik is a Nagy Géza, az a széles vállú, nagyon csinos, tudod. És a fene egye meg, mindig bedőlök: Bocsánat, kiről van szó?

Beszélgettem egy olyan kollégánkkal, aki tolókocsiban ül, ifjúsági szerző. Ő azt szereti a legjobban, ha nem foglalkozik senki az állapotával. Nem kér részvétet vagy segítséget, majd szól, ha kell neki valami. De te mit szeretsz, ha bemész egy emberi társaságba, partiba vagy kocsmába? Tehát foglalkozzanak a másságoddal, vagy hallgassanak róla?

Nem tudok erre egyenesen válaszolni. Nagyon érdekes a hasonlat a tolókocsis emberrel, mert igaz ugyan, hogy ez nem akkora csapás, mint amaz, de sokszor érzi az ember egyfajta hátránynak. Változó, hogy mikor melyik esik jól. Van olyan, hogy az ember elég jóban van ahhoz, hogy akár a rá vonatkozó legsértőbb szót is elfogadja valakitől, ha szeretettel mondja. Talán így is van rendjén, ezt meg kell tanulni, hogy hogyan éreztessem valakivel. Ugyanúgy, mint amikor egy erdélyi faluban egy román család él. Mit csináljunk, tegyünk úgy, mintha egyáltalán nem volnának románok? Vagy mondhatjuk azt: Románok vagytok, de nagyon szeretünk benneteket! Azt hiszem, a társadalomnak is meg kell tanulnia, és nekünk is, hogy ne sértődjünk meg fölöslegesen.

Te már voltál nős. Gyerekeid is születtek.

Igen, két lányom van, felnőttek.

Mostani életviteledben a gyerekek játszanak valamilyen szerepet?

Hogyne, az egyik lányom férjnél van, két gyereke született, akik az én unokáim, és akikre rendszeresen vigyázni kell. A legjobban azzal tudom segíteni a fiatalokat, hogy késő este és éjjel, ha néha el akarnak menni, akkor én szívesen ott maradok, és lefektetem a gyerekeket, és ha hánynak, ágyat húzok. Nagyon közel lakunk egymáshoz. A kisfiúcska most zongorázni tanul, és mivel én is tudok, bátorítom a gyakorlásban. Vagy négykezesezünk. A születésnapom pár nappal ezelőtt volt, az élettársam meghívta a lányaimat, négyesben elmentünk vacsorázni. Így szoktuk születésnapokon csinálni.

Nagyon derűs és kiegyensúlyozott ember benyomását kelted. Talán az is vagy.

Igen.

Volna olyan kívánságod, akár abszurd vagy extrém, amit, ha komoly varázserővel rendelkeznék, teljesíthetnék? Azért vigyázz, mielőtt mondod, mert hátha tényleg.

Egy kis garzonlakás kéne Párizsban. Lehet rossz helyen, udvarra néző vagy manzárd vagy mosókonyhából átalakított, kulcsos vécé – nem, azt azért nem szeretném. Nagyon jó volna, ha meglenne a kulcs, és az ember azt mondaná, kiszaladok egy kicsit Párizsba. A rendszerváltáskor hallottam olyat, hogy valakik összeálltak, öten-hatan, jómódú emberek, összedobtak pénzt, kiderült, hogy ez egyáltalán nem lehetetlen, harminc-negyvenmillió forintnak megfelelő pénzért lehet egy egészen kis szerény garzonlakást vásárolni Párizsban.

Miért nem Londonban vagy Rómában?

Nem.

Firenzében? Velencében? Berlinben?

Párizsban. Nem tudom… vágy.

Hát, beszélhetünk róla.

Köszönöm!

KOVÁCS ANDRÁS FERENC

Hagyják inkább működni a nyelvet

Születtél Szatmárnémetiben, 1959. július 17-én, tehát a Rák jegyében. Érdekes ez számodra?

Persze. Tudok a rákságomról ezt-azt, a lényeget szépen bele lehet csöpögtetni a szövegekbe. Születésem elég zűrös volt, mert nemcsak Rák vagyok, hanem koraszülött is, hét hónapra jöttem e világra.

Mint én! Látszik rajtunk? Nyilván annyira akartunk érvényesülni, hogy ennek a két hónap előnynek is szükségét éreztük.

Lehet. A nagy erőlködéstől fellépett egy kis agyvérzés. Plusz a császármetszés minden öröme.

Kovács András Ferenc az igazi neved?

Igen, így lettem megkeresztelve. Édesapám Kovács Ferenc, ő volt a hatodik a sorban, akit így hívtak, gondolom, ettől akartak eltérni a szüleim. Én inkább András vagyok, de azért az édesapám ismerősei, barátai szólítanak Ferinek, erdélyiesen Ferikónak, vagy Ferikének, például Székely János. Civilben KAF, a szakmában ez terjedt el, pedig nem szeretem. Ikonikus név, nem én vagyok az.

Ki ragasztotta rád?

Én magam ragasztottam magamra, akaratlanul. Sok mindennel foglalkoztam gyerekkoromban és ifjúkoromban, nem költőnek készültem, érdekelt a földrajz, a történelem, és mindennél inkább a képzőművészet. Rajzoltam, festettem, agyagoztam, szobrászkodtam. Érettségi után egy fazekasműhelyben dolgoztam, megtanultam korongozni, fémdomborításokat is készítettem, azt hittem, hogy még létezhet reneszánsz embertípus a hatvanas–hetvenes években. Nem jött össze. Nem úgy jött össze. De akkor a képeimet szignáltam KAF-ként, így 1977 tájt valaki meglátta, rajtam ragadt. A kutyák kaffognak. De a Kaf-hegy is eszedbe juthat az arab mitológiából.

Ha elég művelt volnék, eszembe juthatna. Így az jut eszembe, hogy színészcsaládból származol, kamaszkorodbeli foglalkozásként a színészetet mégsem említed.

Csak azért nem, hogy te rákérdezhess. Édesanyám, Elekes Ilona Szatmáron volt színésznő. Édesapám dramaturg volt. A román színházakban általában irodalmi titkárnak hívták a dramaturgot. Dramaturgon drámaírót értettek. Apám 1962-től már rendezett is. Ők ketten a Harag György által alapított színházban találkoztak össze, így lettem én szatmárnémeti születésű.

Hogyhogy nem lettél színész?

Nem biztos, hogy nem… Na jó, nem lettem színész. Iskoláskoromban még mondogattam, hogy az leszek, de magam sem gondoltam komolyan. Talán a rendezés jobban érdekelt volna, vagy akár a drámaírás. Drámaíró se lettem, de érdekes módon egy darabig tanítottam drámaírást és rendezést a marosvásárhelyi főiskolán. Dramaturgként azért dolgoztam színházakban. Ott nőttem föl színészek és rendezők között, rengetegszer beültem próbákra, és így nagyon sokat megtanultam. Nem mehettem rendezőire, mert Romániában akkor épp nem volt magyar rendezésképzés.

Mind a ketten Kölcsey Ferencről elnevezett középiskolába jártunk, csak én itt, te ott. Aztán a francia–magyar szakra jelentkeztél.

Ez úgy alakult, hogy Romániában nem volt kötelező oroszul tanulni. Én tanultam, de franciát is, nagyon korán elkezdtem. A Kölcsey, az enyém, nagyon jó iskola volt, azelőtt ez volt a régi református kollégium. Mikor odajártam, ipari technikumként üzemelt. Én esztergályosnak tanultam.

Ha megszorulsz, tudnál élni belőle?

Semmiképp. Próbáltak kiképezni, kevés sikerrel, nem ment, inkább a korongozást választanám. Azt Lázáriban tanultam ki, egy kiváló fazekasműhelyben, érettségi után, katonaság előtt. Rajzban is, agyaggyúrásban is mindig az anyag érdekelt, akkor is, amikor fémeket kopácsoltam. Aztán elvégeztem a magyar–francia szakot Kolozsváron, és akkor még az volt a szokás, hogy kihelyeztek, nem lehetett válogatni. Tanárnak például elmehetek, ha kell, mert három év után letettem a véglegesítő vizsgát. Hat évig tanítottam. Székelykeresztúron, Szentábrahámon, a Gagy mentén, és Siménfalván, a Nyikó mentén, ezek már-már mitikussá vált földrajzi nevek.

Miért hagytad abba a tanítást?

Mert jöttek az 1989. decemberi események. Addig is próbáltak magukhoz csábítani különféle folyóiratok, színháztól is kaptam ajánlatot, a kolozsváritól, csak éppen nem engedtek, a röghözkötöttség állapotában leledzettem. 1989 után már lehetett mozdulni, Markó Béla és Gálfalvi György hívott a megalakuló Látó szerkesztőségébe, azóta vagyok ott. Hosszú ideig a versrovatot szerkesztettem, tulajdonképp most is, de januártól én vagyok a megbízott főszerkesztő.

Ha az ember több kötetedbe belelapoz, azt látja, hogy költői munkásságodban rengeteget színészkedsz, imádsz belebújni különböző figurákba. Egyik ilyen teremtményed Jack Cole, akinek daloskönyvét közreadtad. Több ismert Jack Cole van, zenész, drogszakértő, rajzoló.

Egy csónakgyártó is, Long Beachben.

Melyiknek a nyomán választottad ezt a nevet?

Nem kerestem én ki őket. 1988. augusztus 23-án írtam az első ilyen verset, és a magyarázat nagyon egyszerű. Nekem egy rím kellett a „dekkol”-ra, ezért lett ő Jack Cole. Különben John Colemannek hívják, a Jack Cole a művészneve. Említetted, hogy a költészetben színészkedem. Ha azt kérdeznéd, ki volt a mesterem, csak egy listával tudnék válaszolni, mindenki mester, akitől szót hallasz vagy olvasol. De egy igazi mesterem tényleg volt. A hetvenes években Szatmárnémetiben lehetett fogni a magyar televíziót, és adtak egy Fellini-sorozatot. Én Fellinitől tanultam a legtöbbet, talán ezt a fajta más bőrébe bújást is.

Az általad használt személyiségek között található még Kavafisz görög szerző, továbbá Lázáry René Sándor, akinek költői hagyatékát gondozod. A

hallottak nyomán kérdés, miért nincs olyan köteted, amelyben Fellini köpenyébe bújnál?

Fellini titkos költeményei, Riminitől a Cinecittàig? Ez még nem jutott eszembe, de azt hiszem, most elindítottál bennem egy folyamatot.

Ha kialakul, nagyon büszke leszek magamra. Egyik versed, vagyis Jack Cole egyik dala alatt az a dátum olvasható: Dallas, Texas, 1989. január – Malibu, California, 1995. szeptember. Hat és fél évig írtad?

Tulajdonképpen igen. 1989-ben csak belekezdtem, meglett az eleje, aztán félretettem. A második dátum az átírás-befejezés időpontja.

Mit kerestél Dallasban, illetve Malibuban?

Semmit, Amerikában soha nem jártam. Jack Cole az, aki sokat utazgatott a hazájában. Én még angolul se tudok, csak fülből egy kicsit, azt is azért, mert a román televíziónak az volt a remek szokása, hogy nem szinkronizálják a filmeket, hanem föliratozzák. Esküszöm, meg lehet tanulni a román tévéből angolul.

A te verseid szinte mindig humorosak. Márpedig a magyar irodalomban a humoros szerzők a hivatalos babért tekintve mindig hátrányban vannak, elég, ha Karinthy Frigyesre utalok. Te érzékeled ezt a pályádon?

Egyetértek, így van. De azért a magyar irodalomnak mindig több vonulata van, és a humoros műfajok is mindig jelen voltak, gondoljunk például Balassira és az őt követő barokk líra egyes képviselőire. Vagy mondjuk Csokonaira, és nem Berzsenyire. A huszadik században talán többet írtak a költők halálosan komoly dolgokról, mindenesetre számomra a klasszikusok klasszikusa volt és marad Weöres Sándor, nála pedig a humor, az irónia és a játékos szellem mindig jelen van.

Tűnődtem, melyiket hozzam el számos kötetedből magammal. A Porcus Hermeticumot választottam. Az előszó idézi Várady Szabolcs meghatározását a műfajról. „A limericknek három fajtája van. 1. A nők jelenlétében is elmondható limerick. 2. Az olyan limerick, amit nő nem hallhat, de papi személy még igen. Végül: 3. A limerick.” Nem féltél, hogy rád sütik a pornó bélyegét?

Furcsa dolog ez. Mostanában a trágárság már elfogadott eleme a költészetnek. A közönség is szereti, és ez persze számít. De azért mondjuk el, hogy nem az egész kötet disznó, csak a második fele.

Tudod a verseidet fejből?

Nagyon megijedtem most. A rettenetet láttad a szememben. Én nem tudom kívülről őket. Vannak költők, akik óriási repertoárt tudnak elszavalni maguktól. Odahaza Erdélyben ilyen Kányádi Sándor. Én csak néhányszor próbáltam meg, belesülök. Egy limerick vagy egy haiku menne azért talán, de az sem biztos.

Azon nagy erdélyi költők egyike vagy, akik nem költöztek át ide. Soha nem gondoltál rá?

Nem, soha. És most már minek is? Ez azért furcsa, mert bennem nagyon sok az elvágyódás. De nem Magyarországra.

Hanem?

Hanem mondjuk Franciaországba. Vagy Olaszországba. A mediterrán vidékek iránt vonzódom, lehet, hogy ez alkati dolog. Éljen ott az ember egy kicsit, s azután menjen haza Erdélybe, legalábbis akinek ott a haza, mint nekem. Van egy nagyon különös otthonosságérzetem Erdélyben, máshová nem tudok úgy megérkezni, hogy otthon legyek. Ez egy romantikus érzés, belátom.

Sokat jössz-mész onnan ide és innen oda, ellenben se jogosítványod, se autód.

Ez sem jött össze.

Próbáltad?

Nem is próbáltam. Édesapám vezetett, volt több Trabantja egymás után.

És az nem csinált nagy kedvet neked az autóhoz.

Nem a Trabant a hibás, nagyokat kirándultunk vele. Engem minden életszakaszomban valami más érdekelt. Meg kell mondanom, gyerekkoromban a kardok sokkal jobban izgattak, mint az autók. Szatmáron kiváló vívóiskola működött, négy éven át jártam oda, vívtam, bár nem mindig versenyszerűen. Előbb tőröztem, aztán párbajtőröztem, ez volt az egyetlen sport, amit komolyan vettem.

Karikagyűrű van az ujjadon, ha jól látom.

Hát… igen.

Ha ekkorát sóhajtasz, nem merek tovább kérdezni.

Családos ember vagyok, meglehetősen régóta, a feleségem is színésznő, nem játszik ugyan, de beszédtechnikát tanít a marosvásárhelyi színművészeti egyetemen. A lányom, a kisebbik, tizenhárom éves, szerencsére még nem érdeklődik a világot jelentő deszkák iránt. A nagyobbik, az első házasságomból, Brüsszelben él, ha jól tudom.

Lehet, hogy rosszul tudod?

Ez egy hosszú mese – keveset tudok róla. Önhibámon kívül.

Értem. Manapság divat a mesterség titkainak átadása, íróiskolák, tanfolyamok keretében. Ha egyetlen tanácsot kéne adnod leendő költőknek, mi volna az?

Nehéz kérdés. Talán az, hogy ne a saját lelküket magyarázzák, inkább hagyják működni a nyelvet. Mert az a vers.

SPIRÓ GYÖRGY

Bedobtam az ágyneműtartóba

Régi munkahelyeid közt az egyik számomra meglepő. 1970–71-ben, ha igaz, a Magyar Rádió külpolitikai rovatának munkatársa voltál.

Persze. Ott kezdtem a pályát. Magyar–orosz–szerb-horvát szakon végeztem, és akkor már tudtam lengyelül. Ettől függetlenül a rádió dramaturgiájára akartam kerülni. Fogalmam se volt, mit csinál egy dramaturg. Később kiderült, hogy az viszi a kávét a rendezőnek. Apám ismerte még a munkásmozgalomból, a harmincas évekből Hárs elvtársat, a rádió örökös alelnökét. Igazi partizán volt hajdanán, igazi kommunista, és egy nagyon rendes, becsületes ember. Sánta volt, azt hiszem, meglőtték a lábát. Amikor elvégeztem az egyetemet, fogadott, apám közbenjárására. Ott volt előtte az életrajzom. Mondta, hogy a dramaturgia reménytelen, mert oda csak a béemeseket veszik föl. Látta, én nem az vagyok, volt némi emberismerete. Azt ajánlotta, menjek külpolitikusnak. Oda nem kell? – kérdeztem. Á, azok úgyis azt írják, amit kell. Csináltam aztán sok mindent, a hírrovatnak is kölcsönadtak, de amikor lejárt az egyéves szerződésem, megköszöntem, és távoztam, én író szeretnék lenni. Kapacitáltak, hogy lehetnék varsói tudósító, ha ott két évet kibírok, mehetnék londoni tudósítónak, tehát szép karriert hagytam oda. Voltam lehallgató is. Ez azt jelentette, hogy a BBC World Service-t, a Voice of Americát és a Majakot (ez volt a hosszúhullámú szovjet rádió) kellett meghallgatnunk, minden hírperiódust. Én tudtam nyelveket, oroszul jól, de angolul alig. Híreket kellett gyártanom, és letenni a turnusvezető asztalára. Senki meg nem kérdezte, hogy tudok-e angolul.

Biztosra vették.

Igen. Lassan belejöttem. Híreimet ritkán használták, szerencsére. Még érdekesebb volt a reggeli hírösszefoglaló. Fél ötre értem jött egy kocsi, bevittek a rádióba, ott elém raktak egy kilométeres slejfnit, a telexeket, amelyeket a katonai lehallgatás állított össze a Szabad Európa híreiből, főleg a magyar vonatkozásúakból. Ekkoriban a Szabad Európának nem volt semmiféle itteni tudósítója. Képzelhető, milyen keveset tudtak rólunk. A hatalmas anyagból egy nyolc-kilenc oldalas zanzát kellett gyártani az elvtársaknak, a politikai bizottság tagjainak. Tehát Kádár elvtárs, Aczél elvtárs és a többiek megkapták a reggelihez. A katonai lehallgatás eleve szelektált. Mi még inkább. És az ország akkori vezetői az én beszámolómból merítették a tudásukat az országról, mert nem volt idejük újságot olvasni vagy rádiót hallgatni. Az eredményt ismerjük. Sajnos, már tudom, hogy ez mindenütt így működik, Bush elvtárs a Fehér Házban hasonló módon tájékozódik, és hozza a döntéseit.

Azért olyan jók.

Legalább olyan jók, mint Kádár elvtárséi voltak.

Az irodalomtudományok kandidátusa vagy, tehát fölkészült szakember. Nem furcsa, amikor kritikát írnak a munkáidról? Elvileg neked jobban kéne tudnod.

Az író eleve jobban tudja. Mert ő a gyakorlati oldalt épp úgy ismeri, mint a teoretikusat. De attól, hogy én régi korok színházáról írtam disszertációt, a kritikus még elemezheti, szidhatja vagy dicsérheti az írásaimat. Más hozzáállás, más műfaj.

Én ha kritikus volnék, Isten ne adja ezt se nektek, se nekem, megfélemledném az önéletrajzod láttán.

Voltam én kritikus, 1969-től 1975-ig rendszeresen írtam színikritikákat. Azt nem mondom, hogy féltek tőlem… nem mindenütt kedveltek. Elég határozott véleményem szokott volt lenni. Akkor hagytam abba, amikor észleltem magamon, hogy mindig azt kérem számon az előadásokon, amit én csinálnék belőlük, rendezőként. Egy kritikusnak nyitottnak kell lennie, ideális befogadónak.

Ha valaki nyíltan kijelenti, hogy ő csak a várható bevétel, a pénz kedvéért ír, azt egy kicsit le szokták nézni. Ezek az emberek, a hivatásos bírálók viszont pénzért olvasnak. Az rendben van?

Ilyen alapon a szerkesztőket se kéne fizetni. Hm, nem is fizetik meg őket. Szerintem tökéletesen elfogadható, ha valaki csak a pénzért ír. Más

kérdés, hogy én még soha nem írtam csak a pénzért. Nem is kaptam. Vagy csak keveset. A világirodalom klasszikusai közül többen kizárólag pénzért írtak, például Balzac. Dosztojevszkij azért írt olyan sokat és gyorsan, mert ebből élt. Nem lehet mindenki gróf, mint Tolsztoj.

Az egy demokratikus megoldás volna. Mindenki, aki írni akar: gróf.

Nem rossz. Gróffá ütik az első jó könyv után. Van ehhez hasonló, Finnországban. Aki egyszer publikált egy jó könyvet, az élete végéig akkora ösztöndíjat kap, hogy abból meg tud élni.

Finnom rendszer. Bocs. Egy idézet, tőled. „Én a szakmát nagyon korán kezdtem el tanulni, így aztán rengeteg rosszabbnál rosszabb írást produkáltam. De meggyőződésem, hogy az írástudás szinte kizárólag szakmai kérdés. Sok kitartó gyakorlás kell hozzá." Eszerint az itt ülők bármelyike lehetne író, ha kitartóan gyakorolná?

Hát, igen.

Ez nagyon biztató a pályakezdők számára.

Nem annyira, mert nagy meló, és számíthatnak rá, hogy nem fizetődik ki. Elvakult őrültnek kell ahhoz lenni, hogy az ember annyi rosszat írjon, amennyi után már néha jókat is képes. Vannak persze szerencsés egyének, akik tehetségesek, nekik könnyebb.

Magadat nem sorolod közébük?

Á, én sose voltam tehetséges, csak sok energiát fektettem a munkába. Ha más hivatást választok, valószínűleg akkor is ez lett volna, vagyis boldogulok.

Lehetnél tehát Kossuth-díjas szobrász…

Az biztosan nem, mert nem érdekel. De például fizikus. Nem Kossuth-díjas, mert már rég kimentem volna Amerikába. Azt is tudom, mit kellett volna kutatnom, a gravitációt, természetesen, mert azon áll vagy bukik az egész modern fizika. Nem tudjuk beilleszteni a gravitációt a kvantummechanika rendszerébe, tehát az egész modern fizika nincs.

Te ugye abból indulsz ki, hogy mi ezt értjük?

Igen. Azt mindenki megtanulta középiskolában, hogy vannak részecskék, és mi történik, ha felgyorsítjuk őket. Csak az a baj, hogy a gravitációs hullámokat és korpuszokat soha senki nem találta meg. De mégis van gravitáció. Ez nagy probléma.

Említetted, hogy sok rosszat írtál. Rögtön tudtad ezt bizonyos munkáidról, vagy csak a megjelenés után jöttél rá?

Volt ilyen is, olyan is. Még az is megesett, hogy szándékosan írtam rosszat. Amikor elmúltam harminc, és még mindig nem mutattak be tőlem semmit, noha tizenhat éves koromtól írtam drámákat, megdühödtem, és írtam egy olyat, amit még a hülye színházi emberek is megértenek. Nem a színészekre gondolok, hanem azokra, akik a döntéseket hozzák, például a dramaturgokra.

A dramaturgoknak túl nagy reklámot ebben a beszélgetésben nem csapunk.

Nem. Mindenesetre ez volt a *Nyulak Margitja*. Azt persze bemutatták, pedig rossz darab, kötetbe nem is vettem föl. Bezzeg a legjobb darabomat, *A békecsászár*-t sose fogják bemutatni.

Igen, mert túl sok a szereplő.

Mihez képest?

A kifizetendő gázsikhoz képest.

Hát, ahhoz képest igen. De nem azért nem mutatják be.

Gyuri, légy óvatos a kétkedő nyilatkozataiddal. Vagy két éve már ültél itt, akkor megjósoltam neked, hogy jövőre Kossuth-díjat kapsz, és tényleg. Lehetséges, hogy egyszer ezt a darabodat is bemutatják. Talán nem Magyarországon, de bemutatják.

Ha valahol, akkor itt, mert verses dráma, és azt azért senkinek sem akaródzik lefordítania. Különben sem baj, hogy nem mutatták be. Nem kell minden darabbal sikeresnek lenni. Nem is kell sikeresnek lenni. Nem azért csináljuk. Azt a darabot tizenhét évig írtam. Közben persze mindig más szövegeken is dolgoztam. Az ember azért ír, mert őt érdekli, és mert sokat tanulhat belőle.

Életem egy sötét korszakában könyvkiadót alapítottam, és te is a szerzőink közé tartoztál. Később nekem e vállalatkához már nem volt közöm, de te változatlanul ott publikáltál. Negyedik regényed, A jégmadár szerinted is nagy bukás volt. Egy interjúdban említed, hogy a kiadód kegyeletből nem merte megmondani az eladott példányok számát, te ötszáz-hatszázra becsülöd.

Maximum.

Ezek után megírtad a Fogságot, ami viszont határozottan bestseller lett. Ekkori interjúidban hangsúlyoztad, te ezt tudatosan csináltad, a közönség számára jól követhető művet alkottál. Ezzel semmi problémám. Ha ilyen jól tudod, hogyan kell az olvasóknak írni, korábban miért nem tetted?

Bonyolult, mert az olvasók változnak. A nyolcvanas években még sok mindent lehetett csinálni, amit az olvasók szívesen befogadtak. Volt idejük, ma nem nagyon van. Volt képességük arra, hogy egy könyvre összpontosítsanak. Nagyon elsatnyult a befogadók figyelme és tűrőképessége, minden művészeti ágban.

Ha nincs az olvasóknak türelmük, te hogyan írhattál nekik egy ilyen vastagot?

Nem a vastagságon múlik. Inkább a szerkezeten, a közérthetőségen, a nem túl komplikált stíluson, a laza, rövid bekezdéseken, sok párbeszéden, satöbbi. A *Fogság*-ot úgy is lehet olvasni, hogy az ember a cselekményt habzsolja, és az összes többi részletet átugorja. Ha egy könyvet másodszor is el lehet olvasni, az azért jó jel. Sokan jelezték, hogy kétszer is elolvasták. Nem hülyítettem le a szöveget, csak igyekeztem egyszerűen elmondani bonyolult dolgokat. *A jégmadár* ráadásul szatíra volt, és a magyarok valamiért azt nem szeretik.

Mi volt a legkedvesebb ajándék, amit az olvasóidtól kaptál?

Ajándékot én egyet sem kaptam. Az az ajándék, hogy hozzák a könyvem dedikáltatni. Én ugyan nem értem, hogy miért. Nem szoktam aláíratni másokkal a könyveiket.

Persze, mert Tolsztoj nincs kéznél.

Igen, de voltak más nagy írók kéznél, és mégsem. Kardos G. Györgyöt nagyon nagy írónak tartom, és azt hiszem, egyetlen dedikált könyvem sincs tőle.

Ismeretes, hogy egy másik nagyon nagy íróról, Kertész Imréről te írtad az első fontos kritikát.

Tőle van dedikált *Sorstalanság*-om. Amikor megkapta a Nobel-díjat, sokan hívogattak, hogy adjam kölcsön, akkor bedobtam az ágyneműtartóba, azóta is ott van. Nehogy már ellopják nekem.

MÁRTON LÁSZLÓ

Nem minden jellemhiba árt az írónak

Akárhányszor ki akarom mondani a nevedet, mindig némi rettegés fog el, nehogy Marton Lászlót mondjak, aki a Vígszínház igazgatója. Gyakran eltévesztik?

Mostanában már kevésbé. Sőt egyszer láttam egy utcai plakátot, amely egy Marton László rendezte előadást reklámozott, és valaki gondosan behúzta a vesszőt az a fölé. Gondolom, Marton László van annyira nagyvonalú, hogy nem bosszankodott, ha egyáltalán megtudta.

Őt a háta mögött úgy hívják a színészek: Karton Maci. Ha erre javította volna az illető, talán bosszankodik.

Akkor már inkább a Márton.

Színészek ravasz módszereket találtak ki arra, hogyan mondják meg kollégájuknak, ha nem tetszett, amit csinált. Azt hiszem, Kern András változata, hogy azt mondja: Nem találok szavakat! – és sarkon fordul. Ha neked egy író megmutatja a szövegét publikáció előtt, te hogyan oldod meg?

Ha nagyon sok javítási ötletem van, az nyilvánvalóan azt jelenti, hogy úgy gondolom, még érdemes rajta dolgozni. Vannak azért reménytelen esetek is. De az a tapasztalatom, hogy ha valaki odáig merészkedik, hogy megmutatja az írását elbírálásra, akkor azért már jutott valamire, és az ügy ritkán reménytelen.

Derűlátó koncepció.

Nem is tudok fölidézni olyan esetet, hogy a szöveg végképp menthetetlen lett volna. Valamit mindig lehetett csinálni.

Tételezzük föl, hogy huszonhat éves pályakezdő volnék, fekete keretes szemüvegben. Amit írtam, borzalmas. Hogyan mondod meg?

Semmiképp sem telefonon. Fölhívlak vagy írok egy e-mailt, találkozzunk, beszéljük meg. Kávéházban. Ha magamhoz hívnálak, az odarendelés volna, különben is, te jártál nálam, a szobámban öt köbméter papír áll a földön, bástyaszerű tornyokban, megfélemlítő. Ráadásul ha te huszonhat éves pályakezdő volnál fekete keretes szemüvegben, akkor képzeljünk el még egy bájos pincérnőt, aki máris enyhít a helyzeten. Ráadásul egy szörnyű kézirat nagyon sokféle lehet. Lehet például ígéretesen rossz. Unalmasan rossz. Megalázóan rossz.

Utóbbi. A pincérnő nagyon édes, már hozta a kávét, kicsit le is öntött. Nincs mit tenni, te jössz.

Amennyiben valaki olyan kéziratot állított elő, amely annak olvasójára nézvést is megalázó, akkor inkább meg kell előzni ezt a helyzetet. Ilyenkor valami képtelenséget mondok. Például azt, hogy épp megkaptam a katonai behívómat, és be kell vonulnom három hónapra.

De nálunk eltörölték a sorkötelezettséget. (Csekély mértékben a Hadkötelezettséget Ellenzők Ligájának köszönhetően – én voltam az egyik ún. szóvivőjük.) Ettől függetlenül, te már nem is vagy sorköteles.

Aki ilyen kéziratot hoz, az elhiszi.

Előbb-utóbb letelik a három hónap.

Igaz, ám aki megalázóan rossz kéziratot hoz, az föladja. Akiben van annyi makacsság, hogy újra meg újra jelentkezzék, abból ki lehet nézni bizonyos teremtő erőt. Tőle várható, hogy képes átírni a szöveget tűrhetőre, vagy ír egy másikat. Amivel kilép a megalázó kategóriából. Akkor már érdemes megbeszélni. Legutóbb kaptam például egy igen vastag dilettáns kéziratot, amelyet a szerző Parti Nagy Lajos modorában írt meg, csak éppen halálos komolyan. Kérdéseket tettem föl. Hol játszódik ez a történet, Magyarországon vagy külföldön? Körülbelül erről szól, ehhez képest bizonyos dolgok miért kerültek bele? Végül nagyon jól meg tudtuk beszélni.

Más esetekben, ha semmi biztatót nem mondhatsz, ki fizeti a kávét?

Ilyen helyzetekben a kávét mindig én fizetem. Ha már leülök vele, arra törekszem, hogy ne keserű érzésekkel álljon föl az illető, hanem azzal, hogy valamit hazavihet.

Laci, te nagyon jó ember vagy. Témát váltok. Működik egy bizonyos íróakadémia, ahol mind a ketten tartottunk előadást. Kiadtak egy kötetet, amelyben többünk mondandóját kinyomtatták. A tiéd az írói válságról szól, semmi másról, illetve annak esetleges leküzdéséről. Nem tartasz attól, hogy a pályakezdők kedvét elveszed a szakmánktól? Hiszen ha ennyi kudarccal jár, legyünk inkább befektető bankárok.

Tartok tőle, hogy egy befektető bankárt is elegendő kudarc ér, mostanában még több, mint az írókat, de azok túlélésére kevesebb ötletem van, mint az írói válságokéra. 2006 őszén két előadást tartottam, az egyik az ötletről szólt, vagyis annak kifejlesztéséről, a másik pedig arról, hogy mit kezdjünk írói kudarcainkkal. Utóbbit javasoltam a kötetbe, mert úgy érzem, ez a fontosabb. Azzal a ténnyel, hogy mennyire része a mesterségnek a kudarc és a válság, nagyon kevesen foglalkoznak. Pedig mindannyian átéljük, ha máshogyan nem, hát egy rossz kritika eredményeképpen. Fontos, hogy készen álljunk rá, tudjuk kezelni.

William Shakespeare-rel az történt, hogy jelentős költőnek tartotta magát, főleg rémületes elbeszélő költeményeire volt büszke, amelyeket ma

már senki nem olvas, csak Spiró György. Darabokat csupán a megélhetés kedvéért írt. Mégis, ő a világ leghíresebb drámaszerzője. Itt vannak az asztalon a te könyveid, műfajilag igen széles a paletta. Mit gondolsz, van a te életművedben is efféle csavar?

Ahhoz, hogy erre válaszoljak, el kéne telnie háromszáz évnek. Akkor majd megnézzük, olvas-e bárki bármit abból, amit mi írtunk, akik ma jelen vagyunk a színen. Kérdés, hogy olvasnak-e egyáltalán, és ha igen, lesz-e még magyar nyelv. Végigtekintve mindazon, amit csináltam, azt hiszem, mégiscsak bizonyos regényekben tudtam kifejezni olyasmit, amit más talán nem. A drámáimra ma már eléggé önkritikusan tekintek. Nem a színházi struktúránkat hibáztatom, inkább magamat, nem volt bennem elegendő erő, hogy áttörjem a korlátokat. Ami a műfordítást illeti, azt pihenésképp szoktam csinálni.

Hm. Például Goethe Faustját fordítod, amikor kikapcsolódsz.

Le kell írnom mondatokat, amelyeknek az eredetijét más megalkotta, de nem kell foglalkoznom a cselekménnyel, a struktúrával, a hősök kitalálásával és még sok minden egyébbel.

Említett szövegedben fölsorolod az írói válság fajtáit. Megszámoztam őket, hét változatot említesz. Az első az, amikor az író nem képes megújulni. Átestél ilyesmin?

A fiatal szerzőnek megjelenik az első kötete, szerencsés, ha idejében, kap megfelelő kritikákat. Aztán a második, annak is normális a kritikai visszhangja, minden rendben van. Ekkor azonban tökéletesen elbizonytalanodik. Mintha mindent elölről kéne kezdenie. Velem pontosan ez történt. Ma már tudom úgy szemlélni, mintha nem rólam volna szó. Utólag könnyű okosnak lenni. Bekerültem az irodalmi üzembe. Sok mindent csináltam, kritikaírástól szereplésekig, nem mértem föl jól a saját erőimet, és azon vettem észre magam, hogy a tartalékaimból élek. Ráadásul elkezdtem egy nagyobb regényt írni, de nem voltak meg hozzá az eszközeim. Ezért aztán nem a nyolcvanas évek közepén jelent meg, hanem kilencvenkettőben. Olyan módszerekkel álltam neki, amilyeneket addig használtam a rövidebb írásokhoz. Egy teljes első változatot kidobtam. Soká tartott, mire végül sikerült kikeverednem a zavarosból.

Olyan válságot is leírsz, amelynél az író jellemével történik valami baj. Tudjuk, nem minden szerző jellembajnok. Átéltél ilyet is?

Azért nem minden jellemhiba árt az írónak. Például bizonyos mértékű kajánság nem feltétlenül erény a magánéletben, de az írásnak használhat. A mértékkel alkalmazott rosszindulat a megfigyelőképességet erősítheti. Az életörömök habzsolása nem szerencsés a mindennapokban, de lendületet adhat az írásnak. Én elsősorban a közéleti hülyeségeket tekintem a szakma szempontjából pusztítónak. Például ha egy író egyoldalú politikai nézeteket vall, és különösen ha ilyen tevékenységet folytat. Erre a közelmúltból épp elég példát hozhatunk. Itt is disztingválni kell, Anna Ahmatova azért írt Sztálin-ódát, hogy kihozza a fiát a Gulagról, ez nem tekinthető jellemtelenségnek, annak ellenére, hogy a fia soha nem bocsátotta meg neki, hogy megmentette az életét. De Vas István esete is hasonló, ő szerkesztette a Rákosi születésnapjára kiadott albumot, azért, hogy ne kelljen írnia bele, az adott körülmények között ez jellemes döntésnek tekinthető. Én arról beszélek, hogy amikor valaki elkezd személyében zülleni, az gyakran együtt jár az alkotóereje hanyatlásával. Míg a fordítottja ritkább, tehát ha valaki nagyon jellemesen viselkedik, az sajnos még nem garancia arra, hogy a tehetsége fölszárnyal.

Azon szerzők igazán csöppnyi csapatába tartozol, akik néha visszalőnek. Mándy Iván azt mondta nekem, kritikusokkal nem vitatkozunk, már az is szép, ha köszönünk nekik. Egy fiatal szerző írt rólad egy becsületsértőt, azt is szóba hozta, miért kaptál annyi díjat. Ekkor úgy éreztem, meg kéne szólalnunk, nekünk, kollégáidnak, hogy ez már több a soknál – nem tettük. Te viszont válaszoltál. Azt írtad, jöjjön el hozzád egy szatyorral, viheti a díjaidat. Mi lett volna, ha tényleg beállít?

Nem tudom, abban a pillanatban döntöttem volna el. Én bármit odaadok, csak egyet hagyjon meg nekem, hogy szabadon írhassak és publikálhassak. De engem eléggé jól kezel a kritika, tehát tíz megfelelő esik egy ilyen gyalázkodóra.

Elbeszéléskötetet állítottál össze, Amit láttál, amit hallottál címmel. Kissé meglepő, hogy novellákat írtál regény helyett, de még inkább, hogy eléggé humorosakat. Van ennek valamiféle magánéleti oka, vagy csak így alakult?

Irodalmi oka van inkább. Volt egy korszaka életemnek, a drámák után, amikor nagy, vastag, komoly, unalmas történelmi regényeket írtam. De tisztában voltam vele, hogy ez sem fog a végtelenségig tartani. Idővel úgy láttam, egyelőre elmondtam mindent, amit a történelmi regény műfajában

tudtam. Gondoltam, kipróbálom eddig szerzett tapasztalataimat rövidebb írásokban. És mi volna, ha azt is kipróbálnám, hogy úgy teszek, mintha volna humorom?

Mert nincs?

Az, hogy magánemberként mim van, egészen más ügy. Az a kérdés, mit tudok elhitetni az olvasóval. Hogy íróként van-e humorom, arról mások tudnak beszámolni, én nem olvasom a saját könyveimet.

Peched van, kedves Laci, nem rossz azokat olvasni.

Köszönöm.

Lassan te vagy az egyetlen az általam ismert kollégák közül, akinek nincs mobiltelefonja. Meddig lesz ez így?

Nehéz megmondani. Mindenesetre van bennem némi opportunizmus ezzel kapcsolatban, mert már minden gyerekem rendelkezik mobiltelefonnal.

Te vetted nekik?

Ha az APEH-nak kellene nyilatkozni a témáról, akkor igen. De gyakorlatilag fogalmam sincs, hogyan kell az ilyen ügyeket intézni, én csak aláírtam bizonyos papírokat, és adtam rá a pénzt.

Ha így van, miért nem adtál pénzt egyre magadnak is?

Én inkább azért adnék pénzt, hogy nekem ne legyen. Nagyon kellemetlen, amikor az ember éli az életét, és megszólal egy ilyen kis készülék. Nem baj, ha mások használják, csak nekem ne kelljen. Az az érzésem, hogy a mobil átmenet a tárgy és az élőlény között. Lassan csőre is lesz, meg szárnya.

Az jó, akkor majd elrepül.

Tetszene, ha mind elrepülne, de még nem tartunk ott. Mondhatnám úgy is, attól tartok, gonosz szellemek laknak benne. Éppolyan gyanakvással tekintek rá, mint a számítógépre, amit csak végszükség esetén használok. Szeretem az írógépet. Megtartóztatom magam a technika vívmányaitól, amíg csak lehet.

GARACZI LÁSZLÓ

Csalódtam a filozófiában

Nagyon sikeres vagy. Ismered a bukás ízét?

Gondolom, elsősorban az irodalomra gondolsz. Nem tudom, mennyire vagyok sikeres, vegyük például a színdarabírói pályafutásomat, ahol azért előfordult, hogy nem egyöntetűen hozsannáztak a kritikusok, ráadásul azt hiszem, joggal. A színházban persze általában egyértelműbb a bukás. A prózai munkáim viszonylag kevés egyértelműen elmarasztaló kritikát kaptak, de persze volt, hogy vitát váltottak ki, és persze olyan is volt, amelyiket csönd fogadott. Mindent összevetve szerencsésnek gondolom magam, az olvasók és a kritikusok általában kedvezően fogadták a könyveimet.

Történt-e veled olyan, hogy egy bírálat hatására – teljesen mindegy, szidott vagy dicsért – másként vagy mást kezdtél írni?

Egy az egyben biztos nem, de nem lehet kizárni, hogy áttételesen hatottak rám a kritikák, tanulmányok. Filozófia szakot végeztem, érdekel az írás elmélete. A kritikusok, irodalomteoretikusok hatással lehettek arra, hogyan szemlélem az irodalmat, a saját szövegeimet. Titokban kicsit haragudtam is rájuk, elveszítettem az írás eredeti ártatlanságának egy részét. Tudatossá váltak eljárás- és szemléletmódok, technikák, amiket azelőtt esetleg öntudatlanul alkalmaztam és élveztem másoknál.

Író esetén minden szónak jelentősége van, különösen azoknak, amelyekkel testi kapcsolatban áll. Rád mit nyomtattak?

Ja, a pólómra? NIN, a Nine Inch Nails nevű együttes rövidítése, másrészt a feleségemet Nagy Ildikó Noéminek hívják, az ő monogramja is NIN, tőle kaptam a pólót.

Tehát a zenekar voltaképp a feleséged reklámja. Kicsit a Ninive is fölidéződik.

A neten tényleg a ninive nicknevet használja, sokan Nininek becézik.

Az irodalom barátai számára nem titok, hogy a hajdani néphadseregről írsz most regényt, amelynek mind a ketten nyalka katonái voltunk valaha, ráadásul ugyanabban a laktanyában Kalocsán, én egy évig, te rövidebb ideig. Miért érdekel annyira a néphadsereg?

Akár onnan is lehetne kezdeni a választ, hogy a szüleim a Honvédelmi Minisztériumban dolgoztak, és én a Néphadsereg téren, egy tiszti lakótömbben éltem huszonkilenc éves koromig.

A mamád is katonatiszt volt?

Igen, őrnagyi rendfokozatban ment nyugdíjba, de nem járt egyenruhában, és lényegében hivatali munkát végzett a személyzeti

osztályon. Én mindenesetre ebben a környezetben nőttem föl, ami után kicsit meglepő, hogy mennyire nem éreztem jól magam Kalocsán. Később nem is beszéltem ezekről a hónapokról, és riasztottak a volt társaim, akik próbálták az egészet viccekbe, anekdotákba oldani. Sztoriztak, én meg hallgattam. Később írtam két könyvet, melyek a fiatalkoromról szóltak, közeledtem ahhoz az időhöz, amikor behívtak, és arra gondoltam, legjobb, ha szépen megírom.

Ez azt jelenti, hogy most már szoktál róla beszélni?

Nem igazán. Veled néha. Meg olyanokkal, akik korombeliek, és voltak katonák. Anyaggyűjtés. Például kiderült, hogy több írótársammal, ismerősömmel, Báthori Csabától Schauschitz Attilán át Vámos Miklósig ugyanabban a laktanyában szolgáltunk.

Prózaírók világszerte nem szoktak ellenállni két téma vonzásának: apa, anya. Különösen az ötvenedik életév környékén. Te alig írtál róluk. A főhőseid általában gyerekek, kamaszok, esetleg kisfelnőttek, de szinte árvának tűnnek. Ez is a katonasági miliő miatt van így?

Érdekes, hogy ezt kérdezed. Van egy rész a készülő könyvben, mikor a hős karácsonykor hazajön szabadságra, és ebben a jelenetsorban a szülők dermedt háttérfigurák maradnak. Holott a valóságban nem így volt. Van itt valami ellentmondás, feszültség, mintha másra emlékeznék, mint amit írok.

Nem akarnád most – legalább játékból – megfejteni vagy felfejteni ezt a kettősséget?

Irigylem, aki ezt a problémakört, a családot felnőtt korában letudja. Honnan jövök, mit hoztam, mit kaptam a szüleimtől? Tényleg igaz-e, hogy akkor dőltek el a dolgok? Ezek a dilemmák engem ma is érdekelnek. Első szinten arról szólhat ez az ellentmondás, hogy örültem nekik, ők is nekem, de nem lehetett semmit mondani arról, ami ott bent folyt, mert az valami olyasmire utalt, hogy semmi nem igaz.

A vulgárlélektan szerint az ember vagy olyasféle lesz – alkat, elvek, talán foglalkozás, esetleg kinézet szempontjából is –, mint a vele azonos nemű szülője, vagy annak épp a szöges ellentéte. A te eseted az utóbbi, nem? Hobbid a sex, drogs and rock and roll, mondottad egy helyütt.

Néha az azonosság és a szöges ellentét egyszer csak ugyanaz lesz. Például sokáig szinte egyáltalán nem ittam fehérbort, és pár éve azt vettem észre, hogy inkább fehéret iszom, ahogy apám tette fröccs formájában.

Te is fröccsözöl?

Nem, tisztán.

A fröccs majd talán még jön.

Lehet. De nem szeretném.

Ha már a családi dolgoknál tartunk. Eljöttél egyszer az otthonomba szép és kislányos feleségeddel, kimentünk a Dunához, sétáltatni a kutyám. Varázslatos tél volt. Megkértél, fényképezzem le, amint ti ketten a hóban legurultok a gát oldalán. E jelenetet beleírtam az Utazások Erotikában című regénybe. Olvastad kéziratban, de nem tiltakoztál.

Miért tiltakoztam volna?

A te élményed! Mi lesz, ha egyszer neked kell?

Ha kell, majd megírom. Gondolom, másképp. Közös élményre nincs copyright, hárman voltunk ott, sőt négyen, mindenki a maga módján, ideértve a kutyát is.

Minthogy őt Rilkének hívják, írhat róla egy szép verset.

Lehet, hogy ott rögtön fejben megírta.

A katonaságról szóló regényhez furcsa munkamódszert választottál. Először megírtad a történetet, most pedig hozzáolvasol minden erről szóló novellát és más szöveget a kortársaidtól. Miért ez a sorrend? Általában előbb jegyzetelni szoktak, aztán kezdenek írni.

Én is mindig először könyvtárazom, anyagot gyűjtök, most kipróbáltam valami mást, volt egy történetem, először megírtam annak a vázlatát, aztán kezdtem erre a csontvázra felhordani az anyagot. Persze a végén már a csontváz sem fog magára ismerni, tehát az alapszövet, a szerkezet is alaposan megváltozik, formálódik.

Mi lesz a regényed címe?

Azt hiszem, Arc és hátraarc.

A Magvető fogja kiadni, gondolom. Milyen borítót képzelsz rá?

A borítóimat általában egy kedves volt feleségem képzeli el, Máthé Hanga, lehet, hogy most is így lesz. Van egy mappám, amelybe gyűjtöm az olyan képeket, amelyek kiindulópontok lehetnek. Aztán majd kitaláljuk.

Tegyük fel, hogy meg tudnám jósolni, melyik borítóval hány példányban kél el a regényed (aminthogy nem tudom). Mondjuk, azt ajánlanám, hogy egy modell legyen a borító elején, szinte meztelenül, kezében fegyverrel, a hátsó borítón ugyanő, háttal. Mert emiatt kétszer annyian vennék meg a könyvet. Beleegyeznél?

Először konzultálnék a kiadómmal. Nem hiszem, hogy akár ők, akár én könnyű szívvel bele tudnánk egyezni. Mennyi lenne az a példányszám?

Jogos kérdés. Más témára térek. Említett feleséged szintén ír, most állítja össze az első kötetét. Megoszlanak a vélemények arról, jó-e, ha a házastársak azonos szakmát űznek. Neked mi a tapasztalatod?

Nálunk ez jól működik. Beszélünk az írásról, a szakmáról, az irodalmi életről, könyvekről. Elolvassuk egymás írásait, megbeszéljük, elemezzük őket, nem voltak ebből sosem feszültségek, ha erre gondolsz. El sem tudom képzelni, hogy riválisoknak tekintsük egymást. Nagyon drukkolok neki, a pályakezdés fázisában van, szeretném, ha nem érnék kudarcok.

Behoz a feleséged egy szöveget, s úgy érzed, életedben ilyen rosszat nem olvastál.

Megtörtént, elmondtam. Ha nem is ezekkel a szavakkal. Amúgy biztos olvastam már rosszabbat az ő legrosszabbjánál is. Gondoljunk az én korai próbálkozásaimra. Azért mondom el neki, mert abból tanul, és nekem is hasznos, hogy meg kell fogalmaznom a véleményem. A döntés mindig az övé természetesen, hogy mit kezd az írásaival, függetlenül attól, hogy én mit mondok. Énszerintem rosszabbul is viselem talán a kritikát. És igen, vannak olyan írások, amelyek a beszélgetéseink után eltűnnek egy mappa mélyén. Nagyon érzed egyébként, hogy mi van, mindig arról kérdezel, ami aktuális, mert éppen tegnap kezdtem el olvasni a novelláskötetét.

Szerencséd van. Szerencséd, hogy öreganyádnak szólítottál.

Ismerem ezeket a szövegeket, most az a kérdés, hogy képesek-e könyvvé összeállni. Ez egy nagyon izgalmas, kreatív fázis.

Az azonos szakma következő komoly buktatója, hogy a kettő közül az egyik – ezúttal te – idősebb, jobbak a kapcsolatai. Segíthet a másiknak, ami vagy jó, vagy rossz. Ezzel hogyan álltok?

Mivel sok író barátom van, ezt nem lehetett megúszni, sokan ismerik őt is, és ez talán előny. Viszont semmilyen lépést nem tettem az érdekében, és az ügyeit mindig maga intézi. Esetleg elmondom neki, hogy mit tennék a helyében. Mondjuk hogy ezt a novellát talán ne oda küldje, hanem amoda, mert abba a másik lapba jobban illik. De alapjában véve ő maga vívja meg a harcait. Egy szerkesztő ismerősünk háromszor hívta el kéziratmegbeszélésre, és egyszer sem volt ott. Újraélhetem a pályakezdés örömteli pillanatait.

Laci, ha most idevarázsolhatnék bárkit a már meghalt írók közül, hogy beszélgethess vele, kit választanál?

Szókratészt.

Tényleg?

Bár ő nem író, egyetlen szót sem írt le. Csak beszélgetett. Gondolom, megpróbálnék beszélgetni vele, ahogy veled. Ő is szeretett kérdezni, mint te.

Tegyük fel, hogy itt van Szókratész. Ő persze sétálva szeretett beszélgetni, mindegy. Érdekes módon tud magyarul. Jó napot, Garaczi úr. Sajnos, nem olvastam a műveit.

Az igazi Szókratész szerintem azonnal kérdezne valamit.

Rendben. Garaczi úr, úgy hallom, ön filozófiai tanulmányokat végzett. Miért nem ír filozófiai műveket?

Csalódtam a filozófiában. Azt gondoltam, válaszokat kapok, de csak a kérdések lettek bonyolultabbak. Talán egy kicsit ez a kudarc is lökdösött az irodalom felé.

Garaczi úr, mikor sétált utoljára?

Sajnos pár hónapja térdoperáción estem át.

Mindig leragad az anyagi világ apró tényeinél?

Ha tehetem.

Kívánhatom-e önnek, hogy sétáljon sokat? A következő térdoperációig?

Igazán kedves.

KULCSÁR SZABÓ ERNŐ

Megnégyszereződhet a súlyunk

Szokták mondani, hogy ahhoz, hogy egy kritikus igazán meg tudjon ítélni egy műalkotást, voltaképpen kéne tudnia írni, az adott műfajban. Neked erről mi a véleményed?

Nem könnyű kezdés, az biztos!

Minden kezdet nehéz.

Zenészeknél állítólag jobban belátható a dolog, aki igazán zeneértő akar lenni, annak valami módon kell a zenéhez érteni, tehát valamilyen hangszeren illene tudnia vagy tanulnia. Én azt hiszem, az irodalomban is elég ennyi. Aki valamelyest képes arra, hogy elképzelje magában, hogyan

jöhet létre egy lírai szöveg, egy novella, egy regény, az veheti magának a bátorságot, hogy megítélhesse mások műveit. Szerintem nem a szerző tulajdona a saját alkotása, nem ő csinálja igazán a művet, hanem vannak szerencsés pillanatok, amikor a nyelv a kezére játszik, és amikor ő jól felel meg a nyelvnek, akkor jön létre jó műalkotás.

Ilyen alapon a nyelvnek kéne kapnia a jogdíjat, nem?

Sokszor ő kapja tulajdonképpen, igen. Például a házasságkötésnél, nem tudom, megfigyelted-e, hogy kicserélhető mindenki, egyedül a nyelv nem. Tehát a szalagos vagy az ornátusos, bárki csereszabatos, egyedül a szöveg nem, ha az elhangzik, férj és feleség lesz a párból. Amikor egy jól kézre jött mondat odafut a szerző tolla alá – ezt kell ismerned magadtól –, akkor úgy érzi, hogy tulajdonképpen most megfeleltem valaminek, ami erősebb és hatalmasabb nálam. Nem akkor jön a jó gondolat, amikor szeretnénk, igaz?

Sajnos. Fiatalkorodban írtál verset, novellát vagy bármit?

Tudomásom szerint nem.

Ki tudná, ha te nem?

Apró gyerekként biztosan mindenki fogalmazott verset, az iskolából hazajőve, Petőfi-szerű strófákat raktunk össze vagy találtunk ki, mert ugye mindig az a kód nyer, amelyik a legközismertebb a gyerekek körében.

Írtál szerelmes verset lánynak, vagy azt sem?

Azt biztosan nem. Eszembe se jutott, hogy az irodalmat erre lehetne használni. Olyan gimnáziumba jártam, amely az isten háta mögött van, Nyíregyházától is tizenöt kilométerre. Volt egy száműzött magyartanárunk, kalandos sorsú, Máramarosszigeten született, 1956-ban pechjére egyetemista volt, és hát minden jóérzésű egyetemista a frontvonalban nyüzsgött, ezért száműzték egy ilyen helyre, először általános iskolába, végül a középiskolában taníthatott. Bódor Sándornak hívják, megérdemli, hogy említsem a nevét. Ebben az isten háta mögötti gimnáziumban magyarórán második osztályban hónap elején hozta a hóna alatt a Kortárs, Új Írás, Nagyvilág példányait. Ő az irodalom auráját juttatta el hozzánk.

Fel kell figyelnem arra, hogy akkortájt egy magyartanár még megengedhette magának, hogy beszerezze magának az irodalmi havilapokat.

Nem az ő fizetéséből, orvos volt a felesége.

Életrajzodban azt olvashatom, hogy 1950-ben születtél, ezt nehezményezem, mert én is, mindegy.

De ki korábban?

Januári vagyok, te viszont március 27-én születtél.

Vesztettem. Sejtem, mire célzol. A Kos jegyében. Sok bajom is van belőle. Túl lobbanékony vagyok, ha felbosszantanak, nem számolok tizenötig. Néha emiatt át kellett írni vitairataimat, olvastam valamit, dühbe gurultam. Ha várok három napot, nem kellett volna kétszer megírnom. Az első változat nagyon sértőre sikerült. Jobban szeretek olvasni vagy beszélgetni, de harci helyzetből nem menekülök el. Radnóti tanár úr is Kos, Radnóti Sándor, akivel két-három kemény vitám volt. Anyukám szerint burokban születtem. Vasárnap lévén elküldték az orvosokat valamiféle társadalmi munkára a debreceni klinikáról, csak egy púpos, sánta orvos maradt egyedül ügyeletben. Többen szültek ott egyszerre, édesanyám már nem volt nagyon fitt állapotban, amikor azt mondta neki ez a szülész: Asszonyom, itt már nincs mit csinálni, nyomjuk ketten! – ő az anyukám hasát elkezdte nyomni felülről, és ennek köszönhető, hogy burokban születtem, illetve áttételesen a bolsevizmusnak, mert nem volt szakértő a klinikán.

A népi hagyomány szerint, aki burokban születik, annak semmi problémája nem lesz egész életében.

Jó volna, ha igaz volna.

Megtaláltam a Tudományos Akadémia honlapján, hogy levelező tag lettél 1995-ben, és rendes tag 2004-ben. Furcsán hangzik, hogy vannak rendetlen tagok. Széthagyják a cuccukat? Voltaképp mit jelent, hogy levelező tag?

Kétlépcsős a rendszer, amit sokak szerint meg kellene szüntetni. A rendes tag több pénzt kap, ennyi az egész. Száznegyven-százötvenezerrel többet, bruttó.

Az említett honlapon olvastam, első szakterületed a modern irodalomtörténet. Ezt mindenki érti. Második az irodalmi hermeneutika. Ezt talán kevesen.

Az irodalom olvasásának megértési technikáiról van szó. Nem mondanék tudományt, a hermeneutikusok mindig tiltakoznak, hogy ez nem tudomány. Schleiermacher úgy mondja, tulajdonképpen ez egy tapasztalati jellegű tevékenység, amely jobban hasonlít a művészethez,

mint a tudományhoz, mert bizonyos készségek szükségesek hozzá, amelyeket lehet finomítani. Jó szövegértelmező az, aki finoman értelmez, a szubtilitás fejlettségi fokától függően olvas az ember jobban vagy rosszabbul.

Egy iskolázott ember vélhetőleg jobb olvasó, mint egy iskolázatlan?

Általánosságban bizonyosan így van, de az irodalmi olvasók között is található iskolázottabb és kevésbé iskolázott, ez nem zárja ki, hogy mondjuk egy szakmai világát tekintve az irodalomtól messzebb elhelyezkedő orvos finomabb, iskolázottabb olvasó legyen, mint egy átlag irodalmár. Fölfigyeljen a szövegben olyasmikre is, ami nem pusztán csak a jelentés zónája.

Harmadik szakterületed az akadémia szerint a mediális kultúratudomány. Az mi?

Honnan kezdjem?

A kályhától.

A kályha a kultúratudomány. A mediális az utóbbi évtizedekben került hangsúlyos jelzőként a kultúratudományi vizsgálódások egyikének az élére. Abból indulnak ki, hogy a kultúra leglényegesebb tulajdonsága az, hogy közvetít az ember és a világ között. Tehát az ember és a világ között mediális kultúrtechnikák közvetítenek, például az írás és az olvasás. Az a kutatócsoport, amelyben én dolgozom, ebben az egész nagy átfogó témakörben, a kultúrának a közvetítettségét, a közvetített mivoltát vizsgálja. Tehát nem a tartalmait, hogy mi a kulturális nevelés jelentősége, lényege, tartalma vagy a kultúra tragédiája, vagy hogyan kell a kultúrkritikát értenünk. Nem ilyen szempontokat vizsgál, amelyek Freudtól ismertek. Minket a közvetítés hogyanja érdekel. Már Freud elkezdte kutatni, a szemüveggel kapcsolatban. Észrevette, hogy nagyon érdekes dolgok történnek, amikor a szemüveget felteszik az emberre. Kap egy technikai eszközt, amellyel jobban érzékeli a világot, mint a saját érzékszervein keresztül. E tapasztalattól eufóriába esik, boldog lesz, lám, mennyit segít rajtam egy puszta technikai eszköz. Mely azonban nincs hozzám nőve, le is lehet venni, ebből adódik a nevezetes rossz közérzet, tehát a technikára való elemi ráutaltság tapasztalata.

Neked van szemüveged?

Van, igen, csak autóvezetéshez kell, vagy moziba. Olvasáshoz még nincs szükségem rá. Az olvasás, különösen a monitornézés miatt romlik az

értelmiségiek szeme.

Az első könyved, amit elolvastam, A zavarba ejtő elbeszélés. Megmutatom önöknek. Érdekesség, hogy az Ifjúsági Könyvkiadó adta ki, azaz a Móra, mintha fiataloknak szánták volna. Hétezer példányban jött ki 1984-ben – akkor még belenyomtatták –, pedig ez egy szakkönyv, nem vagyok benne biztos, hogy minden mondatát értem. De ez az én hibám. Jogi kart végeztem, sok a komplexusom.

Nem volna szabad, hogy legyen, a jogi kar a legjobb hermeneutikai iskola.

Ezt ott nem mondták. Könyved megjelenésekor neves írók rendre kikérték maguknak a mondanivaló vagy üzenet fogalmát mint olyat. Nabokov szerint a mondanivaló a horrorok horrorja. Ehhez képest a te kis könyvecskédben az áll: „Végeredményben tehát a befogadás nem egyéb, mint a mű mások számára is létező üzenetének számunkra való értelmezése, egyik lehetséges aktualizációja.” Nagyon megörültem. Előfordulhat, hogy szépirodalmi műveknek mégis van üzenetük?

Ma már nem így fogalmaznék. Nekem nem különösebben rokonszenves elképzelés az, hogy az emberi kommunikáció olyasvalami volna, amelyben van egy adó és egy vevő, az üzenet eljut A-tól B-hez. Mintha egyirányú utcán mennénk. Ma már nem gondolom, hogy bármiféle kommunikáció egyirányú. Akkoriban ezt még nem láttam át. A hermeneutikát nagyjából ebben az időben tanultam. Még nem voltam vele annyira bizalmas viszonyban, mint most. Mindenki ismeri azt a tapasztalatot, hogy olvasok egy szöveget, és nagyjából érteni vélem, de vannak pontok, amikor megállok: Miért került ide ez a mondat? Nem tesz egyebet az olvasó, csak visszakérdez: Most miért mondod ezt? Nem a szerzőt kérdezi, hanem a szöveget, mert az van vele szemben. Elindul egy sajátságos beszélgetés, amelynek az igazi szépsége az, hogy nemcsak én kérdezem a szöveget, hanem ő is kérdez engem. Az a jó beszélgetés, ha nem úgy hagyjuk abba, ahogyan elkezdtük. Véleményt cserélünk véleménnyel. Ilyesféleképpen kellene elképzelni.

Nem tudom, tudatában vagy-e annak, hogy a magyar irodalmi igazságosztók egyike vagy. Bizonyos életműveket fölemelsz, másokat meg lenyomsz. A lenyomás néha úgy történik, hogy egyszerűen csak nem foglalkozol adott szerzővel, néha úgy történik, hogy elemzed, bírálod. Akadt-e olyan eset, hogy valakinek a határozottan súlyos bírálatát vagy

elhallgatását megbántad, s utóbb arra gondoltál, hogy másképp kellett volna?

Nem könnyű kérdés, mert mostanában biztosan nincs, de lehetett. Gondolkodni kellene, hogy volt-e.

Megesett, hogy valaki sértetten felhívott: Ernő, az mégiscsak pofátlanság, hogy…!?

Kettőre emlékszem, de szabad-e ilyenkor íróneveket mondani?

Vajon ki tiltaná meg nekünk?

Volt egy eset, amikor például az Ágh Pisti valamelyik válogatott kötetéről – én akkor gyakorló kritikus voltam – azt írtam, hogy gondosan válogatott kötet, található benne tizenöt-húsz igazán jó vers, amely a mostani magyar lírában a legjobbak közé tartozik. Az Írószövetségben találkoztunk azután. Jött a Pisti, szerencsére köztünk volt az asztal, haragos szemmel, és nem egészen indulatmentesen: Szóval tízszázalékos költő vagyok? Mert kiszámította, hogy a kötet verseinek az a szám körülbelül a tíz százaléka.

Mit mondtál neki?

Azt, hogy te Pista, ha van ennyi nagy vers, az egy költő életében mégiscsak valami. Ő nem így gondolta.

Ki volt a másik?

A Temesi Feri volt, de arra már nem emlékszem, hogy pontosan mit írtam.

Ez azért vicces, mert két hét múlva jön ide hozzám, ő biztosan fog emlékezni erre.

Mindenesetre kijelentette, ő is az Írószövetségben: Megöllek!!!

Őszinte ember.

Igen, de ő hamar lehiggadt, Pistinél jóval tovább tartott.

Okkal kérdeztem ezt. Remélem, emlékszel a Gáll István nevű kollégára, nekem atyai barátom volt. Írtál egy kötetéről a Kortársban vagy az Új Írásban, 1980-ban. Erőteljesen kritizáltad. A hősét is bíráltad, Magas őrvezetőt. A baj az, hogy az ő szereplőjét úgy hívták, Magos őrvezető. Ezen mérhetetlenül megbántódott.

Nyilván nagyon sértő lehetett, teljesen meg tudom érteni, hogy még a hős nevét sem képes a tökéletlen kritikus megjegyezni, akkor nem szabad komolyan venni a többit sem.

Azért kijavíthatta volna valaki, ha nem te, a szerkesztő.

Nekem kellett volna. Ez csúnya hiba, ha én követtem el. Akkor most próbálom jóvátenni, megkövetem a szerzőt.

Szerintem ő beéri ezzel. Írtál egy könyvet, A magyar irodalom története 1945–1991. Haragszom az Argumentum Kiadóra, ilyen pici betűvel nem lehet könyvet nyomtatni.

Takarékosság.

Te ezt el tudod olvasni szemüveg nélkül?

Nem, de nincs is példányom.

Listázod azokat a szerzőket, akiket fontosnak gondolsz 1945-től 1991-ig, nagyon vékony a könyv, az általam fontosnak tartott szerzők fele nem szerepel benne. Telnek az évek, nincs lelkifurdalásod?

De, emiatt van. Foglalkoztat most is, hogy egyáltalán lehet-e folytatni egy ilyen könyvet. Akkor négy év Németország után jöttem haza, a rendszerváltozás táján, láttam, hogy itt most tényleg kell írni egy ilyen könyvet. A magyartanárok első szabadnak mondható konferenciájára ezernél többen jöttek el Esztergomba, négy-öt irodalmárt hívtak meg, akikkel szemtől szemben akartak találkozni. Azt kérték tőlünk, most itt a lehetőség végre, írjuk meg a magyar irodalom történetét úgy, ahogyan az volt. Mert addig nem lehetett. És akkor az a kellemetlen szerep jutott nekem az asztalnál ülők közül, hogy azt kellett felelnem, hogy úgy nem lehet megírni, mert hogy hogyan volt, ahhoz nem férünk hozzá. Csak egy lehetséges történetet lehet írni, és az a történet nem biztos, hogy mindenkinek a kedvére lesz. Nem lettem nagyon népszerű. Na, hát akkor most sem lesz hiteles irodalomtörténet? – kérdezték. Ennél is nagyobb hiba az volt, hogy azt hittem, következmény nélkül lehet írni egy olyan könyvet, amelyben nincs benne mindenki. A Pomogáts ügyesebb volt, csinált egy hasonlót valamivel korábban, abba mindenkit belevett. Ha megnézed, pici túlzással, akinek könyve volt, kettő legalább vagy három, az megtalálja magát, háromszor ilyen vastag, pedig jórészt csak adatok.

Témát váltok, egy különös dologra hívom föl a figyelmet. Mikor készültem rá, hogy szemtől szembe találkozunk, rájöttem, azon ritka irodalmárok közé tartozol, akikkel még soha nem váltottam szót.

Habár talán közalkalmakkor biztosan, de még nem beszélgettünk, se négyszemközt, se nyilvánosan.

Azt sem tudtam, hogy Kulcsár-Szabó Zoltán az elsőszülött fiad. Makacsul a te szakmádban dolgozik. Milyen érzés, hogy a fiad, ahogyan

egy asztaloscsaládban szokás, viszi tovább az atyai ipart?

Húha, őt kellene megkérdezni. Én csak azt tudom, hogy nem akarom korlátozni semmiben. Mindig szorítottam magamban, hogy legyen ereje ahhoz, hogy ugyanezen a pályán, részben ugyanezen a szakterületen, ugyanezzel a névvel dolgozzon. Elég hamar megértette, hogy a legjobbakkal azonos teljesítménnyel sem fog stabilizálódni a pályán, kétszer annyit kell teljesítenie, éppen a név miatt. Volt olyan kollégám, most megy nyugdíjba, akivel nagyon jóban voltunk, azt mondta: Könnyű a Zolinak, ott nőtt föl könyvek között, még a szövegeiben is van valami, ami olyan, mintha a tiéd volna… nem lehet, hogy időnként… néha besegítesz? Vélelmezte, hogy én írom a fiam egyes dolgait. Ez fölbőszített. De őbenne volt annyi baráti korrektség, hogy négy év múlva megbánta ezt a gyanúsítást, bocsánatot kért. De a Zolinak nagyon nehéz lehet, az biztos.

Van egy lányod is, neki mi a foglalkozása?

Ő a Szépművészeti Múzeumban van, beosztása mindig változik, osztályvezetői státusa volt, ami aztán visszasorvadt csoportvezetővé, leépítések miatt, de döntően ugyanazt a munkát végzi, tehát a képek digitális forgalmazásának a fordítási, pénzügyi, kiküldési, visszaszerzési ügyeit intézi.

Vele legalább nincs gondod ilyen szempontból.

Nincs. Az egykori igazgatónak érdekes fölvételi logikája volt, behívta Sárit beszélgetni, és egyszer csak németre fordította a szót, attól kezdve németül kellett válaszolni. Mojzer Miklósról van szó, nem mindenki tudja. Miklós bácsi aztán angolul kérdezett valamit, Sárinak az is ment, de amikor Miklós bácsi olaszra váltott, Sári letette a fegyvert, olaszul nem tudok. Mire a Miklós: Akkor gyorsan meg kell tanulnia, és föl van véve.

Mindezek után most ismét kisgyerekes atya lettél, van két kicsi fiad. Mi lesz, ha ők is az irodalomtörténetet választják? Akkor ez lesz az irodalmi kvartett?

Ha ennek híre kel, a hermeneutikával nagy barátságban nem levők tábora rémületes perspektívának fogná föl. Hogy megnégyszereződhet a súlyunk. De azért nem erre terelném őket. Persze, ketten vagyunk velük.

Ha te dönthetnéd el, mit szeretnél, mi legyen a foglalkozásuk?

Alakuljon úgy az életük, hogy a szenvedélyük lehessen a munkájuk. Márai mondja azt, hogy szenvedély nélkül semmit igazán szépen nem lehet csinálni.

Mégis. Minek az elképzelése tesz boldoggá? Tőzsdei befektetők? Futballisták? Portréfestők?

Például… és ha jégkorongozók lennének? Ma a magyar jégkorongcsapatnak jól megy. Én nagyon szerettem jégkorongozni. Kamaszkoromban még kint a befagyott vizeken próbáltuk, faragott botokkal. Mert ha belekóstol az ember, a legizgalmasabb sport, nagyon gyors logikai döntéseket igényel, tizedmásodperc alatt dőlnek el a dolgok. Én igazából kosárlabdában lettem volna a legjobb, az is nagyon gyors, de össze sem hasonlítható. Izgalmas lehet rendesen jéghokizni. Talán a fiúk is élveznék

Véletlenül teniszpartnerem a Jéghoki Szövetség elnöke. Akarod, hogy elintézzem, hogy egyszer elmehessetek mind a hárman kipróbálni, profi segítségével?

Úristen! Hát azért már régen voltam ilyen helyzetben.

Kritikus igennel és nemmel nem tud válaszolni?

Hát, kíváncsi lennék, hogyan viselkednének abban a helyzetben. Akkorákat tudnak borítani az emberen, hogy csoda. Amikor mi játszottuk tizenhét-tizennyolc éves koromban, akkor legfeljebb néhány pulóver volt rajtunk.

TEMESI FERENC

Erőnket megfeszítve is
csak ennyit tudtunk

Egyik könyvedben azt írtad Gabriel García Márquezről, hogy ő a huszadik század legnagyobb írója. Ma is így gondolod?

Ma még azt is mondanám, hogy a huszonegyedik századnak is a legnagyobb írója.

A legutolsó könyve is tetszett?

Nem a legutolsó, csak a legutóbbi. Szerintem még őbenne van.

Ebben teljesen igazad van. A Bánatos kurváim emlékezete a legutóbbi. Az is tetszett neked? Nem tudom, televízióban egyáltalán szabad-e ezt a címet kimondani.

Hát, ezt nem nagyon szabad, ha most az édesanyámra gondolok, ő nyolcvanhét éves, és tanítónő.

Ő ezen a ponton kikapcsolná.

Nem, de azt mondaná: Miféle emberekkel adod te össze magad? Az én új könyvemet se fogja elolvasni, mert akkor kitagadna.

Maradjunk kicsit még García Márqueznél. Ő nagyon babonás. Temesi egyik édes könyvének az a címe: Babonáskönyv. El is hoztam, különösképp szeretem. García Márquez annyira babonás, hogy szerinte bizonyos szavak is pavásak (balszerencsét hozóak), amelyeket soha nem szabad használni.

Igaza van. Saját magunkra hozzuk a bajt, ha ilyeneket leírunk.

Ő kilenc szót tagadott ki. Én ezeket két évig kerültem, miután megtudtam, hogy pavásak.

Például?

Nézőpont, érdekében, dacára. Ezek nélkül olykor nehéz. Az értékcsökkenés, fokozat, paraméter, kontextus, szimbiózis nélkül megvagyok.

Ezeket mi nem is használhatjuk, nem csak a babona miatt, hanem mert üres szavak. Tele vagyunk ilyen üres szavakkal.

García Márquez szerint vannak pavás emberek is, ha bejelentkezik egy szállodába, és bejön egy ilyen, azonnal kijelentkezik, megy máshova. Te is így állsz ehhez?

Ezt nem tudtam róla. Idáig nem jutottam el, de közel voltam hozzá. Amerikában rengeteg szállodában laktam, és ott többször gondoltam, hogy

na, ha ez a pali bejelentkezik, akkor nem biztos, hogy nekem itt kell maradnom.

Szinte egykorúak vagyunk, 1949. november 30-án születtél. Szokták mondani, hogy te egy kortárs magyar író vagy?

Nem annyira. Énrám inkább csak azt, hogy magyar író.

Te ráadásul „a” szegedi kortárs magyar író vagy.

Sok minden köt a városhoz. Édesanyám nyolcvanhét éves, most már nem egy osztályt tanít, mint régen, hanem az egész Szegedet. Ott van a nővérem, csomó barátom.

Nővéred mit csinál?

Túlél.

Fejtsd ezt ki.

Inkább nem. Nagyon sok barátom van ott.

Több, mint itt?

Nem, most már nem. De az a baj, hogy az itteniekből is meg az ottaniakból is már a java lenn van, mint a krumplinak. Tehát mi lassan összeöregszünk, ahogyan itt finoman említetted. Közben elveszítjük azokat, akik a legfontosabbak voltak, és befogadtak bennünket. Nekünk viszont nem szabad becsuknunk az ajtót, mert akik most jönnek, azokat nekünk kell befogadnunk.

Mint tősgyökeres szögedi, ő-ztél valaha?

Nem ő-ztem, hanem most is ő-zök, legalábbis olyan társaságban, ahol ő-znek. Pesti barátaim mondják néha: Ő-zzél már, az olyan jó! De ez nem egy bohócmutatvány, hanem a nyelv egy bensőbb szelete. Mi már szegediek vagyunk. A nagyszüleink még szögediek voltak. Mi inkább úgy mondtuk, szegedi, miközben ő-ztünk, mint az állat. A tanárok is, óra alatt ugye ment az irodalmi magyar, szünetben ugyanúgy ő-zött a tanár és a diák.

Kívülállóként őrült jó ötletnek találtam, hogy Móricz Zsigmond kitalálta, ír egy egész regényt ő-zve. Neked mi a véleményed?

Hát, nagyon melléhúzott, pedig a Bálint Sanyi bácsi is segített neki. Bálint Sándor, akinek én az első regényemet ajánlottam. Sajnos, Móricz nem fogadta meg mindenhol a tanácsát, így aztán vegyes lett a regény. Ilyen is, olyan is. Vannak nagyon nagy hibák, és amikor csináltak belőle egy tévésorozatot, csak az idősebbek emlékeznek rá, leültek a szegediek, meg főleg a vásárhelyiek, akik a legszebben ő-znek, és mindenki hülyére

röhögte magát azon, ahogyan ezek beszéltek. A nagy olajláz után ez volt a nagy poén.

Ezt hogy érted?

1968-ban Szeged mellett találtak olajat és földgázt. Édesapám azt tanácsolta, hogy legyek olajmérnök. De édesapám, semmi kedvem hozzá, kémiából ötös vagyok, mégse akarom, szerintem öt éven belül nem is lesz itt olaj. És ha mégis? Nézd, én író akarok lenni! Fiam, ha olajmérnök leszel, vasárnap írhatsz, amennyit akarsz.

Gondoltál arra, hogy te lennél hivatott olyan regényt írni, amelyben mindenki ő-zik?

Jaj, épp emiatt ütközött akadályba, hogy idegen nyelvre fordítsanak, *Por* című regényemnek pontosan 18,5 százaléka íródott ő-zve, kiszámítottam, és már ez is akadályt jelentett. Gondolom, te is fordítottál, én fordító is vagyok.

Szegeden jártál egyetemre, magyar–angol szakra. Utána Budapesten az Egyetemi Könyvtárban helyezkedtél el.

Utcáról. Közben történt velem egy nagyon fontos dolog, meghaltam. Az még hagyján, de meghalt a legnagyobb szerelmem is, mindenki meghalt abban az autóbalesetben, nem tudtam már tovább élni Szegeden, mert bárhová mentem, minden szöglet, pad, egyetemista, mind-mind Katira emlékeztetett, és én nem bírtam tovább. Nem maradt más, mint a jól bevált régi módszer a szegedi íróknak, bolondokháza vagy kötél. Szabályosan elmenekültem onnan, a szülővárosomból, és azután Pesten írtam meg azt a regényt, ami végül is Szeged regénye. Fölvettek az Egyetemi Könyvtárba, és addig maradtam ott, amíg aztán egyszer az utcán találkoztam egy pasival. Tudni kell, hogy a beat zenéből is kivettem a részem, meg az amatőr színházasdiból is, főleg a Szegedi Egyetemi Színpadon. Tehát kérdezte a pasi, hogy akarok-e a Fiatal Művészek Klubjának vezetője lenni, de az utcán. Gyere föl hozzám, beszélgessünk erről, följött. Azzal győzött meg, hogy: Nem kell reggel nyolckor kelni. Azt nem mondta, hogy lefeküdni se kell, huszonnégy órás meló. Kettőkor zártunk, énnekem még éjszaka is szerveznem kellett a műsorokat meg mindent, telefonon.

Én a Délibáb utcában nőttem föl, tehát kőhajításnyira a te klubodtól, és rengeteget jártam oda, később is.

Hányban?

A hatvanas évek végétől kábé 1977-ig, amíg megszületett a lányom.

Akkor az lehetetlen, hogy mi ne találkoztunk volna. Mindenki odajárt. Úgy csinálta a rendőrség, mint amikor kitesznek a galambászok egy csalit, hogy egy helyen legyenek a madarak, úgy könnyebben le lehet lőni őket.

Jártál a közeli múltban abban a házban?

Nem.

Tudod, mi van ott?

Sajnos. Azért nem megyek oda. Egy időben volt egy haverom, akinek a haverja görög volt, és megvette az első szintet, aztán másvalaki megvette a tetejét, egy harmadik az alját, most már nem is tudom, hogy mi van ott.

Kortárs festészet kiállítóterme. Alul egy érdekes étterem.

Édes istenem… enni nem lehetett, csak zsíros kenyeret, nekünk jó volt. Inni lehetett. Meg csocsózni. A nemzedékem nagyjai ott csocsóztak. Cseh Tamás legjobb hátvédje voltam, aki hátulról gólt is tud lőni, nem csak védeni. Csajok hozták a piát, mindig fröccsre ment a játék. Ha ezt kihagytam volna, biztosan valamit hiányolnék az életemből. Másfelől viszont a jard rám járt. Minden műsor miatt el kellett mennem a VI. kerületi tanácsba, utána a VI. kerületi rendőrséghez. A KISZ-hez nem kellett, mert a főnököm, az igazgató maga volt a KISZ. Egyszer csak bejöttek, ugyanúgy néztek ki, mint te vagy én, három fiú, egy lány. Nem jöttetek kicsit korán? Bemutatkoztak: Iksz hadnagy, Iksz főhadnagy. Azt hitték, a művészeti vezető csak tégla lehet. Engem azért vett föl a hapsi, mert nem tartoztam sehova se. Vidéki gyerek voltam, mindenkit meg kellett vernem sakkban, mindenkit padlóra kellett innom, csajoznom, és akkor elfogadtak.

Az olvasók tudhatnak sakktudásodról, írtál sakknovellát, az volt a címe: Királyáldozat.

Az nem novella, inkább egy rövidebb regény. Egy szerelem története. A fiam körülbelül kétszáznyolcvanezer partit betett a gépbe. Huszonhárom kellett nekem. Huszonhárom év volt köztünk, a lány és köztem. Akkor még élt istenben boldogult barátom, aki tényleg nem csak úgy kamuból járatta a Sakkéletet, hanem tényleg el is olvasta, őellene nyerni nagyon nehéz volt, csak akkor, ha kísérletezett, vagy ha ivott. Bella István. Egyszer csak a Pista azt mondja: Tessék, ez az a parti. Huszonhárom? Igen, nézd meg! A regényben a lány, aki ugye huszonhárom évvel fiatalabb a szerzőnél, a viszonyban végül nyer.

Van egy Fine nevű sakkozó, nem tudom, ismered-e, ő pszichológiai alapon fogja föl a sakkot. Azt állítja, hogy a sakk erotikus játék, voltaképpen az ellened játszó királya volna a te nemi szerved, és a harc ezért folyik.

Ó, nem, ez nagyon nem tetszik. Azt azért hadd mondjam meg neked, hogy az A8 a szerelem mezeje.

Van egy másik, ezoterikus elmélet, hátha azt beveszi a gyomrod. Aszerint az ellenséges király az a te saját apukád. Nemzedéki küzdelem.

Ez sokkal mélyebb. Ezen érdemes gondolkozni.

A kritikusok úgy tartják, én is, hogy a Por a fő műved.

És a *Kölcsön Idő?* Igaz, hogy akkora, hogy ki lehet vele támasztani az ajtót, két kötet. Könyörögtem a kiadónak, mivel ez újságregény, újságpapíron adjuk ki. Az összes barátomtól megkaptam, hogy csak a pocakjukra tudják tenni, úgy olvassák. A lányok meg hason. Két kötet, öt kiló.

A Szeged nevű várost Porlódnak álcáztad ebben a könyvben, és a következőt írta erről valaki: „Por című regénye az avantgárddal való személyes leszámolás igényével készült." Tényleg?

Ebben van igazság, de ez nem tudatosan történt. Tíz évig készült ez a könyv, és három és egynegyed év alatt íródott meg, de előtte valóban voltam egy avantgárd csoportosulás tagja. Az üres papír felé mentünk, mert akkor már nem is olvastuk, hanem megtanultuk és elmondtuk a szövegeket, különböző zenekarokkal. De én, ahogyan gyalogoltam az üres papír felé, egyszer csak azt mondtam, vége. Ez nekem egy szerelembe is került, egy Judit nevű költőnőbe voltam teljesen egyoldalúan szerelmes, miatta lettem tagja a Fölöspéldány nevű avantgárd irodalmi csoportosulásnak. A nemi életünk annyi volt, hogy mentünk három sarkot kézen fogva, és ő kijelentette, hogy nem. Most már elég, gondoltam, el kell kezdenem írni.

Mindenesetre te magad is azt állítottad benne, hogy ez az első magyar posztmodern nagyregény.

Igen, akkor azt hittem. Lehet, hogy így is volt, de az a helyzet, hogy később egy csomó kritikus kisajátította ezt.

Vonzódsz bizonyos ezoterikusnak mondott dolgokhoz, ide tartozik a tarot és a ji- king.

Így van. Írtam is erről egy könyvet, ami nem jelent meg. Aztán írtam egy regényt ilyen módszerrel, a tarot és a ji-king a két szál.

A Por hatszázhatvanhat kis részecskéből áll. Viszont az a Jelenések könyve óta mégiscsak az Antikrisztus száma. Ezért lett hatszázhatvanhat, vagy véletlenül?

Benne van a regényben, el kell osztani kettővel, és három, három, három. Ha Bartóknak jó volt az aranymetszés, akkor nekem is jó. Tehát a regény aranymetszéspontjában leírom, hogy miért hatszázhatvanhat, miért kell kettővel osztani…

Fogódzkodj meg, olvastam. De ez nem ad magyarázatot arra, hogy te kifejezetten akartad az Antikrisztus számát, vagy éppenséggel nem törődtél vele.

Nem törődtem. De tudtam, sejtettem.

Azzal a jó hírrel kell meglepnem téged, hogy legújabb kutatások szerint hatszáztizenhat az Antikrisztus száma, csak a jobb hangzás miatt lett később hatszázhatvanhat.

Utánanézek, köszönöm, hogy szóltál.

Ne viccelj! Babonáskönyv című művedben azt írod, az x, y, z, zs, vagyis az ábécé utolsó négy betűje ne szerepeljen egy könyv utolsó mondatában, mert akkor a szerző soha többé nem fog írni. „Ezért tettem ezt a babonát legelőre, hadd legeljenek ezek a betűk itt, még az előszó előtt.” Azonban legutóbbi könyved utolsó mondata ez: „Csak Isten tud befejezni bármit is.” Itt a z betű. Mi lesz veled, kedves Ferenc?

Fontosabb ez a mondat, mint a megállapítás a babonáról. Ha azt halál komolyan venném, befejezhettem volna a könyvet másképp is. Gyűjtöm azóta is a babonákat, a barátaim is gyűjtik, mert tudják, hogy érdekel. Például ha Hollandiában kiöntik a sót, az nem veszekedés, hanem bőséges gyermekáldás.

Ebben a könyvben az egyik cselekményszál arról szól, hogy egy apa szerelemre gerjed a saját nevelt lánya iránt.

És viszont.

Azonban ez a nevelt lány igen gyér korú, mondhatnám, hogy ami történik, a büntethetőségen bévül esik.

Kérlek, ezt ne cifrázzuk tovább, mert ha anyukám megnézi a műsort, akkor én többé nem mehetek haza. Egyelőre azt mondtam neki, hogy nem lehet kapni a könyvet. Később nagy balhé lehet belőle.

Azt képzeled, hogy egy tanárnő nem tud magának szerezni egy könyvet Szegeden?

Legalábbis remélem. De ne feledd, csak dilettánsok tévesztik össze az irodalmat és az életet. Az élet sokkal merészebb, elképzelhetetlenebb dolgokat produkál, mint az irodalom. Hol van az én könyvem ahhoz, ami most történt, egy őrült, egy szörnyeteg hosszú időre bezárta a saját lányát, mindenki tudja. De az édesanyám már elég idős… Remélem, hogy ez egy vágott műsor.

Sajnos, nem nagyon. Anyukádtól ezen úton elnézést kérek. Mi lesz a gyerekeiddel?

A fiam és nevelt lányom, ha elolvassa, nem fog örülni neki, de megérti, hogy irodalom. Mivel tudják, mi a valóság. Inkább a lányomra lehet számítani, a fiam Angliában van, komputerguru, nemigen olvas. Nagyon elfelejtették megtanítani ezt a nemzedéket olvasni, meg írni. A fiam csak most kezd könyvet venni a kezébe. Már ő is apa. Nagyapa lettem.

Sokan hangoztatják ezt a nézetet, abban a székben, ahol te is ülsz, hogy nagyon elszúrták a pedagógusok. Félve kérdezem, nem lehet, hogy elszúrtuk? Mi, az összes kortárs magyar író.

Igen. Bár más szempontból a mi nemzedékünk volt az, amelyik ebben az országban megváltoztatta a helyzetet. Itt tíz nevet kéne mondanom, vagy tizenötöt, de tízet mindenképpen. Amíg mi meg nem jelentünk a hetvenes években, addig a magyar irodalomban a líra volt a vezető műfaj. Azóta a próza lett az. Nem magyar ember írta ezt, de igaz: „Az a fölnőtt nép, amelynek már van egy nagyon nagy regényirodalma.” Mi ezt megcsináltuk. Szerényen elmondtam helyetted is, amit el kellett mondanom ebben az ügyben.

Kérdezek valami egészen mást. Eredetileg rock énekesnek készültél Szegeden. Miért maradt abba az a pálya?

Elment a csapat. 1964-ben én már ott álltam a mikrofon előtt, Szeged legismeretlenebb zenekaraiban szólóénekes voltam, és nagyon büszke arra, hogy senki nem tudta kiénekelni a Whiter Shade of Pale kettős fölső C-jét, csak én.

Pillanat. Egy rock zenész nem tudja, hogy az kettős fölső C.

De én tanultam zenét is, csak kirúgtak. Csellóztam. Anyámnak ez volt a mániája, de nekem akkor is remegett már a kezem. Csak úgy tudtam, ha leszorítottam, és a tanár mondta, hogy lazíts ki, és ahogy kilazítottam, a

hangok százfelé mentek szét. Másfél év múlva behívták apámat, és közölték vele, hogy jobb lesz, ha abbahagyom. A nyelvekre összpontosítottam, az angol baromi fontossá vált a rock miatt, közben franciául, németül és oroszul is tanultam.

Az a rockban különösen kell.

Nem, de én tudtam. Tizennyolc éves koromban folyékonyan beszéltem oroszul. Orosz tagozatos gyerek vagyok, általánosban heti hat órában nyomták, az első idegen nyelv volt, amelyben megmerítkeztem, és imádtam. Most is imádom. A zenekaromban két évvel nagyobbak voltak a srácok, mentek egyetemre, így lett vége. A szólógitárosunkból szívsebész lett az akkori NSZK-ban, a zenekarvezető, a basszgitáros matematikatanár lett Aachenben, a billentyűs most is Szegeden él, és a felesége egyházi kórusát kíséri orgonán, amúgy fogorvos. A dobos a Syriusba került, amikor az feloszlott, elment vendéglátózni.

A kosárlabda miért maradt abba? Abban állítólag tehetséges voltál.

Párhuzamosan csináltam a kosárlabdát meg a beat zenélést. A kosárlabdának azért lett vége, mert nem akartam már egy olyan csapatban játszani, tudod, a Szegedi Postásban, amelyik csak második vagy harmadik lehetett, mert annyi pénz nem volt, hogy bejussunk az első osztályba. Morálisan ez tönkreteszi a játékost, az edzéseken kiskapus focit kellett játszani ahelyett, hogy dobáltunk volna.

Azt írod egy helyütt: „Végül is mindnyájan azért vagyunk a földön, hogy nevessünk.” Olyan komoly ember vagy, nem látom, hogy te ezt betartanád.

Erre a legjobb választ Anna mondta ki: Te úgy civilben nem vagy annyira szórakoztató, de írásban igen. Van humorod, csak túl keveset kapok én ebből a vidám oldaladból, ellenben az írásaidon jókat nevetek.

Miért van ez a kettősség?

Fogalmam sincs, őszintén, ilyen vagyok, nem tudom.

Azt mondtad, a barátaid döntő többsége már nincs az élők sorában. Ha én most vissza tudnék hívni ide egyet, kit választanál?

Nincs ilyen, hogy egyet. Tízet, húszat. Minimum.

Képzeld el, hogy ott hátul állna az a húsz. Mit szólnának?

Röhögnének rajtunk. Utána hívnának: Gyertek, igyunk egyet

Ha válaszolhatnál nekik, mit mondanál?

Bocsássatok meg! Hogy csak ennyire tellett. De erőnket megfeszítve is csak ennyit tudtunk kihozni magunkból.

ERDŐS VIRÁG

Nehéz a két életem között billegni

Biztos forrásból tudom, hogy te szívből gyűlölöd az ilyen beszélgetéseket, mint ezt. Így van ez?

Azért szívből nem.

Lélekből?

Nem ez a legkedvesebb műfajom, felolvasni jobban szeretek, úgyhogy nem a nyilvánosság az, amitől én ódzkodom, csak az ilyen nyilvános beszélgetés kevésbé megy nekem. Ami kevésbé megy az embernek, azt kevésbé szereti.

Megértelek. De mostanában elvárják az olvasók, hogy az író személyisége legyen ott a műve mellett.

Igen. Ez elég veszélyes, nemrég volt egy beszélgetés Szabó Lőrincről itt a Nyugat kapcsán, majdnem végig a nőügyeiről beszéltünk, mert ugye nála ez adódik, de közben belegondoltam, hogy velünk is így lesz? Nem mintha most én ilyen babérokra törnék…

Tehát a nőügyeidet hagyjuk.

Nem is biztos, hogy szeretném, ha a halálom után nem tudom hány évvel a pasiügyeimet boncolgatnák.

Na de Virág! Ki fog kérdezni téged a halálod után, hogy mit szeretnél?

Igen, azt hiszem, szegény Szabó Lőrinc sem örült volna annak a konklúziónak, amire jutottunk.

Maradjunk az életednél. Születtél nagyon pofátlanul 1968-ban, ez fáj nekem, de túlteszem magam, február 27-én, kedden.

Fura, mert a fiaim is kedden születtek. Egy év és három hét eltéréssel, de kedden.

Ti egy ked(d)ves család vagytok? Vagy nem? Bocsánatot kérek, jött.

Vicces volt!

A neveddel mennyire vagy elégedett?

Azt hiszem, hogy a nevemmel elégedett vagyok. Figyelemfelkeltő. A múltkor Kis Noémi kérdezte meg, hogy ugye ez felvett név? De nem. Az Esze Dóra találta ki, hogy Erdő s Virág, így volna az igazi. Később talán elmondom, minden mással bajom van, de a nevem maradhat. Egyébként majdnem Piroska lettem. Mindegy, milyen családi történet van e mögött,

mindenesetre örülök, hogy nem Piroska lettem, bocsánatot kérek a Piroskáktól, de Erdős Piroska az már végképp túlzás, csak egy farkas hiányzott volna.

Első önálló köteted JAK-füzetként jelent meg, és valóban füzet, ötvenhat oldal. Nem negyvenöt, ötvenhat. Szimbólum?

Nem, ez a véletlen műve. Ennyi jött össze. Talán picivel több, de annyi önmérséklet volt bennem, hogy valami módon picit egységesebbre akartam szerkeszteni. De a szövegek eléggé széttartóak, mindegyik kötetemre ez a jellemző, műfajilag sem tudják sokszor hova tenni őket, akkor most ez próza- vagy verskötet.

A kötetben Mészáros Márta képei. De ha jól megnézzük ezeket – egyet mutatok önöknek és a tévékamerának –, olyanok, mint gyönyörű kisfiaid óvodai rajzai. Nem?

Sőt. Akkoriban dolgoztam fogyatékos felnőttekkel, képzőművészeti csoportot vezettem nekik, magyarán festegettünk és rajzolgattunk, igazából épp azok a rajzok ihlették őt meg. Nagyon inspiráló művek, mindenféle primitív kultúrák jegyeit hordozzák. Szerintem az jó, ha a könyv műtárgyként is megállja a helyét, élvezet kézbe venni. Lehet, hogy ez önmagam mentsége is, féltem, hogy a verseim önmagukban talán kevesek. Legeslegelső kötetem is úgy született, hogy Korniss Péter fotóihoz kellett szövegeket gyártanom. Gondoltam, akkor ez maradjon így.

Azt írod: „Felállnék, de hirtelen nem tudom, hogyan. Ülök a szőnyegen, és hallom, ahogy nyíg a szám." Az mit jelent?

Hát nyígni.

Van ilyen ige? Önök ismerik, csak én nem? Nyí, azt ismerem.

Abszolúte van.

Azt jelenti, hogy nyűgösen sírdogál?

Nyíg a szám. Ne nyígj mán. Nyígok.

Tanultam valamit, már nem jöttem hiába ide. Van egy kis novellád, a Vízicsoda. Meglepett, mert az én gyerekkoromban volt nagy divat, akkor úgy hívták: japán vízicsoda. Nem tudom, kapható-e még, ha nem, sajnálhatják. Kis papírsodralékot bedobunk a kádba, és akkor egyszer csak kialakul belőle valami, például egy hajó, mind a három kéménye füstöl, lehet bámulni ábrándosan.

Ez az. Nekem még van egy zacskóval otthon.

Tartalékolod egy ünnepi eseményre?

Igen. Úgy kaptam. Nem bontom ki, mert szétporladna már. Egy korombeli adta. Közös gyerekkorunk kapcsán.

Egy novellád címe és hőse: Pataki. Érdekelne, honnan vetted ezt a nevet.

Az apám egyik kollégáját hívták így, nagyon híres bábszínészt, sajnos meghalt már, semmi köze ahhoz a kalamajkához, amibe ez a szerencsétlen illető keveredik.

Hogyan választod a neveket?

Töprengek, de sokszor a saját életemből. Vagy hallomásból. És kapok visszajelzéseket, hogy a Dobák Palira a Dobák Lívia nevű dramaturg ismerősöm felkapta a fejét. Szóval, igyekszem mindenütt nagyobb zavart kelteni.

Eurüdiké című későbbi kötetedbe egy novellát beemeltél az elsőből. Miért, és miért éppen ezt az egyet?

Igazából titkos a magyarázat. Mutogatni akartam, bevallom neked. Ezt a novellát szerettem, és senki sem vette észre a JAK-füzetben, gondoltam, most a Magvető által kiadott kötetben majd felfigyelnek rá. Én nagyon keveset írok, tényleg kritikán aluli a tempóm, ezzel tisztában vagyok.

Van, aki az összes műveit írja, más a válogatottat. Témát váltok. A szüleid bábművészek. A Bábszínházban dolgoznak, a hivatalos államiban. Gyerekkorodban is így volt?

Akkor még inkább. Most már csak az apukám dolgozik bábszínészként, de akkor mind a ketten. Anyukám újabban bábterápiával kezdett foglalkozni, művészetterápiával, ami a nonverbális terápiának egy válfaja.

Amikor valaki beteg, és elmegy anyukádhoz, mi történik?

Fölhúz a beteg az ujja hegyére egy pingponglabdát. Kifesti az arcát, és akkor egy csomó mindent el tud magáról mondani, amit egyébként nem tudna. Ez segít a gyógyulásban. Most menekültekkel foglalkozik, nyilván mindenféle nyelvi akadályok is vannak, ők ezzel a módszerrel sokkal jobban megnyílnak, zökkenőmentesebb a kommunikáció mutogatással.

Ebben részt vettél valaha?

A terápiás részében nem. Kiskoromban a Bábszínházban töltöttem az életemet. Misimókus vándorútján.

Nem érintett meg annyira, hogy esetleg magad is a bábozásra szánd az életed?

Hogy bábos legyek, az nem. Nem is volt alkalmam, mert a két szem nyúl bábomat elrabolták a szüleim, és azzal járták az országot.

Ezt nem értem.

Lehet, hogy ez nem teljesen így volt, csak a magaménak tulajdonítottam. Ha volt otthon báb, rögtön elvitték, mentek tájolni, akkor még nagy divat volt, a Bábszínház is tájolt előadásokkal, meg ők is hakniztak a saját szakállukra. Nem tudtam otthon bábozni, mert nem volt mivel.

Egy pingponglabdát te is az ujjadra húzhattál volna, amikor elvitték a két nyulat.

Persze, minden báb.

A gyerekeidnek szoktál otthon bábelőadást tartani?

Nem. Az otthoni bábozás is elakadt, a nagyszüleiknek előadták kisebb korukban magukat, de ők is szegények legalább hússzor látták már az Óz, a csodák csodáját és a többi előadást, bemennek ingyen, mindenféle titkos utakon szünetben a színpadra is, vagy fölülről a rendezőlukból nézhetik. Ehhez képest nem csoda, ha otthon nem csináljuk. Nagyon különleges választás bábosnak lenni, egy személyben színész is, rendező is, kicsit író is, de közben rejtőzködik, amikor megmutatja magát.

Érdekes, mert a te alkatodhoz ez jól illene.

Lehet, hogy az írás is ilyesmi, ott is vagyok, meg nem is, mutogatom magamat, de közben rejtőzködöm.

Gimnazista korod már az írással kapcsolatban telt?

Irodalomfogalmazásokban azért kicsúcsosodott. Amikor az összetett mondatokat tanultuk, akkor az én fogalmazásaimból vettek példamondatokat, mert hosszú körmondatokat gyártottam, lehetett rajtuk szemléltetni a többszörös alárendelést. Az úttörőmozgalomban mindenféle beszédek megírására kértek fel, abban kiéltem magamat.

Első írásod hol jelent meg, milyen körülmények között?

Nagyon sokára, az egyetem ötödévén volt Lengyel Péternek egy Írói műhely című szemináriumi órája, amin lehetett jegyet szerezni. Könnyebb választásnak tűnt, mint sok minden más, oda elmentem, sokan, akik azóta nagy írók lettek, ott csoportosultak. Az volt a feladat, hogy írni kellett egy komplett novellát, megcsináltam, és az volt az első. Megjelent a régi Magyar Naplóban. Tulajdonképpen a Lengyel Péter-féle csoporton keresztül adódott az első könyvecske, a Korniss Péter-féle. Lengyel Péter

írópalántái írjanak szövegeket a fotókhoz. Senki se vállalkozott valami miatt rajtam kívül, ezért maradt rám.

A Magyar Naplóba hogyan került? Beküldted utcáról?

Nem, Závada Pál révén. Az ő lakásában laktunk teljesen véletlenül, igen, ilyeneken múlik. Utánunk Parti Nagy Lajos költözött oda, úgyhogy ez egy ilyen irodalmi kegyhely lesz majd. Závada volt a bérbeadónk, akármilyen kiábrándítóan hangzik is.

Két négy és fél évessel lakom egy háztartásban, most otthon vannak bizonyos okból. Ma odajött az egyik: A szobádban nagyon rácsodálkoztam egy könyvre. Melyikre? Mutatta, hogy a tiédre. Az anyja kérdezte tőle, a címlapra pillantván: Az autóra csodálkoztál rá, ugye? Mire a gyerek: Nem, a pisztolyra.

Pisztoly is van rajta? Jézusom!

Igen. Egy rém kezében.

Jaj!

Akkor hagyjuk ezt. Kepes András kiadott egy antológiát, amelyben fiatal kollégák szerepeltek, te is, majd készített velük rövidke tévéműsorokat. Te milyen emlékeket őrzöl erről a vállalkozásról?

Hát… vegyes. Az ilyen külső segítség vonzó, de lehet, hogy több a hátránya, mint az előnye. Nincs más út, mint hogy az ember megír egy könyvet, azt kiadják, és aki akarja, elolvassa. Ezek a furcsa csinnadratták sokszor hülyén sülnek el, főleg ez a szavazásos módszer, mint a valóságshow-kban. Szavazhattak a nézők meg az olvasók, hogy melyik a legjobb novella. Kicsit mindannyian megsértődtünk. Lehet, hogy ez butaság, örülni kéne a lehetőségnek. Csakhogy éreztetve is volt, hogy nekünk örülni kell, minket most beemelnek a köztudatba.

Érzékeltél valamilyen pozitív hatást, könyveid eladásában például, vagy bármi effélét utána?

Nem. Valószínűleg teljesen kiszámíthatatlan, hogy mi mitől alakul, meg hogy mi számít egyáltalán ismertségnek vagy sikernek. Ezen a szinten, ahol én vagyok, a példányszám nem mérce, olyan keveset vesznek, nyomtatnak. De nyilván mindenki innen indul, és van, aki ugyaninnen ugrik ki, és lesz több százezres példányban eladott.

Idézet az antológiában szereplő írásodból: „Erdős Virág az egy extrémsport, felhajtasz egy szponzort, aztán nekimész fejjel a falnak.” Hajtottál már fel szponzort életedben?

Várjál, gondolkozom, mi számít szponzornak. Nem, nem.

Ma már felsültem a memóriámmal. Most újra ez lesz. Ott a tévéműsorodban azt hallottam én, hogy „Erdős Virág, az egy tízes Pokémon”. Tízes számú. A könyvben meg azt olvasom: tüzes Pokémon.

Én tüzest akartam. Vannak földi Pokémonok, meg vizesek is, kialakult rendszer.

Lassan tudnom kéne. Fiaim még a Pikachunál tartanak.

Na, hát jönnek majd a Digimanók, az a következő fázis. Most a Mario-korszakban vagyunk.

Másmilyen mesék című 2003-as könyvedről hihetnők, hogy mesék, de nem, jó kis novelláskötet. Kiderül belőle, hogy Erdős Virág szerint a világ úgy néz ki, hogy az emberek rendkívüli sebességgel megunják egymást, esetleg meg is ölik, gyakran folyik a vér valamilyen testtájról, a megélhetés teljes képtelenség, ellenben a deklasszálódás a nemzeti sport. Elhiszem, hogy ez egy realista megfigyelés, de nem gondolod, hogy túl pesszimista vagy?

Igyekszem mindig viccesen fogalmazni, hogy a pesszimizmust kicsit enyhítsem. Szerintem alapvetően az emberek nagy része borzasztó életeket él, nem biztos, hogy ezt csak úgy lehet elmondani, ha leülünk sírni, hanem úgy is, hogy az életünk daráló jellegére rácsodálkozunk. Nem biztos, hogy az én feladatom reménysugarat nyújtani, lehet, hogy az is egy küldetés, ha az ember felhívja a figyelmet a bajokra.

Szeretem nagyon a Családi boldogság című kisregényt, Lev Nyikolajevics Tolsztoj írta, és tudom a szerző naplójából, hogy ez véletlenül az ő házassága. Minden tény stimmel. De mégsem Tolsztoj a főhős, hanem egy általa teremtett személy. Író és olvasó ennek elfogadására szerződött. Ezt előrebocsátva a te életed ilyen sötét? Vagy ne keressek semminemű kapcsolatot közted és a figuráid között?

Igen, egyébként ezt szokták kérdezni.

Már szégyellem magam.

Nem, csak eszembe jut, hogy például a Mészáros Mártának öt gyereke van, minden oka meglenne a boldogságra, a kiállításain mégis kétségbeesnek: Úristen, milyen tragédia történt magával? Nem sötéten látás ez, hanem reális látásmód, ezzel hitegetem magamat.

Azt mondtad korábban, felelőtlenül, hogy a neveddel elégedett vagy, minden mással baj van. Nem mehetek el e kijelentésed mellett szó nélkül.

Magamra értettem. Nem bírok igazán örülni, ezeknek az elkészült dolgoknak sem. Ha megkérdezik, hogy melyik a kedvenc könyvem, nem tudom megmondani. Mindig a legutolsó.

Eszerint az Eurüdiké a kedvenc könyved.

Nem, azóta születtek újak.

Érzékelem a másik pszichopatát benned, és azt is, hogy nem sokra tartod a saját sikereidet, noha ideje lenne észrevenned, hogy generációd egyik éllovasa lettél. Saját magaddal miért van olyan nagy bajod? Mi ad okot arra, hogy ennyire elégedetlen legyél a külsőddel, belsőddel?

Annál is inkább, mert azt gondolom, luxus, hogy az ember magán keseregjen.

Jó, de most nem te keseregsz, én kérdeztem. „Akarsz róla beszélni?"

Nem feltétlenül. De egyébként ez az alapérzésem mindig, hogy soha semmi nem sikerül tökéletesen. Néha versek után érzi az ember, kivételesen, azt a komplex jó érzést, hogy akkor most valami meglett, létrejött.

Szereted valamelyest Hamvas Bélát?

Igen, a *Karnevál*-t szeretem.

Akkor egy idézettel szeretnélek megajándékozni, tőle: „A mesterember az, aki mindig a tökéletességre törekszik, a művész akár hibázhat is." Ezt nem tudnád elfogadni?

Tudnám, de nem hiszem, hogy előrevisz, ha lazítok, nem baj, ha azt érzem, hogy nekem még bizonyítanom kell, akár magamnak, akár másnak.

Neked is felkínálom varázserőmet. Kívánhatsz három dolgot, amit egyetlen pálcamozdulattal átalakíthatunk. Külsőd, belsőd, családi viszonyaid, amit akarsz. Jól gondold meg!

Az első megvan: az a húsz kiló, amit le szeretnék fogyni.

Húsz? Nem kell annyi, Virág!

De, húszat kérek. A varázsló nem alkudozik.

Jó, húsz kiló. Egy.

A második valamiféle munkamorál, hogy ilyen szörnyű szóval fejezzem ki. Legyek képes mindennap leülni írni, és nem arra várni, hogy az ölembe pottyanjon az ihlet. Nekem nagyon nehéz a két életem között billegni. Van a hétköznapi élet, a gyerekek, a háztartás, ehhez képest az írás teljes bezárkózás, elvonulás, nem is tudom, mintha imádkozni járnék.

Nem bírod, ha bárki ott van?

Igen, és kell egy ráhangolódási idő, ami esetleg több nap, egyre nehezebb megszervezni, most is várom a nyarat, akkor a gyerekeim elmennek üdülni, lesznek hosszabb időszakok, megpróbálhatom magam elbarikádozni, lehúzom a redőnyöket. Szóval, a lehetőségeket kérem a varázslótól, és azt, hogy ne kelljen mindig könyörögni, hogy jöjjön már valami belőlem. Még maradt egy kívánságom. Ez a legegyszerűbb. Sikerüljön jókat írni.

Jókat írni? Ez a legbonyolultabb. Különben is, azt nem a bennem lévő varázslótól kell kérni, hanem a benned lévőtől.

Jó. Akkor a harmadik kívánságom az, hogy minden kívánságom teljesüljön.

Látszik, hogy bábszínházban nőttél fel. Biztosan azt akarod, hogy minden kívánságod teljesüljön? Állítólag úgy lehet kitolni legjobban egy emberrel, ha minden kívánságát teljesítik.

Kipróbálnám.

TISZA KATA

Milyen jó szagúak az emberek itt

Érdekelnek az évszámok. Elmondom hát mindenkinek, hogy 1960-ban születtél…

Majdnem stimmel.

Na jó, 1980-ban születtél, ez egy teszt volt. Rezzenéstelen arccal hallgattad. Azt hittem, felsikoltasz. Vagy rögtön tudtad, hogy humorizálok?

Az évszámok engem nem foglalkoztatnak.

Kicsit sem? És a napok? Augusztus 30-án születtél, Marosvásárhelyen. Gyerekkoromban sokat jártam Erdélyben, rokonság volt, sajnos kihaltak. Én úgy emlékszem, Tirgu Muresnek mondták.

Tökéletesen emlékszel.

De most azt láttam valahol az interneten, hogy Targu Mures.

Valóban Târgu Mureº, az újfajta írásmód szerint. Régen î-vel írták.

Tudsz te románul?

Természetesen. Már nyolc éve nem élek ott, de ha hazamegyek, gond nélkül tudok beszélni, az iskolában tanultuk, meg én a román nyelvű irodalmi versenyeken elég gyakran részt vettem, tehát majdhogynem

második anyanyelvem volt, aztán most beelőzött az angol. Angol szakos voltam, meg hat évet tanítottam angolt.

Mondjuk, az menne románul, hogy 1960. augusztus 30-án születtem?

Persze. Mielőtt kérdezed, anyukám elmondta, hogy csodálatos szombat volt, épp a Dallast adták a tévében, amit megszakított az én jövetelem, sajnos.

Engem az is meglep, hogy Erdélyben a Dallast nézték.

Az volt az egyetlen, amit nézni lehetett. Úgyhogy az volt a hét fénypontja.

Tisza Katának hívnak. Unalomig tudja mindenki, hogy a Tisza-rokonságba tartozol, engem inkább a Kata érdekel, mely a Katalin erdélyi változata. Anyakönyvileg is Kata vagy?

Nem, Katalin. A szüleim évekig Katikáztak, meg a barátaim is, és amikor átjöttem Magyarországra, Katára rövidítettem a nevemet. Idegennek éreztem a Katalint. Kimért, hosszú név, sosem tudtam vele megbarátkozni. Új ország, új élet, új identitás, kicsit a név is megújulhat. Úgy éreztem, Kata vagyok.

Történelmi Katák miatt, vagy csak úgy, netán a szókimondó Kata miatt?

Makrancos.

Az ugyanaz, csak egy másik fordítás. Katalin, eredetileg egyiptomi név, a görög változat azt jelenti, mindig tiszta. Tisza Mindig Tiszta tehát. Az egyiptomi eredeti viszont azt jelenti, korona. Tudtad?

Nem foglalkoztam ezzel soha. De megnyugtatlak, mindig tiszta vagyok.

Kétértelmű mondat. Egyfelől azt jelenti, hogy nem kábítószerezel.

Ez stimmel.

Másfelől azt jelenti, tiszta lap, még nem írtak rád semmit, az nem biztos, hogy olyan jó.

A lap akkor is lehet tiszta, ha már írtak rá.

Aszondod?

Aszondom.

Ezen még gondolkodnom kell. Mindenesetre megszülettél a gyönyörű Erdélyben, majd egyszer csak átkerültél ide. A legelső emléked Magyarországról micsoda?

Először olyan tizennégy éves lehettem, amikor itt jártam. Ezt megelőzően egy iskolai versenyen első díjat nyertem, általános műveltségi verseny volt, a Marosvásárhelyi Rádióban tartották, a fődíj egy *Budapest*

fényei nevű album, tele gyönyörű fényképekkel a városról, téli, illetve nyári, valamint nappali és éjszakai megvilágításban. Évekig az ágyam mellett tartottam, mindig azt lapozgattam, beleszerettem ebbe a városba. Aztán valamilyen tanulmányi versenyen az volt a jutalom, hogy a győztest elviszik egy anyaországi városi iskolába, így tölthettem Budapesten egy hetet. A mai napig emlékszem rá. Az volt az első élményem, hogy milyen jó szagúak az emberek itt. És annyira tiszták…

Romániában ezzel szemben nem?

Nem tudom, valahogyan más volt az illat a levegőben, a parfüm, a ruhák… Annyira színesnek tűnt a város! Amióta itt élek, lassan megszoktam. Nemrégiben kaptam magyar állampolgárságot, és kint voltam életemben először Bécsben a barátaimmal, úristen, hát vannak Pestnél is nagyobb városok, színesebbek is, ezzel szembesültem. Gyerekkorom óta arra készültem, hogy a nagy ELTE hallgatója leszek. Tizenévesen már egyetemistákkal barátkoztam, akik Pestre jártak, az ELTE bölcsészkarára, tőlük csórtam el a könyveket, és villogtam velük otthon. Emlékszem, hogy olvastam nagyon friss amerikai kiadványokat, amelyeket az itteni egyetemeken tanítottak, de otthon még senki nem ismerte őket, és a gimnáziumban a feleleteimbe beleszőttem, mindenki el volt ájulva. Én tudatosan arra készültem, hogy bármi történik, érettségi után idejövök.

Azt is tudtad, hogy melyik szakra?

A pszichológia meg a szociálpszichológia nagyon foglalkoztatott, és az sokáig a fejemben volt, tanár szakon el is végeztem. Esztétikát hallgattam egy évig, felvetődött a magyar szak, olasz szak, angol szak, ezekre mind felvételiztem, meg a színművészeti rendező szakára, ahol az utolsó rostán kiestem. Egyet tudtam: mindenképp valamilyen irodalmi, kulturális tevékenységgel szeretnék foglalkozni, és mindenképp Budapesten. Úgyhogy mivel mindenképpen meg akartam kapni a tanulmányi vízumot, öt-hat helyre is beadtam a felvételi jelentkezésemet, nehogy véletlenül kimaradjak és veszítsek egy évet.

Mondd, amikor átjöttél, és hat hónapig felvételiztél az összes egyetemen, akkor hol laktál?

Először kollégiumban, de nem bírtam, mert ugye a kollégium úgy buli, hogy eltöltesz ott pár napot, és hétvégére hazamész a szüleidhez, de nekem nemigen volt hová menni, így nagyon beszűkültnek éreztem ott az életem

azon a pár négyzetméteren. Én tanultam sokat az egyetemi évek alatt, a többiek buliztak, zavart. A felkészülés ideje alatt is bejártam hallgatni az előadásokat.

Tulajdonképpen egy stréber voltál, Kata.

Világéletemben strébernek tűntem, pedig egyszerűen csak érdekelt nagyon sok minden.

Ezt hívják mindközönségesen strébernek.

Nézőpont kérdése, belém volt táplálva az, hogy a túléléshez egyetlen zsetonom van, a tanulás. Nagyon korán belém nevelték.

Diplomamunkád témája: A tanári módszerek és a diákok ezekhez való viszonya.

A tanári pályafutásomat alternatív gimnáziumban kezdtem, és főleg a reformpedagógiát tanulmányoztam, ennek részben személyes okai voltak, részben pedig iszonyatosan érdekelt. Tizennyolc éves koromban kezdtem tanítani Magyarországon, mert valahogyan finanszíroznom kellett az itteni tartózkodásomat.

Hogyan lehet tanár egy tizennyolc éves, ha nincs neki diplomája?

Úgy, hogy felsőfokú nyelvvizsgája van mondjuk tizenhat évesen, és egy magánnyelviskola nem köti állami diplomához a tanítást. Amikor megérkeztem, mindenhova bekopogtam, hogy szeretnék angolt tanítani. Természetesen kiröhögtek, mit akar ez a kislány, de azért ott hagytam az önéletrajzomat. Egyszer megbetegedett egy tanár, behívtak, hogy oldjam meg, egy hétig volt szerencsém tanítani felnőtteket abban a nyelviskolában, ahol annyira megszerettek, hogy aztán megtartottak az igazi tanár helyett. Ott évekig vezető tanár voltam, meg nemzetközi vizsgáztató. Aztán az egyetemi professzorom maga mellé vett, így taníthattam a Közép-európai Egyetemen is. Elég sok dimenzióját megtapasztaltam viszonylag rövid időn belül a tanári pályának. Annak idején nemcsak stréber, hanem hiperaktív gyerek is voltam, iszonyatosan irritáltam bizonyos tanáraimat, állandóan jelentkeztem, rengeteget beszéltem, nem lehetett lelőni, ezért a diákokat is nagyon megosztottam. Voltak, akik imádtak, és mindig nálam gyűltek össze dolgozatírás előtt, de volt egy másik csoport, akik anti-Tisza Kata-ligát szerveztek a gimnáziumban.

Életemben először téged személyesen akkor láttalak, amikor itt megjelentél a nézőközönség soraiban egy újságíró társaságában. Körötted

ülő nézők később panaszolták, hogy itt volt a Tisza Kata és végig dumált. Szeretném megkérdezni, hogy ez a hiperaktivitásnak volt köszönhető, vagy ennyire untad?

Nem untam, csak az a hibám, hogy egyszerűen nem tudom magamban tartani a dolgokat, nem zavartam különben, mert azt észrevetted volna, az említett újságíróval folyamatosan reflektáltunk arra, ami itt történt a színpadon.

Tényleg? Olyan érdekes volt?

Személyesen ismertük a meghívott vendégedet.

És cikiztétek.

Nem. Na jó, egy kicsit.

Pesti kínálat című könyved arról szólt, hogy van egy fiatal lány, minden írásban szinte, és akkor vannak a pasik. És a fiatal lány állati csinos, de az a baj…

Ez soha nem hangzik el, ezt te odavizionálod.

Nem. De okos is. Amit a pasik nem vesznek észre, csak a nőt látják benne. Azt hiszem, mindegyik írás erről szól. Kicsit parodizálom, szabad nekem. Ez a kötet hogyan keletkezett?

Hát nem úgy, hogy én leültem huszonhárom évesen, és eldöntöttem, hogy erről fogok írni. Csináltam a magam dolgát a gimnáziumban, az egyetemen, de valami hiányérzet volt bennem, és akkor másoddiplomaként elkezdtem újságírást tanulni. Rögtön az első héten, amikor egy megadott cikk volt a feladatunk, engem megtámadtak az utcán, és kórházba kerültem. Mentem haza este, és a metrón kifigyelt két férfi, nem vettem észre, olvastam egy könyvet.

Stréber…

Egyébként jelentősége van, épp Kundera *Halhatatlanság*-át olvastam. Mindenemet elvették, cafatokra szaggattak, csak a könyv maradt a kezemben, azt nem vitték el. Amikor magamhoz tértem, a *Halhatatlanság*-ot szorítottam. Na mindegy, most nem akarom részletezni, ez rablótámadás volt, nagyon gyorsan kellett nekik akciózniuk, mert attól tartottak, hogy valaki esetleg megérkezik. Azért mennek mindig az agyra, mármint a fejre, mint később a nyomozók elmondták, hogy ne emlékezz. Lehet annyira súlyos az agykárosodásod, hogyha úgy találnak el, hogy nem is épülsz fel. Szerencsém volt több szempontból, a szemem sérült, összetörték a szemüvegemet, szilánkok kerültek a szemembe, hónapokig

kezeltek vele. De megúsztam egy enyhe koponyasérüléssel meg egy szemsérüléssel, és persze alapos ijedséggel. Életemben először szembesültem az agresszióval, odahaza védett világban éltem, mégiscsak egy kisváros. Magyarországon, az első hat évemben sem történt ilyesmi, mert akkor együtt éltem egy fiúval a belvárosban. Rögtön, ahogy szakítottunk, és kiköltöztem egy külvárosi részre, az első héten történt ez az eset, ami kettétörte az addig egyenes tanári pályámat, mert ugye a kórházban találtam magam, se pénzem, se telefonom, se bankkártyám, se kulcsom, senkit nem tudtam értesíteni, a szüleim hétszáz kilométerre, ott feküdtem, és egyszerűen nem tudtam, hogy mi történt. Iszonyatos pánikállapotba kerültem, senki nem volt, aki megnyugtasson, és ezt csak úgy tudtam túlélni, hogy kórlapokat kértem, mert papír nem volt, és azokra leírtam a gondolataimat. Igazából nemcsak a férfi-nő kapcsolatról szól a *Pesti kínálat,* van egy fejezet a kórházi élményeimről is. Annyira mély állapotban voltam, hogy a természet azt hozta ki belőlem, hogy vidám hangvételű írásokat írjak, így gyakorlatilag önterápia volt, eszembe se jutott, huszonhárom évesen, szétvert aggyal a kórházban, hogy ebből kötet lesz pillanatokon belül, és elindul az életem egy másik irányba.

Hallottam, írsz egy könyvet Erdélyről. Ez nagyon érdekelt, a magyar irodalomban az Erdélyről szóló könyveknek óriási hagyományuk van. Beszélgettünk, azt mondtad, Üvegfal lesz a címe, lebeszéltelek, úgy hangzik, mint egy huszadik század eleji unalmas angol regény. De te ehhez ragaszkodsz. Ehhez képest most megérkezett a könyv, ezzel a címmel: Magyar pszicho. Mi történt, kedves Kata?

Elültetted a bogarat a fülemben. De akkor még javában írtam a regényt, nem is volt meg belőle sok, csak az ötlet, nagyon régen készültem egyébként mindezt megírni, nyilván ha tudatosabban fogok neki egy írói pályának, nem a *Pesti kínálat*-tal nyitok. Az alapgondolat az üvegfal volt, egyetemi tanulmányaim során egy professzor arról mesélt nekünk, hogy hiába tanulunk meg tökéletesen egy idegen nyelvet, sosem lehetünk anyanyelvi szintű beszélők, legföljebb majdnem anyanyelvi szintűek, mindig marad egy üvegfal, ami elválaszt az anyanyelvű angoloktól. De ennél sokkal durvább, hogy ez az üvegfal az azonos nyelvet beszélők között is ott áll, történetesen a határon túli magyarság és az anyaországi magyarság között. Miközben írtam, annyi minden került bele teljesen ösztönösen, amire nem számítottam, megdöbbentő volt, miféle élmények

jöttek a felszínre, nyolcéves koromból. Pontosan emlékszem mondjuk a forradalom momentumaira, vagy a kommunizmus éveire, vagy a titkosrendőrség akcióira. Amikor ezekről is írtam, már nem éreztem eléggé erősnek az Üvegfal címet. Így döntöttem a *Magyar pszicho* mellett, ami, tudom, veszélyes, a Bret Easton Ellis-féle *Amerikai pszichó*-ra asszociálnak sokan, de mégis vállaltam, mert kifejezi a regény lényegét.

Adva van a könyvben egy erdélyi lány, Klára, aki valamelyest hasonlít Tisza Katára, festőművész, míg a szerző, azt hiszem, nem vesz ecsetet a kezébe, kivéve, ha a körmét festi. Vannak neki barátai, Géza, akinek az a differencia specifikája, hogy a hátán van egy hegedű, Ági, a bolond költőnő, Gusztáv, a barna szemüveges értelmiségi, és Péter, a festőművésznő nagy szerelme.

Aki sose jelenik meg a színen.

Mindezek az emberek egy Pontnak nevezett szórakozóhely körül csoportosulnak. Kláráról azt lehet tudni, becsületszóra elhisszük, hogy tehetséges festőnő, némi pirulással mondom, hogy ez a festőművésznő főleg falloszokat és pinaszőrt fest. Te már láttál ilyet?

Persze, a modell egy élő festő.

Magyar festő?

Persze, a barátnőm, Verebics Kati.

Ráadásul női festő.

Női festő, igen. Róla mintáztam ezt a karaktert. Itt is van?

Nem fogja föltenni a kezét ezek után, hacsak nincs nála egy műfallosz. Érdekelne, hogy ő mit szólt a könyvhöz?

Pontosan tudja, hogy kulcsszereplő, mi ezt megbeszéltük, a hegedűs barátjával meg a filozófussal is, nagy várakozással és izgalommal várják ezt a könyvet. Felhatalmaztak, hogy használhatom a történeteiket, és mivel művészemberek, pontosan tudják, hogy sosincs egy az egybeni megfelelés.

Egy vetélytársnőd, akit csak közepes nyomás esetén neveznék meg, azt mondta, hogy őutána Tisza Kata használja legjobban a médiát a könyvei népszerűsítésére.

Ezt most hallom először.

Büszke vagyok magamra. Énszerintem téved, te használod a legjobban.

Én nem így látom, azt gondolom, hogy ő használja, én meg nem. Már nem.

Pillanat, kiről van szó, honnan tudod te, hogy kiről van szó?

Sejtem, de ebbe ne menjünk bele.

Jó. Interjúalany kérése számomra parancs.

Az utóbbi egy évben majdnem teljesen visszavonultam, nemigen adtam interjút, bulvárlapnak vagy női lapnak egyáltalán nem, vagy iszonyatosan ritkán, mondjuk egy kezemen meg tudom számolni. Huszonhárom évesen tök véletlenül alakult úgy az életem, hogy hirtelen elárasztottak rengeteg ajánlattal, felkéréssel, megkereséssel, ez annyira új volt nekem, és annyira nem tudtam kezelni, hogy belesodródtam. Eltelt néhány év, most már nem vagyok olyan naiv. Végigcsináltam ezt a néhány évet, elég kemény volt, és nyilván a mai agyammal, a negyvennyolc éves agyammal máshogyan csinálnám, de akkor belekerültem olyan tévéműsorokba, amikhez semmi közöm nem volt. Tavaly még egy médiumnál dolgoztam, onnan kiszálltam, és minden ilyen tevékenységet tulajdonképpen lezártam. Interjút sem adok, csak kivételképpen. Visszavonultam, hogy a könyvemet írjam, és igyekszem csak arról nyilatkozni, lehetőség szerint a megjelenés után.

Ha már az elején ezt a gonosz viccet megeresztettem, hogy negyvennyolc éves vagy, kérlek, képzeld el, hogy egyszer tényleg annyi leszel. Hová szeretnél eljutni addigra?

Nyilván ez annyira egyértelmű kérdés, ha felteszed egy nőnek, azt fogja mondani, hogy minél előbb meg szeretne állapodni, természetesen családot szeretne, anyává szeretne válni. Én hiszek a házasságban, azért nem mentem eddig férjhez.

Nagyon jó hozzáállás. Szakmailag mi kéne ahhoz, hogy elégedett légy negyvennyolc évesen?

Legfontosabb nekem az írás. Azt szeretném, ha az olvasók húsz év múlva is szeretnének. Minden várakozást felülmúló példányszámban mentek el a könyveim. Annak ellenére, hogy kezdetben semmi marketing nem volt, se szerkesztő, se korrektor, se profi stáb nem állt mögöttem. Ha tetszik ez másoknak, ha nem, engem nem a szakma szeret, hanem a közönség, ez tart életben. Ennél többre nem vágyom. Szerencsére ez már adott, különben nem lennék itt.

Kata, rossz hírem van, ez sohasem adott. Egy csalódást keltő könyvvel el lehet rontani.

Tudom. El sem hiszed, mennyire szorongok minden megjelenés előtt, és hogy most is mit élek át.

KUKORELLY ENDRE

Már azért próbálok nemet mondani

Három évvel ezelőtt már beszélgettünk itt.

Három éve volt? Úristen!

Hát most mondd! Már nem is emlékszel.

Dehogynem. Mintha tegnap lett volna.

Tényleg? Milyen a memóriád?

Mint az elefántnak, mert annak állítólag jó. A hosszú távú memóriám elég tűrhető, a rövid az borzalmas, olyan vagyok a rövid távú memóriában, mint a kis halacskák, amelyek úszkálnak az akváriumban, állítólag két másodperces a rövid távú memóriájuk, azért nem őrülnek meg, hogy állandóan faltól falig úsznak. Főleg a névmemóriám szokott cserbenhagyni. Gyorsan elmondok egy példát, ami egyébként intelligenciateszt is, már elnézést. Aki eltalálja a megoldást, annak nem tudom, adok egy puszit, vagy ha férfi, jól megszorítom a kezét.

Nem biztos, hogy azért tolongani fognak.

Na, akkor majd valami más jutalmat találok ki. Mit kell csinálni akkor, hogyha dedikálsz, ami azt jelenti nálam, veled ellentétben, hogy a kutya nem jön oda, ülsz a Liszt Ferenc téren, süt a nap, úgy csinálsz, mintha nagyon fontos helyzetben volnál. Egyszer csak odapenderül hozzád egy volt egyetemista csoporttársnőd, aki mindig tetszett neked, de sosem adtad tudtára, mert a haveroddal járt. Nyakadba omlik: Bandikám, megveszem a könyved, írjál bele valamit! Öt évig nap nap után találkoztunk az egyetemen, de most fogalmam sincs, hogy hívják. És öt perc múlva, mikor hozta a könyvet, szépen beleírtam a nevét. Vezetéknév, keresztnév. A megoldás hirtelen triviálissá vált számomra. Ha már meséltem ezt neked, akkor ne mondd meg a megoldást.

Hallgatok.

Tudja valaki, hogy mit kell csinálni ilyenkor?

[Néző] Meg kell kérdezni.

Nem, abban nincs semmi trükk.

[Néző] Bemutatom valakinek, hogy régi csoporttársam, és akkor ő megmondja a nevét az illetőnek.

Nyert. Bravó!

[Néző] Hol a puszi?

Meglesz, a végén csókolózunk, bár fokhagymaszagú vagyok.

Én azt a kérdést teszem fel szerényen, hogy mikor jön a gyönyörű lány, akkor azt nem lehet, hogy: „Te gyönyörű lány, bocs, hirtelen nem ugrik be a neved.”

De, csak ebben az esetben annyira gáz lett volna! Pesti gyerek vagyok, bár a felmenőim nem egészen pestiek, mondom úgy, hogy úrigyerek, jó nevelést kaptam, és bizonyos határokat egyszerűen nem bírok átlépni.

Bár ez nem mindig látszik rajtad.

Kétségtelen.

Azt mondtad, a hosszú távú memóriád jó. Három év már elég sok idő. Legutóbbi beszélgetésünkre tehát emlékezhetsz. Számodra mi volt abban a legrosszabb?

Nagyon jó volt, semmi. Volt valami rossz?

Volt.

Ajaj, akkor ez egy rövid távú ügy. Nem emlékszem rá.

És mi volt a legjobb?

A legjobb maga a szituáció, imádom ezt a helyzetet, ha beszélgetni kell. Ha felolvasni kell, mindig zavarban vagyok, főleg amikor mondjuk németül kell felolvasni, komoly kínszenvedés. Egyetlen magyar írónak sem volna szabad felolvasnia németül, mert egyszerűen kínzás a hallgatóknak.

Ha ezt ilyen pontosan tudod, miért vállalod mégis?

Mert mit tudom én, kapok érte ezer eurót. Vagy ötszázat. A németek mazochisták, imádnak szenvedni, tetszik nekik, ha őket orrba nyomják, ezt tapasztaltam, az értelmiségről beszélek, nem a népről, a nép mindenhol ugyanolyan. És hallgatják azt, amit egyszerűen nem is értenek, ha mégis, akkor nem élveznek. Én nem nagyon tanultam meg németül, de azoknak sem kéne felolvasniuk, akik jól tudnak.

Voltál DAAD-ösztöndíjas, egy teljes évig. Jó alkalom lett volna, hogy megtanuld a nyelvet, vagy nem?

A helyzet az, hogy egyedül kell kimenni, és gyorsan összeszedni egy helybéli csajt, ez az egyetlen megoldás. Én az akkori szerelmemmel mentem ki, aki egyébként német szakos, de csak nem kezdtünk ott németül társalogni. Volt egy csomó német barátnőm, sajnos mind tudtak magyarul, egy vagy kettő kivételével, de azok nagyon rövid távú kapcsolatok voltak.

Tehát voltaképpen ők tehetnek az egészről.

Igen, mindig a nők tehetnek mindenről, mint tudjuk.

A hagyományos nyelviskola ötlete föl sem vetődött?

Miklós, én egy lusta disznó vagyok.

Angolul sem beszélsz?

Azért nem adnak el. Pidgin English, tudod, mint a szegényebb afrikaiak.

Azt is lehetne mondani, hogy nem túl jó a nyelvérzéked?

Valószínűleg egyébként, bár fene tudja. Amikor kint voltam Amerikában, nagyon belejöttem. Oroszországban voltam már egy csomószor, vagyis a Szovjetunióban, ott is adódott egy-két lány, akik miatt egyszerűen beszélni kezdtem oroszul. Semmi újat nem mondok azzal, hogy ágyban lehet jól megtanulni nyelveket.

Ha ilyen sokat csajoztál, miért nem tudsz tíz-tizenöt nyelvet?

Mondtam már, lusta vagyok. Nekem hibátlan a nyelvérzékem, ami a magyart illeti, ha elolvasok egy mondatot, mindent tudok a szerzőjéről, ebben ritkán hibázom. Ennek semmi köze a nyelvtanuláshoz. Valószínűleg igazából azok kezdenek el írni, akiknek problémájuk van ezzel a területtel. Nem azt jelenti, hogy nincs hozzá érzékük, sőt. Tudod, akik nagyon slágfertigek, akik úgy fogalmaznak egyből, hogy nem kell javítaniuk, azoknak valószínűleg nem lételemük vagy létszükségletük az írás. Szerintem az irodalom arról szól, és egyáltalán, a művészet is, hogy hogy a fenébe lehet egy pacnit odatenni a vászonra, miért akkorát, miért oda, satöbbi. Hogyan lehet egy betűt leírni, miért éppen azt a betűt. Aki ezt az őrületes felelősséget átéli, leszalad neki valahova ide, a zsigereibe, az szerintem érdekes szövegeket tud előállítani. Például én nagyon jól focizom, a Fradiban játszottam kölyökkoromban, és tulajdonképpen azért ment viszonylag jól, mert a Szent István telepen volt egy kis kertünk, azon egy betonból épített házacska. Az ötvenes évek elején építették az anyukámék. Akkor az volt a szokás, ha találtál egy üres házat, simán beköltöztél. Emiatt építették az anyámék betonból, télen sokkal hidegebb volt bent, mint kint, nem volt érdemes beköltözni, ellenben nyáron is jó hideg volt. Lényeg az, hogy a kertben minden este fociztunk a telepi csávókkal. Délelőtt vagy délután, ha meguntam az olvasást vagy tele volt a fejem, a falnak rúgtam a labdát bal lábbal, mert jobblábas vagyok, így aztán kialakult a kétlábasság. Ehhez nyilván hozzájárult a gyerekkori frusztrációhalmazom. A szüleim nem nagyon forszíroztak semmit, a

nyelvtanulást sem. Például anyám és apám is tanultak zongorázni, normális úrigyerekként, én meg nem. Őrületes deklasszáltságban éltünk, állati szegénységben, ez adódott össze az én lustaságommal. Jó tanulónak számítottam, de különösképpen nem érdekelt, izomból megoldottam a dolgot, nem készültem fel, csak ügyeskedtem. Nálunk nem volt olyan családi légkör, hogy na, fiacskám, össze kell magad kapni.

Emlékszel Hajnóczy Péterre?

Egyszer vagy kétszer láttam, nem beszéltem vele soha.

Volt egy mondása: „A siker bűn." Biztosan hallottad már. Neked erről mi a véleményed?

Jól hangzik, de semmi értelme, természetesen. Általában az irodalom, a művészet beletaszigálása vagy beleimádkozása az erkölcsi szférába fölösleges és kártékony. Az okos mondások, az apodiktikus kijelentések amúgy is mosolyra fakasztanak engem. Én inkább a kérdő módot szeretem. De nem a Hajnóczyt akarom bántani.

Rendben. Átfogalmazom: Mi a viszonyod a saját sikeredhez?

Jó. Határozott leszek, az a véleményem az idézetről, hogy hamis. Minden normális ember vágyik arra, hogy visszajelzést kapjon, hogy elismerjék, amit csinál, hogy úgymond valamiféle sikere legyen. Aki azt mondja, hogy ez őt nem érdekli, az másban is hazudik, minimum magának. Ugyanez a helyzet a kritikával, aki azt mondja, hogy nem olvassa a róla írt dolgokat, hogy nem rendül meg, ha olyan, vagy nem boldog, ha dicsérik, az szintén nagyon gyanús nekem. Ezek igenis fontos dolgok, az ember egy hiú majom, én például nagyon szeretném, ha a Népstadionban olvashatnám fel összes műveimet, hetvenötezer fizető néző előtt, vezette Bircsák.

Németül.

Akár németül is. De akkor inkább az Olympia Stadionban, Berlinben.

Továbbosonok a kis nyelvi ösvényen. Mondták-e már neked, hogy ahhoz képest, amilyen pontosan fogalmazol, a hangsúlyozásodban van némi henyeség vagy hanyagság?

Így van, én is hallottam már magam a rádióban, mindenkinek van egyfajta jellemző tónusa vagy hanglejtése, ez nyilván nem véletlenszerű.

De ha ennyire szeretsz szerepelni, eszedbe jutott-e valaha, hogy ha elmész egy szakemberhez, néhány óra alatt ezt megoldja?

Hát igen, nyilván sok mindent meg lehet oldani, még a mellemet is fölvarrathatnám, de szerintem jó ez így. Ilyen alapon előbb a lelki problémákat kéne orvosolni. Engem soha nem támadnak meg az utcán, mert a külsőm alapján azt hiszik, hogy lecsapom őket, mint a huzat.

Pedig nem?

Lecsapom, ha megtámad, de alapvetően jámbor lélek vagyok, érzelmes is, sőt érzelgős, ezt apukámtól örököltem, minél öregebb vagyok, annál érzelgősebb leszek, borzalmas. A nő jön ki belőlem, az anima, és az érzelgősködik. A férfiak hiúak az animusukra. Nem baj, végül is nem nagyon bánom, hogy érzelgős vagyok. Meghatódom dolgoktól, nem bírom elviselni, hogy az utcán alszanak az emberek, azt nem bírom. Már ajánlottam neked, hogy csináljunk egy alapítványt, most elmondom újra, sok ember előtt. Írtam három szöveget is erről, az Élet és Irodalomban jelentek meg. Az a lényeg, hogy egy milliárdossal létrehoznék egy alapítványt, mondjuk, ő belead egymilliárdot, én beleadok egymilliót, egy hajléktalan belead ezer forintot, és akkor csinálunk egy olyan alapítványt, és mind a hárman megdumálunk száz hasonszőrű embert…

Úgy gondolod, hogy van száz darab milliárdos ebben az országban.

Hát több is, persze.

De nem milliomos, milliárdos.

A leggazdagabb százból az utolsók is négy-ötmilliárddal bírnak, szerintem van kábé kétszáz ilyen.

Tehát csak minden másodikat kell megdumálnod.

Mindegyiket meg kell dumálni, vagy egyébként pofán csapni, ha nem hajlandó erre. Akkor lenne vagy százmilliárd forint, abból az alapítvány bérelne kis garzonlakásokat, oda ezeket a hajléktalanokat berakná télen, hogy fürödjenek, menjenek dolgozni, és fizessenek valami jelképes lakbért. Az Élet és Irodalomban a cikkeket egy konkrét milliárdosnak címeztem, nem reagált. Aztán egyszer találkoztam vele a Magyar Narancs buliján, kérdeztem tőle: Mi van, nálatok nincs sajtófigyelő? De van, miért? Megkértem, olvassa már el a szövegemet, neki szól. Azt felelte, hogy jó, elolvassa, és majd reagál. Ez három éve történt. Azóta sincs válasz.

Újabb kísérletet tehetünk, nézi-e a sajtófigyelője a Pax Televíziót.

Nézi.

Úgy érzed?

Gyorsnézi, rrrrrrrr. Így.

Én olvastam ezeket a közleményeidet, eltűnődtem, komolyan azt hiszed, hogy csöngeni fog a telefon valamelyik otthonodban, és a vonal másik végén: Haló, ich bin ein milliárdos?!

Megeshetne, ha normálisan gondolkoznának. Tudom, sokan úgy vélik, nem illik pénzről beszélni. Pedig a pénz nagyon fontos dolog szerintem, az emberiség második legnagyobb találmánya.

Melyik az első?

Ez most félrevezető lesz, mert utána el kell mondanom, hogy miért… Az első az olimpia. A második a pénz. Nem a mai olimpia, hanem a görög olimpia.

És mi a harmadik?

A kerék. Valószínűleg az volt a legnagyobb cucc. Mármint amit logikailag át tudtak váltani ebből a dologból. Pénz nélkül már régen megölték volna egymást az emberek. Egy darabig ment az, hogy kicserélték a fölösleges terményeket, utána ez bonyolódott, már nem lehetett pontosan lemérni, hogy hány ilyen edény bor ér mennyi gabonát vagy más terményeket. E probléma megoldásához kell a pénz.

Neked mennyire fontos a pénz az életedben?

Fontos, eléggé. Hogyha nem volna, állandóan ezzel kellene foglalkoznom, és volt ilyen időszak az életemben, nagyon sokáig, amikor egyáltalán nem volt pénzem. A húszas éveimet üres zsebbel éltem végig, de ezt most szó szerint vedd, mert két évig katona voltam, akkor utána nem vettek fel az egyetemre, eljártam hólapátolástól kezdve segédmunkákra, reménykedtem, hogy egyszer csak fölvesznek az egyetemre. Anyámék azt mondták, úgysem fog összejönni, politikai okok miatt, erről tegyek le. Nem disszidáltam, zárójel, nem tudom, miért, zárójel bezárva. Ha kerestem pénzt, odaadtam az anyáméknak, hogy ne nagyon szóljanak bele abba, miért nem vagyok normális nyugdíjas állásban, miért vágyakozom olyasmire, ami úgysem fog összejönni, egyetem, irodalom. Volt ötven forintom, az a barna, emlékeznek rá, szépen összehajtottam, betettem a farmerem zsebébe ide hátra, és hónapokig ott maradt. Úgy éltem le a húszas éveimet, hogy egyszer nem ültem be a kávéházba. El tudod képzelni?

Nem.

Egyszer sem. Egyszer sem vittem el egy csajt moziba, mert két forintba került a jegy.

Mit ettél?

Otthon laktam, adtak enni. Nagy lakásban éltünk, a cselédszoba lett az enyém, oda behúzódhattam mozi helyett azzal a lánnyal, de pénzem egyáltalán nem volt. Őrületes nagy szeretet volt a családban, majomszeretet, mégis rám nehezedett a kőkemény erkölcsi nyomás, hogy fiacskám, úgyse vesznek fel az egyetemre. Tudtam, hogy igazuk van, és nem is jött össze tíz évig semmi, de meg akartam tartani a szabadságomat. Ha mondjuk összevesztem volna a szüleimmel, nem lett volna semmi problémám lelkileg, de így… Emlékszem, egyszer eszembe jutott, hogy van ám ötven forint a farzsebemben, hónapok óta, akkor elővettem, durva érzés volt, hogy gyorsan elköltöttem.

Még elfogadták?

Tudod, összehajtod kis négyzetre, és a teteje elkezdett így szálasodni, nagyon érdekes volt, tisztán látom ennyi év után is, mondtam, a hosszú távú memóriám jó.

Elfogadod-e tőlem azt a nagyon enyhe kritikai megjegyzést, hogy mintha te sokkal több dolgot vállalnál el, mint amennyi pénzre tényleg szükséged van?

Ez biztosan igaz. De nem a pénzért vállalom ezeket a dolgokat, tulajdonképpen az utolsó négy-öt megmozdulásomért egy fillért sem fizettek. Az ember nemcsak pénzért vállal valamit, hanem például mert érdekli, vagy mert olyan aranyosan kérik. Baromira nem tudok nemet mondani. A mi kettőnk szocializációja nagyon más. Már a múltkor elmeséltem, tehát ezt nem neked mondom, hanem a Pax tévének, nagyon egyoldalú az ismeretségünk, mert én már tizennyolc éves koromban olvastam a te novelládat, a *Kisfiúk és nagy fiúk* című novellát az Új Írásban, amihez, azt hiszem, három szerző közül kettő írt bevezetőt, sosem tudom, hogy a Vas István, Déry Tibor és Lengyel József közül melyik kettő. Állati nagy dolog volt, mert mi majdnem egyidősek vagyunk, és bennem föl sem vetődött az, hogy valaha is közöljék az írásaimat. Te tizenkilenc éves korodtól az irodalomban jelen lévő ember vagy. Megszoktad, hogy fölkérnek, írjál, nyisd meg, beszélgess, vagy menjél ide vagy oda vagy amoda. Nekem csak tizenöt évvel későbbi élményem, hogy egyáltalán fölkérnek valamire. Az elsőre jól emlékszem, a Rádióból jött, volt egy műsor, a Hét költője. Felhívott a Rádióból valaki, hogy Petőfi Sándor lesz a hét költője, írjak bevezetőt, mint mai költő. Nem létezett

még mobiltelefon, anyukám vette föl, én épp külföldön voltam. Szombaton érkeztem haza, és anyám, úgy mellékesen: Ja, hétfőn hívtak, hogy jövő héten te leszel a Hét költőjének a bevezetője! Mutatta is nagy büszkén, hogy beírták a nevem a Rádióújságba. Ha én veszem fel a telefont, egészen biztos, hogy nem vállalom. Mit lehet már szegény Petőfiről írni, amit még nem írtak le? Így viszont kénytelen voltam odaülni az írógéphez, és fél óra alatt készítettem egy szerintem elég jó kis szöveget. Ha fölkérnek, elég jó hatásfokkal meg tudom csinálni azt, ami egyébként nem is menne nekem. Most már ennek megfelelően jönnek a fölkérések, és ugye, aki nem úgy szocializálódik, hogy nyugodtan visszautasíthatja a háromnegyed részüket, mint például te, az egy idő után nagyon nehezen tud nemet mondani, és sajnos én ebben a hibában leledzem. Most már azért próbálok nemet mondani, néha sikerül is.

Visszatérek egy picit a siker problémaköréhez. A közelmúltban két bulvárlapban láttam fotódat.

Nem egyedül álltam a képen.

Nem egyedül, de nem ez a mondandóm lényege. Az egyiken olyan arcot vágsz, hogy perelnék a helyedben.

Ilyen arc a világon nincsen. Ezek a bulvárosok genyók. A Pax tévére tekintettel fogalmaztam ilyen finoman. Kiválasztják azt a fotót, amelyen a leghülyébb az arckifejezésed, és azt nyomják ki. De nem nekem kell szépnek lennem.

Kérdezek valami mást. Egyszer itt ült Spiró György, és azt találtam neki mondani, hogy a következő évben Kossuth-díjat kap. Eltaláltam. Nálad egy kicsit több a jogalapom, mert hiszen a Szépírók Társasága kifejezetten jelölt.[2] *Milyen érzés?*

Hogy jelölik az embert? Az jó. Mint tudjuk, a díjakat nem kapják, hanem adják. Kicsit korábban is jöhetett volna elő, de most viccen kívül, az, hogy másoknak eszébe jutok, az jó. Pedig valószínűleg egy csomó embert irritálok. Sajnos, úgy működik, hogy csak hozzá kell öregedni ehhez a dologhoz. Én nem érzem magam öregnek, ami az életkoromat illeti, olyan blaszfemikus, hogy kell ezt mondani.

Ismered az én két fiamat, tudod, hogy ha megjelensz nálunk, örülnek neked, és azt kiabálják: Itt a Kukori Bandi! Ennek már nem örülsz.

De, imádom.

Azt mondtad, nem tetszik ez a szó.

A gyerekek más tészta.

Mikor elnézlek, ahogyan velük kommunikálsz, az az érzésem, hogy az atyai pálya jól állna neked.

Szerintem is, igen. Férjnek is jó volnék, igazi papucs, szoktam ezt mondani.

Hány éves vagy?

Ötvenhét.

Hányszor voltál nős?

Hát azt most nem tudom megszámolni.

Azt hittem, azt fogod válaszolni, hogy egyszer sem.

Nős? Hát nagyon-nagyon sokszor.

Papírt nem tudsz mutatni.

Házas nem voltam, de nem azt kérdezted.

A nős nem azt jelenti?

Nem.

Tényleg? Én azt hiszem, amire te gondolsz, az a becsajozott.

Csak ugratom a Vámost. Ő is ugratni szokott engem. Egyszer sem voltam házas, hál' istennek egyébként, mert akkor már elváltam volna. Komoly ember vagyok, ha egyszer megnősülök, akkor nem akarok elválni.

Most komoly életvezetési tanácsot kaptunk. Ha nem akarunk válni, közel a nyugdíjhoz kell házasodni.

Hát, ha összejön a dolog, én abszolúte benne vagyok. És persze, gyerekpárti. Imádom a gyerekeket, ők is engem, egyből megérzik, hogy…

Jött egy másik gyerek?

Igen, rögtön a fejemen mászkálnak. Ebben nagyon jó vagyok. Ha szeretet van, akkor minden megengedett, legalábbis nálam.

Bandi, a mai beszélgetést azzal a jókívánsággal szeretném befejezni, hogy szeretnék jelen lenni a gyerekek keresztelőjén, ha lesz nekik.

Jó, aranyos vagy, megígérem. Sok mindenért irigyellek, de a két gyerekért nagyon, tényleg.

Megértelek.

Na, Isten éltessen sokáig!

Téged is! Reménykedem, hogy jövőre lesz egy olyan nap, amikor pezsgővel köszönthetünk.

Jövőre már meglenne a gyerek?

Ezúttal egy vörös mappára gondoltam. De bármelyik lesz, iszunk az egészségedre.

Oké.

MÜLLER PÉTER

Most erre van szükség

Új könyved mottója: „Nincs a világon olyan nagy baj, amin egy csoda ne segíthetne." Néhányan tapsolnak. Mindig úgy éreztem, hogy a pénzügyi gondok általában lélektaniak is. Kért-e tőled valaha pénzügyi ember tanácsot?

Igen. Lelki tanácsot, hogyne! Volt ilyen.

És bevált?

Kérlek szépen, van egy csodálatos élményem erről, az Isten pénze című musicalünk ment, onnan való egyébként a mottó, ez az utolsó mondat a darabban. Tolcsvay Lászlóval és Sziámi fiammal közösen csináltuk. Épp akkor egy ugyanilyen összeroppanás és válság volt. Az ország egyik leggazdagabb embere véletlenül bent ült a színházban. A darabban Ebenezer Scrooge – Dickens története – az egész vagyonát széjjelszórja, rájön, hogy az teher és bilincs, nem akar többé gazdag lenni. Isten pénze feliratú színpadi papírpénzt szórtak szét, és kapkodták a levegőből. Ez a leggazdagabb ember pedig sírva ment ki a nézőtérről.

Majd szétdobálta az összes pénzét. Nem?

Nem.

Kár.

Csak azt mondta, nagyon mélyen megérintette a dolog. Nem azon múlik, hogy mit csinált a pénzével, hanem azon, hogy mit csinált a lelkével. Itt egy mondatot szeretnék a témához fűzni. Nem gazdasági válság van most nálunk és a világban. Válság van. Totális válság. Csak erről nehezebb beszélni.

Mindenesetre azt üzened: Az isten pénze sem elég, ha válság van.

Nem.

Beléptem a Könyvesház egyik irodájába, ahol valaki épp a kezedbe adta Varázskő című új könyved első példányát, amit te eddig soha nem láttál. Fegyelmezetten átvetted, és letetted az asztalra. Meg se szagoltad…

Ez most nem az a pillanat, amikor én ezzel a könyvvel találkozni tudok. Már lent, amikor bejöttem, nagyon furcsa érzés volt. Kupacban állt. Megismertek a vásárlók, valaki kérte, hogy dedikáljam. Aláírtam, pedig én nem láttam soha a könyvet. Szokatlan élmény. Nem tudom, milyen érzés, amikor az anya szül egy gyereket, akit elképzelt, és egyszer csak ott van. Nem tudom, hogy tud-e mindjárt örülni neki. Vagy először azt mondja, húha, bennem nem egészen így élt. Aztán megszokom, megszeretem. A hibáimat is megszeretem benne. Mert azért kinyitottam, épp egy olyan mondatnál, ahol nem kellett volna kinyitni a beszélgetés előtt. Később majd meggyőzöm magam, hogy nem baj.

A címlapon egy kő, tényleg úgy néz ki, mint egy varázskő, rajta furcsa kis ábrák. Azok micsodák?

Nem tudom egészen pontosan. Ilyesfajta ábrácskák voltak azon a teknősbékapáncélon, ami a *Jóskönyv,* vagyis a ji-king ős-őse volt, hétezer-ötszáz évvel ezelőtt. Titokzatos jelek. Maga a varázskő mint szimbólum ebben a könyvben arra utal, hogy amikor megszületünk, Isten mindegyikünknek ad egy varázskövet. Minden ember lelkének van egy magja, ami csak az övé, abban benne van az ő titkos mondata, amit csak őneki kell tudnia és megfejtenie.

Tudják, hogy hívják a borító tervezőjét? Müller Péter. De az nem azonos veled. Vannak Müller Péterek.

Ő találta ki, hogy vízben legyen a kő. Egy ilyen varázskő lehet egy mondat, egy gondolat. Például az, amit idéztél az előbb. Nekem van az emlékeimben néhány mondat, ami örökre belém vésődött.

Gondolod, hogy mindenkinek megvan a saját, személyre szóló mondata?

Igen.

Ha valakire ránézel, azt is tudod, hogy az övé mi?

Kimondani nem tudom, de érzem. Borzasztó sűrűségű, nem lehet szóval kimondani. De amíg nem sejtem meg, addig nem tudom, kivel beszélek.

Mi volna a te saját egyénspecifikus mondatod?

Kérlek szépen, az íróasztalom fölé még fiatalkoromban kiírtam: „Maradj fölösleges." Csak részben tartottam be. Úgy alakult az életem, hogy híres ember lettem, olvasott író, sokan ismernek, szeretnek, de roppant fontos ez a gondolat: igazán jót írni, igazán jól beszélni csak akkor tudok, ha nem veszek részt semmilyen párt, semmilyen tételes vallás, semmilyen dogma, semmilyen ember által kreált gondolati rendszerben.

Tehát ha szabad maradok. Nekem ez a fölöslegesség. Ezt meg tudtam csinálni. Most már hetvenkét éves vagyok, nyilván így marad. Nem veszek részt az irodalmi életben, tudod, erről sokat beszéltünk, még a szakszervezetnek is csak formálisan voltam tagja.

A szabad és a fölösleges azért két külön kategória. A fölösleges kicsit olyan, mintha mihaszna volna, nem?

Mint tudod, hallottad már tőlem, ez egy József Attila-sor. Azt hiszem, Lao-ce vagy Csuang-ce mondja, hogy azok a jó fatönkök, amiket nem lehet semmire se használni. Szabad úgy maradhatok, ha legalább a saját hülyeségeimtől független vagyok, és ha áthullámzik rajtam valamilyenfajta kísértés, azt le tudom győzni.

Mi volt az utolsó nagy kísértés, aminek ellenálltál?

Az volt, hogy sokan olvassák a könyveimet, és az olvasók között rengeteg egyszerű ember van, kaptam levelet – az egyik legmegrendítőbbet – olyan pásztorembertől, aki alig tud olvasni. Csupa nagybetűvel írt nekem. Hogy lassan elolvasta a könyvemet, és ő, aki a szabad ég alatt él, fölismerte a saját gondolatait. A kísértés az, hogy amikor az ember egyszerű embereknek ír, és egyszerű szavakat akar használni, elveszítheti a mélységét. Amikor sűrű akarsz lenni, és pontos, hogy megértse a legegyszerűbb ember is, vigyáznod kell, ne engedj a kísértésnek, ne áruld el azt, ami nagyon mély. Ez a könyvem kifejezetten egy ilyen kísérlet, hogy lehet-e a legnagyobb dolgokról egészen egyszerűen és játékosan beszélni.

Életed egy bizonyos korszakában, amikor főleg külföldön dolgoztál, kaptál egy bizonyos Onassis-díjat. Kérdéseim az alábbiak: 1. Miért nem tudunk mi erről, miért nincs sem lexikonban, sem az önéletrajzodban? 2. Mi ez a díj, és rajtad kívül vajon kik kapták?

Kérlek szépen, ez egy nagyon nagy díj, többek között Herbert von Karajan, Elizabeth Taylor és Peter Brook vehette át. Én például együtt kaptam egy politikussal, akit Sevardnadzénak hívtak abban az időben. Drámai kategóriában kaptam, sikerült a nyertesek közé bekerülnöm, a *Lugosi* című darabommal, amit aztán itthon Szabó Pista meg is rendezett Darvas Ivánnal, Igó Évával, Kiss Marival. Nagyon nagy boldogságom volt, hogy Darvas Iván még eljátszotta. Athénban gyönyörűséges díjátadás volt, de hogy mit jelent az, hogy maradj fölösleges, azt most el tudom neked mondani. Óriási parádé volt, a Görög Köztársaság elnöke adta át a

díjakat, mögöttünk állt egy száztagú zenekar. Már a többi tizenegy szerencsés megkapta a szobrocskát, a díjat meg az érmet. Nyilván a lényemből olyasmi sugározhatott, ami miatt a köztársasági elnök kifelejtett engem. A közönség fütyült, erre a testőre mondta az öregnek, hogy van még egy. Ó, bocsánat! – akkor odaadta. Na persze őrületes sikerem volt, mondanom sem kell, sokkal nagyobb, mint az összes többinek. A balféknek mindig jobban örülnek.

Biztos vagy benne, hogy te csináltad?

Tuti! Sokszor előfordult már. Valahogyan összekavartam őt. Úgy ültem be, hogy jajajaj, nem tudom, kell-e ez nekem, és nem örültem neki szívemből, sőt feszült voltam.

De miért?

Nem sikerült fölöslegesnek maradnom.

Ha véletlenül kaptál volna egy értesítést öt nappal ezelőtt, hogy egy bizonyos tizennyolc, de jelenleg csak tizenhat tagú bizottság úgy döntött, az Alfred keresztnevű milliomosról elnevezett díjat neked ítélik, akkor is latolgatnád, kell-e neked?

Miklós, őszintén megmondom neked, persze, az ember hiúságának az ilyesmi borzasztóan jólesik, de nekem nem, soha az életemben nem futott át rajtam egyetlen Kossuth-díj-osztáson vagy bármilyenfajta díjkiosztáson az, hogy én miért nem kaptam. Átvettem már József Attila-díjat, vagy tiszti keresztet, nem álszerénységből mondom, hogy nem hiányzik. Kicsit olyan vagyok, mint az apáca, tudod, én máshova dolgozom. Más sorban állok. Ez nem egy vallásos elképzelés, hanem lelki meggyőződés. Ettől függetlenül az ember elfogadja, de az öröm mindig összekutyulódik bennem.

Gondolom, pénzzel járt az Onassis-díj…

Hogyne.

Díj esetén nem tudnál arra a numerikus összegre gondolni?

Annak örültem is.

Ja, te azt szeretted volna, ha a görög köztársasági elnök a következőképpen osztja ki: Tessék, Elizabeth Taylor, tessék, Norman Mailer (aki szegény épp most halt meg), kapja még egy névtelen magyar, neki elküldjük postán. Így jó volna?

Énnekem nagyon.

Nem feleltél arra, hogy miért nem tud az Onassis-díjadról senki.

Figyelj, miért nem tudtam én addig, amíg mi nem lettünk barátok, hogy hány országban jelennek meg a könyveid? Talán ugyanezért. Ezt most el kellett mondanom, ne haragudj, mert idevág.

Vannak kollégák, akik ezzel dicsekszenek, én az a típus vagyok, aki álszerényen hallgat róla. Életrajzaimban azért nagyjából megtalálhatóak a publikációim, ami díjat kaptam, az is. Sőt… (Ezt most nem magyarázom meg.) Életrajzodban ott lehetne, a József Attila-díj alatt.

Most, ahogy mondod, jut eszembe rémülten, hogy fölhívott egyszer a Ki kicsoda szerkesztősége, hogy küld majd egy lapot, fél évvel ezelőtt elküldték, hogy javítsam ki, teli volt hibával, és a fülem botját sem mozdítottam. Rengeteg mű van benne, amit nem is én írtam. Talán ez lehet a magyarázat. Biztos kellene foglalkoznom vele, de szerintem az adatok nem fontosak. Amikor elkezdtem írni – színész akartam lenni –, volt egy olyan ambícióm, ez is a fölöslegességgel kapcsolatos, hogy álnéven fogok írni, tehát nem az lesz, hogy Müller Péter, hanem, mit tudom én, Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij.

Szereted a szlávokat.

Igen, persze. És aztán úgy gondoltam, hogy van egy rendes nevem, a családomé, apámé, nagyapámé, maradjon akkor velem. De például soha nem vagyok megsértve, ha valahol kinyomtatnak az én könyvemből részletet, nem tartom a gondolatot magántulajdonnak. A gondolat köztulajdon.

Bár az volna.

Igazad van. Teljesen mindegy, hogy én írtam vagy sem, nagyon sokszor találkozom olyan olvasói véleménnyel: Úgy éreztem, mintha én írtam volna. Akkor én borzasztóan boldog vagyok.

Nem kísért meg néha (nekem minden évben eszembe jut), hogy kéne írni egy könyvet, amire nem nyomtatnák oda a szerző nevét?

Most már nem tudom megcsinálni. Az elején gondoltam rá. Amikor azt olvastam Lao-cénél: „A bölcs, aki nem hagy nyomot. Úgy jár, hogy nem hagy nyomot.” Meggyőződésem, hogy minél egótlanabb valami, annál hasznosabb. Minél kevésbé akar az ember odaállni, és azt mondani, hogy tessék nézni, milyen gyönyörűen tudok táncolni, rendezni, írni. Csak tudod, mikor ilyeneket mondok, nem vagyok egészen őszinte. Mert azért ott van bennem a mérhetetlen hiúság is.

Értem. Sokat éltél külföldön. Meg tudod mondani, hogy ki a leghíresebb ember, akivel megismerkedtél?

Igen. Úgy is volt, hogy dolgozni fogunk együtt. Luchino Visconti, a filmrendező. Ma már ezeket a nagy olaszokat, Fellini, Antonioni, Visconti, nálunk kevesen ismerik. Visconti a filmgyártás legnagyobb fejedelme volt. Egészen más beállítottságú ember, mint én. Ez egy izgalmas kapcsolat volt. Az ő révén belekerültem egy olyan világba is, amihez soha nem juthattam volna közel. Olaszország egyik legtradicionálisabb hercegi családja az övé. Hatszáz év történelme volt mögötte. És óriási vagyon.

Valahogy Viscontiról is eszedbe jut a pénz. Talán ez érthető. Amióta megismertelek, tapasztalom, hogy ezoterikus gondolkodó létedre te nemcsak hogy rendelkezel pénzélménnyel, hanem – mondjuk hozzám képest – sokat nyugtalankodsz pénzügyeken. Nem csak a világ pénzügyein, hanem a sajátjaidon is.

Érdekes, amikor működik egy beszélgetés, hirtelen érintesz olyan titkokat, amik összefüggnek. Nekem a legdöbbenetesebb pénzélményem éppen Viscontihoz fűződik. Aki a világ leggazdagabb embereinek egyike volt. A műkincsgyűjteménye is páratlan. Abban az időben forgatott volna egy filmet Amerikában, tervezett egy jelenetet, ami plusz százezer dollárba került volna, azt hiszem, a Warner Brothersnek. Nem akarták megadni. Ültünk egész este, folyt róla az izzadság, dühöngött. Lógtak nála a falakon képek, Picasso, Caravaggio, a legnagyobb művészek, és ez csak a nyári rezidenciája volt. Mondtam neki: Add el azt a Salvador Dalít, és megvan a jeleneted. Ő pedig: A hiúságom nem engedi, hogy engem ne fizessenek meg! Ezt követően agyvérzést kapott, szélütött lett, egy tolószékben próbálta rendezni az utolsó filmjét. A rokonság rácsapott, nem tudta elintézni, hogy abba a síremlékbe temessék el, amit magának épített. Nem tudom, hol földelték el. Harmincnégy kastélya volt Olaszországban. Ebből a hatalmas, dúsgazdag fejedelemből egy csapásra szerencsétlen, hontalan rab lett.

Ez nagyon érdekes. Eszerint te azért nyugtalankodsz annyit azon, hogy anyagi ügyeid rosszabbra fordulnak, mert láttál gazdag embert bajba kerülni?

Nem. Ennek én még nem jártam utána. Lehetséges, hogy ez az öregedéssel jár. Lehet, hogy a rám nehezedő, növekvő felelősség okozza. De lehet, hogy… fogalmam sincs. Az is eszembe jut, esetleges okként,

hogy egy kommunista világban nőttem fel, ahol nem lehetett mit csinálni, volt fizetés, nem volt adó, nem kellett ezzel törődni, ami van, az van. Az úgynevezett rendszerváltás után hirtelen bele kellett tanulnom valamibe, ami már nem az én világom. Meg kellett tanulnom a saját lábamon állni. Másként nem tudtam volna túlélni, a színházi fizetésem ma sem éri el a harmincötezer forintot.

A Madáchban?

Igen.

De a minimálbér is több!

Ez félnapos állás. Meg kellett tanulnom ebben a másik világban létezni, és ez nem ment könnyen, a komputeren is nehezen tanultam meg írni, hozzászoktam az öreg, pattogó írógépemhez. Mindez sok szorongással jár.

Egyik írásodnak az a címe: Morfium. Röviden össze tudom foglalni a gondolatmenet lényegét: „Nincs jobb gyógyszer bánat és sajgó seb ellen, mint nem gondolni rá." Mondta Johann Wolfgang Goethe. Igen, de ahány könyvedet olvastam, te mindben azt tanítod az embereknek, hogy bánat és sajgó seb esetén igenis gondoljanak rá, foglalkozzanak vele, dolgozzák fel.

Hosszú történet lenne, de nincs ellentmondás. Vannak olyan élményeink, amiket hagyni kell lesülylyedni, a lelkünk mélyére. Nem lehet állandóan a figyelem előterében tartani egy csomó fájdalmas, nehéz, súlyos emléket. Ez nem azt jelenti, hogy az ember elfojtja magában. Az egészséges lélek rendelkezik a felejtés képességével. Egy idős néni elmondta az ötvenhatos emlékeit, és ugyanúgy fröcskölt a szeméből a könny, amiért megölték a szerelmét, mint ahogyan akkor fröcskölt, fél évszázaddal ezelőtt. Láttam, hogy nem engedte el ezt az élményét, dédelgeti magában, és olyan helyen tartja, ahol már nem kéne. Erről írtam a *Morfium*-ot.

Nem lehet, hogy ha ezt az élményét elengedi, akkor neki nem marad semmi? Mert már csak ez van?

De. Azért tartogatja, mert nem tudott túllépni rajta, nem tudta elfogadni, hogy az élet folytonos újrakezdés. Arról van szó, hogy az embernek mindennap meg kell halnia, és mindennap újra kell születnie. Aki nem hagyja magát meghalni, nem tud újjászületni.

A címadó írásban azt a kedves gyerekkori játékomat idézed, amikor az ember belesúg a fülébe a mellette ülő kisóvodásnak valamit, az továbbsúgja, és az a kérdés, mi jön vissza a végén. Engedd meg, hogy egy

kísérletet tegyünk ezzel a játékkal. Meg szeretném kérni az elöl ülők közül, mondjuk önt, önt, önt meg önt. Én az ön fülébe súgok valamit, adja tovább a kedves szemüveges úrnak, majd az utolsó hölgy súgja a Péter fülébe, nézzük meg, mi ér oda hozzá. Mehet.

[Lezajlik a súgás, négyszer, fülből fülbe.]

Na, mit hallottál, Péter?

Azt: Most erre van szükségem.

Nem egészen. Én azt üzentem, hogy: „Most erre van szükség." Sejted, miért?!

Nem.

A könyved utolsó mondata ez. Nem tudtad?

Nem.

Pedig az utolsó mondat nagyon fontos. „Most erre van szükség." És a dátum, 2008.

Mi van fölötte?

„Nehéz árvízben, amikor minden értéket darabokra sodor a szennyes áradat, biztonságos szigetet teremteni. Most erre van szükség." Egyébként az írás arról szól, hogy segítsünk egymásnak élni. Ez a kulcs. Kíváncsi volnék, ebből mi maradt volna.

Körbe kellett volna küldeni az egész teremben.

Majd legközelebb. Addig is segítsük egymást. Te is segíts minket, és mi is igyekezni fogunk.

BÖSZÖRMÉNYI GYULA

Mindennap rácsodálkozom

Remélem, megtapsolják, függetlenül attól, hogy nem fog bejönni, mint egy operettbonviván. A kollégáim úgy szoktak, az írók már ráálltak arra, hogy kell egy kicsit szerepelni, táncos léptekkel jönnek, igyekeznek szépek lenni, mert ugye szépírók. Böszörményi Gyula már itt ül. Markos emberek hozták fel a hat lépcsőn tolókocsistul, nagyon nehezen, aztán ide a színpadra is. Nincsenek a Könyvesházban rámpák, közlekedőutak. Te ezt haraggal vagy cinikusan veszed tudomásul?

Örülök neki, ha valahol építettek, de nem érzem katasztrófának, ha nincs. Rendkívül kellemetlen persze.

Talán tudják a tájékozottabbak, hogy miskolci vagy. Onnan jöttél most is?

Miskolcon születtem, valóban, nyolcéves koromig éltem ott, majd Budapestre költöztünk, két évig budapesti is voltam, a XI. kerületben laktunk. Bár nem sokat láttam a városból, mert lift nem volt, én két év alatt egyetlenegyszer sem jöttem le a másodikról. Majd Debrecenben is éltem nyolc évet, aztán Erdőkertesre kerültem egy szociális otthonba. Végül, amikor megnősültem, Tiszakécskére költöztünk, onnan jöttünk most föl.

Ez egy elég nagy ív az országban. Tiszakécske hogyan jött a képbe?

Megismerkedtem a jövendőbeli feleségemmel, és ő ott lakott, van egy százötven éves parasztháza, abban élünk. Igazi gyönyörű, gerendás parasztház.

Böszörményi Gyula (korábban Robin Mash írói álnév alatt is publikált), született 1964. július 23-án, csütörtökön. Meg szoktam kérdezni a kollégákat – néha gyanakvás fogadja ezt a kört –, tudják-e, mi az asztrológiai jegyük. Tőled azért nem kérdezem, mert írtál egy asztrológiai könyvet, igaz, gyerekeknek.

Oroszlán vagyok, de az asztrológiához vajmi kevés közöm van. Rákos Péterrel közösen írtuk a könyvet, ő volt a szakértő, én meg a szöveget fogalmaztam. Gyerekként kellett beszélnem. A születésemről az jut eszembe, elgondolkodtam hirtelen, hogy az orvosok mondták a betegségem után nem sokkal szüleimnek, hogy tervezzék a következő gyereket, mert ez el fog menni hamar, szóval, a tízéves kort biztosan nem éri meg. Velem nem közölték, tehát én éltem tovább vígan, nem foglalkoztam vele, hogy meg kellene halnom.

A lexikonban azt írják, kétéves korodban kaptad azt a betegséget, amely miatt mozgásodban kicsit akadályozva vagy, és hozzáfűzik: „Családja is széthullott körülötte.”

Édesapám nem bírta ezt a dolgot elviselni, vagy inkább azt mondanám, hogy kezelni. Abban a pillanatban, amikor kiderült, hogy én többé nem fogok járni, ő nagyon gyorsan hátraarcot csinált, és eltűnt az életünkből. Ketten maradtunk édesanyámmal, és sokat küszködtünk. Én akkor nem éreztem, hogy küszködünk, de elég kemény időszak volt. Nem tudtam járni, fogadott mellém egy idősebb nénit, Olgi nénit, aki vigyázott rám, amíg ő dolgozott. Körzeti ápolónő volt, hajnalban elindult, gyakran késő este ért haza, mert még munkaidő után injekciókat vitt körbe a városban.

Hogy kerültél abba a bizonyos intézetbe?

Úgy, hogy elszakadt a cérna, tehát a család tűrőképessége. Engem emelgetni kellett, iskolába kellett volna járnom, de Budapestre költöztünk, és egyetlen iskola sem vett föl, ezek érdekes történetek voltak. A mozgássérültek intézetei azért nem vettek föl, mert túlságosan mozgássérült vagyok.

Épp az ilyen gyerekekért vannak, nem?

Igen, de azt mondták, kevés a nővér, nem tudnak emelgetni. Valójában azért nem vettek föl, mert nem volt protekciónk. Miskolcon még nem jártam iskolába, kijárt hozzám egy tanárnő. Budapesten már egyetlen tanárt sem találtunk, aki kijárt volna. Édesanyám Pesten is dolgozott, akkor már volt egy mostohaapám, őneki is dolgoznia kellett. Ő hozott az új házasságba két gyereket, lett egy nővérem és egy húgom, ők iskolába jártak, tehát gyakorlatilag reggel héttől délután ötig teljesen egyedül ültem a lakásban, mellettem egy zöld telefon. Telefonbetyárkodtam.

Amivel növelted a család anyagi problémáit.

Igen, úgyhogy intézetbe is adtak rögtön.

Ez volt az oka?

Lehet, erre még nem gondoltam.

Ha akkor a Matáv szponzorál téged egy telefonnal, akkor…

Máig is ott betyárkodom, igen.

Van köze a fizikai állapotodnak ahhoz, hogy írni kezdtél?

Abban egészen biztos vagyok, hogy ha tudok járni, akkor nem írok. Sokkal lustább vagyok annál, hogy a papír fölött üljek, és gondolkodjam. Nagyon szerettem repülni, amikor édesapám néha-néha elvitt kiskoromban, azt imádtam. Vitorlázógéppel, motor nélküli géppel repültünk. Nagyon sok időt töltöttem négy fal között, utána pedig intézetekben. A bezártságban nagyon-nagyon egyedül van az ember, ez sokat segített abban, hogy történeteket kezdjek el kitalálni, először magamnak, meg a szűk környezetemnek. Más is talál ki történeteket, sokáig azon vívódtam, jogosult vagyok-e arra, hogy tollat vegyek a kezembe.

A történeteket előadtad, vagy csak leírtad?

Csak leírtam, nagyon szégyellős voltam. Kilenc-tíz éves lehettem, amikor megírtam első erős idézőjelben értendő regényemet, körülbelül öt oldal volt, regénykezdemény. Kiolvastam a *Winnetou* című könyvet, és

nem volt következő, megírtam a folytatását. Nagy lelkesedésemben az elejét felolvastam az édesanyámnak, New York szerepelt benne, úgy mondtam, nev jork, édesanyám kijavított, vérig sértődtem, és soha többé senkinek nem olvastam föl semmit.

Az a kínos dolog történt veled, hogy egy tanult kollégánk, neves kritikus, azt írta rólad, te a Harry Potter farvizein evezel. Ezek után egy prózaíró megvédett, állítva, hogy te nem a Harry Potter farvizén evezel. Ő ellenben Böszörményi Gézának nevezett, aki neves filmrendező. Gondolom, Bereményi Géza is leszel majd valakinek.

Ezzel együtt jólesett, hogy megvédett egy kolléga. Mosolyogtam a kritikán, vagyis a farvízen, mert ugye egyértelmű volt, hogy a kritikus nem olvasta a könyvemet. Érdekes egyébként, hogy a nevemmel kapcsolatban mindig összejövünk, te meg én. Emlékszel rá, hogy az első találkozásunk is a nevemmel kapcsolatos volt?

Nem.

Akkor felidézem neked. Megjelent az első kisregényem, a *Kucó,* hívott a kiadóm a Vörösmarty térre, hogy ott dedikáljak. Leültettek egy asztalhoz, izzadtam a napon, és egy darab könyvet nem vettek meg tőlem, senki nem dedikáltatott velem. Ifjú író mit csinál? Vagy hazamegy sírni, vagy pimaszkodik. Én úgy döntöttem, pimasz leszek, kiírtam egy táblára: „Az év legjobb kisregénye." Egyből úgy vették a könyvet, mint a cukrot. Halál komolyan mondom. Legalább százötven darabot eladtunk. Az egyik példányt Vámos Miklós vette meg. Odajöttél, szigorúan néztél rám, kétkedve.

Soha nem nézek szigorúan, nem tudom, miről beszélsz. Szomorúan talán.

Én úgy éreztem. Megvetted a kisregényt, elmentél, majd egy fél óra múlva visszatértél, hogy volna egy ötleted. Éppen a szemközti standon Hernádi Gyula és Bodrogi Gyula dedikált. Milyen érdekes volna, mondtad, ha három Gyula dedikálna egy asztalnál, úgyhogy engem szépen átültettél Bodrogi és Hernádi mellé. Hernádi rögtön belém diktált egy fél konyakot, és remekül éreztük magunkat.

Ne haragudj, hogy elfelejtettem. Sejtem az okát. Akkor szervezőféle voltam a Könyvhéten, annyi baj ért ezzel kapcsolatban, hogy ezt a munkát abbahagytam, és az egészet letiportam a tudatalattimba. De örömömre szolgál, amit mondtál. Rettegtem, hogy a történetet úgy folytatod:

odajöttél, és azt mondtad: „Kedves Bereményi Géza, gyere…" Szörnyű vagyok nevekkel.

Én is egyébként. Számomra nagy élmény volt ez.

Lapozzunk. Olvastam, hogy 1986-ban megalapítottad a Mozgássérült Eszperantisták Levelező Körét, és két éven át vezetted. Ezek szerint te bízol az eszperantó nyelvben, mint a kommunikáció egyik eszközében, és úgy érzed, hogy mozgássérülteknek fontosabb, mint a többinek?

Lehet, hogy részben csalódást fogok okozni, ez az esemény a sajtkukackorszakom első szösszenete volt, utána csináltam mindent, amihez hozzáfértem. Megtanultam eszperantóul, kínkeservesen, mert mint kiderült, képtelen vagyok nyelvet tanulni. Sőt annyira vittem, hogy még oktatói vizsgát is tettem, majd megalapítottam ezt a kört, egyszerűen azért, mert úgy éreztem, ha mozgássérült vagyok, akkor ebben a társadalmi rétegben kéne mozognom. Később rájöttem, hogy ez egy őrültség, úgy lehet teljes életet élni, ha nem klisékben gondolkodik önmagáról az ember.

Használod az eszperantót a mai napig?

Nem, egy év alatt elfelejtettem.

Igaz, hogy Müller Péter Sziámi ösztönzésére kezdtél el gyerekeknek írni? Müller Péter Sziámi máig sem kezdett el gyerekeknek írni, ha jól tudom. Miből gondolta, hogy neked kéne?

Akkor már nagyon jó barátok voltunk. Még a szociális otthonban laktam, meglátogatott, látta, hogy nagyon el vagyok keseredve, mert akkor már jelentek meg köteteim, nem is egy, különböző műfajokban, álnéven, női álnevem is volt, Alice Cleverként is követtem el dolgokat. Kérdezte a Sziámi, hogy mi bajom van. Mondtam, hogy nem megy az írás, akármit csinálok, nem érdekli az embereket, nem kell nekik. Péter azt mondta: Szerintem nem találtad meg az utad. Vegyük sorra, hogy mit írtál eddig, utána pedig azt, hogy mit nem írtál. Rájöttem, hogy gyerekeknek nem írtam még. Biztatott, hogy írjak egy ifjúsági regényt. Ő majd keres hozzá kiadót. Úgyhogy megosztottuk a munkát. Így született meg a *Gergő és az álomfogók*.

Miért választasz mindig idegen álneveket? Miért nem olyat, hogy Szalatnay Bernadett, mondjuk.

A Bessermann olyan értelemben kényszerűség volt, hogy a *Gergő és az álomfogók* német kiadása kapcsán megszellőztették egy német középiskola diákjai előtt, képzeljétek el, jön egy szerző, akit úgy hívnak, Böszörményi

Gyula. Halálra röhögték magukat, kimondhatatlan volt a nevem a német ifjúság számára. Így lettem Bessermann.

Böszörményi. Gutermann. Bessermann.

A feleségem találta ki.

Minden hősöd, akihez volt szerencsém, beszélő nevet viselt. Törekvés ez, vagy így jön?

Játék a nyelvvel. Amikor rájöttem, hogy szeretek gyerekeknek írni, elkezdtem a nyelvvel játszani, és a beszélő neveken keresztül is ki tudom fejezni ezt a játékosságot.

Könyveidben nagy szerepet játszik a jövő, mint olyan. Azt is mondhatnánk, hogy többé-kevésbé a science fiction műfajában dolgozol. 1900-ban az Amerikai Találmányi Hivatal vezetője írt egy levelet a központi kormánynak, kijelentette, hogy az általa vezetett hivatalra továbbiakban nincs szükség, mert már mindent feltaláltak. A jövőt nehéz előre látni. Ez nem aggaszt?

Nem az a célom a történeteimmel, hogy a jövőt vázoljam föl, hanem a karakterekkel, a szereplőkkel való játék. Erre törekszem, ez szórakoztat, és remélem, az olvasókat is ez köti le.

Vannak egyszer használatos könyvek, meg többször használatosak. Ideális könyvtárban döntően az utóbbiak találhatóak. Neked milyen könyvtárad van?

Hál' istennek megteremtettük Noémivel az otthonunkat, imádjuk a könyveket, és rengeteg van, mindenféléből. Egész falat betöltő könyvespolcaink vannak, minden szobában, akárki jön hozzánk, biztosan megtalálja azt, ami érdekli.

Adsz kölcsön könyvet?

Nagyon fogcsikorgatva.

De fölírod legalább?

Mindig megkérem Noémit, ő fölírja, és én kétségbe vagyok esve, míg nem kerül vissza a polcra. Szerencsére olyan barátaink vannak, hogy előbb-utóbb visszahozzák. Azt hiszem, hogy nagyon szúrósan nézek, amikor valaki könyvet kér kölcsön. Szeretem, ha olvasnak az emberek, és szeretem a könyveimet. Skizoid állapot. Odajön egy barátom, akit szeretek. Megfogja a könyvemet, amit nagyon szeretek, és akkor ők ketten el akarnak menni. Olyan, mintha megcsalnának.

Gyerekkoromban nagy divat volt a kis táblácska: KÖNYVET MÉG NEKED SEM ADOK KÖLCSÖN! Én persze a szocializmusban voltam gyerek, nem úgy, mint te.

Azért még jutott nekem is, piros nyakkendőt ugyan nem kaptam, mert azt mondták, hogy úttörő nem lehetek, de kéket igen.

Miért nem lehettél?

Nem politikai okból. Nézd, amikor Budapesten én megpróbáltam a XI. kerületi Kék Iskolába bekerülni, akkor anyámmal elmentünk, és másfél órán keresztül ültünk az igazgató irodájában. Anyám először kért, könyörgött, aztán fenyegetőzött, de nem volt mire, utána megint könyörgött, hogy vegyenek föl vagy küldjenek ki egy tanárt. Az igazgató türelme egy idő után elfogyott: Na, nézze, asszonyom, az van, hogy azért nem vesszük föl a maga gyerekét, mert próbálja elképzelni, hogy hogy nézne ki a többi között. Az úttörőkhöz ugyanezért nem vettek föl.

Felháborító! Legalább az úttörőkhöz fölvehettek volna. És akkor mehettél volna nyomolvasónak.

Viszont később szép verseket írtam április negyedikei ünnepekre az intézetben. Amikor megjelent az első regényem, a szerkesztője Mészöly Gábor dramaturg volt, tulajdonképpen ő fedezett fel engem. Ültem egy szociális otthonban az ágyikómban, és firkálgattam magamnak. Valahogyan a világba kikerült egy ilyen kéziratom, eljutott a Gáborhoz, ő egyszer csak beállított a szociális otthonba, és azt mondta, hogy szeretné kiadatni. Innentől datálódott a barátságunk. Később felhívott, hogy lesz egy tévésorozat, volna-e kedvem írni. Nekem nagy kedvem volt írni mindent, a filmhez egyáltalán nem értettem, de aztán több mint két éven át csináltam. Beletanultam, remélem, hogy most már valamennyire megy.

Aztán egyszer csak azt hallottam, hogy a Barátok közt című színes szélesvásznú sorozathoz is írsz vagy írtál forgatókönyveket. Ez hogyan történt? Abban nincsenek gyerekek.

Ha majd meghallod a történet végét, hogy miért hagytam abba, végképp látni fogod, hogy mennyire távol áll tőlem. Úgy jött össze, hogy egy producer készíti a sorozatot, ő külföldről jött, megérkezett Budapestre, senkit nem ismert, de tévésorozatot akart csinálni. Ült egy bárban, ott szomorkodott a pultnál. Melléje ült egy fiatalember. Beszédbe elegyedtek, ő a Barna nevű barátom, akit már korábbról ismertem, újságíró. Barna fölajánlotta a producernek, hogy bemutatja néhány embernek. Tamás, a

producer, azt mondta Barnának, hogy: Egyszer majd kérhetsz tőlem valamit. Teltek az évek, én pedig a Barnának említettem, hogy nagy baj van, pénz kéne, nincs munkám. Akkor a Barna felhívta a producert: Most kérek, vedd fel a Gyula barátomat forgatókönyvírónak. Így kerültem a sorozathoz pusztán megélhetési célokból.

Azonban…

Eltelt három hónap, az ezredik rész környékén írtam talán négy-öt folytatást. Sok írója van egy ilyen sorozatnak, nem sok jutott nekem. Mindig e-mailben kaptam az anyagokat, az úgynevezett opciókat.

Mit kaptál meg?

Tulajdonképpen oldalakat, amelyeknek a tetejére odaírták: Juci bejön a konyhába, és összevész Barabással azon, hogy nem találja a söprűt. 3 perc 4 másodperc. Ehhez kellett írnom dialógust. Egyszer csak nem kaptam több levelet. Telefonálgattam, de soha nem értem el a kapcsolatomat, teltek a hetek, most nincs bent, most szabadságon van. Végre elértem a hölgyet: Te, miért nem kapok én munkát? Ő csodálkozott: Ja, hát te nem tudod, hogy ki vagy rúgva? Miért vagyok kirúgva? Erről nehéz beszélni, mondta. Nyugodtan, bátran, bele a szemembe, így telefonon keresztül semmi bajom nem lesz! Nézd, az a helyzet, hogy itt olyan jó a banda, együtt járunk diszkóba meg síelni, most voltunk Tahitin – te meg soha nem jössz sehova.

Szép. Véletlenül bukkantam az interneten arra a hírre, hogy – remélem, jól fogom ejteni – az Appaloosa Corp. amerikai szoftvercég megbízásából az Ecco II. című számítógépes játék szövegeit írtad. Tényleg?

Igen. De abból nem lett semmi végül.

Honnan tudta az Appaloosa Corp., hogy hozzád kell fordulni Tiszakécskén?

Ők nem tudták, de sokat forogtam science fiction irodalommal foglalkozó emberek között, többek között fesztiválokon. Az amerikai cég egy magyar programozótársaságot kért fel ennek a játéknak a létrehozására, ők pedig ismertek engem.

Ha science fictionnel is foglalkozol, meg olykor a jövővel is, testhezálló kérdés következik. Képzeld el, hogy 2018 van. Addigra mit szeretnél elérni, és hol szeretnél lakni?

Tiszakécske befogadott, magához ölelt. Emberi léptékű kisváros, ott nagyon szeretek élni. Hogy mit csinálnék? Rengeteg mindent nem csináltam még. Megadatott az idén az, hogy két felkérést is kaptam

nagyfilmre, háromdimenziós animációs mozifilmre, ezek rendkívül izgalmas feladatok. Az egyik Alekszandr Nyevszkij életét dolgozza föl, fantasy elemekkel, mégis a történelmi hűséghez ragaszkodva, ilyet még nem csináltam. Úgy érzem, végre olyan filmesekkel dolgozom együtt, akik komolyan veszik, és tényleg jó filmet akarok csinálni. Eddig ezt nem nagyon tapasztaltam. Jó lenne színpadra is dolgozni. Írtam már monodrámát, Mészöly Gábor barátommal közösen, nagy siker lett, Kálloy Molnár Péter főszereplésével, a Komédium hét évig játszotta.

Magánéletedben mivel lennél elégedett tíz év múlva?

Nagyon jó lenne, ha megállna az egészségem romlása, úgy, hogy most már ne veszítsek el több erőt, mint eddig. Egyébként a feleségem, Noémi olyan körülményeket teremt, és olyan szeretettel vesszük körbe egymást, hogy én tíz év múlva is azt szeretném, ha így élnénk.

Szép kívánság. Ahhoz minek kéne történnie, hogy az egészségromlás megálljon?

Nem tudom, igazán nem tudom, mert azt sem tudom, hogy mi váltja ki. Kutattunk utána, gyógyszer nincs rá. Hívtak előadást tartani olyan orvoskongresszusra, ahol csupa professzor tartott előadást, az én betegségem szakértői. Én a magánéletről beszéltem, hogy milyen magánéletet élni ebben az állapotban, a szerelemtől a barátságig. Utána odajött hozzám egy professzor: Uram, egyszerűen nem értem, hogy maga hogy van még életben! Ez egyszerűen lehetetlenség. Azt válaszoltam: Úgy, hogy nem veszek róla tudomást.

Tehát rád az nem áll, hogy ha te elmennél Amerikába, bizonyos drága kórházakba, akkor javulhatna a helyzeted?

Nem. Sajnos hiába mondanám, hogy kérek tízmillió forintot, nem gyógyulnék meg tőle. Azt szeretném, valóban csak annyi kéne, hogy legyek valamivel erősebb, tudjak mozogni, hogy ne kelljen néhány lépcsőn öt embernek felcipelnie. Igazi varázslat az én életemben, hogy amit jó pár éve még lehetetlennek éreztem Debrecenben, hogy nekem családom legyen, és saját otthonom, ahol a saját kutyám fekszik a lábam előtt – mindez megvalósult. Mindennap rácsodálkozom erre. Kérhetek tőled valamit? Írj meg engem! Már olyan sok kolléga portréját írtad meg.

Ha megírlak, akkor jobb lesz?

Igen, az írók tudnak egymásra hatni, nem tudtad? Ártani is tudnak egymásnak.

Azt tudtam.

De javítani is. Lehet, hogy eddig még nem sokan próbálták, de tudnának javítani.

Ez szép. Meg foglak írni. Milyen műfajt óhajtasz?

Nem válogatok, rád bízom, azt is, hogy mikor. Teljesen a kezedbe adom magam.

Remélem, megszolgálom a bizalmad.

NÉMETH GÁBOR

A szkepszisem teljesen rendben van

Téged viszonylag az elején hívtalak meg ide, több éve már. Emlékszel arra a beszélgetésre?

Igen. A hangulatára emlékszem.

Látod, elhoztam az akkori jegyzeteimet. Nehogy véletlenül ismétlésbe bocsátkozzam. Más témákról szeretnélek kérdezni. Hacsak nincs valami, amit föltétlenül el akarsz mondani.

Ami azt illeti… pokoli dolog történt velem tegnapelőtt, sajnos. Busszal mentem, ez önmagában még nem volna szörnyű, de az történt, hogy előkészítettem a kétszáz forintomat, kétszáz forintba kerül Csobánkáról a pomázi HÉV-ig. Nyújtottam a pénzt egy kedves, minden szempontból józan ítélőképességűnek látszó férfi felé, aki a buszt vezette. Nem vette át, rám nézett, és azt kérdezte: Nyugdíjas? Ekkor a létezésben egy örvény nyílt meg. A buszon tartózkodók észre se vették. Különféle halálnemeken kezdtem el gondolkodni, neki is, nekem is. Egyetlenegy menedéket találtam, észrevettem, hogy pókhálósan repedezett a szélvédője, tehát bolond nyilván, ha látna, nem vezetne ilyen járművet. Azóta inkább autóval járok, mert ha belenézek a visszapillantó tükörbe, magamtól nem kérdezem meg, hogy nyugdíjas vagyok-e.

Későbbre tartogattam, hogy valakitől a következő hírt hallottam: vasárnap lesz az ötvenkettedik születésnapod.

Ez így van, igen.

Az ötvenkettedik életév még nagyon messze van a nyugdíjtól.

Igen. Tehát joggal sértődtem meg. Az jutott eszembe, hogy én a Színművészeti Egyetemen tanítok, amit természetesen mindenki

főiskolának hív, de már egyetem. Részt vettem a múltkor egy tantestületi ülésen, ahol arról volt szó, milyen lesz az egyetem jövője, az új épület, és az új struktúra. Vitray Tamás a maga hihetetlen rezerváltságával ült egy széken, hallgatta ezt vagy negyven percig, majd föltette a kezét, és azt mondta, hogy ő bizonyos okokból a következő két évről szeretne beszélgetni. Bárdos most a rektor, ő azt javasolta, erről majd egy másik értekezleten váltsunk szót, négy hét múlva. Vitray eltűnődött: Négy hét, hát… lehet, hogy az még belefér.

Neked azért nem kéne kétségbeesned, ha valaki azt kérdi, nyugdíjas vagy-e, lehet, hogy csak cinkosságból tette, hogy ne kelljen a kétszáz forintot odaadnod.

Természetesen, ezt az egérutat is befutottam. Azóta kibeszéléssel gyógyítom magam. Akinek lehet, elmesélem.

Nagyon köszönöm, hogy megosztottad velünk. A bizalom jelének veszem. Ha jól figyelem életpályád alakulását, amikor megismertelek, mintegy négy darab állásod volt. De lehet, hogy öt.

Nem, öt talán nem volt. Dolgoztam a Magyar Rádióban, emellett volt a Színművészeti, és volt egy ma is létező irodalmi honlap, Literának hívják, aminek meg a főszerkesztője voltam, ezt a három dolgot igyekeztem összeegyeztetni.

Plusz a prózaírást.

Akkoriban nem írtam, természetesen. Egy idő után egyre reménytelenebbnek látszott három lovon ülni egy fenékkel. A másik probléma az volt, hogy a Magyar Rádió jelentős és lendületes átalakításon ment keresztül, és az új rendbe az összes olyan műsor, amit eddig csináltam, sehogyan sem fért bele, tehát hihetetlen sebességgel megszűntek. Engem látszólag nem fenyegetett veszély, mert mindenféle ötletek vetődtek föl, hogy miket kéne csinálnom, ezek azonban nem voltak túl csábítóak. Ugyanekkor a színművészetin, ahol óraadó tanár voltam, fölkértek Báron Györggyel együtt, hogy indítsunk egy forgatókönyvíró és filmdramaturg osztályt, és van egy olyan szabály, hogy csak az lehet osztályvezető tanár, aki alkalmazottja az egyetemnek, tehát nem egyszerűen óraadó kívülről, hanem beletartozik ebbe az egyetemi kötelékbe. Minden egy irányba mutatott: Hagyd a Rádiót, menj át! Úgy tetszett, ez mindent meg fog oldani, mert ha egy dolog elmarad az

életemből, rengeteg szabad időm lesz. Kiderült, hogy ez egy fura fizika, nem így működik, továbbra sem maradt semmi időm.

Miért?

Nem tudom, az ember kitalálja, hogy mégiscsak ott marad egy kicsit, ezzel is foglalkozik, azzal is, még találkozik valakikkel, amikor bejön a városba, mindennap bejöttem, és minden nap elillant észrevétlenül.

Nem lehet, hogy mégiscsak valahogyan a csobánkai lakhatásod okozza az időhiányodat?

Nem, Budapesten nagyon sok olyan helyen lakhatnék, ami ugyanúgy negyven percre van szokásos célpontjaimtól. Vagy többre. Csobánka tökéletes, meglepő módon szubalpini a klímája, ami csak Sopronra igaz még Magyarországon, senki nem érti, hogyan lehetséges, mindössze kétszáz méter magasan található, és mégis bizonyíthatóan más a klímája. Ha az ember elhagyja Pomázt, egy bizonyos ponton az autó hőmérője hirtelen két fokkal kevesebbet kezd mutatni, télen, nyáron. Olykor notórius hazudozónak tűnnek a csobánkaiak, kérdi a budapesti: Miért nem jöttél be? A csobánkai pedig: Hülye vagy, térdig érő hóban? Milyen hóban, egyáltalán nem is esik sehol az országban, ne viccelj! Ez sajnos annyiban múlt idő, hogy az első nyolc évünkre volt igaz, most már egyre gyengébb telek vannak.

Érdekes. Térjünk vissza oda, hogy munkáid közé a prózaírást valamiért nem sorolod.

Nem, mert az nem munka.

Hát?

Szórakoztató időtöltés.

Munka is lehet szórakoztató, nem?

Tényleg, erre még nem is gondoltam.

A többi munkád olyan keserves, hogy…

Valahogyan nem tudom munkának látni az írást. Néha persze henyeségből azt mondja az ember, hogy dolgozik. Dolgozik valamin. Pénz felől nézve nehéz volna munkának nevezni, viszont az, hogy erre születtem, állandóbb része az életnek, mint a munkahelyek. E tekintetben nagy a különbség azok közt, akiknek a neve könyvborítókon olvasható, hogy így írjam körül ezt a foglalkozást. Sokan hamar azonosultak ezzel a szereppel, és tevőlegesen is jól érzik magukat, amikor írnak, vagy rosszul, de szeretik azt az állapotot is, amikor rosszul érzik magukat. Nekem ez az

azonosulás nem nagyon megy. Néha megy, néha nem megy. Lehet, hogy ezért nem gondolok rá munkaként. Meg, ha munka volna, akkor például csinálni kéne.

Szegény Gáll István mondogatta: Az mindig ír, aki nem tud. Az elmúlt néhány évben kaptál József Attila-díjat, Szépírók díját, Márai-díjat. Ennyi díj azért megerősítő visszajelzés, nem gondolod?

De, feltétlenül. Azt látom, hogy legjobban azok a díjak számítanak, amelyeket nem kap meg az ember. Az pokolian tud számítani. Ugye kétféle díj van, amit más kap meg, az jelentéktelen, érdektelen. Amit viszont én, attól a világ gyémánttengelye kiegyenesedik, akkor végre észrevették az igazi értéket, ritka pillanat, meg kell becsülni stb. stb. A díjak persze tényleg különböznek. A Szépírók díját egy elitista, finom, szakmai szervezet osztja, elég szigorú kuratóriuma révén. Megbízható emberek döntöttek, jóleső, erős visszajelzés volt. Ellenben József Attila-díjat úgy sikerült kapnom, hogy valaki elírt egy papírt, és amikor ott ültünk az Iparművészeti Múzeum aulájában mind a négyszázan, akik akkor művészeti középdíjat vehettünk át, egy érces hang így szólt: A következő díjazott Németh Gábor, a Magyar Rádió szerkesztője. És ez már kitörölhetetlen, tehát én vagyok az egyetlen, aki József Attila-díjat kapott azért, mert szerkesztő a Rádióban. Így adminisztrálták. Pedig mind a három díj szerintem majdnem egyértelműen egy könyvnek szólt, a *Zsidó vagy?* címűnek, ami minden értelemben a legsikeresebb munkám.

Térjünk vissza a három állásodhoz. Föladtad a legjobban fizetőt.

Hát, olyan nagyon ezek nem fizetnek, ilyen értelemben nehéz rangsorolni. Úgy éreztem, hogy üzleti szempontból jó pillanatban jövök el, mert az derült ki, és ez azóta folyamatosan be is bizonyosodik, hogy a Rádió önmagát kicsi, ám igen hatékony szervezetként képzeli el, ahol a műsorkészítők tökéletesen elkötelezik magukat ennek a struktúrának, semmi mást nem csinálnak, ott vannak nyolc-tíz órát, életük és vérük a Rádióé. Számomra nagyjából világos volt, hogy előbb-utóbb arra a listára fogok kerülni, akiket szépen megkérnek, hogy hagyják el az intézményt. Én egy csodálatos orwelli szisztémában távoztam, úgy hívják – nagyon szeretem kimondani –: önkéntes távozási program. Ez csodálatos. Az önkéntes távozási program keretében távoztam, ami azt jelentette, hogy körülbelül egyévi pénzzel. Számtalan probléma volt a Rádióban, elég sok

időt töltöttem el ott ahhoz, hogy ne legyen nekem teljesen mindegy, mi történik vele, de utólag is úgy érzem, a legjobbkor távoztam.

Én nagyon szeretem a hangszínedet. Úgy érzem, eztán is kéne valami auditív munkát végezned. Neked nem hiányzik?

Az a helyzet szokott hiányozni. Nagyon furcsa érzés a rádióban beszélgetni, mert a tévével ellentétben rettenetesen intim tud lenni. Ráadásul ott a teljesen anakronisztikus épület, nagyon furcsa, ki tudja, honnan származó lambériákkal borított falak, labirintusszerű folyosók. Az egyik stúdióban ajtók állnak, amelyek nem nyílnak sehova, de jól be lehet csapni őket, lépcső jön le a semmiből, az egyik fele kő, a másik fa, hogy a művésznő lejöhessen a könyvtárszobából a hullához, illetve lefuthasson a Nemzeti Múzeum lépcsőjén. Ott az a mákdarálószerű eszköz, amivel vihart lehet kavarni, a sarokban egy régi harmónium, amire Nádasdy Ádám, amikor behívtam beszélgetni, rávetette magát és elkezdett játszani. Hangszigetelő falak, elmondhatatlanul szedett-vedett bútorok, büdös posztó az asztalon, szóval valami csodálatos, tényleg. Ott lehetett úgy beszélgetni, hogy az ember pontosan tudta, hogy amit csinál, azt nagyon szerény számítások szerint minimum ötvenezren fogják hallgatni. Az élő adást éjszaka nagyon sokan, mert a hozzám hasonló nyugdíjasok nem tudnak aludni. Az ember azt hiszi, hogy egy fáskamrában ül és beszélget, közben tényleg rengetegen hallgatják.

Kereskedelmi rádiókra nem gondoltál, ahol esetleg működnél?

Nem tudom, hogy nekem menne-e, ugyanis a Rádió átalakítása épp a kereskedelmi irányba ment. Tehát az az elgondolás, hogy túl hosszúak, túl pofázósak a műsorok, több zene kell, hogy sokkal pörgősebben beszéljünk a kultúráról, alkalmazkodjunk az online világhoz, nincs idő arra, hogy két ember, mint mi most itt, csak úgy beszélgessen egy órát. Ez nem érdekel senkit, állítólag.

A Magyar Televízióban elindult egy Presszó című sorozat, az általad írt nagyszerű film nyomán. A kritikusok szidják, a közönség szereti. Te kimaradtál belőle, miért?

Bonyolult történet, Sas Tamással írtuk a filmet, az örömzene volt gyakorlatilag. Értelmezhetetlenül gyorsan megírtuk, három hét alatt. Az ilyesmi normálisan egy évig is eltarthat. Én látom is ennek a nyomait, de kétségtelenül hihetetlenül erős lendületből született ez a történet, és tulajdonképpen nagyon jól működött. Ezt a filmet követte egy hosszú és

nehéz történetem a Tamással, különböző meg nem valósult filmek és megvalósult filmek sorozatáról van szó. Amikor megkereste őt a Televízió a sorozat ötletével, akkor ő fölkért ugyan engem, de olyan szűk volt a határidő, szinte azonnal várták a kész forgatókönyvet, hogy nem vállaltam. Én ennél lassabb vagyok. Úgy is mondhatnám, jobban félek az ilyesmitől.

Mindeközben tanítottad a filmírást. Aztán ezzel párhuzamosan a Litera online irodalmi folyóirathoz kerültél. Nagyon fontos orgánum. Mégsem értem, hogy miért vállaltad el a főszerkesztői állást.

Bármire megkérnek, sajnos nem az a legfontosabb szempontom, hogy jót tesz-e az én életvezetésemnek, hanem az, hogy van hozzá kedvem. Néha irracionális helyzetekre is igent mondok, máskor a teljesen racionálisra is nemet. Ebben az esetben egyszerűen érdekelt ez a felület. Egyébként a Litera kezdete óta a Literával nyílik ki a böngészőm, beállítottam kezdőlapnak. Az a legfurcsább tulajdonsága, és a legnehezebb is, hogy az alapítók ilyenné formálták, a közönség is úgy tekint rá, mint egy hírportálra, aminek mindennap frissülnie kell, lehetőleg többször. Ami tulajdonképpen kicsit ellentétes az irodalom természetével. Ez az egyik legnehezebb bökkenője.

Akkor viszont miért hagytad ott? Egyáltalán mennyi idő után?

Két és fél év.

Ennyi idő alatt kiszerettél belőle?

Pillanatnyilag jó ötletnek látszott, ahogy a cowboy mondja a kaktuszban a híres filmen. De hosszabb távon nem. Valahogyan be van terítve az életem.

Megnéztem az interneten, van-e saját honlapod. Van egy, amelyik hangsúlyozza, hogy nem te csinálod, hanem Morgógorgó. Tudod ezt te?

Láttam, igen.

Ki az a Morgógorgó?

Egy ideig azt hittem, hogy a Devescovi Balázs nevű fiatal irodalomtörténész, de nem biztos.

Van egy olyan rovat, hogy hipertext. Én nem tudom, hogy mi az, meg akartam nézni, rálőttem: az oldal fejlesztés alatt áll. Mi az a hipertext, kedves Gábor?

Hát ez érdekes, mert éppen ezért gondoltam, hogy ez ő, mármint a Devescovi Balázs. Írtam régen egy könyvet, az a címe: *A semmi könyvéből,* röviden úgy lehetne elmondani, képzeld el, hogy húznának egy

merőlegest százharmincnégy egymáson fekvő regényen, és amely bekezdéseket kiszakít a szövegekből, azok egy függőleges könyvvé állnának össze. Tehát a százharmincötödik könyv az a százharmincnegyediknek a metszete volna. Ez mondjuk durva leírás, de ha valaki olvassa a könyvet, akkor szörfözik különböző regények között. Erre semmi nem készíti föl, tehát saját utakat kéne találnia. Ez a hipertext, a szöveg valahol behorpad és átmegy egy másik szövegbe. Devescovi, aki szerette valamiért ezt a könyvet, azt találta ki, hogy észrevett motívumokat, és elvileg azt akarta megcsinálni a szövegemmel, ami nem nagyon hosszú egyébként, hogy az összes általa észrevett utat bejárhatóvá teszi. Az ember olvassa a könyvet, rátalál arra a szóra, mondjuk, hogy lakkcipő, rákattint erre a linkre, akkor bekerül a könyv mondjuk hetven oldallal arrébb lévő bekezdésébe. Miután maga a könyv nem igazán lineáris, bár van benne egy nagyon vékony lineáris szál, ez nyugodtan megtehető, mert nem rúg föl semmiféle dramaturgiát. Nem tudom, elkészül-e valaha, ez az oldal hét éve fejlesztés alatt áll.

Akkor nagy reményt nem fűznék hozzá.

Még nálam is lassabban fejlődik.

Értem. Hát jó. Hét kötetet írtál eddig, attól függ, hogy a közös könyveket beszámoljuk-e, ha igen, akkor hetet. Nyilván megfontolandó, mi legyen a nyolcadik. Mi lesz a nyolcadik?

Jó pár évvel ezelőtt elkezdtem valamit írni, amiről azt képzeltem, hogy egy regény felé mutat, aztán valamiért abbahagytam. Egy amszterdami utazás bizonyos pillanatát tágítja ki a szöveg, megjelent egyébként a Jelenkor című folyóiratban, és valamennyire tovább is írtam. Időközben nagyon eltávolodtam attól a hangtól, amelyik beszél ott. Ez megakadályozta, hogy visszamenjek bele. Vannak dolgok, amikről úgy érzem, hogy összetartozók, olyan elmesélendő, pici, de számomra elég sűrű történetek, amelyeknek közük van egymáshoz. Most keresek egy hangot, amellyel el tudnám mesélni őket. Mert nem szeretném, hogy a saját hangom legyen, olyan értelemben, ahogyan a *Zsidó vagy?* többé-kevésbé az én hangom volt, kis szódával.

Egyes szám első személy?

Azt hiszem, igen. Egy narrátorról gondolkodom mostanában, igen, ez így pontos.

Olvastam egy írásodat, azt írod benne, ha megkérdezik, voltál-e boldog valaha, akkor erre persze nem tudsz felelni, de mégis, egyszer ültél az autóban, Lugano felé tartottál, és adódott egy-két perc, amikor boldog voltál. Az idei évben, 2008-at írunk, még egy kicsi ideig, akadtak olyan percek, amikor hasonlót éreztél?

Vannak ilyen percek, de rendszerint utólag jön rá az ember, hogy akkor boldog volt. Az a leírt pillanat is utólag vált azzá, amivé. Fontos szerepet játszott maga a haladás, meg az, hogy két, számomra idegen ország között történt ez, Észak-Olaszországból mentünk olasz Svájcba, át lehetett lépni egy határt, a nyolcvanas évek elején, nagyon fáradtak voltunk, egy olyan nőhöz dőltem, akiről azt gondoltam, hogy le fogom vele élni az életemet. De akkor, azokban a percekben épp nem voltam sehol. Azt hiszem, ez volt a legfontosabb.

Engedd meg, hogy ismét jelezzem, születésnapod lesz vasárnap. Ez alkalomból hoztam neked egy csekély ajándékot. Az ajándék persze nem neked fontos, hanem nekem. Kissé fájó szívvel adom oda.

Mert már egy ideje a tied?

Már jó ideje az enyém. Ez egy kis rinocérosz, az én totemállatom.

Nagyon köszönöm.

De nem ez a fontos, hanem az, hogy egy olvasó hozta nekem, már elég régen. Azért adom neked, mert mindig olyan szkeptikus vagy az olvasóid létszámát illetően, és azt kívánom neked, meg azoknak, akik szeretik az írásaidat, hogy cáfoljunk rád.

Hadd mondjak erre valamit, mert… kicsit giccses történet.

Azok a jók.

Nem tudom nem elmondani. Az én apám újságíró volt körülbelül negyven évig, amíg meg nem halt, és a gyászmiséjét a Bazilikában tartották, ahol egyébként engem kereszteltek, meg tán őt is. A gyászmisén csak két szomszédja jelent meg rajtunk kívül. De a leghátsó sorban ült egy ember, akit nem ismertünk. A végén odajött részvétet nyilvánítani, és kiderült, hogy egy olvasó volt.

Az övé vagy a tied?

Az övé, természetesen. Egy olvasója eljött. Nekem evidens volt, hogy minden újságírónak vannak rajongói, akik szeretik, ahogyan gondolkodik, vagy gyűlölik, és éppen ezért kötődnek hozzá erősen. Ez az ember soha nem látta apámat, csak olvasta a cikkeit, és ezen az alapon eljött a

gyászmisére. Apám a Népsportnál dolgozott, élte a sportújságírók eléggé vehemens, zaklatott életét, és a legutolsó megmozdulásán megjelent egy olvasó. Ehhez nem teszek hozzá semmit. Úgyhogy a szkepszisem teljesen rendben van. Te, nagyon meghatsz ezzel, hogy nekem adod az olvasód ajándékát.

Remélem, szerencsét hoz.

DRAGOMÁN GYÖRGY

Sokszor hoznak rajzot

Úgy érzem, mintha célegyenesbe fordulna ez a műsor, épp ezért egyre fiatalabb vendégekkel próbálkozom. Azért csinálom, hogy visszaadjak valamit nekik mindabból, amit én kaptam idősebb kollégáktól, amikor fiatal író voltam. Emlékszem, amikor húszéves voltam, heves vita dúlt, hogy meddig számít fiatal írónak valaki. Ez ma is kérdés. Mit gondolsz, te még fiatal író vagy?

Igen, azt hiszem. Én valahogyan gyereknek gondolom magam mindig. Nem hiszem, hogy ez változni fog. Aki gyerek, az fiatal is.

Mondanál néhány indokot, hogy miért vagy te gyerek, illetve miért érzed úgy?

Mióta gyerekeim vannak, kicsit változott ez, de valójában soha nem éreztem azt, hogy eljön egy pillanat, amikor másképp kezdem majd látni a világot, vagyis beköszönt a felnőttség. Ilyesmi máig sem történt, de az illúzióm még mindig megvan, hogy egyszer bekövetkezik, és felnövök. Mikor kivándoroltunk és átjöttünk a határon, akkor is ilyen fontos pillanatra vártam, próbáltam a vonatablakon át elkapni a pillanatot, amikor magyarországi fű lesz a romániai fűből. Egyszer csak beértünk egy faluba, ami már magyar volt, rájöttem, hogy tíz perce a magyar füvet nézem.

Hány éves voltál?

Tizenöt.

Tizenöt évesen úgy gondoltad, hogy felnősz egy vonatúttól.

Igen.

Most hány éves vagy?

Harmincöt.

Nézz rám! Szerinted én felnőtt vagyok?

Nem. Azt hiszem, hogy a felnőttség… talán nincs olyan.

Szóval én sem. Van felnőtt itt a teremben?

Nem tudom megállapítani. Mondom, most már kétségeim vannak a felnőttség fogalmával kapcsolatban.

1973-ban születtél, szeptember 10-én. Tudod-e, hogy milyen napra esett?

Azt hiszem, vasárnap vagy hétfő.

Melyiket szeretnéd?

A vasárnapot. Nagyon imádtam Hauff meséjét, azt hiszem, *A kőszív* a címe, az a lényeg, hogy csak az találkozhat az erdőben a fekete emberrel, aki vasárnap született. Emiatt nagyon szerettem volna, hogy vasárnap szülessek. Amikor olvastam ezt a mesét, rögtön megkérdeztem édesanyámat, azt mondta, szerinte őt vasárnap vitték be a kórházba, de lehet, hogy már hétfő volt, amikor megszülettem. Nem firtattam tovább, úgy döntöttem, hogy vasárnap. Kész.

Boldogan elfogadnám, hiszen én is vasárnap születtem, de közlöm veled, hogy a fekete emberrel még nem találkoztam. Minthogy még gyerek vagyok, rengeteg időm van erre. Viszont te sajnos hétfőn születtél.

Tudtam én, hogy miért nem kell ezt firtatni. Igazából már nem bánom, csak akkor szerettem volna nagyon. Talán jobb egy nyugalmas hétfő, mint egy kalandos fekete emberes vasárnap.

Tizenöt évesen kerültél Magyarországra. A műveidből meg az interjúidból az tűnik ki, hogy neked ez az ígéret földjének számított. Nem volt nehéz a váltás? Mégiscsak ott maradtak a haverjaid, az ismerős helyek. Jöttél a vadonba, nem?

De, nagyon nehéz volt. Különösen azért, mert nem voltak addigra már barátaim, három évvel korábban tudtuk, hogy el fogunk jönni. Beadtuk a kivándorlási kérelmünket, és míg útlevelet kaptunk, az majdnem három évig tartott. Olyan három év volt, hogy nem tudtuk előre, hogy mennyi ideig tart a várakozás, az első év utáni időszakban mindennap kaphattunk volna útlevelet, be is voltunk csomagolva, tulajdonképpen két évig. Aki megkapja az útlevelet, annak mennie kell, szinte azonnal. Negyvennyolc órát adtak, hogy vámoljunk és elmenjünk. Nem lett volna kötelező két évig dobozok között élni, de mégis két évig dobozok között éltünk, és nem csak mi. Sokan jártak akkor így, hogy csomagokon ültek évekig.

Annyi mindent el lehetett hozni, hogy dobozok kellettek?

Igen. Sok mindent lehetett hozni, bár nem mindent. Tudod, a dobozok ürültek a két év alatt, mert a szüleim akkor munkanélkülivé váltak. Tanárok voltak, és a törvény szerint ha egy tanár ki akar vándorolni, nem dolgozhat többé az állásában, mert ideológiailag megfertőzi az ifjúságot. Nehéz időszak volt, a dobozok ürülgettek, eladtunk belőlük majdnem mindent, sok könyvet például. Fejenként ötven könyvet engedélyeztek, négyen voltunk, az kétszáz kötet. A többit el kellett adnunk. De egy idő után az ötvenből is eladtuk, amit lehetett, mentünk az ócskapiacra.

Hány könyv esett rád az ötvenből?

Talán harminc.

Azok megvannak még?

Igen.

El tudod mondani nagyjából, hogy mik ezek?

Akkor nagyon foglalkoztatott a jóga, volt benne egy jógakönyv, Weininger Antal írta. Az volt az egyetlen, amit a kezemben hoztam. Annak nem is kellett volna benne lennie a harmincban, mert kézben áthoztam, annyira fontos volt nekem. Aztán három-négy Fekete István, Rejtők… Tulajdonképpen rendesek voltak a szüleim, engedték, hogy ezeket elhozzam, pedig itt újra megvehettem volna nyugodtan.

És mit nem?

Persze, mindent megvehettem volna, de valahogy… A leglogikusabb az lett volna, ha a teljes könyvtárunkat eladjuk, és itt újra megvásároljuk. Sokan ezt is csinálták. Ez lett volna a helyes, abból a szempontból, hogy inkább ott kell hagyni minden könyvet, mert bevinni őket nehéz. Itt meg ugye mindent meg lehet szerezni. Erre is törekedtünk. Inkább olyanokat hoztunk, amiket valamiért személyes tárgyainknak éreztünk. Én áthoztam az első három könyvet, amit gyerekként egyedül elolvastam. Fekete Istvánok. Nagyon nehezen tanultam meg olvasni. Már tízéves voltam. Erősen diszlexiás vagyok. Édesanyám sokat olvasott fel nekem, meg apám is. Bejárónőink is voltak, mindig rábeszéltem őket, hogy ne a házimunkával törődjenek, hanem nekem olvassanak fel.

Téged vigyenek föl a padlásra.

Igen. A legvalószínűtlenebb könyveket olvasták fel nekem, a *Švejk*-et például, egészen korán. Én kértem. Máig az egyik kedvenc könyvem, minden évben elolvasom egyszer. Én magam rosszul, nehezen olvastam. Emlékszem, amikor olvasást tanultunk az iskolában, megtanultam kívülről

az olvasmányokat, és mondtam fejből, úgy tettem, mintha olvastam volna, mert nem voltam képes rá, a betűkkel bajban voltam.

Nem buktál le?

Nem. Egyszer csoda történt, minden átmenet nélkül tudtam olvasni. Nem mondatokat, hanem fél oldalakat, nagyon gyorsan, ránéztem, és elolvastam. Csodálatos volt, attól fogva napi egy könyvet el tudtam olvasni.

Tehát hadarva olvasol, hadarva beszélsz.

Nem, már nem így olvasok. Erről leszoktam, zavart, hogy utólag rakom össze a mondatokat a fejemben, miután megnéztem a lapot.

Ez a gyorsolvasás, vannak, akik sok pénzt adnak, hogy megtanulják.

Nagyon élveztem, amikor elkezdődött, versenyeztem a barátaimmal, stopperóráim voltak, akkor jöttek divatba a hétzenés kvarc stopperórák, státusszimbólum volt. Mérték, hogy milyen gyorsan olvasok, utána kikérdezték, hogy mi van azon az oldalon. De egy idő után rájöttem, hogy ha így olvasok egy könyvet el, az mégsem ugyanaz, mintha rendesen olvasnám.

Mit szólsz ahhoz, hogy gyerekkoromban egy kicsit jobban hadartam, mint te most? 1956-ban ért egy sokk apámmal kapcsolatban, mindegy, elkezdtem dadogni. Amiről úgy szoktam le, hogy kerültem a szavakat, amelyek egy bizonyos betűvel vagy hanggal kezdődnek. Azóta ilyen lassan beszélek. Te dadogtál is?

Nem, azt soha. Jártam logopédushoz, mondta, örülhetek, hogy nem dadogok, mert a hadarásból az következik.

Aki ilyen gyorsan beszél, az gyorsabban is gondolkozik, mint mondjuk én?

Hm, nem tudom, hogy mások milyen gyorsan gondolkoznak. Akik jobban ismernek, érzékelik, hogy tudok egyszerre több dolgot csinálni. Tehát képes vagyok arra, hogy fordítás közben filmet nézzek például, anélkül, hogy ennek különösebb következményei lennének. Laptopon dolgozom, három ablakot nyitok, vagy négyet. Egy ablak a szótár, egy az eredeti szöveg, egy a fordítás, és egy az a film, amit nézek. Persze, ha nagyon jó a szöveg, akkor nem csinálom ezt, de ha közepes, akkor nem okoz gondot.

Kíváncsi volnék, hogy idegen nyelven is hadarsz-e.

Igen, de mindegyiken máshogyan. Mondjuk, nem beszélek már jól spanyolul, de egy időben intenzíven tanultam, volt egy dél-amerikai tanárnőm, ő például nagyon élvezte: Végre valaki, aki lendületesen beszél spanyolul, ez a jó tempó! Spanyolul jobban hadartam, mint magyarul. Angolul szerintem kicsit kevésbé hadarok, németül körülbelül ugyanannyira, románul, az kérdéses. Gyerekkoromban ugyanannyira hadartam románul, de most újra kezdtem románul beszélni, mert voltam Bukarestben, szerintem azért lassulok le egy kicsit, mert egyszerűen nem tudok már annyira románul, mint annak idején.

Gondolod, hogy van valami kapcsolata a hadarásnak azzal, hogy te két nyelven voltál kénytelen felnőni?

Nem nőttem fel két nyelven, hatéves koromban kezdtem románul tanulni nagyon intenzíven, de sajnos pechem volt. Tulajdonképpen azt gondolom, hogy ez az oka mindennek. Én magyar iskolába jártam, de akkor bevezették, hogy kellett románul is tanulni, mi voltunk az első évfolyam, akiknek nem úgy kellett a románt tanulniuk, mint idegen nyelvet, hanem románul tanítottak, ugyanazokat a tankönyveket kaptuk, mint a román gyerekek. Tehát volt egy magyar olvasáskönyvem, meg egy román olvasáskönyvem. Öt románórám, és öt magyarórám, ezt nálunk vezették be. Ekkor kezdtem hadarni. Szerintem nagyon diszlexiás voltam, a mai napig a helyesírásom szörnyű. Nekem nagyjából mindegy a betűk sorrendje, ha szerepelnek a megfelelő betűk a megfelelő szóban.

Egy íróról ez érdekes adalék.

Igen.

Végül eltelt a három év a dobozok között, és fölszálltatok egy vonatra, ha jól emlékszem, Marosvásárhelyről jöttetek.

Segesváron szálltunk fel. Nem olyan egyszerű, nincs Vásárhelyről Magyarországra közvetlen vonat, elvitt valaki Segesvárra autóval, éjszaka, és ott szálltunk föl.

De szinte meg sem álltatok Szombathelyig. Földrajzilag ennél távolabbi pont talán nincs az országban.

Nem oda indultunk. Mi 1988-ban jöttünk el, addigra Kelet-Magyarország megtelt. Amikor megérkeztünk Budapestre, nem messze innen, a Pannónia utcában lakott édesapám nagybátyja, befogadott két hónapra, a szüleim közben járkáltak az országban, kerestek állást.

Tanárit?

Édesanyám tanárit, édesapám fogorvos volt, tanított a vásárhelyi egyetemen. Akkor már lemondott arról, hogy egyetemi tanár legyen, tudta, arra nincs esélye, orvosi állást keresett. Először úgy nézett ki, hogy Pécsre megyünk, aztán úgy, hogy Ajkára. Végül Szombathelyen lett állás, azt hiszem, annak köszönhető, hogy akkoriban a helybeliek átmentek Ausztriába dolgozni.

Apád dr. Dragomán Pál fogorvos. Viszont a testvére, akit ugyanúgy hívnak, mint téged, tehát Dragomán György, villamosmérnök és tolmács, ami furcsa párosítás, Berettyóújfalun.

Ők korán vándoroltak ki, azt hiszem, 1976-ban, akkor még volt hely a határhoz közelebb. Nem tolmácsként kezdte, villamosmérnök lett. A mi nevünk, a Dragomán, eleve tolmácsot jelent. Azt jelenti, tolmács, idegenvezető. Örményül. A mi családunk tulajdonképpen örmény eredetű. A dragomán szót az örmény az olaszból vette át. Egyébként nagyon sok nyelvben megtalálható. Ha felütöd bármelyik angol szótárt, benne lesz. Arabul is azt jelenti. Jókai valamelyik Közel-Keleten játszódó regényében is olvasható, hogy „jött a dragomán”.

Ha én azt hallom, hogy dragomán, két dologra asszociálok. Az egyik a dromedár, kizárólag a hangzás alapján. A másik a dragon, a sárkány szokott lenni. Dragomán az, aki sárkánymániás.

Szokták mondani. A György is ráerősít a sárkányra.

Van ennek nyoma az életedben?

Sajnos, nincs, bár én nagyon szerettem volna, hogy valami közünk legyen a sárkányhoz, inkább, mint a tolmácshoz, ami nem tűnt túl romantikus mesterségnek.

Később mégis mennyit foglalkoztál idegen nyelvekkel.

Érdekes, hogy a nagybátyám, miközben villamosmérnökként dolgozott, megtanult olaszul, tudott már románul, elkezdett Olaszországba járni, tolmácsolni. Nagyon élvezi ezt a munkát. Én véletlenül kezdtem el tolmácsolni, egészen fiatalon. Először filmeket fordítottam szinkronban a videokalóz időszakban, mentek a német filmek, én meg álltam a videó mellett és mondtam, hogy mi történik a filmben.

Kinek?

A közönségnek. Akkor már nem voltak mozik Erdélyben, illetve nem adtak semmi nézhetőt, értékelhető tévéműsor sem volt, viszont rengeteg embernek volt videója, amit becsempésztek, a filmeket is becsempészték,

én fordítottam, mert tudtam akkor már angolul. Mondjuk a nagymamáéknál, vagy valaki más magánlakásában.

Pénzért csináltad?

Inkább az volt a jutalmam, hogy nézhettem a filmeket.

Természetben fizettek.

Igen. Azért néha kaptam pénzt is. Ez volt az első igazi munkám, és amikor Szombathelyre kerültünk, a határ mellett laktunk, csempészügyekben néha szükség volt valakire, aki tolmácsol románul. A szüleim csinálták ezt egy darabig, amikor nem volt munkájuk. Édesanyám egyszer-kétszer fordított a határon, aranycsempészeknek tolmácsolt, és amikor ők nem értek rá, akkor én mentem. Pedig csak tizenöt éves voltam, vagy tizenhat.

Nem volt ez veszélyes?

De, akkor hagytam abba, egyszer nagyon megijedtem, mert egy fogdába vittek be. Ott egy olyan embernek kellett tolmácsolni, akitől nagyon féltem. Azzal kezdték, hogy van-e nála pénz. Mondták neki, hogy vegye elő, azt mondta, jó, elkezdte levenni az ingét, tele volt a háta fehér sebhelyekkel, látszott, hogy azok késnyomok, és fel volt ragasztva rá egy csomó pénz. Kérdezték a kihallgató tisztek, a vámosok, hogy ezt miért csinálta? Azt mondta, azért, hogy ne vegyék el a többiek a pénzét. Mire a kihallgatók bólogattak, hogy jól tette. Látszott, hogy tudják, ez egy börtönrutin, amit én nem ismertem. Ettől az embertől úgy megijedtem, hogy nem akartam fordítani egyáltalán. Azt még végigcsináltam, de többé nem voltam hajlandó menni.

Kicsi korod óta író akarsz lenni, olvasom több interjúdban. Románul írtál valaha bármit?

Fogalmazásokat. Valószínűleg annak is köszönhető, hogy a nyelveket tiszteltük, hogy megtanultam rendesen románul. Olvastam is románul, mert nagyon szerettem Vernét, és nem volt meg magyarul.

Furán hangozhat Verne románul.

Igen, mert archaikusabb nyelvre fordították, háború előtti fordítások lehettek, amiket aztán modernizáltak, vagy nem, csak újra kiadták. Az egy másfajta román nyelv volt, mint amit az iskolából ismertem. De nem tudtam annyira románul, hogy írni akartam volna.

Van a mai magyar fiatal írók között néhány, aki rendkívül tudatosan építi a pályáját, és sokkal jobban elboldogul itt, mint én föltételezném. Két

szerzőre gondolok elsősorban, mind a kettő erdélyi származású, te vagy a másik. Egyetértesz ezzel?

Nem tudom, nekem eleve úgy kezdődött az egész, hogy mikor ide kijöttünk, mérhetetlen örömmel töltött el, hogy azt írhatok, amit akarok. Attól fogva, hogy író akartam lenni, tudtam, hogy cenzornak kell írnom, vagy a cenzoron keresztül kell eljutniuk a dolgaimnak a nyomtatásig. Amikor ide átjöttünk, és rájöttem, hogy erre nincs már szükség, végtelen boldogság vett rajtam erőt.

És ez azóta is tart.

Azóta is tart, az írással kapcsolatban. Titokban írtam a regényeimet, nem volt nekem fontos, hogy minél előbb megjelenjek, az volt a fontos, hogy a lehető legjobbat írjam.

Ez jól hangzik, de te nemcsak megírod a jó könyveidet, hanem teszel is értük, elég sokat, főleg külföldön. Mondhatjuk, hogy szerencséd van, de csak jó kapusnak van szerencséje.

Tudtam, mivel jár az, ha az ember megír egy könyvet. Egyrészt megírod a könyvet, másrészt egyéb munka is van vele nyilvánvalóan. El kell menni felolvasni, beszélni róla, interjút adni.

Talán elhiszed nekem, hogy az én nemzedékemnek erről fogalma sem volt. Amikor azt mondták, menjél, csinálj valamit a könyvedért, néztünk, mint a hülye: Én? Hát nem elég, hogy megírtam? Új szemlélet az, amit ti nagyon egészségesen és helyesen képviseltek.

De ez azzal is összefügg, hogy én azt gondoltam, ez egy mesterség, amit meg kell tanulni. Nagyon tudatosan készültem arra, hogy író leszek, és nagyon tudatosan készültem arra, hogy regényeket akarok írni. Az egyetemen nem lehet regényírást tanulni, vagy akkor még nem lehetett. Ma már biztosan lehet.

Erre azért mérget ne vegyél.

Én arra használtam akkor az egyetemet, hogy megtaláljam azokat az erőforrásokat, amelyek a legalkalmasabbak arra, hogy engem regényíróvá tegyenek. Találtam is ilyeneket, például a Takács Ferenc tanár urat, aki a tutorom lett négy évig. Odamentem hozzá, hogy én angol regényeket akarok olvasni. Miért, regényeket akar írni? Mondtam, hogy nem. Az volt a mániám, ha bárkinek elmondom, hogy írok, akkor nem lesz belőlem író. Amíg nincs kész az első regényem, addig én nem mondom el senkinek,

mert ha elmondom, megkérdezik, hogy miről szól, beszélnem kell róla, pedig arról nem szabad beszélni, csinálni kell, gondoltam akkor.

Egyetértek, száz százalékig. Külön örülök, hogy Takács Ferenc, hajdanán gimnáziumi iskolatársam, segítségedre volt.

A fiam keresztapja lett aztán, a legjobb barátom talán. Ő nagyon szívesen fogadott, és hajlandó volt arra, hogy minden héten adjon egy regényt, három éven keresztül. Nagyon sokat segített nekem, hogy megtanuljam, mi a regény, órákat beszéltünk könyvekről, nem messze innen, a lakásán. Elég sok interjút is olvastam írókkal. Ez egy nehéz mesterség, hogyan lehet egy regényt kezelni, miképpen kell a szöveggel együtt lenni minden nap. Vannak-e egyáltalán trükkök, hogyan ismeri meg magát az ember annyira, hogy egy regényhez közel kerüljön, tudjon vele együtt élni, de mégse vegye át az életét teljesen. Nyilván olvastam arról is, hogy utána mi a teendő. Annak ellenére, hogy nem beszélek szépen, szívesen elmentem beszélgetni, ha valaki hívott, nem bújtam el, nem gondoltam azt, hogy nem adok interjúkat. Nyilván ezt a munkát is elvégzem, mert szükséges.

Két regényt írtál lapzártáig, legalábbis kettő jelent meg. A pusztítás könyve és A fehér király. Mind a kettő A-val kezdődik. A harmadik könyvednek is az lesz a címe, hogy A valaminek a valamije?

Címet adni nekem nagyon nehéz. Regénycímet adni meg különösen. Mindig az az utolsó. Mikor már teljesen készen vagyok. Az, hogy A-val kezdődnek, csak véletlen. Így alakult. Persze, addig is kell valahogyan hívni a könyvet, amíg az ember dolgozik rajta, de én tudom már, hogy sosem az lesz a végleges.

A pusztítás könyvének mi volt a munkacíme?

Útvesztő.

Útvesztő? Érdekes.

Még a korrektúrában is az volt a címe.

Mit szólt a kiadó, hogy te a korrektúrában címet változtatsz, és új borító kell?

A borító még nem volt kész. Én nem gondoltam, hogy ez nagy baj, azt hittem, így normális. Hál’ istennek, nem akadékoskodtak, talán jobban tetszett nekik ez a cím.

A fehér királyt hogyan hívtad, amíg írtad?

Veszteni tudni kell. Később *A fehér király*-t a feleségem találta ki.

Nősülni tudni kell. Említett feleség Szabó T. Anna költő. A fehér király a 2005-ös megjelenése óta, tehát három év alatt majdnem húsz országban jelent meg. Én ilyet nem láttam. Neked van erre bármilyen magyarázatod?

Tényleg szerencsém volt, gyakorlatilag az történt ezzel a könyvvel, hogy úgy kezdték kezelni a világban, mintha egy amerikai regény lenne.

A Dragomán név hallatán azt hitték, hogy te egy kaliforniai vagy.

Nem, hanem úgy dolgoztam be, ahogyan ők szokták. Ebből a könyvből a világban először egy amerikai lapban publikáltam.

Honnan tudtad, hogy azt lehet?

Nem tudtam. Összebarátkoztam Olchváry Palival, a kitűnő műfordítóval. Nagyon megszerette a könyvemet, akkor még nem is könyv volt, csak novellák vagy fejezetek, elhatározta, hogy lefordítja, szerelemből. Gondolkoztunk, mit lehetne csinálni, hova lehetne odaadni. Én azt mondtam, küldjük el a legfontosabb amerikai lapoknak. Nagyon merész dolog volt, a mai eszemmel nem csinálnám. De azt hittem, úgy megy, mint Magyarországon, ahol küldtem írást a Mozgó Világba, és közölték. A Pali tudta, hogy kell kísérőlevelet írni, meg életrajzot írni, és milyen formában kell kinyomtatni a szöveget, mert ha nem olyan, kidobják eleve. Ezt sem értettem, hogy miért. Szerencsémre kiválasztották azt a szöveget. Általában egy amerikai író karrierje így indul. Közlik ebben a lapban, aztán még három másikban, és ha van egy regénye, majdnem biztos, hogy talál kiadót is. De én ezt nem tudtam, mikor odaküldtük, csak utána lett világos.

Külföldi írókkal nem így szokott történni, csak amerikaiakkal. Legnagyobb kivétel, hogy kötet előtt közölje őket egy lap.

Tényleg nagy szerencsém volt. Utána beszéltem azzal a fiúval, aki kihúzta a kupacból, kiderült, hogy egy évben kapnak körülbelül húszezer kéziratot, abból nyolcat közölnek, és a nyolcból három olyan, amit a beküldöttek közül választanak ki. Minden számot négy önkéntes készít elő, akiket csak azért vesznek fel, hogy ezeket rostálják, kiválasztanak tízet, azt olvassa el a szerkesztő, a többihez hozzá se nyúl. Ehhez az kellett, hogy egy olyan fiú kezébe kerüljön a novellám, aki véletlenül tudta, hogy mi a foci, európai értelemben. Meg az, hogy a szocialista retorika ne arra késztesse, hogy kidobja. Ez a fiú élt Kínában a szüleivel egy évig, és szerette a focit. Amikor megjelent az írásom, ennek hatására gyorsan lett amerikai kiadóm, közben német is.

Mint a mesében. Csak gratulálni tudok mindenki nevében. Kérdezek mást. Saját honlapot hoztál létre, ahol azt olvastam, hogy őrült erőkkel reklámozod a Fordítóházat. Miért? Mi dolgod neked a Fordítóházzal?

A Fordítóházat az egyik legjobb dolognak tartom Magyarországon.

Jobb, mint a Balaton vagy a Mátra hegység?

Majdnem mindennél jobb, mert nagyon kevés dolog van, amit önkéntesek csinálnak, és nagyon nagy a hatása hosszú távon az egész magyar kultúrára. A Fordítóházat Rácz Péter hozta létre egy alapítványon keresztül. Fordítani rettenetesen nehéz, iszonyúan áldozatos munka, és magyarról idegen nyelvre, az már majdnem az őrültség kategóriába esik. Valakinek meg kell tanulnia magyarul – ami azért nem ugyanaz, mint nekünk megtanulni angolul –, olyan jól, hogy képes legyen irodalmat áttenni a saját nyelvére. Szerintem senki nem tesz annyit azért, hogy ismert legyen a magyar irodalom a világban, mint ők. Én tudom, hogy mindent a fordítóknak köszönhetünk. Hál' istennek, eljöhetnek a Fordítóházba, és itt dolgozhatnak. Ha szerződésük van egy kiadóval, bármilyen magyar irodalmi mű fordítására, akkor pályázhatnak. Én úgy kerültem kapcsolatba a Fordítóházzal, hogy le kellett volna fordítani a prospektusát vagy az éves hírlevelét, egyetemista voltam, megkértek, hogy vállaljam el. Természetesen megcsináltam, de annyira lenyűgözött az egész, nem kértem érte pénzt. Azt kaptam jutalmul, hogy lemehettem dolgozni. Nagyon jól tudtam ott írni. Láttam, hogy a fordítók sokat beszélgetnek. Eleve előfordul, hogy ugyanazt a könyvet fordítja valaki lettre, valaki meg szlovákra. Izgalmas, hogy ők eszmét tudnak cserélni a munka alatt. Ülsz a konyhában, ott van hat ember, akik a leggyönyörűbb magyarsággal a legizgalmasabb magyar irodalmi kérdésekről beszélgetnek vérre menő komolysággal, csodálatos. Az egyik mongol, a másik amerikai, a harmadik indiai. Fölvetődött, hogy írjam ki a honlapomra a Fordítóházat, boldogan megtettem.

Ez szép. Írókollégáim közül – lehet, hogy meg fognak sértődni – kevesen tesznek önzetlenül bármit. Sajnos, túl sebesen telik az időnk, kénytelen vagyok fordítani a beszélgetés során. Műveidből eléggé ki lehet következtetni az életed egyes tényeit. Írókra emiatt gyakran megorrolnak a rokonok, házastársak, barátok. Volt ilyesmi?

Nem, soha. Apámat kérdeztem, mikor írtam. Egyetlen rész volt, amin haboztam: *A fehér király*-ban a nagyapa párttitkár. Az én nagyapám nem

volt az. Apámat kérdeztem, mi a véleménye. Azt mondta: Fiam, én sem vagyok a csatornánál. Ebben maradtunk. Nagyon kevés dolog fedi pontosan a valóságot.

Azért kivételesen liberális apukád van, üzenem innen, rossz tapasztalatokkal a hátam mögött.

Apám maga is írt, én tőle tanultam az írásról nagyon sokat. Megjelentek novellái az Igaz Szó nevű erdélyi lapban, most Látónak hívják. Majdnem kötete is lett. Nekem az a legszebb gyerekkori emlékem, hogy mondjuk nálunk van Vári Attila, aki apám íróbarátja volt, és felolvasnak egymásnak novellákat, én pedig titokban hallgatom ezt az ágyból, mert aludnom kéne már.

Egy kicsit később jöttél ide ma este, mint én reméltem. Ezért rémülten felhívtam otthonodat, a Pest környéki házat, ahová nemrégen költöztetek. A feleséged azt mondta, te már jó időben elindultál. Kinéztem az ablakon, látszik innen, mekkora a káosz a Nyugati téren. Kérdeztem: Autóval? Nem, mondta, ő nem tudott elhozni, te pedig nem vezetsz. Miért nem?

Hát, nem is tudok egyáltalán. Nincs jogosítványom.

Miért?

Megbuktam háromszor tizennyolc éves koromban a vizsgán. Akkor épp az egyetemre akartam bekerülni nagyon, arra készültem minden erőmmel. Annával akkor már együtt voltunk, egy évvel idősebb nálam, és ő járt az egyetemre itt Pesten, rettenetesen féltem, hogy ha én nem kerülök ide, akkor elvisznek katonának. Miután háromszor megbuktam az autóvizsgán, azt gondoltam, hogy hagyom az egészet, inkább tanulok a felvételire.

Azóta eltelt egy kurtább emberöltő.

Igen, de aztán egyetemista lettem, nem volt rá pénzem, nem is láttam értelmét, Pesten minek autó? Egészen mostanáig nem volt szükségem arra, hogy vezessek. Csak akkor kellett autót vennünk, amikor a gyerekeket kellett hurcolászni a városban, és akkorák voltak, hogy nagyon nehéz lett velük a BKV-val közlekedni.

Ezek szerint Annának kell a gyerekeket hurcolásznia.

Nem, viszem őket busszal, ha éppen kell. Most nincs messze az iskola, az óvodába gyalog is el lehet menni.

Jó, kivágtad magad. Elblicceled te a jogosítványt.

Nem, szeretnék megtanulni. Tetszik a gondolat, hogy ülök a volánnál, és oda gurulok, ahova akarok. Tulajdonképpen irigylem a vezetőket.

Igen. Szerezz jogosítványt, ígérd meg ennyi ember előtt.

Megígérem.

Mondjuk két év múlva rákérdezek. Te még nem vagy nagycsaládos, azt hiszem, az háromnál kezdődik, de két gyerek is elég sok gyerek. Bizonyára ismered a problémát: épp szeretnél valamit összehozni az íróasztalnál, ellenben nyílik az ajtó, belép egy olyan háromévesforma, és azt mondja, hogy: Gyere, harcoljunk! Jön a másik: Papa, te kivel vagy? Én a… fehér királlyal. Stb. Ez hogyan megy nálatok? Pláne, hogy két író esetén nem mondhatod: Majd anyátok harcol veletek!

Annyi szigorúság van, hogy reggel dolgozom, akkor valamennyire békén hagynak. De ha rajzot hoznak, be lehet jönni. Sokszor hoznak rajzot.

Két rajzművészt nevelsz így.

Régen még szobám sem volt, a konyhában írtam, nem volt ajtó köztem meg köztük, valahogyan megszoktam, mindig zajban írtam, zajlott az élet körülöttem. Sosem volt rendes dolgozószobám, most van először.

Kifejezetten furcsa neked, hogy csönd van.

Igen, még nem szoktam meg.

Mindegy, úgyis nézel egy filmet is.

Írás közben azért nem.

Csak fordítás esetén?

Igen. Az írást ki kell találni, elmélyült gondolkodással. Fordításnál csak a szavakat kell megtalálni. Néha kívánom is, hogy bár úgy lehetne írni, hogy készen kapnánk a szöveget, csak át kéne tenni magyarra, az lenne szép.

Valóban. Harmincöt éves vagy, hagyományos számítás szerint az emberélet útjának felénél. Ilyentájt rendszerint átélünk egyfajta lelki változást. A befelé fordulók, akik végigszorongták az egész életüket idáig, hátranéznek, azt mondják: Na! Olyan nagy baj nem történt, itt vagyok, még el is értem ezt-azt – és valamivel boldogabbá válnak. Viszont a kifelé fordulók, akik a társaság középpontjai voltak, csöppet sem szorongtak, hejehuja, önbizalom, harmincöt tájt ők is hátranéznek: Végighülyéskedtem az életem, de eljutottam én valahova? – és egy kicsit boldogtalanabbak lesznek. Érzékeled-e bármelyiket?

Az elsőt. Nyilván az írás azt jelenti, hogy befelé kell nézni. Igen, lehet, hogy valamennyivel nyugodtabb vagyok. Ha az ember könyvekben tervez,

te tudod a legjobban, akkor előre beosztja az időt. Ad bizonyos nyugalmat, hogy tudod, hogy ott a szöveg, amivel harcolnod kell, de azért valószínűleg kész lesz. Ha nem is holnap. Azt már nem érzem, amit az első könyvnél, hogy lehet, hogy meghalok, és nem tudom befejezni.

Vannak befejezetlen regényeid?

Vannak olyan szövegek, amelyek elindultak, és abbamaradtak. Sok ilyen van.

Hallottam tőled, hogy egy regényen dolgozol, és állsz is vele valahogyan. Ennek mi a munkacíme?

Mesék a palotából.

Akkor jól jegyezzék meg! Dragomán György következő regénye nem Mesék a palotából címmel fog megjelenni. Mondd csak, történt olyan furcsaság az életedben, ami nem köztudott, és különösen büszke vagy rá?

Nem is olyan régen Ausztriában főzhettem egyszer egy vendéglő konyhájában magam szolgáltam fel, ezt nagyon élveztem.

Megleptél. Szeretnéd megismételni?

Két regény között egyszer nagyon boldogan. Szeretek főzni, és fanatikus lelkesedéssel csinálom. Fontos, hogy nagyon jó vendéglő legyen, ahol kiemelkedően jó a séf, akit tisztelhetek.

Van ilyen séf Budapesten?

Nem ismerem annyira a helyi vendéglőket, de itt is kell lennie.

Ha huszonnégy óra múltán még mindig azt mondod, hogy ez komoly, akkor megjelölheted az időpontot, én elintézem. Ott fogsz majd főzni, ahol senki se lát.

Jó. Boldogan csinálnám.

BARTIS ATTILA

Siker miatt panaszkodni pofátlanság

Terven kívüli kérdéssel indítok. Amióta ezt a műsort készítem, minden vendégem mindig ott jött be, ahol én, a legrövidebb úton, ezen az oldalon. Te a hosszabbat választottad. Miért?

Nem figyeltem meg, hogy hol jöttél be. Talán szerepet játszott, hogy sokan vannak, és mintha erre szélesebb volna az ösvény.

Nagyon légből kapott gondolat, hogy színpadi szerzőként érzékelted ezt?

Légből kapott. Színpadi szerző is vagyok, de ilyen minőségemben eddig egyetlenegyszer álltam színpadon, kimentem meghajolni premier után.

1968-ban születtél, az volt életem legfontosabb éve. De ez nem tartozik ide. Vannak számmisztikai elgondolások, nem megyek bele, a hatvannyolc jellegzetesen páros szám, ugye minden eleme is az. Míg te elég szabálytalan figura vagy, legalábbis én annak látlak. Hozzád inkább a páratlan számok illenének. Mi a véleményed?

Szeretem a számokat, de azt nem gondolom, hogy föltétlenül páratlan volnék.

Vendégeim egy része ideges, ha az asztrológia szót meghallja. Te is?

Nem.

Január 22-én születtél, Vízöntő vagy, mint én.

Tudom. Foglalkoztam is vele, nem azért, mert megszállott híve vagyok az asztrológiának, csak érdekelt valamennyire. Sajnos, az aszcendensem nem tudom, mert azt sem, hogy pontosan hánykor születtem. Édesanyám meghalt, még mielőtt ez foglalkoztatott volna. A vásárhelyi szülészeten egy orvos ismerősöm próbált utánanézni, de nem találta meg az iratokat.

Érdekel-e, milyen napra esett 1968. január 22.? Vagy tudod?

Nem, de érdekel.

Kedd. Sok író született kedden. Ha a hét napjaival kéne jellemezni magadat, melyik napot választanád? Felejtsd el a tényadatot.

Pénteket. Az egy jó nap, szeretem a pénteket.

Megszülettél Erdélyben. Édesapádról, azt hiszem, sokan tudjuk, hogy maga is tollforgató, Bartis Ferencnek hívták. Egy szép árnyas délelőtt vagy délután kiutasították a hazájából, a román demokráciából. El tudod mondani, hogy miért, vagy ez egy hülye kérdés?

Nem hülye kérdés, nagyon fontos. Jó esélyei voltak, hogy visszakerüljön a börtönbe, de annál egy picit ismertebb volt, semhogy ez jelentős visszhang nélkül maradt volna. Felajánlották: Bartis elvtárs, legyen szíves, távozzék az országból. És akkor Bartis elvtárs távozott az országból.

Ez számára örömhír volt, vagy gyásznap?

Kifejezetten gyásznap. Ráadásul úgy távoztunk, hogy tiltólistára került, és vele együtt én is, mint hozzátartozó.

Tehát nem mehettetek vissza.

1990-ig nem.

De maradtak rokonok. Ők jöhettek ide?

Eleve nehéz volt utazni Romániából akkoriban, kétévente lehetett, azt hiszem. 1984. november 14-én indultunk, 15-én érkeztünk.

Miért tartott egy napon át, ilyen lassú a vonat?

Most is lassú. Tíz óra, Marosvásárhelyről.

Ahhoz képest, hogy Kolozsvárra repülőgép jár, ez hihetetlen. Arrafelé gyöngébbek a sínek?

Nem, errefelé gyöngébbek, ott már egészen jók.

Ilyen rosszul áll Magyarország sínben?

Igen.

Mik nem derülnek itt ki! Amikor édesapádat először börtönbe zárták, mit írtak a papírra, miért?

Rendszerellenes izgatás. 1956-ban volt először börtönben, tehát még az én születésem előtt. Egyetemista volt Kolozsváron, és a Házsongárdi temetőben tartott egy beszédet az oda kivonuló társainak. Ez kimerítette a rendszer elleni izgatás fogalmát, hét évet kapott.

Hány éves voltál, mikor átjöttetek?

Tizenhat. Édesanyám egy évvel azelőtt halt meg. Ketten jöttünk az apámmal, egy-egy bőrönddel.

Vissza tudsz emlékezni, mi volt a tiédben?

Egy kockás zakó, az biztos, a nagykabátom nem, mert az rajtam volt, azelőtt az apám hordta. A pontosság kedvéért: két bőrönddel érkeztünk, de közben azért el tudtunk hozni bizonyos dolgokat otthonról, csak azok konténerben álltak a rákosrendezői pályaudvaron. Bő egy éven keresztül. Addigra lett olyan lakásunk, ahol ki tudtunk pakolni, albérlet. Egy évig laktunk barátoknál, ismerősöknél, néha együtt apámmal, néha külön-külön. Nem volt túl vidám, nem baj.

Te mennyire tudsz románul?

Viszonylag jól. Az utóbbi két esztendőben elég sokat beszéltem románul. Szoros barátságba kerülten Filip Floriannal, ő egy bukaresti író, két évvel ezelőtt együtt töltöttünk egy hónapot a Literarische Colloquium Berlinben. Harmincon felül igazán mély barátságok ritkán köttetnek, ez így a csoda kategóriájába tartozik.

Vele románozol, ha úgy adódik.

De ez hetente legalább háromszor adódik, azóta is. Ő lelkes telefonáló, én ki nem állhatom a telefont, de őt ez nem érdekli.

Mobilod van azért?

Van.

Mert én találkoztam egy magyar szerzővel, akinek nincs.

Kemény István lehetett.

Akkor kettő. Képzeld, Márton Lászlónak sincs.

Nekem van mobilom, viszont nincs vonalas telefonom. Most mondtam le a vonalasat, mert rájöttem, két telefonra semmi szükségem.

Hoztam két mondatot rólad, az egyiket biztosan ismered, a másikat talán nem. Megjelent első regényed angolul, Tranquility címen, az Archipelago Books nevű kiadónál. A hírverő szövegecske szerint te vagy „Közép-Európa leglelemenyesebb írókülönce”.

Ismertem ezt. Egy amerikai reklámmondatról mit mondjak? Fogalmam sincs róla, honnét vették. Lehet, hogy van benne igazság, de ők nem ismernek személyesen, legfeljebb a szöveg alapján gondolhatták. Vagy fénykép alapján.

Elmondom a másikat. Ez Magyarországon terjeng, méghozzá a sajtó igen tisztelt munkatársai között: „A magyar írók közül a legnehezebb interjúalany Bartis Attila.” Hallottad?

Szemtől szembe még soha senki nem merte így mondani. De ez érthetőbb. Azt nem tudom, hogy ki a legnehezebb, de versenyben lehetek. Nem vagyok beszédes.

Most itt szépen válaszolgatsz.

Igyekszem. Azért ez változó. Volt olyan beszélgetés, ami nagyon rövidre sikerült, volt olyan, ami hosszabbra.

Föltettek hat kérdést, mindegyikre azt felelted: „Talán.”

Hát… Azt hiszem, inkább amiatt tartanak kekecnek, mert közlés előtt elkérem a szöveget átnézésre. Nem mindig örülnek neki. Nehezebb a helyzet a tévével és a rádióval. Tegnap vagy tegnapelőtt beszélgettem erről a lányommal. Sokkal több tévéinterjút adtam eddig, mint rádióinterjút, szerintem egy kezemen megszámolhatom, hogy hány rádióinterjút. Néhány nappal ezelőtt öt perc leforgása alatt kellett tévéinterjút adnom, és rádióinterjút is. A tévéinterjú már ment rutinosan, a rádióinterjúnál elkezdett remegni a gyomrom meg a lábam, ahhoz még nem edződtem hozzá.

Egyéves berlini tartózkodás után érkeztél most haza, úgynevezett DAAD-ösztöndíjról. Azt tapasztalom, hogy aki huzamosabb időt tölt

külföldön, elfogadható anyagi körülmények között, egyrészt kevésbé ideges, mert onnan nézve ez az ország egészen jó hely, másrészt megtapasztalja, hogy milyen európainak lenni, elegendő euróval a zsebünkben, nem pedig lenézett kelet-európainak. Mindez jót tesz az önérzetnek. Átéltél ilyesmit?

Pontosan így nem. Szép ez az európaiság, de… Nézd, velem csak most fordult elő, hogy egy évet ilyen körülmények között élhettem egy nagy nyugati fővárosban, először, és feltehetőleg utoljára…

Ne légy ilyen borúlátó.

Nem borúlátó vagyok, hanem realista, ennyi az egész. Minden író, akivel beszélgettél, szebbnek, jobbnak látta Magyarországot onnan?

Igen, nagyjából. Van-e már honvágyad Berlinbe?

Van.

Mi hiányzik a legjobban?

A nyugalom.

Ez a regényed címe. Ezek szerint nyugalom itt nincs.

Itt nincs. Pontosabban, ha van, akkor csak a négy fal között.

Berlini egy éved alatt Párizsban találkoztunk, irodalmi rendezvényen, azt mondtad, hogy nem nagyon bontakoztál ki a német nyelvtudás terén, inkább az angolt használtad. Ez így maradt?

Igen. Nem vagyok egy nyelvtehetség, számomra megtanulni egy idegen nyelvet kifejezetten nagy munka. Úgy tettem föl a kérdést, mivel töltsem ezt az esztendőt, nyelvtanulással vagy írással. Az utóbbi fontosabb volt. Regényt írtam. Meg egy esszét a Fekete-tengerről, a német kiadó készít egy könyvet, a Fekete-tenger körüli országokból kértek föl egy-egy szerzőt, engem is.

Magyarország ebbe a sorba tartozik?

Magyarország nem, én viszont igen. Ráadásul az a szépsége a dolognak, hogy én az életben nem jártam a Fekete-tengernél. Idén nyárig.

Az esszé írása előtt vagy után?

Közben.

A regényről egy kicsit tovább érdeklődnék, családregény, történelmi regény, vicces regény, aparegény, anyaregény?

Családregény, és történelmi regény, de mivel családregény, ezért anyaregény és aparegény is.

Van már címe?

A címével bajban vagyok. Eredetileg az lett volna: *Romlás,* de közben ezt egy színdarabnak adtam. *A nyugalom*-nál előbb jelent meg a regény, utána készült az *Anyám, Kleopátra,* a színpadi változat. A regénynek most elúszott a címe.

Nem tudom, hogy lehet ezt udvariasan kifejezni. Sehogyan. A siker elbizakodottá teheti az embert. Azonban az elbizakodottság majdnem mindig együtt jár valamiféle szörnyű tétovasággal, eddig megvolnánk, de most hogyan tovább. Nálad mi a helyzet?

Azt hiszem, csak elbizonytalanodás. Jó, siker miatt panaszkodni pofátlanság, közben meg lehetne, teljes joggal. Néha nagyon meg tudja nehezíteni az ember dolgát.

Csakúgy, mint a sikertelenség. Nekünk semmi se jó.

Igen, de teher alatt nő a pálma, te magad mondtad. Vannak azért kritikus pillanatai a sikernek is, és nem föltétlenül csak közönség előtt. Akkor is, amikor egyedül ülsz otthon a szobádban.

Mondj egy példát.

Erőlködsz az íróasztalodnál, próbálsz megszabadulni valamitől, mert az úristen őrizzen attól, hogy önmagad epigonjává váljál.

Ja, értem. Bár még mindig jobb önmagad epigonjának lenni, mint bárki másé.

Ha lehet, inkább egyik sem.

Persze. Nekem nagyon tetszett az, ahogyan te elkerülted a nyilvánosság alpári részét. Nem keveredtél olyan nyilvánosságba, ami dehonesztáló. Kollégáinkat felmentem, sokszor nehéz előre tudni, tehát csak utóbb derül ki, néha be is csapnak. Velem is megesett már. Az ember szégyenkezik, de mégis nagy átlagban…

Szerintem velem is.

Tényleg? Én úgy vettem észre, sikeresen megúsztad a bulvárcsámcsogást és kérődzést, a filmed kapcsán is.

Az az igazság, hogy a bulvárlapok nem is nagyon üldöztek.

Csodálkozom, hogy a film után nem üldöztek, amikor kiderült, gyerek megrontása látható benne, tulajdon anyja által.

Akkor hál’ istennek Berlinben voltam. Így könnyebben távol tudja tartani magát az ember.

Udvaros Dorottya kikészült ettől.

Mitől?

Megvádolták, hogy kisfiút ront meg, kamera jelenlétében, cikkek jelentek meg, feljelentés, rendes eljárás. Őt ez nagyon súlyosan érintette. Alföldi Róbertet sem kímélték, zaftos eset, épp akkor lett a Nemzeti Színház igazgatója.

Engem szerencsére békén hagytak.

Jó hír. Az is, hogy már útlevél nélkül utazhatunk. A kutya sem állít meg, ha áthajtasz a határon. Ez engem kifejezetten boldoggá tesz. Neked milyen érzés?

Teljesen valószínűtlen, mind a mai napig. Gyakorlatilag el sem hiszem. A mai napig határfrászom van, különösen a magyar–román határon. Más határokon is folyamatosan azt hiszem, hogy bajom lesz, kiderül, valami nincs rendben. Miközben a kutya sem foglalkozik velem. De ahogyan a tévékamerát megszoktam idővel, ezt is megszokhatnám. Ha megszokható volna. Az utóbbi pár esztendőben utaztam annyit, hogy gyakorlatilag biztos lehessek benne, hogy nem lesz semmi baj.

És mégis.

És mégis.

Emlékszem, mikor először lehetett, erős vágyat éreztem, hogy autóval oda-visszázzanak a határon hétszer-nyolcszor. Nem csináltam, sajnos.

Ezek nem zárják ki egymást, egyszerre lehetnek az emberben. Nekem ráadásul szürke útlevelem volt.

Az mit jelent?

Hontalan.

Itt? Meddig?

1986 márciusáig, akkor kaptam magyar állampolgárságot. Amikor eljöttünk, megfosztottak a román állampolgárságtól, 1984 novemberétől 1986 márciusáig nem voltam állampolgár sehol. Furcsa volt. Csehszlovákiába is vízum kellett például.

A lányodnak már egészen természetes, hogy jöhet-mehet, ugye?

Igen. Hál' istennek nem kizárólag mi határozzuk meg azt, hogy milyenek lesznek a gyerekek.

Rólad sok helyütt olvasható, hogy a foglalkozásod: író, fotográfus.

A fotózás úgy kezdődött, hogy kaptam egy Pajtás fényképezőgépet. Apám az Új Életnél dolgozott, az egy kéthetente megjelenő képes újság, gyakran utazott vidékre, terepre, úgymond riportot írni, beszélgetni téeszelnökkel, öntödei munkásokkal. Sokszor elkísértem. Általában

hárman mentünk, apám, Haragos, a lap fotósa, meg én. Néztem, mit csinál, néha kezembe adta a fényképezőgépet, ott voltam vele a laborban, az Új Élet épületének a pincéjében volt a fotólabor, hengereltem a légbuborékokat a szárítóban a képekről. Utána nagy szünet. Valamikor a nyolcvanas évek második felében, azt hiszem, 1987-ben meghívták apámat Amerikába, hozott nekem onnan egy fényképezőgépet, a Pajtás után az volt az első rendes gépem.

A fotográfián belüli ágazatok közül te melyikbe tartozol? Vigyázz, fotós is van a teremben.

Tudom. Ez azért elég szerteágazó.

Az ember jobban érdekel, mint a tárgy?

Igen. Az emberábrázolás, mondjuk így. Fura dolog a fénykép, sokkal inkább függ a valóságtól, mint más művészetek.

Utoljára kiről készítettél portrét?

A kedvesemről. Tegnap. Tizenegy éve folyamatosan fényképezem, úgyhogy ez már-már létforma.

Tételezzük föl, hogy amíg csettintek, húsz év telik el. Újra itt ülünk. Már az is szép, ha itt ülünk, főleg én. Te egy fiatal siheder vagy. Azt fogom kérdezni: Bartis úr, kérem, húsz évvel ezelőtt teljesítettem egy kívánságát, sajnos szenilis vagyok, és nem emlékszem, mi volt az, emlékeztetne?

Tényleg teljesíted egy kívánságomat most?

Próbáljuk ki. Add elő!

És van rá húsz éved?

Ez a gyenge pontja az egésznek, de tételezzük föl, hogy van. Miért, látsz valamit rajtam, ami aggodalomra ad okot? Egészen jól érzem magam.

Akkor tessék: szívesen eltöltenék még egy esztendőt Berlinben. És tizenkilencet Budapesten olyan békességben, mint ezt a legutóbbi egyet Berlinben. Miklós, megegyeztünk, húsz éved van minderre.

2009

GERLÓCZY MÁRTON

Mozart volt minden idők legnagyobb csodagyereke, ő már négyévesen írt egy zeneművet, kis dalocskát, halandzsa szöveggel. Csodagyereknek lenni kettős helyzet. A csodafelnőttség jobb. Gerlóczy Márton csodakamaszként jelent meg a színen, első könyvét többek között Göncz Árpád és Jancsó Miklós ajánlotta forró szavakkal.

Ez sima hisztériakeltés. Kiadói trükk. Én csak egy lendületes, őszinte fiatalember voltam, és az ilyeneket általában nem szokták kiadni. Csodakamasz nem voltam.

Voltál.

Most pedig nem vagyok.

Rémes lehet ebben a korban.

Szörnyű! A Híradót szoktam nézni, pizsamában, így élek jelenleg.

Korán fekvő lettél, ezt akarod mondani? Életrajzod nagyon rövid.

Nincs.

Életed is rövid, de az életrajzod felháborítóan kurta. Kiadód mindössze annyit ír a honlapján: „Gerlóczy Márton 1981 augusztusában született." Miért nincs ott, hogy hányadikán?

Nem is tudom. Nem fontos. Különben 18-án. Az fontos, hogy nyáron születtem és nem télen. Azt szívtam először magamba, az augusztust. Szép hónap.

Attól vagy ilyen érett és megfontolt, mint a szőlő.

Nem, úgy csillogok, úgy fénylek.

Első regényed az Igazolt hiányzás. Megkérdezték tőled, hogy rányomtathatják Göncz és Jancsó dicsérő sorait?

Nem emlékszem. Arra emlékszem, hogy nekem örülnöm kellett, még ha nem is voltam benne biztos, hogy tényleg így gondolják.

Miért írnák, ha nem így gondolnák?

Talán meghatotta őket a korom. Ugye te sem gondolod komolyan, hogy Göncz Árpád alaposan végigolvasta, és átgondolta…

De. Valamelyest ismerem, ha ő ezt írta, akkor elolvasta, és ez a véleménye. Hogyan került hozzájuk a kézirat?

A kiadó gondos munkatársai juttatták el. Kérve a véleményüket. Valószínűleg jobb lett volna, ha nem teszik ezt. Rövid távú szempontból,

ha én annak örülnék, hogy három hónapig híres vagyok, akkor persze jó. Meg a kiadó szempontjából is, növeli az eladást. De gondolom, te is láttad, hogy ez nem tett jót a könyvnek.

Bonyolult. A tekintélyt parancsoló vélemények miatt sok olvasó megvette, ez a jó hír. A rossz hír pedig az, hogy professzionális irodalmárok és lehetséges riválisok, hogy úgy mondjam, összevonták a szemöldjüket. Tudod, választani kell, lehet, hogy az olvasók fontosabbak.

Na de milyen olvasók fontosak? Melyik? Nem ismerjük őket. Van, akinek tetszenek az ilyen dicséretek, van, akit taszítanak.

Jó, rendben van. Ez az olvasó – én – ezt annak idején megvette, elolvasta. Beszéljünk a regényről. Egy középiskolás fiatalember vallomásai, egyes szám első személyben. Elmeséli hányattatásait különböző oktatási intézményekben. Gyakorló atyaként ráismertem arra a gimnáziumra a leírásokból, ahová a lányom járt. Alaposan kifejted, hogy az az intézmény miért alkalmatlan arra, hogy normális embereket neveljen, sok igazságod van, ámbár a lányom egészen jól megúszta. Azok a tanárok, akiket én mint atya felismertem, biztosan nem örülnek, ha a rokonaik és a barátaik így szólnak: Olvastam egy regényben, hogy te egy hülye állat vagy.

Szándékosan nem törődtem ezzel, mindent úgy próbáltam megírni, ahogyan akkor gondoltam, tehát a gimnazista fejemmel, nem pedig a húszévessel, amelyikkel visszagondoltam azokra az évekre. Megesik, hogy azt hiszi az olvasó, hogy a véleményemet olvassa, amikor a hősöm nyolcéves, pedig az az ő akkori véleménye, legalábbis erre törekedtem. A könyv elején egy idiótával találkozunk, gyerekkorában, aki aztán kezd fölnőni. Lehetett volna természetesen elváltoztatnom ezeket a pedagógusokat… nem tettem. Nincs bűntudatom. Nem is nagyon emlékszem, ahogyan a színész felejti el a szöveget, ha már nem játssza a darabot, én sem tudom már pontosan fölidézni.

Különösen egy magyarirodalom-tanár járt rosszul.

Két magyarirodalom-tanár. Mindkettőt kirúgták már onnan.

Remélem, hogy nem a te könyved hatására, hanem…

[Néző] Részben.

Bocsánat, ön honnan tudja?

[Néző] Kollégája voltam ennek a bizonyos magyartanárnak, és szerintem jogos a kritika.

Ennél jobb visszaigazolást te nem kaphatsz. Itt ülünk egy vaktában toborzott közönséggel, és valaki neked ad igazat.

Ha eltekintünk attól a ténytől, hogy ő az anyám.

Az édesanyád??

Nem hívtam, nem tudom, hogy kerül ide.

Szinte haragszol, hogy itt van.

Majdnem, igen.

Fiatal írók haragszanak az anyjukra.

Nem, én őt nagyon szeretem, akkor is, amikor így beledumál, de miért dumál bele?

Végül is nem az ő műsora, igazad van. De nekem azért jólesett ezt hallani.

Nekem is.

Jó, akkor nyissunk új fejezetet. Ha jól értem, neked nincsen érettségi bizonyítványod.

Nincs.

Nem is hiányzik?

Nem. Mire mennék vele?

Nem tudom, de olyan íróval itt nem beszélgettem még, akinek ne lett volna. Egyet tudok a magyar irodalomból, Mándy Iván, ám ő a Horthy-korszakban bliccelte el.

Ha lenne, és úgy ülnék itt, mi volna a különbség?

Semmi. Bizonyos munkakörökhöz kérik.

Soha nem volt munkám. Legalábbis olyan. Szerintem nem is lesz.

Második könyved két érdekes formai megoldással lepi meg az olvasót. A lapok tetején egy kis vitorlás hajó halad előre, a regény végére átér. A remek borítón a fotó alatt egy aljnyomat, mely csak bizonyos szögben látható. Elmondod a közönségnek, hogy mi ez, vagy énrám marad a feladat?

A Gibraltári-szoros hajózási térképének egy részlete. A könyv elolvasása után érthető. Ezt nem én találtam ki, a borítót igen, de ezt nem.

Címe: A Szabadok Testvérisége. Tengeri kalandregény. Az a hír járja, hogy nem váltotta be a kiadó hozzá fűzött reményeit, ezúttal nem bontottak pezsgőt.

Nem szoktak. Én meg pezsgőt nem is iszom. Én azért tudtam előre, hogy ebben nagyjából hét-nyolcezer példány van, a hisztivel együtt.

Miután halálra dicsérted a borítót, el kell mondanom, hogy ezt a borítót egyedül én akartam, a kiadó ellenében.

Erőszakosan elérted.

Igen, ők egy kalózfejet tettek volna rá. Attól kezdve, hogy ellenálltam, úgy vettem észre, hogy kevésbé foglalkoztak ezzel a regénnyel. Szerintem nem kalandregény, inkább útikönyv. De kalandregényekről is szól.

Interjúdban olvastam, hogy lejártad a helyszíneket. A könyvötlet miatt, vagy fordítva?

Összefonódott az életemmel. Bizonyos helyszíneken jártam már, és volt, ahova a könyv miatt utaztam el. Csináltam egy útvonalat, ami a térképen látható, nehéz feladat volt mindenhová eljutni. Például Jamaicába.

Azt is mondtad ennek kapcsán: „Európát már unom." Tényleg?

Igen. Szeretek feketék közt lenni. De az igazsághoz tartozik, hogy már nem emlékszem pontosan, miért mondtam akkor, hogy unom Európát. Talán a kérdés miatt. De arra sem emlékszem.

A Bächer Iván nevű igen derék szerző írt rólad egy portrét a Népszabadságban, nagy megtiszteltetés. Őszerinte te mindig menekülsz. Így van ez? Ha igen, miért?

Hát, ha tehetem…

Na de ki elől menekülsz?

Gondolom, magam elől.

De magadat szoktad vinni, akárhová menekülsz, nem?

Igen, csakhogy ezeken a helyeken minden megkérdőjeleződik, mint például Kubában, Havannában. Az egész életed alapja megkérdőjeleződik. Mert én ott megszűnök létezni. Elég messze kell ahhoz mennem, hogy el tudjam engedni magam. Megfigyeltem, hogy ha elég messzire mentem, jóval mélyebbre láttam az álmaimban, még bőgtem is sokat az álmaimban, amit itt nem szoktam. Bőgtem, arra felébredtem, de közben tudtam, hogy mit álmodtam. Szóval, feltárult sok minden.

Vannak idősebb barátaid?

Csak idősebbek vannak. Veled egykorúak. Csak egy-két velem egykorú maradt a gimnáziumokból, mindegyikből egy.

Aki ennyi gimnáziumba járt, annak könnyű.

A többi nem messze lakik innen, az Újlipótvárosban, ezek az ötvenesek, akikkel összejárok.

Laktál ott?

Igen, az elmúlt húsz évben. Most költöztem ki.

Mondtad nekem még az irodában, hogy az Áprily-völgybe költöztél, Visegrád tájékán. Eddig nem hallottam arról, hogy Áprily Lajosról völgyet neveztek el. Írókról-költőkről nálunk nem szoktak. Rokonod volt.

Dédpapám.

És van szerepe abban, hogy te írni kezdtél?

Ezt a kérdést nehéz kikerülni, mindig azt mondom, hogy nincs, de ha belegondolok, amikor először leültem egy íróasztalhoz, az ott történt, a völgyben, a házban, ahol most is élek, vagy inkább megint.

Van Áprily Lajos-emlékpolc?

Most generációváltás történt, a nagyszülők halála után a mi generációnk vette át a terepet, és kialakítjuk valahogyan magunknak. Az egész ház valamelyest őrá emlékeztet, bizonyos tárgyak ugyanott maradnak. De az a helyzet, hogy nem csak az ő oltára, hanem a nagypapáé és a nagymamáé is.

Őket hogy hívták?

Mészáros Dezső és Jékely Márta.

Még Jékely is.

Az ugyanaz. Áprily Jékely Lajosként született, és az összes környező házban élő rokon is Jékely.

Az ismert Jékely nevű szerző családja ez.

Jékely Zoltán a Lajos fia. Ahogyan a Márta is a lánya. De ne menjünk bele az egész családfába, sokszor én sem igazodom el benne.

Rendben. Idézet tőled: „A bátyámmal utaztunk le a faluba, mindjárt megérkezik az egyik házhoz, ahol két disznó egész évi pesztrálásának költségeit fizeti ki." Ez igaz? Szoktatok befizetni két disznóra?

Most készültek el. De nem fogjuk csinálni, mert meggyűlt velük a bajunk az idén. Már nem éri meg. Lemenni Visegrádról, fölhozni, forgatni mindennap a páclében…

„A nővéremék Acapulcóban heverik ki és ünneplik meg egy nyomasztó kapcsolat végét, a húgom az olasz nyelvvizsgájára készül, anyám kortárs festők képeit árulja egy belvárosi galériában, apám ötödször válik, tegnap olvastam kitűnő cikkét XII. Pius pápa és a holokauszt címmel." Ez mind igaz?

Igen.

Milyen vidám környezetben élsz te. Dolgozol egy új könyvön. Címe: A csemegepultos naplója. Kértem, hogy hadd olvassak bele, átküldtél három pici részletet. Az egyikben két elhatározást tesz a főhős, egyes szám első személyben: „Egyedülálló lesz, mert azok sokat kufircolhatnak, valamint csemegepultos is lesz, mert a piac az élet szinonimája, a csemegepultosok élnek.” Tényleg így gondolod? A csemegepultos az élet császára?

Igen. Tegnap is fejbe lőtte magát egy gazdag ember, mert túl sok pénze volt. Viccelek persze. Azért mentem csemegepultosnak, mert évek óta ültem a szobában, nem történt semmi. Gondoltam rá, hogy élményeket gyűjtök a könyvhöz, ugyanakkor nagy szeretettel éltem a csemegepultos mindennapjait. De már egy éve abbahagytam. Két külön pultban dolgoztam, az egyikből hagyományos füstölt termékeket árultam, a másikból pedig lókészítményeket.

Veszik Magyarországon a lóhúst?

Majd adok egyet a könyvemből, leírtam a lóhús makacs barátait, és azokat is, akik semmi pénzért meg nem ennék.

Mi volt a helyzet a másik elhatározásoddal, mint egyedülálló csemegepultos férfi?

Éltem a huszonévesek felhőtlen módján, kalandokba bocsátkoztam, sokszor azért mentem bele, hogy aztán majd megírhassam, mint hamarosan olvasható lesz.

Ez nagyon jó mentség fiatal férfiaknak, jegyezzék meg! Kell a regényhez.

De tényleg! Én tudom pontosan, hogy rengetegszer hazamentem volna, de…

Hoztál egy súlyos áldozatot az irodalom oltárán.

Egyébként tényleg így van.

Mi a megjelenés határideje?

Szerintem a könyvfesztivál.

Tehát április. Április Lajos. Lazulj el egy kicsit, próbáld elképzelni, hogy már könyvfesztivál van, kapható a regény. Mi a legrosszabb, ami történhet?

Mondjuk az, hogy a hatodik oldal az első oldalon van.

Mi a legjobb, ami történhet?

A legjobb az, ha a könyv esetleg jó. Persze, már tudom, ha dicsérnek, azt nem kell komolyan venni, ha szidnak, azt sem, ha utálnak vagy

imádnak, azt sem.

Mit kell komolyan venni, te drága ember?!

A munkát.

És magadat?

Azt nem.

Van valami homályos elképzelésed, hogy mibe fogsz ezután?

Homályos van. Elképzelés van, kedv nincs. Talán kis környezetváltozásra van szükségem. Unom Európát…

Azt kívánom neked, hogy találd meg azt a szigetet vagy országot, ahol kicsit boldogabb leszel. Vagy mégiscsak fedezd fel Európában azt az izgalmat, amit nyújthat. Melyiknek örülnél jobban?

Mindkettő kell nekem.

Mohó fiatal szerző. Akkor e kettőt kívánom.

Köszönöm.

TAKÁCS ZSUZSA

A vers az otthonom

Külföldi ismerőseim visszatérő megállapítása, hogy ilyen rosszkedvű várost még sosem láttak. Az utcán mindenki lefelé biggyedő pofával közlekedik. Szerinted miért vagyunk ilyen csüggedtek?

Azt hiszem, indokolják a körülmények, Budapesten élni nem olyan nagyon jó, mint amikor még tiszta volt, mondjuk a múlt század elején, amire én nem emlékszem, akármilyen idős vagyok. Voltak fényesebb napjai az országnak, és Budapestnek is. Mondok egy példát, én a Gellért uszodába szoktam járni, és örömmel vettem, hogy fölújítják. Amikor újra kinyitott, döbbenten láttam, hogy eltűntek a vízköpők. Betartva a hivatalos eljárást, írtam egy levelet a Fürdőigazgatóságnak, szeretném megkérdezni, mi történt. Kaptam választ nagyon hamar: nem szándékoznak visszatenni. Igazán szép szecessziós vízköpők voltak. Azt írták, nem helyezik vissza, mert nem képviselnek iparművészeti értéket. A helyükre betettek valamiket, mintha műanyagból volnának, máris befogta őket a vízkő, semmit nem ábrázolnak. Tehát csúnyább a fürdő, mint előtte.

Vajon melyik fürdőigazgató otthonát ékesíti a vízköpő? Kérdezem én, a léha prózaíró.

Pontosan erről van szó. Nagyon sokat leveleztem ebben az ügyben, Ráday Mihálynak is írtam, senki nem tudott segíteni.

Értem. De interjúid alapján úgy érzem, azért te mégis az optimizmusra szavazol. „Nézzünk bizakodva a jövőbe”, ahogyan Örkény írta egy helyütt.

Hejehuja. Igen. Azért váltják egymást a generációk, hogy az újabbak bizakodjanak. Van három unokám, nekik nem mondhatom, hogy nem érdemes.

Nem bizony. Térjünk a tőlem már megszokott és talán kicsit unalmas témakörre: egy bizonyos november 23-án születtél.

Ez nekem nagyon jó érzés, ugyanis tudom, a Nyilas – a Sagittarius, hogy latinul mondjam – jegyében sok nagyszerű költő született, Pilinszky például, Füst Milán, Ady, Rilke. Úgy hiszem, hozzájuk hasonlóan én is eléggé kalandor vagyok, bizonyos értelemben.

Komolyan? Nem látszik rajtad.

Egy történettel ábrázolom, amit még soha nem mondtam el sehol. Voltam egyszer Füreden, zöldséget vásároltam, rendkívül kellemetlen és udvariatlan volt az eladó, ránéztem, és magamat is meglepve azt mondtam: Nem szeretném önt a rendelőmben viszontlátni. Erre az illető hölgy zavarba jött: Ön az új doktornő? Jaj, ha tudtam volna!

És jött a rendelődbe?

Nem, azóta máshoz jár.

Mit mondtál volna, milyen orvos vagy, ha tovább kérdez? Ideg- és elme?

Nem, inkább azt, hogy családi orvos, fenyegetőbb, mint az ideg- és elme.

Nyilasok általában vonzódnak az elvont dolgokhoz.

Én is.

Akkor nem kerülgetem: vallásos vagy?

Ezt az ember sosem állíthatja százszázalékos biztonsággal, mert mindig van szabály, ami alól kivonja magát, én úgy tartom, hívő vagyok.

Jársz templomba?

Járok, igen.

Szerinted a hit és a költészet összefügg valamennyire?

Én azt hiszem, mindenfajta hit hasonlít az istenhitre. A költészet művelőinek feltétlenül hinniük kell valamiben. Az a leggyanúsabb, ha valaki istentagadó, költő létére. Azt hiszem, olykor-olykor az ateistát is megkísérti a hit.

Tudod-e, hogy ez a bizonyos november 23. milyen napra esett?

Igen, szerdára, elmondta a mamám. Volt egy félelmetes gyerekkori élményem, az ötvenes években, kaptunk külföldről csomagokat, érkezett egy falvédő, amelyen néhány mondatban összegezték, hogy a születés napjától függően miként alakul egy gyerek sorsa. Azt írták: Wednesday's child has far to go! Én ezt akkor úgy értelmeztem, hogy messze-messze földre szakad majd a gyermek az otthonától. Nem tudtam, hogy a kifejezés azt jelenti, hogy: magasra jut, nagy jövő áll előtte. Egyébként sokat és sokszor utaztam már csak az állásomból következően is. Gondolataimban is elég messzire mentem.

Az életrajzodban olvastam, hogy 1963–64-ben nyelvi lektor voltál a Havannai Egyetemen. Azt mondtad, azért vagyunk mi csüggedtek, mert rosszak a körülményeink. Na, Havannában még rosszabbak a körülmények, ehhez képest mindenki mosolyogva jön-megy, s ha lehet, szambázik.

Ez így van. Minden viszonyítás kérdése. Nálunk az emberek most úgy érzik, jobb világ volt a Kádár-korszakban. Egy évet töltöttem Kubában, az ottaniak állandóan jókedvűek, és a tánc valóban beszélt nyelvük, a spanyolon kívül. A kubai a legérthetetlenebb spanyol változat. A kolumbiai és a mexikói a legszebb.

Milyen az argentin?

Olaszos.

Érdekes. Hogyan keveredtél Kubába?

Spanyol szakos voltam, és a minisztérium meghirdetett egy állást, két személynek, vagyis egy spanyolos házaspárnak, és azt hiszem, hogy Magyarországon mi voltunk az egyetlen ilyen házaspár. 1962-ben mentünk ki, Lengyel Péterrel. Akkor még nem voltak gyerekek. Először a Havanna Librében laktunk, az a Havanna Hilton. Medence van a második emeleten, és a pincérek tálcával sétálnak a medence körül, kínálják innivalóval az úszókat, hihetetlen volt. Ott a Csendes- és az Atlanti-óceán találkozása, gyönyörű természeti környezet. Ha kiléptünk az utcára, bántó szegénységet láttunk. Volt lehetőségünk, hogy valami diplomataellátótól kapjunk hetenként kosztot, megrendelésre. Csúnya áskálódás kezdődött ellenünk a magyar kolónia részéről, hogy fiatalok vagyunk, és ilyen jó viszonyok között élünk, úgyhogy kitettek minket egy panziószerű rémes helyre, ahol már nem kaptunk naponta tejet. De rengeteget tanultam. Most

a fiatalok kimehetnek akárhova, nekem jót tett, hogy időlegesen itt hagyhattam egy ilyen zárt országot és családot, láthattam a világ színességét, levetkőzhettem sok előítéletet.

Milyen előítéletekre gondolsz?

Faji előítéleteim nem voltak, de itt Magyarországon sosem láttunk feketéket. Azért Kubában is inkább feketék házasodnak feketékkel, és fehérek fehérekkel. Sok tanítványunk volt, akik magyarul tanultak, hogy idejöjjenek, és szakmát tanulhassanak, viszont a kubai titkosszolgálat olyan előrelátó volt, hogy akik magyarul tanultak, azokat Csehszlovákiába küldték, hozzánk meg azok jöttek, akik románul vagy albánul tanultak.

Ebben mi volt a ráció?

Hogy ne érintkezzenek az itteni lakossággal. Egyszer megszólítottam nagy nosztalgiával egy kubai lányt, borzasztóan elzárkózó volt, hamarosan ott is termett egy másik lány, és hallgatta, miről van szó. Kubában be is soroztak minket az invázió idején, mert angolt tanultunk egy nyelviskolában. Kijöttek oda, az angol csoportokba, lezárták az ajtót, mindenki vegye elő az igazolványát, sorozás lesz. Aki angolul tanult, azt behívták egy időre.

Katonának?

Igen, Amerika ellen. Szerencsére nem kellett bevonulnunk, mert külföldi állampolgárok vagyunk.

Első köteted a Némajáték. A fotón fiatal, borzas lány, nem néz a kamerába.

Az öcsém csinálta, aki nálam nyolc évvel fiatalabb. Valamilyen kapualjban vett le. Én választottam ezt a képet. Úgyhogy nem szándékos, hogy másfelé nézek. Most itt azért nem nézek a kamerába, mert bevérzett a bal szemem, nem tudom, miért. Elnézést kérek a közönségtől.

Szerintem mindannyian örülünk, hogy itt vagy. Visszatérek a fotódra. Tudjuk, hogy a kiadók akkor nem úgy működtek, mint ma, amikor a legnagyobb magyar szépirodalmi kiadónál dolgoznak legföljebb négyen vagy öten. Voltak kézirat-előkészítők, műszaki szerkesztők, képszerkesztők, és csodálom, hogy elfogadták ezt a képet. Azt szerették, ha a szerző a megfelelő pozitív arckifejezéssel néz ránk a borítón.

Ezt én nem is tudtam.

Nem is foglalkoztál vele.

Nem, és ők is azt mondták, hogy jó. Talán megtakarították a fotós tiszteletdíját.

Nagyon boldog lány nem néz ott a kamerába, igaz?

Biztosan. Egy fiatal nő gyakran boldog.

Bár mindig azt írták rólad, már akkor is, hogy te csak szomorú verseket írsz, mint boldog fiatal nő.

Igen, volt egy téveszmém. Én egészen furcsa versvilágban nevelkedtem, ugye az ötvenes évek költészete nem volt azért valódi költészet. Amit otthonról hoztam, azok viszont a szüleim iskoláskönyveiből származó szentimentális, szomorú versek voltak. Énnekem az sejlett költészetnek. Meg biztosan tudtam azért, hogy néhány alapvető dolog nem stimmel az országban. Már jóval 1957 után voltunk, lehetett tudni, hogy itt nem olyan vidámak a viszonyok, mint hinnénk, csak erős korlátok között beszélhettünk, egy-egy kijelentésnek volt kockázata. Biztosan átéreztem az országos letörtséget.

Tizennégy köteted jelent meg. Főleg verseskötetek, de azért próza és esszé is. Viszont eredetileg orvos akartál lenni, ami az elmesélt történeted fényében vicces.

Hát igen, a nosztalgia szólhatott belőlem.

De nem lehettél orvos, mert édesapád nem kívánt elemnek számított a szocializmusban.

Igen, épp akkor ült, amikor felvételiztem, 1957-ben. A Széchényi Könyvtár munkástanácsának az elnöke volt a forradalom alatt. Az orvosi karra felvételiztem, de valaki följelentett.

Ilyen jó voltál a reál tárgyakból?

Nem voltam olyan jó. Egy alkalommal magatartásból négyest adtak, mert leveleztünk egy barátnőmmel, és nem akartam, hogy a tanárnő elolvassa, éppen róla írtam, hogy ő hülye, ezért megettem a levelet, és abban az évben fizikából is négyest adtak, meg magatartásból is. Annyira azért tudtam, hogy fölvételizzem. Hárman voltunk testvérek, két lány és egy fiú, édesapám nagyon boldog volt a fiával, aki a háború után született, szerettem volna a figyelmét magamon tartani, emiatt kifejezetten jól tanultam sokáig.

A sikeres felvételi elég lett volna, hogy a figyelmét magadon tartsd?

Még így is elértem, hogy nem lettem orvos.

Tegyük föl, hogy fölvesznek, szerinted milyen orvos lettél volna, melyik szak?

Én azt hiszem, nagyon empatikus lettem volna, tehát jó diagnoszta, nem olyan, aki manuálisan gyógyít, inkább szívből.

Mentél a bölcsészkarra, de párhuzamosan valahogyan a színművészetire is jártál.

Egy évig, vendéghallgatóként, nem színész, hanem dramaturg szakra.

Voltak ismert osztálytársaid?

Molnár Gál Péter lett a legismertebb. Aki meg is jegyezte, ilyet még nem látott, egész évben egy szót sem szóltam. Ez túlzás, de valóban, meg voltam illetődve. Néha tudtam a választ, de nem mertem mondani. Inkább szemlélődtem, úgyse vagyok rendes hallgató, csak vendég. Sokat tanultam. A bölcsészkaron is vendéghallgató voltam.

Hogyan lehet valaki két helyen is vendéghallgató?

1957-ben lehetett. Aztán rendes hallgató lettem a bölcsészkaron, spanyol–olasz–magyar szakon. Kubában magyart is tanítottam, és olyan szuggesztív lehettem a raccsolással, hogy volt egy hallgatóm, aki csak raccsolva akart beszélni magyarul. A többi hallgató mondta neki: Zsuzsa szerint nem így kell, csak ő nem tudja! De az a hallgató rázta a fejét, márpedig ő úgy fog beszélni, mint a tanárnő.

1964-től 2000-ig a budapesti közgázon tanítottál, de nem csak nyelvet, hanem diplomáciatörténetet és társadalmi ismereteket, ez érdekes.

Spanyolul.

Pláne. Honnan tudtad a diplomáciatörténetet és a társadalmi ismereteket, akármik is legyenek azok?

Megtanultam. Eleinte, amikor bekerültem, akkor olaszt, angolt és spanyolt kellett tanítani, angolul alig tudtam, de a diákok még kevesebbet tudtak. Később csak a spanyol maradt, azon belül viszont szakosodni kellett, a diplomáciatörténetet jónak találtam, a történelmet mindig szerettem, érdekelt a magyar diplomácia, a spanyol még inkább.

Miért hagytad abba?

Azért, mert megszűnt ez a szak. Banki szövegeket kellett volna tanítanom. Két évet megcsináltam úgy, hogy a hallgatóimtól kérdeztem, hogy adott kifejezés valóban azt jelenti-e, amit én gondolok. Ez így nem az igazi. Aztán megszüntették a tanszéket, és a szakomat is, nagy lélegzettel fölmondtam, és átmentem szabadúszóba. Verset lehet úgy írni, hogy az

ember közben valamilyen szakmában dolgozik, műfordítani is lehet, de ilyen intenzitással nem lehet az irodalomban élni, ahogyan most én.

Mindenféle kitüntetést kaptál, elegendő a Kossuth-díjat említeni, az utolsó könyved egyikére rá is tettek udvariasan egy ezt hirdető papírszalagot.

Haskötő, úgy hívják.

Tényleg? Szellemes. De a legérdekesebb kitüntetésed a Spanyol Királyság Érdemkeresztje, polgári tagozat, 1997-ben vehetted át. Mivel vontad magadra a spanyol király figyelmét?

Hát még ha hozzáfűzném, hogy ha kicsit előbb adják, akkor kapok mellé Latin-Amerikában földet, mert ez régebben vele járt. Sajnos, mióta a gyarmatok fölszabadultak, nincs erre lehetőség.

Istenem, de kár! Volna egy földecskéd Argentínában.

Farmer lehetnék a pampákon, pampás lennék.

Így is pompás vagy!

A tanszéki munkáért kaptam egyébként. Tanszékvezető voltam tíz évig, ez volt az első ilyen tanszék a közgazdaságin, és az utolsó is egyben.

A spanyol király honnan értesült róla?

A követségétől. Ez már diplomáciatörténet. Nagyon szép kitüntetés. Csillag, elágazik, és csillog-villog.

Kitűzted valaha?

Nem.

Sejtettem. Pedig valamelyik spanyol követségi fogadáson megjelenhetnél vele, ha egyáltalán eljárnál.

Igen, ha eljárnék.

Említetted, hogy Lengyel Péterrel voltál Kubában, és később gyerekeitek lettek. Amikor összekötöttétek a sorsotokat, szó esett-e arról, hogy gyerekeitek lesznek?

Nem. Huszonkét éves voltam, és nem hittem, hogy a gyerek ennyire fontos. Úgy gondoltam, író leszek, arra összpontosítottam. Aztán hirtelen huszonnyolc-huszonkilenc éves koromban elfogott a mérhetetlen vágyakozás, hogy gyerekem legyen, és meg is születtek. A kiváltó ok az volt, hogy megláttam két pár gyerekpapucsot egy ismerősnél az ajtó elé kitéve.

Péter hogyan állt a kérdéshez?

Azt hiszem, rám bízta. Illetve tudom.

A pénzkeresetet is?

Mondjuk én állásban voltam, valóban. Más a nő helyzete, tudtam, hogy az én fiatal életem bizonyos értelemben véget ér ezzel, de olyan mértékű élmény vagy többlet vagy csoda a gyerek, hogy teljesen másodlagossá vált a személyem. Azt hiszem, a legaltruistább a gyerekek vonatkozásában vagyok.

Két lányod van, ugye?

Két lányom van, igen. A nagyobbik színházi ember, dramaturg, éjszaka él és nappal dolgozik. A kisebbik angol–magyar szakos tanár, őneki három gyereke van.

Egy ideje a Magvető a kiadód.

Voltam a Szépirodalminál és a régi Magvetőnél is. Aztán a Jelenkornál, amikor fölhívott Réz Pál, hogy a Szépirodalmi meg fog szűnni. Rakovszky Zsuzsának volt éppen akkor egy könyve a Jelenkornál. Fölhívtam, hogy mit csináljak, engem nem keresett a Jelenkor, azt mondta, őt sem keresték, hanem ő szólt. Telefonáltam Csordás Gábornak, és átvittem oda a *Viszonyok könnye* című kötetemet, amelyik talán a legsikeresebb lett.

Most újra magvetős szerző vagy.

Az nagyon jó, igen.

De: Jaj a győztesnek!, esszék, kiadta a Vigilia. Miért?

A Vigiliának van egy kitűnő sorozata. Abban jelent meg például Balassa Péter, Visky András, Borbély Szilárd, Beney Zsuzsa.

Morcsányi Géza, a Magvető igazgatója nem tiltakozott: Te az én szerzőm vagy, mit keresel a Vigiliánál?

Egyáltalán nem. Írtam könyvelemzéseket és esszéket a Vigilia folyóiratba. Egy Bende József nevű fiatal szerkesztő hívott föl, hogy szeretne csinálni egy kötetet nekem. Tudtam, hogy Beney Zsuzsa hasonló kötetét úgy csinálta meg, hogy a Zsuzsa már nem is vehette kézbe a kötetet, ő úgy beszélt erről a fiatal szerkesztőről, mint egy csodálatos emberről, aki nagyszerűen összeszedte az írásait, elrendezte ciklusokba, és csak jelentkezett nála a kész anyaggal. Egyébként lesz zárásként a sorozatban Kertész Imrének is egy esszékötete, aki aztán abszolút magvetős szerző. A Vigilia koncepciója az, hogy derüljön ki, ismertebb szerzők mit gondolnak a transzcendenciáról, a hitről, az erkölcsről, az etikáról.

Ez világos, de ha én könyvkiadó igazgatója volnék, és Takács Zsuzsa a szerzőm, azt szeretném, ha minden munkája nálam jönne.

Hát, meg se kérdeztem.

Akkor honnan tudod, hogy nem haragudott?

Onnan, hogy megköszönte a példányt, amit küldtem. És a következő kötetem is kiadja a Magvető.

Egy fülszövegben azt írod: „Ha a nyomda elküldi a levonatot, mintha szívességből javítanám ki egy immár örökké távol lévő ismerős kéziratát.” Ez máig is így van?

Nem. Azelőtt ha leadta az ember a kötetet, akkor még ültek rajta egy évig, és egy újabb év telt el, amíg elkezdték nyomtatni. Ezalatt szinte félkötetnyi versem készült el, tehát valóban meglepetéssel láttam, hogy miket írtam előtte, enyhe túlzással a szövegek már leváltak rólam. Ha valaki lead egy kötetet, lezár egy korszakot. Az ember szembesül azzal, hogy kiadta a kezéből, és hogy most épp olyan, mint a megszedett fa, nincsenek gyümölcsei.

Sok szerelmes verset írtál. Épp ma olvastam egy könyvben, hogy a szerelem orvoslásának igen komoly hagyományai vannak, már a hatodik században működtek szerelmi orvosok, arra szakosodtak. Tudod, hogyan gyógyították a szerelmi csalódást? Megijesztették a pácienst. Mit szólsz ehhez?

Hát, nem tudom. Emlékszem egy beszélgetésre, valamelyik divatos újságírónő kérdezte Kertész Imrét. Még a Nobel-díj előtt. Azt mondta neki: Magának sok baja volt az édesapjával, meg az édesanyjával is, nem gondolt arra, hogy analizáltatnia kéne magát? Kertész Imre kétségbeesetten azt felelte: Asszonyom, akkor nem írtam volna könyvet. Ilyen alapon az is jó, ha a szerelem boldogtalan, akkor boldogtalan versek születnek belőle. Ha pedig boldog, akkor boldogok.

Arra nem gondoltál még, hogy írj egy regényt? Mostanában a költők szoktak.

Azt hiszem, hogy én nem tudnék regényt írni. Verseskötetet jól szerkesztek, és talán novelláskötetet is, de a regény nagyon nagy vállalkozás, el se tudom elképzelni, minek kéne történnie, hogy regényt írjak. A vers az otthonom.

Otthonról jut eszembe: nagymama vagy. Mennyire kényezteted el az unokáidat?

Azt hiszem, nagyon.

Mit mond a lányod?

Elfogadja. Sokat vagyok velük, mind a hármat százszázalékosan szeretem, aki éppen az ölemben ül, azt szeretem a legjobban. Sokat tanulok tőlük, például a középső a múltkor azt mondta: A hittantanár Laci bácsi az Istenről mindent tud, de az ördögről semmit. Ez nekem borzasztóan tetszett.

KISS JUDIT ÁGNES

Fogalmad sincs, mit hagysz ki

Műveid alapján úgy tetszik, te a magánélet túlképzett szakembere vagy. Egyetértesz-e azzal, hogy a mai nők a kiválasztott férfit sokszor két lábon járó pénztárcává teszik?

Nem. Az én köreimben ez nem jellemző.

Mert arrafelé a férfiak nem keresnek eleget?

Lehet, hogy az én ismerőseim között olyan nők vannak, akik nem annyira az anyagi érdekek szerint választják a férfiakat. Állítólag evolúciós szükségszerűség, hogy a nő olyan férfit keres, aki az utódoknak biztonságot tud adni, amit a mai társadalomra úgy lehet lefordítani, hogy jó sok pénze van.

Most ugyanazt mondod, amit én, csak választékosabb szavakkal.

Igen, ezt olvastam, mégsem ezt tapasztalom a saját köreimben, magamnál végképp nem, én a pénzes férfiakat nagy ívben kerülöm, mert pénzszaguk van.

Ne beszélj! Itt ül a teremben vagy negyven férfi, ha gondolod…

Szagoljam őket körbe?

Inkább ne. De ha megtennéd, rögtön tudnád, kinek van pénze?

Nem. Csak egyszer fordult elő, hogy egy nagyon művelt, nagyon csinos, nagyon értelmes fiatalemberben valami zavart. Hamar rájöttem: az a bajom, hogy annyira más anyagi szinten él, mint én, amitől az értékrendje is megváltozott. Egyetlenegyszer voltam olyan kapcsolatban, amelyben a másik félnek sokkal több pénze volt, annyit pókerezett el egy este, mint az én havi ösztöndíjam, és nagyon bántott ez a másfajta gondolkodás.

De ha sokat ül pókerasztalnál, hamar leküzdi magát hozzád, talán csak várnod kellett volna egy kicsit.

Más miatt ment szét a kapcsolat. Mint a magánélet szakembere, ebbe nem megyek bele. El kell ismernem, sok férfitól, sőt fiatal fiútól, volt tanítványaimtól is hallottam már, hogy a nők csak a pénzre hajtanak. Annyira fájdalmas tapasztalatokat szerzett sok férfi, hogy a végén tényleg erre a végkövetkeztetésre jutnak? Ez nagyon bánt. De mindenfajta általánosítás szükségszerű, ugyanakkor hibás is.

Emancipatív párbeszédünket zárjuk egy egyszerű kísérlettel. Tételezzük föl, hogy mi soha nem találkoztunk, ellenben most itt összeismerkedünk, és elhívlak vacsorázni. A végén ellentmondást nem tűrőn kifizetem a számlát. Elfogadod?

Talán igen, de nem várom el, nem veszem természetesnek. Előzőleg mindig érdeklődöm, hogy meghívás, vagy felezünk, vagy mennyivel jövök? Nagyon remélem, hogy azok a férfiak, akik eddig meghívtak vacsorázni, most nem mondják, hogy hazudik.

Tegyük fel, hogy jól összeismerkedünk, hazakísérlek, más persze nem történik, mert illemtudók vagyunk, aztán megint elhívlak vacsorázni. Másodszor is én fizetek. Akkor is megkérdezed?

Igen.

Ahányszor meghívlak, mindig?

Igen. Bár nemrégiben találkoztam egy volt tanítványommal, bennem ugye az van, hogy ő a gyerek, én hívom meg. De amikor kiderült, hogy filmszínészkedik, szinkronizál, három-négyszer annyit keres, mint én, akkor hátradőltem: Te hívsz meg! Bólintott, hogy magától értetődik, persze.

Szerinted nekem pénzszagom van?

Messze vagy.

Most nem megyek közelebb. De ha meghívok akárkit, belső kényszert érzek, hogy mindig én fizessek. Mi a véleményed?

Lehet valamiféle kompetenciaérzet, ha tudsz fizetni, uralod a helyzetet, erős vagy. Szerepet játszhat a társadalmi előítélet is, hogy a férfierőhöz hozzátartozik a régi magyar értelemben vett tehetség, vagyis a tehetősség.

Hölgyeim és uraim, irodalmi esten vagyunk, a látszat dacára. A főszereplő Kiss Judit Ágnes. Tudok mondani kapásból négy másik Kisst a szépirodalomból, Kiss Anna, Kiss Benedek, Kiss Dénes, Kiss Irén.

Folytassam? Kiss Ottó, Kiss László. Én Kiss Judit Ágnesként vagyok anyakönyvezve, az anyukám azt állítja, hogy ez az ő ötlete volt, gondosan előállítva az adóniszi kólont: tá-ti-ti-tá-tá, de az Ágnest csak érettségi után kezdtem el használni egy nagy lélegzetvétellel. Emlékszem, akkor még az aláírásomban a Judit után volt egy nagyobb szünet, mintha gondolkoznék. Azt hiszem, felnőtté válásom elfogadása volt, hogy mind a két keresztnevem használatba vettem. Juditnak jóval többen hívnak, de most már egy csomóan Ágneseznek vagy Ágiznak, mindegyikre hallgatok.

Hallottam, költő kolléganőid úgy hívtak: Juca.

Igen, ez az a családi becenév, amit én soha senkinek nem árulok el, következésképp mindenhol elterjed.

Nem szereted?

De, nagyon szeretem, csak ez egy intim becenév, téged is becézgettek már úgy, amit itt nagy nyilvánosság előtt nem szívesen ismételnél meg, és én sem fogom. Ha elkezdtem valahol tanítani, volt ott ötszáz gyerek és ötven tanár, elvben senki nem tudhatta az én kis családi becenevemet, de egy éven belül elterjedt. Aki egyszer meghallja, többé nem hív Juditnak. Egy Judit komoly, magas, vékony, hosszú fekete hajjal.

És egy Ágnes?

Rövid, szőke, göndör haj, világoskék szem. Kicsit molett, és vigyorog.

Meg sem merem kérdezni, hogy egy Miklós milyen.

Magas, fekete, szakállas.

Én Tibor vagyok.

Gyanítottam.

Na jó. Honlapodról megtudhatunk ezt-azt a költészetedről, de az életedről keveset. Azt sem, hogy pontosan mikor születtél.

1973. május 11. Egyszerű hanyagság, ha nincs ott a hónap meg a nap, igazán nem titok.

Kevés olyan szerzőtársat ismerek, akinek a felfedezéséért ökölpárbajt vívnak bizonyos emberek. Úgy tudom, négyen gondolják, hogy ők fedeztek fel téged.

Én azt szeretném, ha heten volnának, és vetekednének. Mint Homérosz szülőhelyéért vagy szülővárosáért, ha jól tudom, hét település küzd érte.

Hol közöltek először?

Egyszerre a Magyar Napló és a Mozgó Világ, ráadásul egy adminisztratív bénázás folytán ugyanazt a verset. Kaptam érte hideget-

meleget, hogy ilyet nem lehet csinálni. Teljesen igazuk volt, ugyanazt a verset küldtem el tíz folyóirathoz, mert nem gondoltam, hogy bármelyik le fogja közölni. Azt hittem, a szerző megkapja a vállveregetést, és utána hosszú hónapokig lehet küldözgetni újabbakat. Eleve tíz évvel később indultam, mint a nemzedéktársaim. Várady Szabolcs huszonegy éves koromban ízekre szedte egy pofátlanul megírt szonettkoszorúmat, elmondta sorról sorra, hogy miért rossz, aztán hozzáfűzte, hogy ilyen formaérzékkel és lendülettel leszel te még jó költő. Tíz évig ápolgattam magamban, hogy Szabolcs nem tévedhetett, majd egyszer, hátha. A kilencvenes évek közepén, amikor el kellett volna indulnom huszonévesen, sokkal tárgyiasabb, intellektuálisabb, hűvösebb líra volt divatban, mint az én nagylöttyös érzelmes verseim. Lehet, hogy tényleg nem maradtam volna állva akkor. Én az első pillanattól bíztam a szerkesztőkben, még most is bízom bennük.

De mi van az olvasókkal?

Bennük is bízom, nagyon jólesik, ha szeretik, amit írok.

Mi történik, ha az olvasóknak tetszik, de a kritikusok azt mondják, hogy szörnyű? És mi történik, ha fordítva?

Valószínűleg egészen más egy finnyás, kicsit elitista szakmai ízlés, mint a nagyközönség ízlése. Szálinger Balázs nyilatkozta, hogy ő először olyan visszajelzéseket kapott, hogy még most hagyja abba, amíg nem késő. Ma már, kicsit megerősödve, azt mondom: nekem az a legfontosabb, hogy meg tudtam-e közelíteni azt, amit le akartam írni.

A regényedről azt írta egy kritika, hogy hamis hangon szólalsz meg. Ha érdekel a véleményem, egyáltalán nem szólalsz meg hamis hangon. Vagy én vagyok a hülye, vagy a kritikus.

Én annak a kritikusnak megírtam, hogy: Maga egy marha!

Válaszolt?

Igen, összevesztünk. Aztán kibékültünk, mondtam neki: az egész regény nem ér annyit, hogy én vele összevesszek, mert egyébként nagyon örülök, hogy foglalkozik velem. Pedig nagyon rosszulesett, amikor elolvastam, ráadásul egy ismeretlen olvasó küldte el a linket, hogy nézzem már meg, mit írnak rólam. Akkor azt hittem, lábbal előre visznek ki, nem élem túl. Egy tanárom mondta nekem, az a te bajod, hogy nem vagy elég ütésálló. Teljesen igaza volt. Én próbálok ütésálló lenni, de azóta sem megy. Például Várady Szabolcs annyira tudja, hogy mimóza vagyok, hogy úgy közli a

rossz híreket, hogy becsomagolja két jó közé. Ha valaki rosszat írt rólam, azt nemegyszer úgy hozta tudtomra, hogy leírta, hallott engem dicsérni, ezt húsz sorban, két sorban, pedig: Ennek nem fogsz örülni, de… A végére megint valami nagyon biztatót tett. Így már két nap alatt magamhoz térek.

Regényed, A keresztanya, egy bizonyos lap pályázatán első lett. Felkérésre írtad. Tervezel további prózai műveket?

Lehet, de nekem azért a vers az anyanyelvem, és a prózáim is valamelyest versmondatokban szólnak. Szeretek rímelni, nem tudom, hogy le akarom-e vetkőzni ezt. Olyan szándék nincs bennem, hogy na, akkor rímeljen már egy kicsit ez a büdös próza is. De akkor érzem jónak a mondatot, ha olyan, hogy ha nagyon akarnám, verssé is tudnám tördelni.

Két verseskötetet publikáltál, az elsőnek az a címe: Irgalmasvérnő. Elterjedt a városban, van egy remek fiatal pornográf költőnő, el kell olvasni. Mit szóltál ehhez?

Annak, hogy rögtön a kötet megjelenése után bármi is elterjedt, melyik első kötetes szerző nem örülne? Ami a pornográfiát illeti, bár ilyen volna a pornográfia! Azért ha valaki végignézi a verseket, körülbelül tíz százalék az, amire azt lehet mondani, hogy a szex a témája. Az, hogy ennyire a középpontba került, inkább a befogadókról szól, mint rólam.

Azért az a tíz százalék nagyon furán hat a te szádból. Érdekes lehet, amikor felolvasod.

Pfú! Egy vers, gondolom, arra utalsz, emblematikussá vált ebből a kötetből. Azt írom le benne, hogy a franc egye meg, a férfinak ezt is szabad meg azt is szabad, de ha én nőként merem megcsinálni, agyagba döngölnek.

Ez így van.

Máig indulatba jövök, ha ezzel találkozom, bármiféle kettős erkölcs, kettős mérce haraggal tölt el. Amikor elkezdődtek a felolvasások, ez a vers tényleg kiszólhatott a többi közül, lehet, hogy egy bizonyos szó miatt, lehet, hogy az indulat miatt. Sok helyen kérték, és az első egy évben mindig vittem magammal egy színésznő barátnőmet, hogy olvassa föl, mert nekem nem megy. De bele lehet szokni. Van egy ilyen gyakorlat színészeknek, ha olyan szó szerepel a szövegben, amit nem bírsz kimondani, akkor azzal közvetíts egy focimeccset, vagy képzeld el, hogy tüntetésen azt kell kiabálnod, folyton ismételgetned kell. Szóval, meg lehet

szokni, vagy el lehet távolítani magadtól. Én mindig azt próbálom leírni, amit nem tudok megélni, vagy nem tudok kimondani. Logikus, nem?

De. Mindenesetre több olyan emblematikus verset írtál, amelyben férfiember pirulva vagy szemlesütve olvassa, hogy milyen szörnyű állatok vagyunk mi. Ezt a te költészetedből meg lehet tudni. Hogyan alakult ez így, tekintettel arra, hogy a magánéletben nem áll tőled távol sem a félszeg, sem a félénk jelző?

Szó szerint kéne idéznem Weöres *Psyché*-jének azt a megállapítását, amikor Ungvárnémeti Tóth László költészetét veti össze a sajátjával, hogy Ungvárnémeti Tóth László, aki a magánéletben a mocsokban fetreng, a poézisben magasban szárnyal, ő, Psyché pedig erkölcsös életet él, viszont a versei nagyon is merészek és szókimondóak. Volt egy inkriminált szó az egyik versemben, amiből aztán elég nagy botrány lett, és ott például rengeteget kínlódtam, hogy lehet-e szinonimával helyettesíteni anélkül, hogy tönkretenné a szöveget – nem lehetett.

Célozgatnál, hogy mi ez a szó, azoknak, akik nem olvasták a verset?

Konkrétan a férfi nemi szervet jelző szó. Amit egyébként Jónás Tamás is használ az egyik versében, kitérve arra, hogy régebben nem számított csúnyának, a középkori kódexekben köznyelvi szóként használták.

Vajon miért van az, hogy Jónás Tamás, aki nemzedéktársad, habozás nélkül leírta?

Mert ő férfi. Szerintem. Én nem tudok más magyarázatot.

Nem vagyunk egyenlők mégsem?

Persze hogy nem, mondta valaki?

Itt ülő hölgyek szokták, de örömmel hallgatlak. Lehetséges, hogy ha tíz évvel korábban kezdesz publikálni, és az említett versek alkotásakor biztosra veheted, hogy meg fognak jelenni a legrangosabb lapokban, akkor talán le sem mered írni az inkriminált szavakat?

Elképzelhető. Nekem nagyon jó volt a tíz év csönd, az, hogy az asztalfióknak dolgoztam, mert bennem nagyon erős a megfelelési kényszer, és tíz évvel ezelőtt még erősebb volt. Talán megpróbáltam volna eljátszani azt a szerepet, amit esetleg rám osztanak, és a saját hangom meg se találom. Harmincon fölül már kevésbé fenyegetett ez a veszély.

Minden pályakezdőnek ajánlod, hogy egy jó kis tízéves csönddel indítson?

Nem feltétlenül, vannak erősebb személyiségek.

Úgy érzed, te nem vagy elég erős személyiség?

Iszonyú nehezen mondok ellent, nehezen utasítok vissza, és nagyon szeretek megfelelni.

Tényleg? Ezt a férfiak talán nem bánják.

Párkapcsolatban állítólag házisárkány vagyok.

Ne mondd! És a megfelelés mikor várható?

Közben. Nem tudom. A tanítványaim mondták, hogy amíg én kiabálok, addig tudják, hogy nincs baj. Akkor van baj, amikor halkan beszélek. És én is észreveszem, hogy ha tényleg indulat van bennem, egyszerűen elmegy a hangom, de annyira, hogy hiába feszítem, csak suttogás lesz belőle. Amíg kiabálok, lazán, elengedett hangszálakkal, addig nincs indulat.

Bonyolult lélek vagy, ez kiderült. Egy költőtől ugye ezt várjuk.

Szerintem csak annyira vagyok bonyolult, mint a macska, amelyikre azt mondják, ravasz állat, mert amikor éhes, akkor nyávog, ha jól érzi magát, dorombol, ha földühítik, karmol. Ilyen bonyolult.

Nem foglak feldühíteni. Mutasd a körmöd!

Rövid.

Életed két alapvető eleméről még nem beszéltünk. Az egyik a Léda nevű ló.

Gyerekkoromban lovagoltam, és megmaradt a nagy szerelem. Kijártam a Nemzeti Lovardába, öttusázókkal is lovagoltam néhány évig. Később egy barátnőmnek volt egy lova, amit ketten lovagoltunk, teljesen jól nevelt és problémamentes lovacska volt. Mindenféle gerincbántalmaim miatt engem leparancsoltak a lóról, aztán sok-sok év után találtam egy orvost, aki azt mondta, hogy nyugodtan üljek vissza, attól kezdve csak neki hiszek. És találkoztam egy olyan módszerrel, ami nagyon tetszett: a lovat nem betörjük, nem belovagoljuk, hanem megtanulunk lóul beszélni.

Már tudsz?

Hát, nagyon töröm.

Mondjál valamit lóul!

A lovak testnyelven beszélnek, tehát ha én most hirtelen felugrom, és nagy léptekkel feléd megyek, azt jelenti: Takarodj innen, ez az én kajám! A lovak egymás között a ménesben elég sok mindent ki tudnak fejezni. Ha beszélni akarsz velük, azzal kell kezdeni: Igazad van, én tök úgy nézek, mint egy ragadozó, a két szemem előremered, húst eszem, és hússzagom

van, de mégsem foglak megenni! Utána pedig azt kell vele megértetni, én is ló vagyok, és én vagyok az erősebb, én vagyok az anyád, és te vagy a csikóm. Beleszerettem ebbe a módszerbe, amit nyilván az ember egy saját lovon tud leginkább tanulni. Épp elvesztettem az állásomat, ettől jóval többet kezdtem keresni, sokáig tanítottam, a tanári fizetés elég alacsony. Az állásom egy pénteki napon szűnt meg, és vasárnap derült ki, hogy megkaptam az Artisjus-díjat, ami egy éven keresztül a tanári fizetésem másfélszerese volt. A kedvesem beszélt rá, hogy ha ennyire odavagyok a lovakért, akkor most megengedhetek magamnak egy saját lovat. És vettem egyet.

Hol tartod?

Felsőgödön, egy lovardában. Léda egy csikó, amikor megvettem, hároméves volt, ő kergetett engem, mert ő volt az erősebb ló, most azért már nem így van.

Közben nőttél?

Közben le kellett győznöm magam, és azt a beidegződést, hogy amikor egy háromszáz kilós test rohan felém, ne ugorjak félre. Emlékszem, Gyula, aki tanít, beállt mögém, és nem engedte, hogy hátralépjek. A nagy idomítás ott tart, hogy néha föl merek rá ülni, messzemenően a jóindulatán múlik, hogy meddig maradok.

A járatlan ember kérdezi: Gödön tartani egy Léda nevű lovat milyen nagyságrendű pénz?

Annyi, mint egy autót fenntartani, ha jársz is vele.

A ló vételára volt annyi, mint egy autóé?

Nem, az elképesztően olcsó, főleg egy ilyen zabicsikó, mint Léda, hogy nincsen pedigréje.

Miért lett Léda?

Így hívták eredetileg, a srác, akitől vettem, mondta, hogy Lédának hívják, tudod, mint Adynak a csaja. Gondoltam, ez annyira ciki, át kéne nevezni a lovat. De a barátnőm mondta: Nehogy már átkereszteld, innen lehet tudni, hogy ez a te lovad, és téged várt. Elhittem.

Áttérnék a másik szerelmi tárgyadra, ez az oboa nevű hangszer. Kiképezted magad zenésznek, de ritkán játszol. Hol tartod a hangszered?

Otthon, a zongora tetején, a tok nyitva, hogy azt hazudjam magamnak, hogy mindjárt fogok gyakorolni.

De nem?

Nem.

Olvastam, hogy van egy zenekarod, a Keleti Átjáró.

Mióta nincs Keleti Átjáró, nem esik jól gyakorolni.

Miért nincs Keleti Átjáró?

Mert a basszusgitáros, aki az én volt férjem, most Szombathelyen színházat csinál Jordán Tamással, és nem nagyon tud följönni.

Ott Nyugati Átjáró címen alakít egy másikat.

Így van.

Egy nagy magyar költőnő a következőt írta: „Sok nő azért szül, hogy értelmet adjon az életének." Tudod, ki?

Nem.

Te írtad. Így gondolod?

Nekem ez nagyon súlyos probléma. Közel húszéves korom óta nézek szembe ezzel az elvárással, ráadásul voltam is férjnél, hogy: Na és a baba, mikor lesz az anyukádnak egy kisunokája? El akarom fogadni, hogy nő vagyok, biológiailag arra találtak ki, hogy szaporodjam, nagyon komoly munkát folytatok, azt hiszem, komolyabbat, mint az összes kötetem együttvéve, hogy ezt a dolgot megoldjam, elfogadjam, hogy nő vagyok, aki életet adhat valakinek. Egyelőre még nem megy.

Nem szántad rá magad.

Még a gondolatától is rosszul vagyok, egész őszintén.

Értékelem a bátorságodat, hogy ezt kimondod, a nők általában nem merik, férfiaktól számolatlanul lehet hallani, hogy én nem akarok gyereket.

Vállalom, hogy ez probléma, és valószínűleg nem normális, ahogyan én állok hozzá. Dolgozom rajta, csakhogy egyszer a test azt fogja mondani, hogy a vonat már elment. Amitől rettenetesen félek, hogy majd verem a fejem a falba, de inkább a saját fejemet verjem a falba, mint hogy a gyerekem verje azért, mert az anyja hülye, nem tudom, ez most mennyire érthető.

Teljesen. Bár ez azért nem igazi veszély, a gyerek számára az anya akkor is istennő, ha hülye.

Na, erre sem vágyom.

Nem akarsz istennő lenni?

Nagyon nem. Valakinek a világát jelenteni, azt nem vállalnám. Kati, a pszichológus, aki próbál ebből a helyzetből kivakarni, azt mondja, hogy ez egy olyan hiány, mintha valaki nem tud szerelmes lenni. Úristen, milyen

szörnyű lehet annak, aki nem tud szerelmes lenni! Talán én is ilyen szörnyű vagyok, mondjuk, egy sokgyerekes anya szemében? Ahogyan egy nő, aki nem tud szerelmes lenni, mondhatja, hogy: Te hülye vagy, hát féltékeny lesz, birtokolni akar, horkol éjszaka, meg kell vele osztani a lakásodat, az idődet, le kell mondanod a többi férfiról, elment az eszed, hogy szerelmes vagy? Amire azt felelem: Ez mind igaz, de ha te nem vagy szerelmes, fogalmad sincs, mit hagysz ki.

Mit szeretnél, ha azt kívánnám neked, hogy három év múlva mutasd be nekem Etelka Elvirát vagy János Pált, vagy inkább azt szeretnéd, hogy hagyjunk mi mind békén ezzel a kérdéssel, szüljön csak bátran a többi nő?

Az elsőt.

Menjünk tovább a kívánságokkal. Egy gyerek vagy két gyerek legyen?

Kettő. Nagy kiszúrás, ha valakinek nincs tesója.

Ikrek?

Talán egy rumlival jobb letudni, igen, kívánj nekem ikreket.

Az nekem könnyen fog menni.

Ezért mondtam.

BARNA IMRE

Szavakkal foglalkozom

Talán van önök között, aki tudja, hogy Barna Imre, az Európa Könyvkiadó igazgatója voltaképpen helyettesít. Konkurens kiadó, a Magvető egyik szerzőjét hívtam meg, aki az utolsó pillanatban lemondta. Minthogy január 1-je óta az Európa adja ki a munkáimat, mostanában közelebbi kapcsolatba kerültem Barna Imrével. Telefonáltam neki, eljönne-e. Épp a jeruzsálemi könyvvásáron tartózkodott. Miért mondtál rögtön igent?

Nem szeretek nemet mondani.

Ez egy jó válasz, bár kissé női.

Férfiasan mondtam igent, remélem.

Szeretsz interjút adni vagy nyilvánosan beszélni?

Beszélni szeretek, magamról beszélni kevésbé.

Nehéz estéd lesz. Születtél 1951. április 10-én. Egy évvel utánam, de szerintem öt-tíz évvel fiatalabbnak nézel ki, mint én, amiért fogadd támogató irigységem.

Erre van rövid válaszom: Ó, köszönöm, nagyon hízelgő, én is sokszor gondoltam már rá. Van bonyolultabb és okoskodó válaszom is: Rákényszerülök, hogy jobban elálljak, mert mint generációm oly sok más tagja, én is mindent később kezdtem, így több időre van szükségem, hogy behozzam magam.

Van bármi, amit korán kezdtél?

Komoly dolgok közül nincs. Infantilizált minket a kor és a körülmények nyomása. Akkoriban divat is volt nem felnőni.

Úgy harmincötig.

Később ez kitolódott, de körülbelül a mi nemzedékünkkel kezdődött.

Emlékszel rá, hogyan kezdődött?

A Beatles és a Rolling Stones, az egész rock and roll volt a nyitány.

Iskoláidat érdekes módon teljesen jókor kezdted. Se évvesztés, se más halasztás. Milyen gyerek voltál az iskolákban?

Jó tanuló, de nem stréber. Úsztam, vívtam, nem túl komolyan. A rendszeres testmozgás iránti vonzalom felnőttkoromban vett rajtam erőt. Mániámmá vált a futás. Ehhez szerencsés helyen lakom. Megvannak a magam útvonalai, majdnem mindennap futok.

Te a szamizdatban ismert szerző voltál. Én a szamizdatot az első feleségem munkahelyén vásároltam, egy szekrényből, egy Bandi nevű munkatárs árulta őket. Ha jól emlékszem, Átutazó néven írtál, többek között.

Kétszer írtam Átutazó néven, és még néhányszor más neveken. Épp mire kiválasztottam magamnak egy végleges álnevet, addigra megszűnt a szamizdat. A baráti köröm révén kötődtem ehhez a világhoz. Volt egy fórum, ahol a saját nevemen írtam, de azt a többség nem szamizdatnak tekintette, hanem afféle üzenőfüzetnek, ez volt az a bizonyos nyilvános napló. Ma már elég nehéz elmagyarázni, hogy mire szolgált. Internet még nem létezett, sem blogok, úgy képzeljük el, hogy átütőpapíron bonyolult sokszorosítással egymásnak írták a résztvevők ezeket a hol naplószerű, hol egyéb szövegeket. A naplóba úgy kerültem bele, hogy voltak állomáshelyei, egy-egy családnál vagy személynél, én például Klaniczay Gábor baráti körébe tartozván váltam ilyen lerakattá és továbbítóhellyé, illetve szerzővé a naplóban. Három példányban írtunk, betettük egy kapcsos füzetbe, és továbbadtuk, volt egy előre meghatározott menetrend, hogy kinek kell egy-két hét után továbbadni. De három kapcsos füzet

keringett, időnként összetalálkoztak és elosztódtak a példányok. 1990-ben az azóta megszűnt Minerva Kiadónál egy nagyon bő válogatást szerkesztettünk belőlük, Kenedi János, Sulyok Miklós, Várady Szabolcs meg én. Kerültek ebbe a válogatásba olyanok is, akik csak egyszer írtak bele. Például Nádas Péter, egy egészen kiváló, később többször, többféle kötetben is megjelent novellával, a *Helyszínelés* cíművel.

Nem lehet mondani, hogy vándormadár vagy, egyszer elhelyezkedtél az Európánál, azóta ott dolgozol. Sosem kísértett meg, hogy átmenjél a Random House-hoz?

A Random House-hoz nem. Adódtak kiruccanásaim, ezek közül a leghosszabb a Rómában töltött négy év volt, a kilencvenes évek közepén, a Római Magyar Akadémia igazgatója lettem. Az Európától fizetés nélküli szabadságot kaptam. A pályázatot addig nem is adtam be, amíg Osztovits Levente meg nem ígérte, hogy visszavesz, amikor a római intermezzo véget ér. Mindig dolgoztam folyóiratoknak, meg a Rádiónak, de soha nem kerestem másik állást.

Az idő tájt köztudott volt, hogy ha bármely irodalmár Rómában járt, hivatalosan vagy magánúton, számíthatott egy pazar vacsorára Barna Imrééknél. Nem untad ezt a sorozatos vendégjárást?

Egyrészt meg kéne kérdezni a feleségemet, hogy vajon ő unta-e.

Jelen lévő feleséged rendkívüli módon szórakozik. Ez egy vicces kérdés volt?

Nem, dehogyis. Nagyon sok ilyen vacsora volt persze. Annak mindig örültünk, ha egy igazi író vagy kolléga, képzőművész vagy színész jött hozzánk, akkor az ember kikapcsolódhatott abból a nyakkendős világból, ami napközben azért ezek között a nagyon szép falak között zajlott. Úgy emlékszem, az az este is remekül sikerült, amikor te jártál nálunk. De sok protokolláris evésen is túl kellett esnünk, ez együtt jár azzal a munkakörrel. Itt azonban visszakérdezek: amikor néhány értékes napot Rómában tölthetsz, tehát kevés az idő, ahelyett hogy kimennél a Campo de' Fiorira egy jót pizzázni, miért folytatsz magyar beszélgetést egy magyar család magyar konyhájában? Magyarán, miért fogadtátok el a meghívásunkat? Nekünk ez azt jelentette, hogy felvettük újra meg újra az otthoni szálakat, visszazökkentünk egy-egy estére vagy egy-két órára az otthoni világba, amiből nem szerettünk volna kiszakadni.

Úgy érzed, ebben az időszakban kimaradtál valamiből?

Nem hinném. Nagyon sok haszna és tanulsága volt. De sok nehézséget is átéltünk. Gyermekeim beiskolázása sem ment könnyen, először ugye innen kellett kiszakítani őket, aztán meg onnan, amikor hazajöttünk.

Igaz, de kaptak atyai örökségbe egy hibátlan nyelvtudást.

Természetesen, persze.

Mielőtt az egyetemi forgatagba belevetetted magad, egy bizonyos helyen voltál katona, igen közel ahhoz, ahol én.

Már Rómában is felelevenítettem neked a veled kapcsolatos korai élményem, azon a bizonyos vacsorán, meglepett, hogy én nagyon intenzíven emlékszem rád, te meg semmire. Te a laktanyátokban Kalocsán félig-meddig újjáalakítottad a Gerilla együttest, bár nem ezen a néven. Emlékszem például egy trombitásra, aki egyszerre két trombitát fújt valamelyik fellépésetek alkalmával, talán egy katonai Ki mit tudon. Volt egy gitártartó szíjad, egy kis horoggal akaszkodott a kerek lyukba, és időnként azzal szórakoztál, hogy viccesen megpörgetted a gitárt, aztán vissza, nagyon dögös volt. Mi egy egész Bács-Kiskun megyét magában foglaló turnéra indultunk, mint irodalmi színpad, és mint gitáros duó. Sokat lóghattunk ennek köszönhetően. Így vetődtünk el Kalocsára is, ahol mintha együtt léptünk volna föl egy külső helyszínen. Kár, hogy erre nem emlékszel.

Bocs.

Utána mindenesetre beszélgettünk, meg is hívtál engem a Gerilla Klubba: Majd ha leszerelünk. Aztán ez valahogyan elmaradt.

Ilyen az élet. Na mindegy, hagyjunk engem. Tehát az egyetem után elhelyezkedtél szerkesztőként az Európa Kiadóban.

Nem rögtön. Volt egy év, amikor olasz vadászoknak tolmácsoltam végeláthatatlan téeszkukoricásokban és tisztásokon.

Akkor tudod, hogy olaszul mi a sörét?

Persze. A cartuccia hüvely, amiből a sörétet lehet kilőni. A sörét maga… palline, azt hiszem. Jól mondom?

Ne zaklasd a gyerekedet, ez a te műsorod.

Szóval, tolmácsoltam ide-oda. Az túlzás, hogy fordítottam, mert ahhoz szerződés kell, szerződést meg az kap, aki fordító, ez egy nehezen feloldható ellentmondás, én is szoktam gyötörni vele szegény fordítójelölteket. Így volt ez az én esetemben is. Mindenesetre megkerestem egy paksamétával Lator Lászlót az Európa Könyvkiadóban,

viszonylag hamar, már a diplomám megszerzése után, és úgy nagyjából egy évbe tellett, amíg előbb kézirat-előkészítőként, majd szerkesztőként az Európához kerültem, 1976 novemberében. Azóta vagyok ott.

Akkor ez volt az a kiadó Magyarországon, amelyik a külföldi irodalmat megjelentette.

Volt az akkori Magvetőnek egy Világkönyvtár nevű sorozata, ez volt a konkurencia. Figyelni kellett, hogy ők mit szereznek meg. A Kiadói Főigazgatóságon zajlott a stipi-stopi, a jogok megszerzése előtt a magyarországi kiadás elsőbbségét kellett lefoglalni a főigazgatóságon. De igazad van, az ötvenes évek végétől gyakorlatilag az Európa jelentette meg a világirodalmat, Camus-t, Sartre-ot, Proustot, Joyce-ot, Kafkát, és így tovább, ennek folytán liberális műhelynek számított. Ennek ellenére bizonyos dolgokat az Európa igazgatója sem engedhetett meg magának, amiket viszont a Magvető igazgatója igen, mert ő ugye egy kemény fegyveres testületből elszármazott ember volt.

Milyen finoman adod ezt elő.

Így került *A bádogdob* nagyon hosszú huzavona után az Európától a Magvetőhöz. A kiadói főigazgató vagy a pártközpont döntése folytán.

Láttam, hogy nálatok sokkal többen dolgoznak, mint a második legnagyobb hazai kiadónál, becslésem szerint majdnem tízszer annyian. Nagyvállalatot irányítasz. Hogyan zajlik egy munkanapod?

Mindenesetre másképpen, mint három-négy évvel ezelőtt, amikor még nem igazgatója, hanem csak a munkatársa voltam ennek a kiadónak. Mielőtt válaszolnék, hadd csodálkozzam rá egy pillanatra a kérdésre, még mindig ennyivel többen vagyunk, mint ahányan például a Magvetőnél vagy az Ulpiusnál dolgoznak? Lehet. Az újonnan alakult kiadóknak valóban kevesebb a munkatársuk. Ez talán azért is van, mert bizonyos kerülő utakat nem kell már bejárnia annak, aki valami újat kezd.

Egy csomó kiadói foglalkozásra nem tartanak szakembert.

Illetve talán külső munkatársat foglalkoztatnak. Amikor én az Európához kerültem, a hetvenes évek végén, a kétszázat is megközelítette a munkatársak száma, persze, akkor a tördelői, könyvtervezői munka sokkal több manuális fázisból állt. Amit ma már egy-két billentyűnyomással el lehet intézni, azt esetleg három munkatárs napi nyolc órában végezte húsz évvel ezelőtt. Most huszonöten dolgoznak az Európánál, házon belül. Körülbelül kilenckor kezdem a munkanapomat,

nem mindig, nálunk e tekintetben nincs nagy szigor. A szerkesztőknek nem kell napi nyolc órát bent ülniük, mert akkor nem tudnának dolgozni. Rengeteg az olyan feladatom, ami az eltervezett dolgokhoz képest csak úgy beesik, tipikus menedzseri teendők. Reggel bekapcsolom a számítógépet, kitörlöm a spameket, elolvasom a leveleket, válaszolok rájuk, továbbpasszolom azokat a kéziratokat, amelyek csak udvarias választ igényelnek, eldöntöm, hogy elmélyedjek-e valamelyikben. Természetesen én csak ne panaszkodjam, ha már említetted a Magvetőt, Morcsányi Gézához nyilván sokkal több kézirat zúdul, a világirodalmi profilnak megvan az a kétségtelen előnye, hogy ilyen tekintetben nagyobbrészt kész anyagból dolgozunk. Tudja az ember, hogy mire számítson. Itt legfeljebb a fordító lehet fekete ló, ha még nem dolgoztunk vele. Ha nem hívott ki senki, nem mentem el kávézni, nem térített el bármi más, akkor van mondjuk tíz óra, fél tizenegy. Szerdánként értekezletet tartunk, a főszerkesztőknek, jelen van a gazdasági vezető és a propagandista, beülünk egy tárgyalóba. Ez egy nagyon fontos esemény. Amikor az Európához kerültem, már akkor is szerdai értekezletnek hívták, de ezeket csak nagyon ritkán tartották. Én bevezettem, hogy akár minden héten tartunk egyet-egyet. A „nagy" szerdaikon kiadandó könyvekről döntünk, a lektori jelentések alapján. Mindenki előadja, mit olvasott, illetve mit olvastatott.

Mit csinálsz, ha a főszerkesztők egyhangúan kardoskodnak egy szöveg mellett, amit te nem adnál ki, vagy fordítva?

Ilyen aligha fordul elő, erőszakoskodni mindenesetre nem szoktam. Régóta együtt vagyunk, alaposan ismerjük egymást, elég nehéz elképzelni, hogy vérre menjen a dolog.

Most azt mondtad, bizonyos védettséget jelent az, hogy a világirodalom a profilotok. Igen. De közben tiszta erővel odahívtál engem. Nem tartasz-e attól, hogy hamarosan olyan helyzetbe kerülsz, mint a drága jó „Morzsányi" Géza, hogy Varró Dániel kifejezését vessem be?

Mindig volt az Európának magyar szerzője. Egyrészt a klasszikus sorozatainkban, a Diákkönyvtár-könyvekről nem is beszélve, amelyek lényegében az egész magyar irodalmat felölelik. Ottlik Géza is európás szerző volt, és Szabó Magda is akkor jutott el pályájának második csúcsára, vagy inkább platójára, miután a kilencvenes évek első éveiben elindult nálunk az életműsorozata. Akkoriban egyáltalán nem volt százezer

példányszámos szerző, ez talán köztudott. Szerintem nagyon jó fejlemény, hogy te is európás szerző lettél, ez ennek a profilt erősítő hagyománynak a folytatása. Nem hinném, hogy valaha is olyan értelemben leszünk magyar szerzők kiadója, amilyen értelemben a Magvető az. Szeretném, ha nálunk megmaradna a magyar szerzők kivételes státusza.

Az életed – hogyan lehet ezt udvariasan kifejezni? – delén egy bizonyos szakmában talán eljutottál a falig. Egy másik szakmában, műfordítóként is. Világhírű olasz írók elismert műfordítója vagy. Miben szeretnél feljebb lépni a következő ötvennyolc évben?

Az az igazság, hogy sosem gondolkodtam karrierben, ezért nincs tervem arra nézve, hogy hogyan lehetne továbblépkedni. Azt kívánom magamnak, hogy egyik minőségemben se kelljen elhalványulnom. Az iwiwen van egy olyan rovat: Mit csinálsz, amikor dolgozol? Sokat gondolkoztam rajta, míg végül oda lyukadtam ki: „Szavakkal foglalkozom”. Ezt nagyon komolyan gondolom. Azt hiszem, ez a veleje annak, amit csináltam, csinálok és csinálni fogok.

SZABÓ T. ANNA

Könnyebbé teszi az életem

Az a hír járja, hogy az anyósod – Dragomán György édesanyja – a tanárod volt. Ez elég érdekesen hangzik.

Csak nagyon rövid ideig tanított engem magyar fakultáción. Ő mozgékony tanár, jön-megy, futkos. Akkor még persze nem volt az anyósom, de szerettem volna, ha az anyósom lenne.

Már akkor?

Igen, én azt elhatároztam.

Mondtad neki?

Jeleit adtam ennek. Ő nem nagyon hitt benne. Ha visszanézem a kamaszkori képeket, az anyósom fia akkor tizenöt-tizenhat éves volt, én meg tizenhét, most már megértem a felnőttek kétkedését. Nagyon kicsik voltunk. Az egyik versem, amit akkor írtam, ennyi: „Csak egy évig lehetek tizenhat éves, azután én is megöregszem.” És lőn.

Rögtön tizenhét lettél.

Éreztem, hogy az egy határ. A gyerekkornak vége, a kamaszkori lázongások kezdetének is, a belső turbulenciák lezajlásának. Érdekes kamaszkorom volt. Akkor kerültem Magyarországra, Szombathelyre, az első születésnapom Magyarországon a tizenhatodik volt. Megkaptam Gerald Durrell *Amatőr természetbúvár* című nagyon drága könyvét – 235 forintba került, azt hiszem –, mert akkor én még profi természetbúvár szerettem volna lenni, aztán ez az álom elmúlt. Szerettem volna például majomkutató lenni Tanzániában.

Felneveled a gyerekeidet, és mehetsz.

Vannak titkos terveim, például hogy egyszer megpróbálom a siklórepülést. Borzasztó gyáva vagyok, rettenetes, mindig hat lépéssel előre gondolkodom. Például az öcsém ejtőernyővel ugrik, ő nem zavartatja magát ilyenekkel, hogy előbb fölneveli a gyerekeit. Még nincsenek gyerekei.

Addig könnyű fölnevelni őket. Nehezedik, amikor megszületnek.

De itt vagyunk testvérek, ő leugrik, én pedig állandóan arról álmodozom, hogy valamit majd megpróbálok. Tandemben egy oktatóval fölmegyek sárkányrepülővel… szörnyen félek már a gondolattól is.

Minden szexizmuson túl mégiscsak szerepet játszhat, hogy ő fiú, te meg lány vagy.

Vannak bátor lányok is.

Rendben. Ilyen fiatal hölgynél el szabad mondani, hogy születtél 1972. június 4-én.

Határeset. Van olyan nő, aki eltitkolja, én nem szeretnék azon parázni, hogy mennyi idős vagyok. Épp most vagyok azon a határon, amikor még vállalom a korom. A harmincöt állítólag vízválasztó. Sok gyógyszer használati utasításában olvasható, hogy harmincöt éves kor fölött ezt meg azt csinálj.

Erre nem figyeltem fel. Én azt nézem, mi a teendő hatvan körül. De belátom, rémes lehet harmincötnek lenni.

Már harminchat vagyok. Kezd előjönni bennem az atyai minta, a biológia. Most már van kertünk, vettem egy doboz ültetni való zöldborsót, azt írták rá: zöldborsócsalád. És a zöldborsócsalád két hete vár a sorára. Március a zöldborsóvetés ideje, mindjárt vége, én meg csak álmodozom arról, hogy van nekem egy zöldborsócsaládom. A gyerekeim ki is rakták

és nézegetik, különböző érésű zöldborsók, odáig jutottam a használati utasításban.

Kolozsvárt születtél, ugye így kell mondani?

Én Kolozsváront mondok, de számomra nincs szabály. Így is szép.

Mennyire emlékszel Kolozsvárra?

Nagyon, mert tizenöt évig ott éltem, és ez egészen meghatároz. Minden, ami fontos – ahogy Móricz mondta –, az ember nyolcéves koráig megtörténik. De költőként mégsem emlékszem eléggé Kolozsvárra – nem tudok róla írni. Van egy George Szirtes nevű ismert angol költő, akit egészen kisgyerek korában vittek el Budapestről. A nyolcvanas években visszajött, látogatóba, ez az egész költészetét megváltoztatta, feltört az összes emlék, a szagok, az édesanyjával való beszélgetések, a séták. Velem ez még nem történt meg. Nemsokára megyek Kolozsvárra, de nem számítok ilyesmire. Nagyon szeretnék írni arról, hogy számomra mit jelentett, de nem megy. Még nem.

Érdekes. Lehet tudni rólad, hogy par excellence költő vagy, ha prózát írsz, az egyelőre kilengés. Első köteted megvolt otthon, elhoztam, érdekesen nagyalakú. A sorhosszak nem indokolják a méretet. Miért tervezte ezt valaki ekkorára, tudod?

Azt nem, de a könyvre nagyon jól emlékszem. Ez még nem számítógépes design, minden címbetűt külön vágott ki és ragasztott föl a tervező, az egyiknél látszik is, hogy elmázolódott a ragasztó.

Az előszóban olyan forró hangon ír rólad a Lator László, hogy az szíven ütött.

Nagyon szerencsés voltam, Lator az Eötvös Collegiumban tanított akkor. Jó hangulatú órákat tartott. Műfordítás szemináriuma egy titkos versíró szeminárium volt, voltaképpen egész kis csoportot nevelt ki, nem mondom, hogy mindenki költő lett, de még máig vannak olyanok, akiknek most jelenik meg az első kötetük, annyira visszafogták őket a Lator által a szemináriumon támasztott követelmények. Ha ő nem parancsol rám, hogy menjek el a Belvárosi Könyvkiadóhoz, nekem nem lett volna első kötetem akkor, az biztos. A kiadó kérte meg azután – Székely Magda és Mezei András szerkesztette ezt a könyvet –, hogy írjon előszót. Mezeiék alig szóltak bele. A második könyvemnél például komoly traumaként éltem meg, hogy a szerkesztő belebeszélt, teljes joggal, utólag látom, hogy igaza volt. Nagyon vártam, hogy mit fog írni a Lator, izgultam, felhívtam

egyszer, hogy kész van-e már. Nem ismertem Lator László feleségét, Pór Juditot, soha nem felejtem, az Eötvös Collegium előtti telefonfülkéből hívtam, azt mondta: Hát, nagyon kedveset írt magáról. Azóta is meghatódom, ha erre gondolok, szárnyakat adott nekem.

Említetted, hogy gyerekkorodban kezdted. Vissza tudsz emlékezni, milyen volt a legelső versed?

A legelső, te jó ég! Sok köszöntőversikét írtam, konformista módon, születésnapra, anyák napjára, erre-arra. Úgy hiszem, a fürdőszobában kuporogtam a lehajtott födélen, ott írtam az első versemet. Az egyetlen zárható helyiségben.

Mi volt az első sor?

„Reggel madárdalra ébredsz. Egy magányos vén rigó a nótáját fújja egyre…"

Nem rossz. Mint a népdalok.

Ez jó példája annak, hogy a költészet egyrészt nagyon belülről jön, másrészt azonban nem vegetatív tevékenység, tehát azért nem a szívünkkel, hanem az agyunkkal írunk.

Azt hittem, azt mondod, hogy a gyomrunkkal.

Van egy gyomorérzése a költészetnek, Lator László írta, ez most elég csúnya lesz: „Keserű undor fojtogat, öklendezem már." Folytatódik azzal a képpel, hogy áthajol a korláton… és nagyon elege van, a háborús élmények hozták ki belőle ezt. Nekem sokáig kellett tanulnom, hogyan kell javítani. Áprily versét az édesapám mondogatta: „Forma van a versem egyszerű sorában, ötvös volt az ősöm Brassó városában." Vagyis ki kell kalapálni a verset.

Azt is olvastam, hogy az egyik nagyapád nyelvész volt, Szabó T. Attila névre hallgatott, az erdélyi nyelvtárat állította össze.

Erdélyi magyar szótörténeti tár a teljes címe. Mindenkinek ajánlom.

Állítólag gyerekkorodban az íróasztala alatt jöttél-mentél.

Nem jöttem-mentem, hanem kuporogtam. Szeretek elbújni. Traumatikus élmény volt, amikor gyerekkoromban megtudtam, hogy a bújócska egy játék. Mi kiköpő játéknak hívtuk, ha valakit megtaláltunk: Phü-phü, enyém vagy! Ezt nem bántam, de hogy a bújócska nem csak az, ha elbújik az ember, lapul, mint a sün, amit nagyon szerettem, és senki nem találja meg, hanem ez a kiköpő játék is, az rosszulesett. Mert ebben, amikor elment a kereső, föl kell ugrani, odarohanni bizonyos ponthoz, és meg kell érinteni.

Amikor kiderült, soha többé nem akartam bújócskázni. Engem ne találjanak meg. Napokig elültem volna. Ott a nagyapám íróasztala alatt is. Rejtélyes ember volt, szoros napirend szerint élt, reggel ötkor vagy még korábban felkelt, dolgozott az asztalánál, elment utána a levéltárba, adatokat gyűjtött, rengeteg cédulára írt, rejtély volt számomra, hogy mit is csinál. Tudtam én, hogy könyvet ír, de nem értettem, hogy az mi. Elbújtam, hogy megnézzem. Nagyapám soha életében keményebben rám se szólt, de tekintélyes ember volt. Néztem a zoknis lábát, mozgatta munka közben, pisszenni sem mertem. Ez eltartott vagy két és fél órát akkor egyhuzamban, hallottam, hogy perceg a toll, volt rendes lúdtolla is neki, kalamáris, meg minden, használta időnként. Felkelt egy idő után, ment a levéltárba, akkor kióvakodtam, elgémberedve.

2008. február 1-jén került az egyik könyvedbe a dedikáció, megjegyezném, hogy nem te adtad a könyvet, csak dedikáltad. Nem nekem. A következőt írtad bele: „Gondoltuk-e akkor, ott, a könyvheti fényben, hogy majd igazi felnőttek leszünk, gyerekekkel, házzal, éggel fölöttünk, és mégsem változunk, vagyis alig?” Tényleg úgy érzed, alig változtál a könyvheti fény óta?

Igen. Nem vagyok változékony természet, csapongó igen, de változékony nem. Amikor megjelent az a kötetem, a könyvheti *Fény*, 2002-ben, boldog voltam, akkor született az első gyermekem, az is nagyon fényes pillanat. Érdekes, hogy ezt idézed, összes munkámba valahogyan beszivárog a fény. Én sötéten látok sok mindent, a fény számomra eksztázis. Pilinszkynél „minden tetőről látni a napot”. Az ember másszon fel a tetőre, ha képes rá, és lássa a napot, ott van az, csak meg kell keresni.

Borús időben nehezebb, de értelek. Ezt a dedikációt azonban nem a Fény című kötetedbe írtad, hanem a Rögzített mozgás címűbe, de ez tökéletesen mindegy. Szerintem nemcsak a fény szerepel sokat a verseidben, hanem a látás főneve és igéje is. Az a tapasztalásom ebben a rendkívül modern életben, hogy az ilyen csinos fiatal hölgyek, akik a látáshoz segédeszközt használnak, mind áttértek a kontaktlencsére. Vajon te miért nem?

Lustaságból. Meg nem szeretem. Legutóbbi kontaktlencsémmel – mert van nekem – úgy éreztem, mintha kipeckelték volna a szememet. Most megint tervezek venni új kontaktlencsét egy ideje, tervezem, mint a borsócsaládot. Nagyon szeretek élesen látni. Ez még a hiúságnál is

fontosabb. Szabó Lőrinc a *Játék első szemüvegemmel* című versében írja, hogy egyszer csak megváltozott a világ. Őtőle látás terén is van mit tanulni.

Ámbár remélem, nem lesz olyan vastag szemüveged soha.

Ezt én is remélem. Majd meglátjuk. Ha azt mondanák nekem, hogy holnaptól nem kéne szemüveget hordanom, tapsolnék. De ahhoz gyáva vagyok, hogy megműttessem.

Újabban a magyar költészetben eluralkodott a kedély, hála istennek. Ez egy új fejlemény, régebben a költők fennköltek voltak, tüdőbajosak lehetőleg, és egy kis vonat alá ugrás jól zárta az életművet.

Az most is jól zárja.

Mindenesetre Varró Dani óta elkezdtek a magyar költők nagy tömegben és jellemzően játszani. Ami korábban talán csak Weöres Sándorra volt nagy százalékban jellemző. Te élen jársz ebben.

Szeretek játszani, ez igaz. Néha olyasmivel is játszom, amire nem is gondolnál. Például a divattal. Nem biztos, hogy ez látszik rajtam, de elolvasom a divatmagazinokat. Az interneten is rácuppantam, ahogy mostanában mondják, a divathonlapokra.

Körülbelül tízszer találkoztam veled életemben. Mindig feketében voltál.

Ez egy író, aki megfigyel.

Hát, több kolléga kedveli a feketét, mint hinnéd, férfiak s nők egyaránt.

Ma az első ötletem egy ezüstszállal átszőtt fehér blúz volt, de tudom, hogy az vibrál a képernyőn. Nem járok mindig feketében, nagyon szeretem a bordót. A sárgához nincs bátorságom. Vettem a múltkor egy sárga pólót, csak azért is, de nem merem hordani.

Már az is szép, hogy próbálod legyőzni magad.

Azt mondja édesapám, hogy a nyuszikának nem azért szörnyű az élete, mert megeszi a farkas, hanem azért, mert mindig attól fél. Ha sárgát hordanék, félnék, hogy nem világítok-e túlságosan.

Akinek a költészetében a fény a központi elem, az világíthat.

A fény nem sárga.

Hát a napfény?

Az inkább arany.

Bizonyos elvont tanok szerint az arany az a férfi, az ezüst az a nő. A Nap a férfi szimbóluma, a Hold a nőé. Mit szólsz ehhez?

Lehet benne valami. Van egy aranyszerű cipőm, tízcentis a sarka, egyszer fölvettem, mindenkinek azt mondtam, hogy berepülő pilóta vagyok. Ki kellett próbálnom, az egyik Aegon-esten, kint ültünk, mindenki a cipőmet nézte. A nők: Te ebben tudsz járni? Mondtam, hogy nem, de próbálok. A férfiak pedig elborzadtak. Talán a tízcentis sarkú aranycipőmben egy kicsit férfi voltam. Bátran fölvettem – de aztán elbújtam az asztal mögé, hogy ne is lássák.

Az egy következő fejlődési fokozat, mikor fölveszed, és nem bújsz el.

Jó, ha legközelebb meghívsz, talán… Látom, a nőkkel hosszasan lehetne itt erről a témáról beszélgetni, a férfiak feltehetőleg unják. Most erről írok prózát, érdekelni kezdett az emberek viszonya a ruháikhoz.

Egyik versed elején a kozmetikus azt kérdezi tőled: „Miért írsz verset, valami baj ért?” Megszoktuk, hogy a költőnek fáj valami. Azt nem szokták kérdezni: Miért írsz prózát, valami baj ért? Pedig jogos volna. Néha az a helyzet, hogy, vers: kis baj, próza: nagy baj.

Igazad van.

Az idézett versben leírod, hogy gyermekeid a kertedben játszanak, neked új dolog a ház.

Igen, nagyon szeretem.

De így fejezed be: „Az a baj ért, hogy felnőttem.” Ezt hogy érted?

Gyerekkoromban nagyon fájt a hasam egyszer, és akkor föltettem a kérdést, miért mondják, hogy a gyerekeknek minden jó, és semmi bajuk sincsen. Megfogadtam másodikos koromban az iskolában a padra borulva, szenvedve a szorongás okozta hasfájástól, hogy én ezt soha nem fogom mondani a gyerekeimnek.

Két gyerek rohangászása a házban és a kertben hogyan hat arra, hogy két igen menő magyar kortárs szerző próbálna elmélyedni írásművészetében?

Most már könnyebben azért, mert van hely, ahová elvonulhat, akinek írnia kell. Nekem kevesebb a lehetőségem, egyelőre. A gyermekeim nem jártak bölcsődébe, a nagyobbik hétéves lesz, óvodába is csak három és fél órára jár, mert jövőre úgyis kezdődik az iskola, nyolcra kell majd odaérni… borzasztó lesz. Írásművészetem bonyolításához komoly éjszakázásokra van szükségem. Azért ha írok, akkor az mindig szent. Meg kell azért szervezni, szerencsére van nekem csodálatos édesanyám, anyósom, jönnek, ha bajban vagyok.

Azt nem mondod, hogy van nekem csodálatos férjem, szólok neki, hogy most te vagy a gyerekekkel?

Nem szoktam szólni neki, látja ő azt. Olyankor azonnal bedobja magát. Ő is sokat van a gyerekekkel.

Írtál már verset főzés közben?

Hogyne.

Érezhető ez azon a versen?

Igen, mert a főzésről írtam. Mosogatásról is írtam. Aztán vettünk mosogatógépet, azt hiszem, már három éve megvan, és minden alkalommal megköszönöm neki, hogy könnyebbé teszi az életem.

LATOR LÁSZLÓ

Legyen egyedül az övé

Mit csinálsz? Vetkőzöl?

Csak ezt vetem le.

Azért jöttél nyakkendőben, hogy levehesd?

Mutatom, hogy fesztelen vagyok.

Rajta akarsz ülni, miközben olyan szépen kivasalták? Legalább tedd az asztalra. Gondolom, nem te vasalod.

Nem szoktam.

Láttad-e az iwiw nevű internetes lexikonban a saját szócikkedet valaha?

Nem láttam soha, mert nincs internetem, nem élek vele.

Valaki azt mondja a nézőtéren: Jaj de jó. Számítógéped sincs?

Nincs. Egy Kappel írógépem van, nem tudom, van-e valaki, aki tudja, hogy mi az.

[Néző] Mint az Erika.

Régebbi, sokkal régebbi. Az Erika egy modern írógép. A Kappel a húszas években készült.

Tehát a születésed előtt készült az írógéped.

Valószínű, igen. Bár én is a húszas években születtem. Volt Makón egy gyógyszerész, az ő írógépét vettem meg, nem volt rá szüksége. Úgy százötven forintért, 1947-ben, mondjuk.

1927. november 19-én jöttél a világra.

Tudom, tudom. A Skorpió jegyében születtem, és köztudomású, hogy a Skorpiók hajlamosak mindenfajta misztikus dologgal foglalkozni, másfelől nem hisznek benne. Ez a kettősség jellemző rám. Szórakoztatott az asztrológia, nem is vettem mindig komolyan, de néha megdöbbentő dolgokat láttam. Volt egy olasz barátnőm, egy nagy olasz könyvkiadó irodalmi vezetője. Rengeteg könyve jelent meg az asztrológiáról, mindig elküldte vagy kezembe adta. Pertini, aki akkor köztársasági elnök volt, minden héten megkérte, hogy csinálja meg a jövő heti horoszkópját. Ugyanezt Adenauer Konradról is elmondhatom, akinek viszont egy magyar udvari asztrológusa volt, vele az Eötvös Collegiumban együtt voltunk. Vagyis az asztrológia bizonyos tekintetben világpolitikai és történelmi tényező volt egy időben. A feleségem is nagyon szerette az asztrológiát. Sokszor megkérdeztem egy-egy emberről, hogy milyen jegyben született, ellenőrzésképp, mert a feleségem kilencvenszázalékos biztonsággal megmondta előre, ránézésre.

És te?

Én nem. Engem csak szórakoztatott.

Járt itt fél tucat tanítványod, ők a színpadon vagy négy szem között egybehangzóan állították, hogy te vagy az, aki arcra megmondtad, ki milyen jegyű.

Ez túlzás. Kísérleteztem vele. Most csak azért mondtam, hogy nem tudnám, nehogy leégjek, ha próbára teszel.

Jól sejtetted. Nem próba, játék. Rólam mit mondanál?

Kos homlokod van, de az egyéniséged nem erre látszik vallani. Vízöntő lehetsz.

Telitalálat. Jogos a taps.

Hadd tegyem hozzá zárójelben, a Vízöntő jegy az asztrológia szerint a színészek és a közszereplők gyakori jegye, egyszer kíváncsiságból elkezdtem színész barátaim és ismerőseim körében megnézni, és csakugyan, hihetetlen, mennyi színész született a Vízöntő jegyében. Közszereplők is, például Göncz Árpád. Ami a Skorpiót illeti, valamikor az Európa Könyvkiadóban rendeztek Skorpió-ünnepségeket, sok Skorpió volt, legjobb barátom, Kormos István is.

Bántottátok egymást és magatokat? Skorpiók szokták.

Nem, nagyon szerettük egymást. Skorpiók azért néha valóban szurkálnak, igen. Egy kicsit tényleg.

Szombaton születtél, amikor orvos nem szívesen dolgozik. Vagy bábát emlegessünk?

Abban a faluban orvosnak se híre, se hamva nem volt, tíz-tizenöt kilométert kellett volna az anyámnak mennie, hogy az orvosig eljusson, inkább egy bábát választott.

Tiszasásvár. Akkor csehszlovák territórium. Tudsz csehül?

Csehül nem jól, de ruszinul tudtam meglehetősen. Csehül is kellett tanulnom, és értem a szláv nyelveket általában. A faluban többségben voltak a ruszinok, mind tudott magyarul, a magyarok értettek ezt-azt az oroszból. Keveréknyelvet beszéltek.

A ruszin az orosznak egy változata?

Nem, a ruszin az ruszin. Az ukránok szerint a ruszin az ukrán, de ez nem igaz, hasonlít sok mindenben, ahogyan a szláv nyelvek, de a ruszin önálló nyelv.

A mai napig él a ruszin nép valahol?

Persze, Kárpátalján. Ez egy nagyon kényes téma, az ukrán kormány, illetve különösen az ukrán – mit szépítsem – nacionalisták azt mondják, olyan, hogy ruszin, nincsen. Szerintük a ruszinok azok az ukránok, akik a Vereckei-szoroson keresztül Árpád apánk előtt bevonultak Kárpátaljára. A ruszinokat ők azért nem akarják tudomásul venni, mert a ruszinok időnként szeretnének autonómiát vagy önállóságot. Volt is egy kis ideig egy rémes ruszin államka, 1944 elején. Egy hitlerista Ruszinszkó volt. Lehet, hogy ez túlzás, szóval egy nacionalista kis Ruszinszkó. Volosin Ágoston görögkeleti püspök volt az államfő, akit aztán természetesen a szovjet hatalom bezárt, és elpusztult a börtönben. Volt egy vérszomjas ruszin szabadcsapat, a Szics-gárda. A Szics-gárdisták mindenütt ott voltak a közelmúlt történelmében. Amikor vége lett Volosin hatalmának, előkerültek listák, hogy kiket kellene a Szics-gárdistáknak kiirtani, főleg magyarokat. Aztán megfordult a szél, és őket irtották.

Szörnyű történet, köszönjük, hogy elmondtad, kérdezek mást. Behívtak katonának, amerikai fogságba estél, a breszt-litovszki táborba kerültél. Breszt-Litovszkról csak mint közismert békéről hallottam idáig. De hogyan lehetett amerikai fogolytábor Breszt-Litovszkban?

Majd esel te is fogságba, és meglátod, először beterelik az embert ide, aztán elviszik amoda, egy darabig nem adnak enni. Később eljön a konszolidáció ideje, akkor szétválogatják a fogolytábor lakóit, egy idő

múlva a felvidékieket is elkülönítették, és maradtunk hetvenen kárpátaljaiak. Azt se tudtuk, hogy most milyen ország van, azt hittük, legrosszabb esetben Csehszlovákia megint. Az amerikai tábor München közelében volt, Heilbronnban. Amikor kiderült, hogy Kárpátalja most már szovjet terület, átadtak bennünket a szovjet hadseregnek. Nem sokat lacafacáztak velünk, bocsánat a kifejezésért, jött két szovjet teherautó, felpakoltak bennünket, és szépen átvittek Wittenbergbe, ami már a szovjet zónához tartozott. Ott találkoztam először az NKVD, a későbbi KGB nagyszerű embereivel. Kivittek minket Lengyelországon keresztül Breszt-Litovszkba. Egy olyan táborba, ahol a háború előtti szovjet állampolgárok nagy összegyűjtése folyt, úgy nézett ki, mint az *Ivan Gyenyiszovics egy napja* című Szolzsenyicin-regényben leírt láger. Ott voltak ugye például azok a szovjet katonák, akik német hadifogságba estek, ez bűntettnek számított. Őket a táborból vitték javító-nevelő munkára. Aztán olyanok, akiket a németek elhurcoltak kényszermunkára, ugye, ők is megismerkedtek a nyugati világgal, tisztításra szorultak. Aztán a Vlaszov-hadsereg életben maradt, lefogott tagjai, nem tudom, hallottál-e róla. Vlaszov tábornok a háború alatt egy szovjetellenes hadsereget szervezett. Láttam egy fogoly anyát, aki csecsemőt szoptatott. Az, hogy a csecsemő milyen bűnt követhetett el vajon, nem derült ki.

Bizonyára kémkedett.

A mama meg hagyta. Én véletlenül szabadultam ki, a részleteket hagyjuk, elég a történelemórából. Valami csoda folytán elengedtek bennünket, a hetven kárpátaljait, hazamehettünk, csak nem volt szabad vonatra szállnunk. Úgyhogy Breszt-Litovszkból haza kellett jutnunk, tekervényes utakon. Valahogyan sikerült. Azonban csak egyetlen nagynénémet találtam meg a rokonságomból, se a szüleimet, se más közeli rokonomat. Ez a nagynéném egyébként annak a Lator Gabriellának a lánya, akihez Bartók Béla az első, Gabi-polka című művét írta. Ő tanácsolta, hogy menjek át Magyarországra. Én is azt gondoltam, hogy mit keresek én ott, úgyhogy fogtam magam, átszöktem. Nem volt egyszerű, kétszer is meg kellett ismételnem.

Ismétlés a tudás anyja. Itt aztán jártál a makói gimnáziumba.

Igen, már a határ innenső oldalán élt egy rokon család, ők meg tudták mondani, hogy a szüleim Makón vannak. Ezért kerültem én Makóra. Amíg a határtól eljutottam Makóig, az három hétbe telt, tényszerűen december 6-

án, Mikuláskor szöktem át, keresztülgázoltam a kis Túron, és december 24-én este értem Makóra a szüleimhez.

Mondták, hogy de szép karácsonyi ajándék, megjött a Laci. Volt sírás?

Nem, a családomban nem volt szokás sírni.

Az első verseskötetedet nagy tisztesség érte, betiltották. Mit követtél el, mit írtál, ami ezt eredményezte?

Olyanokat kérdezel, amikre nehéz röviden válaszolni, de próbálok. A negyvenes években már megjelentek a verseim, életemben először egyébként a háború alatt, Zilahy Lajos Híd című lapjában jelent meg egy versem, a háború után pedig sok folyóiratban. Makón élénk szellemi élet volt, nem akarok neveket mondani, mert nem ismerősek már, de például olyan ember volt a kórházigazgató főorvos, akinek nemcsak a Márciusi Front megszervezésében volt szerepe, vagy a Parasztpárt bölcsőjénél bábáskodott – egy hajón ringatták azt a bölcsőt a Maroson –, hanem mindenkit ismert, zenei programokat is szervezett. Meghívta például Bartókot, aki jött Makóra zongorázni. Amikor Pestre kerültem, akkor azt ajánlották, hogy adjak ki egy kis kötetet. Most már szinte megint úgy megy, mint akkor, kellett valaki, hogy fizesse a nyomdaköltséget. Ezt a makói József Attila Társaság vállalta, rendeztek egy irodalmi estet, és annak a bevételét az én kötetemre felajánlották. A Válasz nyomdája, az Antikva kiszedte, de a fordulat évében létrejött a Könyvhivatal, minden olyan kötetet, amelyiket már kiszedtek, de még nem nyomtak ki – a továbbiakban a kéziratokat is –, be kellett nyújtani, és ez a cenzúrahivatal eldöntötte, hogy engedélyezi vagy sem. Az első könyv, amelyet már ki is nyomtak, Jékely Zoltán *Álom* című kötete volt, Vidor Miklós ellopott valahogyan egy példányt, a második az enyém lett, erre büszke vagyok. Az én verseimre azt mondták, pesszimista és irracionális vagyok. Ha innen visszanéz az ember, még túlságosan is derűlátó voltam akkor. Ez volt az egyik fő vád ellenem. Amikor az Eötvös Collegiumból kidobtak, azt is a fejemre olvasták, hogy a könyvemet betiltották. Ami egyszer az ember fejére esett, azt újra és újra rádobták. Ahelyett, hogy azt mondták volna: Szegény Lator, betiltották a kötetét, akkor legalább ne rúgjuk ki a Collegiumból.

Jogos gondolat lenne, de sajnos nem így megy.

A nyomda igazgatója megtette azt a szívességet, hogy ebből a kiszedett kötetből csinált tíz kefelevonatot.

Van abból neked még?

Van.

Sokat érhet ma már.

Nekem igen.

Fordítottál, szerkesztettél, tanítottál. A költő csak később jelent meg újra a színen.

Mert a verseimet akkor sokáig nem közölte senki. Ez az a bizonyos időszak, amit Nemes Nagy Ágnes úgy nevezett: „A magyar irodalom répakorszaka”, tehát amikor a répa a föld alatt volt, csak a levelei látszottak. Tanár lettem Körmenden, vagyis az ország legnyugatibb csücskében, és nagyon boldog voltam, hogy kaptam tanári kinevezést. Méghozzá annak ellenére, hogy az állt a minisztériumi kinevezésemben: nem taníthatok középiskolában. Csak általános iskolában. De a Vas Megyei Oktatási Osztály valamiért mégis a körmendi gimnáziumba helyezett. Nem vették észre, vagy valaki jóindulatú volt, ez utóbbi a valószínű. Nagyon jó dolgom volt Körmenden, négy esztendeig tanítottam, de közben fordítottam a Rába-parton, például Shakespeare *Cymbeline*-jét.

Sok nyelvből fordítottál. Voltaképpen hány nyelven tudsz?

Egy nyelven tudok, magyarul, a többi nyelven olvasok, beszélek, így-úgy-amúgy. Egyik kedvenc nyelvem, hogy ezzel kezdjem, a latin, nyolc évig tanultam a gimnáziumban, nagy hasznomra is vált, nemcsak azért, mert fordítottam elég sokat latinból, hanem azért is, mert az újlatin nyelvek mind arra épülnek. Két évet olaszul is tanultam, az oroszt már említettük. Német szakra jártam az egyetemen. Aztán elkezdett érdekelni a francia költészet, ezért a Collegiumban tanultam franciául. Körmendről hívtak föl az Európa Könyvkiadóhoz, sokáig gondolkoztam, elfogadjam-e, mert Körmenden úgy éreztem magam, mint egy szanatóriumban. Az Európánál orosz szerkesztő lettem, az külön műfaj volt. Nemcsak azért, mert piszok rossz könyveket kellett szerkesztenem, hanem rendszerint olyan fordítók gyalázatos munkáját, akik mondjuk Moszkvában voltak emigránsok, ott elfelejtettek magyarul, de nem tanultak meg oroszul. Kénytelen voltam az orosz szövegeket kibogarászni, és ezért elég jól megtanultam a nyelvet. Közben egyszer azt kérdezték, hogy nem fordítanám-e le Pratolini *A városnegyed* című regényét, akkor nagyon divatos író volt, különösen a *Szegény szerelmesek krónikája* miatt. Habozás nélkül azt feleltem, hogy szó sem lehet róla. Nem szoktam prózát

fordítani, csak verset, és nem tudok olaszul. De másnapra meggondoltam magam, ha ezt a könyvet lefordítom, elég jól meg fogok tanulni olaszul. Elvállaltam. Egy nap csak egészen keveset tudtam megcsinálni, és volt egy segítségem, Sárközy Márta, Sárközy Györgyné, aki átnézte, ő nagyon jól tudott olaszul, mert Olaszországban élt elég sokáig, Vészi Margittal – ez Ady Margitája, aki élni akar –, a mamájával. 1957-ben azt mondták nekem, a legnagyobb boldogságomra, hogy te úgyis tudsz olaszul, akarsz olasz szerkesztő lenni? Akartam. Olvasni, fordítani elég jól tudtam, beszélni kevésbé. Amikor idejöttek olasz írók, és azokkal beszélgetnem kellett, voltak gondjaim. Goffredo Parisét egy hétig kísérgettem, el kellett magyaráznom neki 1958-ban olaszul, hogy mi történt itt 1956-ban.

Magyarul sem könnyű.

Magyarul sem könnyű, de olaszul kifejezetten erőlködnöm kellett. Elmondok egy történetet, kiderül belőle, miért volt nehéz Goffredo Parisének megértenie a magyar politikai helyzetet. Elvittem egy író barátomhoz, aki nagyon jól tudott franciául.

De nem mondod meg, ki az.

Nem. Parise elkezdett izgágán kérdezősködni. Többek között arra volt kíváncsi: Uram, ön párttag? Dehogy, mondta az író felháborodottan. Szóval nem ért egyet a Kádár-rendszerrel? Dehogynem! Parise gyanút fogott: És a Rákosi-rendszerben párttag volt? Igen. Ezek szerint egyetértett a Rákosi-rendszerrel? Dehogy! – tiltakozott az író. Na, tessék elképzelni ezt a helyzetet.

Ha jól tudom, te sosem voltál párttag.

Nem voltam.

Rád nem tartott igényt a kommunizmus, semmilyen formában.

Én sem tartottam igényt a kommunizmusra, mit mondjak.

Engedd meg, hogy váltsak ismét egy éleset. Az egyik köteteden nagyon fura festmény látható rólad, kissé emlékeztetsz minden oroszok cárjára.

Nem az igazi ez a reprodukció, a kép Kárpáti Éva műve, ő több portrét is festett rólam. Ez egy nagyobb méretű olajfestmény, eredetiben sokkal jobb, szóval, itt valami eltorzult benne, de hát istenem, az ember amúgy is torzul az én koromban.

Az egyik versed rendkívül optimista címe: Nincs semmi.

Hát, a háború után milyen lett volna?

Igen, de alányomtatták: 1946–2006. Írtál valamit, eltelt hatvan év, és átírtad? Miért?

Igen. Az 1946–47-ben írt verseim közül többet úgy, ahogy van, betettem köteteimbe. Később megjelent a *Kiadatlan versek*. Abba beletehettem azokat is, amelyekről el sem tudtam képzelni, hogy valaha is ki lehet adni. Mostanában átnéztem azokat, amelyeket azért nem adtam ki, mert rosszak voltak. Némelyiknek az anyaga jó. Próbáltam megmenteni őket, hat ilyet csináltam, kettő csak annyi átíráson ment át, hogy kihúztam belőlük egy strófát például. De volt olyan, amelyiknek teljesen használhatatlan volt a megformálása, azt megpróbáltam újra megírni, a mostani technikámmal belehelyezkedve az akkori lelkiállapotomba. Van ilyesmire példa. Szabó Lőrinc az egész első kötetét, a *Föld, erdő, Isten*-t teljesen átírta. De Kassák Lajos, aki mindig azt mondta, hogy a verseket nem lehet átírni, ha egyszer a vers nyomorék lett, az marad örökre – ehhez képest mindent átírt. Például az egyik nekem nagyon kedves versét. Így szólt az eredeti: „A virágnak agyara van, a felhőnek zöld kecskeszakálla”. Később átírta: „A virágnak árnyéka van, a felhőnek aranykoronája”.

Szerinted jobb lett vagy rosszabb?

Rosszabb, de a jogát nem lehet kétségbe vonni. Addigra elment a kedve a vad avantgárdtól.

Nagyon jellemző rád, hogy erőteljes stílusművész vagy, a régi költői formákat kisujjadból rázod ki, ha akarod. Mostanában egy Szósz?! című irodalmi és nyelvi tévéműsorban mind a ketten fennforgunk, ott is hallatlan élvezettel játszol.

Köszönöm. Nagyon szívesen csinálom. Épp a következő adásba izgalmas házi feladatot kaptam, egy virágéneket kell írnom, de a minta illetlen, obszcén, trágár, én viszont csak annyira lehetek trágár, amennyit a televízió azért elbír.

Te tudod, hogy az mennyi?

Majd meghallod. Eufemizmusokkal éltem. Egyébként a népköltészet ugyanezt csinálja, van egy nagyon nagy rétege, amelyik elképesztően trágár. És nemcsak a népköltészet, hanem például Pálóczi Horváth Ádám, az *Ó és Új mint-egy Ötödfél-száz Énekek*-ben, néha nagyon finoman, szóval meg kell fejteni, hogy hol lappang benne az illetlenség.

Elfogadod, ha én azt mondom, hogy a kevés magyar realista költő egyike vagy?

Igen, nagyon szívesen elfogadom. Nemes Nagy Ágnes, amikor intellektuális, filozofikus hajlamú, bölcseleti költőnek címkézték, mindig tiltakozott: Nagyon földhözragadt költő vagyok, nem tudok semmit se kitalálni. Ezt én is mondhatnám.

Befejezésül szeretnék valami olyat kérdezni, amire talán nehéz válaszolni.

Akkor nem válaszolok, nyugodtan kérdezz!

Óriási pályát futottál be, nagyon hosszút is. Sok bajban volt részed, sok örömben. Ha az volna a feladat, hogy a mostani pályakezdőknek tanácsolj valamit, fölhasználva a televízió nyilvánosságát, mit üzennél nekik?

Én pontosan ezzel foglalkoztam egy időben, tanácsokat adtam pályakezdő íróknak, főleg költőknek, vagyis tanítottam az egyetemen. Volt egy stílusgyakorlat, a Négyesi-féle Stílusgyakorlat folytatása. Ott kinek-kinek, mondjuk, Ferencz Győzőtől kezdve Szabó T. Annáig, adtam valamilyen tanácsot, egy-egy verssel kapcsolatban. Talán az a legfontosabb, hogy a pályakezdő ne törődjön azzal, mit beszélnek a kritikusok, azzal se törődjön, van-e sikere. Próbálja egyszerűen azt csinálni, ami neki leginkább megfelel. Ez fontos tanács, mert az írók általában, különösen, ha egy idő múlva megromlanak, kezdenek arra figyelni, hogy merre, hol vagy kitől lehet egy kis sikert inkasszálni. Igazi író ezzel ne törődjön. Legyen valami foglalkozása, amiből megél, de az íróságához senkinek semmi köze ne legyen. Az legyen egyedül az övé.

Jártak itt szemináriumod különféle hallgatói, például Szabó T. Anna is, nagy szeretettel emlékeztek rá. Ha felkérést kapnál bármilyen szervezettől, egyetemtől vagy íróakadémiától, vállalnád-e, hogy újra fiatalokkal foglalkozz, rendszeres keretek között?

Már nem vállalnám, azt hiszem, húsz évig csináltam, később párhuzamosan a Színművészetin is tanítottam elsőéveseket versértésre, Osztovits Levente kérésére. Többé nem szeretnék kötött életet folytatni. Egyszer-egyszer, kivételesen, azt szívesen.

Vigyázz, mit mondasz!

A fiatal költőket most is nagyon szeretem. Örülök, ha hozzám fordulnak, de nem szervezett keretek között.

Nagyjából húsz éve nyugdíjba mentél. Elfoglaltabb vagy azóta?

Nehéz kérdés, akkor is nagyon elfoglalt voltam, és most is. Talán azért mégis most vagyok elfoglaltabb, mert ugyanahhoz a dologhoz már

háromszor annyi energia és időráfordítás kell. De, hogy ehhez egy dicsekvő megjegyzést is fűzzek, azt gondolom, nem rosszabb, amit most csinálok, mint amit ezelőtt húsz évvel csináltam, sőt.

Ebben én biztos vagyok. Maradt egy utolsó kérdés. Műsorunknak vége, vajon visszaveszed-e a nyakkendőt?

Nem. Ha hűvösebb volna, visszavenném habozás nélkül. Kézbe veszem, nem hagyom itt, ez azért egy szép nyakkendő, nem? Most hagyjam itt?

ESTERHÁZY PÉTER

Milyen jó dolog írónak lenni

Kicsit zavarban vagyok, hogy ennyien állnak a teremben, talán az volna helyénvaló, ha mi ketten is állnánk. Minthogy gerincoperáción estél át, ettől tekintsünk el. Belecsapok. Hallottál-e arról, hogy téged úgy hívnak, „the" Hungarian writer? „A" magyar író.

Még nem. Én németes műveltségű vagy műveletlenségű vagyok, és ugye ott a die-nek határozott neme van.

Lehet, hogy ez kínos kérdés, de bátran előhozakodom vele. Akarod-e tudni a legújabb pletykát rólad?

Nagyon.

Kérlek szépen, a következőt hallottam. Te nem is vagy ősz, hanem festeted.

Melíroztatom?

Ha melíroztatnád, csíkos volna. Kifejezetten nagy fáradsággal festeted. Ehhez mit szólsz?

Megfelel az igazságnak. A Gittának van egy fantasztikus fodrásznője, csak nagyon sokat kell járni, szinte mindennap. Tényleg, milyen hülyeség!

Mi a legérdekesebb pletyka, ami saját magadról eljutott hozzád?

Hogy festetem a hajamat.

Nem, láttam a szemedben, hogy ezt most hallod először.

Ugye nekem nem mondják el a pletykákat, a rólam szólókat. Vagy lehet, hogy védekezem és elfelejtem. Várjunk csak. Szó esik a posztmodernek összeesküvéseiről. Meg hogy valakinek elintéztem a Nobel-díját.

Jól csináltad. Bár ő talán nem is posztmodern. Hagyjuk ezt?

Ez az idiotizmus teteje. Tehát a posztmodern mint szitokszó. Mindenki posztmodern, aki nem mi vagyunk. Most legalábbis így van használva. Ha komolyan vennénk, és lehetne egy kicsit, mert nem egészen üres fogalom ez, meg kéne nézni, hogy tényleg, a magyar irodalomban mi is a posztmodern vagy ki is a posztmodern, egy kezecske bőven elég. Mondjuk, Tandorit lehet említeni.

Oravecz például posztmodern?

Miért volna szegénykém posztmodern? Rendes parasztíró. Mindenkiben vannak ilyen reflexek, tehát a mellérendeltségnek valamilyen szivárgása mindenütt látszik, de olyan szigorúan posztmodern, mint a korai Garaczik, kevés van. Már ő is a történet felé tolódott el rendesen, arról nem beszélve, hogy a történet is lehet posztmodern. Ahogyan ezt az újságokban használják, annak semmi köze nincs az irodalomhoz, csak egy szitokszó, körülbelül a liberálissal azonos.

Ha már itt tartunk, előállok egy lehetséges definícióval, nem én találtam ki, kolléga mondta: „Posztmodern prózaíró az, aki mindenféle jeleket, például tildéket alkalmaz a szövegében.”

Miket?

Tilde, az a végtelen jele.

Tilde? Mindenki tudja ezt?

Nem. Nyomdászatilag így hívják, elnézést.

Ja, te nyomdász voltál, persze.

Tehát végtelenjelek vannak a szövegben, mint a szótárban. Például Temesi Ferenc Por című könyvében.

Nem is tudom… ő posztmodernnek tartja magát?

Azt hiszem. Kérdezek valami egészen mást. Van itt a kezemben egy sajtótermék, Irodalmi szöveggyűjtemény III. Ez egy gimnáziumi szöveggyűjtemény, a tulajdonosa 1970 tájt született, tehát 1987-ben tanult ebből. A tartalomjegyzék Kassák Lajosnál végződik, ha megyünk fölfelé, Szabó Dezső, Füst Milán, Karinthy, Tóth Árpád, szóval a Nyugat. Ez a tizenhét éves a könyv lapjainak élére azt írta tintával: Esterházy Péter is the best.

Ezt nem utólag buheráltad össze?

Miért tennék én ilyet?

Hogy legyen egy jó kérdésed. Hát… ez fantasztikus.

Látod, az E betűket három vonalból képezte, mint a legmodernebb festőművészek szokták.

Az a legfantasztikusabb, amikor látsz egy valóságos vagy potenciális olvasót, és azt gondolhatod, hogy pfú, milyen jó dolog írónak lenni.

Ha jó leszel, neked adom ezt a szöveggyűjteményt.

Mutogatom majd a gyerekeimnek. 1970-ben született, akkor az már nem fiatal ember.

Hát, kihez képest?

Nagyon jó, köszönöm szépen ezt a történetet, és a könyvtárgyat.

Szívesen. Minapában egy régi regényemmel bíbelődtem én, új kiadás miatt. Döbbenten megállapítottam, hogy a pontosvesszőt már rasszistán utálom. Akkor buzgón és bőven használtam. Most mindet kihúztam. Az ember döntse el, vagy pont, vagy vessző. Ilyen alapon kérdezem, hogy állsz-e bármelyik írásjellel haragban vagy szerelemben.

Nekem épp a pontosvessző a kedvencem. Írtam is egy kis könnyű szerelmes szöveget erről, mert én meg fordítva, azt gondolom, hogy amikor két mondat egyben is van, meg nem is, azt a pontosvessző nagyon jól leírja. Persze, mint a hagymával a konyhában, ezzel is vissza lehet élni. Azért van valami, amit nagyon utálok, a pont-pont-pont. Amikor az használódik, gondolkodás helyett. Lehet helyénvaló, például Gombrowicz *Pornográfia* című regénye tele van pont-pont-ponttal, az egész olyan rejtélyeskedő, mintha valami volna mögöttük. Ő addig-addig trükközött, amíg tényleg lett mögöttük valami, minden mondatot aláaknázott.

Azt hittem, az általad kedvelt Céline-t fogod említeni, mert ő aztán tobzódik a három pontban.

Ugye a Céline-nél ez a zihálás, amikor annyira beszél, hogy nem kap levegőt, oda tesz három pontot. Az az igazság, hogy már-már megtörtem, mert két nagyon nagy szerző szívatott meg ez ügyben, és végül is legitimálta az eljárást.

Úgy törtél meg, hogy akár le is írod a három pontot?

Ugye azt úgy nem lehet, mint jól tudjuk, komoly munkát igényel, hogy az ember egy ilyet elfogadtasson saját magával, vagy a szövegével.

Gabriel García Márquez, akiről nem tudom, hogy te mit tartasz, három pont…

Pozitív a vélekedésem.

Akkor bátrabban folytatom, tehát a nagy García Márquez igen babonás ember. Ami szerencsétlenséget hoz, az spanyolul: pava.

Mint jól tudjuk, pava. Igen.

Tőle tudjuk, ha akarjuk. Azt mondja, hogy vannak pavás emberek. Ha érintkezünk velük, bajunk lesz. Ő például ha pavás emberrel találkozik egy szállodában, kijelentkezik. Tudom, hogy ez határos az elmebetegséggel…

Jesz.

GGM szerint vannak pavás szavak is, és közöl egy listát, tizenkét szót, ha ezeket használja az ember, beteg lesz, tovább nem is merem mondani. Ilyen például az „és/vagy”.

Igaza van.

Eddig könnyű, de ilyen az „érdekében”, a „dacára”, a „paraméter”, az „értékcsökkenés”, s a többi. Vannak-e ilyen pavás szavak a te életedben vagy műhelyedben, amelyeket nem vagy nem szívesen használsz?

Nincsenek. Vannak divatszavak, amelyeket utálok, például a „mentén”. És még néhány efféle.

[Néző] Magasságában.

Írtál az ikes igékről két kis rövidet. Háklis vagy ezzel kapcsolatban?

Nem, az erősebb kutya ragoz. Tehát nincs mit csinálni, például az ikes igékkel. Bánatomra, az ikes igék helyzete, kérem, megváltozott. Húsz évvel ezelőtt más volt a státuszuk. Ha most minden ikes igét rendesen ragoznánk, az olyan modoros volna, hogy csak na. A -nók -nők már akkor is elég súlyos volt, de azt még lehetett játékosan. Vagy csokoládézhatnám. Ikes hatóigéket ikes igeként ragozni, ezzel nincs mit csinálni. Lehet használni, más a stiláris értéke. Be kell hajolni.

Van egy kifejezés, amitől én vagyok irritált, számomra pavás az, hogy „fölmerül”. Úgy érzem, merülni nem lehet föl, csak le. De te használod a „fölmerül”-t.

Marhaság, akkor nem lehetne a buszról leszállni. És a szárnyaid hol vannak, há-há-há?

Egy gondom megszűnt, én már nem jöttem ide hiába. Közismert mondatod az, amikor kérdezik, hogy éppen mit csinálsz: „Írok egy kötetet a Magvetőnek.” A Magvető neves magyar könyvkiadó, kortársainkra specializálódva. Volt egy rövid időszak, mikor úgy nézett ki, hogy megszűnik. Van azért egy könyved, amelyik a Pannon Kiadónál jött.

Ez éppen akkor volt, 1991-ben, amikor minden kiadónak rosszul ment, a Magvetőnek is, de abban az évben jelent meg náluk egy könyvem, kettőre nem futotta nekik. Akkor túlélési harc folyt, megkérdeztem őket egyébként, hűséges típus lévén, már nem emlékszem, vártam-e, hogy azt mondják: Ne vidd máshová, majd mi kiadjuk. Részemről ez egy gyakorlatias döntés volt, nem pedig egy első próbálkozás a lefalcolásra a süllyedő hajóról.

A könyv egyik szövege egy interjú, témája az interjúadás. Keresztury Tibor kérdezett, többek között ezt: „Van-e értelme az interjú műfajának, miből származik feltűnő tartózkodásod?” Azt felelted: „Értelme rendszerint nem sok van. Érdekessége szokott lenni, én legalábbis mindig szívesen olvasok interjúkat.” Ha te szívesen olvasol interjúkat, akkor miért nem adod őket, hátha azokat meg mi olvassuk szívesen?

Igen, amikor megjelenik egy könyv, ezeket a kérdéseket nem teszi föl az ember, vagy másképp teszi fel. Akkor azt gondolom, hogy ez is a munkám része. De két könyv között, csak azért, mert támad valamilyen szerkesztői ötlet, nem akarok dolgozni, igyekszem hárítani. Önmagában nem szórakoztat annyira. Azért különbség, hogy olvasom vagy írom, vagy adom. Az az elgondolás, hogy másokat ez szórakoztat, még nem okvetlenül elég.

Sok interjúdat olvastam már hosszú életemben, nem beszélve azokról, melyeknél én voltam a mikrofonállvány. Elvem, hogy lehetőség szerint soha ugyanazt a kérdést nem teszem föl egy embernek, sőt igyekszem olyan kérdést sem feltenni, amit vélhetőleg már föltettek neki mások. Nálad azt tapasztalom, hogy ha ugyanazt kérdezik is tőled, még véletlenül se válaszolod ugyanazt.

Többnyire azt válaszolom, amit gondolok.

Nem úgy értem, mindig más a stílus, más a történet, mintha unnád magad, miközben kérdeznek.

Ha ez látszik, az nem jó, ha így is van, igyekszem nagy erőkkel eltitkolni. Ez is egy generációs különbség, amikor az említett Garacziék vagy Kemény Istvánék adtak interjúkat, azok hihetetlenek voltak, mondjuk, egy hosszú kérdésre poétikai bonyolultságról ilyen válaszokat adtak: Igen. Hát, nem tudom… Tehát ők nem akarnak dolgozni ilyenkor. Én felfogom a helyzet dramaturgiáját, és dolgozom. Ha az derül ki, hogy halálosan unom, rosszul dolgoztam. Ugye, amiképpen a te életed hosszú,

azonképpen az enyém is, tehát már elég sok kérdésre válaszoltam ugyanazt. Ez engem nem zavar, van benne egy kis doberdós, tehát hogy közben eszembe jut, ezt már mondtam, leírtam, mindegy. Ha olyannal beszélek, akiről tudom, hogy ezt már hallotta, akkor gátlásaim vannak, milyen dolog az, ugyanazt mondani. Pedig az első válasz volt a pontos. Tehát eggyel rosszabbat válaszol az ember. Néha előfordul, hogy kérdező és kérdezett mennek két-három föllépésre, az a legveszélyesebb, nagyon meg kell beszélni, hogy ne szégyelljük magunkat egymás előtt, fenti elv jegyében nyugodtan válaszolható ugyanaz.

Tehát így szoktad.

Németországban mindig. A felolvasás önmagában kevés, akkor hívnak egy nagyon jelentős embert a másik jelentős emberhez, hogy beszélgessenek. Ez eléggé macerás. Most például a *Semmi művészet*-tel járkáltam Németországban, és volt olyan, hogy ugyanaz az ember kérdezett. Láttam, ő is tesz erőfeszítéseket, hogy ne ugyanazt kérdezze, és én is szégyenkeztem volna ugyanazt, pedig ahogyan telt az idő, mindenféle jó válaszok keletkeztek, menet közben tudja meg az ember, hogy mit gondol a könyvéről. Ismerek olyanokat, akik halál komolyan veszik az ilyen fellépéseket, én játéknak tekintem, a játéknak nem a legkomolyabb értelmében.

Lehet azt mondani, hogy általában is játékos elme vagy, nem? Tehát a prózádban is.

Én olyan szélesen értelmezem a játékot, hogy próbálnék nem játékos lenni. Tehát majdnem mindent, a matematikát, a futballt, az írást ugyanolyannak tekintem bizonyos értelemben. Játékon tulajdonképp csak annyit értek, hogy egy különálló világ, aminek saját szabályai vannak, és csak azok érvényesek.

Elfogadod egy olvasódtól, aki én vagyok, hogy bármivel foglalkozol, újságcikket írsz vagy megnyitsz egy kiállítást, mindig kezedbe veszel szavakat, mondatokat, és akkor is játszol velük, ha egyébként nem arról akarsz beszélni? Minthogyha olyasfajta focista lennél, mint a brazilok, ahol a gól fontos, de azért egy jobb lábmozdulat, amin a közönség fölhördül, az téged jobban vagy ugyanúgy érdekel.

Igen. Pedig – azt akartam mondani, hogy ellentétben veled, de tulajdonképpen nincs információm – én értek a futballhoz, és az általad leírt futballistákat ki nem állhatom. A gólnál nincs fontosabb. Az irodalom

bonyolultabb, ott nehezebb megmondani, hogy mi a gól. Van ez a kedvenc Plinius-mondatom, az ifjabbtól, amit egyre többet kell idéznem: „Ez nem kitérés, ez maga a mű.”

Elég sokat járok külföldre az utóbbi nyolc-tíz évben, irodalmi külföldre, tehát könyvügyekben. Olyan országban még nem jártam, ahol irodalmi körökben ne mondanák, amikor kiderül a nemzetiségem, hogy Esterházy. Nem így ejtik egészen, de ez részletkérdés. Te vagy a legismertebb magyar író, sokan talán azt gondolják, hogy a Nobel-díjasunk ismertebb, az én tapasztalataim szerint nem feltétlenül.

Országonként változik.

Mondjuk, hogy ez mindegy, őt talán hagyjuk is, nagyon tisztelem, meg te is, nem erről van szó. Te vagy a legismertebb magyar író külföldön. Ennek fényében, gondolom, otthon raktározódik ötszáz idegen nyelvű kötet a műveidből, biztosan van, amit ki sem tudsz nyitni, mert olyan nyelven nyomtatták, hogy…

Kinyitni tudom, de a rosszabbik oldalán, olyan is van. Például a japánt.

Beszéljünk azokról, amiket valamelyest nyomon tudsz követni, rengeteg könyved van ilyen nyelveken. Akad ezek között olyan, ami valamiért különösképp kedves neked?

Fordítás? Igen, a német *Harmonia cælestis*. Én magyaron kívül csak németül tudok, tehát azt tudom lemérni. 2004-ben kaptam én ezt a Béke-díjat, az egy rendes, nagy európai díj, az lett a következménye, hogy a státuszom Németországban megváltozott, nagyon sok fölolvasásom volt akkor. Úgy tudok a *Harmonia cælestis*-ből felolvasni, hogy nem kell arra gondolnom, fordítást olvasok. Ami nagyon ritka. Sőt van olyan rész, amelyik németül jobban tetszik. Terézia Mora fordította, ugye ő jó fordító, tehát ha valahol valamit nem tudott megoldani, akkor másutt, ha erre mód volt, betett valamit. Úgy viselkedik a *Harmonia cælestis*, nem csak Németországban, időnként máshol is, mintha otthon lennék, ami nagyon ritka. Tehát amikor egyáltalán azt látni, hogy a könyvünk az része lesz egy kinti kultúrának, az nagyon ritka. Volt most a könyvfesztivál, Románia a díszvendég, Ruxandra Cesereanu nevű írónő írt egy, mondjuk így, válaszkönyvet az *Egy nő*-re, férfiakról, ez nagyon nehéz, istenkísértő vállalkozás. Németországban is van egy ilyen könyv. Arról van szó, hogy látod, a könyved bemegy egy idegen helyre, és ott valamit okoz. Ilyen élményed már neked is lehetett, amikor író-olvasó találkozón vagy

könyvbemutatón látsz valóságos idegen olvasót. Magyar olvasót látni is nagyon jó dolog, az ember évekig ül a szobájában, kimegy, és valaki ott áll a könyvvel. Ha ez idegenben történik, az egészen abszurd. Én sokáig azt gondoltam, hogy nem nagyon számít, ami külföldön történik, érdekes lehet, de csak az számít, ami itthon van. Most már nem egészen így gondolom. Azt a poétikus elgondolást hangoztatom, hogy tulajdonképpen egy könyvnek sok arca van, igazából egy könyvet akkor ismernénk meg, ha a világ összes nyelvére lefordítanák, mert minden nyelven egy kicsit mást mutat, és ez a csomó arc együtt volna maga a könyv.

Aztán kéne egy találkozót rendezni, egy dunai hajókirándulást, ott lenne a könyv mind a száz arca, a szerző csak nézné őket…

És vinnének magukkal egy darab olvasót is, aki…

Aki mindet el tudja olvasni.

Peruban voltam egyszer, és állt egy indián velem szemben, kezében a *Harmonia cælestis*-szel. Ez már a „Kohn, te dicsekszel”.

Rengeteget játszol a nyelvvel, nem a magyarral, időnként német szavak keverednek az írásaidba, máskor angol kifejezések, cikkekben gyakrabban, mint szépprózában, de azért ott is megesik. És azt mondod, hogy te csak németül tudsz. Ez álszerénység?

Nem. Olyan vagy, mint az amerikaiak, azok se hiszik el, hogy az ember nem tud, ha arra képes: I don’t speak English, mert ez már angolul van, ebből arra következtetnek, hogy: You can do it, Peter!

De nem próbálkozol.

Egy amerikai nem tudja elképzelni, hogy létezik olyan ember, aki nem tud angolul. Nyilván tud, egy kicsit csak tud.

Egy-egy viccet a régi jó orosz nyelvvel is elkövetsz, bár, gondolom, azt se beszéled.

Az kár, azt lehetett volna megtanulni, mert annyi időt töltöttem vele.

Én is. Kedves szerzőm Nabokov. Ő állandóan játszik az orosszal az angolban. Terád hatott valamelyest ez, egyáltalán, mi a viszonyod Nabokovval?

Ő tényleg kétnyelvű, tehát játszhat is. Van most már sok ilyen eset, a csehek 1969-ben kimentek fiatalon, és az ottani nyelven írnak. Kundera átállt franciára, a franciául írt könyveit most lefordítják, de nem ő csinálja. Vagy az említett Terézia Mora, aki igazán kétnyelvű. Én a fordításokban nem sok vizet zavarok, többnyire arra vagyok jó, hogy a félreértéseket

tisztázzam, de a Moránál ez sincsen, mert nem ért félre semmit. Aki tanult magyarul, nem beleszületett, az bármilyen jól tud, bizonyos dolgokat szükségszerűen félreért, olyasmiket, amiket a te két ötéves fiad egyike sem tévesztene el.

Pláne ketten együtt.

Teresia ezeket nem rontja el. De ő németül ír, magyarul nem is merne, azt hiszem.

Megjelentél oroszul. Hál' isten, nem a Szovjetunióban, hanem Oroszországban. Mennyi ideig elnyomtak minket azok a gazemberek! A törökök legalább itthagyták a jó szavaikat. Milyen érzés volt, mikor először kinyitottad, és láttad a szöveged, cirill betűkkel?

Egyáltalán nem gondoltam a katonákra meg a komcsikra, hanem csak Tolsztojra meg Dosztojevszkijre meg Csehovra. Azt, amit mi a regényről gondolunk, az orosz regény nélkül nem tudnánk. A gondolat, hogy én most egy nyelvi térbe kerültem ezekkel a gigászokkal, meghatott. Ha megnézed, bármilyen orosz próza, amelyik önmagában talán nem volna olyan jó, az is megemelkedik ettől, vagy be képes állni ebbe a tradícióba, tehát eggyel jobb lesz. Ezt azért is mondhatjuk szerelmesként vagy csalódott szerelmesként, mert ugye nekünk ilyesmi nem jutott. A magyar irodalom fantasztikus, erről most nem kéne tán bizonyságot tennem, de ami a magyar regényt mint olyat illeti, mikor tradícióról beszélünk, nincs, amire rá bírunk állni. (Az is egy érdekes dolog, hogy milyen, amikor a levegőben állsz.) Hiába vannak lefordítva a nagy regények, azért nem ugyanaz a státusza Flaubert-nek és Mikszáthnak. Órákig tudnék Mikszáthról rajongani, nem hiszem, hogy volna ember, aki a magyar nyelvet hajlékonyabban, ízesebben, színesebben használta, de ha Flaubert-rel összehasonlítom, nem ugyanaz a nagyságrend. Ez van.

Péter, nem tudom megmondani, hány éve ismerlek, 1975-től biztosan. Változott-e a napirended azóta?

Nem.

Semmit?

Semmit. Talán egy negyedórával később ülök le az asztalhoz.

S ez minek köszönhető?

Ez annak köszönhető, hogy egy órával később fekszem le.

Ami?

Az meg annak köszönhető, hogy még igényem van este olvasgatni.

Jó, de ha egy órával később fekszel le, és negyedórával később ülsz le, vesztettél háromnegyed órát.

Igen, amelyet azonban délután pótolok. És máris tudok mondani egy szót, amitől a falnak megyek: bepótolni. Mert ugye semmi különbség a pótolni és a bepótolni között. Ezt belém verték a Budapesti Piarista Gimnáziumban.

Belém is a Kölcseyben. De a „kipótolt”-ot sem bírom.

Az nincs is.

Sokszor látom leírva, és amit leírnak, azért az van.

Jesz!

Nádasdy Ádám szerint. Majdnem öt éve mesélted itt a Miklós fiadról, hogy komoly anyagi nehézségeket okoz néha, mert csöng a telefon, a kulturális államtitkár óhajtana veled beszélni, mire a fiad: Apám azt mondta, hogy csak államtitkártól fölfele kapcsolhatok bárkit. Az adomát így fejezted be: Ha az okozott kár nagyobb ezer eurónál, akkor feddésben részesítem. Mi lett a Miklóssal azóta? Akkor kicsit aggódtál, azt mondtad, nekem kéne beszélgetnem vele.

Ugyanott van, ugyanolyan fantasztikus, ugyanúgy nyomja az ezereurós telefonokat, ő a legjobb titkárnő a házban. Elköltözött, aztán vissza.

Jobb, mint a feleséged?

Igen, mert a Gitta az hazudik. Azt hazudja, hogy nem vagyok otthon. Nem meri azt mondani – barátoknál veszélyes is –, hogy én délelőtt dolgozom. Tényleg nevetséges, háromszázhatvanöt napból alig akad kettő-három, amikor egyáltalán nem akarok dolgozni. Furcsának tűnhet ez a rigorózusság. Én nem számítógépezem, és a számítógép másutt van, ha le kell valamit gépelnem, előző este nem tudtam megcsinálni, de délig le kell adni, akkor be kell áldoznom a délelőttöt. Ez azt jelenti, hogy kijövök a dolgozószobámból, konfrontálódom azzal, hogy sokat csörög a telefon, és néha felveszem. A Miklós nem tágít: Sajnálom, dolgozik. De fontos! Csak kettő után. Elvileg fölírja, de aztán a cédulát újrahasznosítja, mielőtt látnám.

Ami egyébként helyes elv, sok fát kell kivágni.

Egyfelől. Másfelől én annak örülök, hogy nem kell döntést hoznom. Noha kis sértődéseket okoz az államtitkári szinten.

Most mivel foglalkozik a Miklós, azon kívül, hogy telefonos titkárnő?

A saját financiális helyzetét próbálja rendezni. Dolgozik.

Vannak bizonyos kapcsolataim a Magyar Televízióval, így értesültem arról, hogy Marcell fiad egy hosszú műsor főszereplője volt, ahol a tevékenységéről faggatták. Tevékenységének egyik része egy Tizenkét perc című film, amelyik arról szól, hogy anyai nagypapája nálatok, egy étkezésen vesz részt, ti is ott vagytok, de csak kezetek látszik, és az egészet felgyorsította.

Ugye a gyermek képzőművész, ez egy videomű, az a fantasztikus benne, hogy az apósom, aki közben meghalt, nagyon lassú volt, mint amilyenek az öregemberek általában. Voltak klasszikus vasárnapi ebédek, kis rémülettel időnként, nagyon érdekes, hogy a család egyik tagja se igazán merev ezen a felvételen, pedig olyan merevek voltak ezek az ebédek, hogy csak na! Nagyon lassan evett az apósom. Marcell fölvette a nagyapját, majd pedig a felnőtt élet szokásos sebességére gyorsította föl a filmet. Ettől mindenki úgy mozgott, mint a mérgezett egér, és körülbelül olyan gyorsan beszéltünk, mint a Dragomán Gyuri, egy szót nem lehet érteni. Nagy karriert fut be ez a videó, mert gyönyörű. Egyrészt látsz egy szép férfiarcot, és a szépségnek mindig van ereje. Miközben amit látsz, az gyönge. De ettől a szépségtől nagyon szép feszültsége van. Ez tulajdonképpen egy bohóctréfa, miközben, megkockáztatom, a halálról szól leginkább.

Persze, de a kérdés mégiscsak az, hogy neked milyen érzés volt látni ezt. Mondjuk magadat, szeretteidet.

Ugye mi nem látszódunk, csak be-belógunk. Nekem abban már van rutinom, hogy mit jelent, ha műalkotás tárgya lesz valami a környezetemben. Volt egy kiállítás a Müpában, ahol a Marcell képe volt a meghívón. Hát, mint a kiskakas, úgy járkáltam. Igen, az én fiam! – ezt úgy információként időnként elmondtam.

Marcell az említett tévéműsorban elárulja, hogy ő régész akart lenni, és fölásta a kerteteket, de csak régi tejfölöspoharakat talált. Te mit szóltál ahhoz, amikor fölásta az egész kertet, és igaz-e?

Hát, egy részhalmazát a kertnek. Az az igazság, hogy amikor ő régész akart lenni, akkor bármit csinált, az engem olyan fokon irritált, hogy egy fölásás ide vagy oda már nem számított.

De miért irritált?

Mert szegénykém nem tudta, hogy mit csináljon magával, én folyamatos csődhelyzetben voltam vele kapcsolatban, ő meg nem oldotta meg ezt a

problémát. Csodálatos történet, hogy szinte kamaszként kikeveredett Párizsba, és vagy másfél év után egy fiatalember jött vissza. Minden ember kitalál magának valamit. Én azt találtam ki, hogy mindent tudtam. A lányom is. Az a legegyszerűbb. Ha mindent tudsz, akkor nem lehet beléd kötni. A Marcell meg így becsukta a szemét valamikor tizenkét éves korában, és tizennyolc éves volt, mire kinyitotta. Én nem szerettem ezt az álmos gyereket. Nem igaz, hogy nem szerettem, csak bosszantott, az apaságom mélypontja volt. Tudod, állandóan morogtam. És egy morgó apánál azért van jobb.

Gitta mit szólt ehhez?

Hát, kérdezd meg. A lányaimmal én sem morogtam. Neki a fiaival könnyű.

Ja, értem.

A lányaival már nem volt olyan egyszerű.

Akkor azt hiszem, hogy nem hagyhatom ki: a két lányoddal mi van?

Azok is olyanok, mint a Mikszáthok. Csomó unokám van már.

Szám szerint?

Hát, olyan…

Matematikus a számokkal jóban van.

Négy. Egy hozott, de azt is úgy kell mondani, mintha rendes volna, ha nem úgy mondom, akkor fegyelmit kapok.

Te, és te milyen nagypapa vagy, ahhoz képest, amilyen apa voltál?

Körülbelül olyan. Közepes.

Valami jelző?

Jó közepes. Az apaságom legjobb oldala az volt, hogy hozzám mindig be lehetett jönni matematikafeladattal, valóban minden matematikafeladatot meg is tudtam oldani. Tényleg azt gondoltam erről, hogy látják a baromi fontos munkát, amit én végzek, az európai dimenziókat, és lám, mégis másodfokú egyenletekkel tökölök ott velük, tehát hogy ők ezt értékelik. Nem olyan régen, egy hónapja, a Zsozsó, aki nagyon tudja előadni ezeket a dolgokat, ránézett a másik testvérére: Te is? Az meg, hogy: Én is. Kérdeztem: Mi, hogy? Te is olyan rémülettel kopogtál be a papához? Milyen rémülettel? – így én. Akkor előadta, hogy ez szerintük hogy volt. Bejöttek, hogy ez a probléma. Én meg: Édes istenem, ez nem probléma, így és így kell megoldani, érted? Papa, nem értem. Semmi probléma, ezt így összeszorzod, nézzük másképpen, érted?

Nem értem… Állítólag három percen belül üvöltöztem volna velük. Erre tényleg nem emlékszem. És hogy akkor, abból az üvöltözésből hogyan kell kijönni a szobából, hogy én ne sértődjek meg, azt mondják, ezzel telt el a gyerekkoruk. Én meg egész idáig azt gondoltam, hogy mint fénylő csillag, olyan apa voltam. Nagyapaként még nem teljesedtem ki egészen. A nagypapához nekem más képzeteim társulnak, hiába festetem a hajamat, azt gondolom, a nagypapák valahogy öregebbek. De akkor azt találtam ki, hogy mindegy, mi az a nagypapa, de van itt egy ember, ez a kicsi, lesz egy kapcsolatom vele, és azt nevezzük nagypapaságnak.

Nagy családi ebédek, vacsorák?

Vannak, igyekszem fúrni őket, mert több, mint amennyit én szeretnék. Nálunk kert van, senki másnál nincs, és hétvégén elöntik a házat. Az unokában az a jó, hogy hazaküldhető. Gyerek nem küldhető haza, mert eleve otthon van. Az is probléma, hogy elfáradok ebben. Soha nem értettem, anyámnak volt négy gyereke, kitelepítés, meg minden. Ha odaadtuk a gyerekünket, hogy vigyázzon rá, ügyetlen volt, félős volt, elfáradt, nem tudom. Kérdeztem tőle: Mamácska, neked nem volt gyereked? Na, most mi vagyunk ügyetlenek, félősek, elfáradunk. Jaj, csak baj ne essék! Saját gyereknek se essék baja, de hát jut is, marad is. Nálad ez másképp van, mert a te új gyerekeid az én unokáimmal egyidősek.

Igen, de én nagyapjuk is vagyok rögtön.

Ez a te problémád, majd amikor tévéműsorom lesz, erről foglak kérdezni.

Majd akkor kifejtem. Írtál az Élet és Irodalomba egy cikket, valahol a végén megjegyzed, hogy egyébként ötvenkilenc éves lettél. Mit kaptál az ötvenkilencedik születésnapodra?

Szerintem semmit. Hát, egy jó whiskyt, egy nagy vacsorát, jó volt. Én háládatlan ajándékfogadó vagyok, és tehetségtelen ajándékozó. Ezen pedig már tervezek úgy húsz éve változtatni, például vinni virágot a feleségemnek, de annyira fölbosszant, hogy olyan aránytalanul örül a virágnak. Képtelen vagyok felfogni, ahhoz képest, hogy az életemet elé terítem, az a rohadt magnólia vagy micsoda…

Azt szereti?

Azt sem tudom, melyik az. Oravecz a parasztköltő, ő tudja. Na mindegy, szóval e téren nem vagyok nagyon mozgékony.

Őszintén, mit szeretnél kapni a hatvanadik születésnapodra?

Egy nagyon jó karton bort. Mondjuk, a legegyszerűbb, hogyha Bordeaux-ból hozzák, de jó magyar borok is jöhetnek.

Fehéret vagy vöröset?

Igen, ebben a sorrendben.

Semmi más vágyad nincs a hatvanadik szülinapra? Minden díjat megkaptál, amit lehet.

Hát, én mindig ugyanazt szeretném, úgy megcsinálni valami szöveget, ahogyan azt én akarom. Mindig csak ilyenekre gondolok.

Na jó, de ezt te adod magadnak.

Igen. Éppenséggel besegíthetnének az égiek is. Az volna jó, ha valaki tudna segíteni. Egy titkár, például.

Nem nagy kérés. Nagyon elégedett ember lehetsz.

Hát nem, éppen az előbbiek miatt. Mindig arra gondolok, amit csinálok, és mint jól tudjuk, ott csak elégedetlenség van.

Legutóbb itt megkérdeztem tőled, hogy ha valamit megváltoztathatnánk a fizikai állapotodon, mit szeretnél. A következőt adtad elő: szeretnél még egyszer futballozni. Megkértem a nézőket, gondoljunk arra mindannyian, hogy futballozhassál, egy percig lehunytuk szemünket. Mi lett ezzel?

Hát muszáj már új álmokat kitalálnom, ez már eszembe se jut.

Tényleg? De nem lett foci?

Egyszer volt olyan, hogy álltam a futballpálya mellett, sütött a nap, homályos meccs volt, az íróválogatott játszott. Véletlenszerűen keveredtem oda, és akkor nagyon jó volt, hogy többszörösen operálva vagyok, mert nem jöttem kísértésbe, hogy beálljak. Egyébként elkövettem volna ezt a hibát, olyan vágy fogott el, hogy futballozzam. De csak egy fél óráig tartott. Úgyhogy ez már nem jut eszembe, ötvenkilenc évesen értelmetlen, hogy eszembe jusson.

Unokáknak rugdostál már labdát, vagy azt sem?

Nem, mert ügyetlen vagyok.

Na!

Az nem úgy van, ők nem látják, hogy ügyetlen vagyok, de én tudom.

Biztosan ügyesebben rúgnád, mint én.

Igen, mondom, hogy ügyetlen vagyok.

TÉREY JÁNOS

Alaposan felkészülő típus vagyok, elmentem a Radnóti Színházba, hogy megnézzem az egyik legújabb darabodat, az a címe: Asztali zene. Fölhívtalak telefonon. (Az utolsó előtti napon mindig telefonálok valamilyen ürüggyel, a szorongást palástolva, kitudni, hogy akit meghívtam, ugye eljön ide.) Azt mondtad, hogy nem egészen azt adják elő, mint amit te írtál.

Ez normális szerintem, ha picit belekóstolsz, és te nem is picit kóstoltál bele. Annyi a tanulság, amit levontam a magam számára, hogy beleszólni tilos, és nem lehetek ítélőszéke a darabomból készült előadásnak. Bírálni sem szoktam, annyit mondok mindig, hogy más. Így kell lennie, a százvalahány oldalt meg kell húzni játszható vagy nézhető mennyiségre, ami hetven-nyolcvan. Lojális vagyok a színházzal, de nem mindig tombolok a gyönyörűségtől.

Te, nem akarlak kínos helyzetbe hozni, de ha hetven oldal a játszható, akkor vajon miért írsz te százat?

Jólesik. Vannak még ötleteim. Olyan is megesik, hogy száznegyvenet írok.

Ma este előadjuk Térey János színdarabjának a felét.

Vagy valami zanzáját, igen. Nem baj, az is mindig szórakoztató, hogy ki mit húz ki.

Mert esetleg egy másik rendező mást?

Természetesen. Nincs nagy összehasonlítási alapom. Gyerekcipőben jár az én színházi pályafutásom, ha ugyan nem ért máris véget.

Sajnálnám. Képzeld, a Radnóti Színházban találkoztam a legnevesebb magyar közgazdásszal, aki külföldön is nagyon sikeres. Ismered Kornai Jánost?

A nevét.

Én még Amerikából ismerem. Szevasz, János, te mit keresel itt? Mire ő: Nemcsak hogy eljöttem megnézni, de olvastam is a darabot. Ehhez mit szólsz?

Azt a mindenit! El vagyok ragadtatva.

Hallottam miniszterről, aki ott volt, és egy szóvivőről is. Utóbbiról kiderült, hogy az egyik színésznő férje vagy pasija, az ő indítéka nem kérdés. Kérdezek mást. Fura név a Térey. Mesélnél róla?

Persze. Nem ez az eredeti nevem, volt egy sokkal szürkébb. Egybeesett három szándék. Elszakadni apámtól, akivel elég viharos volt a viszonyom. Elszakadni Debrecentől, ahol születtem. Egyúttal elszakadni a semmitmondó névtől. Tóth egyébként. Tizennyolc évesen Pestre költöztem.

Th-s Tóth?

Igen. Azt nem mentettem át, de a Jánost igen, meg az Istvánt. A harmadik nevem István. Ez volt a kezdet. Intézkedtem a Belügyminisztériumban.

Mit szólt az apád?

Szokatlannak találta. De nem csak ezt. Berzenkedett mindentől, ami irodalom, azaz léhaság, később mérnök létére olyan hamar fogadta el, hogy az hihetetlen az előzmények ismeretében. Egészen odáig fajult mindez, hogy a végén büszke volt rám. Már ő sem él.

Miért éppen Térey?

A T-t meg akartam tartani. Volt még néhány változat, ne kérdezd, nem emlékszem. Megkérdeztem valakit, akinek bíztam az ízlésében, és ennyi.

Érzékeled, hogy a tér benne van a nevedben? Gondolsz rá?

Igen, feltétlenül.

Van ennek bármi nyoma a műveidben?

Azt mondják, hogy van. Szinte szómágia címen emlegette a recepció – persze a recepció azt tesz, amit akar –, hogy nagyon szeretem a nagyvárosokat, a metropolist mint olyat, az érdekel, hogy mi zajlik ott. Nem tudnék foglalkozni egy lakatlan metropolis életével. Mindenesetre a tér egy városi tér szokott lenni nálam. Nem mindig, de gyakran

A Hortobágy nem hatott rád?

A Hortobágyot túl sokszor láttuk osztálykiránduláson. Debrecenben jártam gimnáziumba – általános iskolába meg óvodába is –, minden egyes osztálykirándulás egyik iránya a Hortobágy volt, a másik pedig, amit kevesebben ismernek, az Erdőspuszták, azok sokkal izgalmasabbak. Ez egy olyan táj Debrecentől keletre, a román határ felé, mintha Zalában volna. Még nem volt teljesen kész, amikor én születtem, tavakat telepítettek oda. A Hortobágy lapos és érdektelen. Aztán a költészetére rájöttem, de az irodalom amortizálta, aligha lehet róla újat mondani.

De nem úgy van, hogy a költészet azért főleg olyan témákról szól, amelyekről túl sokat írtak?

Szerelem, halál? Igen. Csak éppen a Hortobágyról nem jut eszembe semmi.

Visszatérnék oda, hogy azt mondtad, el kellett szakadnod Debrecentől. Miért?

Nem tudom, nyilván részben szeretetből, nagyon összetett kérdés. Mindenem megvolt Debrecenben, de minden változóban volt, én magam is. Pestre költözésem után nem sokkal vesztettem el édesanyámat. Kezdtem járni a tanárképző főiskolára, két év után mentem át a bölcsészkarra, 1989–90-re minden kicserélődött körülöttem, és ebben volt üdvös, de volt borzalmas is. Mindennek húsz éve már.

Szabó Magda szép csöndben az egyik legnagyobb prózai életművet hozta létre, de ezt sokáig nem vette komolyan az általad is említett befogadó közeg, csak akkor, amikor elkezdett külföldön is nagyon híressé válni. Ő mindig szinte templomi áhítattal beszélt Debrecenről. Neked ilyen kötődésed nincs?

Dehogy nincs, azt hiszem, pontosan ugyanilyen az én kötődésem is. Figyeld meg, honnan dicséri Szabó Magda Debrecent: Budapestről. Debrecent Debrecenből lehetetlen.

Mondhatnók, a Pasarétről dicsérte.

Persze. Azt hiszem, könnyű nekem a Viza utcából dicsérni Debrecent, vagy akár szidni, de ott élni nem tudnék. Régen jártam a városban, most készülök az osztálytalálkozónkra, a húszévesre. Azt hiszem, hogy kétszer is elvesztettem ezt a várost, és mégis, hihetetlen izgalom odaérkezni. Aki vidéken született közülünk, az tudja, hogy ez kettős identitást jelent, attól az ember gazdagabb, nem szegényebb, ha van egy vidéki gyerekkora, és van egy beágyazódottsága Budapesten. Én az irodalomra esküdtem föl, ehhez talán Debrecen is megfelelő kereteket nyújtott volna. De az nem humbug, hogy a maradiság városa, ahol többé-kevésbé hagyomány a mindenféle szellemi újítástól való idegenkedés. Költőit és íróit mindig dresszúra alatt tartotta, Csokonaitól egészen a huszadik századig. Akár Szabó Lőrincig, aki szintén megkóstolta a kollégiumot. Van valami hihetetlenül hierarchikus és merev Debrecen szerkezetében, pedagógiai eszményében, és a családi összefonódásaiban is. Ha az ember elismerésre vágyna ebben a klasszikus kálomista református közegben, akkor hasznosnak kell lennie, márpedig ami új és művészettel kapcsolatos, az sohasem tűnik hasznosnak első pillantásra.

Gondolod-e, hogy amennyiben elég sokáig élsz, majd egyszer csak te is olyan helyzetbe kerülsz, mint a Magda, aki ott mindenféle tisztséget kapott az egyháztól, a várostól?

Egyházkerületi főgondnok lett, ugye? Ez kizárt, bár a vallásunk azonos, az intézményesüléstől mindig irtóztam, és fogok is, remélem.

Talán eljő egy életkor, amikor már észre sem fogod venni.

Az a szenilitással lesz összefüggésben… nem tudom, nem garantálok semmit. De nem tervezek semmiféle intézményesülést. Biztos, hogy van közöm ehhez a városhoz, és a viszonyom egyértelműen szeretetteljes, noha élni biztosan nem tudnék ott még egyszer.

Volt-e normális állásod valaha?

Egyetlenegy, a Cosmopolitan első olvasószerkesztője voltam, mármint a magyarországié, 1997-ben.

Ezt nem tudtam. Ilyen léhaságra vetemedtél?

Nem volt az léhaság, akkor indult a lap, az én reszortom volt a beérkező fordítások nyelvhelyességi vizsgálata, rengeteg munka.

Ha a Cosmopolitant kimondom, a legkevésbé te jutsz eszembe, inkább egy Cosmogirl, akinek a melltartója egy férfi két tenyere. E plakát miatt nőmozgalmak tiltakoztak. Az nem zavart?

Egyáltalán nem, nagyon örültem, hogy van ez a közeg, valamiképpen éreztem, hogy lesznek majd munkáim, amelyekben kamatoztatni tudom az ottani tapasztalatokat. Így is lett. *A Nibelung-lakópark*-ban, ha megnézed a leírásokat, találsz hosszú nőiruha-jellemzéseket például, ez a színpad számára teljesen közömbös, olyanok, mintha regényt olvasnál. Nekem fontos volt, hogy azokat a nőket lássam, hogy tudjam, hogy milyen ruhában vannak.

Nem gondoltam volna, hogy a Cosmopolitan áldásos hatása ez a te drámatetralógiádra. Érdekes.

Ennyi belefér.

Meddig tartottál ki ott?

Fél évig.

Teljes hat hónapig, a divatiparban.

Nagyon elfáradtam. Kemény munka volt. És lássuk be, mégsem teljesen az én világom. Tizenegy éve történt, próbálom visszaidézni. Az ember, amikor huszonéves, elsősorban ösztöndíjakhoz folyamodik, folyamodtam,

és valamit elnyertem abban az évben, ami megmentett a további olvasószerkesztéstől.

Életrajzodból kiderül, később is sok ösztöndíjat nyertél, Sorost mindjárt kétszer. Aztán Móricz Zsigmond- és Örkény István-ösztöndíjat.

Ajánlom a figyelmedbe Thomas Bernhard *Díjaim* című új kötetét, amelyikben létkatasztrófának mondja a díjakat. De neki is kellett valamiféle apanázs, hogy éhen ne haljon, mindenesetre annyi a rapszodikus mozzanat az osztásnál, annyi a véletlen, hogy egyikünk respektje sem mérhető azzal, milyen díjakat kapott. Egyes-egyedül a könyvekkel mérhető.

Ösztöndíjaidat nem olvastam, ennyit tudok mondani, a könyveidet igen. Van egy érdekesség: az Aegon-díj esetén a jutalmazott választhat valakit, akit szintén díjaznak. Elmesélnéd, hogyan döntötted el, hogy ki legyen az?

Hónapokig gondolkodhattam volna, de a másodperc törtrésze alatt beugrott nekem valaki: Kovalik Balázs. Ő rendező, mostanság főleg operákat visz színre. Optimális választásnak éreztem, mert ugyan jó viszonyban vagyunk, de nem lógunk egymás nyakán, nem vagyunk hetente összejáró barátok. Dolgoztunk is együtt, de saját művemet soha nem rendezte. A Puskin-fordításomat, a *Borisz Godunov*-ot rendezte ő, ez volt az első színházi munkám az összes közül. Szerencsére nem írók közül kellett, biztosan több barátságot porig rombolt volna, ha nekem a szakmából kéne választanom.

Beszéljünk másról. Sajnálom, hogy olyan szkeptikusan beszéltél a drámaírásról, úgy érzem, hogy te vagy az egyik legizmosabb drámai tehetség a nemzedékedben, nagyon is remélem, hogy írsz még drámákat. Egyik színdarabodat bemutatta a Krétakör Színház. Úgy gondolom, hogy a Krétakör napjaink Katona József Színháza.

Hacsak nem múlt időben kell beszélni róluk. Létezni léteznek, működni nemigen.

Mindenesetre színre vitték a darabodat. Tudtad-e, hogy ez a legjelentősebb színházi műhely, és milyen érzés volt?

Volt egy időszaka az életemnek, bevallom férfiasan, amikor nem tudtam. Valaki szólt, hogy figyelj, ezek nagyon jók. Megnéztem három előadást gyors egymásutánban, és láttam, hogy biztosan a legjobb, ami nálunk mostanság a színművészetben történik. Nagyon szeretem egyébként a hagyományosabb színjátszást is, de amilyen a Katona

mostanság, az nekem már egy picit konzervatív, alkatilag jobban vonzódom a radikálisabb megoldásokhoz. A Krétakör vagy Mundruczó akkori munkássága – hangsúlyozom az akkorit – nagyon közel álltak az ízlésemhez.

A Nibelung-lakópark drámatetralógia. Ha jól értem – sajnos nem láttam az előadást –, ez a hármas számú volt.

Főleg a hármas, meg a kettesből valamennyi, hogy egyáltalán érthető legyen.

A Budavári Sziklakórházban mutatták be. Ki választotta ezt a helyszínt?

A sziklakórházat az első világháború után talán Horthy kezdte el építeni, örökölte Rákosi, bővítette, katonai kórház volt. 1956-ban még egyszer használták. Ez egy állandó forgatási helyszín volt, most már múzeum. A Szent János Kórház a tulaj, ezzel nem árulok el nagy titkot, és valószínűleg bérelték tőle az előadások idejére. Már nem lehetne, Sziklakórház Múzeum. A sebesült SS-eket gyógyítgató ápolónők láthatóak ott, viaszból.

A régi görögök szerettek színházba járni, odamentek egynapi elemózsiával, aztán nézték, reggeltől estig. Megeshet az, hogy a tetralógiádat, vagyis mind a négy részt előadja valaki egyben, ahogyan néha Wagner-operákat szoktak?

Nem az álszerénység fantomja kísért, amikor azt felelem, hogy semmi esély nincs rá. Az a színházi struktúra, ami most Magyarországon létezik – én a fővárosit ismerem jobban –, az nemhogy engem, de nálam sokkal éltesebb vagy akár halott pályatársaimat sem karolja föl egy nap erejéig. Annak is örülni kell, ha egy este erejéig szóhoz jutunk.

Van egy versed, amelyiket én különösképp szeretek, és sajnálattal vallom be, hogy volt idő, mikor tudtam kívülről.

Jézus!

De már nem. A címe: A húgom pincérnő a mélypincében.

Nagyon megtisztelsz.

A versbéli beszélő is költő vagy irodalmár, előadja, hogy a húga pincérnő, de a rokonságot nem vállalják abban a kocsmában, mert a beszélő is jár oda. Ígéri, hamarosan kiveszi a munkából a húgát, mert sokat szívatják, folyton kikezdenek vele. Az utolsó három sor ez: „Hugival ázunk a Berlini téren. Együtt lakom s együtt hálok vele: a húgom pincérnő a mélypincében." Van húgod?

Nincsen.

Ez megkönnyíti a helyzetedet. Kaptál-e olyan reklamációt, hogy mi ez, te a húgoddal hálsz? A magyar nyelvben az együtt hálást úgy szoktuk érteni, hogy szexuális tevékenységet folytat.

Megengedi a mondat, de nem vagyok döntőbíró.

Nem is kell, a kérdés az, kaptál-e olvasói reklamációt, hogy ez azért már túlzás.

A húgomtól?

Érdekelt volna, hogy a húgod mit szólt, de ha nincs, marad az, hogy például mit szólt hozzá a papád.

Édesapám? Nem szólt semmit. Még élt, 2004-ben halt meg. Annyit tudok, hogy a folyóiratokat, amelyekben megjelentem, gyűjtötte, amihez nem jutott hozzá, azt lefénymásolta, de nem fűzött soha semmilyen kommentárt a verseimhez.

Te rímpárti költő vagy?

Rímpárti vagyok, csak nem használok már rímet. Szeretem az elegáns rímelést. Azért nem használom, mert egy idő után azt vettem észre, hogy olyasminek a kimondására is kényszerít – hangsúly az „is”-en –, amit nem feltétlenül mondanék rím híján. Például összecsengetsz két szót. Vegyük a magyar költészet egyik legevidensebb és leghíresebb rímpárját: “szelid őz – elidőz”, József Attila. Nem minden rímünk ilyen, nem ennyire evidens. Néha én csak azért írtam le valamit, mert borzasztó jól hangzott a rím, és még értelme is volt. Ennek a betetőzése lett a rapszöveg-korszak. Akkoriban végképp hajszoltam azt a lehetőséget, hogy olyan szavak is rímeljenek, amelyek nem rímelnének maguktól. Több kollégával egyetemben, például az itt ülő Poós Zoltánnal.

Már egyáltalán nem akarsz rímelni? Ha véletlenül eszedbe jut egy, kihúzod?

Nem, benne marad. Most épp egy verses regényt írok, amelyik nem rímel.

Találtam egy blogot a világhálón. Fenyr néven – Fenűrnek is ejthetjük, ha nagyon akarjuk – valaki ezt írta: „Térey hozott akkorát a költészetében, hogy egy szintre emelkedhessen József Attilával, Ady Endrével, Kosztolányi Dezsővel. Persze ezt majd az utánunk következő generáció fogja felismerni.” Mit szólsz ehhez?

Hát nézd, először is a halál jutott eszembe, gyönyörű, amit itt írnak, de hogy kiderüljön, igaz-e, ahhoz meg kell halnunk. Soha nem fogjuk

megtudni, hogy így lett-e. Mindenesetre nagyon hízelgő.

Thpreg viszont ezt írta: „Azért lassacskán kezdik elismerni. Én pl. most szerkesztek tanulmánykötetet róla. A korosztályában ő a legjobb, nem vitás, illetve szerintem még Borbély Szilárd. Hát nem ő is debreceni?” Ki lehetett ez, ki szerkeszthet rólad tanulmánykötetet?

Ketten szerkesztik. Ez most olyan, mint egy feljelentés. Készül egy ilyen könyv, igen.

Akartál-e valaha színész lenni?

Soha, egy másodpercig sem.

Drámaírókban szokott lakni egy színészke. És mondd, beköszöntött-e már a második zacckorszakod? A Kétmalomtól a Szent Annáig című versedben nevezted így.

Ez egy ilyen kamaszkori szójátékom. Ha azt jelenti, aszályosabb idő, egy kicsit pangóbb idő, azt kell mondanom, hogy több ilyenen is túlestem.

Írtál már egyszer egy verses regényt. Paulus a címe. Ez a magyar irodalomban egy betű eltérésével egy nagyon híres könyvet idéz fel, Mészöly Miklósét. Ha már regényt írsz, miért nem prózában? Kérlek, ne azzal fizess ki: Mert költő vagyok.

Nem is lett volna rossz válasz.

Annyi költő ír prózát. Legközelebb Rakovszky Zsuzsa jön ide.

Nézd, én ezt a verses regényt 2000-ben kezdtem. Ha jól emlékszem, előttem utoljára Szabó Magda fogott verses regénybe 1946-ban. Ok lehet az is, hogy eltemették ezt a műfajt, halottnak nyilvánították. Az elbeszélő költemény egészen más, nem akarom a koholmány szót használni, tehát kitaláció, fikció. Míg a verses regénynek van egy jelenkori létező közege. Annyit tudtam 2000-ben, verses regényt nem írtak Szabó Magda egyébként kitűnő *Szüret* című műve óta. Annyit tudtam akkor, hogy Somlyó György szeretett volna írni egyet, de csak a kudarcáról írt, és Rakovszky Zsuzsa is szeretett volna verses regénnyel előállni.

Tudom, hogy ez egy nehéz kérdés, de mégis, kaphatnánk rövidke tartalmi ismertetőt arról, amit írsz?

Nem vagyok babonás, de ahogyan öregszem, egyre kevésbé szoktam olyasmiről beszélni, ami készül. Annyit azért mondhatok – hiszen megjelentek belőle részletek, főleg az ÉS-ben –, hogy egy diplomatáról szól, aki a Külügyminisztériumban dolgozik Budapesten, és éli világát. Slussz, ennyi.

RAKOVSZKY ZSUZSA

A fizikusgéneket kitől örökölte

Két embertípus létezik, rendfenntartási szempontból. Az egyik, akit mindig igazoltatnak, valahogy ránézésre gyanúsnak találva, a másikat nem, vagy nagyon ritkán. Te melyikbe tartozol?

Sopron és környéke nagyon sokáig határsáv vagy mi az ördög volt, külön engedély kellett ahhoz, hogy az ember Sopronba mehessen, és amikor már nem kellett, még akkor is a vonaton el-elkérték az ember személyijét. Elvileg nálunk ez sokkal gyakoribb volt, mint másutt. Inkább a fiúkra gyanakodtak, hogy a rossz bizonyítványuk miatt vagy más okból neki akarnak vágni a világnak. De tőlem is elkérték a személyim néhányszor. Ha az ember úgy kiment az erdőbe, és beleütközött a kiskatonákba, akkor automatikusan elkérték. Mi sosem közlekedtünk igazolvány nélkül.

Volt olyan, hogy kimentél az erdőbe, épp nem jött a kiskatona, és hirtelen arra gondoltál, hogy egy ügyes futással áthelyezhetnéd magad a konvertibilis valuták övezetébe?

Ez állandóan benne volt a levegőben, csak nem volt olyan egyszerű. 1956 után el volt aknásítva a határ, úgyhogy a hirtelen gyors futással az ember egészen könnyen felrobbanthatta magát.

De nem úgy volt, hogy a helyiek tudtak bizonyos ösvényeket, ahol nem?

Akkor kevesen maradtak volna a városban. Aki nagyon ismerte az erdőt, az talán igen, a többség azonban nem. Terjengtek mindenféle történetek, azóta sem tudom, mi igaz belőlük, például hogy valaki egy zsák macskával indult el, mikor még rendőrkutyák voltak, nem aknák, és a megfelelő ponton kiengedte a macskákat, a kutyákon mégiscsak inkább a macskaüldöző ösztönük vett erőt, és az illető békésen átsétált. Vagy leszállt egy helikopter valamelyik határ közeli faluban, hogy átvigye azt, aki fizetett érte. Lehet, hogy mindez csak a vágyak kifejeződése. Én kisgyerekkoromban elkezdtem ásni az udvaron, volt valami halvány elképzelésem arról, hogy a föld gömbölyű, és ha elég sokáig ások…

Eljutsz Indiába.

Azt hiszem, Kínába jutottam volna, és nem biztos, hogy jó csere lett volna, de csak félméternyit haladtam, aztán feladtam. Egy kis

homokozólapáttal ennyire tellett.

Tudom, hogy mindenféle bonyodalom történt a szüleiddel, ők foglalkoztak ilyen gondolatokkal?

Így, hogy a szüleim, nehéz válaszolnom. Édesapám meghalt egyéves koromban. A levelezésüket átnéztem, és igen, fölvetődött bennük. Apám idősebb volt édesanyámnál, az első házasságából született egy majdnem anyámmal egykorú lánya, aki külföldre, Olaszországba ment férjhez, ezért a háború utáni években forgatták a fejükben, hogy nekivágjanak, de aztán édesapám nagyon beteg lett, és nem kerekedtek föl. Néha elgondolkozom, mi lett volna, ha olasz kislányként növök fel.

Először is tudsz olaszul. Az már jó.

Az jó, de nem tudok magyarul, ami viszont hiányozna.

Életrajzaidban olvastam, hogy apádat úgy hívták, Rakovszky Tibor, ez nekem kedves, eredetileg én is Tibor vagyok. Ráadásul jogot végzett, mint én, ő persze a háború előtt. Aztán a főispán mellett dolgozott, én nem.

A Felvidékről származik, onnan jött át az első háború után édesapám, később az öccse is. Pozsonyból költöztek át, és egy darabig valóban ott dolgozott a megyeházán, aztán fölkerült Pestre. A második háború végén lebombázták a lakását, és minthogy az öccse Sopronban maradt, ők visszaköltöztek anyámmal Sopronba, én már ott születtem.

Van őróla eredeti emléked?

Hát, nem igazán. Egyéves voltam. Néha van egy olyan érzésem, mintha emlékeznék a fülére, ami elképzelhető, a csecsemő szemszögéből, de azt mondják, nincsenek hároméves kor előtti emlékeink, lehet, hogy ez egy álemlék.

Nem osztom ezt a nézetet, úgy tartom, hogy van egyéves kori emlékem. Most nem mesélem el, de van.

Amikor édesapám meghalt, édesanyám elment dolgozni a kőhidai börtön textilgyárába, ott volt gépírónő egy darabig.

Érdekes elgondolni, hogy mit gépelnek a börtön textilgyárában.

Szerintem ugyanolyan könyvelési papírokat, mint bárhol másutt. A börtön textilgyárát később összevonták egy soproni textilgyárral, ott dolgozott tovább anyu. Emlékszem a teherautóra, amivel hozták-vitték őket, a börtön és a gyár eléggé messze van Soprontól. Emlékszem, pedig akkor kétévesnél biztosan nem lehettem több, mert csak addig tartott ez a munkája. Arra is emlékszem, hogy szegény kétségbeesve szidta azt a

nénit, aki vigyázott rám, amiért paprikás szalonnával eteti a másfél éves gyereket. De nem ártott meg.

Egyedül nevelt a mamád?

Igen, olyan tizenkét éves koromig, akkor újra férjhez ment. Érettségi után még dolgoztam egy évig Sopronban, aztán elkerültem, Pesten éltem. Harminc elmúltam, amikor meghalt, elég korán, csak hatvanhárom éves volt.

Nevelőapádnak mi volt a foglalkozása?

Ő is jogot végzett. De szegény nem praktizált aztán, mert őt a háború végén elvitték orosz fogságba, 1955-ben jött vissza.

Az egy jó hosszú hadifogság. Lehetett tudni, hogy miért tartott ilyen sokáig?

Nem hadifogoly volt, kémnek tekintették, szomorú történet, semmi alapja nem volt persze. Ő Erdélyből való, ott maradt a családja, nem tudtak róla semmit, a felesége férjhez ment, holttá nyilvánították. Mikor hazajött, nálunk albérelt, nem volt semmilyen otthona. Anyám nem kívánkozott férjhez, de hosszú idő után csak beadta a derekát, és olyan jó hét évre rá, hogy megismertük ezt az embert, mégiscsak hozzáment.

Neked milyen érzés volt ez?

Mint apátlan kislány, nagyon lelkesedtem érte, amikor hozzánk került. Talán kicsit presszionáltam is az anyámat, hogy tessék hozzámenni. Aztán miután összeházasodtak, már nem tetszett a dolog annyira. Ugye, semmi tapasztalatom nem volt a házasságok hétköznapjairól.

Mi nem tetszett?

Ő egy hagyományosabb típus volt, mint anyám, viták folytak a háztartásról, a pénz beosztásáról, ami nekem addig elképzelhetetlen volt. Mi nagyon szegényen éltünk, édesanyám egyedül keresett, és még az ő régi dajkáját is családtagként kezeltük, tehát tulajdonképpen három embert tartott el a gépírónői fizetésből, de valahogyan ez nekünk sosem okozott problémát. Tőlem is azt várta volna a nevelőapám, hogy rendesebb, háziasabb legyek, mint amilyen voltam. Meg hát egy kamasz eleve nincs olyan zökkenőmentes viszonyban a szüleivel, mint egy kisgyerek.

Különböző élettényeket sorolhatnék rólad, de nem fogok, csak megjegyzem, hogy elvégezted az egyetemet, és utána könyvtárakban dolgoztál.

Hát leginkább, igen.

1986-tól nem vagy állásban.

Ez fokozatosan alakult így. Amikor végeztem, a Gorkij, azóta Idegennyelvű Könyvtárban dolgoztam négy évig, a vége felé már csak félállásban. Akkor egy kicsit szabadúsztam. Aztán az Egyetemi Könyvtárban dolgoztam két évet, majd egy keveset a Helikon Könyvkiadónál, rendes szerkesztőként csak rövid ideig, hamar külsősféle lettem, csak mindig vittem-hoztam a kéziratot, amit szerkesztenem kellett. Ez tartott néhány évig, hogy pontosan meddig, arra nem emlékszem. Főleg fordításból éltem, nem a verseimből, az kicsit nehéz lett volna. Nagyon sokat fordítottam, de hát fiatalabb voltam, többet bírtam, gyorsabban ment, rendesebben fizették.

Azt mondod, hogy a fordítást régebben jobban fizették?

Arányaiban igen.

Hogy lehet az?

Nem tudom, kevésbé voltak piacgazdasági szempontjai a kiadóknak. Azért nem tudom igazán megmondani, mert akkor még egyedül voltam, és magamat nyilván könnyebben tartottam el, mint amikor már gyereket is neveltem. Úgy rémlik, hogy akkor semmi problémám nem volt, következett aztán egy olyan időszak, amikor viszont nagyon nehezen tudtam összeszedni a pénzt. Utána megint kicsit könnyebb lett, most megint nehéz.

Erre majd visszatérek. Sopronban jártál gimnáziumba, Debrecenben kezdtél egyetemre. Ez fura, ha Sopronban élnék, amihez volna kedvem, látva a várost, aligha gondolnék arra, hogy a debreceni egyetemre menjek.

Én sem gondoltam, de oda vettek fel. Pestre jelentkeztem, pótfelvételivel Debrecenbe vettek föl. Rettenetesen hajtottam, hogy vegyenek át Pestre, az első év után át is vettek. Rá kellett jönnöm, hogy Debrecenben sokkal jobban éreztem magam, de akkor már késő volt.

Miért érezted magad jobban a cívisvárosban?

Nem tudom, nyilván azért, mert én kisvárosi vagyok, ilyen alapon mégiscsak közelebb állt ahhoz, amit ismertem. Az egyetem is valahogyan családiasabb volt, tudja isten.

Mi történt hat éve, amikor visszaköltöztél Sopronba? Egyszer csak elfogott a patrióta hiányérzet?

A hiányérzet folyamatosan fönnállt, még sokat jártam haza, édesanyám halála után is, a nevelőapámhoz, míg egyedül volt szegény, én meg

szabadúsztam, elég könnyen tudtam mozogni a két város között. Pedig akkor még nem zajlottak olyan egyszerűen a munkával kapcsolatos ügyek, mint most, rengeteget fordítok egy szegedi kiadónak, akiket életemben sosem láttam, de amióta van e-mail, teljesen mindegy, hogy az ember hol van. Sopronban élt a nevelőapám, nekem kisgyerekem volt, ő meg már idős, nem jól bírta szegény az egyedüllétet, de azt se, hogy egy gyerek lábatlankodjék körülötte, ezért nem költöztünk vissza. Amikor meghalt, hazamentünk fél évre, úgyis nagyon utálta a fiam az óvodát. Visszajöttünk, elkezdte az általánost, járt négy évig, és akkor arra gondoltam, hogy itt a kitűnő alkalom, hogy megpróbáljunk változtatni. Biztos voltam benne, hogy nekem jó lesz Sopronban, hazamentünk, kipróbáltuk, ő is jól érezte magát, én is jól éreztem magam, és azóta otthon vagyunk.

Maradt egy kis fészked vagy valamiféle helyed Budapesten?

Ahol laktunk, azt eladtam. Most, hogy fiam valószínűleg rövidesen talán Pesten fog tovább tanulni, szereztünk egy pici lakást, de nem nagyon szoktunk följönni bele, mert van egy kutyám is. A fiam elég nagy, és már kicsit utazhatnék tőle – ott a kutya.

De legalább baromfiak nincsenek, ugye? Rengeteget fordítottál, átnéztem ezt a listát, soha nincs vége.

Szerintem ez egy töredéke. Valószínűleg csak az irodalmi fordítások, mérhetetlen mennyiségű gyerekkönyvet is fordítottam.

101 kérdés, amit a cicád megkérdezne a dokitól, ha beszélni tudna.

Igen.

Van itt minden. Susan Sontag: Az AIDS és metaforái. Ez nem lehetett egyszerű. Nie Hua-ling: Két asszony Kínából. Ezt milyen nyelvből fordítottad?

Nem kínaiból.

Sejtettem.

A szerző is angolul írta. Nie Hua-ling az iowai íróprogram vezetője volt, Amerikában él már jó ideje. Angolból fordítok legtöbbet, németből néha, de viszonylag lassan megy, sokat kell szótárazni, úgyhogy miután ezt főleg a pénzügyi fuldoklás elkerülése miatt csinálom, nincs sok értelme, hogy német szöveggel kínlódjam. Bevallom így egymás közt, hogy fordítottam szerelmes füzeteket németből, amikor tényleg nagyon fuldokoltam, és azt hittem, hogy gyorsan fog menni. Angolból fordították németre, isten tudja, hogy nekem miért nem az angolból kellett, az sétagalopp lett volna, a

németnél örökösen meg kellett néznem, hogy mi az ördög az a valami, amibe belebújik, azt hittem, a pongyolája, így fordítottam egy darabig, aztán kiderült, hogy a kisteherautója.

Mennyivel viccesebb lett volna, ha úgy hagyod.

Egy idő után egy úriember behajolt az ablakán, és mondott neki valamit, márpedig a pongyoláknak legritkább esetben szokott ablakuk lenni.

Első köteted 1981-ben jelent meg. Tulajdonképp a nemzedékedhez képest egy kissé későn, talán nem haragszol, ha ezt mondom.

Egyáltalán nem haragszom, még akkor is nehezen jött össze, nagyon kevés verset írtam, emlékszem, volt egy meghatározott sorszám, aminél vékonyabb nem lehetett egy verseskötet, sikerült valahogyan alulról megütnöm ezt a határt, az utolsó pillanatban. A Móra Kiadó egy sorozatot indított, első köteteseket kerestek, ez inspirálóan hatott, gyorsan kellett írnom még annyit, amennyi hiányzott a meghatározott sorszámhoz. Akkoriban is könyvtárban dolgoztam, ettem néhány marék havat, hogy egy kicsit piros legyen a torkom, és kiírjon az orvos, legyen időm verset írni.

Ilyen ravasz voltál?

Bizony, utólag bevallom a táppénzcsalást.

Elévült. Öt verseskötеted van, de az egyik válogatás az előbbiekből, tehát akár azt is mondhatnám, hogy négy, ehhez képest írtál két regényt. Az a fele.

Általában a próza hosszabb szokott lenni, mint a vers.

De mégis, mi történt egyszer csak? Ültél otthon, és úgy döntöttél, hogy most pedig regényt írunk?

Nem egészen így. Szerintem a verseken belül is lezajlott egy folyamatos – hogyan mondják ezt szépen? – epizálódás. Viszonylag rövid időszak volt az, amikor úgymond lírai verseket írtam. Ez már nagyon bonyolult. Kezdett hiányozni valamiféle állandó hanghordozás, vannak költők, akikre a második szavukból rá lehet ismerni, én valahogyan úgy éreztem, hogy alkalmi megoldást találok ki minden egyes vershez. Önmagamat mint figurát nem tudtam kitalálni, ehelyett más figurákat találtam ki, kezdtem szerepverseket írni, ahol az illető figura hanghordozására rá lehetett támaszkodni. Lassacskán önként adódott, hogy a próza felé induljak.

E folyamat végén elkészült és megjelent A kígyó árnyéka című regényed, amellyel oly sok sikert és diadalt szereztél magadnak.

A prózaírás fokozatosan kezdődött és alakult. Elkezdtem írni valamit, harminc oldalt, valahogyan nem működött, akkor félreraktam. Tulajdonképpen a második regényt előbb kezdtem írni, mint az elsőt, annak lett egy első változata, ami szintén nem akart működni, azt is félreraktam. Végül az segített, hogy egy történetet visszahelyezhettem egy régi időszakba, ahol a nyelv is archaizáló, amire rá lehetett támaszkodni, mint a versekben a figurák nyelvére.

Ez egy hollywoodi film története is lehetne, adott egy nőalak, aki váratlanul arra kényszerül, hogy a saját nevelőanyja szerepét játssza az életben. Ilyen-olyan okokból, ezt nem mondom el. Ilyesmi, gondolom, nem történt a családodban.

Nem. Ezt kitaláltam. Az ember menet közben jön rá arra, hogy tulajdonképpen mi érdekli. Amikor a második regényt írtam, akkor döbbentem rá, hogy az elsőben is az érdekelt a legjobban, hogy valaki nem azonos önmagával. Tehát hogy a világ egészen másnak nézi, mint aki ő belül. Ez lett volna az alap. A második eléggé önéletrajzi, egy kislányról szól az ötvenes években, mégis, ebben is talán az volt a legfontosabb, hogy a gyerek még azonos magával, ha haragszik, akkor haragszik, ha boldog, akkor boldog. Nagy intenzitással él át mindent, aztán jön a külvilág, és elkezdi belenyomni valamiféle viselkedésbe vagy szerepbe, attól fogva magának se vallja be, hogy ő kicsoda. Eltorzul a belső személyisége.

Mit gondolsz, te most mennyire vagy önazonos? Az, amilyennek látunk, mennyiben különbözik attól a Rakovszky Zsuzsától, amilyennek te látod magad?

Ehhez először is tudnom kellene, hogy ti milyennek láttok. De az ember magáról se tudja, ha már kellő ideig visszajelzéseket kapott a külvilágból, hogy mik a saját igazi reakciói. Persze, lehet, hogy túl sok ilyen mélylélektant olvastam, és egy kicsit át vagyok itatva vele. Mindenesetre gyanús vagyok magamnak, hogy ugyan én most nem érzek semmi különöset, nem haragszom magamra, de talán csak azért, mert elfojtottam.

A hullócsillag éve című második regényedben az az érdekesség, hogy mint egy régész az etruszk váza kis darabkáit, úgy rakosgatod össze. Ez a megoldás a hagyományosan történetmesélős előző regényhez képest teljesen újszerű. Kérdés, hogy ha a harmadik regény készül, az melyik módszert folytatja?

Hát, nem tudom, mostanában novellákat írtam. Van köztük ilyen is, olyan is. De talán az is szerepet játszott, hogy a *Kígyó* cselekménye készen volt a fejemben, amikor leültem, azelőtt nem is lett volna időm regényt írni, de amikor a fiam iskolás lett, leülhettem a számítógép elé hosszabb időkre. Ezzel szemben a *Hullócsillag*-ot elkezdtem, de addig nem akart összejönni, amíg memoárfélének szántam, és amikor eldöntöttem, hogy mégiscsak fikció lesz, akkor végre elindult. Már csak a megfelelő adag időn múlott.

Lehetséges, hogy egy író anya műfaji és pályatörténete szépen kirajzolható a gyerek iskolai előrehaladása kapcsán?

Olyan szempontból biztosan, hogy kisgyerek mellett maximum verset lehet írni, miközben az ember, mit tudom én, kavargatja a pépet.

Mi lesz most, hogy felsőoktatásba kerül a fiú?

Az még két év, majd kiderül.

Lehet, hogy jön az eposz. Vagy a verses regény.

Sajnos az a bizonyos fuldoklás is eléggé meghatározza azt, hogy mennyi ráérő időm marad, most a gyermek már elég nagy, viszont egyre többet kell fordítanom.

Igen, ezt említetted, vissza is akartam térni rá. Azt mondtad, most nehéz időszakot élsz anyagi szempontból. Ez meglep engem, prózaíróként nagyon sikeres vagy, fordítanak is, föltételeztem, hogy pénzügyileg ez egy habkönnyű periódusod.

Nem akarok itt panaszkodni.

Jó, ne panaszkodj, csak felelj arra, hogy mitől nehéz most, épp a legsikeresebb pályaszakaszodban.

Te is tudod, hogy ennek az anyagi vetülete nem olyan…

Nem, én abban a hiszemben vagyok, hogy ha sikeres regényed van, akkor kifejezetten jól fizet egy nagy kiadó, és te nagy kiadónál vagy. Valamit rosszul tudok?

Amikor megjelenik, s elkel belőle egy nagyobb mennyiség, akkor igen, de aztán lecseng, és félévenként már csak kevéske csurran-cseppen, abból aligha fizetném gázszámlát, úgyhogy elég sokat fordítok megint.

Te már nem szeretsz fordítani?

Az a fura, hogy tulajdonképpen szeretek, épp most jöttem rá. Elvállaltam valamit szerelemből, nagyon kedves kis könyv, fikció, de arról szól, hogy a valóságos angol királynő rákap az olvasásra, és kezdi

elhanyagolni királynői kötelezettségeit. A miniszterelnöke meg a titkára próbálja lebeszélni erről a kártékony szenvedélyről.

Azok pénzt olvasnak, a királynő regényeket.

Ilyen elfajzott királynő lesz belőle, ezt nagy örömmel fordítom.

Kérdezek mást. Ebben a kötetben ugye az összes versed szerepel?

Majdnem, csak az maradt ki, amit nagyon nem szerettem.

Visszaút az időben, 1981–2005. Nekem van két kedvenc versem tőled. Mind a kettőnek a címében szerepel a napforduló. Az egyiknek az a címe, hogy Napforduló, a másiknak pedig az, hogy Téli napforduló. Eltelt köztük két évtized. Az első tulajdonképpen tájleírás ürügyén lelki rezdülések ábrázolása. A Téli napforduló akár egy novella is lehetne. Tele van fura köznapi szavakkal. Tíz fogyókúrás tipp, e-mail, csótányirtást hirdet valaki, Bridget Jones neve is elhangzik. Valahogyan beszűrődött a hétköznapi élet a költészetedbe. Ez tudatos döntés, vagy így alakult?

Én mindig igyekeztem azért a köznapi életet beemelni. Amióta felnőttként, tudatosan írok verset, mindig törekedtem rá, hogy a kecske is jóllakjon, meg a káposzta is megmaradjon, tehát a hagyományos költészetet vegyíteni a mindennapok kis tényeivel.

Van-e valami, amit szeretnél még megtanulni? Nyelvet? Hangszert?

Tízéves koromban a szegény zongoratanárnőt kétségbeesésbe kergettem. Úgyhogy a hangszert mellőzném. Rajzolni nagyon szerettem gyerek- és fiatalkoromban, szoktam ígérni magamnak, hogy ha majd nyugdíjas leszek, pontosabban ha megérném, hogy nem kell pénzt keresnem, tehát valami csoda folytán sok szabad időm lesz, akkor rajzolnék. Többször nekifogtam, hogy megtanuljak olaszul, de ahogyan a *Doktor Faustus*-ban szegény főhős orvosait vitte el mindig az ördög, nekem az olasztanárnőket vitte el.

Egy kiadós itáliai ösztöndíj nagyot lendítene ezen a dolgon.

Én az a típus vagyok, aki még úszni is inkább könyvből tanul, nyelvet meg pláne.

A fiadra terelem a szót. Mit szeretnél, hogy mi legyen belőle? Ha mondjuk tíz év múlva visszajönnénk ide, melyiket mondanád szívesen: „Fiamból atomfizikus lett. Fiamból színész lett. Fiamból bankár lett.”

Jaj ne, agyon is ütném!

Miért? Végre nem kéne dolgoznod.

Akkor is. Eléggé valószínűnek látszik, hogy a fizikus, az talált, egyelőre úgy tervezi.

Lányos anya gyakorta hétfejű sárkánnyá változik, mikor a kislánya egy fiúval jön haza. Fiús anya viszont rendszerint nagyvonalú Grál-lovagként fogadja a fia barátnőjét. Érdekes módon néha fiús anyákból is kitör a hétfejű sárkány. Te milyen vagy?

Énszerintem nem vagyok sárkány, én annak örülnék, ha minden a lehető legsimábban menne, és mindenki boldog lenne, különösen a fiam.

Várod, hogy unokád legyen.

Nagyon szeretném. Legalább kettőt.

Már kaptál ígéretet?

Nem, én szoktam időnként fölhívni rá a figyelmét, hogy lehetőleg addig cselekedjen, amíg nem vagyok annyira rozoga, hogy képtelen volnék elbánni az unokákkal. Azért persze ez még korai.

Nem gyötör olyan aggodalom, hogy a felsőoktatásban a fiad netán megismerkedik egy helyes debreceni (szegedi, miskolci) lánnyal, és akkor az Intercityvel nagyon meg kell barátkoznod?

Csak akkor tanulhatna tovább Sopronban, ha faipari mérnök akarna lenni, de ennek semmi jele. Sokat voltam egyedül a válásom után, a fiam születése előtt is volt tíz év, amikor teljesen egyedül voltam, és én ezt tulajdonképpen nagyon szerettem, léha módon, mert ha az ember egyedül van, azt csinál, amit akar.

Megkérdezhetem, hogy a fiad papája hová lett?

Köszöni, megvan, Pesten.

Kapcsolatban állnak?

Igen, de az nem túl intenzív.

Az ő foglalkozása mi? Vagy már menjek anyámba?

Természetesen költő. Úgyhogy nagyon érdekes kérdés, hogy a fizikusgéneket kitől örökölte a fiam.

NÁDAS PÉTER

Ha jól csinálom a dolgom

Enyhén meghatottan kezdem. Elhoztam magammal az összes itt bonyolított beszélgetés jegyzeteit. Az első papír tetején azt olvasom: Alexandra, 2005.

április 1. Presser–Varró. Aztán: április 27. Závada Pál. Ez a 2005-ös paksaméta, ez a 2006-os, és így tovább. Talán értesültek már arról a nem is tudom, rossz vagy jó hírről, hogy öt év után ezt a szolgáltatásomat befejezem. Te vagy az utolsó vendégem, Péter.

Szevasz, Miklós. Figyeljenek, dramaturgiai szerepe lesz majd a táskámnak.

A dramaturgiai szerep összefügg az én táskámmal?

Nem. Az én táskám szebb, a tied viszont nagyobb. Van tekintélye, meg kell hagyni, ezzel a sok papírral. Ilyen táskám soha nem volt. A régi hírlapírótáskákra emlékeztet.

A régi hírlapíróidőkben tettem rá szert. Emlékszel valamelyest, hogy milyen volt a legutóbbi beszélgetésünk? Itt.

Emlékszem, de nem mondom el, mert azzal befolyásolnám a mostanit. Voltak dramaturgiai meglepetések a számomra, amik nagyon ritkán vannak ilyen beszélgetésekben. Tehát jól építetted föl, és volt benne két csavar, amikor sikerült meglepned engem. Az embert ilyenkor, közel a hetvenhez, már ritkán érik meglepetések.

Egy rossz hírrel szolgálhatok neked ebben az intim körben: közel a hatvanhoz is ez a helyzet.

Arra már nem emlékszem.

Továbblépek. Fölfigyeltél-e arra, hogy neves pályatársad – talán barátod is, ezt nem tudom biztosan –, Esterházy Péter írt egy szöveget a saját születése napjáról, amelyben megemlíti, hogy Nádasék háztartási alkalmazottat keresnek?

Igen, mert megnézte az aznapi újságokat, és a szüleim épp akkor kerestek háztartási alkalmazottat, ez talán még a Pozsonyi úton történt.

Te akkor nyolcéves voltál. Emlékszel erre? Találtak?

Több háztartási alkalmazottunk volt, az előző egyben az én keresztanyám is volt, Németh Rózsinak hívták, nagyon szerettük. Kunszentmártonból származott, és az anyám azon volt, hogy tanuljon. Óvónőképzőbe ment Németh Rózsi, és óvónő lett, aztán Párizsba került, az ottani magyar nagykövetség dolgozóinak gyerekeit pesztrálta.

Emiatt hagyott titeket ott?

Ez az az idő lehetett, igen, őhelyette kerestek egy újat.

Emlékszel, ki lett az új?

Arra nem emlékszem. Egy régebbire emlékszem, inkább csak a szemére. Meg arra, hogy csináltam valami gonoszságot – nem tudom, mi lehetett, a szüleim is otthon voltak, mi a hatodik emeleten laktunk a Pozsonyi út 12.-ben, körgangos ház, ő büntetésből megfogott, átemelt a korláton, és azt mondta, hogy ledob. Talán emiatt van mélységiszonyom. Még lógtam a levegőben, amikor az anyám észrevette, jött ki az előszobából, tudta, ha rászól, abból baj lehet, tehát megtartóztatta magát, nem szólt. Mikor a nő visszahúzott, az anyám elájult. És azonnal kirúgták, természetesen.

Ez egy rémes történet, most komolyan.

Hát maradandó nyom az életemben. Különben szerettem azt az udvart, a sárga kerámiatéglákat, a pesti udvarok között van elég sok ilyen, régen az egész Pozsonyi út is sárga kerámiatéglával volt kirakva, ennek a látványa hihetetlenül erősen bennem maradt.

A sors szeszélye folytán nagyon sokat jártam a 12.-ben. Egy barátom lakott ott, aztán egy másik is.

Hányadik emeleten?

Az egyik a harmadikon, a másik a negyediken. Sikkes lakóhely a Pozsonyi út, de ennek a bérháznak volt valami börtön jellege.

Igen, komor, rideg, főleg az udvar. Vidor Emil építette, finn mintára, ez az a korszak, amikor a finn és a magyar építészet fölfedezte egymást, különböző motívumokat vettek onnan ide és innen oda.

Szerettél ott lakni?

Föl sem vetődött, hogy szeretek-e, az ember a születési vagy felnövekvési helyével rettenetesen intim viszonyban van. Tulajdonképp nincs rálátása. Az volt a furcsa, mikor elköltöztünk, és teljesen megváltozott a környezet.

Hová költöztetek?

Akkor Szabadság-hegynek hívták, az öregek Svábhegynek, de Szabadság-hegy volt a hivatalos neve.

Tapasztalatom szerint kétfélék vagyunk ebből a szempontból. Sokan annyira szeretik azt a helyet, ahol felnőttek, hogy szívesen visszakeverednének oda. Mások épp ellenkezőleg, bárhol laknának, csak ott nem. Én az utóbbi csoportba tartozom.

Tényleg?

Pedig én a Délibáb utcában nőttem föl.

Az egy jó utca.

A neve szép. Megjegyzem, sok szép nevű utcában laktam. A Keszkenő utcában, például. Másfél évtizedig az említett Pozsonyi úton. Most a Királyok útján.

Az kevésbé tetszik. Keszkenő, Délibáb, ezek pompásak.

Te melyik csoport tagja vagy?

Se-se. Tehát én magam mögött hagyok dolgokat minden további nélkül, és akkor kész, vége. Nem csak budapesti színhelyeket, laktam kétszer egy évet Berlinben, az ottaniakat is így hagytam hátra.

Melyik az a lakás, amelyikhez leginkább szeretnéd, ha volna még saját kulcsod?

Nagyon jó volt egy berlini lakás. Egyébként pokoli volt, őrült zajos, mégis valamiért nagyon szerettem visszamenni bele. Ezek a berlini hosszabb-rövidebb időszakok mindig utazásokkal, felolvasó körutakkal vannak összekötve, tehát az ember megérkezik, lerakodik, egy hét múlva elkezd utazni, és állandóan vissza-visszatér. Átéli az elmenetel és a visszajövetel furcsa ünnepét, mágiáját, rémét, mert rémes is. Az oroszok úgy oldják meg, hogy mielőtt elutaznak, leülnek, maradnak egy darabig csöndben, csak aztán állnak föl és mennek ki a lakásból, házból, szobából. Ezt én is szoktam. Abba a nagyon zajos, nagyon üres és nagyon szép lakásba nagyon jó volt visszamenni.

Ez vajon a Kühnerténél lévő lakásod vagy nem? A vájtfülű olvasó tudja, hogy: „Utolsó berlini lakásom Kühnerténél volt.” Arra nem emlékszel olyan szívesen, vagy nem is voltak Kühnerték talán?

Kühnerték nem voltak. Laktam berlini albérletekben. Voltam ösztöndíjas háromszor az NDK-Berlinben, az első évben egy neutrális helyen, a Stargarder utcában, egy nagyon nagy lakásban. A házigazda egy Sztálingrádot megjárt férfi volt, a felesége igazán kedves asszony, és volt egy kutyájuk, Hacki, egy pudli. Minden héten vitték fodrászhoz, és ezért nem volt szabad megsimogatni. De a pudli nagyon okos fajta, kapart az ajtómon, bejött, birkóztunk, viaskodtunk a párnával, tehát kitombolta magát velem, utána megfésültem, rendbe raktam, és kizavartam. Másnap megint jött egy kis viadalra. Ez volt az egyik hely, ide tértem vissza aztán a következő évben. A harmadik helyem tényleg Schöneweidén volt, mint a regénybeli Kühnertéké. Egy jogász egyetemi tanár lakása. Kiderült, hogy az ilyen csereakcióbeli vendég, mint én, úgy kap szállást, hogy egyszerűen

kiraknak egy-két lakót ezekből a lakásokból, hogy felszabaduljon egy szoba. Ott a család leányát rakták ki, valahova elköltözött, nem tudom, hova, és ezek alig várták, hogy leteljen az időm. Nem értettem a szituációt, hogy miért tesznek állandóan furcsa célzásokat arra, hogy mikor megyek már el. Amikor ezt megtudtam, összecsomagoltam és hazajöttem.

Erről sosem hallottam. Ez is rémes.

Rémes, igen. Csak rémes történeteket mesélek.

Rendben. Mostani tudásunk szerint két otthonod van, az egyik ebben a bűnös városban, a másik egy kis faluban. De a kis faluban vagy otthon, Budapesten csak itthon. Tökéletesen megértem, ha valaki elvágyódik a fővárosból, de te mégis sültpesti vagy, nem is budai, a Svábhegy dacára. Hogyan történt? Kinyitottad a térképet, és ráböktél, itt fogok élni?

Ez egy hosszú folyamat volt, tulajdonképpen egy belső emigrációnak mondható menekülés. 1968. augusztus 19-én szabadságra mentem a Pest Megyei Hírlaptól, ahol újságíróként alkalmaztak. Szabadságra mentem, de gyakorlatilag idegösszeomlást kaptam, egyszerűen nem bírtam ezt a hivatást, ami állandó hazugsággal járt együtt. Szabadságom második napján, huszadikán, ugye, a Varsói Szerződés csapatai bevonultak Csehszlovákiába. Kisoroszi felett húztak át az égen a repülők. Nem mentem vissza dolgozni.

Kisorosziban hétvégi házad volt, ugye?

Nekem nem volt egy ideig az égvilágon semmim, hanem béreltem, előbb egy padlásszobát, aztán egy szobát egy nagy elhagyott villában, amit csak nyáron laktak. Aztán egy parasztház tisztaszobáját béreltem. Hat-hét-nyolc év múlva fölépítettük szerszámoskamra típusú faházunkat, valószínűleg még emlékeznek többen erre a fogalomra, hogy szerszámoskamra.

Ahhoz nem kellett építési engedély.

Nem kellett, de olyan kicsi volt, hogy csak oldalt ülhetett benne az ember. Mégis nagyon jó volt, a kisoroszi szőlődombon, fantasztikus kilátással. Nem volt se villany, se víz, őskori állapotok.

Petróleumlámpa vagy elem-?

A petróleumlámpára nem tudtam rászoktatni magam, mert az büdös. És bárhogyan igyekszik az ember, kormoz. Hanem az Eklézsia-boltban vásároltam nagy templomi gyertyákat. Viszonylag olcsók voltak, és nem

sercegtek-fröcsögtek, hanem szépen, egyenletesen égtek, viszonylag sokáig.

Írtál gyertyafényben, mint a szerzetesek?

Írni nem írtam, mert én délelőtti író vagyok, akkor írok, amikor természetes fény van, de olvastam. Az nehéz volt. Úgy állítottam be a gyertyákat, hogy olvashassak. Később aztán fejlődtünk, lehetett szerezni – kapni nem – akkumulátorokat, két akkumulátort valahogyan össze lehetett kötni, azzal működött egy ívlámpaszerű fényforrás, nagyon rondán világított, de a mellett jobb volt olvasni.

Tapintatosan visszaterelnélek Gombosszeg témakörére. Oda hogy kerültél?

Gombosszegre úgy kerültünk, hogy a feleségem újságíró volt, amikor megismerkedtünk, én meg fényképész, együtt mentünk vidékre, riportra. Gellénházán szálltunk meg egy ismerős családnál, akik a feleségem barátai voltak. Az Orsós családnál vendégeskedtünk, Jakab, a családfő, az olajüzemtől kölcsönzött egy GAZ típusú terepjárót, azzal mászkáltunk, de főleg gyalog. Vele jártam először Gombosszegen. Amikor kerestük a helyet, hogy hova lehetne Kisorosziból emigrálni, mert az már túl közel volt, és betelepült városi víkendezőkkel, akik rettenetes zajt csaptak, eszembe jutott ez a község. Ennek már huszonöt éve.

Tehát huszonöt éve egy faluban élsz. Hány lelkes?

Harminchat és negyvenöt között változik, ingadozik. Hát ez egy törpefalu, bár önálló státuszú, van polgármestere. A legkevesebb lakója a török hódoltság után volt, akkor négyen maradtak, a legtöbb a harmincas évek elején, százharmincnyolc, ugyanekkor nyolcszáz tehén volt.

Több tehén, mint ember.

Igen, igen. Hát inkább szarvasmarha.

Most hány szarvasmarha van, tudod?

Nulla. Nulla ló, egy-két helyen van csirke, de kacsa vagy liba egyáltalán nincs. Semmi mezőgazdaság. Megművelik a földet, de nem helyben lakik a tulajdonos, és az sem, aki megműveli. Helyi, tehát onnan származik, de nem ott lakik.

Te szorgoskodsz a kertedben?

Én mindent csinálok, illetve mi ketten mindent csinálunk. Van egy konyhakert, amiben gyakorlatilag minden zöldséget megtermelünk, aztán lefagyasztjuk, télen azt esszük, nyáron a frisset. Van díszkert is, amit én

magam telepítettem, most már pompázatos, gondosan ápolom. A konyhakertet a feleségem csinálja, én csak a nehezebb munkákat. Mind a ketten értünk hozzá.

Honnan?

Von Haus aus.

Te? Von Haus aus?

Von Haus aus, mert a Svábhegyen volt az iskolának egy tankertje, egy szenvedélyes biológia-tanárnő csinálta, és én lelkesen ügyködtem ott több éven át. Minden alapműveletet el tudok végezni.

Ez meglep engem.

Volt egy tankert a Felhő utcában… ott még nem laktál?

Nem, de járok oda teniszezni.

Volt egy tankert, most biztosan társasház áll a helyén, ott még rizst is termesztettünk.

Narancsot nem?

Azt nem. De ez az ötvenes években volt, citromot kellett volna tulajdonképpen. A rizs elég nagyra megnőtt, de nem lett belőle semmi.

Van veled kapcsolatban néhány fontos személyes élményem. Egyet elmesélek. Rádiót hallgattam, autóban, felolvastál a Párhuzamos történetekből egy hosszabb részt. Azt, amikor májat készít az asszony vagy édesanya. Engem mindig nagyon érdekel, amikor szerzők saját munkáikat olvassák föl. Sokan színtelen hangon előadják, abban bízva, hogy majd a szöveg eléri a kívánt hatást. Mások színészkednek. Te a női szereplőt színészileg megelevenítetted, a férfi szereplőt egyáltalán nem. Emlékszel-e erre?

Nem vettem észre. Mindenkinek vannak színészi eszközei, ha szerepel, neked is, különben nem ülnél itt.

Utoljára ülök itt.

Igen, tudom. De a magunkfajta nem színész, tehát nem képes a hangjával bánni, elfullad, és még sok egyéb baj van. Miután én elég sokat olvasok, és idegen nyelven is, ami még furcsább, van némi gyakorlatom. Abban a felolvasásban valószínűleg azért alakult így, mert az, hogy két szerepet is imitáljak, tényleg túlzás.

Na de miért a nőt?

Ő állt közelebb hozzám abban a részben. Nagyon szeretem a női figurákat, különösen az öreg nőket, az idősebb nőket, az idős hölgyeket, az

öreg parasztasszonyokat, a tapasztalat és a mindhalálig tartó erotika sajátos egyvelege engem nagyon éberen tart, ezt kell mondanom.

Májat készít az emlegetett nő a férfinak, némi vonakodással, ha így röviden összegezhetem, a máj szó elhangzik sokszor. Mindig úgy ejtetted, mintha három á-val írnád.

Mááájj!

Igen. Tudatos választás volt?

Ezt te már talán nem ismered, a pesti nyelv ilyesfajta húzása egy bizonyos miliőt jelez, a Terézvárost, a Hunyadi téren túl, ahol a háziasszonyok hihetetlen élvezettel tudtak főzési ügyekről beszélni a gangon meg a piacon, és ez kifejeződött az intonációban is. Kaptál mááájat? Vettem egy jó mááájat. Mintha lehetne rossz májat is venni.

Nem kell, rosszmáj van nekünk bőven. Beszéljünk másról, mielőtt mindannyian éhesek leszünk.

És föllendítjük a májfogyasztást, ami egészségkárosodást okoz.

Bemutatták egyszer a Takarítás című drámádat. Vagy Nagytakarítás?

Nagytakarítás-ként íródott, és úgy is hirdették meg, de aztán *Takarítás* lett belőle. Mert valakinek, talán a Csurkának volt egy *Nagytakarítás* című darabja, kérte a Vígszínház, hogy változtassak.

Egy ismerősöm rendezte. Jártam próbán. Az volt a határozott érzésem, nincs még egy szerző, aki ennyire utálná, hogy őneki ott kell lennie. Ez így volt?

Egyáltalán nem. Lehet, hogy éppen akkor valamit utáltam, tehát valamit nagyon nem tartottam jónak.

A rendszert talán.

Talán. Mindenesetre a színdarab csak addig az enyém, amíg meg nem írtam. Utána elveszik, és azt csinálnak vele, amit akarnak. Ez így van jól. Mindenki azt csinál belőle, amit gondol, nagyon különböző előadások lesznek. Én, láthattad, nagy erőfeszítést teszek, hogy ne szóljak bele, visszafogom magam, mert abból mindig valami rossz jött ki, ha beleszóltam, akár megfogadta a rendező, akár nem, de hát ezt neked nem kell mondanom.

Visszatérek egy kicsit a faludba, ott biztosan szoktál néha főzni, ugye?

Én tudok főzni, gyerekkorom óta, szükségből tanultam meg, de ma nem mesélek több szörnyű történetet.

Miért, már úgy megszoktuk, Péter.

Az anyám gyorsan meghalt rákban, de sokáig betegeskedett. A nagyszüleim nagyon idősek voltak, magukat el tudták látni, de minket nem. Tehát meg kellett tanulnom főzni, hogy ellássam az öcsémet, az apámat meg magamat. Néha a nagyszüleimnek is főztem, de a nagyanyám elégedetlen volt az eredménnyel. Igaza lehetett. A kisoroszi években is mindennap főztem magamnak valamit, egyrészt nem lett volna hova menni, másrészt olyan szegény voltam, mint a templom egere. Ma már ritkábban főzök. Van egy ilyen játék közöttünk, a feleségem mindennap főz, de bizonyos hetekben a koszt egyre rosszabb lesz, akkor a kritikával fölhagyok, és átveszem a fakanalat. Rettenetesen unalmas mindennap főzni, egy idő után kifullad az ember. Egyszer-kétszer főzök, én szolgálom ki őt. Főzök, de nem mosogatok. Aztán hamar visszaáll a régi verkli, és ő főz megint.

Van olyan étel, amelyik a specialitásod? A férfiak némelyike nagyon büszke a főzési tudományára.

Nem vagyok büszke rá, de tudok ezt-azt.

Feledésbe merült kollégánk, Simonffy András a slambuc és a lecsó változataiban volt nagy király.

Sokat tanultam tőle, elméletben, a lecsóját soha nem ettem, de nagyon érdekes dolgokat mondott a lecsó lehetőségeiről, sőt írt erről egy jó novellát.

Az igazi lecsót. Simonffy úgy főzött gulyáslevest, hogy ami otthon volt, azt bedobta egy lábasba. Néha a kemény tojást is. A végeredmény egészen jó lett. Neked vannak saját ételkreációid?

Vannak, de inkább a szükség hozta. Kisoroszi találmányom. Cserépkályhával fűtöttem, a boltban nem sok mindent vehettél, pénzem se volt, ami akadt, mit tudom én, egy darab szalonna, zöldbabkonzerv, azt mind alufóliába raktam, és bebasztam a kályhába, már elnézést, ezt kár volna máshogyan mondani. Megsült a hamuban, és pompás lett. Krumplival is nagyon finom.

Megengednéd, hogy Nádasnak nevezzük ezt az ételt?

Nem. Az eredeti neve jobb. Ezek a bebaszott ételek. Míg elkészülnek, írhatsz. Csak ki kell venni, és eheted. Persze, a macskával meg kell osztani.

Már attól féltem, a macskát is a fóliába kell tekerni.

Azt nem. Az olasz ételkülönlegesség.

Azt hiszem, a legfontosabb vagy legalábbis legtöbbre értékelt könyved a Párhuzamos történetek, a háromkötetes regény, amelyről beszélgettünk itt annak idején. Komoly reklámkampányt csinált neki a Jelenkor Kiadó. Az egyik reklámmondat így hangzott: „Testek, titkok, tébolyok." Mit szóltál hozzá?

Helyeseltem, mert nem vagyok ennek a szakembere, a kiadó azt csinál, amit gondol. Csordásék találták ki. Ha túllépték volna az ízlés határait, tiltakoztam volna.

Ha rám bízzák, én három n betűs szóval reklámoztam volna a regényt. Mondjuk: „Nemes, Nagy, Nádas." Bocsánat, ezt visszavonom.

Ágnes nem örült volna neki, főleg ezzel a könyvvel kapcsolatban. Ő nagyon nehezményezett mindent, ami a szerelmi élet vagy az erotika megnyilvánulásait jeleníti meg. Erről volt is egy hosszú vitánk, nem tudtuk meggyőzni egymást. Tulajdonképpen a Mészöly is vele értett egyet, akivel szintén nagyon sokat beszélgettünk, miközben írtam az *Emlékiratok könyvé*-t, amelyben tulajdonképp elkezdtem a szerelmi élettel mint olyannal foglalkozni. Esténként rekedtre ordítottuk magunkat.

Ott Kisorosziban, ugye?

Igen. Az én szerszámoskamra típusú faházamtól nem messze volt az ő valamivel nagyobb faháza.

Jól gondolom azt, hogy Mészöly Miklós mércét jelentő varázskolléga a számodra? Előfordult-e már veled, hogy írás közben arra gondoltál, na ehhez mit szólna a Mészöly? Akár életében, akár utána?

Nem. Ismeretségünk első éveiben mindig nagyon izgatott, hogy mit fog mondani, őt is nagyon izgatta, hogy mit fogok mondani, ez kölcsönös volt, de egy idő után mind a ketten kénytelenek voltunk belátni, hogy az érdekes összefüggések ellenére a különbség olyan nagy, hogy annak érdekében, hogy ne utáljuk meg egymást, inkább távol tartottuk a másikat az eredményektől. Akkor már nem voltam rá olyan kíváncsi, ő sem énrám. Kezdődött egy olyan korszak, és így is fejeződött be a kapcsolatunk, hogy nem adtuk oda egymásnak a kézirattainkat. Ez nagyon fájdalmas volt, nem tudom, hogy ő kezdte-e vagy én, minthogy itt én beszélek, azt mondom, hogy ő kezdte.

Egyikőtök sem tette szóvá, emlékeid szerint?

De, nagyon fájt, hogy valaminek vége van, kölcsönösen szóvá tettük, ő szemrehányóan, olyankor mindig magasra fölcsúszott a hangja.

Mi volt a szemrehányása lényege?

Az, hogy Izétől hallja, hogy valamit befejeztem, és már Z. is olvasta.

De ő még nem.

Ezt így nem mondta ki.

Erre te?

Azt feleltem, mint most: Igen. Kegyetlenül.

Nem bántad meg?

Ezeket nem lehet megbánni, mert ennek tartalma volt, ahogyan a kapcsolatunknak is. A leglényegesebb tartalma az ő részéről az volt, hogy nekik nem lett gyerekük, és én mintegy az irodalmi gyereke voltam. Azért, mert nekem nagy szükségem volt arra, amit ő tudott. Eléggé bőbeszédű voltam, és ő megtanított csoportosítani, tehát bizonyos dolgokat rendszerezni, és megtanított húzni is. Gyomlálni, ő úgy nevezte. Ami nem kell, azt kitépni. A valóságban nem tépte ki, hanem tintával a felismerhetetlenségig átdörzsölte a papírt, néha át is lyukadt, ha az ember a kéziratát a fény felé emelte, tele volt ilyen lyukakkal. Annyira fontos volt neki, hogy ne maradjon ott valami fölösleges. Az ő szövegei nagyon rigorózusak és feszesek, olyan dolgokat is elhagy, amik szerintem szükségesek. Ezt bizonyos értelemben átvettem tőle, néha névelőket is elhagyok, Kerényi Grácia mindig az ellenkező oldalra rángatott, tessék a névelőket visszarakni. De van, amikor tényleg meg kell spórolni a névelőt, mert a mondatnak nincs olyan hosszú lélegzete, a mondat lihegni akar, vagy azt, hogy elfulladjon a lélegzet.

Néha az állítmányt is kihagyod.

Igen.

Azt nem nehezményezte valaki?

Eddig még nem. De elhagyom, mert ha előrevetítek valamit, és utána lövök vissza, akkor nyugodtan elhagyhatom, mindenki, aki tud magyarul, érti, hogy milyen állítmánynak kéne ott állnia, és azt is érzékeli, hogy miért nincs ott. Ha jól csinálom a dolgom.

Még egy sajátosságra hívom föl az önök figyelmét: alig van kortárs magyar regény, amelyben a növények, különösen a fák, olyan fontos szerepet játszanak, mint nálad. Ez azért van így, mert falun élsz?

Nem, azért élek falun, mert ez számomra nagyon fontos. Városi lányként születtem, tulajdonképpen az is vagyok, mégis sokszor sajnálok bejönni Budapestre, mert az a két-három nap kimarad, valamit nem látok.

Tovább nő a bokor, és te nem vagy ott.

Igen, visszajövök, addigra valami egész más van.

Mit kívánjak neked a következő évtizedre?

Tizenegy évet töltöttem az *Emlékiratok könyvé*-vel Kisorosziban abban a faházban, a kályha hátulról égetett, elöl a papírvékony falon bezúdult a hideg, lefagyott a térdem, most is fáj.

Ez volt télen. És nyáron?

Nyáron túl meleg volt, a szúnyogok megőrjítettek.

Egyszóval egy kényelmes, minden igényt kielégítő szerszámoskamrát képzeljünk el.

Igen. De ott volt a Duna, a gyönyörű táj, és olyan forró volt a homok, hogy nem lehetett belelépni. Tizenegy évet töltöttem ott. A *Párhuzamos történetek*-kel aztán tizennyolcat vagy húszat.

Ez azt jelenti, hogy a következő könyved harminc év alatt lesz kész?

Amire vágytam, annak a végére értem. Igazi vágyról nem tudok beszámolni. Tulajdonképpen vágyat kéne kívánnod nekem.

Akkor ezt teszem. Mi nem lettünk barátok, de mindig nagyon örültem a társaságodnak, most is így van. Arra szeretnélek kérni – mégiscsak egy ötéves sorozat végére értem –, hogy kívánj te is valamit nekem.

Ez nem kívánság, de valószínűtlennek tartom, hogy amit itt csinálsz, valamilyen formában ne folytasd. Nagy színészek és nagy színésznők hihetetlen nagy zenekari tusok közepette elhagyják a színpadot, búcsúelőadást tartanak, aztán visszajönnek, és megint tartanak egyet. Lehet, hogy belefáradtál, talán unod, külső szemlélő számára nem látszik, de az lehet színjáték, vagy a jó neveltetés. Ha egyszer úgy érzed, folytasd nyugodtan. De várj még, hoztam neked egy ajándékot. Nagyon ronda zacskóban, nem találtam mást otthon. A búcsúfellépésed emlékére adom neked.

Nádas Péter elbeszélései, Thomas Reche Könyvkiadó.

Kétnyelvű bibliofil kiadás, Magyarországon összesen negyven példány van belőle, és nem is lesz több.

Nagyon szépen köszönöm. Díszhelyre kerül a polcomon.

Európa Könyvkiadó, Budapest
Felelős kiadó Barna Imre igazgató
Felelős szerkesztő Gy Horváth László
Művészeti vezető Gerhes Gábor

www.europakiadó.hu
www.facebook.com/europakiado

ISBN 978 963 07 9878 5
verziószám: 1.00

[1] V. M. ezt eltalálta. A szerk.

[2] Sajnos, V. M. ezt nem találta el, 2009-ben K. E. nem kapott. A szerk.

Tartalom

GERLÓCZY MÁRTON
TAKÁCS ZSUZSA
KISS JUDIT ÁGNES
BARNA IMRE
SZABÓ T. ANNA
LATOR LÁSZLÓ
ESTERHÁZY PÉTER
TÉREY JÁNOS
RAKOVSZKY ZSUZSA
NÁDAS PÉTER